॥ अथाध्यात्मरामायणप्रारंभः ॥

प्रस्तावना ।

विदितमेवैतन्निखिलनिगमागमविचारचारुचमत्कृतिशालिशेमुषीककोविदकदम्बानाम्, यत्किल परमकारुणिकः परमेश्वरो धर्मग्लानिमधर्मोद्गममवलोक्यावतीर्याधर्मप्रवर्तकान्निहत्य धर्ममधिष्ठापयतीति, तत्र च परब्रह्मरूपिरामचन्द्रचरित्राण्यतीव कल्याणकारकाणीति सुप्रसिद्धमेव । तत्रापि रामकथाभिराममध्यात्मरामायणमेतन्नाम्नैव प्रकटप्रभावमिति नानुमानम् ॥ एतच्च सं. टी. भा. टी. युतमत्र मुद्रितम् परमहरहः पाठकर्तृतीर्थयात्रादिप्रवृत्तसुखाय मूलमात्रं स्वकीये "श्रीवेङ्कटेश्वर" (स्टीम्) मुद्रणालये संमुद्र्य प्रकाशयति--

भगवद्भक्तकोविदकृपाकांक्षी--क्षेमराजश्रीकृष्णदास,
"श्रीवेंकटेश्वर" मुद्रणालयाध्यक्षो मुंबई-स्थः ।

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ अथ बालकांडे संकल्पादिन्यासध्यानजपक्रमः ॥
ॐ अस्य श्रीरामायणे बालकांडमहामालामंत्रस्य ॥ श्रीभगवान् सदाशिव ऋषिः ॥ अनुष्टुप् छंदः ॥ श्रीरामः परमात्मा देवता॥ ॐ नमो नारायणेति बीजम् ॥ दाशरथिरिति शक्तिः ॥ रावणघ्न इति कीलकम् ॥ मम अमुककामनासिद्ध्यर्थममुकस्तोत्रस्य मंत्रसंपुटीकरणं करिष्ये इत्यादौ संकल्प्य॥ अथ लोमविलोममंत्रन्यासयुक्तं करिष्ये वा मंडलयुक्तं करिष्ये ॥ पारायणादौ भूशुद्धिभूतशुद्धिमातृकान्यासाः प्रत्यध्याये न्यासध्यानम् ॥ अथ बीजषट्कम् ॥ ॐ रां ॐ रीं ॐ रूं ॐ रैं ॐ रौं ॐ रः ॥ अथ मंत्रषट्कम् ॐ श्रीरामचन्द्राय स्वाहा ॥ १ ॥ ॐ क्लीं नमः श्रीरघुनाथाय ॥ २ ॥ ॐ जयजय रावणांतकाय ॥ ३ ॥ ॐ नमः सीतापतये नमः ॥ ४ ॥ ॐ लक्ष्मणाग्रजाय नमः ॥ ५ ॥ ॐ भरतशत्रुघ्नसेवितचरणकमलाय ॥ ६ ॥ कांडस्य मुख्यं षडक्षरम् ॥ ॐ श्रीरामाय नमः॥ अथ कांडन्यासः ॥ तत्रादौ ऋष्यादिकं चरेत् ॥ ॐ श्रीभगवान् सदाशिवऋषये नमः शिरसि ॥ अनुष्टुप्छंदसे नमः मुखे ॥ श्रीरामपरमात्मादेवतायै नमः

हृदये ॥ नमो नारायणेति बीजाय नमः गुह्ये ॥ दाशरथिरिति शक्तये नमः पादयोः ॥ रावणघ्न इति कीलकाय नमः सर्वांगे ॥ मम चतुर्विधपुरुषार्थसिद्ध्यर्थे जपे विनियोगः ॥ अथ करन्यासः ॥ ॐ रां अंगुष्ठाभ्यां नमः॥ॐ रीं तर्जनीभ्यां नमः ॥ ॐ रूं मध्यमाभ्यां नमः ॥ ॐ रैं अनामिकाभ्यां नमः ॥ ॐ रौं कनिष्ठिकाभ्यां नमः ॥ ॐ रः करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः ॥ अथ षडंगन्यासः ॥ ॐ रां हृदयाय नमः ॥ ॐ रीं शिरसे स्वाहा ॥ ॐ रूं शिखायै वषट् ॥ ॐ रैं कवचाय हुम्॥ॐ रौं नेत्रत्रयाय वौषट्॥ ॐ रः अस्त्राय फट् ॥ ॐ रांरींरूंरैंरौंरः इति मंत्रेण दिग्बंधः ॥ अथ सात्त्विकध्यानम् ॥ नीलेंदीवरतुल्यश्यामवदनं पीतांबरालंकृतं मुद्रां ज्ञानमयीं दधानमपरां विद्युन्निभां राघवम् ॥ पश्यंतीं मुकुटांगदादिविविधैः कल्पोज्ज्वलांगं भजे श्रीमद्दाशरथिं नमामि सुतरामब्धौ प्लवं दुस्तरे ॥ १ ॥ इति ध्यात्वा मानसोपचारैः संपूज्य ॥

अथाध्यात्मरामायणमाहात्म्यसर्गे संकल्पपूर्वकं न्यासादिक्रमः ॥

ॐ अस्य श्रीमदध्यात्मरामायणमाहात्म्यसर्गस्य ॥ श्रीभगवान् बादरायणऋषिः॥

गायत्री छंदः ॥ ॐ नमो नारायणो देवता ॥ श्रीलक्ष्मीबीजं परमा शक्तिः ॥ अ-
व्ययं कीलकम् ॥ अमुकसंपुटीकरणसिद्ध्यर्थम् अमुकमन्त्रलोमविलोमसंपु-
टीकरणाध्याये मंत्राष्टाक्षरसंयुक्तं माहात्म्यसर्गे न्यासध्यानजपमहं करिष्ये॥इति
संकल्प्य ॥ अथ करन्यासः ॥ ॐ श्रीं रां श्रीं अङ्गुष्ठाभ्यां नमः ॥ ॐ श्रीं रां श्रीं
तर्जनीभ्यां नमः ॥ ॐ श्रीं रां श्रीं मध्यमाभ्यां नमः ॥ ॐ श्रीं रां श्रीं अनामि-
काभ्यां नमः ॥ ॐ श्रीं रां श्रीं कनिष्ठिकाभ्यां नमः ॥ ॐ श्रीं रां श्रीं करत-
लकरपृष्ठाभ्यां नमः ॥ अथ षडंगन्यासः ॥ ॐ श्रीं रां श्रीं हृदयाय नमः ॥ ॐ
श्रीं रां श्रीं शिरसे स्वाहा ॥ ॐ श्रीं रां श्रीं शिखायै वषट् ॥ ॐ श्रीं रां श्रीं
कवचाय हुम् ॥ ॐ श्रीं रां श्रीं नेत्रत्रयाय वौषट् ॥ ॐ श्रीं रां श्रीं अस्त्राय फट्
॥ श्रीरामचन्द्राय नमः इति मंत्रेण दिग्बंधः॥ अथ ध्यानम् ॥ कदाचिन्नारदो
योगी परानुग्रहवांछया ॥ पर्यटन् सकलाँल्लोकान् सत्यलोकमुपागमत् ॥ १ ॥
एवं ध्यात्वा च श्रीरामचरितं पठ्यते सदा ॥ इत्यध्यात्मरामायणमाहात्म्यसर्गे
न्यासध्यानजपविधिः ॥ १ ॥

अथ माहात्म्यसहितमध्यात्मरामायणं प्रारभ्यते ॥

श्रीः ॥ अप्रमेयत्रयातीतनिर्मलज्ञानमूर्तये । मनोगिरां विदूराय दक्षिणामूर्तये नमः ॥ १ ॥ सूत उवाच ॥ कदाचिन्नारदो योगी परानुग्रहवांछया । पर्यट-न्सकलाँल्लोकान्सत्यलोकमुपागमत् ॥ २ ॥ तत्र दृष्ट्वा मूर्तिमद्भिश्छंदोभिः परिवेष्टितम् । बालार्कप्रभया सम्यग्भासयंतं सभागृहम् ॥ ३ ॥ मार्कंडेया-दिमुनिभिः स्तूयमानं मुहुर्मुहुः । सर्वार्थगोचरज्ञानं सरस्वत्या समन्वितम् ॥ ४ ॥ चतुर्मुखं जगन्नाथं भक्ताभीष्टफलप्रदम् । प्रणम्य दंडवद्भक्त्या तुष्टाव मुनिपुंगवः ॥ ५ ॥ संतुष्टस्तं मुनिं प्राह स्वयंभूर्वैष्णवोत्तमम् । किं प्रष्टुकामस्त्वमसि तद्वदिष्यामि ते मुने ॥ ६ ॥ इत्याकर्ण्य वचस्तस्य मुनिर्ब्र-ह्माणमब्रवीत् । त्वत्तः श्रुतं मया सर्वं पूर्वमेव शुभाशुभम् ॥ ७ ॥ इदानीमेकमे-वास्ति श्रोतव्यं सुरसत्तम । तद्रहस्यमपि ब्रूहि यदि तेऽनुग्रहो मयि ॥ ८ ॥प्रा-प्ते कलियुगे घोरे नराः पुण्यविवर्जिताः । दुराचाररताः सर्वे सत्यवार्तापरा-ङ्मुखाः ॥ ९ ॥ परापवादनिरताः परद्रव्याभिलाषिणः । परस्त्रीसक्तमनसः पर-

हिंसापरायणाः ॥ १० ॥ देहात्मदृष्टयो मूढा नास्तिकाः पशुबुद्धयः । माता-
पितृकृतद्वेषाः स्त्रीदेवाः कामकिंकराः ॥ ११ ॥ विप्रा लोभग्रहग्रस्ता देवविक्रय-
जीविनः। धनार्जनार्थमभ्यस्तविद्या मदविमोहिताः ॥१२॥ त्यक्तस्वजातिक-
र्माणः प्रायशः परवंचकाः । क्षत्रियाश्च तथा वैश्याः स्वधर्मत्यागशीलिनः॥१३॥
तद्वच्छूद्राश्च ये केचिद्ब्राह्मणाचारतत्पराः। स्त्रियश्च प्रायशो भ्रष्टा भर्त्रवज्ञाननि-
र्भयाः ॥ १४ ॥ श्वशुरद्रोहकारिण्यो भविष्यंति न संशयः । एतेषां नष्टबुद्धीनां
परलोकः कथं भवेत् ॥१५॥ इति चिंताकुलं चित्तं जायते मम संततम् । लघू-
पायेन येनैषां परलोकगतिर्भवेत् ॥ १६ ॥ तमुपायमुपाख्याहि सर्वं वेत्ति यतो
भवान् । इत्यृषेर्वाक्यमाकर्ण्य प्रत्युवाचांबुजासनः ॥ १७ ॥ साधु पृष्टं त्वया
साधो वक्ष्ये तच्छृणु सादरम् । पुरा त्रिपुरहंतारं पार्वती भक्तवत्सला ॥ १८ ॥
श्रीरामतत्त्वं जिज्ञासुः पप्रच्छ विनयान्विता॥प्रियायै गिरिशस्तस्यै गूढं व्याख्या-
तवान्स्वयम् ॥ १९ ॥ पुराणोत्तममध्यात्मरामायणमिति स्मृतम् । तत्पार्वती
जगद्धात्री पूजयित्वा दिवानिशम् ॥ २० ॥ आलोचयंती स्वानंदमग्ना तिष्ठति

सांप्रतम् । प्रचरिष्यति तल्लोके प्राण्यदृष्टवशाद्यदा ॥२१॥ तस्याध्ययनमात्रेण जना यास्यंति सद्गतिम् । तावद्विजृंभते पापं ब्रह्महत्यापुरःसरम् ॥ २२ ॥ यावज्जगति नाध्यात्मरामायणमुदेष्यति । तावत्कलिमहोत्साहो निःशंकं संप्रवर्तते ॥ २३ ॥ यावज्जगति नाध्यात्मरामायणमुदेष्यति । तावद्यमभटाः शूराः संचरिष्यंति निर्भयाः ॥२४॥ यावज्जगति नाध्यात्मरामायणमुदेष्यति । तावत्सर्वाणि शास्त्राणि विवदंते परस्परम् ॥ २५ ॥ तावत्स्वरूपं रामस्य दुर्बोधं महतामपि । यावज्जगति नाध्यात्मरामायणमुदेष्यति ॥ २६ ॥ अध्यात्मरामायणसंकीर्तनश्रवणादिजम् ॥ फलं वक्तुं न शक्नोमि कात्स्न्र्येन मुनिसत्तम ॥ २७ ॥ तथाऽपि तस्य माहात्म्यं वक्ष्ये किंचित्तवानघ । शृणु चित्तं समाधाय शिवेनोक्तं पुरा मम ॥ २८ ॥ अध्यात्मरामायणतः श्लोकं श्लोकार्धमेव वा । यः पठेद्भक्तिसंयुक्तस्स पापान्मुच्यते क्षणात् ॥ २९ ॥ यस्तु प्रत्यहमध्यात्मरामायणमनन्यधीः । यथाशक्ति वदेद्भक्त्या स जीवन्मुक्त उच्यते ॥ ३० ॥ यो भक्त्यार्चयतेऽध्यात्मरामायणमतंद्रितः । दिनेदिनेऽश्वमेधस्य फलं तस्य भवेन्मुने ॥ ३१ ॥ यदृच्छ-

यादि योऽध्यात्मरामायणमनादरात् । अन्यतः शृणुयान्मर्त्यः सोऽपि मुच्येत पातकात् ॥ ३२ ॥ नमस्करोति योऽध्यात्मरामायणमदूरतः । सर्वदेवार्चनफलं स प्राप्नोति न संशयः ॥ ३३ ॥ लिखित्वा पुस्तकेऽध्यात्मरामायणमशेषतः । यो दद्याद्रामभक्तेभ्यस्तस्य पुण्यफलं शृणु ॥ ३४ ॥ अधीतेषु च वेदेषु शास्त्रेषु व्याकृतेषु च । यत्फलं दुर्लभं लोके तत्फलं तस्य संभवेत् ॥३५॥ एकादशीदिनेऽध्यात्मरामायणमुपोषितः । यो रामभक्तः सदसि व्याकरोति नरोत्तमः ॥ तस्य पुण्यफलं वक्ष्ये शृणु वैष्णवसत्तम ॥ ३६ ॥ प्रत्यक्षरं तु गायत्रीपुरश्चर्याफलं भवेत् । उपवासव्रतं कृत्वा श्रीरामनवमीदिने ॥ ३७ ॥ रात्रौ जागरितोऽध्यात्मरामायणमनन्यधीः । यः पठेच्छृणुयाद्वापि तस्य पुण्यं वदाम्यहम् ॥३८॥ कुरुक्षेत्रादिनिखिलपुण्यतीर्थेष्वनेकशः । आत्मतुल्यं धनं सूर्यग्रहणे सर्वतोमुखे ॥ ३९ ॥ विप्रेभ्यो व्यासतुल्येभ्यो दत्त्वा यत्फलमश्नुते । तत्फलं संभवेत्तस्य सत्यं सत्यं न संशयः ॥ ४० ॥ यो गायते मुदाध्यात्मरामायणमहर्निशम् । आज्ञां तस्य प्रतीक्षन्ते देवा इंद्रपुरोगमाः ॥ ४१ ॥ पठन्प्रत्यहम-

ध्यात्मरामायणमनुव्रतः । यद्यत्करोति तत्कर्म ततः कोटिगुणं भवेत् ॥ ४२ ॥ तत्र श्रीरामहृदयं यः पठेत्सुसमाहितः । स ब्रह्मघ्नोऽपि पूतात्मा त्रिभिरेव दिनैर्भवेत् ॥ ४३ ॥ श्रीरामहृदयं यस्तु हनूमत्प्रतिमांतिके । त्रिः पठेत्प्रत्यहं मौनी स सर्वेप्सितभाग्भवेत् ॥ ४४ ॥ पठन् श्रीरामहृदयं तुलस्यश्वत्थयोर्यदि । प्रत्यक्षरं प्रकुर्वीत ब्रह्महत्यां निवर्तयेत् ॥ ४५ ॥ श्रीरामगीतामाहात्म्यं कृत्स्नं जानाति शंकरः । तदर्धं गिरिजा वेत्ति तदर्धं वेद्म्यहं मुने ॥ ४६ ॥ तत्ते किंचित्प्रवक्ष्यामि कृत्स्नं वक्तुं न शक्यते । यज्ज्ञात्वा तत्क्षणाल्लोकश्चित्तशुद्धिमवाप्नुयात् ॥ ४७ ॥ श्रीरामगीता यत्पापं न नाशयति नारद । तन्न नश्यति तीर्थादौ लोके क्वापि कदाचन ॥ तन्न पश्याम्यहं लोके मार्गमाणोऽपि सर्वदा ॥ ४८ ॥ रामेणोपनिषत्सिंधुमुन्मथ्योत्पादितां मुदा । लक्ष्मणायार्पितां गीतासुधां पीत्वाऽमरो भवेत् ॥ ४९ ॥ जमदग्निसुतः पूर्वं कार्तवीर्यवधेच्छया । धनुर्विद्यामभ्यसितुं महेशस्यांतिके वसन् ॥ ५० ॥ अधीयमानां पार्वत्या रामगीतां प्रयत्नतः ।

ष्कृतिं यदि वांछति। रामगीतां मासमात्रं पठित्वा मुच्यते नरः ॥५२॥ दुष्प्रति-
ग्रहदुर्भोज्यदुरालापादिसंभवम्। पापं यत्तत्कीर्तनेन रामगीता विनाशयेत् ॥
॥ ५३ ॥ शालग्रामशिलाग्रे च तुलस्यश्वत्थसन्निधौ। यतीनां पुरतस्तद्वद्राम-
गीतां पठेत्तु यः ॥ ५४ ॥ स तत्फलमवाप्नोति यद्वाचोऽपि न गोचरम्।
रामगीतां पठन्भक्त्या यः श्राद्धे भोजयेद्द्विजान् ॥ ५५ ॥ तस्य ते पितरः
सर्वे यांति विष्णोः परं पदम्। एकादश्यां निराहारो नियतो द्वादशीदिने
॥ ५६ ॥ स्थित्वागस्त्यतरोर्मूले रामगीतां पठेत्तु यः। स एव राघवः
साक्षात्सर्वदेवैश्च पूज्यते ॥ ५७ ॥ विना दानं विना ध्यानं विना तीर्थाव-
गाहनम्। रामगीतां नरोऽधीत्य तदनंतफलं लभेत् ॥ ५८ ॥ बहुना
किमिहोक्तेन शृणु नारद तत्त्वतः। श्रुतिस्मृतिपुराणेतिहासागमशतानि
च ॥ अर्हंति नाल्पामध्यात्मरामायणकलामपि ॥ ५९ ॥ अध्यात्मरामच-
रितस्य मुनीश्वराय माहात्म्यमेतदुदितं कमलासनेन ॥ यः श्रद्धया पठति

वा शृणुयात्स मर्त्यः प्राप्नोति विष्णुपदवीं सुरपूज्यमानः ॥ ६० ॥ श्रीब्रह्मांडपुराणे उत्तरखण्डे अध्यात्मरामायणमाहात्म्यकथनं नाम प्रथमः सर्गः ॥१॥

अथ बालकांडे प्रथमसर्गे संकल्पादिन्यासध्यानजपक्रमः ॥

पूर्वोक्तविधिना बालकांडे प्रथमसर्गे न्यासध्यानजपमहं करिष्ये ॥ इति संकल्प्य ॥ अथ करन्यासः ॥ ॐ श्रीं रां रां अंगुष्ठाभ्यां नमः ॥ ॐ श्रीं रां रां मध्यमाभ्यां नमः ॥ ॐ श्रीं रां रां अनामिकाभ्यां नमः ॐ श्रीं रां रां कनिष्ठिकाभ्यां नमः ॥ ॐ श्रीं रां रां करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः ॥ एवं षडंगन्यासः ॥ ॐ श्रीं रां रां हृदयाय नमः ॥ ॐ श्रीं रां रां शिरसे स्वाहा ॥ ॐ श्रीं रां रां शिखायै वषट् ॥ ॐ श्रीं रां रां कवचाय हुम् ॥ ॐ श्रीं रां रां नेत्रत्रयाय वौषट् ॥ ॐ श्रीं रां रां अस्त्राय फट् ॥ ॐ श्रीरामचन्द्राय नमः इति मंत्रेण दिग्बन्धः ॥ अथ ध्यानम् ॥ यः पृथ्वीभरवारणाय दिविजैः सम्प्रार्थितश्चिन्मयः संजातः पृथिवीतले रविकुले मायामनुष्योऽव्ययः ॥ निश्चक्रं हतराक्षसः पुनरगाद्ब्रह्मत्वमाद्यं स्थिरां कीर्तिं पापहरां विधाय जगतां तं जान-

कीशं भजे ॥ १ ॥ एवं ध्यात्वा च श्रीरामचरितं पठ्यते तदा ॥ इति बालकांडे प्रथमसर्गे न्यासध्यानजपविधिः ॥ १ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

अथ बालकांडप्रारम्भः ।

यः पृथ्वीभरवारणाय दिविजैः संप्रार्थितश्चिन्मयः संजातः पृथिवीतले रविकुले मायामनुष्योऽव्ययः ।निश्चक्रं हतराक्षसः पुनरगाद्ब्रह्मत्वमाद्यं स्थिरां कीर्तिं पापहरां विधाय जगतां तं जानकीशं भजे॥१॥विश्वोद्भवस्थितिलयादिषु हेतुमेकं मायाश्रयं विगतमायमचिंत्यमूर्तिम् । आनंदसांद्रममलं निजबोधरूपं सीतापतिं विदिततत्त्वमहं नमामि ॥ २ ॥ पठंति ये नित्यमनन्यचेतसः शृण्वंति चाध्यात्मिकसंज्ञितं शुभम् । रामायणं सर्वपुराणसंमतं निर्धूतपापा हरिमेव यांति ते ॥ ३ ॥ अध्यात्मरामायणमेव नित्यं पठेद्यदीच्छेद्भवबंधमुक्तिम् । गवां सहस्रायुतकोटिदानात्फलं लभेद्यः शृणुयात्स नित्यम् ॥ ४ ॥ पुरारिगिरिसंभूता श्रीरामार्णवसंगता । अध्यात्मरामगंगेयं पुनाति भुवनत्रयम् ॥ ५ ॥ कैलासाग्रे कदाचिद्रविशतविमले मंदिरे रत्नपीठे संविष्टं ध्याननिष्ठं त्रिनयन-

मभयं सेवितं सिद्धसंघैः । देवी वामांकसंस्था गिरिवरतनया पार्वती भक्ति-नम्रा प्राहेदं देवमीशं सकलमलहरं वाक्यमानंदकंदम् ॥ ६ ॥ पार्वत्युवाच ॥ नमोऽस्तु ते देव जगन्निवास सर्वात्मदृक् त्वं परमेश्वरोऽसि ॥ पृच्छामि तत्त्वं पुरुषोत्तमस्य सनातनं त्वं च सनातनोऽसि ॥ ७ ॥ गोप्यं यदत्यंतमनन्य-वाच्यं वदंति भक्तेषु महानुभावाः । तदप्यहोऽहं तव देव भक्ता प्रियोऽसि मे त्वं वद यत्तु पृष्टम् ॥ ८ ॥ ज्ञानं सविज्ञानमथानुभक्ति वैराग्ययुक्तं च मितं विभास्वत् । जानाम्यहं योषिदपि त्वदुक्तं यथा तथा ब्रूहि तरंति येन ॥ ९ ॥ पृच्छामि चान्यच्च परं रहस्यं तदेव चाग्रे वद वारिजाक्ष । श्रीरामचंद्रेऽखिल-लोकसारे भक्तिर्दृढा नौर्भवति प्रसिद्धा ॥ १० ॥ भक्तिः प्रसिद्धा भवमोक्ष-णाय नान्यत्ततः साधनमस्ति किंचित् । तथापि हृत्संशयबंधनं मे विभेत्तुमर्ह-स्यमलोक्तिभिस्त्वम् ॥ ११ ॥ वदंति रामं परमेकमाद्यं निरस्तमायागुणसं-प्रवाहम् । भजंति चाहर्निशमप्रमत्ताः परं पदं यांति तथैव सिद्धाः ॥१२॥ वदंति केचित्परमोऽपि रामः स्वाविद्यया संवृतमात्मसंज्ञम् । जानाति नात्मानमतः

परेण संबोधितो वेद परात्मतत्त्वम् ॥ १३ ॥ यदि स्म जानाति कुतो विलापः सीताकृतेऽनेन कृतः परेण । जानाति नैवं यदि केन सेव्यः समो हि सर्वैरपि जीवजातैः ॥१४॥ अत्रोत्तरं किं विदितं भवद्भिस्तद्ब्रूत मे संशयभेदि वाक्यम् ॥१५॥ श्रीमहादेव उवाच॥ धन्याऽसि भक्ताऽसि परात्मनस्त्वं यज्ज्ञातुमिच्छा तव रामतत्त्वम् ॥ पुरा न केनाप्यभिचोदितोऽहं वक्तुं रहस्यं परमं निगूढम् ॥१६॥ त्वयाऽद्य भक्त्या परिनोदितोऽहं वक्ष्ये नमस्कृत्य रघूत्तमं ते । रामः परात्मा प्रकृतेरनादिरानंद एकः पुरुषोत्तमो हि ॥ १७ ॥ स्वमायया कृत्स्नमिदं हि सृष्ट्वा नभोवदंतर्बहिरास्थितो यः । सर्वांतरस्थोऽपि निगूढ आत्मा स्वमायया सृष्टमिदं विचष्टे ॥ १८ ॥ जगंति नित्यं परितो भ्रमंति यत्सन्निधौ चुंबक-लोहवद्धि । एतन्न जानंति विमूढचित्ताः स्वाविद्यया संवृतमानसा ये ॥ १९॥ ॥ स्वाज्ञानमप्यात्मनि शुद्धबुद्धे स्वारोपयंतीह निरस्तमाये । संसारमेवानु-सरंति ते वै पुत्रादिसक्ताः पुरुकर्मयुक्ताः ॥ २० ॥ जानंति नैवं हृदये स्थितं वै चामीकरं कंठगतं यथाऽज्ञाः । यथाऽप्रकाशो न तु विद्यते रवौ ज्यो-

तिःस्वभावे परमेश्वरे तथा। विशुद्धविज्ञानघने रघूत्तमेऽविद्या कथं स्यात्परतः परात्मनि ॥ २१ ॥ यथा हि चाक्ष्णा भ्रमता गृहादिकं विनष्टदृष्टेर्भ्रमतीव दृश्यते। तथैव देहेंद्रियकर्तुरात्मनः कृतं परेऽध्यस्य जनो विमुह्यति ॥ २२ ॥ नाहो न रात्रिः सवितुर्यथा भवेत्प्रकाशरूपाव्यभिचारतः क्वचित्। ज्ञानं तथाऽज्ञानमिदं द्वयं हरौ रामे कथं स्थास्यति शुद्धचिद्घने ॥ २३ ॥ तस्मात्परानंदमये रघूत्तमे विज्ञानरूपे हि न विद्यते तमः। अज्ञानसाक्षिण्यरविंदलोचने मायाश्रयत्वान्न हि मोहकारणम् ॥ २४ ॥ अत्र ते कथयिष्यामि रहस्यमपि दुर्लभम्। सीतारामऽमरुत्सूनुसंवादं मोक्षसाधनम् ॥ २५ ॥ पुरा रामायणे रामो रावणं देवकंटकम्। हत्वा रणे रणश्लाघी सपुत्रबलवाहनम् ॥ २६ ॥ सीतया सह सुग्रीवलक्ष्मणाभ्यां समन्वितः। अयोध्यामगमद्रामो हनूमत्प्रमुखैर्वृतः ॥ २७ ॥ अभिषिक्तः परिवृतो वसिष्ठाद्यैर्महात्मभिः। सिंहासने समासीनः कोटिसूर्यसमप्रभः ॥ २८ ॥ दृष्ट्वा तदा हनूमंतं प्रांजलिं पुरतः स्थितम्। कृतकार्यं निराकांक्षं ज्ञानापेक्षं महामतिम् ॥ २९ ॥ रामः सीतामुवा-

चेदं ब्रूहि तत्त्वं हनूमते । निष्कल्मषोऽयं ज्ञानस्य पात्रं नौ नित्यभक्तिमान्
॥ ३० ॥ तथेति जानकी प्राह तत्त्वं रामस्य निश्चितम् । हनूमते प्रपन्नाय
सीता लोकविमोहिनी ॥३१॥ रामं विद्धि परं ब्रह्म सच्चिदानंदमद्वयम्। सर्वो-
पाधिविनिर्मुक्तं सत्तामात्रमगोचरम् ॥ ३२ ॥ आनंदं निर्मलं शांतं निर्विकारं
निरंजनम्। सर्वव्यापिनमात्मानं स्वप्रकाशमकल्मषम् ॥ ३३ ॥मां विद्धि मूल-
प्रकृतिं सर्गस्थित्यंतकारिणीम् । तस्य सन्निधिमात्रेण सृजामीदमतंद्रिता ॥ ३४॥
तत्सान्निध्यान्मया सृष्टं तस्मिन्नारोप्यतेऽबुधैः। अयोध्यानगरे जन्म रघुवंशेऽति
निर्मले ॥३५॥ विश्वामित्रसहायत्वं मखसंरक्षणं ततः । अहल्याशापशमनं चाप-
भंगो महेशितुः ॥ ३६ ॥ मत्पाणिग्रहणं पश्चाद्भार्गवस्य मदक्षयः। अयोध्यानगरे
वासो मया द्वादशवार्षिकः ॥ ३७ ॥ दंडकारण्यगमनं विराधवध एव च।
मायामारीचमरणं मायासीताहृतिस्तथा ॥ ३८ ॥ जटायुषो मोक्षलाभः कबं-
धस्य तथैव च। शबर्याः पूजनं पश्चात्सुग्रीवेण समागमः ॥ ३९ ॥ वालिनश्च
वधः पश्चात्सीतान्वेषणमेव च । सेतुबंधश्च जलधौ लंकायाश्च निरोधनम्

॥ ४० ॥ रावणस्य वधो युद्धे सपुत्रस्य दुरात्मनः । विभीषणे राज्यदानं पुष्पकेण मया सह ॥ ४१ ॥ अयोध्यागमनं पश्चाद्राज्ये रामाभिषेचनम् । एवमादीनि कर्माणि मयैवाचरितान्यपि ।आरोपयंति रामेऽस्मिन्निर्विकारेऽखिलात्मनि ॥ ४२ ॥ रामो न गच्छति न तिष्ठति नानुशोचत्याकांक्षते त्यजति नो न करोति किंचित् । आनंदमूर्तिरचलः परिणामहीनो मायागुणाननुगतो हि तथा विभाति ॥ ४३ ॥ ततो रामः स्वयं प्राह हनूमंतमुपस्थितम् । शृणु तत्त्वं प्रवक्ष्यामि ह्यात्मानात्मपरात्मनाम्॥४४॥आकाशस्य यथा भेदस्त्रिविधो दृश्यते महान् । जलाशये महाकाशस्तदवच्छिन्न एव हि । प्रतिबिंबाख्यमपरं दृश्यते त्रिविधं नभः ॥ ४५ ॥ बुद्ध्यवच्छिन्नचैतन्यमेकं पूर्णमथापरम् । आभासस्त्वपरं बिम्बभूतमेवंत्रिधाचितिः ॥ ४६ ॥ साभासबुद्धेःकर्तृत्वमविच्छिन्नेऽविकारिणि । साक्षिण्यारोप्यते भ्रांत्या जीवत्वं च तथाऽबुधैः॥४७॥आभासस्तु मृषाबुद्धिरविद्याकार्यमुच्यते । अविच्छिन्नं तु तद्ब्रह्म विच्छेदस्तु विकल्पतः॥४८॥ अवच्छिन्नस्य पूर्णेन एकत्वं प्रतिपाद्यते । तत्त्वमस्यादिवाक्यैश्च साभासस्याहमस्तथा

॥ ४९ ॥ ऐक्यज्ञानं यदोत्पन्नं महावाक्येन चात्मनोः । तदाऽविद्या स्वकार्यैश्च नश्यत्येव न संशयः ॥ ५० ॥ एतद्विज्ञाय मद्भक्तो मद्भावायोपपद्यते । मद्भक्तिविमुखानां हि शास्त्रगर्तेषु मुह्यताम् । न ज्ञानं न च मोक्षः स्यात्तेषां जन्मशतैरपि ॥ ५१ ॥ इदं रहस्यं हृदयं ममात्मनो मयैव साक्षात्कथितं तवानघ । मद्भक्तिहीनाय शठाय न त्वया दातव्यमैन्द्रादपि राज्यतोऽधिकम् ॥ ५२ ॥ ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ एतत्तेऽभिहितं देवि श्रीरामहृदयं मया । अतिगुह्यतमं हृद्यं पवित्रं पापशोधनम् ॥ ५३ ॥ साक्षाद्रामेण कथितं सर्ववेदांतसंग्रहम् । यः पठेत्सततं भक्त्या स मुक्तो नात्र संशयः ॥ ५४ ॥ ब्रह्महत्यादिपापानि बहुजन्मार्जितान्यपि । नश्यंत्येव न संदेहो रामस्य वचनं यथा ॥ ५५ ॥ योऽतिभ्रष्टोऽतिपापी परधनपरदारेषु नित्योद्यतो वा स्तेयी ब्रह्मघ्नमातापितृवधनिरतो योगिवृन्दापकारी । यः संपूज्याभिरामं पठति च हृदयं रामचंद्रस्य भक्त्या योगीन्द्रैरप्यलभ्यं पदमिह लभते सर्वदेवैः स पूज्यम् ॥ ५६ ॥ इति श्रीमदध्यात्मरामायणे उमामहेश्वरसंवादे बालकांडे श्रीरामहृदयं नाम प्रथमःसर्गः ॥ १ ॥

अथ बालकांडे द्वितीयसर्गे संकल्पादिन्यासध्यानजपक्रमः ॥

पूर्वोक्तविधिना बालकांडे द्वितीयसर्गे न्यासध्यानजपमहं करिष्ये ॥ इति संकल्प्य ॥ ॥ अथ करन्यासः ॥ ॐ श्रीं रां मं अंगुष्ठाभ्यां नमः ॥ ॐ श्रीं रां मं तर्जनीभ्यां नमः ॥ ॐ श्रीं रां मं मध्यमाभ्यां नमः ॥ ॐ श्रीं रां मं अनामिकाभ्यां नमः ॥ ॐ श्रीं रां मं कनिष्ठिकाभ्यां नमः ॥ ॐ श्रीं रां मं करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः ॥ अथ षडंगन्यासः ॥ ॐ श्रीं रां मं हृदयाय नमः ॥ ॐ श्रीं रां मं शिरसे स्वाहा ॥ ॐ श्रीं रां मं शिखायै वषट् ॥ ॐ श्रीं रां मं कवचाय हुम् ॥ ॐ श्रीं रां मं नेत्रत्रयाय वौषट् ॥ ॐ श्रीं रां मं अस्त्राय फट् ॥ ॐ श्रीरामचन्द्राय नमः इति मंत्रेण दिग्बंधः ॥ अथ ध्यानम् ॥ धन्यास्म्यनुगृहीतास्मि कृतार्थास्मि जगत्प्रभो ॥ विच्छिन्नो मेऽतिसंदेहग्रंथिर्भवदनुग्रहात् ॥ १ ॥ एवं ध्यात्वा च श्रीरामचरितं पठ्यते तदा ॥ इति बालकांडे द्वितीयसर्गे न्यासध्यानजपविधिः ॥ २ ॥ ॥ पार्वत्युवाच ॥ धन्यास्म्यनुगृहीतास्मि कृतार्थास्मि जगत्प्रभो । विच्छिन्नो मेऽतिसंदेहग्रंथिर्भवदनुग्रहात् ॥ १ ॥ त्वन्मुखाद्गलितं रामतत्त्वामृत-

रसायनम् । पिबंत्या मे मनो देव न तृप्यति भवापहम् ॥२॥ श्रीरामस्य कथा त्वत्तः श्रुता संक्षेपतो मया ॥ इदानीं श्रोतुमिच्छामि विस्तरेण स्फुटाक्षरम् ॥ ॥ ३ ॥ श्रीमहादेव उवाच॥ शृणु देवि प्रवक्ष्यामि गुह्याद्गुह्यतरं महत् । अध्यात्मरामचरितं रामेणोक्तं पुरा मम ॥ ४ ॥ तदद्य कथयिष्यामि शृणु तापत्रयापहम् । यच्छ्रुत्वा मुच्यते जंतुरज्ञानोत्थमहाभयात् ॥ प्राप्नोति परमामृद्धिं दीर्घायुः पुत्रसंततिम् ॥ ५ ॥ भूमिर्भारेण मग्ना दशवदनमुखाशेषरक्षोगणानां धृत्वा गोरूपमादौ दिविजमुनिजनैः साकमब्जासनस्य । गत्वा लोकं रुदंती व्यसनमुपगतं ब्रह्मणे प्राह सर्वं ब्रह्मा ध्यात्वा मुहूर्तं सकलमपि हृदा वेद शेषात्मकत्वात् ॥ ६ ॥ तस्मात्क्षीरसमुद्रतीरमगमद्ब्रह्माथ देवैर्वृतो देव्या चाखिललोकहृत्स्थमजरं सर्वज्ञमीशं हरिम् ॥ अस्तौषीच्छ्रुतिसिद्धनिर्मलपदैः स्तोत्रैः पुराणोद्भवैर्भक्त्या गद्गदया गिरातिविमलैरानंदबाष्पैर्वृतः॥ ॥ ७ ॥ ततः स्फुरत्सहस्रांशुसहस्रसदृशप्रभः । आविरासीद्धरिः प्राच्यां दिशां व्यपनयंस्तमः ॥ ८ ॥ कथंचिद्दृष्टवान्ब्रह्मा दुर्दर्शमकृतात्मनाम् । इन्द्रनील-

प्रतीकाशं स्मितास्यं पद्मलोचनम् ॥ ९ ॥ किरीटहारकेयूरकुण्डलैः कटकादि-भिः । विभ्राजमानं श्रीवत्सकौस्तुभप्रभयान्वितम् ॥ १० ॥ स्तुवद्भिः सनकाद्यैश्च पार्षदैः परिवेष्टितम् । शंखचक्रगदापद्मवनमालाविराजितम् ॥११॥ स्वर्णयज्ञोपवीतेन स्वर्णवर्णाम्बरेण च ।श्रिया भूम्या च सहितं गरुडोपरि संस्थितम् ॥१२॥ हर्षगद्गदया वाचा स्तोतुं समुपचक्रमे ॥१३॥ ॥ब्रह्मोवाच॥ नतोऽस्मि ते पदं देव प्राणबुद्धींद्रियात्मभिः । यच्चिंत्यते कर्मपाशाद्धृदि नित्यं मुमुक्षुभिः ॥ ॥१४॥ मायया गुणमय्या त्वं सृजस्यवसि लुंपसि । जगत्तेन न ते लेप आनंदानुभवात्मनः॥१५॥ तथा शुद्धिर्न दुष्टानां दानाध्ययनकर्मभिः।शुद्धात्मता ते यशसि सदाभक्तिमतां यथा ॥ १६ ॥ अतस्तवांघ्रिर्मे दृष्टश्चित्तदोषापनुत्तये । सद्योंऽतर्हृदये नित्यं मुनिभिः सात्त्वतैर्वृतः ॥ १७ ॥ ब्रह्माद्यैः स्वार्थसिद्ध्यर्थमस्माभिः पूर्वसेवितः। अपरोक्षानुभूत्यर्थं ज्ञानिभिर्हृदि भावितः ॥ १८ ॥ तवांघ्रिपूजानिर्माल्यतुलसीमालया विभो। स्पर्धते वक्षसि पदं लब्ध्वापि श्रीः सपत्निवत ॥ १९ ॥ अतस्त्वत्पादभक्तेषु तव भक्तिः श्रियोऽधिका । भक्तिमेवाभिवांछ-

ति त्वद्भक्ताः सारवेदिनः ॥ २० ॥ अतस्त्वत्पादकमले भक्तिरेव सदाऽस्तु मे । संसारामयतप्तानां भेषजं भक्तिरेव ते ॥ २१ ॥ इति ब्रुवंतं ब्रह्माणं बभाषे भगवान् हरिः । किं करोमीति तं वेधाः प्रत्युवाचातिहर्षितः ॥ २२ ॥ भगवन् रावणो नाम पौलस्त्यतनयो महान् । राक्षसानामधिपतिर्मद्दत्तवरदर्पितः॥२३॥ त्रिलोकीं लोकपालांश्च बाधते विश्वबाधकः । मानुषेण मृतिस्तस्य मया कल्याण कल्पिता ॥ २४ ॥ अतस्त्वं मानुषो भूत्वा जहि देवरिपुं प्रभो॥ श्रीभगवानुवाच ॥ कश्यपस्य वरो दत्तस्तपसा तोषितेन मे ॥ २५ ॥ याचितः पुत्रभावाय तथेत्यंगीकृतं मया । स इदानीं दशरथो भूत्वा तिष्ठति भूतले ॥ २६ ॥ तस्याहं पुत्रतामेत्य कौसल्यायां शुभे दिने । चतुर्धात्मानमेवाहं सृजामीतरयोः पृथक् ॥ २७ ॥ योगमायाऽपि सीतेति जनकस्य गृहे तदा । उत्पत्स्यते तया सार्धं सर्वं संपादयाम्यहम् ॥ २८ ॥ इत्युक्त्वांऽतर्दधे विष्णुर्ब्रह्मा देवानथाब्रवीत् ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ विष्णुर्मानुषरूपेण भविष्यति रघोः कुले॥ २९ ॥ यूयं सृजध्वं सर्वेऽपि वानरेष्वंशसंभवान् । विष्णोः सहायं कुरुत यावत्स्थास्यति भूतले

॥ २० ॥ इति देवान्समादिश्य समाश्वास्य च मेदिनीम् । ययौ ब्रह्मा स्वभवनं विज्वरः सुखमास्थितः ॥ २१ ॥ देवाश्च सर्वे हरिरूपधारिणः स्थिताः सहायार्थमितस्ततो हरेः । महाबलाः पर्वतवृक्षयोधिनः प्रतीक्षमाणा भगवंतमीश्वरम् ॥ २२ ॥ इति श्रीमदध्यात्मरामायणे उमामहेश्वरसंवादे बालकांडे द्वितीयः सर्गः ॥ २ ॥

अथ बालकांडे तृतीयसर्गे संकल्पादिन्यासध्यानजपक्रमः ॥

पूर्वोक्तविधिना बालकांडे तृतीयसर्गे न्यासध्यानजपमहंकरिष्ये॥इति संकल्प्य ॥अथ करन्यासः॥ ॐ श्रीं रां चं अङ्गुष्ठाभ्यां नमः ॥ ॐ श्रीं रां चं तर्जनीभ्यां नमः ॥ ॐ श्रीं रां चं मध्यमाभ्यां नमः ॥ ॐ श्रीं रां चं अनामिकाभ्यां नमः ॥ ॐ श्रीं रां चं कनिष्ठिकाभ्यां नमः ॥ ॐ श्रीं रां चं करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः ॥ एवं हृदयादिषडंगन्यासं कुर्यात् ॥ अथ ध्यानम् ॥ अथ राजा दशरथः श्रीमान् सत्यपरायणः ॥ अयोध्याधिपतिर्वीरः सर्वलोकेषु विश्रुतः ॥ १ ॥ एवं ध्यात्वा च श्रीरामचरितं पठ्यते तदा ॥ इति बालकांडे तृतीयसर्गे न्यासध्यानजपविधिः॥

॥ ३ ॥ ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ अथ राजा दशरथः श्रीमान्सत्यपरायणः। अयोध्याधिपतिर्वीरः सर्वलोकेषु विश्रुतः ॥ १ ॥ सोऽनपत्यत्वदुःखेन पीडितो गुरुमेकदा । वसिष्ठं स्वकुलाचार्यमभिवाद्येदमब्रवीत् ॥ २ ॥ स्वामिन्पुत्राः कथं मे स्युः सर्वलक्षणलक्षिताः । पुत्रहीनस्य मे राज्यं सर्वं दुःखाय कल्पते ॥ ३ ॥ ततोऽब्रवीद्वसिष्ठस्तं भविष्यंति सुतास्तव । चत्वारः सत्त्वसंपन्ना लोकपाला इवापराः ॥ ४ ॥ शांताभर्तारमानीय ऋष्यशृंगं तपोधनम् । अस्माभिः सहितः पुत्रकामेष्टिं शीघ्रमाचर ॥ ५ ॥ तथेति मुनिमानीय मंत्रिभिः सहितः शुचिः । यज्ञकर्म समारेभे मुनिभिर्वीतकल्मषैः ॥ ६ ॥ श्रद्धया हूयमानेऽग्नौ तप्तजांबूनदप्रभः । पायसं स्वर्णपात्रस्थं गृहीत्वोवाच हव्यवाट् ॥ ७ ॥ गृहाण पायसं दिव्यं पुत्रीयं देवनिर्मितम् । लप्स्यसे परमात्मानं पुत्रत्वेन न संशयः ॥ ८ ॥ इत्युक्त्वा पायसं दत्त्वा राज्ञे सोंऽतर्दधेऽनलः । ववन्दे मुनिशार्दूलौ राजा लब्धमनोरथः ॥ ९ ॥ वसिष्ठऋष्यशृङ्गाभ्यामनुज्ञातो ददौ हविः । कौसल्यायै सकैकेय्यै अर्धमर्धं प्रयत्नतः ॥ १० ॥ ततः सुमित्रा संप्राप्ता जगृध्नुः पौत्रिकं

चरुम् । कौसल्या तु स्वभागार्धं ददौ तस्य मुदान्विता ॥ ११ ॥ कैकेयी च स्वभागार्धं ददौ प्रीतिसमन्विता । उपभुज्य चरुं सर्वाः स्त्रियो गर्भसमन्विताः ॥ १२ ॥ देवता इव रेजुस्ताः स्वभासा राजमंदिरे । दशमे मासि कौसल्या सुषुवे पुत्रमद्भुतम् ॥ १३ ॥ मधुमासे सिते पक्षे नवम्यां कर्कटे शुभे । पुनर्वस्वृक्षसहिते उच्चस्थे ग्रहपञ्चके ॥ १४॥ मेषं पूषणि संप्राप्ते पुष्पवृष्टिसमाकुले । आविरासीज्जगन्नाथः परमात्मा सनातनः ॥ १५ ॥ नीलोत्पलदलश्यामः पीतवासाश्चतुर्भुजः । जलजारुणनेत्रांतः स्फुरत्कुण्डलमंडितः ॥ १६ ॥ सहस्रार्कप्रतीकाशः किरीटी कुंचितालकः । शंखचक्रगदापद्मवनमालाविराजितः ॥ १७ ॥ अनुग्रहाख्यहृत्स्थेंदुसूचकस्मितचंद्रिकः । करुणारससम्पूर्णविशालोत्पललोचनः । श्रीवत्सहारकेयूरनूपुरादिविभूषणः ॥ ॥ १८ ॥ दृष्ट्वा तं परमात्मानं कौसल्या विस्मयाकुला । हर्षाश्रुपूर्णनयना नत्वा प्रांजलिरब्रवीत् ॥ १९ ॥ कौसल्योवाच ॥ देवदेव नमस्तेऽस्तु शंखचक्रगदाधर । परमात्माऽच्युतोऽनन्तः पूर्णस्त्वं पुरुषोत्तमः ॥ २० ॥ वदंत्य-

गोचरं वाचां बुद्ध्यादीनामतींद्रियम् । त्वां वेदवादिनः सत्तामात्रं ज्ञानैकविग्रहम् ॥ २१ ॥ त्वमेव मायया विश्वं सृजस्यवसि हंसि च । सत्त्वादिगुणसंयुक्तस्तुर्य एवामलः सदा ॥ २२ ॥ करोषीव न कर्ता त्वं गच्छसीव न गच्छसि । शृणोषि न शृणोषीव पश्यसीव न पश्यसि ॥ २३ ॥ अप्राणो ह्यमनाः शुद्ध इत्यादि श्रुतिरब्रवीत् । समः सर्वेषु भूतेषु तिष्ठन्नपि न लक्ष्यसे ॥ ॥२४॥अज्ञानध्वांतचित्तानां व्यक्त एव सुमेधसाम् । जठरे तव दृश्यंते ब्रह्मांडाः परमाणवः ॥ २५ ॥ त्वं ममोदरसंभूत इति लोकान्विडंबसे । भक्तेषु पारवश्यं ते दृष्टं मेऽद्य रघूत्तम ॥ २६ ॥ संसारसागरे मग्ना पतिपुत्रधनादिषु । भ्रमामि मायया तेऽद्य पादमूलमुपागता ॥ २७ ॥ देव त्वद्रूपमेतन्मे सदा तिष्ठतु मानसे । आवृणोतु न मां माया तव विश्वविमोहिनी ॥ २८ ॥ उपसंहर विश्वात्मन्नदो रूपमलौकिकम् । दर्शयस्व महानंद बालभावं सुकोमलम् ॥ २९ ॥ ललितालिंगनालापैस्तरिष्याम्युत्कटं तमः ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ यद्यदिष्टं तवास्त्यंब तत्तद्भवतु नान्यथा ॥३०॥ अहं तु ब्रह्मणा पूर्वं भूमेर्भारापनुत्तये । प्रार्थितो रा-

वधं हंतुं मानुषत्वमुपागतः ॥ २१ ॥ त्वया दशरथेनाहं तपसाऽऽराधितः पुरा । मत्पुत्रत्वाभिकांक्षिण्या तथा कृतमनिंदिते ॥ २२ ॥ रूपमेतत्त्वया दृष्टं प्राक्तनं तपसः फलम् । मद्दर्शनं विमोक्षाय कल्पते ह्यन्यदुर्लभम् ॥ २३ ॥ संवादमावयोर्यस्तु पठेद्वा शृणुयादपि । स याति मम सारूप्यं मरणे मत्स्मृतिं लभेत् ॥ ॥ २४ ॥ इत्युक्त्वा मातरं रामो बालो भूत्वा रुरोद ह । बालत्वेऽपींद्रनीलाभो विशालाक्षोऽतिसुन्दरः ॥ २५ ॥ बालारुणप्रतीकाशो लालिताखिललोकपः । अथ राजा दशरथः श्रुत्वा पुत्रोद्भवोत्सवम् । आनंदार्णवमग्नोऽसावाययौ गुरुणा सह ॥ २६ ॥ रामं राजीवपत्राक्षं दृष्ट्वा हर्षाश्रुसंप्लुतः । गुरुणा जातकर्माणि कर्तव्यानि चकार सः ॥ २७ ॥ कैकेयी चाथ भरतमसूत कमलेक्षणा । सुमित्रायां यमौ जातौ पूर्णेंदुसदृशाननौ ॥ २८ ॥ तदा ग्रामसहस्राणि ब्राह्मणेभ्यो मुदा ददौ । सुवर्णानि च रत्नानि वासांसि सुरभीः शुभाः ॥ २९ ॥ यस्मिन् रमंते मुनयो विद्ययाऽज्ञानविप्लवे । तं गुरुः प्राह रामेति रमणाद्राम इत्यपि ॥ ४० ॥ भरणाद्भरतो नाम लक्ष्मणं लक्षणान्वितम् । शत्रुघ्नं शत्रुहंता-

रमेवं गुरुरभाषत ॥ ४१ ॥ लक्ष्मणो रामचंद्रेण शत्रुघ्नो भरतेन च । द्वंद्वीभूय चरंतौ तौ पायसांशानुसारतः ॥४२॥ रामस्तु लक्ष्मणेनाथ विचरन्बाललीलया। रमयामास पितरौ चेष्टितैर्मुग्धभाषितैः ॥ ४३ ॥ भाले स्वर्णमयाश्वत्थपर्णमुक्ताफलप्रभम् । कंठे रत्नमणिव्रातमध्यद्वीपिनखांचितम् ॥ ४४ ॥ कर्णयोः स्वर्णसंपन्नरत्नार्जुनसटालुकम् । शिंजानमणिमंजीरकटिसूत्रांगदैर्वृतम् ॥४५॥ स्मितवक्त्राल्पदशनमिंद्रनीलमणिप्रभम् । अंगणे रिंगमाणं तं तर्णकाननुसर्वतः ॥ ॥ ४६ ॥ दृष्ट्वा दशरथो राजा कौसल्या मुमुदे सदा । भोक्ष्यमाणो दशरथो राममेहीति चासकृत्॥४७॥आह्वयत्यतिहर्षेण प्रेम्णा नायाति लीलया ॥ आनयेति च कौसल्यामाह सा सस्मिता सुतम्॥४८॥धावत्यपि न शक्नोति स्प्रष्टुं योगिमनोगतिम् ।प्रहसन्स्वयमायाति कर्दमांकितपाणिना॥४९॥किंचिद्गृहीत्वा कवलं पुनरेव पलायते । कौसल्या जननी तस्य मासि मासि प्रकुर्वती॥५०॥वायनानि विचित्राणि समलंकृत्य राघवम् । अपूपान्मोदकान्कृत्वा कर्णशष्कुलिकास्तथा। कर्णपूरांश्च विविधान् वर्षवृद्धौ च वायनम् ॥ ५१ ॥ गृहकृत्यं तया त्यक्तं तस्य

चापल्यकारणात् । एकदा रघुनाथोऽसौ गतो मातरमंतिके ॥ ५२ ॥ भोजनं देहि मे मातर्न श्रुतं कार्यसक्तया । ततः क्रोधेन भाण्डानि लगुडेनाहनत्सदा ॥ ५३ ॥ शिक्यस्थं पातयामास गव्यं च नवनीतकम् । लक्ष्मणाय ददौ रामो भरताय यथाक्रमम् ॥ ५४ ॥ शत्रुघ्नाय ददौ पश्चाद्दधि दुग्धं तथैव च । सूदेन कथिते मात्रे हास्यं कृत्वा प्रधावति ॥ ५५ ॥ आगतां तां विलोक्याथ ततः सर्वैः पलायितम् । कौसल्या धावमानापि प्रस्खलंती पदे पदे ॥ ५६ ॥ रघुनाथं करे धृत्वा किंचिन्नोवाच भामिनी । बालभावं समाश्रित्य मंदं मंदं रुरोद ह ॥ ५७ ॥ ते सर्वे लालिता मात्रा गाढमालिंग्य यत्नतः । एवमानंदसंदोहजगदानंदकारकः ॥ ५८ ॥ मायाबालवपुर्धृत्वा रमयामास दंपती । अथ कालेन ते सर्वे कौमारं प्रतिपेदिरे ॥ ५९ ॥ उपनीता वसिष्ठेन सर्वविद्याविशारदाः । धनुर्वेदे च निरताः सर्वशास्त्रार्थवेदिनः ॥ ६० ॥ बभूवुर्जगतां नाथा लीलया नररूपिणः । लक्ष्मणस्तु सदा राममनुगच्छति सादरम् ॥ ६१ ॥ सेव्यसेवक-

यो नररूपिणः । लक्ष्मणस्तु सदा राममनुगच्छति सादरम्॥६१॥सेव्यसेवक-

॥ ६२ ॥ अश्वारूढो वनं याति मृगयाय सलक्ष्मणः । हत्वा दुष्टमृगान्सर्वान्पित्रे सर्वं न्यवेदयत्॥६३॥प्रातरुत्थाय सुस्नातः पितरावभिवाद्य च । पौरकार्याणि सर्वाणि करोति विनयान्वितः ॥ ६४ ॥ बंधुभिः सहितो नित्यं भुक्त्वा मुनिभिरन्वहम् । धर्मशास्त्ररहस्यानि शृणोति व्याकरोति च ॥ ६५ ॥ एवं परात्मा मनुजावतारो मनुष्यलोकाननुसृत्य सर्वम् । चक्रेऽविकारी परिणामहीनो विचार्यमाणे न करोति किंचित् ॥ ६६ ॥ इति श्रीमदध्यात्मरामायणे उमामहेश्वरसंवादे बालकांडे तृतीयः सर्गः ॥ ३ ॥

अथ बालकांडे चतुर्थसर्गे संकल्पादिन्यासध्यानजपक्रमः ।

पूर्वोक्तविधिना बालकांडे चतुर्थसर्गे संकल्पादिन्यासध्यानजपमहं करिष्ये ॥ इति सङ्कल्प्य ॥ अथ करन्यासः॥ ॐ श्रीं रां द्रां अंगुष्ठाभ्यां नमः ॥ ॐ श्रीं रां द्रां तर्जनीभ्यां नमः ॥ ॐ श्रीं रां द्रां मध्यमाभ्यां नमः ॥ ॐ श्रीं रां द्रां अनामिकाभ्यां नमः ॥ ॐ श्रीं रां द्रां कनिष्ठिकाभ्यां नमः ॐ श्रीं रां द्रां करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः ॥ एवं हृदयादि ॥ एवंप्रकारेण षडंगन्यासान् कृत्वा ॥

अथ ध्यानम् ॥ कदाचित्कौशिकोऽभ्यागादयोध्यां ज्वलनप्रभः ॥ द्रष्टुं रामं परात्मानं जातं ज्ञात्वा स्वमायया ॥ १ ॥ एवं ध्यात्वा च श्रीरामचरितं पठ्यते तदा ॥ इति बालकांडे चतुर्थसर्गन्यासध्यानजपविधिः ॥४॥ श्रीमहादेव उवाच॥ कदाचित्कौशिकोऽभ्यागादयोध्यां ज्वलनप्रभः । द्रष्टुं रामं परात्मानं जातं ज्ञात्वा स्वमायया ॥ १ ॥ दृष्ट्वा दशरथो राजा प्रत्युत्थायाचिरेण तु । वसिष्ठेन समागम्य पूजयित्वा यथाविधि ॥ २ ॥ अभिवाद्य मुनिं राजा प्रांजलिर्भक्तिनम्रधीः । कृतार्थोऽस्मि मुनींद्राहं त्वदागमनकारणात् ॥ ३ ॥ त्वद्विधा यद्गृहं यांति तत्रैवायांति संपदः । यदर्थमागतोऽसि त्वं ब्रूहि सत्यं करोमि तत् ॥ ४ ॥ विश्वामित्रोऽपि तं प्रीतः प्रत्युवाच महामतिः । अहं पर्वणि संप्राप्ते दृष्ट्वा यष्टुं सुरान्पितॄन् ॥ ५ ॥ यदाऽरभे तदा दैत्या विघ्नं कुर्वंति नित्यशः । मारीचश्च सुबाहुश्चापरे चानुचरास्तयोः ॥ ६ ॥ अतस्तयोर्वधार्थाय ज्येष्ठं रामं प्रयच्छ मे । लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा तव श्रेयो भविष्यति ॥ ७ ॥ वसिष्ठेन सहामंत्र्य दीयतां यदि रोचते । पप्रच्छ गुरुमेकांते राजा चिंतापरायणः ॥ ८ ॥ किं करोमि

गुरो रामं त्यक्तुं नोत्सहते मनः। बहुवर्षसहस्रांते कष्टेनोत्पादिताः सुताः ॥९॥ चत्वारोऽमरतुल्यास्ते तेषां रामोऽतिवल्लभः। रामस्त्वितो गच्छति चेन्न जीवामि कथंचन ॥ १० ॥ प्रत्याख्यातो यदि मुनिः शापं दास्यत्यसंशयः। कथं श्रेयो भवेन्मह्यमसत्यं चापि न स्पृशेत् ॥ ११ ॥ वसिष्ठ उवाच ॥ शृणु राजन्देवगुह्यं गोपनीयं प्रयत्नतः। रामो न मानुषो जातः परमात्मा सनातनः ॥ १२ ॥ भूमेर्भारावताराय ब्रह्मणा प्रार्थितः पुरा। स एव जातो भवने कौसल्यायां तवानघ ॥ १३ ॥ त्वं तु प्रजापतिः पूर्वं कश्यपो ब्रह्मणः सुतः। कौसल्या चादितिर्देवमाता पूर्वं यशस्विनी। भवंतौ तप उग्रं वै तेपाथे बहुवत्सरम् ॥१४॥ अग्राम्यविषयौ विष्णुपूजाध्यानैकतत्परौ। तदा प्रसन्नो भगवान्वरदो भक्तवत्सलः १५ वृणीष्व वरमित्युक्ते त्वं मे पुत्रो भवामल। इति त्वया याचितोऽसौ भगवान्भूतभावनः ॥ १६ ॥ तथेत्युक्त्वाऽद्य पुत्रस्ते जातो रामः स एव हि। शेषस्तु लक्ष्मणो राजन् राममेवान्वपद्यत ॥ १७ ॥ जातौ भरतशत्रुघ्नौ शंखचक्रे गदाभृतः। योगमायाऽपि सीतेति जाता जनकनंदिनी ॥ १८ ॥ विश्वामित्रो

ऽपि राजन्राजं योजयितुमागतः । एतद्गुह्यतमं राजन्न वक्तव्यं कदाचन ॥ ॥ १९ ॥ अतः प्रीतेन मनसा पूजयित्वाऽथ कौशिकम् । प्रेषयस्व रमानाथं राघवं सहलक्ष्मणम् ॥ २० ॥ वसिष्ठेनैवमुक्तस्तु राजा दशरथस्तदा । कृतकृत्यमिवात्मानं मेने प्रमुदितांतरः ॥ २१ ॥ आहूय रामरामेति लक्ष्मणेति च सादरम् । आलिंग्य मूर्ध्न्यवघ्राय कौशिकाय समर्पयत ॥ २२ ॥ ततोऽतिहृष्टो भगवान्विश्वामित्रः प्रतापवान् । आशीर्भिरभिनन्द्याथ आगतौ रामलक्ष्मणौ ॥ २३ ॥ गृहीत्वा चापतूणीरबाणखड्गधरौ ययौ । किंचिद्देशमतिक्रम्य राममाहूय भक्तितः ॥ २४ ॥ ददौ बलां चातिबलां विद्ये द्वे देवनिर्मिते । ययोर्ग्रहणमात्रेण क्षुत्क्षामादि न जायते ॥ २५ ॥ तत उत्तीर्य गंगां ते ताटकावनमागमन् । विश्वामित्रस्तदा प्राह रामं सत्यपराक्रमम् ॥ २६ ॥ अत्रास्ति ताटका नाम राक्षसी कामरूपिणी । बाधते लोकमखिलं जहि तामविचारयन् ॥ ॥ २७ ॥ तथेति धनुरादाय सगुणं रघुनन्दनः । टंकारमकरोत्तेन शब्देनापूरयद्वनम् ॥ २८ ॥ तच्छ्रुत्वाऽसहमाना सा ताटका घोररूपिणी । क्रोधसंमू-

च्छिता राममभिदुद्राव मेघवत् ॥२९॥ तमेकेन शरेणाशु ताडयामास वक्षसि। पपात विपिने घोरा वमंती रुधिरं बहु ॥ ३० ॥ ततोऽतिसुन्दरी यक्षी सर्वाभरणभूषिता। शापात्पिशाचतां प्राप्ता मुक्ता रामप्रसादतः ॥ ३१ ॥ नत्वा रामं परिक्रम्य गता रामाज्ञया दिवम् ॥ ३२ ॥ ततोऽतिहृष्टः परिरभ्य रामं मूर्धन्यवघ्राय विचिंत्य किञ्चित्। सर्वास्त्रजालं सरहस्यमन्त्रं प्रीत्याऽभिरामाय ददौ मुनींद्रः ॥ ३३ ॥ इति श्रीमदध्यात्मरामायणे उमामहेश्वरसंवादे बालकांडे चतुर्थः सर्गः ॥ ४ ॥

अथ बालकांडे पंचमसर्गे संकल्पादिन्यासध्यानजपक्रमः ॥

पूर्वोक्तविधिना बालकांडे पंचमसर्गे संकल्पादिन्यासध्यानजपमहं करिष्ये इति सङ्कल्प्य ॥ अथ करन्यासः ॥ ॐ श्रीं रां यं अंगुष्ठाभ्यां नमः ॥ ॐ श्रीं रां यं तर्जनीभ्यां नमः ॥ ॐ श्रीं रां यं मध्यमाभ्यां नमः ॐ श्रीं रां यं अनामिकाभ्यां नमः ॥ ॐ श्रीं रां यं कनिष्ठिकाभ्यां नमः ॥ ॐ श्रीं रां यं करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः ॥ एवं हृदयादि ॥ एवं प्रकारेण षडंगन्यासान् कृत्वा ॥ अथ ध्यानम् ॥ तत्र कामाश्रमे

रम्ये कानने मुनिसंकुले ॥ उषित्वा रजनीमेकां प्रभाते प्रस्थिताः शनैः ॥ १ ॥ इति ध्यात्वा च श्रीरामचरितं पठ्यते तदा॥ इति बालकांडे पंचमसर्गन्यासध्यानजपविधिः ॥५॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ तत्र कामाश्रमे रम्ये कानने मुनिसंकुले। उषित्वा रजनीमेकां प्रभाते प्रस्थिताः शनैः ॥ १ ॥ सिद्धाश्रमं गताः सर्वे सिद्धचारणसेवितम् । विश्वामित्रेण संदिष्टा मुनयस्तन्निवासिनः ॥ २ ॥ पूजां च महतीं चक्रू रामलक्ष्मणयोर्द्रुतम् । श्रीरामः कौशिकं प्राह मुने दीक्षां प्रविश्यताम् ॥ ३ ॥ दर्शयस्व महाभाग कुतस्तौ राक्षसाधमौ । तथेत्युक्त्वो मुनिर्यष्टुमारेभे मुनिभिः सह ॥ ४ ॥ मध्याह्ने ददृशाते तौ राक्षसौ कामरूपिणौ । मारीचश्च सुबाहुश्च वर्षंतौ रुधिरास्थिनी ॥ ५ ॥ रामोऽपि धनुरादाय द्वौ बाणौ सन्दधे सुधीः ॥ आकर्णांतं समाकृष्य विससर्ज तयोः पृथक् ॥ ६ ॥ तयोरेकस्तु मारीचं भ्रामयञ्छतयोजनम् । पातयामास जलधौ तदद्भुतमिवाभवत् ॥ ७ ॥ द्वितीयोऽग्निमयो बाणः सुबाहुमजयत्क्षणात् । अपरे लक्ष्मणेनाशु हतास्तदनुयायिनः ॥ ८ ॥ पुष्पौघैराकिरन्देवा राघवं

सहलक्ष्मणम् । देवदुन्दुभयो नेदुस्तुष्टुवुः सिद्धचारणाः ॥ ९ ॥ विश्वामित्रस्तु संपूज्य पूजार्हं रघुनन्दनम् । अङ्के निवेश्य चालिङ्ग्य भक्त्या बाष्पाकुलेक्षणः ॥ १० ॥ भोजयित्वा सह भ्रात्रा रामं पक्वफलादिभिः ॥ पुराणवाक्यैर्मधुरैर्निनाय दिवसत्रयम् ॥ ११ ॥ चतुर्थेऽहनि सम्प्राप्ते कौशिको राममब्रवीत् । राम राम महायज्ञं द्रष्टुं गच्छामहे वयम् ॥ १२ ॥ विदेहराजनगरे जनकस्य महात्मनः । तत्र माहेश्वरं चापमस्ति न्यस्तं पिनाकिना ॥ ॥ १३ ॥ द्रक्ष्यसि त्वं महासत्त्वं पूज्यसे जनकेन च । इत्युक्त्वा मुनिभिस्ताभ्यां ययौ गंगासमीपगम् ॥ १४ ॥ गौतमस्याश्रमं पुण्यं यत्राहल्यास्थिता तपः । दिव्यपुष्पफलोपेतपादपैः परिवेष्टितम् ॥ १५ ॥ मृगपक्षिगणैर्हीनं नानाजंतुविवर्जितम् । दृष्ट्वोवाच मुनिं श्रीमान् रामो राजीवलोचनः॥१६॥ कस्यैतदाश्रमपदं भाति भास्वच्छुभं महत् । पत्रपुष्पफलैर्युक्तं जंतुभिः परिवर्जितम् । ॥ १७ ॥ आह्लादयति मे चेतो भगवन् ब्रूहि तत्त्वतः ॥ १८ ॥ विश्वामित्र उवाच ॥ शृणु राम पुरावृत्तं गौतमो लोकविश्रुतः । सर्वधर्मभृतां श्रेष्ठस्तप-

साराधयन् हरिम् ॥ १९ ॥ तस्मै ब्रह्मा ददौ कन्यामहल्यां लोकसुन्दरीम् । ब्रह्मचर्येण संतुष्टः शुश्रूषणपरायणाम् ॥ २० ॥ तया सार्धमिहावात्सीद्गौतमस्तपतां वरः । शक्रस्तु तां धर्षयितुमंतरं प्रेप्सुरन्वहम् ॥ २१ ॥ कदाचिन्मुनिवेषेण गौतमे निर्गते गृहात् । धर्षयित्वाऽथ निरगात्त्वरितं मुनिरप्यगात् ॥ ॥ २२ ॥ दृष्ट्वा यांतं स्वरूपेण मुनिः परमकोपनः । पप्रच्छ कस्त्वं दुष्टात्मन्मम रूपधरोऽधमः ॥ २३ ॥ सत्यं ब्रूहि न चेद्भस्म करिष्यामि न संशयः । सोऽब्रवीद्देवराजोऽहं पाहि मां कामकिंकरम् ॥ २४ ॥ कृतं जुगुप्सितं कर्म मया कुत्सितचेतसा । गौतमः क्रोधताम्राक्षः शशाप दिविजाधिपम् ॥ २५ ॥ योनिलंपट दुष्टात्मन्सहस्रभगवान्भव । शप्त्वा तं देवराजानं प्रविश्य स्वाश्रयं द्रुतम् ॥ २६ ॥ दृष्ट्वाहल्यां वेपमानां प्रांजलिं गौतमोऽब्रवीत् । दुष्टे त्वं तिष्ठ दुर्वृत्ते शिलायामाश्रमे मम ॥ २७ ॥ निराहारा दिवारात्रं तपः परममास्थिता । आतपानिलवर्षादिसहिष्णुः परमेश्वरम् ॥ २८ ॥ ध्यायंती राममेकाग्रमनसा हृदि संस्थितम् । नानाजंतुविहीनोऽयमाश्रमो मे भविष्यति

॥ २९ ॥ एवं वर्षसहस्रेषु ह्यनेकेषु गतेषु च । रामो दाशरथिः श्रीमानागमिष्यति सानुजः ॥ ३० ॥ यदा तवाश्रमशिलां पादाभ्यामाक्रमिष्यति । तदैव धूतपापा त्वं रामं संपूज्य भक्तितः ॥ ३१ ॥ परिक्रम्य नमस्कृत्य स्तुत्वा शापाद्विमोक्ष्यसे । पूर्ववन्मम शुश्रूषां करिष्यसि यथासुखम् ॥ ३२ ॥ इत्युक्त्वा गौतमः प्रागाद्धिमवंतं नगोत्तमम् । तदाद्यहल्या भूतानामदृश्या स्वाश्रमे शुभे ॥ ३३ ॥ तव पादरजःस्पर्शं कांक्षती पापनाशनम् । आस्तेऽद्यापि रघुश्रेष्ठ तपो दुष्करमास्थिता ॥ ३४ ॥ पावयस्व मुनेर्भार्यामहल्यां ब्रह्मणः सुताम् । इत्युक्त्वा राघवं हस्ते गृहीत्वा मुनिपुङ्गवः ॥ ३५ ॥ दर्शयामास चाहल्यामुग्रेण तपसा स्थिताम् । रामः शिलां पदा स्पृष्ट्वा तां चापश्यत्तपोधनाम् ॥ ३६ ॥ ननाम राघवोऽहल्यां रामोऽहमिति चाब्रवीत् । ततो दृष्ट्वा रघुश्रेष्ठं पीतकौशेयवाससम् ॥ ३७ ॥ चतुर्भुजं शंखचक्रगदापंकजधारिणम् । धनुर्बाणधरं रामं लक्ष्मणेन समन्वितम् ॥ ३८ ॥ स्मितवक्त्रं पद्मनेत्रं श्रीवत्सांकितवक्षसम् । नीलमाणिक्यसंकाशं द्योतयंतं दिशो दश ॥ ३९ ॥ दृष्ट्वा रामं रमानाथं हर्ष-

विस्फारितेक्षणा। गौतमस्य वचः स्मृत्वा ज्ञात्वा नारायणं वरम् ॥ ४० ॥ संपूज्य विधिवद्राममर्घ्यादिभिरनिन्दिता। हर्षाश्रुजलनेत्रांता दंडवत्प्रणिपत्य सा ॥ ४१ ॥ उत्थाय च पुनर्दृष्ट्वा रामं राजीवलोचनम्। पुलकांकितसर्वांगा गिरा गद्गदयैलत ॥ ४२ ॥ अहल्योवाच ॥ अहो कृतार्थाऽस्मि जगन्निवास ते पादाब्जसंलग्नरजःकणादहम्। स्पृशामि यत्पद्मजशंकरादिभिर्विमृग्यते रंधितमानसैः सदा ॥ ४३ ॥ अहो विचित्रं तव राम चेष्टितं मनुष्यभावेन विमोहितं जगत्। चलस्यजस्रं चरणादिवर्जितः संपूर्ण आनंदमयोऽतिमायिकः ॥ ४४ ॥ यत्पादपंकजपरागपवित्रगात्रा भागीरथी भवविरिंचिमुखान्पुनाति। साक्षात्स एव मम दृग्विषयो यदास्ते किं वर्ण्यते मम पुराकृतभागधेयम् ॥ ४५ ॥ मर्त्यावतारे मनुजाकृतिं हरिं रामाभिधेयं रमणीयदेहिनम्। धनुर्धरं पद्मविशाललोचनं भजामि नित्यं न परान्भजिष्ये ॥ ४६ ॥ यत्पादपंकजरजः श्रुतिभिर्विमृग्यं यन्नाभिपंकजभवः कमलासनश्च। यन्नामसाररसिको भगवान्पुरारिस्तं रामचंद्रमनिशं हृदि भावयामि ॥ ४७ ॥ यस्यावतारचरि-

तानि विरिंचिलोके गायंति नारदमुखा भवपद्मजाद्याः । आनंदजाश्रुपरिषिक्त-कुचाग्रसीमा वागीश्वरी च तमहं शरणं प्रपद्ये ॥ ४८ ॥ सोऽयं परात्मा पुरुषः पुराण एष स्वयंज्योतिरनंत आद्यः । मायातनुं लोकविमोहनीयां धत्ते परानुग्रह एष रामः ॥ ४९ ॥ अयं हि विश्वोद्भवसंयमानामेकः स्वमायागुणबिंबितो यः । विरिंचिविष्णवीश्वरनामभेदान् धत्ते स्वतंत्रः परिपूर्ण आत्मा ॥५०॥ नमोऽस्तु ते राम तवांघ्रिपंकजं श्रिया धृतं वक्षसि लालितं प्रियात् । आक्रांतमेकेन जगत्त्रयं पुरा ध्येयं मुनींद्रैरभिमानवर्जितैः ॥ ५१ ॥ जगतामादिभूतस्त्वं जगत्त्वं जगदाश्रयः । सर्वभूतेष्वसंयुक्त एको भाति भवान्परः ॥ ५२ ॥ ओंकारवाच्यस्त्वं राम वाचामविषयः पुमान् । वाच्यवाचकभेदेन भवानेव जगन्मयः ॥ ५३ ॥ कार्यकारणकर्तृत्वफलसाधनभेदतः । एको विभासि राम त्वं मायया बहुरूपया ॥ ५४ ॥ त्वन्मायामोहितधियस्त्वां न जानंति तत्त्वतः । मानुषं त्वाभिमन्यंते मायिनं परमेश्वरम् ॥ ५५ ॥ आकाशवत्त्वं सर्वत्र बहिरंतर्गतोऽमलः । असंगो ह्यचलो नित्यः शुद्धो बुद्धः सदव्ययः ॥ ५६ ॥ यो-

षिन्मूढाऽहमज्ञा ते तत्त्वं जाने कथं विभो । तस्मात्ते शतशो राम नमस्कुर्यामनन्यधीः ॥ ५७ ॥ देव मे यत्र कुत्रापि स्थितायाअपि सर्वदा । त्वत्पादकमले सक्ता भक्तिरेव सदाऽस्तु मे ॥ ५८ ॥ नमस्ते पुरुषाध्यक्ष नमस्ते भक्तवत्सल । नमस्तेऽस्तु हृषीकेश नारायण नमोऽस्तु ते ॥ ५९ ॥ भवभयहरमेकं भानुकोटिप्रकाशं करधृतशरचापं कालमेघावभासम् । कनकरुचिरवस्त्रं रत्नवत्कुंडलाढ्यं कमलविशदनेत्रं सानुजं राममीडे ॥ ६० ॥ स्तुत्वैवं पुरुषं साक्षाद्राघवं पुरतः स्थितम् । परिक्रम्य प्रणम्याशु सानुज्ञाता ययौ पतिम् ॥ ६१ ॥ अहल्यया कृतं स्तोत्रं यः पठेद्भक्तिसंयुतः । स मुच्यतेऽखिलैः पापैः परं ब्रह्माधिगच्छति ॥ ६२ ॥ पुत्राद्यर्थे पठेद्भक्त्या रामं हृदि निधाय च । संवत्सरेण लभते वंध्या अपि सुपुत्रकम् ॥ ६३ ॥ सर्वान्कामानवाप्नोति रामचंद्रप्रसादतः ॥ ६४ ॥ ब्रह्मघ्नो गुरुतल्पगोऽपि पुरुषः स्तेयी सुरापोऽपि वा मातृभ्रातृविहिंसकोऽपि सततं भोगैकबद्धातुरः । नित्यं स्तोत्रमिदं जपन् रघुपतिं भक्त्या हृदिस्थं

स्मरन् ध्यायन्मुक्तिमुपैति किं पुनरसौ स्वाचारयुक्तो नरः ॥ ६५ ॥ इति श्रीम० उमामहेश्वरसं० बाल० अहल्योद्धरणं नाम पंचमः सर्गः ॥ ५ ॥

॥ अथ बालकांडे षष्ठसर्गे संकल्पादिन्यासध्यानजपक्रमः ॥

पूर्वोक्तविधिना बालकांडे षष्ठसर्गे संकल्पादिन्यासध्यानजपमहं करिष्ये ॥ इति संकल्प्य ॥ अथ करन्यासः ॥ ॐ श्रीं रां स्त्रां अंगुष्ठाभ्यां नमः ॥ ॐ श्रीं रां स्वां तर्जनीभ्यां नमः ॥ ॐ श्रीं रां स्वां मध्यमाभ्यां नमः ॥ ॐ श्रीं रां स्वां अनामिकाभ्यां नमः ॥ ॐ श्रीं रां स्वां कनिष्ठिकाभ्यां नमः॥ॐ श्रीं रां स्वां करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः ॥ एवं हृदयादि ॥ अथ ध्यानम् ॥ विश्वामित्रोऽथ तं प्राह राघवं सह लक्ष्मणम् ॥ गच्छामो वत्स मिथिलां जनकेनाभिपालिताम् ॥ ॥१॥ इति ध्यात्वा च श्रीरामचरितं पठ्यते तदा ॥ इति बालकांडे षष्ठसर्गे न्यास ध्यानजपविधिः ॥ ६ ॥ सूत उवाच ॥ विश्वामित्रोऽथ तं प्राह राघवं सह लक्ष्मणम् । गच्छामो वत्स मिथिलां जनकेनाभिपालिताम् ॥ १ ॥ दृष्ट्वा क्रतुवरं पश्चादयोध्यां गंतुमर्हसि । इत्युक्त्वा प्रययौ गंगामुत्तर्तुं सहराघवः ।

तस्मिन्काले नाविकेन निषिद्धो रघुनन्दनः ॥ २ ॥ नाविक उवाच ॥ क्षालयामि तव पादपंकजं नाथ दारुदृषदोः किमंतरम् । मानुषीकरणचूर्णमस्ति ते पादयोरिति कथा प्रथीयसी ॥ ३ ॥ पादांबुजं ते विमलं हि कृत्वा पश्चात्परं तीरमहं नयामि । नो चेत्तरी सद्युवती मलेन स्याच्चेद्विभो विद्धि कुटुम्बहानिः ॥ ४ ॥ इत्युक्त्वा क्षालितौ पादौ परं तीरं ततो गताः । कौशिको रघुनाथेन सहितो मिथिलां ययौ ॥ ५ ॥ विदेहस्य पुरं प्राप्तर्क्षिवाटं समाविशत् । प्राप्तं कौशिकमाकर्ण्य जनकोऽतिमुदान्वितः ॥ ६ ॥ पूजाद्रव्याणि संगृह्य सोपाध्यायः समाययौ । दण्डवत्प्रणिपत्याह पूजयामास कौशिकम् ॥ ७ ॥ पप्रच्छ राघवौ दृष्ट्वा सर्वलक्षणसंयुतौ । द्योतयन्तौ दिशः सर्वाश्चन्द्रसूर्याविवापरौ ॥ ८ ॥ कस्यैतौ नरशार्दूलौ पुत्रौ देवसुतोपमौ । मनःप्रीतिकरौ मेऽद्य नरनारायणाविव ॥ ९ ॥ प्रत्युवाच मुनिः प्रीतो हर्षयन् जनकं तदा । पुत्रौ दशरथस्यैतौ भ्रातरौ रामलक्ष्मणौ ॥ १० ॥ मखसंरक्षणार्थाय मयानीतौ पितुः पुरात् । आगच्छन् राघवो मार्गे ताडकां विश्वघातिनीम्

॥ ११ ॥ शरेणैकेन हतवान्नोदिते ऽतिविक्रमः । ततो ममाश्रमं गत्वा मम यज्ञविहिंसकान् ॥ १२ ॥ सुबाहुप्रमुखान्हत्वा मारीचं सागरेऽक्षिपत् । ततो गङ्गातटे पुण्ये गौतमस्याश्रमे शुभे ॥ १३ ॥ गत्वा तत्र शिलारूपा गौतमस्य वधूः स्थिता । पादपंकजसंस्पर्शात्कृता मानुषरूपिणी ॥ १४ ॥ दृष्ट्वाऽहल्यां नमस्कृत्य तया सम्यक् प्रपूजितः । इदानीं द्रष्टुकामस्ते गृहे माहेश्वरं धनुः ॥ १५ ॥ पूजितं राजभिः सर्वैर्दृष्टमित्यनुशुश्रुवे । ततो दर्शय राजेंद्र शैवं चापमनुत्तमम् । दृष्ट्वायोध्यां जिगमिषुः पितरं द्रष्टुमिच्छति ॥१६॥ इत्युक्तो मुनिना राजा पूजार्हाविति पूजया । पूजयामास धर्मज्ञो विधिदृष्टेन कर्मणा ॥ १७ ॥ ततः स प्रेषयामास मन्त्रिणं बुद्धिमत्तरम् ॥ ॥ जनक उवाच ॥ ॥ शीघ्रमानय विश्वेशचापं रामाय दर्शय ॥ १८ ॥ ततो गते मंत्रिवरे राजा कौशिकमब्रवीत् । यदि रामो धनुर्धृत्वा कोट्यामारोपयेद्गुणम् ॥ १९ ॥ तदा मयाऽऽत्मजा सीता दीयते राघवाय हि । तथेति कौशिकोऽप्याह रामं सं-वीक्ष्य सस्मितम् ॥ २० ॥ शीघ्रं दर्शय चापाग्र्यं रामायामिततेजसे । एवं

ब्रुवाति मौनीश आगताश्चापवाहकाः ॥ २१ ॥ चापं गृहीत्वा बलिनः पंच-साहस्रसंख्यकाः। घंटाशतसमायुक्तं मणिवज्रादिभूषितम् ॥ २२ ॥ दर्शयामास रामाय मंत्री मंत्रवतां वरः । दृष्ट्वा रामः प्रहृष्टात्मा बध्वा परिकरं दृढम् ॥ २३ ॥ गृहीत्वा वामहस्तेन लीलया तोलयन् धनुः । आरोपयामास गुणं पश्यत्स्वखिलराजसु ॥ २४ ॥ ईषदाकर्षयामास पाणिना दक्षिणेन सः । बभंजाखिलहृत्सारो दिशः शब्देन पूरयन् ॥ २५ ॥ दिशश्च विदिशश्चैव स्वर्गं मर्त्यं रसातलम्। तदद्भुतमभूत्तत्र देवानां दिवि पश्यताम् ॥ २६ ॥ आच्छादयंतः कुसुमैर्देवाः स्तुतिभिरीडिरे। देवदुंदुभयो नेदुर्ननृतुश्चाप्सरोगणाः ॥ २७ ॥ द्विधा भग्नं धनुर्दृष्ट्वा राजालिंग्य रघूद्वहम्। विस्मयं लेभिरे सीतामातरोंऽतःपुराजिरे ॥ २८ ॥ सीता स्वर्णमयीं मालां गृहीत्वा दक्षिणे करे। स्मितवक्त्रा स्वर्णवर्णा सर्वाभरणभूषिता ॥ २९ ॥ मुक्ताहारैः कर्णपत्रैः क्वणच्चरणनूपुरा । दुकूलपरिसंवीता वस्त्रांतर्व्यंजितस्तनी ॥ ३० ॥ रामस्योपरि निक्षिप्य स्मयमाना मुदं ययौ। ततो मुमुदिरे सर्वे राजदाराः

स्वलंकृतम् ॥ ३१॥ गवाक्षजालरंध्रेभ्यो दृष्ट्वा लोकविमोहनम् । ततोऽब्रवीन्मुनिं राजा सर्वशास्त्रविशारदः ॥ ३२ ॥ भो कौशिक मुनिश्रेष्ठ पत्रं प्रेषय सत्वरम् । राजा दशरथः शीघ्रमागच्छतु सपुत्रकः ॥ ३३ ॥ विवाहार्थं कुमाराणां सदारः सहमंत्रिभिः तथेति प्रेषयामास दूतांस्त्वरितविक्रमान् ॥ ३४ ॥ ते गत्वा राजशार्दूलं रामश्रेयो न्यवेदयन् । श्रुत्वा रामकृतं राजा हर्षेण महताप्लुतः ॥ ३५ ॥ मिथिलागमनार्थाय त्वरयामास मंत्रिणः । गच्छंतु मिथिलां सर्वे गजाश्वरथपत्तयः ॥ ३६ ॥ रथमानय मे शीघ्रं गच्छाम्यद्यैव मा चिरम् । वसिष्ठस्त्वग्रतो यातु सदारः सहितोऽग्निभिः ॥ ३७ ॥ राममातॄः समादाय मुनिर्मे भगवान् गुरुः । एवं प्रस्थाप्य सकलं राजर्षिर्विपुलं रथम् ॥ ३८ ॥ महत्या सेनया सार्धमारुह्य त्वरितो ययौ । आगतं राघवं श्रुत्वा राजा हर्षसमाकुलः ॥ ३९ ॥ प्रत्युज्जगाम जनकः शतानंदपुरोधसा । यथोक्तपूजया पूज्यं पूजयामास सत्कृतम् ॥ ४० ॥ रामस्तु लक्ष्मणेनाशु ववंदे चरणौ पितुः । ततो हृष्टो दशरथो रामं वचनमब्रवीत् ॥ ४१ ॥ दिष्ट्या

पश्यामि ते राम मुखं फुल्लांबुजोपमम् । मुनेरनुग्रहात्सर्वं संपन्नं मम शोभनम् ॥४२॥ इत्युक्त्वाघ्राय मूर्धानमालिंग्य च पुनःपुनः । हर्षेण महताऽऽविष्टो ब्रह्मानंदं गतो यथा ॥४३॥ ततो जनकराजेन मंदिरे सन्निवेशितः । शोभने सर्वभोगाढ्ये सदारः ससुतः सुखी ॥ ४४ ॥ ततः शुभे दिने लग्ने सुमुहूर्ते रघूत्तमम् । आनयामास धर्मज्ञो रामं सभ्रातृकं तदा ॥ ४५ ॥ रत्नस्तंभसुविस्तारे सुविताने सुतोरणे । मंडपे सर्वशोभाढ्ये मुक्तापुष्पफलान्विते ॥४६॥ वेदविद्भिः सुसंबाधे ब्राह्मणैः स्वर्णभूषितैः । सुवासिनीभिः परितो निष्ककंठीभिरावृते ॥४७॥ भेरीदुंदुभिनिर्घोषैर्गीतनृत्यैः समाकुले । दिव्यरत्नांचिते स्वर्णपीठे रामं न्यवेशयत् ॥ ४८ ॥ वसिष्ठं कौशिकं चैव शतानन्दः पुरोहितः । यथाक्रमं पूजयित्वा रामस्योभयपार्श्वयोः ॥ ४९ ॥ स्थापयित्वा स तत्राग्निं ज्वालयित्वा यथाविधि । सीतामानीय शोभाढ्यां नानारत्नविभूषिताम् ॥ ५० ॥ सभार्यो जनकः प्रायाद्रामं राजीवलोचनम् । पादौ प्रक्षाल्य विधिवत्तदपो मूर्ध्न्यधारयत् ॥ ५१ ॥ या धृता मूर्ध्नि शर्वेण ब्रह्मणा मुनिभिः सदा । ततः सीतां करे धृत्वा

साक्षतोदकपूर्वकम् ॥ ५२ ॥ रामाय प्रददौ प्रीत्या पाणिग्रहविधानतः । सीता कमलपत्राक्षी स्वर्णमुक्तादिभूषिता ॥ ५३ ॥ दीयते मे सुता तुभ्यं प्रीतो भव रघूत्तम । इति प्रीतेन मनसा सीतां रामकरेऽर्पयन् ॥ ५४ ॥ मुमोद जनको लक्ष्मीं क्षीराब्धिरिव विष्णवे । ऊर्मिलां चौरसीं कन्यां लक्ष्मणाय ददौ मुदा ॥ ५५ ॥ तथैव श्रुतकीर्तिं च मांडवीं भ्रातृकन्यके । भरताय ददावेकां शत्रुघ्नायापरां ददौ ॥ ५६ ॥ चत्वारो दारसंपन्ना भ्रातरः शुभलक्षणाः ॥ विरेजुः प्रभया सर्वे लोकपाला इवापरे ॥ ५७ ॥ ततोऽब्रवीद्वसिष्ठाय विश्वामित्राय मैथिलः । जनकः स्वसुतोदंतं नारदेनाभिभाषितम् ॥ ५८ ॥ यज्ञभूमिविशुद्ध्यर्थं कर्षतो लांगलेन मे । सीतामुखात्समुत्पन्ना कन्यका शुभलक्षणा ॥ ५९ ॥ तामद्राक्षमहं प्रीत्या पुत्रिकाभावभाविताम् । अर्पिता प्रियभार्यायै शरच्चंद्रनिभानना ॥ ६० ॥ एकदा नारदोऽभ्यागाद्विविक्ते मयि संस्थिते । रणयन्महतीं वीणां गायन्नारायणं विभुम् ॥ ६१ ॥ पूजितः सुखमासीनो मामुवाच सुखान्वितः । शृणुष्व वचनं गुह्यं तवाभ्युदयकारणम् ॥ ६२ ॥ परमात्मा

हृषीकेशो भक्तानुग्रहकाम्यया । देवकार्यार्थसिद्ध्यर्थं रावणस्य वधाय च ॥ ६३ ॥ जातो राम इति ख्यातो मायामानुषवेषधृक् । आस्ते दाशरथिर्भूत्वा चतुर्धा परमेश्वरः ॥ ६४ ॥ योगमायाऽपि सीतेति जाता वै तव वेश्मनि । अतस्त्वं राघवायेव देहि सीतां प्रयत्नतः ॥ ६५ ॥ नान्येभ्यः पूर्वभार्यैषा रामस्य परमात्मनः । इत्युक्त्वा प्रययौ देवगतिं देवमुनिस्तदा ॥ ॥ ६६ ॥ तदारभ्य मया सीता विष्णोर्लक्ष्मीर्विभाव्यते । कथं मया राघवाय दीयते जानकी शुभा ॥ ६७ ॥ इति चिंतासमाविष्टः कार्यमेकचिंतयम् । मत्पितामहगेहे तु न्यासभूतमिदं धनुः ॥ ६८ ॥ ईश्वरेण पुरा क्षिप्तं पुरदाहादनन्तरम् । धनुरेतत्पणं कार्यमिति चिंत्य कृतं तथा ॥६९॥ सीतापाणिग्रहार्थाय सर्वेषां माननाशनम् । त्वत्प्रसादान्मुनिश्रेष्ठ रामो राजीवलोचनः ॥ ७० ॥ आगतोऽत्र धनुर्द्रष्टुं फलितो मे मनोरथः । अद्य मे सफलं जन्म राम त्वां सह सीतया ॥ ७१ ॥ एकासनस्थं पश्यामि भ्राजमानं रविं यथा । त्वत्पदांबुधरो ब्रह्मा सृष्टिचक्रप्रवर्तकः ॥ ७२ ॥ बलिस्त्वत्पादसलिलं धृत्वाऽ

भूद्दिवि चाधिपः । त्वत्पादपांसुसंस्पर्शादहल्या भर्तृशापतः ॥ ७३ ॥ सद्य एव विनिर्मुक्ता कोऽन्यस्त्वत्तोऽधिरक्षिता ॥ ७४ ॥ यत्पादपंकजपरागसुरागयोगिवृन्दैर्जितं भवभयं जितकालचक्रैः । यन्नामकीर्तनपरा जितदुःखशोका देवास्तमेव शरणं सततं प्रपद्ये ॥ ७५ ॥ इति स्तुत्वा नृपः प्रादाद्राघवाय महात्मने । दीनाराणां कोटिशतं रथानामयुतं तदा ॥ ७६ ॥ अश्वानां नियुतं प्रादाद्गजानां षट्शतं तथा । पत्तीनां लक्षमेकं तु दासीनां त्रिशतं ददौ ॥ ७७ ॥ दिव्यांबराणि हारांश्च मुक्तारत्नमयोज्वलान् । सीतायै जनकः प्रादात्प्रीत्या दुहितृवत्सलः ॥ ७८ ॥ वसिष्ठादीन्सुसंपूज्य भरतं लक्ष्मणं तथा । पूजयित्वा यथान्यायं तथा दशरथं नृपम् ॥ ७९ ॥ प्रस्थापयामास नृपो राजानं रघुसत्तमम् । सीतामालिंग्य रुदतीं मातरः साश्रुलोचनाः ॥ ८० ॥ श्वश्रूशुश्रूषणपरा नित्यं राममनुव्रताः । पातिव्रत्यमुपालंब्य तिष्ठ वत्से यथासुखम् ॥ ८१ ॥ प्रयाणकाले रघुनन्दनस्य भेरीमृदंगानकतूर्यघोषः । स्ववासिभेरीघनतूर्यशब्दैः संमूर्छितो भूतभयंकरोऽभूत् ॥ ॥ ८२ ॥ इति श्रीम० रामा० उमामहेश्वरसंवादे बालकांडे षष्ठः सर्गः ॥ ६ ॥

॥ अथ बालकांडे सप्तमसर्गे संकल्पादिन्यासध्यानजपक्रमः ॥

पूर्वोक्तविधिना बालकांडे सप्तमसर्गे न्यासध्यानजपमहं करिष्ये ॥ इति संकल्प्य अथ करन्यासः ॥ ॐ श्रीं रां हं अंगुष्ठाभ्यां नमः॥ॐ श्रीं रां हं तर्जनीभ्यां नमः॥ॐ श्रीं रां हं मध्यमाभ्यां नमः ॥ ॐ श्रीं रां हं अनामिकाभ्यां नमः ॥ ॐ श्रीं रां हं कनिष्ठिकाभ्यां नमः ॥ ॐ श्रीं रां हं करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः ॥ ॐ श्रीं रां हं हृदयाय नमः ॥ ॐ श्रीं रां हं शिरसे स्वाहा ॥ ॐ श्रीं रां हं शिखायै वषट् ॥ ॐ श्रीं रां हं कवचाय हुँ ॥ ॐ श्रीं रां हं नेत्रत्रयाय वौषट् ॥ ॐ श्रीं रां हं अस्त्राय फट् ॥ अथ ध्यानम्॥अथ गच्छति श्रीरामे मैथिलायोजनत्रयम् ॥ निमित्तान्यति घोराणि ददर्श नृपसत्तमः ॥ इति ध्यात्वा च श्रीरामचरितं पठ्यते तदा । इति सप्तमसर्गे न्यासध्यानजपविधिः ॥ ७ ॥ सूत उवाच ॥ अथ गच्छति श्रीरामे मैथिलायोजनत्रयम् । निमित्तान्यतिघोराणि ददर्श नृपसत्तमः ॥ १ ॥ नत्वा वसिष्ठं पप्रच्छ किमिदं मुनिपुंगवः । निमित्तानीह दृश्यंते विषमाणि समंततः ॥ २ ॥ वसिष्ठस्तमथ प्राह भयमागामि सूच्यते । पुनरप्यभयं तेऽद्य

शीघ्रमेव भविष्यति ॥ ३ ॥ मृगाः प्रदक्षिणं यांति पश्य त्वां शुभसूचकाः । इत्येवं वदतस्तस्य ववौ घोरतरोऽनिलः ॥४॥ मुष्णंश्चक्षूंषि सर्वेषां पांसुवृष्टिभिरर्दयन् । ततो व्रजन्ददर्शाग्रे तेजोराशिमुपस्थितम् ॥ ५ ॥ कोटिसूर्यप्रतीकाशं विद्युत्पुञ्जसमप्रभम् । तेजोराशिं ददर्शाथ जामदग्न्यं प्रतापवान् ॥ ६ ॥ नीलमेघनिभं प्रांशुं जटामंडलमंडितम् । धनुःपरशुपाणिं च साक्षात्कालमिवांतकम् ॥ ७ ॥ कार्तवीर्यांतकं रामं दृप्तक्षत्रियमर्दनम् । प्राप्तं दशरथस्याग्रे कालमृत्युमिवापरम् ॥ ८ ॥ तं दृष्ट्वा भयसंत्रस्तो राजा दशरथस्तदा । अर्घ्यादिपूजां विस्मृत्य त्राहि त्राहीति चाब्रवीत् ॥ ९ ॥ दंडवत्प्रणिपत्याह पुत्रप्राणं प्रयच्छ मे । इति ब्रुवंतं राजानमनादृत्य रघूत्तमम् ॥ १० ॥ उवाच निष्ठुरं वाक्यं क्रोधात्प्रचलितेंद्रियः । त्वं राम इति नाम्ना मे चरसि क्षत्रियाधम ॥ ११ ॥ द्वंद्वयुद्धं प्रयच्छाशु यदि त्वं क्षत्रियोऽसि वै । पुराणं जर्जरं चापं भंक्त्वा त्वं कत्थसे मुधा ॥ १२ ॥ अस्मिंस्तु वैष्णवे चाप आरोपयसि चेद्गुणम् । तदा युद्धं त्वया सार्धं करोमि रघुवंशज

॥ १३ ॥ नो चेत्सर्वान्हनिष्यामि क्षत्रियांतकरो ह्यहम् । इति ब्रुवति वै तस्मिश्चचाल वसुधा भृशम् ॥ १४ ॥ अंधकारो बभूवाथ सर्वेषामपि चक्षुषाम् । रामो दाशरथिर्वीरो वीक्ष्य तं भार्गवं रुषा ॥ १५ ॥ धनुराच्छिद्य तद्धस्तादारोप्य गुणमंजसा । तूणीराद्बाणमादाय संधायाकृष्य वीर्यवान् ॥ १६ ॥ उवाच भार्गवं रामं शृणु ब्रह्मन्वचो मम । लक्ष्यं दर्शय बाणस्य ह्यमोघो मम सायकः ॥ ॥ १७ ॥ लोकान्पादयुगं वापि वद शीघ्रं ममाज्ञया । अयं लोकः परो वाथ त्वया गंतुं न शक्यते ॥ १८ ॥ एवं त्वां हि प्रकर्तव्यं वद शीघ्रं ममाज्ञया । एवं वदति श्रीरामे भार्गवो विकृताननः ॥ १९ ॥ संस्मरन्पूर्ववृत्तांतमिदं वचनमब्रवीत् । राम राम महाबाहो जाने त्वां परमेश्वरम् ॥२०॥ पुराणपुरुषं विष्णुं जगत्सर्गलयोद्भवम् । बाल्येऽहं तपसा विष्णुमाराधयितुमंजसा ॥ २१ ॥ चक्रतीर्थे शुभे गत्वा तपसा विष्णुमन्वहम् । अतोषयं महात्मानं नारायणमनन्यधीः ॥२२॥ ततः प्रसन्नो देवेशः शंखचक्रगदाधरः । उवाच मां रघुश्रेष्ठ प्रसन्नमुखपंकजः ॥ २३ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ उत्तिष्ठ

तपसो ब्रह्मन्फलितं ते तपो महत्। मच्चिदंशेन युक्तस्त्वं जहि हैहयपुङ्गवम्॥ ॥ २४ ॥ कार्तवीर्यं पितृहणं यदर्थं तपसः श्रमः। ततस्त्रिःसप्तकृत्वस्त्वं हत्वा क्षत्रियमंडलम् ॥ २५ ॥ कृत्स्नां भूमिं कश्यपाय दत्त्वा शांतिमुपावह। त्रेतामुखे दाशरथिर्भूत्वा रामोऽहमव्ययः ॥ २६ ॥ उत्पत्स्ये परया शक्त्या तदा द्रक्ष्यसि मां ततः। मत्तेजः पुनरादास्ये त्वयि दत्तं मया पुरा ॥ २७ ॥ तदा तपश्चरँल्लोके तिष्ठ त्वं ब्रह्मणो दिनम्। इत्युक्त्वांतदधे देवस्तथा सर्वं कृतं मया ॥ २८ ॥ स एव विष्णुस्त्वं राम जातोऽसि ब्रह्मणार्थितः। मयि स्थितं तु त्वत्तेजस्त्वयैव पुनराहृतम् ॥ २९ ॥ अद्य मे सफलं जन्म प्रतीतोऽसि मम प्रभो। ब्रह्मादिभिरलभ्यस्त्वं प्रकृतेः पारगो मतः ॥ ३० ॥ त्वयि जन्मादिषड्भावा न संत्यज्ञानसम्भवाः। निर्विकारोऽसि पूर्णस्त्वं गमनादिविवर्जितः ॥ ॥ ३१ ॥ यथा जले फेनजालं धूमो वह्नौ तथा त्वयि। त्वदाधारा त्वद्विषया माया कार्यं सृजत्यहो ॥ ३२ ॥ यावन्मायावृता लोकास्तावत्त्वां न विजानते। अविचारितसिद्धैषाऽविद्या विद्याविरोधिनी ॥ ३३ ॥ अविद्याकृतदे-

हादिसंघाते प्रतिबिंबिता । चिच्छक्तिर्जीवलोकेऽस्मिन् जीव इत्यभिधीयते ॥
॥ ३४ ॥ यावद्देहमनःप्राणबुद्ध्यादिष्वभिमानवान् ॥ तावत्कर्तृत्वभोक्तृत्वसु-
खदुःखादिभाग्भवेत् ॥ ३५ ॥ आत्मनः संसृतिर्नास्ति बुद्धेर्ज्ञानं न
जात्विति । अविवेकाद्द्वयं युंक्त्वा संसारीति प्रवर्तते ॥ ३६ ॥ जडस्य चित्स-
मायोगाच्चित्त्वं भूयाच्चितेस्तथा । जडसंगाज्जडत्वं हि जलाग्न्योर्मेलनं यथा
॥ ३७ ॥ यावत्त्वत्पादभक्तानां संगसौख्यं न विंदति ॥ तावत्संसारदुःखौघान्न
निवर्तेन्नरः सदा ॥ ३८ ॥ तत्संगलब्धया भक्त्या यदा त्वां समुपासते । तदा
माया शनैर्याति तानवं प्रतिपद्यते ॥ ३९ ॥ ततस्त्वज्ज्ञानसंपन्नः सद्गुरुस्तेन
लभ्यते । वाक्यज्ञानं गुरोर्लब्ध्वा त्वत्प्रसादाद्विमुच्यते ॥ ४० ॥ तस्मात्त्व-
द्भक्तिहीनानां कल्पकोटिशतैरपि । न मुक्तिशंका विज्ञानशंका नैव सुखं तथा
॥ ४१ ॥ अतस्त्वत्पादयुगले भक्तिर्मे जन्मजन्मनि । स्यात्त्वद्भक्तिमतां संगो-
ऽविद्या याभ्यां विनश्यति ॥ ४२ ॥ लोके त्वद्भक्तिनिरतास्त्वद्धर्मामृतवर्षिणः ।
पुनंति लोकमखिलं किं पुनः स्वकुलोद्भवान् ॥ ४३ ॥ नमोऽस्तु जगतां

नाथ नमस्ते भक्तिभावन । नमः कारुणिकानंत रामचंद्र नमोऽस्तु ते ॥ ४४ ॥ देव यद्यत्कृतं पुण्यं मया लोकजिगीषया । तत्सर्वं तव बाणाय भूयाद्राम नमोऽस्तु ते ॥ ४५ ॥ ततः प्रसन्नो भगवान् श्रीरामः करुणामयः । प्रसन्नोऽस्मि तव ब्रह्मन्यत्ते मनसि वर्तते ॥४६॥ दास्ये तदाखिलं कामं मा कुरुष्वात्र संशयम् ॥ ततः प्रीतेन मनसा भार्गवो राममब्रवीत् ॥४७॥ यदि मेऽनुग्रहो राम तवास्ति मधुसूदन । त्वद्भक्तसंघसस्त्वत्पादे दृढा भक्तिः सदाऽस्तु ते ॥ ४८ ॥ स्तोत्रमेतत्पठेद्यस्तु भक्तिहीनोऽपि सर्वदा । त्वद्भक्तिस्तस्य विज्ञानं भूयादंते स्मृतिस्तव ॥४९॥ ॥ तथेति राघवेणोक्तः परिक्रम्य प्रणम्य तम् ॥ पूजितस्तदनुज्ञातो महेंद्राचलमन्वगात् ॥ ५० ॥ राजा दशरथो हृष्टो रामं मृतमिवागतम् । आलिंग्यालिंग्य हर्षेण नेत्राभ्यां जलमुत्सृजत् ॥ ५१ ॥ ततः प्रीतेन मनसा स्वस्थचित्तः पुरं ययौ । रामलक्ष्मणशत्रुघ्नभरता देवसंमिताः ॥ ५२ ॥ स्वां स्वां भार्यामुपादाय रेमिरे स्वस्वमंदिरे । मातापितृभ्यां संहृष्टो रामः सीतासमन्वितः ॥ ५३ ॥ रेमे वैकुंठभवने श्रिया सह यथा हरिः। युधाजिन्नाम कैकेयीभ्राता भरतमातुलः॥५४॥

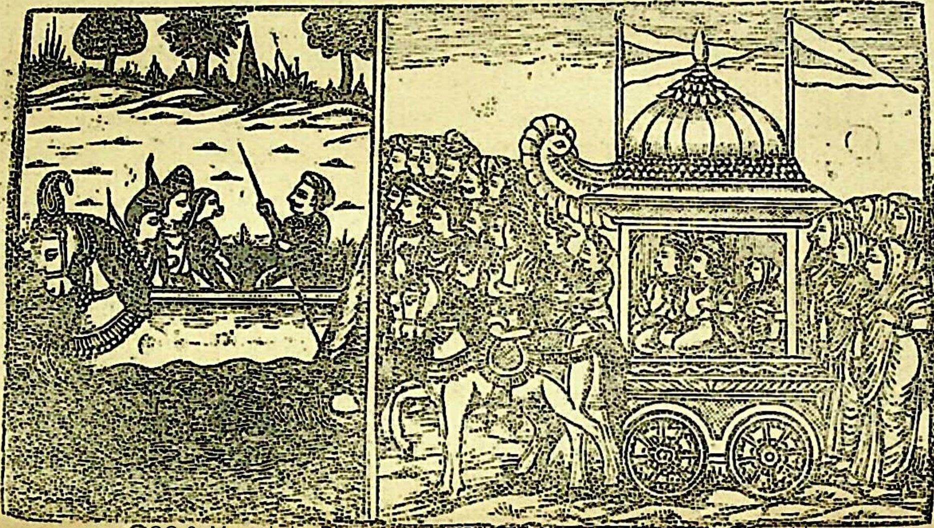
भरतं नेतुमागच्छत्स्वराज्यं प्रीतिसंयुतः।प्रेषयामास भरतं राजा स्नेहसमन्वितः ॥५५॥शत्रुघ्नं चापि संपूज्य युधाजितमरिंदमः॥कौसल्याशुशुभे देवी रामेणसह सीतया। देवमातेव पौलोम्या शच्या शक्रेण शोभना ॥५६॥ साकेते लोकनाथप्रथितगुणगणो लोकसंगीतकीर्तिःश्रीरामःसीतयास्तेऽखिलजननिकरानन्दसन्दोहमूर्तिः । नित्यश्रीर्निर्विकारो निरवधिविभवो नित्यमायानिरासो मायाकार्यानुसारी मनुज इव सदा भाति देवोऽखिलेशः ॥ ५७ ॥ ॥ इति श्रीमदध्यात्मरामायणे उमामहेश्वरसंवादे बालकांडे सप्तमः सर्गः ॥ ७ ॥

अध्यात्मबालकांडे च सर्गाः सप्तैव शंभुना । दिष्टाः षष्ट्युत्तरत्रिंशच्छ्लोका मोक्षप्रदा नृणाम् ॥ ३६० ॥ अयं कांडः समाप्तः ॥

अथ

अयोध्याकाण्डं

प्रारभ्यते

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ अथ अयोध्याकांडे न्यासध्यानजपक्रमः ॥

तत्र कांडे संकल्पमाह ॥ ॐ अस्य श्रीमदध्यात्मरामायणे अयोध्याकांडमहामालामंत्रस्य ॥ श्रीभगवान् सदाशिव ऋषिः॥ अनुष्टुप्छन्दः ॥ श्रीरामः परमात्मा देवता ॥ ॐ नमो नारायणायेति बीजम् ॥ दाशरथिरिति शक्तिः ॥ रावणघ्न इति कीलकम् ॥ मम अमुककामनासिद्ध्यर्थम् अमुकस्तोत्रस्य मंत्रसंपुटीकरणं करिष्ये ॥ अथ लोमविलोममंत्रन्यासयुक्तं करिष्ये वा मंडलयुक्तं करिष्ये । इत्यादौ संकल्प्य न्यासान् चरेत् ॥ अथ ऋष्यादिन्यासः ॥ ॐ श्री भगवते सदाशिव ऋषये नमः शिरसि ॥ अनुष्टुप्छन्दसे नमः मुखे ॥ श्रीरामपरमात्मदेवतायै नमः गुह्ये ॥ दाशरथिरिति शक्तये नमः पादयोः ॥ रावणघ्न इति कीलकाय नमः सर्वांगे ॥ मम चतुर्विधपुरुषार्थसिद्ध्यर्थे जपे विनियोगः ॥ अथ करन्यासः ॥ ॐ रां रीं रूं रैं रौं रः अंगुष्ठाभ्यां नमः॥ ॐ रां रींरूंरैंरौंरः तर्जनीभ्यां नमः ॥ ॐ रांरींरूंरैंरौंरः मध्यमाभ्यां नमः ॥ ॐ रांरींरूंरैंरौंरः अनामिकाभ्यां नमः ॥ ॐ रांरींरूंरैंरौंरः कनिष्ठिकाभ्यां नमः ॥

ॐ रांरींरूंरैंरौंरः करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः ॥ अथ षडंगन्यासः ॥ ॐ रां रींरूंरैंरौंरः हृदयाय नमः ॥ ॐ रांरींरूंरैंरौंरः शिरसे स्वाहा ॥ ॐ रांरीं रूंरैंरौंरः शिखायै वषट् ॥ ॐ रांरींरूंरैंरौंरः कवचाय हुम् ॥ ॐ रांरींरूंरैंरौंरः नेत्रत्राय वौषट् ॥ ॐ रांरींरूंरैंरौंरः अस्त्राय फट् ॥ ॐ रांरींरूंरैंरौंरः इति मूलमन्त्रेण दिग्बंधः ॥ अथ ध्यानम् ॥ नीलेन्दीवरतुल्यश्यामवदनं पीतांबरालंकृतं मुद्रां ज्ञानमयीं दधानमपरां विद्युन्निभां राघवम् ॥ पश्यन्तीं मुकुटांगदादिविविधैः कल्पोज्ज्वलांगं भजे श्रीमद्दाशरथिं नमामि सुतरामब्धौ प्लवं दुस्तरे ॥१॥ इति ध्यात्वा च श्रीरामचरितं पठ्यते तदा ॥

अथ अयोध्या० प्रथमसर्गे संकल्पादिन्यासध्यानजपक्रमः ॥

ॐअस्य श्रीमदध्यात्मरामायणे अयोध्याकांडे प्रथमसर्गस्य॥ श्रीभगवान् बादरायण ऋषिः॥गायत्रीछंदः ॥ ॐ श्रीमन्नारायणो देवता ॥ श्रीलक्ष्मीर्बीजम्॥परमा शक्तिः॥अव्यक्तंकीलकम्॥अमुकसंपुटीकरणसिद्ध्यर्थं अमुकमंत्रलोमविलोमसंपुटीकरणतत्वाध्याये मंत्राष्टाक्षरसंयुक्तं प्रथमसर्गे न्यासध्यानजपमहंकरिष्ये॥इति

संकल्प्य॥अथ करन्यासः॥ॐ रां रीं क्लीं अंगुष्ठाभ्यां नमः॥ॐ रां रीं क्लीं तर्जनीभ्यां नमः॥ॐ रां रीं क्लीं मध्यमाभ्यां नमः॥ ॐ रां रीं क्लीम् अनामिकाभ्यां नमः॥ ॐ रां रीं क्लीं कनिष्ठिकाभ्यां नमः ॥ ॐ रां रीं क्लीं करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः॥ अथ षडंगन्यासः ॥ ॐ रां रीं क्लीं हृदयाय नमः ॥ ॐ रां रीं क्लीं शिरसे स्वाहा ॥ ॐ रां रीं क्लीं शिखायै वषट् ॥ ॐ रां रीं क्लीं कवचाय हुम् ॥ ॐ रां रीं क्लीं नेत्रत्रयाय वौषट् ॥ ॐ रां रीं क्लीं अस्त्राय फट् ॥ ॐ रां रीं क्लीं इति मंत्रेण दिग्बंधः॥ अथ ध्यानम् ॥ एकदा सुखमासीनं रामं स्वांतःपुराजिरे ॥ सर्वाभरणसंपन्नं रत्नसिंहासने स्थितम् ॥ १ ॥ इति ध्यात्वा च श्रीरामचरितं पठ्यते तदा। इति अयोध्याकांडे प्रथमसर्गे न्यासध्यानजपविधिः ॥ ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ एकदा सुखमासीनं रामं स्वांतःपुराजिरे। सर्वाभरणसंपन्नं रत्नसिंहासने स्थितम् ॥ १ ॥ नीलोत्पलदलश्यामं कौस्तुभामुक्तकंधरम् । सीतया रत्नदंडेन चामरेणाथ वीजितम् ॥ २ ॥ विनोदयंतं तांबूलचर्वणादिभिरादरात् नारदोऽवतरद्द्रष्टुमंबराद्यत्र राघवः ॥ ३ ॥ शुद्धस्फटिकसंकाशः शरच्चंद्र इवा-

मलः। अतर्कितमुपायातो नारदो दिव्यदर्शनः ॥ ४ ॥ तं दृष्ट्वा सहसोत्थाय रामः प्रीत्या कृतांजलिः। ननाम शिरसा भूमौ सीतया सह भक्तिमान् ॥ ५ ॥ उवाच नारदं रामः प्रीत्या परमया युतः। संसारिणां मुनिश्रेष्ठ दुर्लभं तव दर्शनम्। अस्माकं विषयासक्तचेतसां नितरां मुने ॥ ६ ॥ अवाप्तं मे पूर्वजन्मकृतपुण्यमहोदयैः। संसारिणापि हि मुने लभ्यते सत्समागमः॥ ७॥ अतस्त्वद्दर्शनादेव कृतार्थोऽस्मि मुनीश्वर। किं कार्यं ते मया कार्यं ब्रूहि तत्करवाणि भोः॥ ८ ॥ अथ तं नारदोऽप्याह राघवं भक्तवत्सलम्। किं मोहयसि मां राम वाक्यैर्लोकानुसारिभिः ॥ ९ ॥ संसार्यहमिति प्रोक्तं सत्यमेतत्त्वया विभो। जगतामादिभूता या सा माया गृहिणी तव ॥ १० ॥ त्वत्सन्निकर्षाज्जायंते तस्यां ब्रह्मादयः प्रजाः। त्वदाश्रया सदा भाति माया या त्रिगुणात्मिका ॥ ११ ॥ सूतेऽजस्रं शुक्लकृष्णलोहिताः सर्वदा प्रजाः। लोकत्रयमहागेहे गृहस्थस्त्वमुदाहृतः ॥ १२ ॥ त्वं विष्णुर्जानकी लक्ष्मीः शिवस्त्वं जानकी शिवा। ब्रह्मा त्वं जानकी वाणी सूर्यस्त्वं जानकी प्रभा ॥ १३ ॥ भवान् शशांकः सीता

तु रोहिणी शुभलक्षणा । शक्रस्त्वमेव पौलोमी सीता स्वाहाऽनलो भवान् ॥ ॥ १४ ॥ यमस्त्वं कालरूपश्च सीता संयमिनी प्रभो । निर्ऋतिस्त्वं जगन्नाथ तामसी जानकी शुभा ॥ १५ ॥ राम त्वमेव वरुणो भार्गवी जानकी शुभा । वायुस्त्वं राम सीता तु सदागतिरितीरिता ॥ १६ ॥ कुबेरस्त्वं राम सीता सर्वसंपत्प्रकीर्तिता । रुद्राणी जानकी प्रोक्ता रुद्रस्त्वं लोकनाशकृत् ॥ १७ ॥ लोके स्त्रीवाचकं यावत्तत्सर्वं जानकी शुभा । पुन्नामवाचकं यावत्तत्सर्वं त्वं हि राघव ॥ १८ ॥ तस्माल्लोकत्रये देव युवाभ्यां नास्ति किंचन ॥ १९ ॥ त्वदाभासोदिताज्ञानमव्याकृतमितीर्यते । तस्मान्महांस्ततः सूत्रं लिंगं सर्वात्मकं ततः ॥ २० ॥ अहंकारश्च बुद्धिश्च पंचप्राणेंद्रियाणि च । लिंगमित्युच्यते प्राज्ञैर्जन्ममृत्युसुखादिमत् ॥ २१ ॥ स एव जीवसंज्ञश्च लोके भाति जगन्मयः । अवाच्यानाद्यविद्यैव कारणोपाधिरुच्यते ॥ २२ ॥ स्थूलं सूक्ष्मं कारणाख्यमुपाधित्रितयं चितः । एतैर्विशिष्टो जीवः स्याद्वियुक्तः परमेश्वरः ॥ २३ ॥ जाग्रत्स्वप्नसुषुप्त्याख्या संसृतिर्या प्रवर्तते । तस्या विलक्षणः साक्षी चिन्मात्र-

स्त्वं रघूत्तम ॥ २४ ॥ त्वत्त एव जगज्जातं त्वयि सर्वं प्रतिष्ठितम् । त्वय्येव लीयते कृत्स्नं तस्मात्त्वं सर्वकारणम् ॥ २५ ॥ रज्जावहिमिवात्मानं जीवं ज्ञात्वा भयं भवेत् । परात्माहमिति ज्ञात्वा भयदुःखैर्विमुच्यते ॥२६ ॥ चिन्मात्रज्योतिषा सर्वाः सर्वदेहेषु बुद्धयः । त्वया यस्मात्प्रकाश्यन्ते सर्वस्यात्मा ततो भवान् ॥ २७ ॥ अज्ञानान्न्यस्यते सर्वं त्वयि रज्जौ भुजंगवत् । त्वज्ज्ञानाल्लीयते सर्वं तस्माज्ज्ञानं सदाभ्यसेत् ॥ २८ ॥ त्वत्पादभक्तियुक्तानां विज्ञानं भवति क्रमात्। तस्मात्त्वद्भक्तियुक्ता ये मुक्तिभाजस्त एव हि॥२९॥अहं त्वद्भक्तभक्तानां तद्भक्तानां च किंकरः । अतो मामनुगृह्णीष्व मोहयस्व न मां प्रभो ॥ ३० ॥ त्वन्नाभिकमलोत्पन्नो ब्रह्मा मे जनकः प्रभो । अतस्तवाहं पौत्रोऽस्मि भक्तं मां पाहि राघव ॥ ३१ ॥ इत्युक्त्वा बहुशो नत्वा स्वानन्दाश्रुपरिप्लुतः । उवाच वचनं राम ब्रह्मणा नोदितोऽस्म्यहम् ॥ ३२ ॥ रावणस्य वधार्थाय जातोऽसि रघुसत्तम । इदानीं राज्यरक्षार्थं पिता त्वामभिषेक्ष्यति ॥ ३३ ॥ यदि राज्याभिसंसक्तो रावणं न हनिष्यसि । प्रतिज्ञा ते कृता राम

भूभारहरणाय वै ॥ ३४ ॥ तत्तथा कुरु राजेंद्र सत्यसन्धस्त्वमेव हि । श्रुत्वैतद्गदितं रामो नारदं प्राह सस्मितम् ॥ ३५॥ शृणु नारद मे किंचिद्वि-द्यतेऽविदितं क्वचित् । प्रतिज्ञातं च यत्पूर्वं करिष्ये तन्न संशयः ॥ ३६ ॥ किंतु कालानुरोधेन तत्तत्प्रारब्धसंक्षयात् । हरिष्ये सर्वभूभारं क्रमेणासुरमंडलम् ॥ ॥ ३७ ॥ रावणस्य विनाशार्थं श्वो गन्ता दंडकाननम् । चतुर्दश समास्तत्र ह्युषि-त्वा मुनिवेषधृक् ॥ ३८ ॥ सीतामिषेण तं दुष्टं सकुलं नाशयाम्यहम् । एवं रामे प्रतिज्ञाते नारदः प्रमुमोद ह ॥ ३९ ॥ प्रदक्षिणत्रयं कृत्वा दंडवत्प्रणिपाय तम् । अनुज्ञातश्च रामेण ययौ देवगतिं मुनिः ॥ ४० ॥ संवादं पठति शृणोति संस्मरेद्वा यो नित्यं मुनिवर रामयोः स भक्त्या । संप्राप्नोत्यमरसुदुर्लभं विमोक्षं कैवल्यं विरतिपुरःसरं क्रमेण॥ ४१॥इति श्रीमदध्यात्मरामायणे उमा-महेश्वरसंवादे अयोध्याकांडे प्रथमः सर्गः ॥ १ ॥

॥ अथ अयोध्या० द्वितीयसर्गे संकल्पादिन्यासध्यानजपक्रमः ॥

पूर्वोक्तविधिना अयोध्याकांडे द्वितीयसर्गे न्यासध्यानजपमहं करिष्ये ॥ इति

संकल्प्य ॥ अथ करन्यासः ॥ ॐ रां रीं नं अंगुष्ठाभ्यां नमः ॥ एवं करौ विन्यस्य ॥ अथ षडंगन्यासः ॥ ॐ रां रीं नं हृदयाय नमः ॥ एवं षडंगानि योजयित्वा ॥ अथ ध्यानम् ॥ अथ राजा दशरथः कदाचिद्रहसि स्थितः ॥ वसिष्ठं स्वकुलाचार्यमाहूयेदमभाषत ॥ १॥ इति ध्यात्वा च श्रीरामचरितं पठ्यते तदा ॥ इति द्वितीयसर्गे न्यासध्यानजपविधिः ॥ २ ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ अथ राजा दशरथः कदाचिद्रहसि स्थितः । वसिष्ठं स्वकुलाचार्यमाहूये-दमभाषत ॥ १ ॥ भगवन् राममखिलाः प्रशंसन्ति मुहुर्मुहुः । पौराश्च निगमा वृद्धा मन्त्रिणश्च विशेषतः ॥ २ ॥ ततः सर्वगुणोपेतं रामं राजीवलोचनम् । ज्येष्ठं राज्येऽभिषेक्ष्यामि वृद्धोऽहं मुनिपुङ्गव॥३॥ भरतो मातुलं द्रष्टुं गतः शत्रुघ्नसंयुतः । अभिषेक्ष्ये श्व एवाशु भवांस्तच्चानुमोदताम् ॥ ४ ॥ संभाराः संभ्रियन्तां च गच्छ मन्त्रय राघवम् ।उच्छ्रीयंतां पताकाश्च नानावर्णाः समंततः ॥ ५॥ तोरणानि विचित्राणि स्वर्णमुक्तामयानि वै।आहूय मन्त्रिणं राजा सुमन्त्रं मंत्रिसत्तमम्॥६॥ आज्ञापयति यद्यत्त्वां मुनिस्तत्तत्समानय। यौवराज्येऽभिषेक्ष्यामि श्वोभूते रघु-

नंदनम् ॥ ७ ॥ तथेति हर्षात्स मुनिं किं करोमीत्यभाषत। तमुवाच महातेजा वसिष्ठो ज्ञानिनां वरः ॥ ८ ॥ श्वः प्रभाते मध्यकक्षे कन्यकाः स्वर्णभूषिताः ॥ तिष्ठंतु षोडश गजाः स्वर्णरत्नादिभूषिताः ॥ ९ ॥ चतुर्दंतः समायातु ऐरावतकुलोद्भवः। नानातीर्थोदकैः पूर्णाः स्वर्णकुंभाः सहस्रशः ॥ १० ॥ स्थाप्यंतां नववैयाघ्रचर्माणि त्रीणि चानय। श्वेतच्छत्रं रत्नदंडं मुक्तामणिविराजितम् ॥ ११ ॥ दिव्यमाल्यानि वस्त्राणि दिव्यान्याभरणानि च। मुनयः सत्कृतास्तत्र तिष्ठंतु कुशपाणयः ॥ १२ ॥ नर्तक्यो वारमुख्याश्च गायका वेणुकास्तथा। नानावादित्रकुशला वादयंतु नृपांगणे ॥ १३ ॥ हस्त्यश्वरथपादाता बहिस्तिष्ठंतु सायुधाः। नगरे यानि तिष्ठंति देवतायतनानि च ॥ १४ ॥ तेषु प्रवर्ततां पूजा नानाबलिभिरावृता। राजानः शीघ्रमायांतु नानोपायनपाणयः ॥ १५ ॥ इत्यादिश्य मुनिः श्रीमान्सुमंत्रं नृपमंत्रिणम्। स्वयं जगाम भवनं राघवस्यातिशोभनम् ॥ १६ ॥ रथमारुह्य भगवान्वसिष्ठो मुनिसत्तमः। त्रीणि कक्षाण्यतिक्रम्य रथात्क्षितिमवातरत् ॥ १७॥ अंतः प्रविश्य भवनं स्वाचार्यत्वादवारितः। गुरुमागतमाज्ञाय राम-

स्तूर्णं कृतांजलिः ॥ १८ ॥ प्रत्युद्गम्य नमस्कृत्य दंडवद्भक्तिसंयुतः । स्वर्णपात्रेण पानीयमानिनायाशु जानकी॥१९॥रत्नासने समावेश्य पादौ प्रक्षाल्य भक्तितः । तदपः शिरसा धृत्वा सीतया सह राघवः ॥ २० ॥ धन्योऽस्मीत्यब्रवीद्रामस्तव पादांबुधारणात् । श्रीरामेणैवमुक्तस्तु प्रहसन्मुनिरब्रवीत् ॥ २१ ॥ त्वत्पादसलिलं धृत्वा धन्योऽभूद्गिरिजापतिः । ब्रह्मापि मत्पिता ते हि पादतीर्थहताशुभः ॥ २२ ॥ इदानीं भाषसे यत्त्वं लोकानामुपदेशकृत् । जानामि त्वां परात्मानं लक्ष्म्या संजातमीश्वरम् ॥ २३ ॥ देवकार्यार्थसिद्ध्यर्थं भक्तानां भक्तिसिद्धये । रावणस्य वधार्थाय जातं जानामि राघव ॥ २४ ॥ तथाऽपि देवकार्यार्थं गुह्यं नोद्घाटयाम्यहम् । यथा त्वं मायया सर्वं करोषि रघुनंदन ॥ २५ ॥ तथैवानुविधास्येऽहं शिष्यस्त्वं गुरुरप्यहम् । गुरुर्गुरूणां त्वं देव पितॄणां त्वं पितामहः ॥ २६ ॥ अंतर्यामी जगद्यात्रावाहकस्त्वमगोचरः । शुद्धसत्त्वमयं देहं धृत्वा स्वाधीनसंभवम् ॥२७॥ मनुष्य इव लोकेऽस्मिन् भासि त्वं योगमायया। पौरोहित्यमहं जाने विगर्ह्य दूष्यजीवनम् ॥ २८ ॥ इक्ष्वाकूणां कुले रामः परमात्मा

जनिष्यते । इति ज्ञातं मया पूर्वं ब्रह्मणा कथितं पुरा ॥ २९ ॥ ततोऽहमाशया राम तव सम्बन्धकांक्षया । अकार्षं गर्हितमपि तवाचार्यत्वसिद्धये ॥ ३० ॥ ततो मनोरथो मेऽद्य फलितो रघुनन्दन । त्वदधीना महामाया सर्वलोकैकमोहिनी ॥ ३१ ॥ मां यथा मोहयेन्नैव तथा कुरु रघूद्वह । गुरुनिष्कृतिकामस्त्वं यदि देह्येतदेव मे ॥ ३२ ॥ प्रसंगात्सर्वमप्युक्तं न वाच्यं कुत्रचिन्मया । राज्ञा दशरथेनाहं प्रेषितोऽस्मि रघूद्वह ॥ ३३ ॥ त्वामामंत्रयितुं राज्ये श्वोऽभिषेक्ष्यति राघव । अद्य त्वं सीतया सार्धमुपवासं यथाविधि ॥ ३४ ॥ कृत्वा शुचिर्भूमिशायी भव राम जितेंद्रियः । गच्छामि राजसान्निध्यं त्वं तु प्रातर्गमिष्यसि ॥ ३५ ॥ इत्युक्त्वा रथमारुह्य ययौ राजगुरुर्द्रुतम् । रामोऽपि लक्ष्मणं दृष्ट्वा प्रहसन्निदमब्रवीत् ॥ ३६ ॥ सौमित्रे यौवराज्ये मे श्वोऽभिषेको भविष्यति । निमित्तमात्रमेवाहं कर्ता भोक्ता त्वमेव हि ॥ ३७ ॥ मम त्वं हि बहिःप्राणो नात्र कार्या विचारणा । ततो वसिष्ठेन यथा भाषितं तत्तथाकरोत् ॥ ३८ ॥ वसिष्ठोऽपि नृपं गत्वा कृतं सर्वं न्यवेदयत् । वसिष्ठस्य पुरो

राज्ञा ह्युक्तं रामाभिषेचनम् ॥ ३९ ॥ यदा तदैव नगरे श्रुत्वा कश्चित्पुमान् जगौ । कौसल्यायै राममात्रे सुमित्रायै तथैव च ॥ ४० ॥ श्रुत्वा ते हर्षसंपूर्णे ददतुर्हारमुत्तमम् । तस्मै ततः प्रीतमनाः कौसल्या पुत्रवत्सला ॥ ४१ ॥ लक्ष्मीं पर्यचरद्देवीं रामस्यार्थप्रसिद्धये । सत्यवादी दशरथः करोत्येव प्रतिश्रुतम् ॥ ४२ ॥ कैकेयीवशगः किंतु कामुकः किं करिष्यति । इति व्याकुलचित्ता सा दुर्गां देवीमपूजयत् ॥ ४३ ॥ एतस्मिन्नंतरे देवा देवीं वाणीमचोदयन् । गच्छ देवि भुवो लोकमयोध्यायां प्रयत्नतः ॥ ४४ ॥ रामाभिषेकविघ्नार्थं यतस्व ब्रह्मवाक्यतः । मंथरां प्रविशस्वादौ कैकेयीं च ततः परम् ॥ ४५ ॥ ततो विघ्ने समुत्पन्ने पुनरेहि दिवं शुभे । तथेत्युक्त्वा तथा चक्रे प्रविवेशाथ मंथराम् ॥ ४६ ॥ सापि कुब्जा त्रिवक्रा तु प्रासादाग्रमथारुहत् । नगरं परितो दृष्ट्वा सर्वतः समलंकृतम् ॥ ४७ ॥ नानातोरणसंबाधं पताकाभिरलंकृतम् । सर्वोत्सवसमायुक्तं विस्मिता पुनरागमत् ॥ ४८ ॥ धात्रीं पप्रच्छ मातः किं नगरं समलंकृतम् । नानोत्सवसमायुक्ता कौसल्या चातिहर्षिता

॥४९॥ददाति विप्रमुख्येभ्यो वस्त्राणि विविधानि च। तामुवाच तदा धात्री रामचन्द्राभिषेचनम् ॥ ५० ॥ श्वो भविष्यति तेनाद्य सर्वतोऽलंकृतं पुरम्। तच्छ्रुत्वा त्वरितं गत्वा कैकेयीं वाक्यमब्रवीत् ॥ ५१ ॥ पर्यंकस्थां विशालाक्षीमेकांते पर्यवस्थिताम्। किं शेषे दुर्भगे मूढे महद्भयमुपस्थितम् ॥ ५२ ॥ न जानीषेऽतिसौंदर्यमानिनी मत्तगामिनी ॥ ५३॥ रामस्यानुग्रहाद्राज्ञः श्वोऽभिषेको भविष्यति। तच्छ्रुत्वा सहसोत्थाय कैकेयी प्रियवादिनी ॥ ५४ ॥ तस्मै दिव्यं ददौ स्वर्णनूपुरं रत्नभूषितम्। हर्षस्थाने किमिति मे कथ्यते भयमागतम्॥ ५५॥ भरतादधिको रामः प्रियकृन्मे प्रियंवदः। कौसल्यां मां समं पश्यन् सदा शुश्रूषते हि माम् ॥ ५६ ॥ रामाद्भयं किमापन्नं तव मूढे वदस्व मे। तच्छ्रुत्वा विषसादाथ कुब्जा कारणवैरिणी ॥ ५७ ॥ शृणु मद्वचनं देवि यथार्थं ते महद्भयम्। त्वां तोषयन् सदा राजा प्रियवाक्यानि भाषते ॥ ५८ ॥ कामुकोऽतथ्यवादी च त्वां वाचा परितोषयन्। कार्यं करोति तस्या वै राममातुः सुपुष्कलम्॥५९॥ मनस्येतन्निधायैव प्रेषयामास ते सुतम्। भरतं मातुलकुले प्रेषयामास सानु-

जम् ॥ ६० ॥ सुमित्रायाः समीचीनं भविष्यति न संशयः । लक्ष्मणो राम-मन्वेति राज्यं सोऽनुभविष्यति ॥६१॥भरतो राघवस्याग्रे किंकरो वा भविष्यति । विवास्यते वा नगरात्प्राणैर्वा हाप्यतेऽचिरात् ॥६२॥ त्वं तु दासीव कौसल्यां नित्यं परिचरिष्यसि । ततोऽपि मरणं श्रेयो यत्सपत्न्याः पराभवः ॥ ६३ ॥ अतः शीघ्रं यतस्वाद्य भरतस्याभिषेचने । रामस्य वनवासार्थं वर्षाणि नव पंच च ॥ ६४ ॥ ततो रूढोऽभये पुत्रस्तव राज्ञि भविष्यति । उपायं ते प्रवक्ष्यामि पूर्व-मेव सुनिश्चितम् ॥ ६५ ॥ पुरा देवासुरे युद्धे राजा दशरथः स्वयम् । इंद्रेण याचितो धन्वी सहायार्थं महारथः ॥ ६६ ॥ जगाम सेनया सार्धं त्वया सह शुभानने । युद्धं प्रकुर्वतस्तस्य राक्षसैः सह धन्विनः ॥६७॥ तदाक्षकीलो न्यप-तच्छिन्नस्तस्य न वेद सः । त्वं तु हस्तं समावेश्य कीलरंध्रेऽतिधैर्यतः ॥ ६८ ॥ स्थितवत्यसितापांगी पतिप्राणपरीप्सया । ततो हत्वाऽसुरान्सर्वान् ददर्श त्वा मरिंदमः ॥ ६९ ॥ आश्चर्यं परमं लेभे त्वामालिंग्य मुदान्वितः । वृणीष्व यत्ते मनसि वांछितं वरदोऽस्म्यहम् ॥७०॥वरद्वयं वृणीष्व त्वमेवं राजाऽवदत्स्वयम् ।

त्वयोक्तो वरदो राजन्यदि दत्तं वरद्वयम् ॥७१॥ त्वय्येव तिष्ठतु चिरं न्यासभूतं ममानघ । यदा मेऽवसरो भूयात्तदा देहि वरद्वयम् ॥ ७२ ॥ तथेत्युक्त्वा स्वयं राजा मंदिरं व्रज सुव्रते । त्वत्तः श्रुतं मया पूर्वमिदानीं स्मृतिमागतम् ॥ ७३ ॥ अतः शीघ्रं प्रविश्याद्य क्रोधागारं रुषान्विता । विमुच्य सर्वाभरणं सर्वतो विनिकीर्य च । भूमावेव शयाना त्वं तूष्णीमातिष्ठ भामिनि ॥ ७४ ॥ यावत्सत्यं प्रतिज्ञाय राजाऽभीष्टं करोति ते।श्रुत्वा त्रिवक्रमोक्तं तत्तदा केकयनंदिनी ॥ ७५ ॥ तथ्यमेवाखिलं मेने दुःसंगाहितविभ्रमा । तामाह कैकयी दुष्टा कुतस्ते बुद्धिरीदृशी ॥ ७६ एवं त्वां बुद्धिसंपन्नां न जाने वक्रसुंदरि । भरतो यदि राजा मे भविष्यति सुतः प्रिये ॥ ७७ ॥ ग्रामान् शतं प्रदास्यामि मम त्वं प्राणवल्लभा । इत्युक्त्वा कोपभवनं प्रविश्य सहसा रुषा ॥ ७८ ॥ विमुच्य सर्वाभरणं परिकीर्य समंततः । भूमौ शयाना मलिना मलिनांबरधारिणी ॥ ७९ ॥ प्रोवाच शृणु मे कुब्जे यावद्रामो वनं व्रजेत् । प्राणांस्त्यक्ष्येऽथ वा वक्रे शयिष्ये तावदेव हि ॥ ८० ॥ निश्चयं कुरु कल्याणि कल्याणं

ते भविष्यति। इत्युक्त्वा प्रययौ कुब्जा गृहं साऽपि तथाऽकरोत् ॥ ८१ ॥ धीरो-ऽत्यंतदयान्वितोऽपि सुगुणाचारान्वितो वाऽथवा नीतिज्ञो विधिवाददेशिकपरो विद्याविवेकोऽथवा। दुष्टानामतिपापभावितधियां संगं सदा चेद्व्रजेत्तद्बुद्ध्या परिभावितो व्रजति तत्साम्यं क्रमेण स्फुटम् ॥ ८२ ॥ अतः संगः परित्याज्यो दुष्टानां सर्वदैव हि। दुःसंगी च्यवते स्वार्थाद्यथेयं राजकन्यका ॥ ८३ ॥इति श्रीमदध्यात्मरामायणे उमामहे० अयोध्याकांडे द्वितीयः सर्गः॥२॥

॥ अथ अयोध्या० तृतीयसर्गे संकल्पादिन्यासध्यानजपक्रममाह ॥

पूर्वोक्तविधिना अयोध्याकांडे तृतीयसर्गे न्यासध्यानजपमहं करिष्ये॥ इति संकल्प्य॥अथ करन्यासः॥ॐ रां रीं मं अंगुष्ठाभ्यां नमः॥ एवं करादि विन्यस्य ॥ अथ षडंगन्यासः ॥ ॐ रां रीं मं हृदयाय नमः॥ एवं षडंगानि योजयित्वा ॥ अथ ध्यानम् ॥ ततो राजा दशरथो रामाभ्युदयकारणात्॥ आदिश्य मंत्रिप्रकृतीः सानंदो गृहमाविशत् ॥ १ ॥ इति ध्यात्वा च श्री रामचरितं पठ्यते तदा ॥ इति अयोध्याकांडे तृतीयसर्गे न्यासध्यानजपविधिः॥३॥श्रीमहादेव उवाच॥

ततो दशरथो राजा रामाभ्युदयकारणात्।आदिश्य मंत्रिप्रकृतीः सानंदो गृहमाविशत्॥१॥तत्रादृष्ट्वा प्रियां राजा किमेतदिति विह्वलः। या पुरा मंदिरं तस्याः प्रविष्टं मयि शोभना ॥२॥ हसंती मामुपायाति सा किं नैवाद्य दृश्यते। इत्यात्मन्येव संचिंत्य मनसाऽतिविदूयता ॥ ३ ॥ पप्रच्छ दासीनिकरं कुतो वः स्वामिनी शुभा। नायाति मां यथापूर्वं मत्प्रिया प्रियदर्शना ॥ ४ ॥ ता ऊचुः क्रोधभवनं प्रविष्टा नैव विद्महे। कारणं तत्र देव त्वं गत्वा निश्चेतुमर्हसि ॥५॥ इत्युक्तो भयसंत्रस्तो राजा तस्याः समीपगः। उपविश्य शनैर्देहं स्पृशन्वै पाणिनाब्रवीत् ॥ ६ ॥ किं शेषे वसुधापृष्ठे पर्यंकादीन् विहाय च। मां त्वं खेदयसे भीरु यतो मां नावभाषसे ॥ ७ ॥ अलंकारं परित्यज्य भूमौ मलिनवाससा। किमर्थं ब्रूहि सकलं विधास्ये तव वांछितम् ॥ ८ ॥ को वा तवाहितं कर्ता नारी वा पुरुषोऽपि वा। स मे दंड्यश्च वध्यश्च भविष्यति न संशयः ॥ ९ ॥ ब्रूहि देवि यथा प्रीतिस्तदवश्यं ममाग्रतः। तदिदानीं साधयिष्ये सुदुर्लभमपि क्षणात् ॥ १० ॥ जानासि त्वं मम स्वांतं प्रियं

मां स्ववश स्थितम् । तथापि मां खेदयसे वृथा तव परिश्रमः ॥ ११ ॥ ब्रूहि कं धनिनं कुर्यां दरिद्रं ते प्रियंकरम् । धनिनं क्षणमात्रेण निर्धनं च तवाहितम् ॥१२॥ ब्रूहि कं वा वधिष्यामि वधार्हो वा विमोक्ष्यते । किमत्र बहुनोक्तेन प्राणान्दास्यामि ते प्रिये ॥ १३ ॥ मम प्राणात्प्रियतरो रामो राजीवलोचनः । तस्योपरि शपे ब्रूहि त्वद्धितं तत्करोम्यहम् ॥ १४ ॥ इति ब्रुवाणं राजानं शपंतं राघवोपरि । शनैर्विमृज्य नेत्रे सा राजानं प्रत्यभाषत ॥ १५ ॥ यदि सत्य प्रतिज्ञोऽसि शपथं कुरुषे यदि । याच्ञां मे सफलां कर्तुं शीघ्रमेव त्वमर्हसि ॥ १६ ॥ पूर्वं देवासुरे युद्धे मया त्वं परिरक्षितः॥ तदा वर-द्वयं दत्तं त्वया मे तुष्टचेतसा ॥ १७ ॥ तद्द्वयं न्यासभूतं मे स्थापितं त्वयि सुव्रत । तत्रैकेन वरेणाशु भरतं मे प्रियं सुतम् ॥ १८ ॥ एभिः संभृतसं-भारैर्यौवराज्येऽभिषेचय । अपरेण वरेणाशु रामो गच्छतु दंडकान् ॥ १९ ॥ मुनिवेषधरः श्रीमान् जटावल्कलभूषणः । चतुर्दश समास्तत्र कंदमूलफला-शनः ॥ २० ॥ पुनरायातु तस्यांते वने वा तिष्ठतु स्वयम् । प्रभाते गच्छतु

वनं रामो राजीवलोचनः ॥ २१ ॥ यदि किंचिद्विलंबेत प्राणांस्त्यक्ष्ये तवाग्रतः। भव सत्यप्रतिज्ञस्त्वमेतदेव मम प्रियम् ॥ २२ ॥ श्रुत्वैतद्दारुणं वाक्यं कैकेय्या रोमहर्षणम् ॥ निपपात महीपालो वज्राहत इवाचलः ॥ २३ ॥ शनैरुन्मील्य नयने विमृज्य परया भिया ॥ दुःस्वप्नो वा मया दृष्टो ह्यथवा चित्तविभ्रमः ॥ २४ ॥ इत्यालोक्य पुरः पत्नीं व्याघ्रीमिव पुरः स्थिताम् । किमिदं भाषसे भद्रे मम प्राणहरं वचः ॥ २५ ॥ रामः कमपराधं ते कृतवान्कमलेक्षणः । ममाग्रे राघवगुणान्वर्णयस्यनिशं शुभान् ॥ २६ ॥ कौसल्यां मां समं पश्यन् शुश्रूषां कुरुते सदा। इति ब्रुवंती त्वं पूर्वमिदानीं भाषसेऽन्यथा ॥ २७ ॥ राज्यं गृहाण पुत्राय रामस्तिष्ठतु मंदिरे। अनुगृह्णीष्व मां वामे रामान्नास्ति भयं तव ॥ २८ ॥ इत्युक्त्वाऽश्रुपरीताक्षः पादयोर्निपपात ह । कैकेयी प्रत्युवाचेदं साऽपि रक्तांतलोचना ॥ २९ ॥ राजेंद्र किं त्वं भ्रांतोऽसि उक्तं तद्भाषसेऽन्यथा। मिथ्या करोषि चेत्स्वीयं भाषितं नरको भवेत् ॥ ३० ॥ वनं न गच्छेद्यदि रामचंद्रः प्रभातकालेऽजिनचीरयुक्तः। उद्बंधनं वा विषभक्षणं वा कृत्वा

मरिष्ये पुरतस्तवाहम् ॥ २१ ॥ सत्यप्रतिज्ञोऽहमितीह लोके विडंबसे सर्वसभांतरेषु । रामोपरि त्वं शपथं च कृत्वा मिथ्याप्रतिज्ञो नरकं प्रयाहि ॥ २२ ॥ इत्युक्तः प्रियया दीनो मग्नो दुःखार्णवे नृपः । मूर्च्छितः पतितो भूमौ विसंज्ञो मृतको यथा ॥ २३ ॥ एवं रात्रिर्गता तस्य दुःखात्संवत्सरोपमा । अरुणोदयकाले तु बंदिनो गायका जगुः ॥ २४ ॥ निवारयित्वा तान् सर्वान्कैकेयी रोषमास्थिता । ततः प्रभातसमये मध्यकक्षमुपस्थिताः ॥ २५ ॥ ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्या ऋषयः कन्यकास्तथा । छत्रं च चामरं दिव्यं गजो वाजी तथैव च ॥ २६ ॥ अन्याश्च वारमुख्या याः पौरजानपदास्तथा । वसिष्ठेन यथाऽऽज्ञप्तं तत्सर्वं तत्र संस्थितम् ॥ २७ ॥ स्त्रियो बालाश्च वृद्धाश्च रात्रौ निद्रां न लेभिरे । कदा द्रक्ष्यामहे रामं पीतकौशेयवाससम् ॥ २८ ॥ सर्वाभरणसंपन्नं किरीटकटकोज्ज्वलम् । कौस्तुभाभरणं श्यामं कंदर्पशतसुंदरम् ॥ २९ ॥ अभिषिक्तं समायातं गजारूढं स्मिताननम् । श्वेतच्छत्रधरं तत्र लक्ष्मणं लक्षणान्वितम् ॥ ४० ॥ रामं कदा वा द्रक्ष्यामः प्रभातं वा कदा भवेत् ॥ इत्युत्सुकधियः सर्वे बभूवुः पुरवासिनः

॥४१॥ नेदानीमुत्थितो राजा किमर्थं चेति चिंतयन्। सुमंत्रः शनकैः प्रायाद्यत्र राजावतिष्ठते॥४२॥वर्धयन् जयशब्देन प्रणमञ्छिरसा नृपम्। अतिखिन्नं नृपं दृष्ट्वा कैकेयीं समपृच्छत ॥ ४३ ॥ देवि कैकेयि वर्धस्व किं राजा दृश्यतेऽन्यथा। तमाह कैकेयी राजा रात्रौ निद्रां न लब्धवान् ॥ ४४ ॥ राम रामेति रामेति रामेवानुचिंतयन्। प्रजागरेण वै राजा ह्यस्वस्थ इव लक्ष्यते। राममानय शीघ्रं त्वं राजा द्रष्टुमिहेच्छति ॥ ४५ ॥ सुमंत्र उवाच ॥ अश्रुत्वा राजवचनं कथं गच्छामि भामिनि। तच्छ्रुत्वा मंत्रिणो वाक्यं राजा मंत्रिणमब्रवीत्॥४६॥ सुमंत्र रामं द्रक्ष्यामि शीघ्रमानय सुंदरम्। इत्युक्तस्त्वरितं गत्वा सुमंत्रो राममंदिरम् ॥ ४७ ॥ अवारितः प्रविष्टोऽयं त्वरितं राममब्रवीत्। शीघ्रमागच्छ भद्रं ते राम राजीवलोचन ॥४८॥ पितुर्गेहं मया सार्धं राजा त्वां द्रष्टुमिच्छति। इत्युक्तो रथमारुह्य संभ्रमात्त्वरितो ययौ ॥४९॥ रामः सारथिना सार्धं लक्ष्मणेन समन्वितः। मध्यकक्षे वसिष्ठादीन् पश्यन्नेव त्वरान्वितः ॥ ५० ॥ पितुः समीपं संगम्य ननाम चरणौ पितुः। राममालिंगितुं राजा समुत्थाय ससंभ्रमः

॥ ५१ ॥ बाहू प्रसार्य रामेति दुःखान्मध्ये पपात ह। हाहेति रामस्तं शीघ्रमा-
लिंग्याङ्के न्यवेशयत् ॥ ५२ ॥ राजानं मूर्च्छितं दृष्ट्वा चुक्रुशुः सर्वयोषितः।
किमर्थं रोदनमिति वसिष्ठोऽपि समाविशत् ॥ ५३ ॥ रामः पप्रच्छ किमिदं राज्ञो
दुःखस्य कारणम्। एवं पृच्छति रामे सा कैकेयी राममब्रवीत् ॥ ५४ ॥ त्वमेव
कारणं ह्यत्र राज्ञो दुःखोपशांतये। किंचित्कार्यं त्वया राम कर्त्तव्यं नृपतेर्हितम्
॥ ५५ ॥ कुरु सत्यप्रतिज्ञस्त्वं राजानं सत्यवादिनम्। राज्ञा वरद्वयं दत्तं मम
संतुष्टचेतसा ॥ ५६ ॥ त्वदधीनं तु तत्सर्वं वक्तुं त्वां लज्जते नृपः। सत्यपाशेन
संबद्धं पितरं त्रातुमर्हसि ॥ ५७ ॥ पुत्रशब्देन चैतद्धि नरकात्त्रायते पिता।
रामस्तयोदितं श्रुत्वा शूलेनाभिहतो यथा ॥ ५८ ॥ व्यथितः कैकेयीं प्राह किं
मातरेवं प्रभाषसे। पित्रर्थे जीवितं दास्ये पिबेयं विषमुल्बणम् ॥ ५९ ॥ सीतां
त्यक्ष्येऽथ कौसल्यां राज्यं चापि त्यजाम्यहम्। अनाज्ञप्तोऽपि कुरुते पितुः
कार्यं स उत्तमः ॥ ६० ॥ उक्तः करोति यः पुत्रः स मध्यम उदाहृतः। उक्तोऽपि
कुरुते नैव स पुत्रो मल उच्यते ॥ ६१ ॥ अतः करोमि तत्सर्वं यन्मामाह

पिता मम । सत्यं सत्यं करोम्येव रामो द्विर्नाभिभाषते ॥ ६२ ॥ इति रामप्रतिज्ञां सा श्रुत्वा वक्तुं प्रचक्रमे । राम त्वदभिषेकार्थं संभाराः संभृताश्च ये ॥ ६३ ॥ तैरेव भरतोऽवश्यमभिषेच्यः प्रियो मम । अपरेण वरेणाशु चीरवासा जटाधरः ॥ ६४ ॥ वनं प्रयाहि शीघ्रं त्वमद्यैव पितुराज्ञया । चतुर्दश समास्तत्र वस मुन्यन्नभोजनः ॥ ६५ ॥ एतदेव पितुस्तेऽद्य कार्यं त्वं कर्तुमर्हसि । राजा तु लज्जते वक्तुं त्वामेवं रघुनंदन ॥ ६६ ॥ श्रीराम उवाच ॥ भरतस्यैव राज्यं स्यादहं गच्छामि दंडकान् । किंतु राजा न वक्तीह मां न जानेऽत्र कारणम् ॥ ६७ ॥ श्रुत्वैतद्रामवचनं दृष्ट्वा रामं पुरः स्थितम् । प्राह राजा दशरथो दुःखितो दुःखितं वचः ॥ ६८ ॥ स्त्रीजितं भ्रांतहृदयमुन्मार्गपरिवार्तिनम् । निगृह्य मां गृहाणेदं राज्यं पापं न तद्भवेत् ॥ ६९ ॥ एवं चेदनृतं नैव मां स्पृशेद्रघुनंदन । इत्युक्त्वा दुःखसंतप्तो विललाप नृपस्तदा ॥ ॥ ७० ॥ हा राम हा जगन्नाथ हा मम प्राणवल्लभ मां विसृज्य कथं घोरं विपिनं गंतुमर्हसि ॥ ७१ ॥ इति रामं समालिंग्य मुक्तकंठो रुरोद ह । विसृज्य

नयने रामः पितुः सजलपाणिना ॥ ७२ ॥ आश्वासयामास नृपं शनैः स नय-कोविदः । किमत्र दुःखेन विभो राज्यं शास्तु मेऽनुजः ॥ ७३ ॥ अहं प्रतिज्ञां निस्तीर्य पुनर्यास्यामि ते पुरम् । राज्यात्कोटिगुणं सौख्यं मम राजन्वने सतः ॥ ७४ ॥ त्वत्सत्यपालनं देवकार्यं चापि भविष्यति । कैकेय्याश्च प्रियो राजन्वनवासो महागुणः॥७५॥ इदानीं गंतुमिच्छामि व्येतु मातुश्च हृज्ज्वरः । संभाराश्चोपह्रीयंतामभिषेकार्थमागताः ॥ ७६ ॥ मातरं च समाश्वास्य अनुनीय च जानकीम् । आगत्य पादौ वंदित्वा तव यास्ये सुखं वनम् ॥ ७७ ॥ इत्युक्त्वा तु परिक्रम्य मातरं द्रष्टुमाययौ । कौसल्याऽपि हरेः पूजां कुरुते रामकारणात ॥ ७८ ॥ होमं च कारयामास ब्राह्मणेभ्यो ददौ धनम् । ध्यायते विष्णुमेकाग्रमनसा मौनमास्थिता ॥ ७९ ॥ अंतस्थमेकं घनचित्प्रकाशं निरस्तसर्वातिशयस्वरूपम् । विष्णुं सदानंदमयं हृदब्जे सा भावयंती न ददर्श रामम् ॥ ८० ॥ इति श्रीमदध्यात्मरामायणे उमा-महे० अयोध्याकांडे तृतीयः सर्गः ॥ ३ ॥

॥ अथ अयो० चतुर्थसर्गे संकल्पादिन्यासध्यानजपक्रमः ॥

पूर्वोक्तविधिना अयोध्याकांडे चतुर्थसर्गे न्यासध्यानजपमहं करिष्ये ॥ इति संकल्प्य ॥ अथ करन्यासः ॥ ॐ रां रीं श्रीं अंगुष्ठाभ्यां नमः ॥ एवं करादि विन्यस्य ॥ अथ षडंगन्यासः ॥ ॐ रां रीं श्रीं हृदयाय नमः ॥ एवं षडंगानि योजयेत् ॥ अथ ध्यानम् ॥ ततः सुमित्रा दृष्ट्वैनं रामं राज्ञीं ससंभ्रमा ॥ कौसल्यां बोधयामास रमोऽयं समुपस्थितः ॥ ४ ॥ इति ध्यात्वा च श्रीराम-चरितं पठ्यते तदा ॥ इति अयोध्याकांडे चतुर्थसर्गे न्यासध्यानजपविधिः ॥ ४ ॥ ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ ततः सुमित्रा दृष्ट्वन् रामं राज्ञीं ससंभ्रमा। कौसल्यां बोधयामास रामोऽयं समुपस्थितः ॥ १ ॥ श्रुत्वैव रामनामैषा बहि-र्दृष्टिप्रवाहिता । रामं दृष्ट्वा विशालाक्षमालिंग्यांके न्यवेशयत् ॥ २ ॥ मूर्ध्न्य-वघ्राय पस्पर्श गात्रं नीलोत्पलच्छवि । भुंक्ष्व पुत्रेति च प्राह मिष्टमन्नं क्षुधार्दितः ॥३॥ रामः प्राह न मे मातर्भोजनावसरः कृतः। दंडकागमने शीघ्र मम कालोऽद्य निश्चितः ॥४॥ कैकेयीवरदानेन सत्यसंधः पिता मम । भरताय

ददौ राज्यं ममाप्यारण्यमुत्तमम् ॥ ५ ॥ चतुर्दश समास्तत्र ह्युषित्वा मुनिवेषधृक् । आगमिष्ये पुनः शीघ्रं न चिंतां कर्तुमर्हसि ॥६॥ तच्छ्रुत्वा सहसोद्विग्ना मूर्च्छिता पुनरुत्थिता । आह रामं सुदुःखार्ता दुःखसागरसंप्लुता ॥ ७ ॥ यदि राम वनं सत्यं यासि चेन्नय मामपि । त्वद्विहीना क्षणार्धं वा जीवितं धारये कथम् ॥ ८ ॥ यथा गौर्बालकं वत्सं त्यक्त्वा तिष्ठेन्न कुत्रचित् । तथैव त्वां न शक्नोमि त्यक्तुं प्राणात्प्रियं सुतम् ॥ ९ ॥ भरताय प्रसन्नश्चेद्राज्यं राजा प्रयच्छतु । किमर्थं वनवासाय त्वामाज्ञापयतिप्रियम् ॥ १० ॥ कैकेय्या वरदो राजा सर्वस्वं वा प्रयच्छतु । त्वया किमपराद्धं हि कैकेय्या वा नृपस्य वा ॥ ११ ॥ पिता गुरुर्यथा राम तवाहमधिका ततः । पित्राज्ञप्तो वनं गंतुं वारयेयमहं सुतम् ॥ १२ ॥ यदि गच्छसि मद्वाक्यमुल्लंघ्य नृपवाक्यतः । तदा प्राणान्परित्यज्य गच्छामि यमसादनम् ॥ १३ ॥ लक्ष्मणोऽपि ततः श्रुत्वा कौसल्यावचनं रुषा । उवाच राघवं वीक्ष्य दहन्निव जगत्त्रयम् ॥ १४ ॥ उन्मत्तं भ्रांतमनसं कैकेयीवशवर्तिनम् । बद्ध्वा निहन्मि भरतं तद्बंधून्मातुलानपि

॥ १५ ॥ अद्य पश्यंतु मे शौर्यं लोकान्प्रदहतः पुरा । राम त्वमभिषेकाय कुरु यत्नमरिंदम॥१६॥धनुष्पाणिरहं तत्र निहन्यां विघ्नकारिणः।इति ब्रुवंतं सौमित्रि-मालिंग्य रघुनंदनः ॥ १७ ॥ शूरोऽसि रघुशार्दूल ममात्यंतहिते रतः । जानामि सर्वं ते सत्यं किंतु तत्समयो न हि ॥ १८ ॥ यदिदं दृश्यते सर्वं राज्यं देहादिकं च यत् । यदि सत्यं भवेत्तत्र आयासः सफलश्च ते ॥१९॥ भोगा मेघवितानस्थ-विद्युल्लेखेव चंचलाः । आयुरप्यग्निसंतप्तलोहस्थजलबिंदुवत् ॥ २० ॥ यथा व्यालगलस्थोऽपि भेको दंशानपेक्षते।तथा कालाहिना ग्रस्तो लोको भोगानशा-श्वतान् ॥ २१ ॥ करोति दुःखेन हि कर्मतंत्रं शरीरभोगार्थमहर्निशं नरः । देहस्तु भिन्नः पुरुषात्समीक्ष्यते को वात्र भोगः पुरुषेण भुज्यते ॥ २२ ॥ पितृ-मातृसुतभ्रातृदारबंध्वादिसंगमः । प्रपायामिव जंतूनां नद्यां काष्ठौघवच्चलः ॥ २३ ॥ छायेव लक्ष्मीश्चपला प्रतीता तारुण्यमंबूर्मिवदध्रुवं च । स्वप्नोपमं स्त्रीसुखमायुरल्पं तथापि जंतोरभिमान एषः ॥ २४ ॥ संसृतिः स्वप्नसदृशी सदा रोगादिसंकुला । गंधर्वनगरप्रख्या मूढस्तामनुवर्तते ॥ २५ ॥ आयुष्यं

क्षीयते यस्मादादित्यस्य गतागतैः । दृष्ट्वाऽन्येषां जरामृत्यू कथंचिन्नैव बुद्ध्यते ॥ २६ ॥ स एव दिवसः सैव रात्रिरित्येव मूढधीः । भोगाननुपतत्येव कालवेगं न पश्यति ॥ २७ ॥ प्रतिक्षणं क्षरत्येतदायुरामघटांबुवत् । सपत्ना इव रोगौघाः शरीरं प्रहरंत्यहो ॥ २८ ॥ जरा व्याघ्रीव पुरतस्तर्जयंत्यवतिष्ठते । मृत्युः सहैव यात्येष समयं संप्रतीक्षते ॥ २९ ॥ देहेऽहंभावमापन्नो राजाऽहं लोकविश्रुतः । इत्यस्मिन्मनुते जंतुः कृमिविड्भस्मसंज्ञिते ॥३०॥ त्वगस्थिमांसविण्मूत्ररेतोरक्तादिसंयुतः । विकारी परिणामी च देह आत्मा कथं वद ॥ ३१ ॥ यमास्थाय भवाँल्लोकं दग्धुमिच्छति लक्ष्मण । देहाभिमानिनः सर्वे दोषाः प्रादुर्भवंति हि ॥ ३२ ॥ देहोऽहमिति या बुद्धिरविद्या सा प्रकीर्तिता । नाहं देहश्चिदात्मेति बुद्धिर्विद्येति भण्यते ॥ ३३ ॥ अविद्या संसृतेर्हेतुर्विद्या तस्या निवर्तिका । तस्माद्यत्नः सदा कार्यो विद्याभ्यासे मुमुक्षुभिः । कामक्रोधादयस्तत्र शत्रवः शत्रुसूदन ॥ ३४ ॥ तत्रापि क्रोध एवालं मोक्षविघ्नाय सर्वदा । येनाविष्टः पुमान्हंति पितृभ्रातृसुहृत्सखीन् ॥ ३५ ॥ क्रोधमूलो मनस्तापः

क्रोधः संसारबंधनम् । धर्मक्षयकरः क्रोधस्तस्मात्क्रोधं परित्यज ॥ २६ ॥ क्रोध एष महान् शत्रुस्तृष्णा वैतरणी नदी । संतोषो नंदनवनं शांतिरेव हि कामधुक् ॥ ३७ ॥ तस्मात्क्षांतिं भजस्वाद्य शत्रुरेव भवन्न ते । देहेंद्रियमनःप्राणबुद्ध्यादिभ्यो विलक्षणः ॥ ३८ ॥ आत्मा शुद्धः स्वयंज्योतिरविकारी निराकृतिः । यावद्देहेंद्रियप्राणैर्भिन्नत्वं नात्मनो विदुः ॥ ३९ ॥ तावत्संसारदुःखौघैः पीड्यंते मृत्युसंयुताः । तस्मात्त्वं सर्वदा भिन्नमात्मानं हृदि भावय॥४०॥ बुद्ध्यादिभ्यो बहिःसर्वमनुवर्तस्व मा खिदः।भुंजन्प्रारब्धमखिलं सुखं वा दुःखमेव वा॥४१॥प्रवाहपतितःकार्यं कुर्वन्नपिनलिप्यसे।बाह्ये सर्वत्रकर्तृत्वमावहन्नपि राघव ॥ ४२ ॥ अंतःशुद्धस्वभावस्त्वं लिप्यसे न च कर्मभिः । एतन्मयोदितं कृत्स्नं हृदि भावय सर्वदा ॥ ४३ ॥ संसारदुःखैरखिलैर्बाध्यसे न कदाचन । त्वमप्येवं मयादिष्टं हृदि भावय नित्यदा ॥ ४४ ॥ समागमं प्रतीक्षस्व न दुःखैः पीड्यसे चिरम् । न सदैकत्र संवासः कर्ममार्गानुवर्तिनाम् ॥ ४५ ॥ यथा प्रवाहपतितप्लवानां सरितां तथा । चतुर्दशसमा संख्या क्षणार्धमिव

जायते ॥ ४६ ॥ अनुमन्यस्व मामेव दुःखं संत्यज्य दूरतः। एवं चेत्सुखसंवासो भविष्यति वने मम ॥ ४७ ॥ इत्युक्त्वा दंडवन्मातुः पादयोरपतच्चिरम्। उत्थाप्यांके समावेश्य आशीर्भिरभिनंदयत् ॥ ४८ ॥ सर्वे देवाः सगंधर्वा ब्रह्मविष्णुशिवादयः। रक्षंतु त्वां सदा यांतं तिष्ठंतं निद्रया युतम् ॥ ४९ ॥ इति प्रस्थापयामास समालिंग्य पुनः पुनः। लक्ष्मणोऽपि तदा रामं नत्वा हर्षाश्रुगद्गदः ॥ ५० ॥ आह रामं मनांतस्थः संशयोऽयं त्वया हृतः। यास्यामि पृष्ठतो राम सेवां कर्तुं तदादिश ॥ ५१ ॥ अनुगृह्णीष्व मां राम नोचेत्प्राणांस्त्यजाम्यहम्। तथेति राघवोऽप्याह लक्ष्मणं याहि माचिरम् ॥ ५२ ॥ प्रतस्थे तां समाधातुं गतः सीतापतिर्विभुः। आगतं पतिमालोक्य सीता सुस्मितभाषिणी ॥ ५३ ॥ स्वर्णपात्रस्थसलिलैः पादौ प्रक्षाल्य भक्तितः। पप्रच्छ पतिमालोक्य देव किं सेनया विना ॥ ५४ ॥ आगतोऽसि गतः कुत्र श्वेतच्छत्रं च ते कुतः। वादित्राणि न वाद्यंते किरीटादिविवर्जितः ॥ ५५ ॥ सामंतराजसहितः संभ्रमान्नागतोऽसि किम्। इति स्म सीतया पृष्टो रामः सस्मितमब्रवीत् ॥ ५६ ॥

राज्ञा मे दंडकारण्ये राज्यं दत्तं शुभेऽखिलम् । अतस्तत्पालनार्थाय शीघ्रं यास्यामि भामिनि ॥ ५७ ॥ अद्यैव यास्यामि वनं त्वं तु श्वश्रुसमीपगा । शुश्रूषां कुरु मे मातुर्न मिथ्यावादिनो वयम् ॥ ५८ ॥ इति ब्रुवंतं श्रीरामं सीता भीताऽब्रवीद्वचः । किमर्थं वनराज्यं ते पित्रा दत्तं महात्मना ॥ ५९ ॥ तामाह रामः कैकेय्यै राजा प्रीतो वरं ददौ । भरताय ददौ राज्यं वनवासं ममानघे ॥ ६० ॥ चतुर्दश समास्तत्र वासो मे किल याचितः । तथा देव्या ददौ राजा सत्यवादी दयापरः ॥ ६१ ॥ अतः शीघ्रं गमिष्यामि मा विघ्नं कुरु भामिनि । श्रुत्वा तद्रामवचनं जानकी प्रीतिसंयुता ॥ ६२ ॥ अहमग्रे गमिष्यामि वनं पश्चात्त्वमेष्यसि । इत्याह मां विना गंतुं तव राघव नोचितम् ॥ ६३ ॥ तामाह राघवः प्रीतः स्वप्रियां प्रियवादिनीम् । कथं वनं त्वां नेष्येऽहं बहुव्याघ्रमृगाकुलम् ॥ ६४ ॥ राक्षसा घोररूपाश्च संति मानुषभोजिनः । सिंहव्याघ्रवराहाश्च संचरंति समंततः ॥ ६५ ॥ कट्वम्लफलमूलानि भोजनार्थं सुमध्यमे । अपूपानि व्यंजनानि विद्यंते न कदाचन ॥ ६६ ॥ कालेकाले फलं

वाऽपि विद्यते कुत्र सुन्दरि । मार्गो न दृश्यते क्वापि शर्कराकंटकान्वितः ॥ ॥६७॥ गुहागह्वरसंबाधं झिल्लीदंशादिभिर्युतम् । एवं बहुविधं दोषं वनं दंडक-संज्ञितमम् ॥ ६८ ॥ पादचारेण गंतव्यं शीतवातातपादिमत् । राक्षसादीन्वने दृष्ट्वा जीवितं हास्यसेऽचिरात् ॥ ६९ ॥ तस्माद्भद्रे गृहे तिष्ठ शीघ्रं द्रक्ष्यसि मां पुनः । रामस्य वचनं श्रुत्वा सीता दुःखसमन्विता ॥ ७० ॥ प्रत्युवाचा-स्फुरद्वक्त्रा किंचित्कोपसमन्विता । कथं मामिच्छसे त्यक्तुं धर्मपत्नीं पतिव्रताम् ॥ ७१ ॥ त्वदनन्यामदोषां मां धर्मज्ञोऽसि दयापरः । त्वत्समीपे स्थितां राम को वा मां धर्षयेद्वने ॥ ७२ ॥ फलमूलादिकं यद्यत्तव भुक्तावशेषितम् । तदेवामृततुल्यं मे तेन तुष्टा रमाम्यहम् ॥ ७३ ॥ त्वया सह चरंत्या मे कुशाः काशाश्च कंटकाः । पुष्पास्तरणतुल्या मे भविष्यंति न संशयः ॥ ७४ ॥ अहं त्वां क्लेशये नैव भवेयं कार्यसाधिनी । बाल्ये मां वीक्ष्य कश्चिद्वै ज्योतिःशास्त्रविशारदः ॥७५ ॥ प्राह ते विपिने वासः पत्या सह भविष्यति । सत्यवादी द्विजो भूयाद्गमिष्यामि त्वया सह ॥ ७६ ॥ अन्यत्किंचित्प्रवक्ष्यामि श्रुत्वा मां नय

काननम् । रामायणानि बहुशः श्रुतानि बहुभिर्द्विजैः ॥ ७७ ॥ सीतां विना वनं रामो गतः किं कुत्रचिद्वद । अतस्त्वया गमिष्यामि सर्वथा त्वत्सहायिनी ॥ ७८ ॥ यदि गच्छसि मां त्यक्त्वा प्राणांस्त्यक्ष्यामि तेऽग्रतः । इति तं निश्चयं ज्ञात्वा सीताया रघुनन्दनः ॥७९॥ अब्रवीद्देवि गच्छ त्वं वनं शीघ्रं मया सह अरुन्धत्यै प्रयच्छाशु हारानाभरणानि च ॥ ८० ॥ ब्राह्मणेभ्यो धनं सर्वं दत्त्वा गच्छामहे वनम् । इत्युक्त्वा लक्ष्मणेनाशु द्विजानाहूय भक्तितः ॥ ८१ ॥ ददौ गवां वृंदशतं धनानि वस्त्राणि दिव्यानि विभूषणानि। कुटुम्बवद्भ्यः श्रुतशील-वद्भ्यो मुदा द्विजेभ्यो रघुवंशकेतुः ॥ ८२ ॥ अरुंधत्यै ददौ सीता मुख्या-न्याभरणानि च । रामो मातुः सेवकेभ्यो ददौ धनमनेकधा ॥८३॥ स्वकांतः-पुरवासिभ्यः सेवकेभ्यस्तथैव च। पौरजानपदेभ्यश्च ब्राह्मणेभ्यः सहस्रशः ॥ ८४ ॥ लक्ष्मणोऽपि सुमित्रां तु कौसल्यायै समर्पयत् । धनुष्पाणिः समागत्य रामस्याग्रे व्यवस्थितः ॥ ८५ ॥ रामः सीता लक्ष्मणश्च जग्मुः सर्वे नृपालयम् ॥ ८६ ॥ श्रीरामः सह सीतया नृपपथे गच्छन् शनैः सानुजः पौरान्

जानपदान्कुतूहलदृशः सानंदमुद्वीक्षयन् । श्यामः कामसहस्रसुन्दरवपुः कान्त्या दिशो भासयन्पादन्यासपवित्रिताऽखिलजगत्प्रापालयं तत्पितुः॥८७॥ इति श्रीमदध्यात्मरामायणे उमामहेश्वरसंवादे अयोध्याकांडे चतुर्थःसर्गः॥४॥

॥ अथ अयोध्या० पंचमसर्गे संकल्पादिन्यासध्यानजपक्रमः ॥

पूर्वोक्तविधिना अयोध्याकांडे पंचमसर्गे न्यासध्यानजपमहं करिष्ये ॥ इति संकल्प्य ॥ अथ करन्यासः ॥ ॐ रां रीं रं अङ्गुष्ठाभ्यां नमः ॥ एवं करादि विन्यस्य ॥ अथ षडंगन्यासः ॥ ॐ रां रीं रं हृदयाय नमः ॥ एवं षडंगानि योजयेत् ॥ अथ ध्यानम् ॥ आयांतं नागरा दृष्ट्वा मार्गे रामं सजानकिम् ॥ लक्ष्मणेन समं वीक्ष्य ऊचुः सर्वे परस्परम् ॥ ५ ॥ इति ध्यात्वा च श्रीरामचरितं पठ्यते तदा । इति अयोध्याकांडे पंचमसर्गे न्यासध्यानजपविधिः ॥ ५ ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ आयांतं नागरा दृष्ट्वा मार्गे रामं सजानकिम् ॥ लक्ष्मणेन समं वीक्ष्य ऊचुः सर्वे परस्परम् ॥ १ ॥ कैकेय्या वरदानादि श्रुत्वा दुःखसमावृताः ॥ वत राजा दशरथः सत्यसंधं प्रियं सुतम् ॥ २ ॥ स्त्रीहेतोरत्य-

जत्कामी तस्य सत्यवता कुतः । कैकेयी वा कथं दुष्टा रामं सत्यं प्रियंकरम् ॥ ३ ॥ विवासयामास कथं क्रूरकर्माऽतिमूढधीः । हे जना नात्र वस्तव्यं गच्छामोऽद्यैव काननम् ॥ ४ ॥ यत्र रामः सभार्यश्च सानुजो गंतुमिच्छति । पश्यंतु जानकीं सर्वे पादचारेण गच्छतीम् ॥ ५ ॥ पुंभिः कदाचिद्दृष्टा वा जानकी लोकसुन्दरी साऽपि पादेन गच्छन्ती जनसंघेष्वनावृता ॥ ६ ॥ रामोऽपि पादचारेण गजाश्वादिविवर्जितः । गच्छति द्रक्ष्यथ विभुं सर्वलोकैकसुन्दरम् ॥ ७ ॥ राक्षसी कैकेयीनाम्नी जाता सर्वविनाशिनी । रामस्यापि भवेद्दुःखं सीतायाः पादयानतः ॥ ८ ॥ बलवान्विधिरेवात्र पुंप्रयत्नो हि दुर्बलः । इति दुःखाकुले वृंदे साधूनां मुनिपुंगवः ॥ ९ ॥ अब्रवीद्वामदेवोऽथ साधूनां संघमध्यगः । मानुशोचथ रामं वा सीतां वा वच्मि तत्त्वतः ॥ १० ॥ एष रामः परो विष्णुरादिनारायणः स्मृतः । एषा सा जानकी लक्ष्मीर्योगमायेति विश्रुता ॥ ११ ॥ असौ शेषस्तमन्वेति लक्ष्मणाख्यश्च सांप्रतम् । एष मायागुणैर्युक्तस्तत्तदाकारवानिव ॥ १२ ॥ एष एव रजोयुक्तो ब्रह्माऽभूद्विश्व-

भावनः । सत्त्वाविष्टस्तथा विष्णुस्त्रिजगत्प्रतिपालकः ॥१३॥ एष रुद्रस्तामसोऽते जगत्प्रलयकारणम् । एष मत्स्यः पुरा भूत्वा भक्तं वैवस्वतं मनुम् ॥ १४॥ नाव्यारोप्य लयस्यांते पालयामास राघवः । समुद्रमथने पूर्वं मंदरे सुतलं गते ॥१५॥ अधारयत्स्वपृष्ठेऽद्रिं कूर्मरूपी रघूत्तमः । मही रसातलं याता प्रलये सूकरोऽभवत् ॥ १६ ॥ तोलयामास दंष्ट्राग्रे तां क्षोणीं रघुनन्दनः । नारसिंहं वपुः कृत्वा प्रह्लादवरदः पुरा ॥ १७ ॥ त्रिलोककंटकं रक्षः पाटयामास तन्नखैः पुत्रराज्यं हृतं दृष्ट्वा ह्यदित्या याचितः पुरा ॥१८॥ वामनत्वमुपागम्य याच्ञया चाहरत्पुनः । दुष्टक्षत्रियभूभारनिवृत्त्यै भार्गवोऽभवत् ॥ १९ ॥ स एव जगतां नाथ इदानीं रामतां गतः । रावणादीनि रक्षांसि कोटिशो निहनिष्यति ॥ ॥ २० ॥ मानुषेणैव मरणं तस्य दृष्टं दुरात्मनः । राज्ञा दशरथेनापि तपसाराधितो हरिः॥२१॥पुत्रत्वकांक्षया विष्णोस्तदा पुत्रोऽभवद्धरिः । स एव विष्णुः श्रीरामो रावणादिवधाय हि ॥ २२ ॥ गन्ताऽचैव वनं रामो लक्ष्मणेन सहायवान् । एषा सीता हरेर्माया सृष्टिस्थित्यंतकारिणी ॥ २३ ॥ राजा वा कैकेयी

वापि नात्र कारणमण्वपि । पूर्वङ्गुनारदः प्राह भूभारहरणाय च ॥ २४ ॥ रामो-ऽप्याह स्वयं साक्षाच्छ्वो गमिष्याम्यहं वनम् । अतो रामं समुद्दिश्य चिंतां त्यजत बालिशाः॥२५॥रामरामेति ये नित्यं जपंति मनुजा भुवि। तेषां मृत्युभयादीनि न भवंति कदाचन ॥२६॥का पुनस्तस्य रामस्य दुःखशंका महात्मनः । रामनाम्नैव मुक्तिः स्यात्कलौ नान्येन केनचित् ॥ २७ ॥ मायामानुषरूपेण विडंबयति लोककृत् । भक्तानां भजनार्थाय रावणस्य वधाय च॥२८॥राज्ञश्चाभीष्टसिद्ध्यर्थं मानुषं वपुराश्रितः । इत्युक्त्वा विररामाथ वामदेवो महामुनिः ॥२९॥श्रुत्वा तेऽपि द्विजाः सर्वे रामं ज्ञात्वा हरिं विभुम् । जहुर्हृत्संशयग्रंथिं राममेवानुचिंतयन् ॥३०॥ य इदं चिंतयेन्नित्यं रहस्यं रामसीतयोः । तस्य रामे दृढा भक्तिर्भवेद्विज्ञानपूर्विका॥३१॥रहस्यं गोपनीयं वो यूयं वै राघवप्रियाः । इत्युक्त्वा प्रययौ विप्रस्तेऽपि रामं परं विदुः ॥ ३२ ॥ ततो रामः समाविश्य पितृगेहमवारितः । सानुजः सीतया गत्वा कैकेयीमिदमब्रवीत् ॥ ३३ ॥ आगताः स्मो वयं मातस्त्रयस्ते संमतं वनम् । गंतुं कृतधियः शीघ्रमाज्ञा-

पयतु नः पिता ॥ ३४ ॥ इत्युक्त्वा सहसोत्थाय चीराणि प्रददौ स्वयम् । रामाय लक्ष्मणायाथ सीतायै च पृथक् पृथक् ॥ ३५ ॥ रामस्तु वस्त्राण्युत्सृज्य वन्यचीराणि पर्यधात् । लक्ष्मणोऽपि तथा चक्रे सीता तन्न विजानती ॥ ३६ ॥ हस्ते गृहीत्वा रामस्य लज्जया मुखमैक्षत । रामो गृहीत्वा तच्चीरमंशुके पर्यवेष्टयत् ॥ ३७ ॥ तद्दृष्ट्वा रुरुदुः सर्वे राजदाराः समंततः । वसिष्ठस्तु तदाकर्ण्य रुदितं भर्त्सयन् रुषा ॥ ३८ ॥ कैकेयीं प्राह दुर्वृत्ते राम एव त्वया वृतः । वनवासाय दुष्टे त्वं सीताय किं प्रयच्छसि ॥ ३९ ॥ यदि रामं समन्वेति सीता भक्त्या पतिव्रता । दिव्यांबरधरा नित्यं सर्वाभरणभूषिता ॥ ४० ॥ रमयत्वनिशं रामं वनदुःखनिवारिणी । राजा दशरथोऽप्याह सुमन्त्रं रथमानय ॥ ४१ ॥ रथमारुह्य गच्छन्तु वनं वनचरप्रियाः । इत्युक्त्वा राममालोक्य सीतां चैव सलक्ष्मणम् ॥ ४२ ॥ दुःखान्निपतितो भूमौ रुरोदाश्रुपरिप्लुतः । आरुरोह रथं सीता शीघ्रं रामस्य पश्यतः ॥ ४३ ॥ रामः प्रदक्षिणं कृत्वा पितरं रथमारुहत् । लक्ष्मणः खड्गयुगलं धनुस्तूणी-

मुखं तथा ॥ ४४ ॥ गृहीत्वा रथमारुह्य नोदयामास सारथिम् । तिष्ठ तिष्ठ सुमन्त्रेति राजा दशरथोऽब्रवीत् ॥ ४५ ॥ गच्छ गच्छेति रामेण नोदितोऽचोदयद्रथम् । रामे दूरं गते राजा मूर्छितः प्रापतद्भुवि ॥ ४६ ॥ पौरास्तु बालवृद्धाश्च वृद्धा ब्राह्मणसत्तमाः । तिष्ठ तिष्ठेति रामेति क्रोशन्तो रथमन्वयुः ॥ ४७ ॥ राजा रुदित्वा सुचिरं मां नयन्तु गृहं प्रति । कौसल्यायाः राममातुरित्याह परिचारकान् ॥ ४८ ॥ किंचित्कालं भवेत्तत्र जीवनं दुःखितस्य मे । अत ऊर्ध्वं न जीवामि चिरं रामं विना कृतः ॥ ४९ ॥ ततो गृहं प्रविश्यैव कौसल्यायाः पपात ह । मूर्छितश्च चिराद्बुद्ध्वा तूष्णीमेवावतस्थिवान् ॥ ५० ॥ रामस्तु तमसातीरं गत्वा तत्रावसत्सुखी । जलं प्राश्य निराहारो वृक्षमूलेऽस्वपद्विभुः ॥ ५१ ॥ सीतया सह धर्मात्मा धनुष्पाणिस्तु लक्ष्मणः । पालयामास धर्मज्ञः सुमन्त्रेण समन्वितः ॥ ५२ ॥ पौराः सर्वे समागत्य स्थितास्तस्याविदूरतः । शक्ता रामं पुरं नेतुं नोचेद्गच्छामहे वनम् ॥ ५३ ॥ इति निश्चयमाज्ञाय तेषां रामोऽतिविस्मितः ।

नाहं गच्छामि नगरमेते वै क्लेशभागिनः ॥ ५४ ॥ भविष्यंतीति निश्चित्य सुमंत्रमिदमब्रवीत् । इदानीमेव गच्छामः सुमंत्र रथमानय ॥ ५५ ॥ इत्याज्ञप्तः सुमंत्रोऽपि रथं वाहैरयोजयत् । आरुह्य रामः सीता च लक्ष्मणोऽपि ययुर्द्रुतम् ॥ ५६ ॥ अयोध्याभिमुखं गत्वा किंचिद्दूरं ततो ययुः । तेऽपि राममदृष्ट्वैव प्रातरुत्थाय दुःखिताः ॥ ५७ ॥ रथनेमिगतं मार्गं पश्यंतस्ते पुरं ययुः । हृदि रामं ससीतं ते ध्यायंतस्तस्थुरन्वहम् ॥ ५८ ॥ सुमन्त्रोऽपि रथं शीघ्रं नोदयामास सादरम् । स्फीताञ्जनपदान्पश्यन् रामः सीतासमन्वितः ॥ ५९ ॥ गङ्गातीरं समागच्छच्छृङ्गबेराविदूरतः । गङ्गां दृष्ट्वा नमस्कृत्य स्नात्वा सानन्दमानसः ॥ ६० ॥ शिंशपावृक्षमूले स निषसाद रघूत्तमः । ततो गुहो जनैः श्रुत्वा रामागममहोत्सवम् ॥ ६१ ॥ सखायं स्वामिनं द्रष्टुं हर्षात्तूर्णं समापतत् । फलानि मधुपुष्पादि गृहीत्वा भक्तिसंयुतः ॥ ६२ ॥ रामस्याग्रे विनिक्षिप्य दण्डवत्प्रापतद्भुवि । गुहमुत्थाप्य तं तूर्णं राघवः परिषस्वजे ॥ ६३ ॥ संपृष्टकुशलो रामं गुहः

प्रांजलिरब्रवीत् । धन्योऽहमद्य मे जन्म नैषादं लोकपावन ॥ ६४ ॥ बभूव परमानन्दः स्पृष्ट्वा तेंगं रघूत्तम । नैषादराज्यमेतत्ते किंकरस्य रघूत्तम ॥ ६५ ॥ त्वदधीनं वसन्नत्र पालयास्मान् रघूद्वह । आगच्छ यामो नगरं पावनं कुरु मे गृहम् ॥ ६६ ॥ गृहाण फलमूलानि त्वदर्थं सञ्चितानि मे । अनुगृह्णीष्व भगवन् दासस्तेऽहं सुरोत्तम ॥ ६७ ॥ रामस्तमाह सुप्रीतो वचनं शृणु मे सखे । न वेक्ष्यामि गृहं ग्रामं नव वर्षाणि पञ्च च ॥ ६८ ॥ दत्तमन्येन नो भुञ्जे फलमूलादि किंचन । राज्यं ममैतत्ते सर्वं त्वं सखा मेऽतिवल्लभः ॥ ६९ ॥ वटक्षीरं समानाय्य जटामुकुटमादरात् । बबन्ध लक्ष्मणेनाथ सहितो रघुनन्दनः ॥ ७० ॥ जलमात्रं तु संप्राश्य सीतया सह राघवः । आस्तृतं कुशपर्णाद्यैः शयनं लक्ष्मणेन हि ॥ ७१ ॥ उवास तत्र नगरप्रासादाग्रे यथा पुरा । सुष्वाप तत्र वैदेह्या पर्यंक इव संस्कृते ॥ ७२ ॥ ततोऽविदूरं परिगृह्य चापं सबाणतूणीरधनुः स लक्ष्मणः । ररक्ष रामं परितो विपश्यन् गुहेन सार्धं सशरासनेन ॥७३॥ इति श्रीम०रामा०उमामहेश्वरसंवादे अयो०पंचमःसर्गः॥५॥

॥ अथ अयोध्या० षष्ठसर्गे संकल्पादिन्यासध्यानजपक्रमः ॥
पूर्वोक्तविधिना अयोध्याकांडे षष्ठसर्गे न्यासध्यानजपमहं करिष्ये इति संक-
ल्प्य अथ करन्यासः ॥ ॐ रां रीं घुं अंगुष्ठाभ्यां नमः ॥ एवं करादि विन्यस्य ॥
अथ षडंगन्यासः ॥ ॐ रां रीं घुं हृदयाय नमः ॥ एवं षडंगानि योजयेत् ॥
अथ ध्यानम् ॥ सुप्तं रामं समालोक्य गुहः सोऽश्रुपरिप्लुतः । लक्ष्मणं प्राह
विनयाद् भ्रातः पश्यसि राघवम् ॥ ६ ॥ इति ध्यात्वा च श्रीरामचरितं पठ्यते
तदा । इति अयोध्याकांडे षष्ठसर्गे न्यासध्यानजपविधिः ॥ ६ ॥ ॥
महादेव उवाच ॥ सुप्तं रामं समालोक्य गुहः सोऽश्रुपरिप्लुतः । लक्ष्मणं प्राह
विनयाद् भ्रातः पश्यसि राघवम् ॥ १ ॥ शयानं कुशपत्रौघसंस्तरे सीतया
सह । यः शेते स्वर्णपर्यंके स्वास्तीर्णे भवनोत्तमे ॥ २ ॥ कैकेयी रामदुःखस्य
कारणं विधिना कृता ॥ मंथराबुद्धिमास्थाय कैकेयी पापमाचरत् ॥ ३ ॥
तच्छ्रुत्वा लक्ष्मणः प्राह सखे शृणु वचो मम ॥ ४ ॥ कः कस्य हेतुर्दुःखस्य
कश्च हेतुः सुखस्य वा ॥ स्वपूर्वार्जितकर्मैव कारणं सुखदुःखयोः ॥५॥ सुखस्य

दुःखस्य न कोऽपि दाता परो ददातीति कुबुद्धिरेषा। अहं करोमीति वृथाऽभिमानः स्वकर्मसूत्रग्रथितो हि लोकः ॥ ६ ॥ सुहृन्मित्रार्युदासीनद्वेष्यमध्यस्थबांधवाः। स्वयमेवाचरन्कर्म तथा तत्र विभाव्यते ॥७॥ सुखं वा यदि वा दुःखं स्वकर्मवशगो नरः। यद्यद्यथागतं तत्तद्भुक्त्वा स्वस्थमना भवेत् ॥ ८ ॥ न मे भोगागमे वांछा न मे भोगविवर्जने। आगच्छत्वथ मागच्छत्वभोगवशगो भवे ॥९॥ यस्मिन् देशे च काले च यस्माद्वा येन केन वा। कृतं शुभाशुभं कर्म योज्ये तत्तत्र नान्यथा ॥१०॥ अलं हर्षविषादाभ्यां शुभाशुभफलोदये। विधात्रा विहितं यद्यत्तदलंघ्यं सुरासुरैः ॥ ११ ॥ सर्वदा सुखदुःखाभ्यां नरः प्रत्यवरुध्यते। शरीरं पुण्यपापाभ्यामुत्पन्नं सुखदुःखवत् ॥१२॥ सुखस्यानंतरं दुःखं दुःखस्यानंतरं सुखम्। द्वयमेतद्धि जंतूनामलंघ्यं दिनरात्रिवत् ॥ १३ ॥ सुखमध्ये स्थितं दुःखं दुःखमध्ये स्थितं सुखम्। द्वयमन्योऽन्यसंयुक्तं प्रोच्यते जलपंकवत् ॥ १४ ॥ तस्माद्धैर्येण विद्वांस इष्टानिष्टोपपत्तिषु। न हृष्यन्ति न मुह्यंति सर्वं मायेति भावनात् ॥ १५ ॥ गुहलक्ष्मणयोरेव भाषतोविमलं नभः।

बभूव रामः सलिलं स्पृष्ट्वा प्रातः समाहितः ॥ १६ ॥ उवाच शीघ्रं सुदृढां नावमानय मे सखे । श्रुत्वा रामस्य वचनं निषादाधिपतिर्गुहः ॥ १७ ॥ स्वयमेव दृढां नावमानिनाय सुलक्षणाम् । स्वामिन्नारुह्यतां नौकां सीतया लक्ष्मणेन च ॥ १८ ॥ वाहये ज्ञातिभिः सार्धमहमेव समाहितः । तथेति राघवः सीतामारोप्य शुभलक्षणाम् ॥ १९ ॥ गुहस्य हस्तावालंब्य स्वयं चारुहदच्युतः । आयुधादीन् समारोप्य लक्ष्मणोऽप्यारुरोह च ॥ २० ॥ गुहस्तान्वाहयामास ज्ञातिभिः सहितः स्वयम् । गंगामध्ये गता गंगां प्रार्थयामास जानकी ॥ २१ ॥ देवि गंगे नमस्तुभ्यं निवृत्ता वनवासतः । रामेण सहिताहं त्वां लक्ष्मणेन च पूजये ॥ २२ ॥ सुरामांसोपहारैश्च नानाबलिभिरादृता । इत्युक्त्वा परकूलं तौ शनैरुत्तीर्य जग्मतुः ॥ २३ ॥ गुहोऽपि राघवं प्राह गमिष्यामि त्वया सह । अनुज्ञां देहि राजेंद्र नोचेत्प्राणांस्त्यजाम्यहम् ॥ २४ ॥ श्रुत्वा नैषादिवचनं श्रीरामस्तमथाब्रवीत् । चतुर्दश समाः स्थित्वा दंडके पुनरप्यहम् ॥ २५ ॥ आयास्याम्युदितं सत्यं नासत्यं रामभाषितम् । इत्युक्त्वा

लिंग्य तं भक्तं समाश्वास्य पुनः पुनः ॥२६॥ निवर्तयामास गुहं सोऽपि कृच्छ्राद्ययौ गृहम् । तत्र मेध्यं मृगं हत्वा पक्त्वा हुत्वा च ते त्रयः ॥ २७ ॥ भुक्त्वा वृक्षदले सुप्त्वा सुखमासत तां निशाम् । ततो रामस्तु वैदेह्या लक्ष्मणेन समन्वितः ॥ २८ ॥ भरद्वाजाश्रमपदं गत्वा बहिरुपस्थितः । तत्रैकं वटुकं दृष्ट्वा रामः प्राह च हे बटो ॥ २९ ॥ रामो दाशरथिः सीतालक्ष्मणाभ्यां समन्वितः । आस्ते बहिर्वनस्येति ह्युच्यतां मुनिसन्निधौ ॥ ३० ॥ तच्छ्रुत्वा सहसा गत्वा पादयोः पतितो मुनेः । स्वामिन् रामः समागत्य वनाद्बहिरवस्थितः॥३१॥ सभार्यः सानुजः श्रीमानाह मां देवसन्निभः। भरद्वाजाय मुनये ज्ञापयस्व यथोचितम् ॥ ३२ ॥ तच्छ्रुत्वा सहसोत्थाय भरद्वाजो मुनीश्वरः । गृहीत्वार्घ्यं च पाद्यं च रामसामीप्यमाययौ ॥ ३३ ॥ दृष्ट्वा रामं यथान्यायं पूजयित्वा सलक्ष्मणम् । आह मे पर्णशालां भो राम राजीवलोचन ॥ ३४ ॥ आगच्छ पादरजसा पुनीहि रघुनंदन । इत्युक्त्वोटजमानीय सीतया सह राघवौ॥३५॥भक्त्या पुनः पूजयित्वा चकारातिथ्यमुत्तमम् । अद्याहं तपसः पारं गतोऽस्मि तव संगमात्

॥ ३६ ॥ ज्ञातं राम तवोदंतं भूतं चागामिकं च यत् । जानामि त्वां परात्मानं मायया कार्यमानुषम् ॥ ३७ ॥ यदर्थमवतीर्णोऽसि प्रार्थितो ब्रह्मणा पुरा । यदर्थं वनवासस्ते यत्करिष्यसि वै पुरः ॥ ३८ ॥ जानामि ज्ञानदृष्ट्याहं जातया त्वदुपासनात् । इतः परं त्वां किं वक्ष्ये कृतार्थोऽहं रघूत्तम ॥ ३९ ॥ यस्त्वां पश्यामि काकुत्स्थं पुरुषं प्रकृतेः परम् । रामस्तमभिवाद्याह सीतालक्ष्मणसंयुतः ॥ ४० ॥ अनुग्राह्यास्त्वया ब्रह्मन्वयं क्षत्रियबांधवाः । इति संभाष्य तेऽन्योन्यमुषित्वा मुनिसन्निधौ ॥४१॥ प्रातरुत्थाय यमुनामुत्तीर्य मुनिदारकैः । कृताप्लवेन मुनिना दृष्टमार्गेण राघवः ॥ ४२ ॥ प्रययौ चित्रकूटाद्रिं वाल्मीकेर्यत्र चाश्रमः । गत्वा रामोऽथ वाल्मीकेराश्रमं ऋषिसंकुलम् ॥ ४३ ॥ नानामृगद्विजाकीर्णं नित्यपुष्पफलाकुलम् । तत्र दृष्ट्वा समासीनं वाल्मीकिं मुनिसत्तमम् ॥ ४४ ॥ ननाम शिरसा रामो लक्ष्मणेन च सीतया । दृष्ट्वा रामं रमानाथं वाल्मीकिर्लोकसुन्दरम् ॥ ४५ ॥ जानकीलक्ष्मणोपेतं जटामुकुटमंडितम् । कन्दर्पसदृशाकारं कमनीयांबुजेक्षणम् ॥ ४६ ॥ दृष्ट्वैव सहसोत्तस्थौ विस्म-

यानिमिषेक्षणः। आलिंग्य परमानंदं रामं हर्षाश्रुलोचनः ॥ ४७ ॥ पूजयित्वा जगत्पूज्यं भक्त्यार्घ्यादिभिराद्दतः। फलमूलैः स मधुरैर्भोजयित्वा च लालितः ॥ ४८ ॥ राघवः प्रांजलिः प्राह वाल्मीकिं विनयान्वितः। पितुराज्ञां पुरस्कृत्य दंडकानागता वयम् ॥ ४९ ॥ भवंतो यदि जानंति किं वक्ष्यामोऽत्र कारणम्। यत्र मे सुखवासाय भवेत्स्थानं वदस्व तत् ॥ ५० ॥ सीतया सहितः कालं किंचित्तत्र नयाम्यहम्। इत्युक्तो राघवेणासौ मुनिः सस्मितमब्रवीत् ॥ ५१ ॥ त्वमेव सर्वलोकानां निवासस्थानमुत्तमम्। तवापि सर्वभूतानि निवाससदनानि हि ॥ ५२ ॥ एवं साधारणं स्थानमुक्तं ते रघुनन्दन। सीतया सहितस्येति विशेषं पृच्छतस्तव ॥ ५३ ॥ तद्वक्ष्यामि रघुश्रेष्ठ यत्ते नियतमंदिरम्। शान्तानां समदृष्टीनामद्वेष्टॄणां च जंतुषु। त्वामेव भजतां नित्यं हृदयं तेऽधिमंदिरम् ॥ ५४ ॥ धर्माधर्मान्परित्यज्य त्वामेव भजतोऽनिशम्। सीतया सह ते राम तस्य हृत्सुखमंदिरम् ॥ ५५ ॥ त्वन्मन्त्रजापको यस्तु त्वामेव शरणं गतः। निर्द्वंद्वो निःस्पृहस्तस्य हृदयं ते सुमन्दिरम् ॥ ५६ ॥

निरहंकारिणः शांता ये रागद्वेषवर्जिताः । समलोष्टाश्मकनकास्तेषां ते हृदयं गृहम् ॥ ५७ ॥ त्वयि दत्तमनोबुद्धिर्यः सन्तुष्टः सदा भवेत् । त्वयि संत्यक्तकर्मा यस्तन्मनस्ते शुभं गृहम् ॥ ५८ ॥ यो न द्वेष्टयप्रियं प्राप्य प्रियं प्राप्य न हृष्यति । सर्वं मायेति निश्चित्य त्वां भजेत्तन्मनो गृहम् ॥ ५९ ॥ षड्भावादिविकारान्यो देहे पश्यति नात्मनि । क्षुत्तृट् सुखं भयं दुःखं प्राणबुद्ध्योर्निरीक्षते ॥ ६० ॥ संसारधर्मैर्निर्मुक्तस्तस्य ते मानसं गृहम् ॥ ६१ ॥ पश्यंति ये सर्वगुहाशयस्थं त्वां चिद्घनं सत्यमनंतमेकम् । अलेपकं सर्वगतं वरेण्यं तेषां हृदब्जे सह सीतया वस ॥ ६२ ॥ निरंतराभ्यासदृढीकृतात्मनां त्वत्पादसेवापरिनिष्ठितानाम् । त्वन्नामकीर्त्या हतकल्मषाणां सीतासमेतस्य गृहं हृदब्जे ॥ ६३ ॥ राम त्वन्नाममहिमा वर्ण्यते केन वा कथम् । यत्प्रभावादहं राम ब्रह्मर्षित्वमवाप्तवान् ॥ ६४ ॥ अहं पुरा किरातेषु किरातैः सह वर्द्धितः । जन्ममात्रद्विजत्वं मे शूद्राचाररतः सदा ॥ ६५ ॥ शूद्रायां बहवः पुत्रा उत्पन्ना मेऽजितात्मनः । ततश्चौरैश्च संगम्य चौरोऽहमभवं पुरा ॥ ६६ ॥ धनुर्बाणधरो

नित्यं जीवानामंतकोपमः । एकदा मुनयः सप्त दृष्टा महति कानने ॥ ६७ ॥ साक्षान्मया प्रकाशंतो ज्वलनार्कसमप्रभाः । तानन्वधावं लोभेन तेषां सर्वपरिच्छदान् ॥ ६८ ॥ ग्रहीतुकामस्तत्राहं तिष्ठ तिष्ठेति चाब्रुवम् । दृष्ट्वा मां मुनयोऽपृच्छन्किमायासि द्विजाधम ॥ ६९ ॥ अहं तानब्रुवं किंचिदादातुं मुनिसत्तमाः । पुत्रदारादयः संति बहवो मे बुभुक्षिताः ॥ ७० ॥ तेषां संरक्षणार्थाय चरामि गिरिकानने । ततो मामूचुरव्यग्राः पृच्छ गत्वा कुटुम्बकम् ॥ ७१ ॥ यो यो मया प्रतिदिनं क्रियते पापसंचयः । यूयं तद्भागिनः किं वा नेति वेति पृथक् पृथक् ॥ ७२ ॥ वयं स्थास्यामहे तावदागमिष्यसि निश्चयः । तथेत्युक्त्वा गृहं गत्वा मुनिभिर्यदुदीरितम् ॥ ७३ ॥ आपृच्छं पुत्रदारादींस्तैरुक्तोऽहं रघूत्तम । पापं तवैव तत्सर्वं वयं तु फलभागिनः ॥७४॥ तच्छ्रुत्वा जातनिर्वेदो विचार्य पुनरागमम् । मुनयो यत्र तिष्ठंति करुणापूर्णमानसाः ॥ ७५ ॥ मुनीनां दर्शनादेव शुद्धांतःकरणोऽभवम् । धनुरादीन्परित्यज्य दंडवत्पतितोऽस्म्यहम् ॥ ७६ ॥ रक्षध्वं मां मुनिश्रेष्ठा गच्छंतं निरयार्णवम् । इत्यग्रे पतितं

दृष्ट्वा मामूचुर्मुनिसत्तमाः ॥ ७७ ॥ उत्तिष्ठोत्तिष्ठ भद्रं ते सफलः सत्समागमः । उपदेक्ष्यामहे तुभ्यं किंचित्तेनैव मोक्ष्यसे । परस्परं समालोच्य दुर्वृत्तोऽयं द्विजाधमः ॥७८॥ उपेक्ष्य एव सद्वृत्तैस्तथापि शरणं गतः । रक्षणीयः प्रयत्नेन मोक्षमार्गोपदेशतः ॥ ७९ ॥ इत्युक्त्वा राम ते नाम व्यत्यस्ताक्षरपूर्वकम् । एकाग्रमनसाऽत्रैव मरेति जप सर्वदा ॥ ८० ॥ आगच्छामः पुनर्यावत्तावदुक्तं सदा जप । इत्युक्त्वा प्रययुः सर्वे मुनयो दिव्यदर्शनाः ॥ ८१ ॥ अहं यथोपदिष्टं तैस्तथाऽकरवमंजसा । जपन्नेकाग्रमनसा बाह्यं विस्मृतवानहम् ॥ ८२ ॥ एवं बहुतिथे काले गते निश्चलरूपिणः । सर्वसंगविहीनस्य वल्मीकोऽभून्ममोपरि ॥८३॥ ततो युगसहस्रांते ऋषयः पुनरागमन् । मामूचुर्निष्क्रमस्वेति तच्छ्रुत्वा तूर्णमुत्थितः ॥ ८४ ॥ वल्मीकान्निर्गतश्चाहं नीहारादिव भास्करः । मामप्याहुर्मुनिगणा वाल्मीकिस्त्वं मुनीश्वर ॥ ८५ ॥ वल्मीकात्संभवो यस्माद्द्वितीयं जन्म तेऽभवत् । इत्युक्त्वा ते ययुर्दिव्यगतिं रघुकुलोत्तम ॥ ८६ ॥ अहं ते राम नाम्नश्च प्रभावादीदृशोऽभवम् । अद्य साक्षात्प्रपश्यामि ससीतं लक्ष्मणेन च

॥ ८७ ॥ रामं राजीवपत्राक्षं त्वां मुक्तो नात्र संशयः। आगच्छ राम भद्रं ते स्थलं वै दर्शयाम्यहम् ॥ ८८ ॥ एवमुक्त्वा मुनिः श्रीमाँल्लक्ष्मणेन समन्वितः। शिष्यैः परिवृतो गत्वा मध्ये पर्वतगंगयोः ॥ ८९ ॥ तत्र शालां सुविस्तीर्णां कारयामास वासभूः। प्राक्पश्चिमं दक्षिणोदक् शोभनं मंदिरद्वयम् ॥ ९० ॥ जानक्या सहितो रामो लक्ष्मणेन समन्वितः। तत्र ते देवसदृशा ह्यवसन् भवनोत्तमे ॥ ९१ ॥ वाल्मीकिना तत्र सुपूजितोऽयं रामः ससीतः सह लक्ष्मणेन। देवैर्मुनींद्रैः सहितो मुदाऽऽस्ते स्वर्गे यथा देवपतिः स शच्या ॥ ९२ ॥ इति श्रीमदध्यात्मरामायणे उमामहेश्वरसंवादे अयोध्याकांडे षष्ठः सर्गः ॥ ६ ॥

अथ अयोध्या० सप्तमसर्गे संकल्पादिन्यासध्यानजपक्रमः ॥

पूर्वोक्तविधिना अयोध्याकांडे सप्तमसर्गे संकल्पादिन्यासध्यानजपमहं करिष्ये इति सङ्कल्प्य ॥ अथ करन्यासः ॥ ॐ रां रीं नां अंगुष्ठाभ्यां नमः ॥ एवं करादि विन्यस्य॥अथ षडंगन्यासः॥ॐ रां रीं नां हृदयाय नमः॥इति षडंगानि योजयेत्॥ अथ ध्यानम्॥ सुमन्त्रोऽपि तदायोध्यां दिनांते प्रविवेश ह ॥ वस्त्रेण मुखमा-

च्छाद्य बाष्पाकुलितलोचनः ॥१॥ इति ध्यात्वा च श्रीरामचरितं पठ्यते तदा ॥ इति अयोध्याकांडे सप्तमसर्गे न्यासध्यानजपविधिः॥ ७ ॥ श्रीमहादेव उवाच॥ सुमंत्रोऽपि तदायोध्यां दिनांते प्रविवेश ह । वस्त्रेण मुखमाच्छाद्य बाष्पाकुलित-लोचनः ॥ १ ॥ बहिरेव रथं स्थाप्य राजानं द्रष्टुमाययौ । जयशब्देन राजानं स्तुत्वा तं प्रणनाम ह ॥ २ ॥ ततो राजा नमंतं तं सुमंत्रं विह्वलोऽब्रवीत् । सुमंत्र रामः कुत्रास्ते सीतया लक्ष्मणेन च ॥ ३ ॥ कुत्र त्यक्तस्त्वया रामः किं मां पापिनमब्रवीत् । सीता वा लक्ष्मणो वाऽपि निर्दयं मां किमब्रवीत् ॥ ॥ ४ ॥ हा राम हा गुणनिधे हा सीते प्रियवादिनि । दुःखार्णवे निमग्नं मां म्रियमाणं न पश्यसि ॥ ५ ॥ विलप्यैव चिरं राजा निमग्नो दुःखसागरे । एवं मंत्री रुदंतं तं प्रांजलिर्वाक्यमब्रवीत् ॥ ६ ॥ रामः सीता च सौमित्रिर्मया नीता रथेन ते । शृङ्गवेरपुराभ्याशे गंगाकूले व्यवस्थिताः ॥७॥ गुहेन किंचि-दानीतं फलमूलादिकं च यत् । स्पृष्ट्वा हस्तेन संप्रीत्या नाग्रहीद्विससर्ज तत् ॥ ८ ॥ वटक्षीरं समानाय्य गुहेन रघुनंदनः । जटामुकुटमाबद्ध्य मामाह

नृपते स्वयम् ॥९॥ सुमंत्र ब्रूहि राजानं शोकस्तेऽस्तु न मत्कृते । साकेतादधिकं सौख्यं विपिने नो भविष्यति ॥१०॥ मातुर्मे वंदनं ब्रूहि शोकं त्यजतु मत्कृते । आश्वासयतु राजानं वृद्धं शोकपरिप्लुतम् ॥११॥सीता चाश्रुपरीताक्षी मामाह नृपसत्तम । दुःखगद्गदया वाचा रामं किंचिदवेक्षती॥१२॥साष्टांगं प्रणिपातं मे ब्रूहि श्वश्वोः पदांबुजे । इति प्ररुदती सीता गता किंचिदवाङ्मुखी ॥ १३ ॥ ततस्तेऽश्रुपरीताक्षा नावमारुरुहुस्तदा । यावद्गंगां समुत्तीर्य गतास्तावदहं स्थितः ॥ १४ ॥ ततो दुःखेन महता पुनरेवाहमागतः । ततो रुदंती कौसल्या राजानमिदमब्रवीत् ॥ १५ ॥ कैकेय्यै प्रियभार्यायै प्रसन्नो दत्तवान्वरम् । त्वं राज्यं देहि तस्यैव मत्पुत्रः किं विवासितः ॥१६॥ कृत्वा त्वमेव तत्सर्वमिदानीं किं नु रोदिषि । कौसल्यावचनं श्रुत्वा क्षते स्पृष्ट इवाग्निना॥१७॥पुनः शोकाश्रुपूर्णाक्षः कौसल्यामिदमब्रवीत् । दुःखेन म्रियमाणं मां किं पुनर्दुःखयस्यलम् ॥१८॥इदानीमेव मे प्राणा उत्क्रमिष्यंति निश्चयः। शप्तोऽहं बाल्यभावेन केनचिन्मुनिना पुरा॥१९॥पुराहं यौवने दृप्तश्चापबाणधरो निशि । अचरं मृगयासक्तो

नद्यास्तीरे महावने ॥ २० ॥ तत्रार्धरात्रसमये मुनिः कश्चित्तृषार्दितः । पिपासार्दितयोः पित्रोर्जलमानेतुमुद्यतः । अपूरयज्जले कुंभं तदा शब्दोऽभवन्महान् ॥ ॥२१॥ गजः पिबति पानीयमिति मत्वा महानिशि । बाणं धनुषि सन्धाय शब्दवेधिनमक्षिपम्॥२२॥हा हतोऽस्मीति तत्राभूच्छब्दो मानुषसूचकः । कस्यापि न कृतो दोषो मया केन हतो विधे ॥ २३ ॥ प्रतीक्षते मां माता च पिता च जलकांक्षया । तच्छ्रुत्वा भयसन्त्रस्तस्ततोऽहं पौरुषं वचः ॥ २४ ॥ शनैर्गत्वाथ तत्पार्श्वे स्वामिन् दशरथोऽस्म्यहम् । अजानता मया विद्धस्त्रातुमर्हसि मां मुने ॥ २५ ॥ इत्युक्त्वा पादयोस्तस्य पतितो गद्गदाक्षरः । तदा मामाह स मुनिर्मा भैषीर्नृपसत्तम ॥ २६ ॥ ब्रह्महत्या स्पृशेन्न त्वां वैश्योऽहं तपसि स्थितः । पितरौ मां प्रतीक्षेते क्षुत्तृड्भ्यां परिपीडितौ ॥ २७ ॥ तयोस्त्वमुदकं देहि शीघ्रमेवाविचारयन् । न चेत्त्वां भस्मसात्कुर्यात्पिता मे यदि कुप्यति ॥ ॥ २८ ॥ जलं दत्वा तु तौ नत्वा कृतं सर्वं निवेद्य । शल्यमुद्धर मे देहात्प्राणांस्त्यक्ष्यामि पीडितः ॥ २९ ॥ इत्युक्तो मुनिना शीघ्रं बाणमुत्पाट्य देहतः ।

सजलं कलशं धृत्वा गतोऽहं यत्र दंपती ॥ ३० ॥ अतिवृद्धावंधदृशौ क्षुत्पिपासार्दितौ निशि । नायाति सलिलं गृह्य पुत्रः किं वाऽत्र कारणम् ॥३१॥ अनन्यगतिकौ वृद्धौ शोच्यौ तृट्परिपीडितौ । आवामुपेक्षते किंवा भक्तिमानावयोः सुतः ॥ ३२ ॥ इति चिंताव्याकुलौ तौ मत्पादन्यासजं ध्वनिम् । श्रुत्वा प्राह पिता पुत्र किं विलंबः कृतस्त्वया ॥ ३३ ॥ देह्यावयोः सुपानीयं पिब त्वमपि पुत्रक । इत्येवं लपतोर्भीत्या सकाशमगमं शनैः ॥ ३४ ॥ पादयोः प्रणिपत्याहमब्रुवं विनयान्वितः । नाहं पुत्रस्त्वयोध्याया राजा दशरथोऽस्म्यहम् ॥ ॥ ३५ ॥ पापोऽहं मृगयासक्तो रात्रौ मृगविहिंसकः ॥ जलावताराद् दूरेऽहं स्थित्वा जलगतं ध्वनिम् ॥ ३६ ॥ श्रुत्वाहं शब्दवेधित्वादेकं बाणमथात्यजम् । हतोऽस्मीति ध्वनिं श्रुत्वा भयात्तत्राहमागतः ॥ ३७ ॥ जटा विकीर्य पतितं दृष्ट्वाहं मुनिदारकम् । भीतो गृहीत्वा तत्पादौ रक्षरक्षेति चाब्रुवम् ॥ ३८ ॥ मा भैषीरिति मां प्राह ब्रह्महत्याभयं न ते । मत्पित्रोः सलिलं दत्त्वा नत्वा प्रार्थय जीवितम् ॥ ३९ ॥ इत्युक्तो मुनिना तेन ह्यागतो मुनिहिंसकः । रक्षेतां मां दया-

युक्तौ युवां हि शरणागतम् ॥ ४० ॥ इति श्रुत्वा तु दुःखार्तौ विलप्य बहु शोच्य तम् । पतितौ नौ सुतो यत्र नय तत्राविलंबयन् ॥४१॥ततो नीतौ सुतो यत्र मया तौ वृद्धदंपती । स्पृष्ट्वा सुतं तौ हस्ताभ्यां बहुशोऽथ विलेपतुः ॥ ॥ ४२ ॥ हाहेति क्रंदमानौ तौ पुत्रपुत्रेत्यवोचताम् । जलं देहीति पुत्रेति किमर्थं न ददास्यलम् ॥ ४३ ॥ ततो मामूचतुः शीघ्रं चितिं रचय भूपते । मया तदैव रचिता चितिस्तत्र निवेशिताः । त्रयस्तत्राग्निरुत्सृष्टो दग्धास्ते त्रिदिवं ययुः ॥ ४४ ॥ तत्र वृद्धः पिता आह त्वमप्येवं भविष्यसि । पुत्रशोकेन मरणं प्राप्स्यसे वचनान्मम ॥ ४५ ॥ स इदानीं मम प्राप्तः शापकालोऽनिवारितः । इत्युक्त्वा विललापाथ राजा शोकसमाकुलः ॥ ४६ ॥ हा राम पुत्र हा सीते हा लक्ष्मण गुणाकर । त्वद्वियोगादहं प्राप्तो मृत्युं कैकेयिसंभवम् ॥ ४७ ॥ वदन्नेवं दशरथः प्राणांस्त्यक्त्वा दिवं गतः । कौसल्या च सुमित्रा च तथान्या राजयोषितः ॥ ४८ ॥ चुक्रुशुश्च विलेपुश्च उरस्ताडनपूर्वकम् । वसिष्ठः प्रययौ तत्र प्रातर्मंत्रिभिरावृतः ॥ ४९ ॥ तैलद्रोण्यां दशरथं क्षिप्त्वा दूतान-

थाब्रवीत् । गच्छत त्वरितं साश्वा युधाजिन्नगरं प्रति ॥ ५० ॥ तत्रास्ते भरतः श्रीमाञ्छत्रुघ्नसहितः प्रभुः । उच्यतां भरतः शीघ्रमागच्छेति ममाज्ञया ॥ ५१ ॥ अयोध्यां प्रति राजानं कैकेयीं चापि पश्यत । । इत्युक्तास्त्वरितं दूता गत्वा भरतमातुलम् ॥ ५२ ॥ युधाजितं प्रणम्योचुर्भरतं सानुजं प्रति । वसिष्ठस्त्वाऽब्रवीद्राजन् भरतः सानुजः प्रभुः ॥ ५३ ॥ शीघ्रमागच्छतु पुरीमयोध्यामविचारयन् । इत्याज्ञप्तोऽथ भरतस्त्वरितं भयविह्वलः ॥ ५४ ॥ आययौ गुरुणादिष्टः सह दूतैस्तु सानुजः । राज्ञो वा राघवस्यापि दुःखं किंचिदुपस्थितम् ॥ ५५ ॥ इति चिंतापरो मार्गे चिंतयन्नगरं ययौ । नगरं भ्रष्टलक्ष्मीकं जनसम्बाधवर्जितम् ॥ ५६ ॥ उत्सवैश्च परित्यक्तं दृष्ट्वा चिंतापरोऽभवत् । प्रविश्य राजभवनं राजलक्ष्मीविवर्जितम् ॥ ५७ ॥ अपश्यत्कैकेयीं तत्र एकामेवासने स्थिताम् । ननाम शिरसा पादौ मातुर्भक्तिसमन्वितः ॥ ५८ ॥ आगतं भरतं दृष्ट्वा कैकेयी प्रेमसंभ्रमात् । उत्थायालिंग्य रभसा स्वांकमारोप्य संस्थिता ॥ ॥ ५९ ॥ मूर्ध्न्यवघ्राय पप्रच्छ कुशलं स्वकुलस्य सा । पिता मे कुशली भ्राता माता

च शुभलक्षणा ॥६०॥ दिष्ट्या त्वमद्य कुशली मया दृष्टोऽसि पुत्रक । इति पृष्टः स भरतो मात्रा चिन्ताकुलेंद्रियः ॥६१॥ दूयमानेन मनसा मातरं समपृच्छत । मातः पिता मे कुत्रास्ते एका त्वमिह संस्थिता ॥ ६२ ॥ त्वया विना न मे तातः कदाचिद्रहसि स्थितः । इदानीं दृश्यते नैव कुत्र तिष्ठति मे वद ॥ ६३ ॥ अदृष्ट्वा पितरं मेऽद्य भयं दुःखं च जायते । अथाह कैकेयी पुत्रं किं दुःखेन तवानघ ॥६४॥या गतिर्धर्मशीलानामश्वमेधादियाजिनाम् । तां गतिं गतवानद्य पिता ते पितृवत्सल ॥ ६५ ॥ तच्छ्रुत्वा निपपातोर्व्यां भरतः शोकविह्वलः । हा तात क्व गतोऽसि त्वं त्यक्त्वा मां वृजिनार्णवे ॥ ६६ ॥ असमर्प्यैव रामाय राज्ञे मां क्व गतोऽसि भो । इति विलपितं पुत्रं पतितं मुक्तमूर्धजम् ॥ ६७ ॥ उत्थाप्यामृज्य नयने कैकेयी पुत्रमब्रवीत् । समाश्वसिहि भद्रं ते सर्वं संपादितं मया ॥ ६८ ॥ तामाह भरतस्तातो म्रियमाणः किमब्रवीत् । तमाह कैकेयी देवी भरतं भयवर्जिता ॥ ६९ ॥ हा राम राम सीतेति लक्ष्मणेति पुनःपुनः । विलपन्नेव सुचिरं देहं त्यक्त्वा दिवं ययौ ॥ ७० ॥ तामाह भरतो हेऽम्ब रामः

सन्निहितो न किम् ! तदानीं लक्ष्मणो वापि सीता वा कुत्र ते गताः ॥ ७१ ॥
कैकेय्युवाच ॥ रामस्य यौवराज्यार्थं पित्रा ते संभ्रमः कृतः । तव राज्यप्रदा-
नाय तदाऽहं विघ्नमाचरम् ॥ ७२ ॥ राज्ञा दत्तं हि मे पूर्वं वरदेन वरद्वयम् ।
याचितं तदिदानीं मे तयोरेकेन तेऽखिलम् ॥ ७३ ॥ राज्यं रामस्य चैकेन वन-
वासो मुनिव्रतम् । ततः सत्यपरो राजा राज्यं दत्त्वा तवैव हि॥७४॥रामं संप्रे-
षयामास वनमेव पिता तव । सीताप्यनुगता रामं पातिव्रत्यमुपाश्रिता ॥७५॥
सौभ्रात्रं दर्शयन्राममनुयातोऽपि लक्ष्मणः।वनं गतेषु सर्वेषु राजा तानेव चिंत-
यन् ॥७६॥ प्रलपन् रामरामेति ममार नृपसत्तमः । इति मातुवचः श्रुत्वा वज्रा-
हत इव द्रुमः ॥७७॥ पपात भूमौ निःसंज्ञस्तं दृष्ट्वा दुःखिता तदा । कैकेयी पुन-
रप्याह वत्स शोकेन किं तव ॥७८॥राज्ये महति संप्राप्ते दुःखस्यावसरः कुतः।
इति ब्रुवंतीमालोक्य मातरं प्रदहन्निव ॥ ७९ ॥ असंभाष्यासि पापे मे घोरे
त्वं भर्तृघातिनी । पापे त्वद्गर्भजातोऽहं पापवानस्मि सांप्रतम् । अहमग्निं प्रवे-
क्ष्यामि विषं वा भक्षयाम्यहम्॥८०॥खड्गेन वाथ चात्मानं हत्वा यामि यम-

क्षयम् । भर्तृघातिनि दुष्टे त्वं कुंभीपाकं गमिष्यसि ॥ ८१ ॥ इति निर्भर्त्स्य कैकेयीं कौसल्याभवनं ययौ । साऽपि तं भरतं दृष्ट्वा मुक्तकंठा रुरोद ह ॥ ॥८२॥ पादयोः पतितस्तस्या भरतोऽपि तदारुदत् । आलिंग्य भरतं साध्वी राममाता यशस्विनी ॥८३॥ कृशाऽतिदीनवदना साश्रुनेत्रेदमब्रवीत् । पुत्र त्वयि गते दूरमेवं सर्वमभूदिदम् । उक्तं मात्रा श्रुतं सर्वं त्वया ते मातृचेष्टितम् ॥८४॥ पुत्रः सभार्यो वनमेव यातः सलक्ष्मणो मे रघुरामचन्द्रः । चीरांबरो बद्धजटाकलापः संत्यज्य मां दुःखसमुद्रमग्नाम् ॥ ८५ ॥ हा राम हा मे रघुवंशनाथ जातोऽसि मे त्वं परतः परात्मा । तथापि दुःखं न जहाति मां वै विधिर्बलीयानिति मे मनीषा ॥ ८६ ॥ स एवं भरतो वीक्ष्य विलपंतीं भृशं शुचा । पादौ गृहीत्वा प्राहेदं शृणु मातर्वचो मम ॥ ८७ ॥ कैकेय्या यत्कृतं कर्म रामराज्याभिषेचने । अन्यद्वा यदि जानामि सा मया नोदिता यदि ॥ ८८ ॥ पापं मेऽस्तु तदा मातर्ब्रह्महत्याशतोद्भवम् । हत्वा वसिष्ठं खड्गेन अरुंधत्या समन्वितम् ॥ ८९ ॥ भूयात्तत्पापमखिलं मम जानामि यद्यहम् । इत्येवं शपथं कृत्वा रुरोद

भरतस्तदा ॥ ९० ॥ कौसल्या तमथालिंग्य पुत्र जानामि मा शुचः । एतस्मिन्नन्तरे श्रुत्वा भरतस्य समागमम् ॥ ९१ ॥ वसिष्ठो मंत्रिभिः सार्धं प्रययौ राजमंदिरम् । रुदंतं भरतं दृष्ट्वा वसिष्ठः प्राह सादरम् ॥ ९२ ॥ वृद्धो राजा दशरथो ज्ञानी सत्यपराक्रमः । भुक्त्वा मर्त्यसुखं सर्वमिष्ट्वा विपुलदक्षिणैः ॥ ९३ ॥ अश्वमेधादिभिर्यज्ञैर्लब्ध्वा रामं सुतं हरिम् । अंते जगाम त्रिदिवं देवेंद्रार्धासनं प्रभुः ॥ ९४ ॥ तं शोचसि वृथैव त्वमशोच्यं मोक्षभाजनम् । आत्मा नित्योऽव्ययः शुद्धो जन्मनाशादिवर्जितः ॥ ९५ ॥ शरीरं जडमत्यर्थमपवित्रं विनश्वरम् । विचार्यमाणे शोकस्य नावकाशः कथंचन ॥ ९६ ॥ पिता वा तनयो वाऽपि यदि मृत्युवशं गतः । मूढास्तमनुशोचंति स्वात्मताडनपूर्वकम् ॥ ९७ ॥ निःसारे खलु संसारे वियोगो ज्ञानिनां यदा । भवेद्वैराग्यहेतुः स शांतिसौख्यं तनोति च ॥ ९८ ॥ जन्मवान्यदि लोकेऽस्मिंस्तर्हि तं मृत्युरन्वगात् । तस्मादपरिहार्योऽयं मृत्युर्जन्मवतां सदा ॥ ९९॥ स्वकर्मवशतः सर्वजंतूनां प्रभवाप्ययौ । विजानन्नप्यविद्वान्यः कथं शोचति बांधवान् ॥ १०० ॥

स्ति" जायते" वर्धते" विपरिणमते" अपक्षीयते" विनश्य

ब्रह्मांडकोटयो नष्टाः सृष्टयो बहुशो गताः। शुष्यंति सागराः सर्वे कैवास्था क्षणजीविते ॥ १ ॥ चलपत्रांतलग्नांबुबिंदुवत्क्षणभंगुरम्। आयुस्त्यजत्यवेलायां कस्तत्र प्रत्ययस्तव ॥ २ ॥ देही प्राक्तनदेहोत्थकर्मणा देहवान्पुनः। तद्देहोत्थेन च पुनरेवं देहः सदात्मनः॥ ३ ॥यथा त्यजति वै जीर्णं वासो गृह्णाति नूतनम्। तथा जीर्णं परित्यज्य देही देहं पुनर्नवम् ॥४॥ भजत्येव सदा तत्र शोकस्यावसरः कुतः। आत्मा न म्रियते जातु जायते न च वर्धते ॥ ५ ॥ षड्भावरहितोऽनंतः सत्यप्रज्ञानविग्रहः। आनन्दरूपो बुद्ध्यादिसाक्षी लयविवर्जितः ॥ ॥ ६ ॥ एक एव परो ह्यात्मा ह्यद्वितीयः समः स्थितः। इत्यात्मानं दृढं ज्ञात्वा त्यक्त्वा शोकं कुरु क्रियाम् ॥ ७ ॥ तैलद्रोण्याः पितुर्देहमुद्धृत्य सचिवैः सह। कृत्यं कुरु यथान्यायमस्माभिः कुलनन्दन ॥ ८ ॥ इति संबोधितः साक्षाद्गुरुणा भरतस्तदा। विसृज्याज्ञानजं शोकं चक्रे स विधिवत्क्रियाम् ॥ ९ ॥ गुरुणोक्तप्रकारेण आहिताग्नेर्यथाविधि। संस्कृत्य स पितुर्देहं विधिदृष्टेन कर्मणा ॥ ११० ॥ एकादशेऽहनि प्राप्ते ब्राह्मणान्वेदपारगान्। भोजया-

मास विधिवच्छतशोऽथ सहस्रशः ॥ ११ ॥ उद्दिश्य पितरं तत्र ब्राह्मणेभ्यो धनं बहु। ददौ गवां सहस्राणि ग्रामान् रत्नांबराणि च ॥ १२ ॥ अवसत्स्व- गृहे तत्र राममेवानुचिंतयन्। वसिष्ठेन सह भ्रात्रा मंत्रिभिः परिवारितः ॥ ॥ १३ ॥ रामेऽरण्यं प्रयाते सह जनकसुतालक्ष्मणाभ्यां सुघोरं माता मे राक्षसीव प्रदहति हृदयं दर्शनादेव सद्यः। गच्छाम्यारण्यमद्य स्थिरमति- रखिलं दूरतोऽपास्य राज्यं रामं सीतासमेतं स्मितरुचिरमुखं नित्यमेवानुसेवे ॥ ११४ ॥ इति श्रीमदध्यात्मरामायणे उमामहेश्वरसंवादे अयोध्याकांडे सप्तमः सर्गः ॥ ७ ॥

॥ अथ अयोध्या० अष्टमसर्गे संकल्पादिन्यासध्यानजपक्रमः ॥

पूर्वोक्तविधिना अयोध्याकांडे अष्टमसर्गे न्यासध्यानजपमहं करिष्ये इति संकल्प्य ॥ अथ करन्यासः ॥ ॐ रां रीं थां अंगुष्ठाभ्यां नमः ॥ एवं करादि विन्यस्य ॥ अथ षडंगन्यासः ॥ ॐ रां रीं थां हृदयाय नमः ॥ एवं षडंगानि योजयेत् ॥ अथ ध्यानम् ॥ वसिष्ठो मुनिभिः सार्धं मंत्रिभिः परिवारितः ॥

राज्ञः सभां देवसभासन्निभामविशद्विभुः ॥ १ ॥ इति ध्यात्वा च श्रीरामचरितं पठ्यते तदा ॥ इति अयोध्याकांडे अष्टमसर्गे न्यासध्यानजपविधिः ॥ ८ ॥

॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ वसिष्ठो मुनिभिः सार्धं मंत्रिभिः परिवारितः । राज्ञः सभां देवसभासन्निभामविशद्विभुः ॥ १ ॥ तत्रासने समासीनश्चतुर्मुख इवापरः । आनीय भरतं तत्र उपवेश्य सहानुजम् ॥ २ ॥ अब्रवीद्वचनं देशकालोचितमरिंदमम् । वत्स राज्येऽभिषेक्ष्यामस्त्वामद्य पितृशासनात् ॥ ॥ ३ ॥ कैकेय्या याचितं राज्यं त्वदर्थे पुरुषर्षभ । सत्यसंधो दशरथः प्रतिज्ञाय ददौ किल ॥ ४ ॥ अभिषेको भवत्वद्य मुनिभिर्मंत्रपूर्वकम् ॥ तच्छ्रुत्वा भरतोऽप्याह मम राज्येन किं मुने ॥ ५ ॥ रामो राजाधिराजश्च वयं तस्यैव किंकराः । श्वः प्रभाते गमिष्यामो राममानेतुमंजसा ॥ ६ ॥ अहं यूयं मातरश्च कैकेयीं राक्षसीं विना । हनिष्याम्यधुनैवाहं कैकेयीं मातृगंधिनीम् ॥७॥ किंतु मां नो रघुश्रेष्ठः स्त्रीहंतारं सहिष्यते । तच्छ्रुभूते गमिष्यामि पादचारेण दंडकान् ॥ ८ ॥ शत्रुघ्नसहितस्तूर्णं यूयमायांतु वा न वा ।

रामो यथा वने यातस्तथाऽहं वल्कलांबरः ॥ ९ ॥ फलमूलकृताहारः शत्रुघ्नसहितो मुने । भूमिशायी जटाधारी यावद्रामो निवर्तते ॥ १० ॥ इति निश्चित्य भरतस्तूष्णीमेवावतस्थिवान् । साधु साध्विति तं सर्वे प्रशशंसुर्मुदान्विताः ॥ ११ ॥ ततः प्रभाते भरतं गच्छंत सर्वसैनिकाः । अनुजग्मुः सुमंत्रेण नोदिताः साश्वकुंजराः ॥ १२॥ कौसल्याद्या राजदारा वसिष्ठप्रमुखा द्विजाः । छादयंतो भुवं सर्वे पृष्ठतः पार्श्वतोऽग्रतः ॥ १३ ॥ शृंगवेरपुरं गत्वा गंगाकूले समंततः । उवास महती सेना शत्रुघ्नपरिचोदिता ॥१४॥ आगतं भरतं श्रुत्वा गुहः शंकितमानसः । महत्या सेनया सार्धमागतो भरतः किल ॥ १५ ॥ पापं कर्तुं न वा याति रामस्याविदितात्मनः । गत्वा तद्धृदयं ज्ञेयं यदि शुद्धस्तरिष्यति ॥ १६॥ गंगां नोचेत्समाकृष्य नावस्तिष्ठंतु सायुधाः । ज्ञातयो मे समायत्ताः पश्यंतः सर्वतोदिशम् ॥ १७ ॥ इति सर्वान्समादिश्य गुहो भरतमागतः । उपायनानि संगृह्य विविधानि बहून्यपि ॥ १८ ॥ प्रययौ ज्ञातिभिः सार्धं बहुभिर्विविधायुधैः । निवेद्योपायनान्यग्रे भरतस्य समंततः ॥ १९ ॥ दृष्ट्वा भरतमासीनं

सानुजं सह मंत्रिभिः। चीरांबरं घनश्यामं जटामुकुटधारिणम् ॥ २० ॥ राममेवानुशोचंतं रामरामेति वादिनम्। ननाम शिरसा भूमौ गुहोऽहमिति चाब्रवीत ॥ २१ ॥ शीघ्रमुत्थाप्य भरतो गाढमालिंग्य सादरम्। पृष्ट्वानामयमव्यग्रः सखायमिदमब्रवीत् ॥ २२ ॥ भ्रातस्त्वं राघवेणात्र समेतः समवस्थितः। रामेणालिंगितः सार्द्रनयनेनामलात्मना ॥ २३ ॥ धन्योऽसि कृतकृत्योऽसि यत्त्वया परिभाषितः। रामो राजीवपत्राक्षो लक्ष्मणेन च सीतया ॥ २४ ॥ यत्र रामस्त्वया दृष्टस्तत्र मां नय सुव्रत । सीतया सहितो यत्र सुप्तस्तद्दर्शयस्व मे ॥ २५ ॥ त्वं रामस्य प्रियतमो भक्तिमानसि भाग्यवान् । इति संस्मृत्य संस्मृत्य रामं साश्रुविलोचनः ॥ २६ ॥ गुहेन सहितस्तत्र यत्र रामः स्थितो निशि । ययौ ददर्श शयनस्थलं कुशसमास्तृतम् ॥ २७ ॥ सीताभरणसंलग्नस्वर्णबिन्दुभिरर्चितम् । दुःखसंतप्तहृदयो भरतः पर्यदेवयत् ॥ २८ ॥ अहोऽतिसुकुमारी या सीता जनकनंदिनी। प्रासादे रत्नपर्यंके कोमलास्तरणे शुभे ॥ २९ ॥ रामेण सहिता शेते सा कथं कुशविष्टरे।

सीता रामेण सहिता दुःखेन मम दोषतः ॥ ३० ॥ धिङ् मां जातोऽस्मि कैकेय्यां पापराशिसमानतः । मन्निमित्तमिदं क्लेशं रामस्य परमात्मनः ॥ ३१ ॥ अहोऽतिसफलं जन्म लक्ष्मणस्य महात्मनः । राममेव सदाऽन्वेति वनस्थमपि हृष्टधीः ॥ ३२ ॥ अहं रामस्य दासा ये तेषां दासस्य किंकरः । यदि स्यां सफलं जन्म मम भूयान्न संशयः ॥ ३३ ॥ भ्रातर्जानासि यदि तत्कथयस्व ममाखिलम् । यत्र तिष्ठति तत्राहं गच्छाम्यानेतुमंजसा ॥ ३४ ॥ गुहस्तं शुद्धहृदयं ज्ञात्वा सस्नेहमब्रवीत् । देव त्वमेव धन्योऽसि यस्य ते भक्तिरीदृशी ॥ ३५ ॥ रामे राजीवपत्राक्षे सीतायां लक्ष्मणे तथा । चित्रकूटाद्रिनिकटे मन्दाकिन्याविदूरतः ॥ ३६ ॥ मुनीनामाश्रमपदे रामस्तिष्ठति सानुजः । जानक्या सहितोऽनन्दात्सुखमास्ते किल प्रभुः ॥ ३७ ॥ तत्र गच्छामहे शीघ्रं गगां तर्तुमिहार्हसि । इत्युक्त्वा त्वरितं गत्वा नावः पंचशतानि ह ॥ ३८ ॥ समानयत्ससैन्यस्य तर्तुं गंगां महानदीम् । स्वयमेवानिनायकां राजनावं गुहस्तदा ॥ ३९ ॥

आरोप्य भरतं तत्र शत्रुघ्नं राममातरम् । वसिष्ठं च तथान्यत्र कैकेयीं चान्ययोषितः ॥ ४० ॥ तीर्त्वा गंगां ययौ शीघ्रं भरद्वाजाश्रमं प्रति । दूरे स्थाप्य महासैन्यं भरतः सानुजो ययौ ॥ ४१ ॥ आश्रमे मुनिमासीनं ज्वलन्तमिव पावकम् । दृष्ट्वा ननाम भरतः साष्टांगप्रतिभक्तितः ॥४२॥ ज्ञात्वा दाशरथिं प्रीत्या पूजयामास मौनिराट् । पप्रच्छ कुशलं दृष्ट्वा जटावल्कलधारिणम् ॥ ४३ ॥ राज्यं प्रशासतस्तेऽद्य किमेतद्वल्कलादिकम् । आगतोऽसि किमर्थं त्वं विपिनं मुनिसेवितम् ॥ ४४ ॥ भरद्वाजवचः श्रुत्वा भरतः साश्रुलोचनः । सर्वं जानासि भगवन् सर्वभूताशयस्थितः ॥ ४५ ॥ तथापि पृच्छसे किंचित्तदनुग्रह एव मे । कैकेय्या यत्कृतं कर्म रामराज्यविघातनम् ॥ ४६ ॥ वनवासादिकं वापि नहि जानामि किंचन । भवत्पादयुगं मेऽद्य प्रमाणं मुनिसत्तम ॥ ४७ ॥ इत्युक्त्वा पादयुगलं मुनेः स्पृष्ट्वार्तमानसः । ज्ञातुमर्हसि मां देव शुद्धो वाशुद्ध एव वा ॥ ४८ ॥ मम राज्येन किं स्वामिन् रामे तिष्ठति राजनि । किंकरोऽहं मुनिश्रेष्ठ रामचन्द्रस्य

शाश्वतः ॥ ४९ ॥ अतो गत्वा मुनिश्रेष्ठ रामस्य चरणांतिके । पतित्वा राज्यसं- भारान्समर्प्यानैव राघवम् ॥ ५० ॥ अभिषेक्ष्ये वसिष्ठाद्यैः पौरजानपदैः सह । नेष्येऽयोध्यां रमानाथं दासः सेवेऽतिनीचवत ॥ ५१ ॥ इत्युदीरितमाकर्ण्य भरतस्य वचो मुनिः । आलिंग्य मूर्ध्न्यवघ्राय प्रशशंस सविस्मयः ॥ ५२ ॥ वत्स ज्ञातं पुरैवैतद्भविष्यं ज्ञानचक्षुषा । मा शुचस्त्वं पुरो भक्तः श्रीरामे लक्ष्मणादपि ॥ ५३ ॥ आतिथ्यं कर्तुमिच्छामि ससैन्यस्य तवानघ । अद्य भुक्त्वा ससैन्यस्त्वं श्वो गन्ता रामसन्निधिम् ॥ ५४ ॥ यथाज्ञापयति भवां- स्तथेति भरतोऽब्रवीत् । भरद्वाजस्त्वपः स्पृष्ट्वा मौनी होमगृहे स्थितः ॥ ५५ ॥ दध्यौ कामदुघां कामवर्षिणीं कामदो मुनिः । असृजत्कामधुक् सर्वं यथा- काममलौकिकम् ॥५६॥ भरतस्य ससैन्यस्य यथेष्टं च मनोरथम् । यथा ववर्ष सकलं तृप्तास्ते सर्वसैनिकाः ॥ ५७ ॥ वसिष्ठं पूजयित्वाग्रे शास्त्रदृष्टेन कर्मणा । पश्चात्ससैन्यं भरतं तर्पयामास योगिराट् ॥ ५८ ॥ उषित्वा दिन- मेकं तु आश्रमे स्वर्गसन्निभे । अभिवाद्य पुनः प्रातर्भरद्वाजं सहानुजः ।

भरतस्तु कृतानुज्ञः प्रययौ रामसन्निधिम् ॥ ५९ ॥ चित्रकूटमनुप्राप्य दूरे संस्थाप्य सैनिकान् । रामसंदर्शनाकांक्षी प्रययौ भरतः स्वयम् ॥ ६० ॥ शत्रुघ्नेन सुमन्त्रेण गुहेन च परंतपः । तपस्विमण्डलं सर्वं विचिन्वानो न्यवर्तत ॥ ६१ ॥ अदृष्ट्वा रामभवनमपृच्छदृषिमण्डलम् । कुत्रास्ते सीतया सार्धं लक्ष्मणेन रघूत्तमः ॥ ६२ ॥ ऊचुस्ते गिरेः पश्चाद्गंगाया उत्तरे तटे । विविक्तं रामसदनं रम्यं काननमंडितम् ॥६३॥ सफलैराम्रपनसैः कदलीखण्डसंवृतम् । चम्पकैः कोविदारैश्च पुन्नागैर्विपुलैस्तथा ॥ ६४ ॥ एवं दर्शितमालोक्य मुनिभिर्भरतोऽग्रतः । हर्षाद्ययौ रघुश्रेष्ठभवनं मन्त्रिणा सह ॥ ६५ ॥ ददर्श दूरादतिभासुरं शुभं रामस्य गेहं मुनिवृन्दसेवितम् । वृक्षाग्रसंलग्नसुवल्कलाजिनं रामाभिरामं भरतः सहानुजः ॥ ६६ ॥ इति श्रीमदध्यात्मरामायणे उमामहेश्वरसंवादे अयोध्याकांडेऽष्टमः सर्गः ॥ ८ ॥

अथ अयोध्या० नवमसर्गे संकल्पादिन्यासध्यानजपक्रमः ॥

पूर्वोक्तविधिना अयोध्याकांडे नवमसर्गे न्यासध्यानजपमहं करिष्ये ॥ इति

संकल्प्य ॥ अथ करन्यासः ॥ ॐ रां रीं यं अंगुष्ठाभ्यां नमः ॥ एवं करादि विन्यस्य ॥ अथ षडंगन्यासः ॥ ॐ रां रीं यं हृदयाय नमः ॥ इति षडंगानि योजयेत् ॥ अथ ध्यानम् ॥ अथ गत्वाश्रमपदसमीपं भरतो मुदा ॥ सीतारामपदैर्युक्तं पवित्रमतिशोभनम् ॥ १ ॥ इति ध्यात्वा च श्रीरामचरितं पठ्यते तदा ॥ इति अयोध्याकांडे नवमसर्गे न्यासध्यानजपविधिः ॥ ९ ॥

श्रीमहादेव उवाच ॥ ॥ अथ गत्वाश्रमपदसमीपं भरतो मुदा । सीतारामपदैर्युक्तं पवित्रमतिशोभनम् ॥ १ ॥ स तत्र वज्रांकुशवारिजांचितध्वजादिचिह्नानि पदानि सर्वतः । ददर्श रामस्य भुवोऽतिमंगलान्यचेष्टयत्पादरजःसु सानुजः ॥ २ ॥ अहो सुधन्योऽहममूनि रामपादारविंदांकितभूतलानि । पश्यामि यत्पादरजो विमृग्यं ब्रह्मादिदेवैः श्रुतिभिश्च नित्यम् ॥ ३ ॥ इत्यद्भुतप्रेमरसाप्लुताशयो विगाढचेता रघुनाथभावने । आनंदजाश्रुस्नपितस्तनांतरः शनैरवापाश्रमसन्निधिं हरेः ॥ ४ ॥ स तत्र दृष्ट्वा रघुनाथमास्थितं दूर्वादलश्याममलमायतेक्षणम् । जटाकिरीटं नववल्कलांबर

प्रसन्नवक्त्रं तरुणारुणद्युतिम् ॥ ५ ॥ विलोकयंतं जनकात्मजां शुभां सौमित्रिणा सेवितपादपंकजम् । तदाभिदुद्राव रघूत्तमं शुचा हर्षाच्च तत्पादयुगं त्वराग्रहीत् ॥ ६ ॥ रामस्तमाकृष्य सुदीर्घबाहुर्दोर्भ्यां परिष्वज्य सिषिञ्च नेत्रजैः । जलैरथांकोपरि संन्यवेशयत्पुनः पुनः संपरिषस्वजे विभुः ॥ ७ ॥ अथ ता मातरः सर्वाः समाजग्मुस्त्वरान्विताः । राघवं द्रष्टुकामास्तास्तृषार्ता गौर्यथा जलम् ॥ ८ ॥ रामः स्वमातरं वीक्ष्य द्रुतमुत्थाय पादयोः । ववंदे साश्रु सा पुत्रमालिंग्यातीव दुःखिता ॥ ९ ॥ इतराश्च तथा नत्वा जननी रघुनंदनः । ततः समागतं दृष्ट्वा वसिष्ठं मुनिपुंगवम् ॥१०॥ साष्टांगं प्रणिपत्याह धन्योऽस्मीति पुनः पुनः । यथार्हमुपवेश्याह सर्वानेव रघूद्वहः ॥ ११ ॥ पिता मे कुशली किं वा मां किमाहातिदुःखितः । वसिष्ठस्तमुवाचेदं पिता ते रघुनंदन ॥ १२ ॥ त्वद्वियोगाभितप्तात्मा त्वामेव परिचिंतयन् । रामरामेति सीतेति लक्ष्मणेति ममार ह ॥ १३ ॥ श्रुत्वा तत्कर्णशूलाभं गुरोर्वचनमंजसा । हा हतोऽस्मीति पतितो रुदन् रामः सलक्ष्मणः ॥ १४ ॥

ततोऽनुरुरुदुः सर्वा मातरश्च तथापरे। हा तात मां परित्यज्य क्व गतोऽसि घृणाकर ॥ १५ ॥ अनाथोऽस्मि महाबाहो मां को वा लालयेदितः। सीता च लक्ष्मणश्चैव विलेपतुरतो भृशम् ॥ १६ ॥ वसिष्ठः शांतवचनैः शमयामास तां शुचम्। ततो मंदाकिनीं गत्वा स्नात्वा ते वीतकल्मषाः ॥ १७ ॥ राज्ञे ददुर्जलं तत्र सर्वे ते जलकांक्षिणे। पिंडान्निर्वापयामास रामो लक्ष्मणसंयुतः ॥१८॥ इंगुदीफलपिण्याकरचितान्मधुसंप्लुतान्। वयं यदन्नाः पितरस्तदन्नाः स्मृतिनोदिताः ॥ १९ ॥ इति दुःखाश्रुपूर्णाक्षः पुनः स्नात्वा गृहं ययौ। सर्वे रुदित्वा सुचिरं स्नात्वा जग्मुस्तथाश्रमम् ॥ २० ॥तस्मिंस्तु दिवसे सर्वे उपवासं प्रचक्रिरे। ततः परेद्युर्विमले स्नात्वा मंदाकिनीजले ॥ २१ ॥ उपविष्टं समागम्य भरतो राममब्रवीत्। राम राम महाभाग स्वात्मानमभिषेचय ॥ २२ ॥ राज्यं पालय पित्र्यं ते ज्येष्ठस्त्वं मे पिता तथा। क्षत्रियाणामयं धर्मो यत्प्रजापरिपालनम् ॥ २३ ॥ इष्ट्वा यज्ञैर्बहुविधैः पुत्रानुत्पाद्य तंतवे। राज्ये पुत्रं समारोप्य गमिष्यसि ततो वनम् ॥ २४ ॥ इदानीं वनवासस्य कालो नैव प्रसीद मे।

मातुर्मे दुष्कृतं किंचित्स्मर्तुं नार्हसि पाहि नः ॥ २५ ॥ इत्युक्त्वा चरणौ भ्रातुः शिरस्याधाय भक्तितः । रामस्य पुरतः साक्षाद्दंडवत्पतितो भुवि ॥ २६ ॥ उत्थाप्य राघवः शीघ्रमारोप्यांकेऽतिभक्तितः । उवाच भरतं रामः स्नेहार्द्रनयनः शनैः ॥ २७ ॥ शृणु वत्स प्रवक्ष्यामि त्वयोक्तं यत्तथैव तत् । किंतु मामब्रवीत्तातो नव वर्षाणि पंच च ॥ २८ ॥ उषित्वा दंडकारण्ये पुरं पश्चात्समाविश । इदानीं भरतायेदं राज्यं दत्तं मयाखिलम् ॥ २९ ॥ ततः पित्रैव सुव्यक्तं राज्यं दत्तं तवैव हि । दंडकारण्यराज्यं मे दत्तं पित्रा तथैव च ॥ ३० ॥ अतः पितुर्वचः कार्यमावाभ्यामतियत्नतः । पितुर्वचनमुल्लंघ्य स्वतंत्रो यस्तु वर्तते ॥ ३१ ॥ स जीवन्नेव मृतको देहांते निरयं व्रजेत् । तस्माद्राज्यं प्रशाधि त्वं वयं दंडकपालकाः ॥ ३२ ॥ भरतस्त्वब्रवीद्रामं कामुको मूढधीः पिता ॥ स्त्रीजितो भ्रांतहृदय उन्मत्तो यदि वक्ष्यति । तत्सत्यमिति न ग्राह्यं भ्रांतवाक्यं यथा सुधीः ॥ ३३ ॥ राम उवाच ॥ ॥ न स्त्रीजितः पिता ब्रूयान्न कामी नैव मूढधीः । पूर्वं प्रतिश्रुतं तस्य सत्यवादी ददौ भयात् ॥ ३४ ॥ असत्याद्भीतिरधिका महतां

नरकादपि । करोमीत्यहमप्येतत्सत्यं तस्यै प्रतिश्रुतम् ॥ ३५ ॥ कथं वाक्यमहं कुर्यामसत्यं राघवो हि सन् । इत्युदीरितमाकर्ण्य रामस्य भरतोऽब्रवीत् ॥ ॥ ३६ ॥ तथैव चीरवसनो वने वत्स्यामि सुव्रत । चतुर्दश समास्त्वं तु राज्यं कुरु यथासुखम् ॥ ३७ ॥ राम उवाच ॥ पित्रा दत्तं तवैवैतद्राज्यं मह्यं वनं ददौ । व्यत्ययं यद्यहं कुर्यामसत्यं पूर्ववत् स्थितम् ॥ ३८ ॥ भरत उवाच ॥ ॥ अहमप्यागमिष्यामि सेवे त्वां लक्ष्मणो यथा । नोचेत्प्रायोपवेशेन त्यजाम्येतत्कलेवरम् ॥ ३९ ॥ इत्येवं निश्चयं कृत्वा दर्भानास्तीर्य चातपे । मनसापि विनिश्चित्य प्राङ्मुखोपविवेश सः ॥ ४० ॥ भरतस्यापि निर्बंधं दृष्ट्वा रामोऽतिविस्मितः । नेत्रांतसंज्ञां गुरवे चकार रघुनंदनः ॥ ४१ ॥ एकांते भरतं प्राह वसिष्ठो ज्ञानिनां वरः । वत्स गुह्यं शृणुष्वेदं मम वाक्यात्सुनिश्चितम् ॥ ४२ ॥ रामो नारायणः साक्षाद्ब्रह्मणा याचितः पुरा । रावणस्य वधार्थाय जातो दशरथात्मजः ॥ ४३ ॥ योगमायापि सीतेति जाता जनकनंदिनी । शेषोऽपि लक्ष्मणो जातो राममन्वेति सर्वदा ॥ ४४ ॥ रावणं हंतुकामास्ते गमिष्यंति न संशयः । कैकेय्या वर-

दानादि यद्यन्निष्ठुरभाषणम् ॥ ४५ ॥ सर्वं देवकृतं नोचेदेवं सा भाषयेत्कथम् । तस्मात्त्यजाग्रहं तात रामस्य विनिवर्तने ॥ ४६ ॥ निवर्तस्व महासैन्यैर्भ्रातृभिः सहितः पुरम् । रावणं सकुलं हत्वा शीघ्रमेवागमिष्यति ॥ ४७ ॥ इति श्रुत्वा गुरोर्वाक्यं भरतो विस्मयान्वितः । गत्वा समीपं रामस्य विस्मयोत्फुल्ललोचनः ॥ ४८॥ पादुके देहि राजेंद्र राज्याय तव पूजिते । तयोः सेवां करोम्येव यावदागमनं तव ॥४९ ॥ इत्युक्त्वा पादुके दिव्ये योजयामास पादयोः।रामस्य ते ददौ रामो भरतायातिभक्तितः ॥ ५० ॥ गृहीत्वा पादुके दिव्ये भरतो रत्नभूषिते । रामं पुनः परिक्रम्य प्रणनाम पुनः पुनः ॥५१॥भरतः पुनराहेदं भक्त्या गद्गदया गिरा । नवपंचसमांते तु प्रथमे दिवसे यदि ॥ ५२ ॥ नागमिष्यसि चेद्राम प्रविशामि महानलम्।बाढमित्येव तं रामो भरतं संन्यवर्तयत्॥५३॥ससैन्यः सवसिष्ठश्च शत्रुघ्नसहितः सुधीः । मातृभिर्मंत्रिभिः सार्धं गमनायोपचक्रमे ॥ ५४ ॥ कैकेयी राममेकान्ते स्रवन्नेत्रजलाकुला । प्रांजलिः प्राह हे राम तव राज्यविघातनम् ॥ ५५ ॥ कृतं मया दुष्टधिया मायामोहितचेतसा । क्षमस्व मम दौरात्म्यं

क्षमासारा हि साधवः॥५६॥त्वंसाक्षाद्विष्णुरव्यक्तः परमात्मा सनातनः। माया-मानुषरूपेण मोहयस्यखिलं जगत्। त्वयैव प्रेरितो लोकः कुरुते साध्वसाधु वा ॥ ५७ ॥ त्वदधीनमिदं विश्वमस्वतंत्रं करोति किम्। यथा कृत्रिमनर्तक्यो नृत्यंति कुहकेच्छया ॥ ५८ ॥ त्वदधीना तथा माया नर्तकी बहुरूपिणी। त्वयैव प्रेरिताऽहं च देवकार्यं करिष्यता ॥ ५९ ॥ पापिष्ठं पापमनसा कर्माचरमरिंदम। अद्य प्रतीतोऽसि मम देवानामप्यगोचरः ॥ ६० ॥ पाहि विश्वेश्वरानन्त जगन्नाथ नमोऽस्तुते। छिंधि स्नेहमयं पाशं पुत्रवित्तादिगोचरम्॥ ६१ ॥ त्वज्ज्ञानामलखड्गेन त्वामहं शरणं गता। कैकेय्या वचनं श्रुत्वा रामः सस्मितमब्रवीत्॥ ६२ ॥ यदाह मां महाभागे नानृतं सत्यमेव तत्। मयैव प्रेरिता वाणी तव वक्त्राद्विनिर्गता ॥ ६३ ॥ देवकार्यार्थसिद्ध्यर्थमत्र दोषः कुतस्तव। गच्छ त्वं हृदि मां नित्यं भावयन्ती दिवानिशम्॥ ६४ ॥ सर्वत्र विगतस्नेहा मद्भक्त्या मोक्ष्यसेऽचिरात्। अहं सर्वत्र समदृक् द्वेष्यो वा प्रिय एव वा ॥ ६५ ॥ नास्ति मे कल्पकस्येव भजतोऽनुभजाम्यहम्। मन्माया

मोहितधियो मामेव मनुजाकृतिम् ॥ ६६ ॥ सुखदुःखाद्यनुगतं जानंति न तु तत्त्वतः । दिष्ट्या मद्गोचरं ज्ञानमुत्पन्नं ते भवापहम् ॥ ६७ ॥ स्मरन्ती तिष्ठ भवने लिप्यसे न च कर्मभिः । इत्युक्ता सा परिक्रम्य रामं सानंदविस्मयः ॥ ६८ ॥ प्रणम्य शतशो भूमौ ययौ गेहं मुदान्विता । भरतस्तु सहामात्यैर्मातृभिर्गुरुणा सह ॥ ६९ ॥ अयोध्यामगमच्छीघ्रं राममेवानुचिंतयन् । पौरजानपदान्सर्वानयोध्यायामुदारधीः ॥ ७० ॥ स्थापयित्वा यथान्यायं नंदिग्रामं ययौ स्वयम् । तत्र सिंहासने नित्यं पादुके स्थाप्य भक्तितः ॥ ७१ ॥ पूजयित्वा यथा रामं गंधपुष्पाक्षतादिभिः । राजोपचारै रखिलैः प्रत्यहं नियतव्रतः ॥ ७२ ॥ फलमूलाशनो दांतो जटावल्कलधारकः । अधःशायी ब्रह्मचारी शत्रुघ्नसहितस्तदा ॥ ७३ ॥ राजकार्याणि सर्वाणि यावंति पृथिवीतले । तानि पादुकयोः सम्यङ्निवेदयति राघवः ॥ ७४ ॥ गणयन् दिवसानेव रामागमनकांक्षया । स्थितो रामार्पितमना साक्षाद्ब्रह्ममुनिर्यथा ॥ ७५ ॥ रामस्तु चित्रकूटाद्रौ वसन्मुनिभिरावृतः । सीतया लक्ष्मणेनापि किंचि-

त्कालमुपावसत् ॥ ७६ ॥ नागराश्च सदायांति रामदर्शनलालसाः । चित्रकूटस्थितं ज्ञात्वा सीतया लक्ष्मणेन च ॥ ७७ ॥ दृष्ट्वा तज्जनसंबाधं रामस्तत्याज तं गिरिम् । दंडकारण्यगमने कार्यमप्यनुचिंतयन् ॥ ७८ ॥ अन्वगात्सीतया भ्रात्रा ह्यत्रेराश्रममुत्तमम् । सर्वत्र सुखसंवास जनसंबाधवर्जितम् ॥ ७९ ॥ गत्वा मुनिमुपासीनं भासयंतं तपोवनम् । दण्डवत्प्रणिपत्याह रामोऽहमभिवादये ॥ ८० ॥ पितुराज्ञां पुरस्कृत्य दंडकानहमागतः । वनवासमिषेणापि धन्योऽहं दर्शनात्तव ॥ ८१ ॥ श्रुत्वा रामस्य वचनं रामं ज्ञात्वा हरिं परम् । पूजयामास विधिवद्भक्त्या परमया मुनिः ॥ ८२ ॥ वन्यैः फलैः कृतातिथ्यमुपविष्टं रघूत्तमम् । सीतां च लक्ष्मणं चैव संतुष्टो वाक्यमब्रवीत् ॥ ८३ ॥ भार्या मेऽतीव संवृद्धा ह्यनसूयेति विश्रुता । तपश्चरंती सुचिरं धर्मज्ञा धर्मवत्सला ॥ ८४ ॥ अंतस्तिष्ठति तां सीता पश्यत्वरिनिषूदन । तथेति जानकीं प्राह रामो राजीवलोचनः ॥ ८५ ॥ गच्छ देवीं नमस्कृत्य शीघ्रमेहि पुनः शुभे । तथेति रामवचनं सीता चापि तथाऽक-

रोत् ॥ ८६ ॥ दंडवत्पतितामग्रे सीतां दृष्ट्वाऽतिहृष्टधीः । अनसूया समालिंग्य वत्से सीतेति सादरम् ॥ ८७ ॥ दिव्ये ददौ कुंडले द्वे निर्मिते विश्वकर्मणा । दुकूले द्वे ददौ तस्यै निर्मले भक्तिसंयुता ॥ ८८ ॥ अंगरागं च सीतायै ददौ दिव्यं शुभानना । न त्यक्ष्यतेंऽगरागेण शोभा त्वां कमलानने ॥ ८९ ॥ पातिव्रत्यं पुरस्कृत्य राममन्वेहि जानकि । कुशली राघवो यातु त्वया सह पुनर्गृहम् ॥ ९० ॥ भोजयित्वा यथान्यायं रामं सीतासमन्वितम् । लक्ष्मणं च तदा रामं पुनः प्राह कृतांजलिः ॥ ९१ ॥ राम त्वमेव भुवनानि विधाय तेषां संरक्षणाय सुरमानुषतिर्यगादीन् । देहान्बिभर्षि न च देहगुणैर्विलिप्तस्त्वत्तो बिभेत्यखिलमोहकरी च माया ॥ ९२ ॥ इति श्रीम० उमामहेश्वर० अयोध्याकांडे नवमः सर्गः ॥ ९ ॥

॥ अयोध्याकांडे नवानां सर्गाणां सप्तशतानि श्लोकाः ॥ ७७० ॥

अथ

अरण्यकाण्डं

प्रारभ्यते

अरण्यकांडम् ।

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ अथ अरण्यकांडे न्यासध्यानजपक्रमारंभः ॥

ॐ अस्य श्रीमदध्यात्मरामायणे अरण्यकांडमहामालामंत्रस्य ॥ श्रीभगवान् सदाशिव ऋषिः ॥ अनुष्टुप् छंदः ॥ श्रीरामः परमात्मा देवता ॥ ॐ नमो नारायणेति बीजम् ॥ दाशरथिरिति शक्तिः ॥ रावणघ्न इति कीलकम् ॥ मम अमुककामनासिद्ध्यर्थम् अमुकस्तोत्रस्य मंत्रसंपुटीकरणं करिष्ये ॥ अथ लोमविलोममंत्रयुक्तं करिष्ये वा मंडलयुक्तं करिष्ये ॥ इत्यादौ संकल्प्य न्यासान् चरेत् ॥ तत्रादौ ऋष्यादिन्यासः ॥ ॐ श्रीभगवान् सदाशिव ऋषये नमः शिरसि ॥ अनुष्टुप्छंदसे नमः मुखे ॥ श्रीरामपरमात्मादेवतायै नमः हृदये ॥ ॐ नमो नारायणेति बीजाय नमः गुह्ये ॥ दाशरथिरिति शक्तये नमः पादयोः ॥ रावणघ्न इति कीलकाय नमः सर्वांगे ॥ मम चतुर्विधपुरुषार्थसिद्ध्यर्थे जपे विनियोगः ॥ अथ करन्यासः ॥ ॐ रां अंगुष्ठाभ्यां नमः ॥ ॐ रीं तर्जनीभ्यां नमः ॥ ॐ रूं मध्यमाभ्यां नमः ॥ ॐ रैं अनामिकाभ्यां नमः ॥ ॐ रौं कनिष्ठिकाभ्यां नमः ॥ ॐ रः करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः ॥

अथ षडंगन्यासः ॥ ॐ रां हृदयाय नमः ॥ ॐ रीं शिरसे स्वाहा ॥ ॐ रूं शिखायै वषट् ॥ ॐ रैं कवचाय हुम् ॥ ॐ रौं नेत्रत्रयाय वौषट् ॥ ॐ रः अस्त्राय फट् ॥ ॐ रां रीं रूं रैं रौं रः इति दिग्बंधः ॥ अथ सात्त्विकध्यानम् ॥ नीलेंदीवरतुल्यश्यामवदनं पीतांबरालंकृतं मुद्रां ज्ञानमयीं दधानमपरां विद्युन्निभां राघवम् ॥ पश्यंतीं मुकुटांगदादिविविधैः कल्पोज्ज्वलांगं भजे श्रीमद्दाशरथिं नमामि सुतरामब्धौ प्लवं दुस्तरे ॥ इति ध्यात्वा मानसोपचारैः संपूज्य ॥

॥ अथ अरण्यकांडे प्रथमसर्गे संकल्पादिन्यासध्यानजपक्रमः ॥

ॐ अस्य श्रीमदध्यात्मरामायणे अरण्यकांडे प्रथमसर्गस्य श्रीभगवान् बादरायण ऋषिः ॥ गायत्री छंदः ॥ ॐ नमोनारायणो देवता ॥ श्रीलक्ष्मीबीजम् ॥ परमा शक्तिः ॥ अव्यक्तं कीलकम् ॥ अमुकसंपुटीकरणसिध्यर्थममुकमन्त्रलोमविलोमसंपुटीकरणदशाध्यायै मन्त्राष्टाक्षरसंयुक्तं प्रथमसर्गे न्यासध्यानजपमहं करिष्ये ॥ इति संकल्प्य ॥ अथ करन्यासः ॥ ॐ मां रूं जं अंगुष्ठाभ्यां नमः ॥ ॐ मां रूं जं तर्जनीभ्यां नमः ॥ ॐ मां रूं जं मध्यमाभ्यां नमः ॥

ॐ मां रूं जं अनामिकाभ्यां नमः ॥ ॐ मां रूं जं कनिष्ठिकाभ्यां नमः ॥ ॐ मां रूं जं करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः ॥ अथ षडंगन्यासः ॥ ॐ मां रूं जं हृदयाय नमः ॥ ॐ मां रूं जं शिरसे स्वाहा ॥ ॐ मां रूं जं शिखायै वषट् ॥ ॐ मां रूं जं कवचाय हुम् ॥ ॐ मां रूं जं नेत्रत्रयाय वौषट् ॥ ॐ मां रूं जं अस्त्राय फट् ॥ ॐ मां रूं जं इति मंत्रेण दिग्बंधः ॥ अथ ध्यानम् ॥ अथ तत्र दिनं स्थित्वा प्रभाते रघुनंदनः ॥ स्नात्वा मुनिं समामंत्र्य प्रयाणायोपचक्रमे ॥ १ ॥ इति ध्यात्वा च श्रीरामचरितं पठ्यते तदा ॥ इत्यरण्यकांडे प्रथमसर्गे न्यासध्यानजपविधिः ॥१॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ अथ तत्र दिनं स्थित्वा प्रभाते रघुनंदनः । स्नात्वा मुनिं समामंत्र्य प्रयाणायोपचक्रमे ॥ १ ॥ मुने गच्छामहे सर्वे मुनिमंडलमंडितम् । विपिनं दंडकं यत्र त्वमाज्ञातुमिहार्हसि॥२॥मार्गप्रदर्शनार्थाय शिष्यानाज्ञप्तुमर्हसि । श्रुत्वा रामस्य वचनं प्रहस्यात्रिर्महायशाः। प्राह तत्र रघुश्रेष्ठं राम राम सुराश्रय ॥ ३ ॥ सर्वस्य मार्गद्रष्टा त्वं तव को मार्गदर्शकः। तथापि दर्शयिष्यंति तव लोकानुसारिणः ॥ ४ ॥ इति शिष्या-

न्समादिश्य स्वयं किंचित्तमन्वगात्। रामेण वारितः प्रीत्या अत्रिः स्वभवनं ययौ ॥ ५ ॥ क्रोशमात्रं ततो गत्वा ददर्श महतीं नदीम्। अत्रेः शिष्यानुवाचेदं रामो राजीवलोचनः ॥ ६ ॥ नद्याः संतरणे कश्चिदुपायो विद्यते न वा । ऊचुस्ते विद्यते नौका सुदृढा रघुनन्दन ॥ ७ ॥ तारयिष्यामहे युष्मान्वयमेव क्षणादिह। ततो नावि समारोप्य सीतां राघवलक्ष्मणौ ॥ ८ ॥ क्षणात्संतारयामासुर्नदीं मुनिकुमारकाः। रामाभिनंदिताः सर्वे जग्मुरत्रेरथाश्रमम् ॥ ९ ॥ तावेत्य विपिनं घोरं झिल्लीझंकारनादितम्। नानामृगगणाकीर्णं सिंहव्याघ्रादिभीषणम् ॥ १० ॥ राक्षसैर्घोररूपैश्च सेवितं रोमहर्षणम्। प्रविश्य विपिनं घोरं रामो लक्ष्मणमब्रवीत् ॥ ११ ॥ इतः परं प्रयत्नेन गंतव्यं सहितेन मे। धनुर्गुणेन संयोज्य शरानपि करे दधत् ॥ १२ ॥ अग्रे यास्याम्यहं पश्चात्त्वमन्वेहि धनुर्धरः। आवयोर्मध्यगा सीता मायेवात्मपरात्मनोः ॥ १२ ॥ चक्षुश्चारय सर्वत्र दृष्टं रक्षोभयं महत्। विद्यते दंडकारण्ये श्रुतपूर्वमरिंदम ॥ १४ ॥ इत्येवं भाषमाणौ तौ जग्मतुः सार्धयोजनम्। तत्रैका पुष्करिण्यास्ते कल्हारकु-

मुदोत्पलैः॥१५॥अंबुजैः शीतलोदेन शोभमाना व्यदृश्यत । तत्समीपमथो गत्वा पीत्वा तत्सलिलं शुभम् ॥ १६ ॥ ऊषुस्ते सलिलाभ्याशे क्षणं छायामुपाश्रिताः। ततो ददृशुरायांतं महासत्त्वं भयानकम् ॥ १७ ॥ करालदंष्ट्रवदनं भीषयंतं स्वगर्जितैः । वामांसे न्यस्तशूलाग्रग्रथितानेकमानुषम् ॥ १८ ॥ भक्षयंतं गजव्याघ्रमहिषं वनगोचरम् । ज्याऽऽरोपितं धनुर्धृत्वा रामो लक्ष्मणमब्र-वीत् ॥ १९ ॥ पश्य भ्रातर्महाकायो राक्षसोऽयमुपागतः । आयात्यभिमुखं नोऽग्रे भीरूणां भयमावहन् ॥ २० ॥ सज्जीकृतधनुस्तिष्ठ माभैर्जनकनंदिनि । इत्युक्त्वा बाणमादाय स्थितो राम इवाचलः ॥ २१ ॥ स तु दृष्ट्वा रमानाथं लक्ष्मणं जानकीं तदा । अट्टहासं ततः कृत्वा भीषयन्निदमब्रवीत् ॥ २२ ॥ कौ युवां बाणतूणीरजटावल्कलधारिणौ । मुनिवेषधरौ बालौ स्त्रीसहायौ सुदुर्मदौ ॥ २३ ॥ सुन्दरौ बत मे वक्त्रप्रविष्टकवलोपमौ । किमर्थमागतौ घोरं वनं व्यालनिषेवितम् ॥ २४ ॥ श्रुत्वा रक्षोवचो रामः स्मयमान उवाच तम् । अहं रामस्त्वयं भ्राता लक्ष्मणो मम संमतः ॥ २५ ॥ एषा सीता

मम प्राणवल्लभा वयमागताः। पितृवाक्यं पुरस्कृत्य शिक्षणार्थं भवादृशाम्। ॥ २६ ॥ श्रुत्वा तद्रामवचनमट्टहासमथाकरोत्। व्यादाय वक्त्रं बाहुभ्यां शूलमादाय सत्वरः ॥ २७ ॥ मां न जानासि राम त्वं विराधं लोकविश्रुतम्। मद्भयान्मुनयः सर्वे त्यक्त्वा वनमितो गताः ॥ २८ ॥ यदि जीवितुमिच्छास्ति त्यक्त्वा सीतां निरायुधौ। पलायतं न चेच्छीघ्रं भक्षयामि युवामहम् ॥ २९ ॥ इत्युक्त्वा राक्षसः सीतामादातुमभिदुद्रुवे। रामश्चिच्छेद तद्बाहू शरेण प्रहसन्निव ॥ ३० ॥ ततः क्रोधपरीतात्मा व्यादाय विकटं मुखम्। राममभ्यद्रवद्रामश्चिच्छेद परिधावतः ॥ ३१ ॥ पदद्वयं विराधस्य तदद्भुतमिवाभवत् ॥ ३२ ॥ ततः सर्प इवास्येन ग्रसितुं राममापतत्। ततोऽर्धचंद्राकारेण बाणेनास्य महच्छिरः ॥ ३३ ॥ चिच्छेद रुधिरौघेण पपात धरणीतले। ततः सीता समालिंग्य प्रशशंस रघूत्तमम् ॥ ३४ ॥ ततो दुन्दुभयो नेदुर्दिवि देवगणेरिताः। ननृतुश्चाप्सरा हृष्टा जगुर्गंधर्वकिन्नराः। ॥ ३५ ॥ विराधकायादतिसुंदराकृतिर्विभ्राजमानो विमलांबरावृतः।

प्रतप्तचामीकरचारुभूषणो व्यदृश्यताग्रे गगने रविर्यथा ॥ ३६ ॥ प्रणम्य रामं प्रणतार्तिहारिणं भवप्रवाहोपरमं घृणाकरम् । प्रणम्य भूयः प्रणनाम दंडवत्प्रपन्नसर्वार्तिहरं प्रसन्नधीः ॥ ३७ ॥ ॥ विराध उवाच ॥ श्रीराम राजीवदलायताक्ष विद्याधरोऽहं विमलप्रकाशः । दुर्वाससाऽकारणकोपमूर्तिना शप्तः पुरा सोऽद्य विमोचितस्त्वया ॥ ३८ ॥ इतः परं त्वच्चरणारविंदयोः स्मृतिः सदा मेऽस्तु भवोपशांतये । त्वन्नामसंकीर्तनमेव वाणी करोतु मे कर्णपुटं त्वदीयम् ॥ ३९ ॥ कथामृतं पातु करद्वयं ते पादारविंदार्चनमेव कुर्यात् । शिरश्च ते पादयुगप्रणामं करोतु नित्यं भवदीयमेवम् ॥ ४० ॥ नमस्तुभ्यं भगवते विशुद्धज्ञानमूर्तये । आत्मारामाय रामाय सीतारामाय वेधसे ॥ ४१ ॥ प्रपन्नं पाहि मां राम यास्यामि त्वदनुज्ञया । देवलोकं रघुश्रेष्ठ माया मां मावृणोतु ते ॥ ४२ ॥ इति विज्ञापितस्तेन प्रसन्नो रघुनंदनः ॥ ददौ वरं तदा प्रीतो विराधाय महामतिः ॥ ४३ ॥ गच्छ विद्याधराशेषमायादोषगुणाजिताः । त्वया मद्दर्शनात्सद्यो मुक्तो ज्ञानवतां वरः ॥ ४४ ॥ मद्भक्तिर्दुर्लभा

लोके जाता चेन्मुक्तिदा यतः। अतस्त्वं भक्तिसंपन्नः परं याहि ममाज्ञया॥४५॥ रामेण रक्षोनिधनं सुघोरं शापाद्विमुक्तिर्वरदानमेवम् । विद्याधरत्वं पुनरेव लब्धं रामं गृणन्नेति नरोऽखिलार्थान् ॥ ४६॥ इति श्रीमदध्यात्मरामायणे उमामहेश्वरसंवादे अरण्यकांडे प्रथमः सर्गः ॥ १ ॥

॥ अथ अरण्य० द्वितीयसर्गे संकल्पादिन्यासध्यानजपक्रमः ॥

ॐ अस्य श्रीमदध्यात्मरामायणे अरण्यकांडे द्वितीयसर्गस्य ॥ श्रीभगवान् बादरायण ऋषिः ॥ गायत्री छंदः ॥ ॐ नमोनारायणो देवता ॥ श्रीलक्ष्मीबीजम् ॥ परमा शक्तिः॥ अव्यक्तं कीलकम् ॥ अमुकसंपुटीकरणसिद्ध्यर्थममुकमंत्रलोमविलोमसंपुटीकरणदशाध्यायेमंत्राष्टाक्षरसंयुक्तं द्वितीयसर्गे न्यासध्यानजपमहं करिष्य इति संकल्प्य ॥ अथ करन्यासः ॥ ॐ मां रूं यं अंगुष्ठाभ्यां नमः॥ ॐ मां रूं यं तर्जनीभ्यां नमः॥ ॐ मां रूं यं मध्यमाभ्यां नमः॥ ॐ मां रूं यं अनामिकाभ्यां नमः॥ ॐ मां रूं यं कनिष्ठिकाभ्यां नमः॥ ॐ मां रूं यं करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः॥ अथ षडंगन्यासः॥ ॐ मां रूं

यं हृदयाय नमः ॥ ॐ मां रूं यं शिरसे स्वाहा ॥ ॐ मां रूं यं शिखायै वषट् ॥ ॐ मां रूं यं कवचाय हुम्॥ॐ मां रूं यं नेत्रत्रयाय वौषट्॥ ॐमां रूं यं अस्त्राय फट् ॥ ॐ मां रूं यं इति मंत्रेण दिग्बंधः ॥ अथ ध्यानम् ॥ विराधे स्वर्गते रामो लक्ष्मणेन च सीतया ॥ जगाम शरभंगस्य वनं सर्वसुखावहम् ॥ १ ॥ इति ध्यात्वा च श्रीरामचरितं पठ्यते तदा ॥ इति द्वितीयसर्गे न्यासध्यानजपविधिः ॥ २ ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ विराधे स्वर्गते रामो लक्ष्मणेन च सीतया। जगाम शरभंगस्य वनं सर्वसुखावहम् ॥ १ ॥ शरभंगस्ततो दृष्ट्वा रामं सौमित्रिणा सह । आयांतं सीतया सार्धं संभ्रमादुत्थितः सुधीः ॥ २ ॥ अभिगम्य सुसंपूज्य विष्टरेषूपवेशयत्। आतिथ्यमकरोत्तेषां कंदमूलफलादिभिः॥३॥ प्रीत्याह शरभंगोऽपि रामं भक्तपरायणम् । बहुकालमिहैवासं तपसे कृतनिश्चयः ॥ ४ ॥ तव संदर्शनाकांक्षी राम त्वं परमेश्वरः । अद्य मत्तपसा सिद्धं यत्पुण्यं बहु विद्यते । तत्सर्वं तव दास्यामि ततो मुक्तिं व्रजाम्यहम् ॥ ५ ॥ समर्प्य रामस्य महत्सुपुण्यफलं विरक्तः शरभंगयोगी । चितिं समारोहयद-

प्रमेयं रामं ससीतं सहसा प्रणम्य ॥ ६ ॥ ध्यायंश्चिरं राममशेषहृत्स्थं दूर्वादलश्यामलमंबुजाक्षम् । चीरांबरं स्निग्धजटाकलापं सीतासहायं सहलक्ष्मणं तम् ॥ ७ ॥ को वा दयालुः स्मृतकामधेनुरन्यो जगत्यां रघुनायकादहो । स्मृतो मया नित्यमनन्यभाजा ज्ञात्वा स्मृतिं मे स्वयमेव यातः ॥ ८ ॥ पश्यत्विदानीं देवेशो रामो दाशरथिः प्रभुः । दग्ध्वा स्वदेहं गच्छामि ब्रह्मलोकमकल्मषः ॥ ९ ॥ अयोध्याधिपतिर्मेऽस्तु हृदये राघवः सदा । यद्वामांके स्थिता सीता मेघस्येव तडिल्लता ॥ १० ॥ इति रामं चिरं ध्यात्वा दृष्ट्वा च पुरतः स्थितम् । प्रज्वाल्य सहसा वह्निं दग्ध्वा पंचात्मकं वपुः ॥ ११ ॥ दिव्यदेहधरः साक्षाद्ययौ लोकपतेःपदम्। ततो मुनिगणाः सर्वे दंडकारण्यवासिनः॥ आजग्मू राघवं द्रष्टुं शरभंगनिवेशनम् ॥१२ ॥ दृष्ट्वा मुनिसमूहं तं जानकीरामलक्ष्मणाः। प्रणेमुः सहसा भूमौ मायामानुषरूपिणः ॥ १३ ॥ आशीर्भिरभिनंद्याथ रामं सर्वहृदि स्थितम् । ऊचुः प्रांजलयः सर्वे धनुर्बाणधरं हरिम् ॥ १४ ॥ भूमेर्भारावताराय जातोऽसि ब्रह्मणाऽर्थितः । जानीमस्त्वां हरिं लक्ष्मीं जानकीं

लक्ष्मणं तथा ॥ १५ ॥ शेषांशं शंखचक्रे द्वे भरतं सानुजं तथा । अतश्चादौ ऋषीणां त्वं दुःखं मोक्तुमिहार्हसि ॥ १६ ॥ आगच्छ यामो मुनिसेवितानि वनानि सर्वाणि रघूत्तम क्रमात् । द्रष्टुं सुमित्रासुतजानकीभ्यां तदा दयास्मासु दृढा भविष्यति ॥ १७ ॥ इति विज्ञापितो रामः कृतांजलिपुटैर्विभुः ॥ जगाम मुनिभिःसार्धं द्रष्टुं मुनिवनानि सः॥१८॥ददर्श तत्र पतितान्यनेकानिशिरांसिसः। अस्थिभूतानि सर्वत्र रामो वचनमब्रवीत् ॥ १९ ॥ अस्थीनि केषामेतानि किमर्थं पतितानि वै । तमूचुर्मुनयो राम ऋषीणां मस्तकानि हि ॥ २० ॥ राक्षसैर्भक्षितानीश प्रमत्तानां समाधितः । अंतरायं मुनीनां ते पश्यंतोऽनुचरंति हि ॥ ॥ २१ ॥ श्रुत्वा वाक्यं मुनीनां स भयदैन्यसमन्वितम् । प्रतिज्ञामकरोद्रामो वधायाशेषरक्षसाम्॥२२॥पूज्यमानः सदा तत्र मुनिभिर्वनवासिभिः । जानक्या सहितो रामो लक्ष्मणेन समन्वितः ॥ २३ ॥ उवास कतिचित्तत्र वर्षाणि रघुनंदनः । एवं क्रमेण संपश्यन्नृषीणामाश्रमान्विभुः ॥ २४ ॥ सुतीक्ष्णस्याश्रमं प्रागात्प्रख्यातमृषिसंकुलम् । सर्वर्तुगुणसंपन्नं सर्वकालसुखावहम्॥२५॥राममा-

गतमाकर्ण्य सुतीक्ष्णः स्वयमागतः। अगस्त्यशिष्यो रामस्य मंत्रोपासनतत्परः। विधिवत्पूजयामास भक्त्युत्कंठितलोचनः॥२६॥सुतीक्ष्णउवाच॥त्वन्मंत्रजाप्यहमनंतगुणाप्रमेय सीतापते शिवविरिंचिसमाश्रितांघ्रे।संसारसिंधुतरणामलपोतपाद रामाभिराम सततं तव दासदासः ॥२७॥ मामद्य सर्वजगतामविगोचरस्त्वं त्वन्मायया सुतकलत्रगृहांधकूपे। मग्नं निरीक्ष्य मलपुद्गलपिंडमोहपाशानुबद्धहृदयं स्वयमागतोऽसि ॥ २८ ॥ त्वं सर्वभूतहृदयेषु कृतालयोऽपि त्वन्मंत्रजाप्यविमुखेषु तनोषि मायाम्। त्वन्मंत्रसाधनपरेष्वपयाति माया सेवानुरूपफलदोऽसि यथा महीपः ॥ २९ ॥ विश्वस्य सृष्टिलयसंस्थितिहेतुरेकस्त्वं मायया त्रिगुणया विधिरीशविष्णू। भासीश मोहितधियां विविधाकृतिस्त्वं यद्वद्रविः सलिलपात्रगतो ह्यनेकः ॥ ३० ॥ प्रत्यक्षतोऽद्य भवतश्चरणारविंदं पश्यामि राम तमसः परतः स्थितस्य। दृग्रूपतस्त्वमसतामविगोचरोऽपि त्वन्मंत्रपूतहृदयेषु सदा प्रसन्नः ॥ ३१ ॥ पश्यामि राम तव रूपमरूपिणोऽपि मायाविडम्बनकृतं सुमनुष्यवेषम्। कंदर्पकोटिसुभगं कमनीयचापबाणं दयार्द्रहृदयं

स्मितचारुवक्रम् ॥ ३२ ॥ सीतासमेतमजिनांबरमप्रधृष्यं सौमित्रिणा नियतसे-
वितपादपद्मम् । नीलोत्पलद्युतिमनंतगुणं प्रशांतं तद्भागधेयमनिशं प्रणमामि
रामम् ॥ ३३ ॥ जानंतु राम तव रूपमशेषदेशकालाद्युपाधिरहितं घनचित्प्र-
काशम् । प्रत्यक्षतोऽद्य मम गोचरमेतदेव रूपं विभातु हृदये न परं विकांक्षे
॥ ३४ ॥ इत्येवं स्तुवतस्तस्य रामः सस्मितमब्रवीत् । मुने जानामि ते चित्तं
निर्मलं मदुपासनात् ॥ ३५ ॥ अतोऽहमागतो द्रष्टुं मदृते नान्यसाधनम् । मन्मं-
त्रोपासका लोके मामेव शरणं गताः ॥ ३६ ॥ निरपेक्षा नान्यगतास्तेषां दृश्योऽह-
मन्वहम् । स्तोत्रमेतत्पठेद्यस्तु त्वत्कृतं मत्प्रियं सदा ॥३७॥ सद्भक्तिर्मे भवेत्तस्य
ज्ञानं च विमलं भवेत् । त्वं ममोपासनादेव विमुक्तोऽसीह सर्वतः ॥३८ ॥ देहांते
मम सायुज्यं लप्स्यसे नात्र संशयः । गुरुं ते द्रष्टुमिच्छामि ह्यगस्त्यं मुनिनाय-
कम् । किंचित्कालं तत्र वस्तुं मनो मे त्वरयत्यलम् ॥ ३९ ॥ सुतीक्ष्णोऽपि तथेत्याह
श्वोगमिष्यसि राघव । अहमप्यागमिष्यामि चिरादृष्टो महामुनिः ॥ ४० ॥ अथ
प्रभाते मुनिना समेतो रामः ससीतः सह लक्ष्मणेन । अगस्त्यसंभाषणलोल-

मानसः शनैरगस्त्यानुजमंदिरं ययौ ॥ ४१ ॥ इति श्रीमदध्यात्मरामायणे उमा-महेश्वरसंवादे अरण्यकांडे द्वितीयः सर्गः ॥ २ ॥

अथ अरण्यकांडे तृतीयसर्गे संकल्पादिन्यासध्यानजपक्रमः ॥

ॐ अस्य श्रीमदध्यात्मरामायणे अरण्यकांडे तृतीयसर्गस्य ॥ श्रीभगवान् बादरायण ऋषिः ॥ गायत्री छंदः ॥ ॐ नमोनारायणो देवता ॥ श्रीलक्ष्मीर्बीजम् ॥ परमा शक्तिः ॥ अव्यक्तं कीलकम् ॥ अमुकसंपुटीकरणसिद्ध्यर्थममुकमंत्र-लोमविलोमसंपुटीकरणदशाध्याये मंत्राष्टाक्षरसंयुक्तं तृतीयसर्गे न्यासध्यान-जपमहं करिष्ये ॥ इति संकल्प्य ॥ अथ करन्यासः ॥ ॐ मां रूं जं अंगुष्ठाभ्यां नमः ॥ ॐ मां रूं जं तर्जनीभ्यां नमः ॥ ॐ मां रूं जं मध्यमाभ्यां नमः ॥ ॐ मां रूं जं अनामिकाभ्यां नमः ॥ ॐ मां रूं जं कनिष्ठिकाभ्यां नमः ॥ ॐ मां रूं जं करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः ॥ अथ षडंगन्यासः । ॐ मां रूं जं हृदयाय नमः ॥ ॐ मां रूं जं शिरसे स्वाहा ॥ ॐ मां रूं जं शिखायै वषट् ॥ ॐ मां रूं जं कवचाय हुम् ॥ ॐ मां रूं जं नेत्रत्रयाय वौषट् ॥ ॐ मां रूं जं

अस्त्राय फट् ॥ ॐ मां रूं जं इति मंत्रेण दिग्बंधः ॥ अथ ध्यानम् ॥ अथ रामः सुतीक्ष्णेन जानक्या लक्ष्मणेन च । अगस्त्यस्यानुजस्थानं मध्याह्ने समपद्यत॥१॥इति ध्यात्वा च श्रीरामचरितं पठ्यते तदा॥इति तृतीयसर्गे संकल्पपूर्वकन्यासध्यानजपविधिः॥२॥ ॥श्रीमहादेव उवाच॥अथ रामःसुतीक्ष्णेन जानक्या लक्ष्मणेन च । अगस्त्यस्यानुजस्थानं मध्याह्ने समपद्यत॥१॥तेन संपूजितः सम्यग्भुक्त्वा मूलफलादिकम् ।परेद्युः प्रातरुत्थाय जग्मुस्तेऽगस्त्यमंडलम्॥२॥ सर्वर्तुफलपुष्पाढ्यं नानामृगगणैर्युतम्।पक्षिसंघैश्च विविधैर्नादितं नंदनोपमम्॥ ॥ ३ ॥ ब्रह्मर्षिभिर्देवर्षिभिः सेवितं मुनिमंदिरैः । सर्वतोऽलंकृतं साक्षाद्ब्रह्मलोकमिवापरम् ॥ ४ ॥ बहिरेवाश्रमस्याथ स्थित्वा रामोऽब्रवीन्मुनिम् । सुतीक्ष्ण गच्छ त्वं शीघ्रमागतं मां निवेदय ॥ ५ ॥ अगस्त्यमुनिवर्याय सीतया लक्ष्मणेन च । महाप्रसाद इत्युक्त्वा सुतीक्ष्णः प्रययौ गुरोः ॥ ६ ॥ आश्रमं त्वरया तत्र ऋषिसंघसमावृतम् । उपविष्टं रामभक्तैर्विशेषेण समायुतम् ॥ ७ ॥ व्याख्यातराममंत्रार्थं शिष्येभ्यश्चातिभक्तितः । दृष्ट्वागस्त्यं

मुनिश्रेष्ठं सुतीक्ष्णः प्रययौ मुनेः ॥ ८ ॥ दंडवत्प्रणिपत्याह विनया-
वनतः सुधीः । रामो दाशरथिर्ब्रह्मन् सीतया लक्ष्मणेन च ॥ आगतो दर्श-
नार्थं ते बहिस्तिष्ठति सांजलिः ॥ ९ ॥ ॥ अगस्त्य उवाच ॥ शीघ्रमा-
नय भद्रं ते रामं मम हृदि स्थितम् । तमेव ध्यायमानोऽहं कांक्षमा-
णोऽत्र संस्थितः ॥ १० ॥ इत्युक्त्वा स्वयमुत्थाय मुनिभिः सहितो द्रुतम् ।
अभ्ययात्परया भक्त्या गत्वा राममथाब्रवीत् ॥ ११ ॥ आगच्छ राम भद्रं ते
दिष्ट्या तेऽद्य समागमः । प्रियातिथिर्मम प्राप्तोऽस्यद्य मे सफलं दिनम् ॥१२॥
रामोऽपि मुनिमायांतं दृष्ट्वा हर्षसमाकुलः । सीतया लक्ष्मणेनापि दंडवत्प-
तितो भुवि ॥ १३ ॥ द्रुतमुत्थाप्य मुनिराड्राममालिंग्य भक्तितः । तदङ्ग-
स्पर्शजाह्लादस्रवन्नेत्रजलाकुलः ॥ १४ ॥ गृहीत्वा करमेकेन करेण रघुनन्द-
नम् । जगाम स्वाश्रमं हृष्टो मनसा मुनिपुङ्गवः ॥ १५ ॥ सुखोपविष्टं
संपूज्य पूजया बहुविस्तरम् । भोजयित्वा यथान्यायं भोज्यैर्वन्यैरनेकधा ॥
॥ १६ ॥ सुखोपविष्टमेकांते रामं शशिनिभाननम् । कृतांजलिरुवाचेदमग-

स्त्यो भगवानृषिः ॥१७॥ त्वदागमनमेवाहं प्रतीक्षन्नवस्थितः । यदा क्षीरसमुद्रांते ब्रह्मणा प्रार्थितः पुरा ॥ १८ ॥ भूमेर्भारापनुत्त्यर्थं रावणस्य वधाय च । तदादि दर्शनाकांक्षी तव राम तपश्चरन् वसामि मुनिभिः सार्धं त्वामेव परिचिंतयन् ॥ १९ ॥ सृष्टेः प्रागेक एवासीर्निर्विकल्पोऽनुपाधिकः । त्वदाश्रया त्वद्विषया माया ते शक्तिरुच्यते ॥ २० ॥ त्वामेव निर्गुणं शक्तिरावृणोति यदा तदा । अव्याकृतमिति प्राहुर्वेदांतपरिनिष्ठिताः ॥ २१ ॥ मूलप्रकृतिरित्येके प्राहुर्मायेति केचन । अविद्या संसृतिर्बंध इत्यादि बहुधोच्यते ॥ २२ ॥ त्वया संक्षोभ्यमाणा सा महत्तत्त्वं प्रसूयते । महत्तत्त्वादहंकारस्त्वया संचोदितादभूत् ॥ २३ ॥ अहंकारो महत्तत्त्वसंवृतस्त्रिविधोऽभवत् । सात्त्विको राजसश्चैव तामसश्चेति भण्यते ॥ २४ ॥ तामसात्सूक्ष्मतन्मात्राण्यासन् भूतान्यतः परम् । स्थूलानि क्रमशो राम क्रमोत्तरगुणानि ह ॥२५॥ राजसानींद्रियाण्येव सात्त्विका देवता मनः । तेभ्योऽभवत्सूत्ररूपं लिंगं सर्वगतं महत् ॥२६॥ ततो विराट् समुत्पन्नः स्थूलाद्भूतकदंबकात् । विराजः पुरु-

षात्सर्वं जगत्स्थावरजंगमम् ॥ २७ ॥ देवतिर्यङ्मनुष्याश्च कालकर्मक्रमेण तु । त्वं रजोगुणतो ब्रह्मा जगतः सर्वकारणम् ॥ २८ ॥ सत्त्वाद्विष्णुस्त्वमेवास्य पालकः सद्भिरुच्यते । लये रुद्रस्त्वमेवास्य त्वन्मायागुणभेदतः ॥ २९ ॥ जाग्रत्स्वप्नसुषुप्त्याख्या वृत्तयो बुद्धिजैर्गुणैः । तासां विलक्षणो रामस्त्वं साक्षी चिन्मयोऽव्ययः ॥ ३० ॥ सृष्टिलीलां यदा कर्तुमीहसे रघुनंदन । अंगीकरोषि मायां त्वं तदा वै गुणवानिव ॥ ३१ ॥ राम माया द्विधा भाति विद्याऽविद्येति ते सदा । प्रवृत्तिमार्गनिरता अविद्यावशवर्तिनः । निवृत्तिमार्गनिरता वेदांतार्थविचारकाः ॥ ३२ ॥ त्वद्भक्तिनिरता येऽथ ते वै विद्यामयाः स्मृताः । अविद्यावशगा ये तु नित्यं संसारिणश्च ते । विद्याभ्यासरता ये तु नित्यमुक्तास्त एव हि ॥ ३३ ॥ लोके त्वद्भक्तिनिरतास्त्वन्मंत्रोपासकाश्च ये । विद्या प्रादुर्भवेत्तेषां नेतरेषां कदाचन ॥ ३४ ॥ अतस्त्वद्भक्तिसंपन्ना मुक्ता एव न संशयः । त्वद्भक्त्यामृतहीनानां मोक्षः स्वप्नेऽपि नो भवेत् ॥ ३५ ॥ किं राम बहुनोक्तेन सारं किंचिद्ब्रवीमि ते । साधुसंगतिरेवात्र मोक्षहेतुरुदाहृता ॥ ३६ ॥ साधवः

समचित्ता ये निःस्पृहा विगतैषिणः। दांताः प्रशांतास्त्वद्भक्ता निवृत्ताखिलकामनाः ॥ ३७ ॥ इष्टप्राप्तिविपत्त्योश्च समाः संगविवर्जिताः । संन्यस्ताखिलकर्माणः सर्वदा ब्रह्मतत्पराः ॥ ३८ ॥ यमादिगुणसंपन्नाः संतुष्टा येनकेनचित् । सत्संगमो भवेद्यर्हि त्वत्कथाश्रवणे रतिः ॥ ३९ ॥ समुदेति ततो भक्तिस्त्वयि राम सनातने । त्वद्भक्तावुपपन्नायां विज्ञानं विपुलं स्फुटम् ॥ ४० ॥ उदेति मुक्तिमार्गोऽयमाद्यश्चतुरसेवितः ॥ तस्माद्राघव सद्भक्तिस्त्वयि मे प्रेमलक्षणा ॥ ४१ ॥ सदा भूयाद्धरे संगस्त्वद्भक्तेषु विशेषतः । अद्य मे सफलं जन्म भवत्संदर्शनादभूत् ॥ ४२ ॥ अद्य मे क्रतवः सर्वे बभूवुः सफलाः प्रभो। दीर्घकालं मया तप्तमनन्यमतिना तपः । तस्येह तपसो राम फलं तव यदर्चनम् ॥ ४३ ॥ सदा मे सीतया सार्धं हृदये वस राघव । गच्छतस्तिष्ठतो वापि स्मृतिः स्यान्मे सदा त्वयि ॥ ४४ ॥ इति स्तुत्वा रमानाथमगस्त्यो मुनिसत्तमः । ददौ चापं महेन्द्रेण रामार्थे स्थापितं पुरा ॥ ४५ ॥ अक्षय्यौ बाणतूणीरौ खड्गो रत्नविभूषितः जहि राघव भूभारभूतं राक्षस-

मंडलम् ॥ ४६ ॥ यदर्थमवतीर्णोऽसि मायया मनुजाकृतिः । इतो योजनयुग्मे तु पुण्यकाननमंडितः ॥ ४७ ॥ अस्ति पंचवटीनाम्ना आश्रमो गौतमीतटे । नेतव्यस्तत्र ते कालः शेषो रघुकुलोद्वह ॥ ४८ ॥ तत्रैव बहुकार्याणि देवानां कुरु सत्पते ॥ ४९ ॥ श्रुत्वा तदागस्त्यसुभाषितं वचः स्तोत्रं च तत्त्वार्थसमन्वितं विभुः । मुनिं समाभाष्य मुदान्वितो ययौ प्रदर्शितं मार्गमशेषविद्धरिः ॥ ५० ॥ इति श्रीमदध्यात्मरामायणे उमामहेश्वरसंवादे अरण्यकांडे तृतीयः सर्गः ॥ ३ ॥

॥ अथ अरण्यकांडे चतुर्थसर्गे संकल्पादिन्यासध्यानजपक्रमः ॥

ॐ अस्य श्रीमदध्यात्मरामायणे अरण्यकांडे चतुर्थसर्गस्य श्रीभगवान् बादरायण ऋषिः ॥ गायत्री छन्दः ॥ ॐ नमोनारायणो देवता ॥ श्रीलक्ष्मीर्बीजम् ॥ परमा शक्तिः ॥ अव्यक्तं कीलकम् ॥ अमुकसंपुटीकरणसिद्ध्यर्थममुकमंत्रलोमविलोमसंपुटीकरणदशाध्याये मंत्राष्टाक्षरसंयुक्तं चतुर्थसर्गे न्यासध्यानजपमहं करिष्ये ॥ इति संकल्प्य ॥ अथ करन्यासः ॥ ॐ मां रूं यं अंगु-

ष्ठाभ्यां नमः ॥ ॐ मां रूं यं तर्जनीभ्यां नमः ॥ ॐ मां रूं यं मध्यमाभ्यां नमः ॥ ॐ मां रूं यं अनामिकाभ्यां नमः ॥ ॐ मां रूं यं कनिष्ठिकाभ्यां नमः ॥ ॐ मां रूं यं करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः ॥ अथ षडंगन्यासः ॥ ॐ मां रूं यं हृदयाय नमः ॥ ॐ मां रूं यं शिरसे स्वाहा ॥ ॐ मां रूं यं शिखायै वषट् ॥ ॐ मां रूं यं कवचाय हुम् ॥ ॐ मां रूं यं नेत्रत्रयाय वौषट् ॥ ॐ मां रूं यं अस्त्राय फट् ॥ ॐ मां रूं यं इति मन्त्रेण दिग्बंधः ॥ अथ ध्यानम् ॥ मार्गे व्रजन् ददर्शाथ शैलशृंगमिव स्थितम् ॥ वृद्धं जटायुषं रामः किमेतदिति विस्मितः ॥ १ ॥ इति ध्यात्वा च श्रीरामचरितं पठ्यते तदा ॥ इति चतुर्थसर्गे न्यासध्यानजपविधिः ॥ ४ ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ मार्गे व्रजन्ददर्शाथ शैलशृंगमिव स्थितम्। वृद्धं जटायुषं रामः किमेतदिति विस्मितः॥१॥ धनुरानय सौमित्रे राक्षसोऽयं पुरः स्थितः। इत्याह लक्ष्मणं रामो हनिष्याम्यृषिभक्षकम् ॥ २ ॥ तच्छ्रुत्वा रामवचनं गृध्रराड् भयपीडितः । । वधार्होऽहं न ते राम पितुस्तेऽहं प्रियः सखा ॥ ३ ॥ जटायुर्नाम भद्रं ते गृध्रोऽहं प्रियकृत्तव

॥ ४ ॥ पंचवट्यामहं वत्स्ये तवैव प्रियकाम्यया । मृगयायां कदाचित्तु प्रयाते
लक्ष्मणेऽपि च ॥ ५ ॥ सीता जनककन्या मे रक्षितव्या प्रयत्नतः । श्रुत्वा
तद्गृध्रवचनं रामः सस्नेहमब्रवीत्॥ साधु गृध्र महाराज तथैव कुरु मे प्रियम् ।
अत्रैव मे समीपस्थो नातिदूरे वने वसन् ॥ ७ ॥ इत्यामंत्रितमालिंग्य ययौ पंच-
वटीं प्रभुः । लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा सीतया रघुनंदनः ॥ ८ ॥ गत्वा ते गौतमी-
तीरं पंचवट्यां सुविस्तरम् । मंदिरं कारयामास लक्ष्मणेन सुबुद्धिना ॥ ९ ॥
तत्र ते न्यवसन्सर्वे गंगाया उत्तरे तटे । कदंबपनसाम्रादिफलवृक्षसमाकुले
॥ १० ॥ विविक्ते जनसंबाधवर्जिते नीरुजस्थले । विनोदयञ्जनकजां लक्ष्म-
णेन विपश्चिता ॥११॥ अध्युवास सुखं रामो देवलोक इवापरः । कंदमूलफला-
दीनि लक्ष्मणोऽनुदिनं तयोः ॥ १२ ॥ आनीय प्रददौ रामसेवातत्परमानसः ।
धनुर्बाणधरो नित्यं रात्रौ जागर्ति सर्वतः ॥ १३ ॥ स्नानं कुर्वन्त्यनुदिनं
त्रयस्ते गौतमीजले । उभयोर्मध्यगा सीता कुरुते च गमागमौ ॥ १४ ॥
आनीय सलिलं नित्यं लक्ष्मणः प्रीतमानसः । सेवतेऽहरहः प्रीत्या एवमासन्

सुखं नयः ॥ १५ ॥ एकदा लक्ष्मणो राममेकांते समुपस्थितम् । विनयावनतो भूत्वा पप्रच्छ परमेश्वरम् ॥ १६ ॥ भगवञ्छ्रोतुमिच्छामि मोक्षस्यैकांतिकीं गतिम् । त्वत्तःकमलपत्राक्ष संक्षेपाद्वक्तुमर्हसि ॥१७॥ ज्ञानं विज्ञानसहितं भक्तिवैराग्यबृंहितम् । आचक्ष्व मे रघुश्रेष्ठ वक्ता नान्योऽस्ति भूतले ॥ १८ ॥ राम उवाच ॥ शृणु वक्ष्यामि ते वत्स गुह्याद्गुह्यतरं परम् । यद्विज्ञाय नरो जह्यात्सद्यो वैकल्पिकं भ्रमम् ॥ १९ ॥ आदौ मायास्वरूपं ते वक्ष्यामि तदनंतरम् । ज्ञानस्य साधनं पश्चाज्ज्ञानं विज्ञानसंयुतम् ॥२०॥ ज्ञेयं च परमात्मानं यज्ज्ञात्वा मुच्यते भयात् । अनात्मनि शरीरादावात्मबुद्धिस्तु या भवेत् ॥ २१ ॥ सैव माया तयैवासौ संसारः परिकल्प्यते । रूपे द्वे निश्चिते पूर्वं मायायाः कुलनंदन ॥ २२ ॥ विक्षेपावरणे तत्र प्रथमं कल्पयेज्जगत् । लिंगाद्यब्रह्मपर्यंतं स्थूलसूक्ष्मविभेदतः ॥ २३ ॥ अपरं त्वखिलं ज्ञानरूपमावृत्य तिष्ठति । मायया कल्पितं विश्वं परमात्मनि केवले ॥ २४ ॥ रज्जौ भुजंगवद्भ्रांत्या विचारे नास्ति किंचन । श्रूयते दृश्यते यद्यत्स्मर्यते वा नरैः सदा ॥ २५ ॥ असदेव

हि तत्सर्वं यथा स्वप्नमनोरथौ । देह एव हि संसारवृक्षमूलं दृढं स्मृतम् ॥ २६ ॥ तन्मूलः पुत्रदारादिबंधः किं तेऽन्यथात्मनः ॥ २७ ॥ देहस्तु स्थूलभूतानां पंचतन्मात्रपंचकम् । अहंकारश्च बुद्धिश्च इंद्रियाणि तथा दश ॥ २८ ॥ चिदाभासो मनश्चैव मूलप्रकृतिरेव च । एतत्क्षेत्रमिति ज्ञेयं देह इत्यभिधीयते ॥ २९ ॥ एतैर्विलक्षणो जीवः परमात्मा निरामयः । तस्य जीवस्य विज्ञाने साधनान्यपि मे शृणु ॥ ३० ॥ जीवश्च परमात्मा च पर्यायो नात्र भेदधीः । मानाभावस्तथा दंभहिंसादिपरिवर्जनम् ॥ ३१ ॥ पराक्षेपादिसहनं सर्वत्रावक्रता तथा । मनोवाक्कायसद्भक्त्या सद्गुरोः परिसेवनम् ॥ ३२ ॥ बाह्याभ्यंतरसंशुद्धिः स्थिरता सत्क्रियादिषु । मनोवाक्कायदंडश्च विषयेषु निरीहता ॥ ३३ ॥ निरहंकारता जन्मजराद्यालोचनं तथा । असक्तिः स्नेहशून्यत्वं पुत्रदारधनादिषु ॥ ३४ ॥ इष्टानिष्टागमे नित्यं चित्तस्य समता तथा । मयि सर्वात्मके रामे ह्यनन्यविषया मतिः ॥ ३५ ॥ जनसंबाधरहितशुद्धदेशनिषेवणम् । प्राकृतैर्जनसंघैश्च ह्यरतिः सर्वदा भवेत्

॥ ३६ ॥ आत्मज्ञाने सदोद्योगो वेदांतार्थावलोकनम् । उक्तैरेतैर्भवेज्ज्ञानं विपरीतैर्विपर्ययः ॥ ३७ ॥ बुद्धिप्राणमनोदेहाहंकृतिभ्यो विलक्षणः । चिदात्माऽहं नित्यशुद्धो बुद्ध एवेति निश्चयम् ॥ ३८ ॥ येन ज्ञानेन संवित्ते तज्ज्ञानं निश्चितं च मे । विज्ञानं च तदैवैतत्साक्षादनुभवेद्यदा ॥ ३९ ॥ आत्मा सर्वत्र पूर्णः स्याच्चिदानंदात्मकोऽव्ययः । बुद्ध्याद्युपाधिरहितः परिणामादिवर्जितः ॥ ४० ॥ स्वप्रकाशेन देहादीन् भासयन्ननपावृतः । एक एवाद्वितीयश्च सत्यज्ञानादिलक्षणः ॥ ४१ ॥ असंगः स्वप्रभो द्रष्टा विज्ञानेनावगम्यते । आचार्यशास्त्रोपदेशादैक्यज्ञानं यदा भवेत् ॥ ४२ ॥ आत्मनोर्जीवपरयोर्मूलाविद्या तदैव हि । लीयते कार्यकरणैः सहैव परमात्मनि ॥ ४३ ॥ सावस्था मुक्तिरित्युक्ता ह्युपचारोऽयमात्मनि । इदं मोक्षस्वरूपं ते कथितं रघुनंदन ॥ ४४ ॥ ज्ञानविज्ञानवैराग्यसहितं मे परात्मनः । किं त्वेतद्दुर्लभं मन्ये मद्भक्तिविमुखात्मनाम् ॥ ४५ ॥ चक्षुष्मतामपि यथा रात्रौ सम्यङ् न दृश्यते । पदं दीपसमेतानां दृश्यते सम्यगेव हि ॥ ४६ ॥ एवं मद्भक्तियुक्तानामात्मा सम्यक्

प्रकाशते । मद्भक्तेः कारणं किंचिद्वक्ष्यामि शृणु तत्त्वतः ॥ ४७ ॥ मद्भक्तसंगो मत्सेवा मद्भक्तानां निरंतरम् । एकादश्युपवासादि मम पर्वानुमोदनम् ॥ ४८ ॥ मत्कथाश्रवणे पाठे व्याख्याने सर्वदा रतिः । मत्पूजापरिनिष्ठा च मम नामानुकीर्तनम् ॥ ४९ ॥ एवं सततयुक्तानां भक्तिरव्यभिचारिणी । मयि संजायते नित्यं ततः किमवशिष्यते ॥ ५० ॥ अतो मद्भक्तियुक्तस्य ज्ञानं विज्ञानमेव च । वैराग्यं च भवेच्छीघ्रं ततो मुक्तिमवाप्नुयात् ॥ ५१ ॥ कथितं सर्वमेतत्ते तव प्रश्नानुसारतः । अस्मिन्मनः समाधाय यस्तिष्ठेत्स तु मुक्तिभाक् ॥ ५२ ॥ न वक्तव्यमिदं यत्नान्मद्भक्तिविमुखाय हि । मद्भक्ताय प्रदातव्यमाहूयापि प्रयत्नतः ॥ ५३ ॥ य इदं तु पठेन्नित्यं श्रद्धाभक्तिसमन्वितः । अज्ञानपटलध्वांतं विधूय परिमुच्यते ॥ ५४ ॥ भक्तानां मम योगिनां सुविमलस्वांतातिशांतात्मनां मत्सेवाभिरतात्मनां च विमलज्ञानात्मनां सर्वदा । संगं यः कुरुते सदोद्यतमतिस्तत्सेवनानन्यधीर्मोक्षस्तस्य करे स्थितोऽह-

मनिशं दृश्यो भवे नान्यथा ॥ ५५ ॥ इति श्रीमदध्यात्मरामायणे उमामहेश्वर-संवादे अरण्यकांडे चतुर्थः सर्गः ॥ ४ ॥

॥ अथ अरण्य० पंचमसर्गे संकल्पादिन्यासध्यानजपक्रमः ॥

ॐ अस्य श्रीमदध्यात्मरामायणे अरण्यकांडे पंचमसर्गस्य श्रीभगवान् बादरायण ऋषिः ॥ गायत्री छंदः ॥ ॐ नमोनारायणो देवता ॥ श्रीलक्ष्मीर्बीजम् ॥ परमा शक्तिः ॥ अव्यक्तं कीलकम् ॥ अमुकसंपुटीकरणसिद्ध्यर्थम् अमुकमंत्रलोमविलोमसंपुटीकरणदशाध्याये मंत्राष्टाक्षरसंयुक्तं पंचमसर्गे न्यासध्यानजपमहं करिष्ये ॥ इति संकल्प्य ॥ अथ करन्यासः ॥ ॐ मां रूं रां अंगुष्ठाभ्यां नमः ॥ ॐ मां रूं रां तर्जनीभ्यां नमः ॥ मां रूं रां मध्यमाभ्यां नमः ॥ ॐ मां रूं रां अनामिकाभ्यां नमः ॥ ॐ मां रूं रां कनिष्ठिकाभ्यां नमः ॥ ॐ मां रूं रां करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः ॥ अथ षडंगन्यासः ॥ ॐ मां रूं रां हृदयाय नमः ॥ ॐ मां रूं रां शिरसे स्वाहा ॐ मां रूं रां शिखायै वषट् ॥ ॐ मां रूं रां कवचाय हुम् ॥ ॐ मां रूं रां नेत्रत्रयाय वौषट् ।

ॐ मां रू रां अस्त्राय फट् ॥ ॐ मां रूं रां इति मंत्रेण दिग्बंधः ॥ अथ ध्यानम् ॥ तस्मिन् काले महारण्ये राक्षसी कामरूपिणी । विचचार महासत्त्वा जनस्थाननिवासिनी ॥ १ ॥ इति ध्यात्वा च श्रीरामचरितं पठ्यते तदा ॥ इति पंचमसर्गे न्यासध्यानजपविधिः ॥ ५ ॥ श्रीमहादेव उवाच । तस्मिन् काले महारण्ये राक्षसी कामरूपिणी । विचचार महासत्त्वा जनस्थाननिवासिनी ॥ १ ॥ एकदा गौतमीतीरे पंचवट्याः समीपतः । पद्मवज्रांकुशांकानि पदानि जगतीपतेः ॥ २ ॥ दृष्ट्वा कामपरीतात्मा पादसौंदर्यमोहिता । पश्यंती सा शनैरायाद्राघवस्य निवेशनम् ॥ ३ ॥ तत्र सा तं रमानाथं सीतया सह संस्थितम् । कंदर्पसदृशं रामं दृष्ट्वा कामविमोहिता ॥ ४ ॥ राक्षसी राघवं प्राह कस्य त्वं कः किमाश्रमे । युक्तो जटावल्कलाद्यैः साधयं किं तेऽत्र मे वद ॥ ५ ॥ अहं शूर्पणखा नाम राक्षसी कामरूपिणी । भगिनी राक्षसेंद्रस्य रावणस्य महात्मनः ॥ ६ ॥ खरेण सहिता भ्रात्रा वसाम्यत्रैव कानने । राज्ञा दत्तं च मे सर्वं मुनिभक्षा वसाम्यहम् ॥ ७ ॥ त्वां तु वेदितुमिच्छामि वद मे वदतां वर । तामाह

रामनामाहमयोध्याधिपतेः सुतः ॥ ८ ॥ एषा मे सुन्दरी भार्या सीता जनक-नंदिनी । स तु भ्राता कनीयान्मे लक्ष्मणोऽतीव सुंदरः ॥ ९ ॥ किं कृत्यं ते मया ब्रूहि कार्यं भुवनसुन्दरि । इति रामवचः श्रुत्वा कामार्ता साऽब्रवीदिदम् ॥ १० ॥ एहि राम मया सार्धं रमस्व गिरिकानने । कामार्ताहं न शक्नोमि त्यक्तुं त्वां कमलेक्षणम् ॥ ११ ॥ रामः सीतां कटाक्षेण पश्यन् सस्मितमब्रवीत् । भार्या ममैषा कल्याणी विद्यते ह्यनपायिनी ॥ १२ ॥ त्वं तु सापत्न्यदुःखेन कथं स्थास्यसि सुन्दरि । बहिरास्ते मम भ्राता लक्ष्मणोऽतीव सुन्दरः ॥ १३ ॥ तवानुरूपो भविता पतिस्तेनैव संचर । इत्युक्ता लक्ष्मणं प्राह पतिर्मे भव सुन्दर ॥ १४ ॥ भ्रातुराज्ञां पुरस्कृत्य संगच्छावोऽद्य माचिरम् । इत्याह राक्षसी घोरा लक्ष्मणं काममोहिता ॥ १५ ॥ तामाह लक्ष्मणः साध्वि दासोऽहं तस्य धीमतः । दासी भविष्यसि त्वं तु ततो दुःखतरं नु किम् ॥ १६ ॥ तमेव गच्छ भद्रं ते स तु राजाऽखिलेश्वरः। तच्छ्रुत्वा पुनरप्यागाद्राघवं दुष्टमानसा ॥ १७ ॥ क्रोधा-द्राम किमर्थं मां भ्रामयस्यनवस्थितः । इदानीमेव तां सीतां भक्षयामि तवा-

ग्रतः॥ १८ ॥ इत्युक्त्वा विकटाकारा जानकीमनुधावती । ततो रामाज्ञया खड्ग-
मादाय परिगृह्य ताम् ॥ १९ ॥ चिच्छेद नासां कर्णौ च लक्ष्मणोऽलघुविक्रमः।
ततो घोरध्वनिं कृत्वा रुधिराक्तवपुर्द्रुतम् ॥ २० ॥ क्रंदमाना पपाताग्रे खरस्य
परुषाक्षरा । किमेतदिति तामाह खरः खरतराक्षरः ॥ २१ ॥ केनैवं कारितासि
त्वं मृत्योर्वक्त्रानुवर्तिना । वद मे तं वधिष्यामि कालकल्पमपि क्षणात् ॥ २२ ॥
तमाह राक्षसी रामः सीतालक्ष्मणसंयुतः । दंडकं निर्भयं कुर्वन्नास्ते गोदावरी-
तटे ॥ २३ ॥ मामेवं कृतवांस्तस्य भ्राता तेनैव चोदितः । यदि त्वं कुलजातो
ऽसि वीरोऽसि जहि तौ रिपू ॥ २४ ॥ तयोस्तु रुधिरं पास्ये भक्षयेतौ सुदुर्मदौ।
नो चेत्प्राणान्परित्यज्य यास्यामि यमसादनम् ॥ २५ ॥ तच्छ्रुत्वा त्वरितं
प्रागात्खरः क्रोधेन मूर्च्छितः । चतुर्दश सहस्राणि रक्षसां भीमकर्मणाम्॥२६॥
चोदयामास रामस्य समीपं वधकांक्षया । खरश्च त्रिशिराश्चैव दूषणश्चैव
राक्षसः ॥ २७ ॥ सर्वे रामं ययुः शीघ्रं नानाप्रहरणोद्यताः । श्रुत्वा कोलाहलं
तेषां रामः सौमित्रिमब्रवीत् ॥ २८ ॥ श्रूयते विपुलः शब्दो नूनमायांति राक्षसाः।

भविष्यति महद्युद्धं नूनमद्य मया सह ॥२९॥ सीतां नीत्वा गुहां गत्वा तत्र तिष्ठ महाबल । हंतुमिच्छाम्यहं सर्वान् राक्षसान् घोररूपिणः ॥ ३० ॥ अत्र किंचिन्न वक्तव्यं शापितोऽसि ममोपरि । तथेति सीतामादाय लक्ष्मणो गह्वरं ययौ ॥३१॥ रामः परिकरं बद्ध्वा धनुरादाय निष्ठुरम् । तूणीरावक्षयशरौ बद्ध्वा-यत्तोऽभवत्प्रभुः ॥ ३२ ॥ तत आगत्य रक्षांसि रामस्योपरि चिक्षुपुः । आयुधानि विचित्राणि पाषाणान्पादपानपि ॥ ३३ ॥ तानि चिच्छेद रामोऽपि लीलया तिलशः क्षणात् । ततो बाणसहस्रेण हत्वा तान् सर्वराक्षसान् ॥ ३४ ॥ खरं त्रिशिरसश्चैव दूषणं चैव राक्षसम् । जघान प्रहरार्धेन सर्वानेव रघूत्तमः ॥३५॥ लक्ष्मणोऽपि गुहामध्यात्सीतामादाय राघवे । समर्प्य राक्षसान्दृष्ट्वा हतान्वि-स्मयमाययौ ॥ ३६ ॥ सीता रामं समालिंग्य प्रसन्नमुखपंकजा । शस्त्रव्रणानि चांगेषु ममार्जि जनकात्मजा ॥३७॥ साऽपि दुद्राव दृष्ट्वा तान्हतान् राक्षसपुंग-वान् । लंकां गत्वा सभामध्ये क्रोशंती पादसन्निधौ ॥३८॥ रावणस्य पपातोर्व्यां भगिनी तस्य रक्षसः । दृष्ट्वा तां रावणः प्राह भगिनीं भयविह्वलाम् ॥ ३९ ॥

उत्तिष्ठोत्तिष्ठ वत्स त्वं विरूपकरणं तव। कृतं शक्रेण वा भद्रे यमेन वरुणेन वा ॥४०॥ कुबेरेणाथवा ब्रूहि भस्मीकुर्यां क्षणेन तम्। राक्षसी तमुवाचेदं त्वं प्रमत्तो विमूढधीः ॥ ४१ ॥ पानासक्तः स्त्रीविजितः षंढः सर्वत्र लक्ष्यसे। चारचक्षुर्विहीनस्त्वं कथं राजा भविष्यसि ॥ ४२ ॥ खरश्च निहतः संख्ये दूषणस्त्रिशिरास्तथा। चतुर्दश सहस्राणि राक्षसानां महात्मनाम् ॥ ४३ ॥ निहतानि क्षणेनैव रामेणासुरशत्रुणा। जनस्थानमशेषेण मुनीनां निर्भयं कृतम्। न जानासि विमूढस्त्वमत एव मयोच्यते ॥ ४४ ॥ रावण उवाच ॥ को वा रामः किमर्थं वा कथं तेनासुरा हताः। सम्यक्कथय मे तेषां मूलघातं करोम्यहम् ॥ ४५ ॥ ॥ शूर्पणखोवाच ॥ जनस्थानादहं याता कदाचिद्गौतमीतटे। तत्र पंचवटी नाम पुरा मुनिजनाश्रया ॥ ४६ ॥ तत्राश्रमे मया दृष्टो रामो राजीवलोचनः। धनुर्बाणधरः श्रीमाञ्जटावल्कलमंडितः ॥ ४७ ॥ कनीयाननुजस्तस्य लक्ष्मणोऽपि तथाविधः। तस्य भार्या विशालाक्षी रूपिणी श्रीरिवापरा ॥ ४८ ॥ देवगंधर्वनागानां मनुष्याणां

तथाविधा। न दृष्टा न श्रुता राजन्द्योतयंती वनं शुभा ॥ ४९ ॥ आनेतुमहमुद्युक्ता तां भार्यार्थं तवानघ। लक्ष्मणो नाम तद्भ्राता चिच्छेद मम नासिकाम् ॥ ५० ॥ कर्णौ च नोदितस्तेन रामेण स महाबलः। ततोऽहमतिदुःखेन रुदती खरमन्वगाम् ॥ ५१ ॥ सोऽपि रामं समासाद्य युद्धं राक्षसयूथपैः । ततः क्षणेन रामेण तेनैव बलशालिना ॥ ५२ ॥ सर्वे तेन विनष्टा वै राक्षसा भीमविक्रमाः। यदि रामो मनः कुर्यात्त्रैलोक्यं निमिषार्धतः ॥ ५३ ॥ भस्मीकुर्यान्न संदेह इति भाति मम प्रभो । यदि सा तव भार्या स्यात्सफलं तव जीवितम् ॥ ५४ ॥ अतो यतस्व राजेंद्र यथा ते वल्लभा भवेत् । सीता राजीवपत्राक्षी सर्वलोकैकसुन्दरी ॥ ५५ ॥ साक्षाद्रामस्य पुरतः स्थातुं त्वं न क्षमः प्रभो। मायया मोहयित्वा तु प्राप्स्यसे तां रघूत्तमम् ॥ ५६ ॥ श्रुत्वा तत्सूक्तवाक्यैश्च दानमानादिभिस्तथा। आश्वास्य भगिनीं राजा प्रविवेश स्वकं गृहम् । तत्र चिंतापरो भूत्वा निद्रां रात्रौ न लब्धवान् ॥ ५७ ॥ एकेन रामेण कथं मनुष्यमात्रेण नष्टः सबलः खरो

मे । भ्राता कथं मे बलवीर्यदर्पयुतो विनष्टो बत राघवेण ॥ ५८ ॥ यद्वा न रामो मनुजः परेशो मां हंतुकामः सबलं बलौघैः। संप्रार्थितोऽयं द्रुहिणेन पूर्वं मनुष्यरूपोऽद्य रघोः कुलेऽभूत् ॥ ५९ ॥ वध्यो यदि स्यां परमात्मनाऽहं वैकुण्ठराज्यं परिपालयेऽहम् । नो चेदिदं राक्षसराज्यमेव भोक्ष्ये चिरं राममतो व्रजामि ॥ ६० ॥ इत्थं विचिंत्याखिलराक्षसेंद्रो रामं विदित्वा परमेश्वरं हरिम्। विरोधबुद्ध्यैव हरिं प्रयामि द्रुतं न भक्त्या भगवान्प्रसीदेत् ॥ ६१ ॥ ॥ इति श्रीमदध्यात्मरामायणे उमामहेश्वरसंवादे अरण्यकांडे पंचमः सर्गः ॥ ५ ॥

अथ अरण्यकांडे षष्ठसर्गे संकल्पादिन्यासध्यानजपक्रमः ॥

ॐ अस्य श्रीमदध्यात्मरामायणे आरण्यकांडे षष्ठसर्गस्य श्रीभगवान् बादरायण ऋषिः ॥ गायत्री छन्दः ॥ ॐ नमोनारायणो देवता ॥ श्रीलक्ष्मीबीजम् ॥ परमा शक्तिः ॥ अव्यक्तं कीलकम् ॥ अमुकसंपुटीकरणसिद्ध्यथममुकमंत्रलोमविलोमसंपुटीकरणदशाध्याये मन्त्राक्षरसंयुक्तं षष्ठ-

न्यासध्यानजपमहं करिष्ये इति संकल्प्य ॥ अथ करन्यासः ॥ ॐ मां रूं वं अंगुष्ठाभ्यां नमः ॥ ॐ मां रूं वं तर्जनीभ्यां नमः ॥ ॐ मां रूं वं मध्यमाभ्यां नमः ॥ ॐ मां रूं वं अनामिकाभ्यां नमः ॥ ॐ मां रूं वं कनिष्ठिकाभ्यां नमः ॥ ॐ मां रूं वं करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः ॥ अथ षडंगन्यासः ॥ ॐ मां रूं वं हृदयाय नमः ॥ ॐ मां रूं वं शिरसे स्वाहा ॥ ॐ मां रूं वं शिखायै वषट् ॥ ॐ मां रूं वं कवचाय हुम् ॥ ॐ मां रूं वं नेत्रत्रयाय वौषट् ॥ ॐ मां रूं वं अस्त्राय फट् ॥ ॐ मां रूं वं इति मन्त्रेण दिग्बंधः ॥ अथ ध्यानम् ॥ विचिंत्यैवं निशायां स प्रभाते रथमास्थितः । रावणो मनसा कार्यमेकं निश्चित्य बुद्धिमान् ॥ १ ॥ इति ध्यात्वा च श्रीरामचरितं पठ्यते तदा ॥ इति षष्ठसर्गे संकल्पादिन्यासध्यानजपविधिः ॥ ६ ॥

श्रीमहादेव उवाच ॥ विचिंत्यैवं निशायां स प्रभाते रथमास्थितः । रावणो मनसा कार्यमेकं निश्चित्य बुद्धिमान् ॥ १ ॥ ययौ मारीचसदनं परं पारमुदन्वतः । मारीचस्तत्र मुनिवज्जटावल्कलधारकः ॥ २ ॥ ध्यायन्

हृदि परात्मानं निर्गुणं गुणभासकम् । समाधिविरमेऽपश्यद्रावणं गृहमागतम् ॥ २ ॥ द्रुतमुत्थाय चालिंग्य पूजयित्वा यथाविधि । कृतातिथ्यं सुखासीनं मारीचो वाक्यमब्रवीत् ॥ ४ ॥ समागमनमेतत्ते रथेनैकेन रावण । चिंतापर इवाभासि हृदि कार्यं विचिंतयन् ॥ ५ ॥ ब्रूहि मे नहि गोप्यं चेत्करवाणि तव प्रियम् । न्याय्यं चेद् ब्रूहि राजेंद्र वृजिनं मां स्पृशेन्नहि ॥ ॥ ६ ॥ रावण उवाच ॥ अस्ति राजा दशरथः साकेताधिपतिः किल । रामनामा सुतस्तस्य ज्येष्ठः सत्यपराक्रमः ॥ ७ ॥ विवासयामास सुतं वनं वनजनप्रियम् । भार्यया सहितं भ्रात्रा लक्ष्मणेन समन्वितम् ॥ ८ ॥ स आस्ते विपिने घोरे पंचवट्याश्रमे शुभे । तस्य भार्या विशालाक्षी सीता लोकविमोहिनी ॥ ९ ॥ रामो निरपराधान्मे राक्षसान् भीमविक्रमान् । खरं च हत्वा विपिने सुखमास्तेऽतिनिर्भयः ॥ १० ॥ भगिन्या मे शूर्पणख्या निर्दोषायाश्च नासिकाम् । कर्णौ चिच्छेद दुष्टात्मा वने तिष्ठति निर्भयः ॥ ११ ॥ अतस्त्वया सहायेन गत्वा तत्प्राणवल्लभाम् । आनयिष्यामि विपिने रहिते राघवेण ताम्

॥ १२ ॥ त्वं तु मायामृगो भूत्वा ह्याश्रमादपनेष्यसि । रामं च लक्ष्मणं चैव तदा सीतां हराम्यहम् ॥ १३॥ त्वं तु तावत्सहायं मे कृत्वा स्थास्यसि पूर्ववत् इत्येवं भाषमाणं तं रावणं वीक्ष्य विस्मितः॥१४॥केनेदमुपदिष्टं ते मूलघातकरं वचः । स एव शत्रुर्वध्यश्च यस्त्वन्नाशं प्रतीक्षते ॥ १५ ॥ रामस्य पौरुषं स्मृत्वा चिंत्तमद्यापि रावण । बालोऽपि मां कौशिकस्य यज्ञसंरक्षणाय सः ॥ १६ ॥ आगतस्त्विषुणैकेन पातयामास सागरे । योजनानां शतं रामस्तदादि भयविह्वलः ॥ १७ ॥ स्मृत्वा स्मृत्वा तदेवाहं रामं पश्यामि सर्वतः ॥ १८ ॥ दंडकेऽपि पुनरप्यहं वने पूर्ववैरमनुचिंतयन् हृदि । तीक्ष्णशृंगमृगरूपमेकदा मादृशैर्बहुभिरावृतोऽभ्ययाम् ॥ १९ ॥ राघवं जनकजासमन्वितं लक्ष्मणेन सहितं त्वरान्वितः । आगतोऽहमथ हंतुमुद्यतो मां विलोक्य शरमेकमक्षिपत् ॥ २० ॥ तेन विद्धहृदयोऽहमुद्भ्रमन् राक्षसेंद्र पतितोऽस्मि सागरे । तत्प्रभृत्यहमिदं समाश्रितः स्थानमूर्जितमिदं भयार्दितः ॥ २१ ॥ राममेव सततं विभावये भीतभीत इव भोगराशितः । राजरत्नरमणीरथादिकं श्रोत्रयोर्यदि गतं भयं भवेत्

॥ २२ ॥ राम आगत इहेति शंकया बाह्यकार्यमपि सर्वमत्यजम् । निद्रया परिवृतो यदा स्वपे राममेव मनसाऽनुचिंतयन् ॥ २३ ॥ स्वप्नदृष्टिगतराघवं तदा बोधितो विगतनिद्र आस्थितः । तद्भवानपि विमुच्य चाग्रहं रावणं प्रति गृहं प्रयाहि भो ॥२४॥ रक्ष राक्षसकुलं चिरागतं तत्स्मृतौ सकलमेव नश्यति । तव हितं वदतो मम भाषितं परिगृहाण परात्मनि राघवे ॥ २५ ॥ त्यज विरोधमतिं भज भक्तितः परमकारुणिको रघुनंदनः । अहमशेषमिदं मुनिवाक्यतोऽशृणवमादियुगे परमेश्वरः ॥ २६ ॥ ब्रह्मणाऽर्थित उवाच तं हरिः किं तवेप्सितमहं करवाणि तत् । ब्रह्मणोक्तमरविंदलोचन त्वं प्रयाहि भुवि मानुषं वपुः ॥ दशरथात्मजभावमंजसा जहि रिपुं दशकंधरं हरे ॥ २७ ॥ अतो न मानुषो रामः साक्षान्नारायणोऽव्ययः । मायामानुषवेषेण वनं यातोऽतिनिर्भयः ॥ २८ ॥ भूभारहरणार्थाय गच्छ तात गृहं सुखम्। श्रुत्वा मारीचवचनं रावणः प्रत्यभाषत ॥ २९ ॥ परमात्मा यदा रामः प्रार्थितो ब्रह्मणा किल । मां हंतुं मानुषो भूत्वा यत्नादिह समागतः ॥ ३० ॥ करिष्यत्यचिरादेव सत्यसंकल्प

ईश्वरः । अतोऽहं यत्नतः सीतामानेष्याम्यैव राघवात् ॥ ३१ ॥ वधे प्राप्ते रणे वीर प्राप्स्यामि परमं पदम् । यद्वा रामं रणे हत्वा सीतां प्राप्स्यामि निर्भयः ॥ ३२ ॥ अतोत्तिष्ठ महाभाग विचित्रमृगरूपधृक् । रामं सलक्ष्मणं शीघ्रमाश्रमादतिदूरतः ॥ ३३ ॥ आक्रम्य गच्छ त्वं शीघ्रं सुखं तिष्ठ यथा पुरा । अतः परं चेद्यत्किंचिद्भाषसे मद्विभीषणम् ॥ ३४ ॥ हनिष्याम्यसिनाऽनेन त्वामत्रैव न संशयः । मारीचस्तद्वचः श्रुत्वा स्वात्मन्येवान्वचिंतयत् ॥ ३५ ॥ यदि मां राघवो हन्यात्तदा मुक्तो भवार्णवात् । मां हन्याद्यदि चेद्दुष्टस्तदा मे निरयो ध्रुवम् ॥ ३६ ॥ इति निश्चित्य मरणं रामादुत्थाय वेगतः । अब्रवीद्रावणं राजन्करोम्याज्ञां तव प्रभो ॥ ३७ ॥ इत्युक्त्वा रथमास्थाय गतो रामाश्रमं प्रति । शुद्धजांबूनदप्रख्यो मृगोऽभूद्रौप्यबिंदुकः ॥ ३८ ॥ रत्नशृंगो मणिखुरो नीलरत्नविलोचनः । विद्युत्प्रभो विमुग्धास्यो विचचार वनांतरे ॥ ३९ ॥ रामाश्रमपदस्यांते सीतादृष्टिपथे चरन् ॥४०॥ क्षणं च धावत्यवतिष्ठते क्षणं समीपमा-

गत्य पुनर्भयावृतः। एवं स मायामृगवेषरूपधृक् चचार सीतां परिमोहयन्खलः ॥ ४१ ॥ इति श्रीमदध्यात्मरामायणे उमामहेश्वरसंवादे अरण्यकांडे षष्ठः सर्गः ॥ ६ ॥

॥ अथ अरण्य० सप्तमसर्गे संकल्पादिन्यासध्यानजपक्रमः ॥

ॐ अस्य श्रीमदध्यात्मरामायणे अरण्यकांडे सप्तमसर्गस्य॥ श्रीभगवान् बादरायण ऋषिः॥गायत्री छन्दः॥ॐ नमो नारायणो देवता॥श्रीलक्ष्मीर्बीजम्॥ परमा शक्तिः ॥ अव्यक्तं कीलकम् ॥ अमुकसंपुटीकरणसिद्धयर्थम् अमुकमंत्रलोमविलोमसंपुटीकरणदशाध्याये मंत्राष्टाक्षरसंयुक्तं सप्तमसर्गे न्यासध्यानजपमहं करिष्ये इति संकल्प्य ॥ अथ करन्यासः ॥ ॐ मां रूं णां अंगुष्ठाभ्यां नमः ॥ ॐ मां रूं णां तर्जनीभ्यां नमः ॥ ॐ मां रूं णां मध्यमाभ्यां नमः ॥ ॐ मां रूं णां अनामिकाभ्यां नमः ॥ ॐ मां रूं णां कनिष्ठिकाभ्यां नमः ॥ ॐ मां रूं णां करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः ॥ अथ षडंगन्यासः ॥ ॐ मां रूं णां हृदयाय नमः ॥ ॐ मां रूं णां शिरसे स्वाहा ॥ ॐ मां रूं णां शिखायै वषट् ॥ ॐ मां रूं णां

कवचाय हुं॥ॐ मां रूं णां नेत्रत्रयाय वौषट्॥ॐ मां रूं णां अस्त्राय फट्॥ॐ मां रूं णां इति मंत्रेण दिग्बंधः॥अथ ध्यानम्॥अथ रामोऽपि तत्सर्वं ज्ञात्वा रावणचेष्टितम्॥ उवाच सीतामेकांते शृणु जानकि मे वचः॥ १ ॥ इति ध्यात्वा च श्रीरामचरितं पठ्यते तदा ॥ इति सप्तमसर्गे संकल्पादिन्यासध्यानजपविधिः ॥ ७ ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ अथ रामोऽपि तत्सर्वं ज्ञात्वा रावणचेष्टितम्। उवाच सीतामेकांते शृणु जानकि मे वचः॥ १ ॥ रावणो भिक्षुरूपेण आगमिष्यति तेऽतिकम्। त्वं तु छायां त्वदाकारां स्थापयित्वोटजे विश ॥२॥ अग्नावदृश्यरूपेण वर्षं तिष्ठ ममाज्ञया। रावणस्य वधांते मां पूर्ववत्प्राप्स्यसे शुभे ॥३॥ श्रुत्वा रामोदितं वाक्यं सापि तत्र तथाकरोत्। मायासीतां बहिः स्थाप्य स्वयमंतर्दधेऽनले ॥ ४ ॥ मायासीता तदाऽपश्यन्मृगं मायाविनिर्मितम्। हसंती राममभ्येत्य प्रोवाच विनयान्विता ॥ ५ ॥ पश्य राम मृगं चित्रं कानकं रत्नभूषितम्। विचित्रबिंदुभिर्युक्तं चरंतमकुतोभयम् ॥ ६ ॥ बद्ध्वा देहि मम क्रीडामृगो भवतु सुंदरः। तथेति धनुरादाय गच्छंल्लक्ष्मणमब्रवीत्

॥७॥रक्ष त्वमतियत्नेन सीतां मत्प्राणवल्लभाम् । मायिनः संति विपिने राक्षसा घोरदर्शनाः ॥ ८ ॥ अतोऽत्रावहितः साध्वीं रक्ष सीतामनिंदिताम् । लक्ष्मणो राममाहेदं देवायं मृगरूपधृक् ॥ मारीचोऽत्र न संदेह एवंभूतो मृगः कुतः॥९॥ राम उवाच ॥ यदि मारीच एवायं तदा हन्मि न स संशयः । मृगश्चेदानयिष्यामि सीताविश्रामहेतवे॥१०॥गमिष्यामि मृगं बद्ध्वा ह्यानयिष्यामि सत्वरः। त्वं प्रयत्नेन संतिष्ठ सीतासंरक्षणोद्यतः ॥ ११ ॥ इत्युक्त्वा प्रययौ रामो मायामृगमनुद्रुतः । माया यदाश्रयालोकमोहिनी जगदाकृतिः॥१२॥निर्विकारश्चिदात्मापि पूर्णोऽपि मृगमन्वगात्। भक्तानुकंपी भगवानिति सत्यं वचो हरेः ॥१३॥कर्तुं सीताप्रियार्थाय जानन्नपि मृगं ययौ । अन्यथा पूर्णकामस्य रामस्य विदितात्मनः॥१४॥ मृगेण वा स्त्रिया वापि किं कार्यं परमात्मनः। कदाचिद्दृश्यतेऽभ्याशे क्षणं धावति लीयते ॥ १५ ॥ दृश्यते च ततो दूरादेव राममपाहरत्। ततो रामोऽपि विज्ञाय राक्षसोऽयमिति स्फुटम् ॥ १६ ॥ विव्याध शरमादाय राक्षसं मृगरूपिणम् । पपात रुधिराक्तास्यो मारीचः पूर्वरूपधृक्

॥ १७ ॥ हा हतोऽस्मि महाबाहो त्राहि लक्ष्मण मां द्रुतम् । इत्युक्त्वा रामवद्वाचा पपात रुधिराशनः ॥ १८ ॥ यन्नामाज्ञोऽपि मरणे स्मृत्वा तत्साम्यमाप्नुयात् । किमुताग्रे हरिं पश्यंस्तेनैव निहतोऽसुरः ॥ १९ ॥ तद्देहादुत्थितं तेजः सर्वलोकस्य पश्यतः । राममेवाविशद्देवा विस्मयं परमं ययुः ॥ २० ॥ किं कर्म कृत्वा किं प्राप्तः पातकी मुनिहिंसकः । अथवा राघवस्यायं महिमा नात्र संशयः ॥ २१ ॥ रामबाणेन संविद्धः पूर्वं राममनुस्मरन् । भयात्सर्वं परित्यज्य गृहवित्तादिकं च यत् ॥ २२ ॥ हृदि रामं सदा ध्यात्वा निर्धूताशेषकल्मषः । अंते रामेण निहतः पश्यन् राममवाप सः ॥ २३ ॥ द्विजो वा राक्षसो वाऽपि पापी वाऽधार्मिकोऽपि वा । त्यजन्कलेवरं रामं स्मृत्वा याति परं पदम् ॥२४॥ इति तेऽन्योन्यमाभाष्य ततो देवा दिवं ययुः । रामस्तच्चिंतयामास म्रियमाणोऽसुराधमः ॥ २५ ॥ हा लक्ष्मणेति मद्वाक्यमनुकुर्वन्ममार किम् । श्रुत्वा मद्वाक्यसदृशं वाक्यं सीतापि किं भवेत् ॥ २६ ॥ इति चिंतापरीतात्मा रामो दूरान्न्यवर्तत । सीता तद्भाषितं श्रुत्वा मारीचस्य दुरात्मनः ॥ २७ ॥

सीताऽतिदुःखसंविग्ना लक्ष्मणं त्विदमब्रवीत् । गच्छ लक्ष्मण वेगेन भ्राता तेऽसुरपीडितः ॥२८॥ हा लक्ष्मणेति वचनं भ्रातुस्ते न शृणोषि किम् । तामाह लक्ष्मणो देवि रामवाक्यं न तद्भवेत् ॥ २९ ॥ यः कश्चिद्राक्षसो देवि म्रियमाणोऽब्रवीद्वचः । रामस्त्रैलोक्यमपि यः क्रुद्धो नाशयति क्षणात् ॥ ३० ॥ स कथं दीनवचनं भाषतेऽमरपूजितः।क्रुद्धा लक्ष्मणमालोक्यसीता बाष्पविलोचना३१॥ प्राह लक्ष्मण दुर्बुद्धे भ्रातुर्व्यसनमिच्छसि। प्रेषितो भरतेनैवरामनाशाभिकांक्षिणा ॥३२॥ मां नेतुमागतोऽसि त्वं रामनाश उपस्थिते । न प्राप्स्यसे त्वं मामद्य पश्य प्राणांस्त्यजाम्यहम् ॥३३॥ न जानातीदृशं रामस्त्वां भार्याहरणोद्यतम् । रामादन्यं न स्पृशामि त्वां वा भरतमेव वा ॥ ३४ ॥ इत्युक्त्वा वध्यमाना सा स्वबाहुभ्यां रुरोद ह । तच्छ्रुत्वा लक्ष्मणः कर्णौ पिधायातीव दुःखितः ॥३५॥ मामेवं भाषसे चंडि धिक् त्वां नाशमुपैष्यसि । इत्युक्त्वा वनदेवीभ्यः समर्प्य जनकात्मजाम् ॥ ३६ ॥ ययौ दुःखातिसंविग्नो राममेव शनैःशनैः । ततोऽन्तरं समालोक्य रावणो भिक्षुवेषधृक् ॥ ३७ ॥ सीतासमीपमगमत्स्फुरद्दंडकमंडलुः।

सीता तमवलोक्याशु नत्वा संपूज्य भक्तितः ॥ ३८ ॥ कंदमूलफलादीनि दत्त्वा स्वागतमब्रवीत् ॥ मुने भुंक्ष्व फलादीनि विश्रमस्व यथासुखम् ॥ ३९ ॥ इदानीमेव भर्ता मे ह्यागमिष्यति ते प्रियम् । करिष्यति विशेषेण तिष्ठ त्वं यदि रोचते ॥ ४० ॥ भिक्षुरुवाच ॥ का त्वं कमलपत्राक्षि को वा भर्ता तवानघे । किमर्थमत्र ते वासो वने राक्षससेविते । ब्रूहि भद्रे ततः सर्वं स्ववृत्तांतं निवेदय ॥ ४१ ॥ सीतोवाच ॥ अयोध्याधिपतिः श्रीमान् राजा दशरथो महान् । तस्य ज्येष्ठः सुतो रामः सर्वलक्षणलक्षितः ॥ ४२ ॥ तस्याहं धर्मतः पत्नी सीता जनकनंदिनी । तस्य भ्राता कनीयांश्च लक्ष्मणो भ्रातृवत्सलः ॥ ४३ ॥ पितुराज्ञां पुरस्कृत्य दंडके वस्तुमागतः । चतुर्दश समास्त्वां तु ज्ञातुमिच्छामि मे वद ॥ ४४ ॥ भिक्षुरुवाच ॥ पौलस्त्यतनयोऽहं तु रावणो राक्षसाधिपः । त्वत्कामपरितप्तोऽहं त्वां नेतुं पुरमागतः ॥ ४५ ॥ मुनिवेषेण रामेण किं करिष्यसि मां भज । भुंक्ष्व भोगान्मया सार्धं त्यज दुःखं वनोद्भवम् ॥ ४६ ॥ श्रुत्वा तद्वचनं सीता भीता किंचि-

दुवाच तम् । यदेवं भाषसे मां त्वं नाशमेष्यसि राघवात् ॥ ४७ ॥ आगमिष्यति रामोऽपि क्षणं तिष्ठ सहानुजः । मां को धर्षयितुं शक्तो हरेर्भार्यां शशो यथा ॥ ४८ ॥ रामबाणैर्विभिन्नस्त्वं पतिष्यसि महीतले । इति सीतावचः श्रुत्वा रावणः क्रोधमूर्च्छितः ॥ ४९ ॥ स्वरूपं दर्शयामास महापर्वतसन्निभम् । दशास्यं विंशतिभुजं कालमेघसमद्युति ॥ ५० ॥ तद्दृष्ट्वा वनदेव्यश्च भूतानि च वितत्रसुः । ततो विदार्य धरणीं नखैरुद्धृत्य बाहुभिः ॥ ५१ ॥ तोलयित्वा रथे क्षिप्त्वा ययौ क्षिप्रं विहायसा । हा राम हा लक्ष्मणेति रुदती जनकात्मजा ॥ ५२ ॥ भयोद्विग्नमना दीना पश्यंती भुवमेव सा । श्रुत्वा तत्क्रंदितं दीनं सीतायाः पक्षिसत्तमः ॥ ५३ ॥ जटायुरुत्थितः शीघ्रं नगाग्रात्तीक्ष्णतुण्डकः । तिष्ठ तिष्ठेति तं प्राह को गच्छति ममाग्रतः ॥ ५४ ॥ मुषित्वा लोकनाथस्य भार्यां शून्याद्वनालयात् । शुनको मंत्रपूतं त्वं पुरोडाशमिवाध्वरे ॥ ५५ ॥ इत्युक्त्वा तीक्ष्णतुंडेन चूर्णयामास तद्रथम् । बाहान्बिभेद पादाभ्यां चूर्णयामास तद्धनुः ॥ ५६ ॥ ततः सीतां परित्यज्य रावणः

खड्गमाददे । चिच्छेद पक्षौ सामर्षः पक्षिराजस्य धीमतः ॥५७॥ पपात किंचिच्छेषेण प्राणेन भुवि पक्षिराट् । पुनरन्यरथेनाशु सीतामादाय रावणः ॥ ५८ ॥ क्रोशंती रामरामेति त्रातारं नाधिगच्छति । हा राम हा जगन्नाथ मां न पश्यसि दुःखिताम् ॥ ५९ ॥ रक्षसा नीयमानां स्वां भार्यां मोचय राघव । हा लक्ष्मण महाभाग त्राहि मामपराधिनीम् ॥ ६० ॥ वाक्शरेण हतस्त्वं मे क्षंतुमर्हसि देवर । इत्येवं क्रोशमानां तां रामागमनशंकया ॥ ६१ ॥ वायुवेगेन सीतामादाय सत्वरः । विहायसा नीयमाना सीतापश्यदधोमुखी ॥ ६२ ॥ पर्वताग्रे स्थितान्पंच वानरान्वारिजानना । उत्तरीयार्धखंडेन विमुच्याभरणादिकम् ॥ ६३ ॥ बद्ध्वा चिक्षेप रामाय कथयेदिति पर्वते । ततः समुद्रमुल्लंघ्य लंकां गत्वा स रावणः ॥ ६४ ॥ स्वांतःपुरे रहस्ये तामशोकविपिनेऽक्षिपत् । राक्षसीभिः परिवृतां मातृबुद्ध्याऽनुपालयत् ॥ ॥ ६५ ॥ कृशाऽतिदीना परिकर्मवर्जिता दुःखेन शुष्यद्वदनाऽतिविह्वला ।

हा राम रामेति विलप्यमाना सीता स्थिता राक्षसवृन्दमध्ये ॥६६॥ इति श्रीम० उमामहे० अरण्यकांडे सप्तमः सर्गः ॥ ७ ॥

॥ अथ अरण्यकांडे अष्टमसर्गे संकल्पादिन्यासध्यानजपक्रमः ॥

ॐअस्य श्रीमदध्यात्मरामायणे अरण्यकांडे अष्टमसर्गस्य॥ श्रीभगवान् बादरायण ऋषिः ॥ गायत्री छन्दः ॥ ॐ नमोनारायणो देवता ॥ श्रीलक्ष्मीर्बीजम् ॥ परमा शक्तिः ॥ अव्यक्तं कीलकम् ॥ अमुकसंपुटीकरणसिद्ध्यर्थम् अमुकमन्त्रलोमविलोमसंपुटीकरणदशाध्याये मन्त्राक्षरसंयुक्तम् अष्टमसर्गे न्यासध्यानजपमहं करिष्ये ॥ इति संकल्प्य ॥ अथ करन्यासः ॥ ॐ मां रूं तं अंगुष्ठाभ्यां नमः ॥ ॐ मां रूं तं तर्जनीभ्यां नमः ॥ ॐ मां रूं तं मध्यमाभ्यां नमः॥ ॐ मां रूं तं अनामिकाभ्यां नमः ॥ ॐ मां रूं तं कनिष्ठिकाभ्यां नमः ॥ ॐ मां रूं तं करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः ॥ अथ षडंगन्यासः ॥ ॐ मां रूं तं हृदयाय नमः ॥ ॐ मां रूं तं शिरसे स्वाहा ॥ ॐ मां रूं तं शिखायै वषट् ॥

ॐ मां रूं तं कवचाय हुम् ॥ ॐ मां रूं तं नेत्रत्रयाय वौषट् ॥ ॐ मां रूं तं अस्त्राय फट् ॥ ॐ मां रूं तं इति मंत्रेण दिग्बंधः ॥ अथ ध्यानम् ॥ रामो मायाविनं हत्वा राक्षसं कामरूपिणम् ॥ प्रतस्थे स्वाश्रमं गंतुं ततो दूराद्ददर्श तम् ॥ १ ॥ इति ध्यात्वा च श्रीरामचरितं पठ्यते तदा ॥ इति अरण्यकांडे अष्टमसर्गे संकल्पादिन्यासध्यानजपविधिः ॥ ८ ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ रामो मायाविनं हत्वा राक्षसं कामरूपिणम् । प्रतस्थे स्वाश्रमं गंतुं ततो दूराद्ददर्श तम् ॥ १ ॥ आयांतं लक्ष्मणं दीनं मुखेन परिशुष्यता । राघवश्चिंतयामास स्वात्मन्येव महामतिः ॥ २ ॥ लक्ष्मणस्तत्र जानाति मायासीतां मया कृताम् । ज्ञात्वाप्येनं वंचयित्वा शोचामि प्राकृतो यथा ॥ ३ ॥ यद्यहं विरतो भूत्वा तूष्णीं स्थास्यामि मंदिरे । तदा राक्षसकोटीनां वधोपायः कथं भवेत् ॥ ४ ॥ यदि शोचामि तां दुःखसंतप्तः कामुको यथा । तदा क्रमेणानुविन्वन्सीतां यास्येऽसुरालयम् । रावणं सकुलं हत्वा सीतामग्नौ स्थितां पुनः ॥ ५ ॥ मयैव स्थापितां नीत्वा याताऽयोध्या-

मतंद्रितः । अहं मनुष्यभावेन जातोऽस्मि ब्रह्मणार्थितः ॥ ६ ॥ मनुष्यभावमापन्नः किंचित्कालं वसामि कौ । ततो मायामनुष्यस्य चरितं मेऽनुशृण्वताम् ॥ ७ ॥ मुक्तिः स्यादप्रयासेन भक्तिमार्गानुवर्तिनाम् । निश्चित्यैवं तदा दृष्ट्वा लक्ष्मणं वाक्यमब्रवीत् ॥ ८ ॥ किमर्थमागतोऽसि त्वं सीतां त्यक्त्वा मम प्रियाम् । नीता वा भक्षिता वापि राक्षसैर्जनकात्मजा ॥ ९ ॥ लक्ष्मणः प्रांजलिः प्राह सीताया दुर्वचो रुदन् । हा लक्ष्मणेति वचनं राक्षसोक्तं श्रुतं तया ॥ १० ॥ त्वद्वाक्यसदृशं श्रुत्वा मां गच्छेति त्वराब्रवीत् । रुदती सा मया प्रोक्ता देवी राक्षसभाषितम् । नेदं रामस्य वचनं स्वस्था भव शुचिस्मिते ॥ ११ ॥ इत्येवं सांत्विता साध्वी मया प्रोवाच मां पुनः । यदुक्तं दुर्वचो राम न वाच्यं पुरतस्तव ॥ १२ ॥ कर्णौ पिधाय निर्गत्यायातोऽहं त्वां समीक्षितुम् ॥ रामस्तु लक्ष्मणं प्राह तथाऽप्यनुचितं कृतम् ॥ १३ ॥ त्वया स्त्रीभाषितं सत्यं कृत्वा त्यक्त्वा शुभाननाम् । नीता वा भक्षिता वाऽपि राक्षसैर्नात्र संशयः ॥ १४ ॥ इति चिंतापरो रामः स्वाश्रमं त्वरितो ययौ ।

तत्राऽदृष्ट्वा जनकजां विललापातिदुःखितः ॥ १५ ॥ हा प्रिये क्व गताऽसि त्वं नासि पूर्ववदाश्रमे । अथवा मद्विमोहाय लीलया क्व विलीयसे ॥ १६ ॥ इत्याचिन्वन्वनं सर्वं नापश्यज्जानकीं तदा । वनदेव्यः कुतः सीतां ब्रुवंतु मम वल्लभाम् ॥ १७ ॥ मृगाश्च पक्षिणो वृक्षा दर्शयंतु मम प्रियाम् । इत्येवं विलपन्नेव रामः सीतां न कुत्रचित् ॥ १८ ॥ सर्वज्ञः सर्वथा क्वापि नापश्यद्रघुनंदनः । आनंदोऽप्यन्वशोचत्तामचलोऽप्यनुधावति ॥ १९ ॥ निर्ममो निरहंकारोऽप्यखंडानंदरूपवान् । मम जायेति सीतेति विललापातिदुःखितः ॥२०॥ एवं मायामनुचरन्नसक्तोऽपि रघूत्तमः । आसक्त इव मूढानां भाति तत्त्वविदां नहि ॥ २१ ॥ एवं विचिन्वन्सकलं वनं रामः सलक्ष्मणः । भग्नं रथं छत्रचापं कूबरं पतितं भुवि ॥ २२ ॥ दृष्ट्वा लक्ष्मणमाहेदं पश्य लक्ष्मण केनचित् । नीयमानां जनकजां तं जित्वान्यो जहार ताम् ॥ २३ ॥ ततः कंचिद्भुवो भागं गत्वा पर्वतसन्निभम् । रुधिराक्तवपुर्दृष्ट्वा रामो वाक्यमथाब्रवीत् ॥ २४ ॥ एष वै भक्षयित्वा तां जानकीं शुभदर्शनाम् । शेते विविक्तोऽतितृप्तः

पश्य हन्मि निशाचरम् ॥ २५ ॥ चापमानय शीघ्रं मे बाणं च रघुनंदन। तच्छ्रुत्वा रामवचनं जटायुः प्राह भीतवत् ॥ २६ ॥ मां न मारय भद्रं ते म्रियमाणं स्वकर्मणा। अहं जटायुस्ते भार्याहारिणं समनुद्रुतः ॥ २७ ॥ रावणं तत्र युद्धं मे बभूवारिविमर्दन। तस्य वाहान् रथं चापं छित्त्वाहं तेन घातितः ॥ २८ ॥ पतितोऽस्मि जगन्नाथ प्राणांस्त्यक्ष्यामि पश्य माम्। तच्छ्रुत्वा राघवो दीनं कंठप्राणं ददर्श ह ॥ २९ ॥ हस्ताभ्यां संस्पृशन् रामो दुःखाश्रुवृतलोचनः ॥ ३० ॥ जटायो ब्रूहि मे भार्या केन नीता शुभानना। मत्कार्यार्थं हतोऽसि त्वमतो मे प्रियबांधवः ॥ ३१ ॥ जटायुः सन्नया वाचा वक्त्राद्रक्तं समुद्वमन्। उवाच रावणो राम राक्षसो भीमविक्रमः ॥ ३२ ॥ आदाय मैथिलीं सीतां दक्षिणाभिमुखो ययौ। इतो वक्तुं न मे शक्तिः प्राणां-स्त्यक्ष्यामि तेऽग्रतः ॥ ३३ ॥ दिष्ट्या दृष्टोऽसि राम त्वं म्रियमाणेन मे-ऽनघ। परमात्माऽसि विष्णुस्त्वं मायामनुजरूपधृक् ॥ ३४ ॥ अंतकालेऽपि

दृष्ट्वा त्वां मुक्तोऽहं रघुसत्तम। हस्ताभ्यां स्पृश मां राम पुनर्यास्यामि ते पदम् ॥ ३५ ॥ तथेति रामः पस्पर्श तदंगं पाणिना स्मयन्। ततः प्राणान्परित्यज्य जटायुः पतितो भुवि ॥ ३६ ॥ रामस्तमनुशोचित्वा बंधुवत्साश्रुलोचनः। लक्ष्मणेन समानाय्य काष्ठानि प्रददाह तम् ॥ ३७ ॥ स्नात्वा दुःखेन रामोऽपि लक्ष्मणेन समन्वितः। हत्वा वने मृगं तत्र मांसखंडान्समंततः ॥ ३८ ॥ शाद्वले प्राक्षिपद्रामः पृथक् पृथगनेकधा। भक्षंतु पक्षिणः सर्वे तृप्तो भवतु पक्षिराट् ॥ ३९ ॥ इत्युक्त्वा राघवः प्राह जटायो गच्छ मत्पदम्। मत्सारूप्यं भजस्वाद्य सर्वलोकस्य पश्यतः ॥ ४० ॥ ततोऽनंतरमेवासौ दिव्यरूपधरः शुभः। विमानवरमारुह्य भास्वरं भानुसन्निभम् ॥ ४१॥ शंखचक्रगदापद्मकिरीटवरभूषणैः। द्योतयन्स्वप्रकाशेन पीतांबरधरोऽमलः ॥ ४२ ॥ चतुर्भिः पार्षदैर्विष्णोस्तादृशैरभिपूजितः। स्तूयमानो योगिगणै राममाभाष्य सत्वरः ॥ कृतांजलिपुटो भूत्वा तुष्टाव रघुनंदनम् ॥ ४३ ॥ जटायुरुवाच ॥ ॥ अगणितगुणमप्रमेयमाद्यं सकलजगत्स्थितिसंयमादि-

हेतुम् । उपरम परमं परात्मभूतं सततमहं प्रणतोऽस्मि रामचंद्रम् ॥ ४४ ॥ निरवधिसुखमिंदिराकटाक्षं क्षपितसुरेंद्रचतुर्मुखादिदुःखम् । नरवरमनिशं नतोस्मि रामं वरदमहं वरचापबाणहस्तम् ॥ ४५ ॥ त्रिभुवनकमनीयरूप-मीड्यं रविशतभासुरमीहितप्रदानम् । शरणदमनिशं सुरागमूले कृतनिलयं रघुनंदनं प्रपद्ये॥४६॥भवविपिनदवाग्निनामधेयं भवमुखदैवतदैवतं दयालुम् । दनुजपतिसहस्रकोटिनाशं रवितनयासदृशं हरिं प्रपद्ये॥४७॥अविरलभवभाव-नातिदूरं भवविमुखैर्मुनिभिः सदैव दृश्यम् । भवजलधिसुतारणांघ्रिपोतं शरणमहं रघुनंदनं प्रपद्ये ॥ ४८ ॥ गिरिशगिरिसुतामनोनिवासं गिरिवरधारि-णमीहिताभिरामम् । सुरवरदनुजेन्द्रसेवितांघ्रिं सुरवरदं रघुनायकं प्रपद्ये ॥ ॥ ४९ ॥ परधनपरदारवर्जितानां परगुणभूतिषु तुष्टमानसानाम् । परहितनि-रतात्मनां सुसेव्यं रघुवरमंबुजलोचनं प्रपद्ये ॥ ५० ॥ स्मितरुचिरविकासितान-नाब्जमतिसुलभं सुरराजनीलनीलम् । सितजलरुहचारुनेत्रशोभं रघुपतिमी-शगुरोर्गुरुं प्रपद्ये॥५१॥ हरिकमलजशम्भुरूपभेदात्त्वमिह विभासि गुणत्रयानु-

वृत्तः। रविरिव जलपूरितोदपात्रेष्वमरपतिस्तुतिपात्रमीशमीडे ॥ ५२ ॥ रतिपतिशतकोटिसुन्दरांगं शतपथगोचरभावनाविदूरम्। यतिपतिहृदये सदा विभांतं रघुपतिमार्तिहरं प्रभुं प्रपद्ये॥५३॥इत्येवं स्तुवतस्तस्य प्रसन्नोऽभूद्रघूत्तमः। उवाच गच्छ भद्रं ते मम विष्णोः परं पदम् ॥ ५४ ॥ शृणोति य इदं स्तोत्रं लिखेद्वा नियतः पठेत्। स याति मम सारूप्यं मरणे मत्स्मृतिं लभेत् ॥ ५५ ॥ इति राघवभाषितं तदा श्रुतवान् हर्षसमाकुलो द्विजः। रघुनन्दनसाम्यमास्थितः प्रययौ ब्रह्मसुपूजितं पदम् ॥ ५६ ॥ इति श्रीमदध्यात्मरामायणे उमामहेश्वरसंवादे अरण्यकांडे अष्टमः सर्गः ॥ ८ ॥

॥ अथ अरण्य० नवमसर्गे संकल्पादिन्यासध्यानजपक्रमः ॥

ॐ अस्य श्रीमदध्यात्मरामायणे अरण्यकांडे नवमसर्गस्य ॥ श्रीभगवान् बादरायण ऋषिः ॥ गायत्री छन्दः ॥ ॐ नमोनारायणो देवता ॥ श्रीलक्ष्मीर्बीजम् ॥ परमा शक्तिः ॥ अव्यक्तं कीलकम् ॥ अमुकसंपुटीकरणसिद्ध्यर्थम् अमुकमंत्रलोमविलोमसंपुटीकरणदशाध्याये मंत्राष्टाक्षरसंयुक्तं नवमसर्गे न्या-

सध्यानजपमहं करिष्ये ॥ इति संकल्प्य ॥ अथ करन्यासः ॥ ॐ मां रूं कां अंगुष्ठाभ्यां नमः ॥ ॐ मां रूं कां तर्जनीभ्यां नमः ॥ ॐ मां रूं कां मध्यमाभ्यां नमः ॥ ॐ मां रूं कां अनामिकाभ्यां नमः ॥ ॐ मां रूं कां कनिष्ठिकाभ्यां नमः ॥ ॐ मां रूं कां करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः ॥ अथ षडंगन्यासः ॥ ॐ मां रूं कां हृदयाय नमः ॥ ॐ मां रूं कां शिरसे स्वाहा ॥ ॐ मां रूं कां शिखायै वषट् ॥ ॐ मां रूं कां कवचाय हुम् ॥ ॐ मां रूं कां नेत्रत्रयाय वौषट् ॥ ॐ मां रूं कां अस्त्राय फट् ॥ ॐ मां रूं कां इति मंत्रेण दिग्बंधः ॥ अथ ध्यानम् ॥ ततो रामो लक्ष्मणेन जगाम विपिनांतरम् ॥ पुनर्दुःखं समाश्रित्य सीतान्वेषणतत्परः ॥ १ ॥ इति ध्यात्वा च श्रीरामचरितं पठ्यते तदा । इति नवमसर्गे संकल्पादिन्यासध्यानजपविधिः ॥ ९ ॥ ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ ॥ ततो रामो लक्ष्मणेन जगाम विपिनांतरम् । पुनर्दुःखं समाश्रित्य सीतान्वेषणतत्परः ॥ १ ॥ तत्राद्भुतसमाकारो राक्षसः प्रत्यदृश्यत । वक्षस्येव महावक्त्रश्चक्षुरादिविवर्जितः ॥ २ ॥ बाहू

योजनमात्रेण व्यापृतौ तस्य रक्षसः । कबंधो नाम दैत्येन्द्रः सर्वसत्त्वविहिंसकः ॥ ३ ॥ तद्बाह्वोर्मध्यदेशे तौ चरंतौ रामलक्ष्मणौ । ददर्शतुर्महासत्त्वं तद्बाहुपरिवेष्टितौ ॥ ४ ॥ रामः प्रोवाच विहसन्पश्य लक्ष्मण राक्षसम् । शिरःपादविहीनोऽयं यस्य वक्षसि चाननम् ॥ ५ ॥ बाहुभ्यां लभ्यते यद्यत्तत्तद्भक्षन् स्थितो ध्रुवम् । आवामप्येतयोर्बाह्वोर्मध्ये संकलितौ ध्रुवम् ॥ ६ ॥ गन्तुमन्यत्र मार्गो न दृश्यते रघुनंदन । किं कर्तव्यमितोऽस्माभिरिदानीं भक्षयेत्स नौ ॥ ७ ॥ लक्ष्मणस्तमुवाचेदं किं विचारेण राघव । आवामेकैकमव्यग्रौ छिंद्यावां रक्षोभुजौ ध्रुवम् ॥ ८ ॥ तथेति रामः खड्गेन भुजं दक्षिणमच्छिनत् । तथैव लक्ष्मणो वामं चिच्छेद भुजमंजसा ॥ ९ ॥ ततोऽतिविस्मितो दैत्यः कौ युवां सुरपुंगवौ । मद्बाहुच्छेदकौ लोके दिवि देवेषु वा कुतः ॥ १० ॥ ततोऽब्रवीद्धसन्नेव रामो राजीवलोचनः । अयोध्याधिपतिः श्रीमान् राजा दशरथो महान् ॥ ११ ॥ रामोऽहं तस्य पुत्रोऽनुजो भ्राता मे लक्ष्मणः सुधीः । मम भार्या जनकजा सीता त्रैलोक्यसुन्दरी

॥ १२ ॥ आवां मृगयया यातौ तदा केनापि रक्षसा । नीतां सीतां विचिन्वंतौ चागतौ घोरकानने ॥ १३ ॥ बाहुभ्यां वेष्टितावत्र तव प्राणरिरक्षया । छिन्नौ तव भुजौ त्वं च को वा विकटरूपधृक् ॥ १४ ॥ कबंध उवाच ॥ धन्योऽहं यदि रामस्त्वमागतोऽसि ममांतिकम् । पुरा गन्धर्वराजोऽहं रूपयौवनदर्पितः ॥१५॥ विचरँल्लोकमखिलं वरनारीमनोहरः । तपसा ब्रह्मणो लब्धमवध्यत्वं रघूत्तम ॥ १६ ॥ अष्टावक्रं मुनिं दृष्ट्वा कदाचिदहसं पुरा । क्रुद्धोऽसावाह दुष्ट त्वं राक्षसो भव दुर्मते ॥ १७ ॥ अष्टावक्रः पुनः प्राह वंदितो मे दयापरः । शापस्यांतं च मे प्राह तपसा द्योतितप्रभः ॥ १८ ॥ त्रेतायुगे दाशरथिर्भूत्वा नारायणः स्वयम् । आगमिष्यति ते बाहू छिन्द्येते योजनायतौ ॥ १९ ॥ तेन शापाद्विनिर्मुक्तो भविष्यसि यथा पुरा । इति शप्तोऽहमद्राक्षं राक्षसीं तनुमात्मनः ॥ २० ॥ कदाचिद्देवराजानमभ्यद्रवमहं रुषा । सोऽपि वज्रेण मां राम शिरोदेशेऽभ्यताडयत् ॥ २१ ॥ तदा शिरो गतं कुक्षिं पादौ च रघुनन्दन । ब्रह्मदत्तवरान्मृत्युर्नाभून्मे वज्रताडनात् ॥

॥ २२ ॥ मुखाभावे कथं जीवेद्दयमित्यमराधिपम् । ऊचुः सर्वे दयाविष्टा मां विलोक्यास्यवर्जितम् ॥ २३ ॥ ततो मां प्राह मघवा जठरे ते मुखं भवेत् । बाहू ते योजनायामौ भविष्यत इतो व्रज ॥ २४ ॥ इत्युक्तोऽत्र वसन्नित्यं बाहुभ्यां वनगोचरान् । भक्षयाम्यधुना बाहू खण्डितौ मे त्वयाऽनघ ॥ २५ ॥ इतःपरं मां श्वभ्रास्ये निक्षिपाग्नींधनावृते । अग्निना दह्यमानोऽहं त्वया रघुकुलोत्तम ॥ २६ ॥ पूर्वरूपमनुप्राप्य भार्यामार्गं वदामि ते । इत्युक्ते लक्ष्मणेनाशु श्वभ्रं निर्माय तत्र तम् ॥ २७ ॥ निक्षिप्य प्रादहत्काष्ठैस्ततो देहात्समुत्थितः । कंदर्पसदृशाकारः सर्वाभरणभूषितः ॥ २८ ॥ रामं प्रदक्षिणं कृत्वा साष्टांगं प्रणिपत्य च । कृतांजलिरुवाचेदं भक्तिगद्गदया गिरा ॥ २९ ॥ गंधर्व उवाच ॥ स्तोतुमुत्सहते मेऽद्य मनो रामातिसंभ्रमात् । त्वामनंतमनाद्यंतं मनोवाचामगोचरम् ॥ ३० ॥ सूक्ष्मं ते रूपमव्यक्तं देहद्वयविलक्षणम् । दृग्रूपमितरत्सर्वं दृश्यं जडमनात्मकम् । तत्कथं त्वां विजानीयाद्व्यतिरिक्तं मनः प्रभो ॥ ३१ ॥ बुद्ध्यात्माभासयोरैक्यं जीव इत्यभिधीयते । बुद्ध्यादि-

साक्षी ब्रह्मैव तस्मिन्निर्विषयेऽखिलम् ॥ ३२ ॥ आरोप्यतेऽज्ञानवशान्निर्विकारेऽखिलात्मनि । हिरण्यगर्भस्ते सूक्ष्मं देहं स्थूलं विराट् स्मृतम् ॥ ३३ ॥ भावनाविषयो राम सूक्ष्मं ते ध्यातृमंगलम् । भूतं भव्यं भविष्यच्च यत्रेदं दृश्यते जगत् ॥ ३४ ॥ स्थूलेंऽडकोशे देहे ते महदादिभिरावृते । सप्तभिरुत्तरगुणैर्वैराजो धारणाश्रयः ॥ ३५ ॥ त्वमेव सर्वकैवल्यं लोकास्तेऽवयवाः स्मृताः । पातालं ते पादमूलं पार्ष्णिस्तव महातलम् ॥ ३६ ॥ रसातलं ते गुल्फौ तु तलातलमितीर्यते । जानुनी सुतलं राम ऊरू ते वितलं तथा ॥ ३७ ॥ अतलं च मही राम जघनं नाभिगं नभः । उरःस्थलं ते ज्योतींषि ग्रीवा ते मह उच्यते ॥ ३८ ॥ वदनं जनलोकस्ते तपस्ते शंखदेशगम् ॥ सत्यलोको रघुश्रेष्ठ शीर्षण्यास्ते सदा प्रभो ॥ ३९ ॥ इन्द्रादयो लोकपाला बाहवस्ते दिशः श्रुती । अश्विनौ नासिके राम वक्त्रं तेऽग्निरुदाहृतः ॥ ४० ॥ चक्षुस्ते सविता राम मनश्चंद्र उदाहृतः ॥ भ्रूभंग एव कालस्ते बुद्धिस्ते वाक्पतिर्भवेत् ॥ ४१ ॥ रुद्रोऽहंकाररूपस्ते वाचश्छन्दांसि तेऽव्यय । यमस्ते दंष्ट्रदेशस्थो नक्षत्राणि द्विजा-

लयः ॥ ४२ ॥ हासो मोहकरी माया सृष्टिस्तेऽपांगमोक्षणम् । धर्मः पुरस्ते-ऽधर्मश्च पृष्ठभाग उदीरितः ॥ ४३ ॥ निमिषोन्मेषणे रात्रिंर्दिवा चैव रघूत्तम । समुद्राः सप्त ते कुक्षिर्नाड्यो नद्यस्तव प्रभो ॥ ४४ ॥ रोमाणि वृक्षौषधयो रेतो वृष्टिस्तव प्रभो । महिमा ज्ञानशक्तिस्ते एवं स्थूलं वपुस्तव ॥ ४५ ॥ यदस्मिन् स्थूलरूपे ते मनः संधार्यते नरैः । अनायासेन मुक्तिः स्यादतो-ऽन्यन्नहि किंचन ॥ ४६ ॥ अतोहं राम रूपं ते स्थूलमेवानुभावये । यस्मि-न्ध्याते प्रेमरसः सरोमपुलको भवेत् ॥ ४७ ॥ तदैव मुक्तिः स्याद्राम यदा ते स्थूलभावकः । तदप्यास्तां तवैवाहमेतद्रूप विचिंतये ॥ ४८ ॥ धनुर्बाण-धरं श्यामं जटावल्कलभूषितम् । अपीच्यवयसं सीतां विचिन्वन्तं सल-क्ष्मणम् ॥ ४९ ॥ इदमेव सदा मे स्यान्मानसे रघुनन्दन । सर्वज्ञः शंकरः साक्षात्पार्वत्या सहितः सदा ॥ ५० ॥ तद्रूपमेवं सततं ध्यायन्नास्ते रघूत्तम । मुमूर्षूणां तदा काश्यां तारकं ब्रह्मवाचकम् ॥ ५१ ॥ रामरामेत्युपदिश-न्सदा सन्तुष्टमानसः । अतस्त्वं जानकीनाथ परमात्मा सुनिश्चितः ॥ ५२ ॥

सर्वे ते मायया मूढास्त्वां न जानंति तत्त्वतः । नमस्ते रामभद्राय वेधसे परमात्मने ॥ ५३ ॥ अयोध्याधिपते तुभ्यं नमः सौमित्रिसेवित । त्राहि त्राहि जगन्नाथ मां माया नावृणोतु ते ॥ ५४ ॥ श्रीराम उवाच ॥ तुष्टोऽहं देवगंधर्व भक्त्या स्तुत्या च तेऽनघ । याहि मे परमं स्थानं योगिगम्यं सनातनम् ॥ ५५ ॥ जपंति ये नित्यमनन्यबुद्ध्या भक्त्या त्वदुक्तं स्तवमागमोक्तम् । तेऽज्ञानसंभूतभवं विहाय मां यांति नित्यानुभवानुमेयम् ॥ ५६ ॥ इति श्रीमदध्यात्मरामायणे उमामहेश्वरसंवादे अरण्यकांडे नवमः सर्गः ॥ ९ ॥

॥ अथ अरण्यकांडे दशमसर्गे संकल्पादिन्यासध्यानजपक्रमः ॥

ॐ अस्य श्रीमदध्यात्मरामायणे अरण्यकांडे दशमसर्गस्य बादरायण ऋषिः ॥ गायत्री छंदः ॥ ॐ नमोनारायणो देवता ॥ श्रीभगवान् बीजम् ॥ परमा शक्तिः॥ अव्यक्तं कीलकम्॥असुकसंपुटीकरणसिद्ध्यर्थमसुकमन्त्रलोमविलोमसंपुटीकरणदशाध्याये मन्त्राष्टाक्षरसंयुक्तं दशमसर्गे न्यासध्यानजपमहं करिष्ये ॥ इति संकल्प्य ॥ अथ करन्यासः ॥ ॐ मां रूं यं अंगुष्ठा-

भ्यां नमः ॥ ॐ मां रूं यं तर्जनीभ्यां नमः ॥ ॐ मां रूं यं मध्यमाभ्यां नमः ॥ ॐ मां रूं यं अनामिकाभ्यां नमः ॥ ॐ मां रूं यं कनिष्ठिकाभ्यां नमः ॥ ॐ मां रूं यं करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः ॥ अथ षडंगन्यासः ॥ ॐ मां रूं यं हृदयाय नमः ॥ ॐ मां रूं यं शिरसे स्वाहा ॥ ॐ मां रूं यं शिखायै वषट् ॥ ॐ मां रूं यं कवचाय हुम् ॥ ॐ मां रूं यं नेत्रत्रयाय वौषट् ॥ ॐ मां रूं यं अस्त्राय फट् ॥ ॐ मां रूं यं इति मंत्रेण दिग्बंधः ॥ अथ ध्यानम् ॥ लब्ध्वा वरं स गन्धर्वः प्रयास्यन् राममब्रवीत् । शबर्यास्ते पुरोभागे आश्रमे रघुनन्दन ॥१॥ इति ध्यात्वा च श्रीरामचरितं पठ्यते तदा॥ इति अरण्यकांडे दशमसर्गे संकल्पादिन्यासध्यानजपविधिः ॥ १० ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ लब्ध्वा वरं स गन्धर्वः प्रयास्यन् राममब्रवीत् । शबर्यास्ते पुरोभागे आश्रमे रघुनन्दन ॥ १ ॥ भक्त्या त्वत्पादकमले भक्तिमार्गविशारदा । तां प्रयाहि महाभाग सर्वं ते कथयिष्यति ॥ २ ॥ इत्युक्त्वा प्रययौ सोऽपि विमानेनार्कवर्चसा । विष्णोःपदं रामनामस्मरणे फलमीदृशम् ॥ ३ ॥ त्यक्त्वा तद्विपिनं

घोरं सिंहव्याघ्रादिदूषितम् । शनैरथाश्रमपदं शबर्या रघुनन्दनः ॥ ४ ॥ शबरी राममालोक्य लक्ष्मणेन समन्वितम् । आयांतमाराद्धर्षेण प्रत्युत्थायाचिरेण सा ॥ ५ ॥ पतित्वा पादयोरग्रे हर्षपूर्णाश्रुलोचना । स्वागतेनाभिनंद्याथ स्वासने संन्यवेशयत् ॥ ६ ॥ रामलक्ष्मणयोः सम्यक्पादौ प्रक्षाल्य भक्तितः । तज्जलेनाभिषिच्यांगमथार्घ्यादिभिरादृता ॥ ७ ॥ सम्पूज्य विधिवद्रामं ससौमित्रिं सपर्यया । संगृहीतानि दिव्यानि रामार्थं शबरी मुदा ॥ ८ ॥ फलान्यमृतकल्पानि ददौ रामाय भक्तितः । पादौ संपूज्य कुसुमैः सुगन्धैः सानुलेपनैः ॥ ९ ॥ कृतातिथ्यं रघुश्रेष्ठमुपविष्टं सहानुजम् । शबरी भक्तिसंपन्ना प्रांजलिर्वाक्यमब्रवीत् ॥ १० ॥ अत्राश्रमे रघुश्रेष्ठ गुरवो मे महर्षयः । स्थिता शुश्रूषणं तेषां कुर्वती समुपस्थिता ॥ ११ ॥ बहुवर्षसहस्राणि गतास्ते ब्रह्मणः पदम् । गमिष्यंतोऽब्रुवन्मां त्वं वसात्रैव समाहिता ॥ १२ ॥ रामो दाशरथिर्जातः परमात्मा सनातनः । राक्षसानां वधार्थाय ऋषीणां रक्षणाय च ॥ १३ ॥ आगमिष्यति चैकाग्रध्याननिष्ठा

स्थिरा भव । इदानीं चित्रकूटाद्रावाश्रमे वसति प्रभुः ॥ १४ ॥ यावदागमनं तस्य तावद्रक्ष कलेवरम् । दृष्ट्वैव राघवं दग्ध्वा देहं यास्यसि तत्पदम् ॥ ॥ १५ ॥ तथैवाकरवं राम त्वद्ध्यानैकपरायणा । प्रतीक्ष्यागमनं तेऽद्य सफलं गुरुभाषितम् ॥ १६ ॥ तव संदर्शनं राम गुरूणामपि मे नहि । योषिन्मूढाऽप्रमेयात्मन् हीनजातिसमुद्भव ॥ १७ ॥ तव दासस्य दासानां शतसंख्योत्तरस्य वा । दासीत्वे नाधिकारोऽस्ति कुतः साक्षात्तवैव हि ॥ १८ ॥ कथं रामाद्य मे दृष्टस्त्वं मनोवागगोचरः । स्तोतुं न जाने देवेश किं करोमि प्रसीद मे ॥ १९ ॥ ॥ श्रीराम उवाच ॥ ॥ पुंस्त्वे स्त्रीत्वे विशेषो वा जातिनामाश्रमादयः । न कारणं मद्भजने भक्तिरेव हि कारणम् ॥ २० ॥ यज्ञदानतपोभिर्वा वेदाध्ययनकर्मभिः । नैव द्रष्टुमहं शक्यो मद्भक्तिविमुखैः सदा ॥ २१ ॥ तस्माद्भामिनि संक्षेपाद्वक्ष्येऽहं भक्तिसाधनम् । सतां संगतिरेवात्र साधनं प्रथमं स्मृतम् ॥ २२ ॥ द्वितीयं मत्कथालापस्तृतीयं मद्गुणेरणम् । व्याख्यातृत्वं मद्वचसां चतुर्थं साधनं भवेत् ॥ २३ ॥ आचार्योपासनं भद्रे

मद्बुद्ध्याऽमायया सदा । पंचमं पुण्यशीलत्वं यमादि नियमादि च ॥ २४॥ निष्ठा मत्पूजने नित्यं षष्ठं साधनमीरितम् । मम मंत्रोपासकत्वं सांगं सप्तम-मुच्यते ॥ २५ ॥ मद्भक्तेष्वधिका पूजा सर्वभूतेषु मन्मतिः । बाह्यार्थेषु विरागित्वं शमादिसहितं तथा ॥ २६ ॥ अष्टमं नवमं तत्त्वविचारो मम भामिनि । एवं नवविधा भक्तिः साधनं यस्य कस्य वा ॥ २७ ॥ स्त्रियो वा पुरुषस्यापि तिर्यग्योनिगतस्य वा । भक्तिः संजायते प्रेमलक्षणा शुभलक्षणे ॥ २८ ॥ भक्तौ संजातमात्रायां मत्तत्त्वानुभवस्तदा । ममानुभवसिद्धस्य मुक्तिस्तत्रैव जन्मनि ॥ २९ ॥ स्यात्तस्मात्कारणं भक्तिर्मोक्षस्येति सुनिश्चितम् । प्रथमं साधनं यस्य भवेत्तस्य क्रमेण तु ॥३०॥ भवेत्सर्वं ततो भक्तिर्मुक्तिरेव सुनिश्चितम् । यस्मान्मद्भक्तियुक्ता त्वं ततोऽहं त्वामुपस्थितः ॥ ३१ ॥ इतो मद्दर्शनान्मुक्तिस्तव नास्त्यत्र संशयः । यदि जानासि मे ब्रूहि सीता कमललोचना ॥ ३२ ॥ कुत्रास्ते केन वा नीता प्रिया मे प्रियदर्शना ॥ ३३ ॥ ॥ शबर्युवाच ॥ ॥ देव जानासि सर्वज्ञ सर्वं त्वं विश्वभावन । तथाऽपि पृच्छसे यन्मां लोकाननु-

स्तः प्रभो ॥ ३४ ॥ ततोऽहमभिधास्यामि सीता यत्राधुना स्थिता । रावणेन हता सीता लंकायां वर्ततेऽधुना ॥ ३५ ॥ इतः समीपे रामास्ते पंपानाम सरोवरम् । ऋष्यमूकगिरिर्नाम तत्समीपे महानगः ॥ ३६ ॥ चतुर्भिर्मंत्रिभिः सार्धं सुग्रीवो वानराधिपः । भीतभीतः सदा यत्र तिष्ठत्यतुलविक्रमः ॥ ३७ ॥ वालिनश्च भयाद्भ्रातुस्तदगम्यमृषेर्भयात् । वालिनस्तत्र गच्छ त्वं तेन सख्यं कुरु प्रभो ॥ ३८ ॥ सुग्रीवेण स सर्वं ते कार्यं संपादयिष्यति । अहमग्निं प्रवेक्ष्यामि तवाग्रे रघुनन्दन ॥ ३९ ॥ मुहूर्तं तिष्ठ राजेंद्र यावद्दग्ध्वा कलेवरम् । यास्यामि भगवन् राम तत्र विष्णोः परं पदम् ॥ ४० ॥ इति रामं समामन्त्र्य प्रविवेश हुताशनम् । क्षणान्निर्धूय सकलमविद्याकृतबंधनम् । रामप्रसादाच्छबरी मोक्षं प्रापातिदुर्लभम् ॥ ४१ ॥ किं दुर्लभं जगन्नाथे श्रीरामे भक्तवत्सले । प्रसन्नेऽधमजन्मापि शबरी मुक्तिमाप सा ॥ ४२ ॥ किं पुनर्ब्राह्मणा मुख्याः पुण्याः श्रीरामचिंतकाः । मुक्तिं यांतीति तद्भक्तिर्मुक्तिरेव न संशयः ॥ ४३ ॥ भक्तिर्मु-

क्तिविधायिनी भगवतः श्रीरामचन्द्रस्य हे लोकाः कामदुघांघ्रिपद्मयुगलं सेवध्वमत्युत्सुकाः। नानाज्ञानविशेषमन्त्रविततिं त्यक्त्वा सुदूरे भृशं रामं श्यामतनुं स्मरारिहृदये भांतं भजध्वं बुधाः ॥ ४४ ॥ इति श्रीमदध्यात्मरामायणे उमामहेश्वरसंवादे अरण्यकांडे दशम सर्गः ॥ १० ॥

॥ इति अरण्यकांडं समाप्तम् ॥

अथ

किष्किन्धाकाण्डं

प्रारभ्यते

श्रीगणेशाय नमः ॥ अथ किष्किंधाकांडे न्यासध्यानजपक्रमप्रारंभः ॥

ॐ अस्य श्रीमदध्यात्मरामायणे किष्किंधाकांडमहामालामन्त्रस्य श्रीभगवान् सदाशिव ऋषिः ॥ अनुष्टुप्छन्दः ॥ श्रीरामः परमात्मा देवता ॥ ॐ नमो नारायणायेति बीजम् ॥ दाशरथिरिति शक्तिः ॥ रावणघ्न इति कीलकम् ॥ मम अमुककामनासिद्ध्यर्थम् अमुकस्तोत्रस्य संपुटीकरणं करिष्ये ॥ अथ लोमविलोममन्त्रयुक्तं करिष्ये वा मंडलमंत्रयुक्तं करिष्ये ॥ इत्यादौ संकल्प्य न्यासान् चरेत् ॥ अथ ऋष्यादिन्यासः ॥ श्रीभगवते सदाशिवऋषये नमः शिरसि ॥ अनुष्टुप्छन्दसे नमः मुखे ॥ श्रीरामपरमात्मदेवताय नमः हृदये ॥ ॐ नमोनारायणेति बीजाय नमः गुह्ये ॥ दाशरथिरिति शक्तये नमः पादयोः ॥ रावणघ्न इति कीलकाय नमः सर्वांगे ॥ मम चतुर्विधपुरुषार्थसिद्ध्यर्थं मोक्षार्थं जपे विनियोगः ॥ अथ करन्यासः ॥ ॐ रां अंगुष्ठाभ्यां नमः ॥ ॐ रीं तर्जनीभ्यां नमः ॥ ॐ रूं मध्यमाभ्यां नमः ॥ ॐ रैं अनामिकाभ्यां नमः ॥ ॐ रौं कनिष्ठिकाभ्यां नमः ॥ ॐ रः करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः ॥ अथ षडंगन्यासः ॥ ॐ रां

हृदयाय नमः ॥ ॐ रीं शिरसे स्वाहा ॥ ॐ रूं शिखायै वषट् ॥ ॐ रैं कवचाय हुम् ॥ ॐ रौं नेत्रत्रयाय वौषट् ॥ ॐ रः अस्त्राय फट् ॥ ॐ रां रीं रूं रैं रौं रः इति मंत्रेण दिग्बंधः ॥ अथ ध्यानम् ॥ नीलेंदीवरतुल्यश्यामवदनं पीतांबरालंकृतं मुद्रां ज्ञानमयीं दधानमपरां विद्युन्निभां राघवम् । पश्यंतीं मुकुटांगदादिविविधैः कल्पोज्ज्वलांगं भजे श्रीमद्दाशरथिं नमामि सुतरामब्धौ प्लवं दुस्तरे ॥१॥ इति ध्यात्वा च श्रीरामं किष्किंधाकांडकं पठेत् ॥ इति किष्किंधाकांडस्य संकल्पादिन्यासध्यानजपविधिः ॥

अथ किष्किंधाकांडे प्रथमसर्गे संकल्पादिन्यासध्यानजपक्रमः ॥

ॐ अस्य श्रीमदध्यात्मरामायणे किष्किंधाकांडे प्रथमसर्गस्य श्रीभगवान् बादरायण ऋषिः ॥ गायत्री छन्दः ॥ ॐ नमोनारायणो देवता ॥ श्रीलक्ष्मीबीजम् ॥ परमा शक्तिः ॥ अव्यक्तं कीलकम् ॥ अमुकसंपुटीकरणसिद्ध्यर्थममुकमंत्रलोमविलोमसंपुटीकरणनवाध्याये मन्त्राष्टाक्षरसंयुक्तं प्रथमसर्गे न्यासध्यानजपमहं करिष्ये इति संकल्प्य॥ अथ करन्यासः॥ ॐ यं रैं नं अंगुष्ठाभ्यां

नमः॥ॐ यं रैं नं तर्जनीभ्यां नमः॥ॐ यं रैं नं मध्यमाभ्यां नमः॥ॐ यं रैं नं अनामिकाभ्यां नमः॥ॐ यं रैं नं कनिष्ठिकाभ्यां नमः॥ ॐ यं रैं नं करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः॥अथ षडंगन्यासः॥ॐ यं रैं नं हृदयाय नमः॥ ॐ यं रैं नं शिरसे स्वाहा॥ ॐ यं रैं नं शिखायै वषट्॥ ॐ यं रैं नं कवचाय हुम्। ॐ यं रैं नं नेत्रत्रयाय वौषट्॥ ॐ यं रैं नं अस्त्राय फट्॥ ॐ रां रीं रूं रैं रौं रः इति मंत्रेण दिग्बंधः॥ अथ ध्यानम्॥ ततः सलक्ष्मणो रामः शनैः पंपासरस्तटम्॥ आगत्य सरसां श्रेष्ठं दृष्ट्वा विस्मयमाययौ ॥ १ ॥ इति ध्यात्वा च श्रीरामचरितं पठ्यते तदा ॥ इति किष्किंधाकांडे प्रथमसर्गे संकल्पादिन्यासध्यानजपविधिः ॥ १ ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ ततः सलक्ष्मणो रामः शनैः पंपासरस्तटम्। आगत्य सरसां श्रेष्ठं दृष्ट्वा विस्मयमाययौ ॥ १ ॥ क्रोशमात्रं सुविस्तीर्णमगाधामलशंबरम्। उत्फुल्लांबुजकल्हारकुमुदोत्पलमंडितम् ॥ २ ॥ हंसकारंडवाकीर्ण चक्रवाकादिशोभितम्। जलकुक्कुटकोयष्टिक्रौंचनादोपनादितम्॥३॥नानापुष्पलताकीर्णं नानाफलसमावृतम्। सतां मनःस्वच्छजलं पद्मकिंजल्कवासितम्॥४॥तत्रोपस्पृश्यसलिलं

पीत्वा श्रमहरं विभुः । सानुजः सरस्तीरे शीतलेन पथा ययौ॥५॥ऋष्यमूक-गिरेः पार्श्वे गच्छंतौ रामलक्ष्मणौ । धनुर्बाणकरौ दांतौ जटावल्कलमंडितौ । पश्यतौ विविधान्वृक्षान् गिरेः शोभां सुविक्रमौ ॥ ६ ॥ सुग्रीवस्तु गिरेर्मूर्ध्नि चतुर्भिः सह वानरैः । स्थित्वा ददर्श तौ यांतावारुरोह गिरेः शिरः ॥ ७ ॥ भयादाह हनूमंतं कौ तौ वीरवरौ सखे । गच्छ जानीहि भद्रं ते वटुर्भूत्वा द्विजाकृतिः ॥ ८ ॥ वालिना प्रेषितौ किं वा मां हंतुं समुपागतौ । ताभ्यां संभाषणं कृत्वा जानीहि हृदयं तयोः ॥ ९ ॥ यदि तौ दुष्टहृदयौ संज्ञां कुरु कराग्रतः । विनयावनतो भूत्वा एवं जानीहि निश्चयम् ॥ १० ॥ तथेति वटुरूपेण हनुमान् समुपागतः । विनयावनतो भूत्वा रामं नत्वेदमब्रवीत् ॥ ११ ॥ कौ युवां पुरुषव्याघ्रौ युवानौ वीरसंमतौ । द्योतयंतौ दिशः सर्वाः प्रभया भास्कराविव ॥ १२ ॥ युवां त्रैलोक्यकर्ताराविति भाति मनो मम । युवां प्रधानपुरुषौ जगद्धेतू जगन्मयौ ॥ १३ ॥ मायया मानुषाकारौ चरंताविव लीलया । भूभारहरणार्थाय भक्तानां पालनाय च ॥ १४ ॥ अवतीर्णाविह परौ चरंतौ क्षत्रिया-

कृती । जगत्स्थितिलयौ सर्गं लीलयाकर्तुमुद्यतौ ॥ १५ ॥ स्वतंत्रौ प्रेरकौ सर्वहृदयस्थाविहेश्वरौ । नरनारायणौ लोके चरंताविति मे मतिः ॥ १६ ॥ श्रीरामो लक्ष्मणं प्राह पश्यैनं बटुरूपिणम् । शब्दशास्त्रमशेषेण श्रुतं नूनमनेकधा ॥ १७ ॥ अनेन भाषितं कृत्स्नं न किञ्चिदपशब्दितम् । ततः प्राह हनूमंतं राघवो ज्ञानविग्रहः ॥१८॥ अहं दाशरथी रामस्त्वयं मे लक्ष्मणोऽनुजः । सीतया भार्यया सार्धं पितुर्वचनगौरवात् ॥ १९ ॥ आगतस्तत्र विपिने स्थितोऽहं दंडके द्विज । तत्र भार्या हृता सीता रक्षसा केनचिन्मम ॥ २० ॥ तामन्वेष्टुमिहायातौ त्वं को वा कस्य वा वद ॥ ॥ बटुरुवाच ॥ ॥ सुग्रीवो नाम राजा यो वानराणां महामतिः । चतुर्भिर्मंत्रिभिः सार्धं गिरिमूर्धनि तिष्ठति ॥ २१ ॥भ्राता कनीयान् सुग्रीवो वालिन' पापचेतसः । तेन निष्कासितो भार्या हृता तस्येह वालिना॥२२॥तद्भयादृष्यमूकाख्यं गिरिमाश्रित्य संस्थितः । अहं सुग्रीवसचिवो वायुपुत्रो महामते ॥ २३ ॥ हनूमान्नाम विख्यातो ह्यंजनीगर्भसंभवः । तेन सख्यं त्वया युक्तं सुग्रीवेण रघूत्तम ॥ २४ ॥ भार्यापहारिणं हंतु सहायस्ते भविष्यति ।

इदानीमेव गच्छाम आगच्छ यदि रोचते॥२५॥ ॥ श्रीराम उवाच ॥ अहमप्यागतस्तेन सख्यं कर्तुं कपीश्वर। सख्युस्तस्यापि यत्कार्यं तत्करिष्याम्यसंशयम् ॥ २६ ॥ हनुमान् स्वस्वरूपेण स्थितो राममथाब्रवीत्। आरोहतां मम स्कंधौ गच्छामः पर्वतोपरि॥ २७ ॥ यत्र तिष्ठति सुग्रीवो मंत्रिभिर्वालिनो भयात्। तथेति तस्यारुरोह स्कंधं रामोऽथ लक्ष्मणः॥ २८ ॥ उत्पपात गिरेर्मूर्ध्नि क्षणादेव महाकपिः। वृक्षच्छायां समाश्रित्य स्थितौ तौ रामलक्ष्मणौ ॥२९॥ हनूमानपि सुग्रीवमुपगम्य कृतांजलिः। व्येतु ते भयमायातौ राजन् श्रीरामलक्ष्मणौ ॥ ३० ॥ शीघ्रमुत्तिष्ठ रामेण सख्यं ते योजितं मया। अग्निं साक्षिणमारोप्य तेन सख्यं द्रुतं कुरु ॥३१॥ ततोऽतिहर्षात्सुग्रीवः समागम्य रघूत्तमम्। वृक्षशाखां स्वयं छित्त्वा विष्टराय ददौ मुदा ॥ ३२ ॥ हनूमाँल्लक्ष्मणायादात्सुग्रीवाय च लक्ष्मणः। हर्षेण महताविष्टाः सर्वे एवावतस्थिरे ॥३३॥ लक्ष्मणस्त्वब्रवीत्सर्वं रामवृत्तांतमादितः। वनवासाभिगमनं सीताहरणमेव च ॥३४॥ लक्ष्मणोक्तं वचः श्रुत्वा सुग्रीवो राममब्रवीत्। अहं करिष्ये राजेंद्र सीतायाः परिमार्ग-

णम् ॥ ३५ ॥ साहाय्यमपि ते राम करिष्ये शत्रुघातिनः । शृणु राम मया दृष्टं किंचित्ते कथयाम्यहम् ॥ ३६ ॥ एकदा मंत्रिभिः सार्धं स्थितोऽहं गिरिमूर्धनि । विहायसा नीयमानां केनचित्प्रमदोत्तमाम् ॥ ३७ ॥ क्रोशंतीं रामरामेति दृष्ट्वाऽस्मात्पर्वतोपरि । आमुच्याभरणान्याशु स्वोत्तरीयेण भामिनी ॥ ३८ ॥ निरीक्ष्याधः परित्यज्य क्रोशंती तेन रक्षसा । नीताहं भूषणान्याशु गुहायामक्षिपं प्रभो ॥ ३९ ॥ इदानीमपि पश्य त्वं जानीहि तव वा न वा । इत्युक्त्वानीय रामाय दर्शयामास वानरः ॥ ४० ॥ विमुच्य रामस्तद्दृष्ट्वा हा सीतेति मुहुर्मुहुः । हृदि निक्षिप्य तत्सर्वं रुरोद प्राकृतो यथा ॥ ४१ ॥ आश्वास्य राघवं भ्राता लक्ष्मणो वाक्यमब्रवीत् । अचिरेणैव ते राम प्राप्यते जानकी शुभा । वानरेंद्रसहायेन हत्वा रावणमाहवे ॥ ४२ ॥ सुग्रीवोऽप्याह हे राम प्रतिज्ञां करवाणि ते । समरे रावणं हत्वा तव दास्यामि जानकीम् ॥ ४३ ॥ ततो हनूमान्प्रज्वाल्य तयोरग्निं समीपतः । तावुभौ रामसुग्रीवावग्नौ साक्षिणि तिष्ठति ॥ ४४ ॥ बाहू प्रसार्य चालिंग्य परस्परमकल्मषौ । समीपे रघुनाथस्य सुग्रीवः समुपाविशत

॥ ४५ ॥ स्वोदंतं कथयामास प्रणयाद्रघुनायके । सखे शृणु ममोदंतं वालिना यत्कृतं पुरा ॥ ४६ ॥ मयपुत्रोऽथ मायावी नाम्ना परमदुर्मदः । किष्किंधां समुपागत्य वालिनं समुपाह्वयत् ॥ ॥ ४७ ॥ सिंहनादेन महता वाली तु तदमर्षणः । निर्ययौ क्रोधताम्राक्षो जघान दृढमुष्टिना ॥ ४८ ॥ दुद्राव तेन संविग्नो जगाम स्वगुहां प्रति । अनुदुद्राव तं वाली मायाविनमहं तथा ॥ ततः प्रविष्टमालोक्य गुहां मायाविनं रुषा ॥ ४९ ॥ वाली मामाह तिष्ठ त्वं बहिर्गच्छाम्यहं गुहाम् । इत्युक्त्वाविश्य स गुहां मासमेकं न निर्ययौ ॥ ५० ॥ मासादूर्ध्वं गुहाद्वारान्निर्गतं रुधिरं बहु । तद्दृष्ट्वा परितप्तांगो मृतो वालीति दुःखितः ॥ ५१ ॥ गुहाद्वारि शिलामेकां निधाय गृहमागतः । ततोऽब्रुवं मृतो वाली गुहायां रक्षसा हतः ॥ ५२ ॥ तच्छ्रुत्वा दुःखिताः सर्वे मामनिच्छंतमप्युत । राज्येऽभिषेचनं चक्रुः सर्वे वानरमंत्रिणः ॥५३॥ शशास्ति तदा मया राज्यं किंचित्कालमरिंदम । ततः समागतो वाली मामाह परुषं रुषा ॥५४॥ बहुधा भर्त्सयित्वा मां निर्जघान च मुष्टिभिः । ततो निर्गत्य नगराद्धावं परया भिया ॥ ५५ ॥ लोकान् सर्वान्परि-

ऋम्य ऋष्यमूकं समाश्रितः । ऋषेः शापभयात्सोऽपि नायातीमं गिरिं प्रभो॥५६॥ तदादि मम भार्यां स स्वयं भुंक्ते विमूढधीः । अतो दुःखेन संतप्तो हृतदारो हृता-श्रयः ॥ ५७ ॥ वसाम्यद्य भवत्पादसंस्पर्शात्सुखितोऽस्म्यहम् । मित्रदुःखेन संतप्तो रामो राजीवलोचनः ॥५८॥ हनिष्यामि तव द्वेष्यं शीघ्रं भार्यापहारिणम् । इति प्रतिज्ञामकरोत्सुग्रीवस्य पुरस्तदा ॥ ५९ ॥ सुग्रीवोऽप्याह राजेंद्र वाली बलवतां बली । कथं हनिष्यति भवान्देवैरपि दुरासदम् ॥ ६० ॥ शृणु ते कथयिष्यामि तद्बलं बलिनां वर । कदाचिद्दुंदुभिर्नाम महाकायो महाबलः ॥ ६१ ॥ किष्किंधामगमद्राम महामहिषरूपधृक् । युद्धाय वालिनं रात्रौ समाह्वयत भीषणः ॥ ६२ ॥ तच्छ्रुत्वाऽसहमानोऽसौ वाली परमकोपनः । महिषं शृंगयोर्धृत्वा पातयामास भूतले ॥ ६३ ॥ पादेनैकेन तत्कायमाक्रम्यास्य शिरो महत् । हस्ताभ्यां भ्रामयंश्छित्वा तोलयित्वाक्षिपद्भुवि ॥ ६४ ॥ पपात तच्छिरो राम मातंगाश्रमसन्निधौ । योजनात्पतितं तस्मान्मुनेराश्रममंडले ॥ ६५ ॥ रक्तवृष्टिः पपातोच्चैर्दृष्ट्वा तां क्रोधमूर्च्छितः । मातंगो वालिनं प्राह यद्यागंतासि

मे गिरिम् ॥ ६६ ॥ इतः परं भग्नशिरा मरिष्यसि न संशयः । एवं शप्तस्तदारभ्य ऋष्यमूकं न यात्यसौ ॥ ६७ ॥ एतज्ज्ञात्वाहमप्यत्र वसामि भयवर्जितः । राम पश्य शिरस्तस्य दुन्दुभेः पर्वतोपमम् ॥६८॥ तत्क्षेपणे यदा शक्तः शक्तस्त्वं वालिनो वधे । इत्युक्त्वा दर्शयामास शिरस्तद्गिरिसन्निभम् ॥६९॥ दृष्ट्वा रामः स्मितं कृत्वा पादांगुष्ठेन चाक्षिपत् । दशयोजनपर्यंतं तदद्भुतमिवाभवत् ॥७०॥ साधु साध्विति संप्राह सुग्रीवो मंत्रिभिः सह । पुनरप्याह सुग्रीवो रामं भक्तपरायणम् ॥७१॥एते ताला महासाराः सप्त पश्य रघूत्तम । एकैकं चालयित्वासौ निष्पत्रान्कुरुतेऽञ्जसा॥७२॥यदि त्वमेकबाणेन विद्ध्वा छिद्रं करोषि चेत् । हतस्त्वया तदा वाली विश्वासो मे प्रजायते। तथेति धनुरादाय सायकं तत्र संदधे ॥ ७३ ॥ बिभेद च तदा रामः सप्त तालान्महाबलः । तालान्सप्त विनिर्भिद्य गिरिं भूमिं च सायकः ॥७४॥ पुनरागत्य रामस्य तूणीरे पूर्ववत्स्थितः। ततोऽतिहर्षात्सुग्रीवो राममाहातिविस्मितः ॥७५॥ देव त्वं जगतां नाथः परमात्मा न संशयः । मत्पूर्वकृतपुण्यौघैः संगतोऽद्य मया सह ॥ ७६ ॥ त्वां भजंति

महात्मानः संसारविनिवृत्तये। त्वां प्राप्य मोक्षसचिवं प्रार्थयेऽहं कथं भवम्॥७७॥ दाराः पुत्रा धनं राज्यं सर्वं त्वन्मायया कृतम्। अतोऽहं देवदेवेश नाकांक्षेऽन्यत्प्रसीद मे ॥ ७८ ॥ आनन्दानुभवं त्वाद्य प्राप्तोऽहं भाग्यगौरवात् ॥ मृदर्थं यतमानेन निधानमिव सत्पते ॥ ७९ ॥ अनाद्यविद्यासंसिद्धं बंधनं छिन्नमद्य नः। यज्ञदानतपःकर्मपूर्तेष्टादिभिरप्यसौ ॥ ८० ॥ न जीर्यते पुनर्दार्ढ्यं भजते संसृतिः प्रभो । त्वत्पाददर्शनात्सद्यो नाशमेति न संशयः॥ ८१ ॥ क्षणार्धमपि यच्चित्तं त्वयि तिष्ठत्यचंचलम्। तस्याज्ञानमनर्थानां मूलं नश्यति तत्क्षणात् ॥ ८२ ॥ तत्तिष्ठतु मनो राम त्वयि नान्यत्र मे सदा ॥ ८३ ॥ रामरामेति तद्वाणी मधुरं गायति क्षणम्। स ब्रह्महा सुरापो वा मुच्यते सर्वपातकैः ॥ ८४ ॥ न कांक्षे विजयं राम न च दारसुखादिकम् । भक्तिमेव सदा कांक्षे त्वयि बंधविमोचिनीम् ॥८५॥ त्वन्मायाकृतसंसारस्त्वदंशोऽहं रघूत्तम। स्वपादभक्तिमादिश्य त्राहि मां भवसंकटात्॥ ८६ ॥ पूर्वं मित्रार्युदासीनास्त्वन्मायावृतचेतसः । आसन्मेऽद्य भवत्पाददर्शनादेव राघव ॥ ८७॥ सर्वं ब्रह्मैव

मे भाति क्क मित्रं क्क च मे रिपुः । यावत्त्वन्मायया बद्धस्तावद्गुणविशेषता ॥ ॥ ८८ ॥ सा यावदस्ति नानात्वं तावद्भवति नान्यथा । यावन्नानात्वमज्ञाना-त्तावत्कालकृतं भयम् ॥ ८९ ॥ अतोऽविद्यामुपास्ते यः सोंऽधे तमसि मज्जति । मायामूलमिदं सर्वं पुत्रदारादिबन्धनम् । अतोत्सारय मायां त्वं दासीं तव रघू-त्तम ॥ ९० ॥ त्वत्पादपद्मार्पितचित्तवृत्तिस्त्वन्नामसंगीतकथासु वाणी । त्वद्भ-क्तसेवानिरतौ करौ मे त्वदंगसंगं लभतां मदंगम् ॥ ९१ ॥ त्वन्मूर्तिभक्तान् स्व-गुरुं च चक्षुः पश्यत्वजस्रं स शृणोतु कर्णः । त्वज्जन्मकर्माणि च पादयुग्मं व्रजत्वजस्रं तव मंदिराणि॥९२॥अंगानि ते पादरजोविमिश्रतीर्थानि बिभ्रत्वहि-शत्रुकेतो । शिरस्त्वदीयं भवपद्मजाद्यजुष्टं पदं राम नमत्वजस्रम् ॥ ९३ ॥ इति श्रीमदध्यात्मरामायणे उमामहेश्वरसंवादे किष्किंधाकांडे प्रथमः सर्गः ॥ १ ॥

॥ अथ किष्किंधा० द्वितीयसर्गे संकल्पादिन्यासध्यानजपक्रमः ॥

ॐ अस्य श्रीमदध्यात्मरामायणे किष्किंधाकांडे तृतीयसर्गस्य श्रीभगवान् बाद-रायण ऋषिः॥गायत्री छंदः॥ॐ नमोनारायणो देवता॥श्रीलक्ष्मीर्बीजम् ॥परमा

शक्तिः ॥ अव्यक्तं कीलकम् ॥ अमुकसंपुटीकरणसिद्ध्यर्थम् अमुकमंत्रलोम-विलोमसंपुटीकरणनवाध्याये मंत्राष्टाक्षरसंयुक्तं द्वितीयसर्गे न्यासध्यानजप-महं करिष्ये ॥ इति संकल्प्य ॥ अथ करन्यासः ॥ ॐ यं रैं मं अंगुष्ठाभ्यां नमः ॥ ॐ यं रैं मं तर्जनीभ्यां नमः ॥ॐ यं रैं मं मध्यमाभ्यां नमः ॥ ॐ यं रैं मं अनामिकाभ्यां नमः ॥ ॐ यं रैं मं कनिष्ठिकाभ्यां नमः ॥ ॐ यं रैं मं करतल-करपृष्ठाभ्यां नमः ॥ अथ षडंगन्यासः ॥ ॐ यं रैं मं हृदयाय नमः ॥ ॐ यं रैं मं शिरसे स्वाहा ॥ ॐ यं रैं मं शिखायै वषट् ॥ ॐ यं रैं मं कवचाय हुम् ॥ ॐ यं रैं मं नेत्रत्रयाय वौषट् ॥ ॐ यं रैं मं अस्त्राय फट् ॥ ॐ यं रैं मं इति मंत्रेण दिग्बंधः ॥अथ ध्यानम् ॥ ॥ इत्थं स्वात्मपरिष्वंगनिर्धूताशेषकल्मषम् ॥ रामः सुग्रीवमालोक्य सस्मितं वाक्यमब्रवीत्॥ १॥इति ध्यात्वा च श्रीरामचरितं पठ्यते तदा ॥ इति द्वितीयसर्गे सं० न्यासध्यानजपविधिः ॥२॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ इत्थं स्वात्मपरिष्वंगनिर्धूताशेषकल्मषम् ॥ रामः सुग्रीवमालोक्य सस्मितं वाक्यमब्रवीत् ॥ १ ॥ मायां मोहकरीं तस्मिन्वितन्वन् कार्यसिद्धये ।

सखे त्वदुक्तं यत्तन्मां सत्यमेव न संशयः ॥ २ ॥ किंतु लोका वदिष्यंति मामेवं रघुनंदनः । कृतवान्किं कपींद्राय सख्यं कृत्वाग्निसाक्षिकम् ॥ ३॥ इति लोकापवादो मे भविष्यति न संशयः । तस्मादाह्वय भद्रं ते गत्वा युद्धाय वालिनम् ॥४॥ बाणेनैकेन तं हत्वा राज्ये त्वामभिषेचये । तथेति गत्वा सुग्रीवः किष्किंधोपवनं द्रुतम् ॥५॥ कृत्वा शब्दं महानादं तमाह्वयत वालिनम् । तच्छ्रुत्वा भ्रातनिनदं रोषताम्रविलोचनः ॥ ६॥ निर्जगाम गृहाच्छीघ्रं सुग्रीवो यत्र वानरः । तमापतंतं सुग्रीवः शीघ्रं वक्षस्यताडयत् ॥ ७ ॥ सुग्रीवमपि मुष्टिभ्यां जघान क्रोधमूर्च्छितः । वाली तमपि सुग्रीव एवं क्रुद्धौ परस्परम् ॥ ८ ॥ अयुद्ध्येतामेकरूपौ दृष्ट्वा रामोऽतिविस्मितः । न मुमोच तदा बाणं सुग्रीववधशंकया ॥ ९ ॥ ततो दुद्राव सुग्रीवो वमन् रक्तं भयाकुलः ॥ वाली स्वभवनं यातः सुग्रीवो राममब्रवीत् ॥१०॥ किं मां घातयसे राम शत्रुणा भ्रातृरूपिणा । यदि मद्धनने वाञ्छा त्वमेव जहि मां विभो ॥ ११ ॥ एवं मे प्रत्ययं कृत्वा सत्यवादिन् रघूत्तम । उपेक्षसे किमर्थं मां शरणागतवत्सल ॥ १२ ॥

श्रुत्वा सुग्रीववचनं रामः साश्रुविलोचनः । आलिंग्य मा स्म भैषीस्त्वं दृष्ट्वा वामेकरूपिणौ ॥ १३ ॥ मित्रघातित्वमाशंक्य मुक्तवान्सायकं नहि । इदानीमेव ते चिह्नं करिष्ये भ्रमशांतये ॥ १४ ॥ गत्वाह्वय पुनः शत्रुं हतं द्रक्ष्यसि वालिनम् । रामोऽहं त्वां शपे भ्रातर्हनिष्यामि रिपुं क्षणात् ॥१५॥ इत्याश्वास्य स सुग्रीवं रामो लक्ष्मणमब्रवीत् । सुग्रीवस्य गले पुष्पमालामामुच्य पुष्पिताम् ॥ १६ ॥ प्रेषयस्व महाभाग सुग्रीव वालिन प्रति । लक्ष्मणस्तु तदा बद्ध्वा गच्छ गच्छेति सादरम् ॥ १७ ॥ प्रेषयामास सुग्रीवं सोऽपि गत्वा तथाकरोत् । पुनरप्यद्भुतं शब्दं कृत्वा वालिनमाह्वयत् ॥१८॥ तच्छ्रुत्वा विस्मितो वाली क्रोधेन महतावृतः । बद्ध्वा परिकरं सम्यग्गमनायोपचक्रमे ॥ १९ ॥ गच्छंतं वालिनं तारा गृहीत्वा निषिषेध तम् । न गंतव्यं त्वयेदानीं शंका मेऽतीव जायते ॥ २० ॥ इदानीमेव ते भग्नः पुनरायाति सत्वरः । सहायो बलवांस्तस्य कश्चिन्नूनं समागतः ॥ २१ ॥ वाली तामाह हे सुभ्रूः शंका ते व्येतु तद्गता ॥ प्रिये करं परित्यज्य गच्छ गच्छामि तं रिपुम् ॥ २२ ॥

हत्वा शीघ्रं समायास्ये सहायस्तस्य को भवेत् । सहायी यदि सुग्रीवस्ततो हत्वोभयं क्षणात् ॥ २३ ॥ आयास्ये मा शुचः शूरः कथं तिष्ठेद् गृहे रिपुम् ॥ ज्ञात्वाप्याह्वयमानं हि हत्वायास्यामि सुंदरि ॥ २४ ॥ ॥ तारोवाच ॥ ॥ मत्तोऽन्यच्छृणु राजेंद्र श्रुत्वा कुरु यथोचितम् । आह मामंगदः पुत्रो मृगयायां श्रुतं वचः ॥ २५ ॥ अयोध्याधिपतिः श्रीमान् रामो दाशरथिः किल । लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा सीतया भार्यया सह ॥ २६ ॥ आगतो दंडकारण्यं तत्र सीता हृता किल । रावणेन सह भ्रात्रा मार्गमाणोऽथ जानकीम् ॥२७॥ आगतो ऋष्यमूकाद्रिं सुग्रीवेण समागतः । चकार तेन सुग्रीवः सख्यं चानलसाक्षिकम् ॥ २८ ॥ प्रतिज्ञां कृतवान् रामः सुग्रीवाय सलक्ष्मणः । वालिनं समरे हत्वा राजानं त्वां करोम्यहम् ॥ २९ ॥ इति निश्चित्य तौ यातौ निश्चितं शृणु मद्वचः । इदानीमेव ते भग्नः कथं पुनरुपागतः ॥ ३० ॥ अतस्त्वं सर्वथा वैरं त्यक्त्वा सुग्रीवमानय । यौवराज्येऽभिषिंचाशु रामं त्वं शरणं व्रज ॥ ३१ ॥ पाहि मामंगदं राज्यं कुलं च हरिपुंगव । इत्युक्त्वाश्रुमुखी

तारा पादयोः प्रणिपत्य तम् ॥ ३२ ॥ हस्ताभ्यां चरणौ धृत्वा रुरोद भयविह्वला । तामालिंग्य तदा वाली सस्नेहमिदमब्रवीत् ॥ ३३ ॥ स्त्रीस्वभावाद्बिभेषि त्वं प्रिये नास्ति भयं मम। रामो यदि समायातो लक्ष्मणेन समं प्रभुः ॥ ३४ ॥ तदा रामेण मे स्नेहो भविष्यति न संशयः । रामो नारायणः साक्षादवतीर्णोऽखिलप्रभुः ॥ ३५ ॥ भूभारहरणार्थाय श्रुतं पूर्वं मयानघे । स्वपक्षः परपक्षो वा नास्ति तस्य परात्मनः ॥ ३६ ॥ आनेष्यामि गृहं साध्वि नत्वा तच्चरणांबुजम् । भजतोऽनुभजत्येष भक्तिगम्यः सुरेश्वरः ॥ ३७ ॥ यदि स्वयं समायाति सुग्रीवो हन्मि तं क्षणात् । यदुक्तं यौवराज्याय सुग्रीवस्याभिषेचनम् ॥ ३८ ॥ कथमाहूयमानोऽहं युद्धाय रिपुणा प्रिये । शूरोहं सर्वलोकानां संमतः शुभलक्षणे ॥ ३९ ॥ भीतभीतमिदं वाक्यं कथं वाली वदेत्प्रिये । तस्माच्छोकं परित्यज्य तिष्ठ सुन्दरि वेश्मनि ॥ ४० ॥ एवमाश्वास्य तारां तां शोचंतीमश्रुलोचनाम् । गतो वाली समुद्युक्तः सुग्रीवस्य वधाय सः ॥ ४१ ॥ दृष्ट्वा वालिनमायांतं सुग्रीवो भीमविक्रमः । उत्पपात गले बद्ध-

पुष्पमालः पतंगवत् ॥ ४२ ॥ मुष्टिभ्यां ताडयामास वालिनं सोऽपि तं तथा । अहन्वाली च सुग्रीवं सुग्रीवो वालिनं तथा ॥ ४३ ॥ रामं विलोकयन्नेव सुग्रीवो युयुधे युधि । इत्येवं युध्यमानौ तौ दृष्ट्वा रामः प्रतापवान् ॥ ४४ ॥ बाणमादाय तूणीराद्दृढे धनुषि संदधे । आकृष्य कर्णपर्यंतमदृश्यो वृक्षखंडगः ॥ ४५ ॥ निरीक्ष्य वालिनं सम्यग्लक्ष्यं तद्धृदयं हरिः । उत्ससर्जाशनिसमं महावेगं महाबलः ॥ ४६ ॥ बिभेद स शरो वक्षो वालिनः कम्पयन्महीम् । उत्पपात महाशब्दं मुञ्चन्स निपपात ह ॥ ४७ ॥ तदा मुहूर्तं निःसंज्ञो भूत्वा चेतनमाप सः । ततो वाली ददर्शाग्रे रामं राजीवलोचनम् । धनुरालंब्य वामेन हस्तेनान्येन सायकम् ॥ ४८ ॥ बिभ्राणं चीरवसनं जटामुकुटधारिणम् । विशालवक्षसं भ्राजद्वनमालविभूषितम् ॥ ४९ ॥ पीनचार्वायतभुजं नवदूर्वादलच्छविम् । सुग्रीवलक्ष्मणाभ्यां च पार्श्वयोः परिसेवितम् ॥ ५० ॥ विलोक्य शनैः प्राह वाली रामं विगर्हयन् । किं मयापकृतं राम तव येन हतोऽस्म्यहम् ॥ ५१ ॥ राजधर्ममविज्ञाय गर्हितं

कर्म ते कृतम् । वृक्षखंडे तिरोभूत्वा त्यजता मयि सायकम् ॥ ५२ ॥ यशः किं लप्स्यसे राम चोरवत्कृतसंगरः । यदि क्षत्रियदायादो मनोर्वंशसमुद्भवः ॥ ॥ ५३ ॥ युद्धं कृत्वा समक्षं मे प्राप्स्यसे तत्फलं तदा । सुग्रीवेण कृतं किं ते मया वा न कृतं किमु ॥ ५४ ॥ रावणेन हृता भार्या तव राम महावने । सुग्रीवं शरणं यातस्तदर्थमिति शुश्रुम ॥ ५५ ॥ बत राम न जानीषे मद्बलं लोकविश्रुतम् । रावणं सकुलं बद्ध्वा ससीतं लंकया सह ॥ ५६ ॥ आनयामि मुहूर्ताद्यदि चेच्छामि राघव । धर्मिष्ठ इति लोकेऽस्मिन् कथ्यसे रघुनन्दन ॥ ५७ ॥ वानरं व्याधवद्धत्वा धर्मं कं लप्स्यसे वद । अभक्ष्यं वानरं मांसं हत्वा मां किं करिष्यसि ॥ ५८ ॥ इत्येवं बहु भाषंतं वालिनं राघवोऽब्रवीत् । धर्मस्य गोप्ता लोकेऽस्मिंश्चरामि सशरासनः ॥ ५९ ॥ अधर्मकारिणं हत्वा सद्धर्मं पालयाम्यहम् । दुहिता भगिनी भ्रातुर्भार्या चैव तथा स्नुषा ॥ ६० ॥ समा यो रमते तासामेकामपि विमूढधीः । पातकी स तु विज्ञेयः स वध्यो राजभिः सदा ॥ ६१ ॥ त्वं तु भ्रातुः कनिष्ठस्य भार्यायां रमसे

बलात् । अतो मया धर्मविदा हतोऽसि वनगोचर ॥ ६२ ॥ त्वं कपित्वान्न जानीषे महांतो विचरंति यत् । लोकं पुनानाः संचारैस्तस्तान्नातिभाषयेत् ॥ ॥ ६३ ॥ तच्छ्रुत्वा भयसंत्रस्तो ज्ञात्वा रामं रमापतिम् । वाली प्रणम्य रभसा-द्रामं वचनमब्रवीत् ॥ ६४ ॥ राम राम महाभाग जाने त्वां परमेश्वरम् । अजानता मया किंचिदुक्तं तत्क्षंतुमर्हसि ॥ ६५ ॥ साक्षात्त्वच्छरघातेन विशेषेण तवाग्रतः । त्यजाम्यसून्महायोगिदुर्लभं तव दर्शनम् ॥ ६६ ॥ यन्नाम विवशो गृह्णन् म्रियमाणः परं पदम् । याति साक्षात्स एवाद्य मुमू-र्षोर्मे पुरः स्थितः ॥ ६७ ॥ देव जानामि पुरुषं त्वां श्रियं जानकीं शुभाम् । रावणस्य वधार्थाय जातं त्वां ब्रह्मणार्थितम् ॥ ६८ ॥ अनुजानीहि मां राम यांतं त्वत्पदमुत्तमम् । मम तुल्यबले बाले अंगदे त्वं दयां कुरु ॥ ६९ ॥ विशल्यं कुरु मे राम हृदयं पाणिना स्पृशन् । तथेति बाणमुद्धृत्य रामः पस्पर्श पाणिना । त्यक्त्वा तद्वानरं देहममरेंद्रोऽभवत्क्षणात् ॥ ७० ॥ वाली रघूत्तमश-राभिहतो विमृष्टो रामेण शीतलकरेण सुखाकरेण । सद्यो विमुच्य कपिदेह-

मनन्यलभ्यं प्राप्तः परं परमहंसगणैर्दुरापम् ॥ ७१ ॥ ॥ इति श्रीमदध्यात्मरामायणे उमामहेश्वरसंवादे किष्किन्धाकांडे द्वितीयः सर्गः ॥ २ ॥

॥ अथकिष्किन्धा० तृतीयसर्गे संकल्पादिन्यासध्यानजपक्रमः ॥

ॐ अस्य श्रीमदध्यात्मरामायणे किष्किन्धाकांडे तृतीयसर्गस्य श्रीभगवान् बादरायण ऋषिः ॥ गायत्री छंदः ॥ ॐ नमोनारायणो देवता ॥ श्रीलक्ष्मी-बीजम् ॥ परमा शक्तिः ॥ अव्यक्तं कीलकम् ॥ अमुकसंपुटीकरण-सिद्ध्यर्थममुकमंत्रलोमविलोमसंपुटीकरणदशाध्याये मंत्राष्टाक्षरसंयुक्तं तृतीय-सर्गं न्यासध्यानजपमहं करिष्य इति संकल्प्य ॥ अथ करन्यासः ॥ ॐ यं रैं सीं अंगुष्ठाभ्यां नमः ॥ ॐ यं रैं सीं तर्जनीभ्यां नमः ॥ ॐ यं रैं सीं मध्य-माभ्यां नमः॥ ॐ यं रैं सीं अनामिकाभ्यां नमः॥ ॐ यं रैं सीं कनिष्ठिकाभ्यां नमः ॥ ॐ यं रैं सीं करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः॥ अथ षडंगन्यासः॥ ॐ यं रैं सीं हृदयाय नमः ॥ ॐ यं रैं सीं शिरसे स्वाहा ॥ ॐयं रैं सीं शिखायै वषट् ॥ ॐ यं रैं सीं कवचाय हुम् ॥ ॐ यं रैं सीं नेत्रत्रयाय वौषट् ॥

ॐ यं रैं सीं अस्त्राय फट् ॥ ॐ यं रैं सीं इति मन्त्रेण दिग्बंधः॥ अथ ध्यानम् ॥ निहते वालिनि रणे रामेण परमात्मना । दुद्रुवुर्वानराः सर्वे किष्किन्धां भयविह्वलाः ॥ इति ध्यात्वा च श्रीरामचरितं पठ्यते तदा ॥ इति तृतीयसर्गे संकल्पादिन्यासध्यानजपविधिः ॥३॥ श्रीमहादेव उवाच॥ निहते वालिनि रणे रामेण परमात्मना । दुद्रुवुर्वानराः सर्वे किष्किंधां भयविह्वलाः ॥१॥ राममूचुर्महाभागे हतो वाली रणाजिरे । अंगदं परिरक्षाथ मंत्रिणः परिनोदय ॥ २ ॥ चतुर्द्वारिकपाटादीन् बद्ध्वा रक्षामहे पुरीम् । वानराणां तु राजानमंगदं कुरु भामिनि ॥ ३ ॥ निहतं वालिनं श्रुत्वा तारा शोकविमूर्छिता । अताडयत्स्वपाणिभ्यां शिरो वक्षश्च भूरिशः ॥ ४ ॥ किमंगदेन राज्येन नगरेण धनेन वा । इदानीमेव निधनं यास्यामि पतिना सह ॥ ५ ॥ इत्युक्त्वा त्वरिता तत्र रुदती मुक्तमूर्धजा । ययौ तारातिशोकार्ता यत्र भर्तृकलेवरम् ॥ ६ ॥ पतितं वालिनं दृष्ट्वा रक्तैः पांसुभिरावृतम् । रुदती नाथनाथेति पतिता तस्य पादयोः ॥ ७ ॥ करुण विलपंती सा ददर्श रघुनन्दनम् । राम मां

जहि बाणेन येन वाली हतस्त्वया ॥ ८ ॥ गच्छामि पतिसालोक्यं पतिर्मामभिकांक्षते । स्वर्गेऽपि न सुखं तस्य मां विना रघुनन्दन ॥ ९ ॥ पत्नीवियोगजं दुःखमनुभूतं त्वयानघ । वालिने मां प्रयच्छाशु पत्नीदानफलं भवेत् ॥ १० ॥ सुग्रीव त्वं सुखं राज्यं दापितं वालिघातिना । रामेण रूमया सार्धं भुंक्ष्व सापत्नवर्जितम् ॥ ११ ॥ इत्येवं विलपंतीं तां तारां रामो महामनाः । सांत्वयामास दयया तत्त्वज्ञानोपदेशतः ॥१२॥ किं भीरु शोचसि व्यर्थं शोकस्याविषयं पतिम् । पतिस्तवायं देहो वा जीवो वा वद तत्त्वतः ॥ ॥ १३ ॥ पंचात्मको जडो देहस्त्वङ्मांसरुधिरास्थिमान् । कालकर्मगुणोत्पन्नः सोऽप्यास्तेऽद्यापि ते पुरः ॥ १४ ॥ मन्यसे जीवमात्मानं जीवस्तर्हि निरामयः। न जायते न म्रियते न तिष्ठति न गच्छति ॥ १५ ॥ न स्त्री पुमान्वा षंढो वा जीवः सर्वगतोऽव्ययः । एक एवाद्वितीयोऽयमाकाशवदलेपकः ॥ नित्यो ज्ञानमयः शुद्धः स कथं शोकमर्हति ॥१६॥ तारोवाच ॥ देहोऽचित्काष्ठवद्राम जीवो नित्यश्चिदात्मकः॥ सुखदुःखादिसंबंधः कस्य स्याद्राम मे वद ॥१७॥ ॥श्रीराम

उवाच ॥ अहंकारादिसंबंधो यावद्देहेंद्रियैः सह । संसारस्तावदेव स्यादात्मनस्त्वविवेकिनः ॥ १८ ॥ मिथ्यारोपितसंसारो न स्वयं विनिवर्तते । विषयान्ध्यायमानस्य स्वप्ने मिथ्यागमो यथा ॥ १९ ॥ अनाद्यविद्यासंबंधात्तत्कार्यहिंकृतेस्तथा । संसारोऽपार्थकोऽपि स्याद्रागद्वेषादिसंकुलः ॥ २० ॥ मन एव हि संसारो बंधश्चैव मनः शुभे । आत्मा मनः समानत्वमेत्य तद्गतबंधभाक् ॥ २१ ॥ यथा विशुद्धः स्फटिकोऽलक्तकादिसमीपगः । तत्तद्वर्णयुगाभाति वस्तुतो नास्ति रंजनम् ॥२२॥ बुद्धींद्रियादिसामीप्यादात्मनः संसृतिर्बलात् । आत्मा स्वलिंगं तु मनः परिगृह्य तदुद्भवान् ॥ २३ ॥ कामाञ्जुषन् गुणैर्बद्धः संसारे वर्ततेऽवशः। आदौ मनोगुणान् सृष्ट्वा ततः कर्माण्यनेकधा ॥ २४ ॥ शुक्ललोहितकृष्णानि गतयस्तत्समानतः । एवं कर्मवशाज्जीवो भ्रमत्याभूतसंप्लवम् ॥ २५ ॥ सर्वोपसंहृतौ जीवो वासनाभिः स्वकर्मभिः । अनाद्यविद्यावशगस्तिष्ठत्यभिनिवेशतः ॥ २६ ॥ सृष्टिकाले पुनः पूर्ववासनामानसैः सह । जायते पुनरप्येवं घटीयंत्रमिवावशः ॥२७॥ यदा पुण्यविशेषेण लभते संगतिं सताम् । मद्भक्तानां सुशां-

तानां तदा मद्विषया मतिः ॥ २८ ॥ मत्कथाश्रवणे श्रद्धा दुर्लभा जायते ततः । ततः स्वरूपविज्ञानमनायासेन जायते ॥ २९ ॥ तदाचार्यप्रसादेन वाक्यार्थज्ञानतः क्षणात् । देहेंद्रियमनःप्राणाहंकृतिभ्यः पृथक् स्थितम् ॥ ३० ॥ स्वात्मानुभवतः सत्यमानंदात्मानमद्वयम् । ज्ञात्वा सद्यो भवेन्मुक्तः सत्यमेव मयोदितम् ॥३१॥ एवं मयोदितं सम्यगालोचयति योऽनिशम् । तस्य संसारदुःखानि न स्पृशंति कदाचन ॥ ३२ ॥ त्वमप्येतन्मया प्रोक्तमालोचय विशुद्धधीः । न स्पृश्यसे दुःखजालैः कर्मबंधाद्विमोक्ष्यसे ॥ ३३ ॥ पूर्वजन्मनि ते सुभ्रु कृता मद्भक्तिरुत्तमा । अतस्तव विमोक्षाय रूपं मे दर्शितं शुभे ॥ ३४॥ ध्यात्वा मद्रूपमनिशमालोचय मयोदितम् । प्रवाहपतितं कार्यं कुर्वंत्यपि न लिप्यसे ॥३५॥ श्रीरामेणोदितं सर्वं श्रुत्वा तारातिविस्मिता । देहाभिमानजं शोकं त्यक्त्वा नत्वा रघूत्तमम् ॥ ३६ ॥ आत्मानुभवसंतुष्टा जीवन्मुक्ता बभूव ह । क्षणसंगममात्रेण रामेण परमात्मना ॥ ३७ ॥ अनादिबन्धं निर्धूय मुक्ता सापि विकल्मषा । सुग्रीवोऽपि च तच्छ्रुत्वा रामवक्त्रात्समीरितम् ॥ ३८ ॥ जहावज्ञानमखिलं

स्वस्थचित्तोऽभवत्तदा । ततः सुग्रीवमाहेदं रामो वानरपुंगवम् ॥ ३९ ॥ भ्रातुर्ज्येष्ठस्य पुत्रेण यद्युक्तं सांपरायिकम् । कुरु सर्वं यथान्यायं संस्कारादि ममाज्ञया ॥४०॥ तथेति बलिभिर्मुख्यैर्वानरैः परिगृह्य तम् । वालिनं पुष्पके क्षिप्त्वा सर्वराजोपचारकैः ॥४१॥ भेरीदुन्दुभिनिर्घोषैर्ब्राह्मणैर्मंत्रिभिः सह । यूथपैर्वानरैः पौरैस्तारया चांगदेन च ॥४२॥ गत्वा चकार तत्सर्वं यथाशास्त्रं प्रयत्नतः। स्नात्वा जगाम रामस्य समीपं मंत्रिभिः सह ॥ ४३ ॥ नत्वा रामस्य चरणौ सुग्रीवः प्राह हृष्टधीः । राज्यं प्रशाधि राजेंद्र वानराणां समृद्धिमत् ॥ ४४ ॥ दासोऽहं ते पादपद्मं सेवे लक्ष्मणवच्चिरम् । इत्युक्तो राघवः प्राह सुग्रीवं सस्मितं वचः ॥ ४५ ॥ त्वमेवाहं न संदेहः शीघ्रं गच्छ ममाज्ञया । पुरराज्याधिपत्ये त्वं स्वात्मानमभिषेचय ॥ ४६ ॥ नगरं न प्रवेक्ष्यामि चतुर्दश समाः सखे । आगमिष्यति मे भ्राता लक्ष्मणः पत्तनं तव ॥ ४७ ॥ अंगदं यौवराज्ये त्वमभिषेचय सादरम् । अहं समीपे शिखरे पर्वतस्य सहानुजः ॥ ४८ ॥ वत्स्यामि वर्षदिवसांस्ततस्त्वं यत्नवान् भव ॥ किंचित्कालं पुरे स्थित्वा सीतायाः परि-

मार्गेणे ॥ ४९ ॥ साष्टांगं प्रणिपत्याह सुग्रीवो रामपादयोः । यदाज्ञापयसे देव तत्तथैव करोम्यहम् ॥ अनुज्ञातस्तु रामेण सुग्रीवस्तु सलक्ष्मणः । गत्वा पुरं तथा चक्रे यथा रामेण चोदितः ॥ ५१ ॥ सुग्रीवेण यथान्यायं पूजितो लक्ष्मणस्तदा । आगत्य राघवं शीघ्रं प्रणिपत्योपतस्थिवान् ॥ ५२ ॥ ततो रामो जगामाशु लक्ष्मणेन समन्वितः । प्रवर्षणगिरेरूर्ध्वं शिखरं भूरि विस्तरम् ॥ ५३ ॥ तत्रैकं गह्वरं दृष्ट्वा स्फाटिकं दीप्तिमच्छुभम् । वर्षवातातपसहं फलमूलसमीपगम् ॥ वासाय रोचयामास तत्र रामः सलक्ष्मणः ॥ ५४ ॥ दिव्यमूलफलपुष्पसंयुते मौक्तिकोपमजलौघपल्वले । चित्रवर्णमृगपक्षिशोभिते पर्वते रघुकुलोत्तमोऽवसत् ॥ ५५ ॥ इति श्रीम० रा०उमामहे० किष्किधाकांडे तृतीयः सर्गः ॥ ३ ॥

॥ अथ किष्किंधाकांडे चतुर्थसर्गे संकल्पादिन्यासध्यानजपक्रमः ॥

ॐअस्य श्रीमदध्यात्मरामायणे किष्किंधाकांडे चतुर्थसर्गस्य ॥ श्रीभगवान् बादरायण ऋषिः॥ गायत्री छन्दः ॥ ॐ नमोनारायणो देवता ॥ श्रीलक्ष्मीर्बीजम् ॥ परमा शक्तिः ॥ अव्यक्तं कीलकम् ॥ अमुकसंपुटीकरणसिद्धयर्थम् अमुक-

मन्त्रलोमविलोमसंपुटीकरणनवाध्याये मन्त्राष्टाक्षरसंयुक्तम् चतुर्थसर्गे न्यास-ध्यानजपमहं करिष्ये ॥ इति संकल्प्य ॥ अथ करन्यासः ॥ ॐ यं रैं तां अंगुष्ठाभ्यां नमः ॥ ॐ यं रैं तां तर्जनीभ्यां नमः ॥ ॐ यं रैं तां मध्यमाभ्यां नमः॥ ॐ यं रैं तां अनामिकाभ्यां नमः ॥ ॐ यं रैं तां कनिष्ठिकाभ्यां नमः ॥ ॐ यं रैं तां करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः ॥ अथ षडंगन्यासः ॥ ॐ यं रैं तां हृदयाय नमः ॥ ॐ यं रैं तां शिरसे स्वाहा ॥ ॐ यं रैं तां शिखायै वषट् ॥ ॐ यं रैं तां कवचाय हुम् ॥ ॐ यं रैं तां नेत्रत्रयाय वौषट् ॥ ॐ यं रैं तां अस्त्राय फट् ॥ ॐ यं रैं तां इति मंत्रेण दिग्बंधः ॥ अथ ध्यानम् ॥ तत्र वार्षिकदिनानि राघवो लीलया मणिगुहासु संचरन् । पक्वमूलफलभोगतोषितो लक्ष्मणेन सहितोऽवसत्सुखम् ॥ १ ॥ इति ध्यात्वा च श्रीरामचरितं पठ्यते तदा ॥ इति चतुर्थसर्गे सं०विधिः ॥ ४ ॥ ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ तत्र वार्षिकदिनानि राघवो लीलया मणिगुहासु संचरन् । पक्वमूलफलभोगतोषितो लक्ष्मणेन सहितोऽवसत्सुखम् ॥ १ ॥ वाततुन्नजलपूरितमेघानंतरस्तनितवैद्युतगर्भान् । वीक्ष्य

विस्मयमगाद्गजयूथान्यद्ददाहितसुकांचनकक्षान् । नवघासं समास्वाद्य हृष्टपुष्टमृगद्विजाः। धावन्तः परितो रामं वीक्ष्य विस्फारितेक्षणाः॥ ३ ॥ न चलन्ति सदाध्याननिष्ठा इव मुनीश्वराः । रामं मानुषरूपेण गिरिकाननभूमिषु ॥ ४ ॥ चरंतं परमात्मानं ज्ञात्वा सिद्धगणा भुवि । मृगपक्षिगणा भूत्वा राममेवानुसेविरे ॥ ५ ॥ सौमित्रिरेकदा राममेकांते ध्यानतत्परम् । समाधिविरमे भक्त्या प्रणयाद्विनयान्वितः ॥ ६ ॥ अब्रवीद्देव ते वाक्यात्पूर्वोक्ताद्विगतो मम । अनाद्यविद्यासंभूतः संशयो हृदि संस्थितः ॥ ७ ॥ इदानीं श्रोतुमिच्छामि क्रियामार्गेण राघव । भवदाराधनं लोके यथा कुर्वंति योगिनः ॥ ८ ॥ इदमेव सदा प्राहुर्योगिनो मुक्तिसाधनम् । नारदोऽपि तथा व्यासो ब्रह्मा कमलसंभवः ॥ ९ ॥ ब्रह्मक्षत्रादिवर्णानामाश्रमाणां च मोक्षदम् । स्त्रीशूद्राणां च राजेंद्र सुलभं मुक्तिसाधनम् । तव भक्ताय मे भ्रात्रे ब्रूहि लोकोपकारकम् ॥ १० ॥ ॥ श्रीराम उवाच ॥ मम पूजाविधानस्य नांतोऽस्ति रघुनंदन । तथापि वक्ष्ये संक्षेपाद्यथावदनुपूर्वशः ॥ ११ ॥ स्वगृह्योक्तप्रकारेण द्विजत्वं प्राप्य मानवः ॥

सकाशात्सद्गुरोर्मंत्रं लब्ध्वा मद्भक्तिसंयुतः ॥ १२ ॥ तेन संदर्शितविधि-
र्मामेवाराधयेत्सुधीः । हृदये वाऽनले वार्चेत्प्रतिमादौ विभावसौ ॥ १३ ॥ शाल-
ग्रामशिलायां वा पूजयेन्मामतंद्रितः । प्रातः स्नानं प्रकुर्वीत प्रथमं देहशुद्धये ॥
॥ १४ ॥ वेदतंत्रोदितमंत्रमृल्लेपनविधानतः । संध्यादि कर्म यन्नित्यं तत्कुर्याद्वि-
धिना बुधः॥१५॥ संकल्पमादौ कुर्वीत सिद्ध्यर्थं कर्मणां सुधीः । स्वगुरुं पूजये-
द्भक्त्या मद्बुद्ध्या पूजको मम ॥ १६ ॥ शिलायां स्नपनं कुर्यात्प्रतिमासु प्रमा-
र्जनम् । प्रसिद्धगन्धपुष्पाद्यैर्मत्पूजा सिद्धिदायिका ॥१७॥ अमायिकोऽनुवृत्त्या
मां पूजयेन्नियतव्रतः । प्रतिमादिष्वलंकारः प्रियो मे कुलनंदन ॥ १८ ॥ अग्नौ
यजेत हविषा भास्करे स्थंडिले यजेत् । भक्तेनोपहृतं प्रीत्यै श्रद्धया मम वार्यपि
॥ १९ ॥ किं पुनर्भक्ष्यभोज्यादि गंधपुष्पाक्षतादिकम् । पूजाद्रव्याणि सर्वाणि
संपाद्यैवं समारभेत् ॥ २० ॥ चैलाजिनकुशैः सम्यगासनं परिकल्पयेत् । तत्रो-
पविश्य देवस्य संमुखे शुद्धमानसः ॥२१॥ ततो न्यासं प्रकुर्वीत मातृकाबहिरां-
तरम् । केशवादि ततः कुर्यात्तत्त्वन्यासं ततः परम् ॥ २२ ॥ मन्मूर्तिपंजरन्यासं

मंत्रन्यासं ततो न्यसेत्। प्रतिमादावपि तथा कुर्यान्नित्यमतंद्रितः ॥२३॥ कलशं स्वपुरो वामे क्षिपेत्पुष्पादि दक्षिणे। अर्घ्यपाद्यप्रदानार्थं मधुपर्कार्थमेव च॥२४॥ तथैवाचमनार्थं तु न्यसेत्पात्रचतुष्टयम्। हृत्पद्मे भानुविमले मत्कलां जीवसंज्ञिताम् ॥ २५॥ ध्यायेत्स्वदेहमखिलं तया व्याप्तमरिंदम। तामेवावाहयेन्नित्यं प्रतिमादिषु मत्कलाम् ॥ २६ ॥ पाद्यार्घ्याचमनीयाद्यैः स्नानवस्त्रविभूषणैः। यावच्छक्योपचारैर्वा त्वर्चयेन्मामममायया ॥ २७॥ विभवे सति कर्पूरकुंकुमागरुचंदनैः। अर्चयेन्मंत्रवन्नित्यं सुगंधकुसुमैः शुभः ॥ २८ ॥ दशावरणपूजां वै ह्यागमोक्तां प्रकारयेत्। नीराजनैर्धूपदीपैर्नैवेद्यैर्बहुविस्तरैः ॥२९॥ श्रद्धयोपहरेन्नित्यं श्रद्धाभुगहमीश्वरः। होमं कुर्यात्प्रयत्नेन विधिना मंत्रकोविदः ॥ ३० ॥ अगस्त्येनोक्तमार्गेण कुंडेनागमवित्तमः। जुहुयान्मूलमंत्रेण पुंसूक्तेनाथवा बुधः ॥ ३१ ॥ अथवोपासनाग्नौ वा चरुणा हविषा तथा। तप्तजांबूनदप्रख्यं दिव्याभरणभूषितम् ॥ ३२ ॥ ध्यायेदनलमध्यस्थं होमकाले सदा बुधः। पार्षदेभ्यो बलिं दत्वा होमशेषं समापयेत् ॥ ३३ ॥

ततो जपं प्रकुर्वीत ध्यायन्मां यतवाक्स्मरन् । मुखवासं च तांबूलं दत्त्वा प्रीतिसमन्वितः ॥ ३४ ॥ मदर्थे नृत्यगीतादि स्तुतिपाठादि कारयेत् । प्रणमेद्दंडवद्भूमौ हृदये मां निधाय च ॥ ३५ ॥ शिरस्याधार्य मद्दत्तं प्रसादं भावनामयम् । पाणिभ्यां मत्पदे मूर्ध्नि गृहीत्वा भक्तिसंयुतः ॥ ३६ ॥ रक्ष मां घोरसंसारादित्युक्त्वा प्रणमेत्सुधीः । उद्वासयेद्यथापूर्वं प्रत्यग्ज्योतिषि संस्मरन् ॥ ३७ ॥ एवमुक्तप्रकारेण पूजयेद्विधिवद्यदि । इहामुत्र च संसिद्धिं प्राप्नोति मदनुग्रहात् ॥ ३८ ॥ मद्भक्तो यदि मामेवं पूजां चैव दिनेदिने । करोति मम सारूप्यं प्राप्नोत्येव न संशयः ॥ ३९ ॥ इदं रहस्यं परमं च पावनं मयैव साक्षात्कथितं सनातनम् । पठत्यजस्रं यदि वा शृणोति यः स सर्वपूजाफलभाङ्न संशयः ॥ ४० ॥ एवं परात्मा श्रीरामः क्रियायोगमनुत्तमम् । पृष्टः प्राह स्वभक्ताय शेषांशाय महात्मने ॥ ४१ ॥ पुनः प्राकृतवद्रामो मायामालंब्य दुःखितः । हा सीतेति वदन्नैव निद्रां लेभे कथंचन ॥ ४२ ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र किष्किंधायां सुबुद्धिमान् । हनूमान्प्राह सुग्रीवमेकांते कपिनायक-

म् ॥ ४३ ॥ शृणु राजन्प्रवक्ष्यामि तवैव हितमुत्तमम् । रामेण ते कृतः पूर्वमुपकारो ह्यनुत्तमः ॥ ४४ ॥ कृतघ्नवत्त्वया नूनं विस्मृतः प्रतिभाति मे । त्वत्कृते निहतो वाली वीरस्त्रैलोक्यसंमतः ॥ ४५ ॥ राज्ये प्रतिष्ठितोऽसि त्वं तारां प्राप्तोऽसि दुर्लभाम् । स रामः पर्वतस्याग्रे भ्रात्रा सह वसन्सुधीः ॥ ४६ ॥ त्वदागमनमेकाग्रमीक्षते कार्यगौरवात् । त्वं तु वानरभावेन स्त्रीसक्तो नावबुध्यसे ॥ ४७ ॥ करोमीति प्रतिज्ञाय सीतायाः परिमार्गणम् । न करोषि कृतघ्नस्त्वं हन्यसे वालिवद्द्रुतम् ॥ ४८ ॥ हनूमद्वचनं श्रुत्वा सुग्रीवो भयविह्वलः । प्रत्युवाच हनूमंत सत्यमेव त्वयोदितम् ॥ ४९ ॥ शीघ्रं कुरु ममाज्ञां त्वं वानराणां तरस्विनाम् । सहस्राणि दशेदानीं प्रेषयाशु दिशो दश ॥ ५० ॥ सप्तद्वीपगतान्सर्वान्वानरानानयंतु ते । पक्षमध्ये समायांतु सर्वे वानरपुंगवाः ॥ ५१ ॥ ये पक्षमतिवर्तंते ते वध्या मे न संशयः । इत्याज्ञाप्य हनूमंतं सुग्रीवो गृहमाविशत् ॥ ५२ ॥ सुग्रीवाज्ञां पुरस्कृत्य हनूमान्मंत्रिसत्तमः । तत्क्षणे प्रेषयामास हरीन्दश दिशः सुधीः ॥ ५३ ॥ अग-

मितगुणसत्त्वान्वायुवेगप्रचारान्वनचरगणमुख्यान् पर्वताकाररूपान् । पवन-
हितकुमारः प्रेषयामास दूतानतिरभसतरात्मा दानमानादितृप्तान् ॥ ५४ ॥
इति श्रीम० रा० उमामहेश्वरसं० किष्किंधाकांडे चतुर्थः सर्गः ॥ ४ ॥

अथ किष्किंधाकांड पंचमसर्गे संकल्पादिन्यासध्यानजपक्रमः ॥

ॐ अस्य श्रीमदध्यात्मरामायणे किष्किंधाकांडे पंचमसर्गस्य श्रीभगवान् बादरायण ऋषिः ॥ गायत्री छंदः ॥ ॐ नमोनारायणो देवता ॥ श्रीलक्ष्मी-र्बीजम् ॥ परमा शक्तिः ॥ अव्यक्तं कीलकम् ॥ अमुकसंपुटीकरणसि-द्ध्यर्थम् अमुकमंत्रलोमविलोमसंपुटीकरणतसाध्यार्थे मंत्राष्टाक्षरसंयुक्त पंच-मसर्गे न्यासध्यानजपमहं करिष्ये ॥ इति संकल्प्य ॥ अथ करन्यासः ॥ ॐ यं रैं पं अंगुष्ठाभ्यां नमः ॥ ॐ यं रैं पं तर्जनीभ्यां नमः ॥ ॐ यं रैं पं मध्यमाभ्यां नमः ॥ ॐ यं रैं पं अनामिकाभ्यां नमः ॥ ॐ यं रैं पं कनिष्ठिकाभ्यां नमः ॥ ॐ यं रैं पं करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः ॥ अथ षडंगन्यासः ॥ ॐ यं रैं पं हृदयाय नमः ॥ ॐ यं रैं पं शिरसे स्वाहा ॥

ॐ यं रैं पं शिखायै वषट् ॥ ॐ यं रैं पं कवचाय हुम् ॥ ॐ यं रैं पं नेत्रत्रयाय वौषट् ॥ ॐ यं रैं पं अस्त्राय फट् ॐ यं रैं पं इति मंत्रेण दिग्बंधः ॥ ॥ अथ ध्यानम् ॥ रामस्तु पर्वतस्याग्रे मणिसानौ निशामुखे ॥ सीताविरहजं शोकमसहन्निदमब्रवीत् ॥ १ ॥ इति ध्यात्वा च श्रीरामचरितं पठ्यते तदा । इति पंचमसर्गे संकल्पादिन्यासध्यानजपविधिः ॥ ५ ॥ महादेव उवाच ॥ रामस्तु पर्वतस्याग्रे मणिसानौ निशामुखे । सीताविरहजं शोकमसहन्निदमब्रवीत् ॥ १ ॥ पश्य लक्ष्मण मे सीता राक्षसेन हृता बलात् । मृताऽमृता वा निश्चेतुं न जानेऽद्यापि भामिनीम् ॥ २ ॥ जीवतीति मम ब्रूयात्कश्चिद्वा प्रियकृत्स मे । यदि जानामि तां साध्वीं जीवंतीं यत्र कुत्र वा ॥ ३ ॥ हठादेवाहरिष्यामि सुधामिव पयोनिधेः । प्रतिज्ञां शृणु मे भ्रातर्येन मे जनकात्मजा ॥ ४ ॥ नीता तं भस्मसात्कुर्यां सपुत्रबलवाहनम् । हे सीते चन्द्रवदने वसंती राक्षसालये ॥ ५ ॥ दुःखार्ता मामपश्यंती कथं प्राणान् धरिष्यसि । चंद्रोऽपि भानुवद्भाति मम चंद्राननां विना ॥ ६ ॥ चंद्र त्वं जानकी-

स्पृष्ट्वा करैर्मां स्पृश शीतलैः । सुग्रीवोऽपि दयाहीनो दुःखितं मां न पश्यति ॥ ७ ॥ राज्यं निष्कंटकं प्राप्य स्त्रीभिः परिवृतो रहः । कृतघ्नो दृश्यते व्यक्तं पानासक्तोऽतिकामुकः ॥ ८ ॥ नायाति शरदं पश्यन्नपि मार्गयुतं प्रियाम् । पूर्वोपकारिणं दुष्टः कृतघ्नो विस्मृतो हि माम् ॥ ९ ॥ हन्मि सुग्रीवमप्येवं सपुरं सहबांधवम् । वाली यथा हतो मेऽद्य सुग्रीवोऽपि तथा भवेत् ॥ १० ॥ इति रुष्टं समालोक्य राघवं लक्ष्मणोऽब्रवीत् । इदानीमेव गत्वाहं सुग्रीवं दुष्टमानसम् ॥ ११ ॥ मामाज्ञापय हत्वा तमायास्ये राम तेंऽतिकम् । इत्युक्त्वा धनुरादाय स्वयं तूणीरमेव च ॥ १२ ॥ गंतुमभ्युद्यतं वीक्ष्य रामो लक्ष्मणमब्रवीत् । न हतव्यस्त्वया वत्स सुग्रीवो मे प्रियः सखा ॥ १३ ॥ किंतु भीषय सुग्रीवं वालिवन्न हनिष्यसे । इत्युक्त्वा शीघ्रमादाय सुग्रीवप्रतिभाषितम् ॥ १४ ॥ आगत्य पश्चाद्यत्कार्यं तत्करिष्याम्यसंशयम् । तथेति लक्ष्मणोऽगच्छत्त्वरितो भीमविक्रमः ॥ १५ ॥ किंष्किधां प्रति कोपेन निर्दहन्निव वानरान् । सर्वज्ञो नित्यलक्ष्मीको विज्ञानात्मापि राघवः ॥ १६ ॥ सीतामनुशुशोचार्तः

प्राकृतः प्राकृतामिव । बुद्ध्यादिसाक्षिणस्तस्य मायाकार्यातिवर्तिनः ॥ १७ ॥ रागादिरहितस्यास्य तत्कार्यं कथमुद्भवेत्। ब्रह्मणोक्तमृतं कर्तुं राज्ञो दशरथस्य हि ॥ १८ ॥ तपसः फलदानाय जातो मानुषवेषधृक् । मायया मोहिताः सर्वे जना अज्ञानसंयुताः ॥ १९ ॥ कथमेषां भवेन्मोक्ष इति विष्णुर्विचिंतयन् । कथां प्रथयितुं लोके सर्वलोकमलापहाम् ॥ २० ॥ रामायणाभिधां रामो भूत्वा मानुषचेष्टकः । क्रोधं मोहं च कामं च व्यवहारार्थसिद्धये ॥ २१ ॥ तत्तत्कालोचितं गृह्णन् मोहयत्यवशाः प्रजाः । अनुरक्त इवाशेषगुणेषु गुणवर्जितः ॥ २२ ॥ विज्ञानमूर्त्तिर्विज्ञानशक्तिः साक्ष्यगुणान्वितः । अतः कामादिभिर्नित्यमविलिप्तो यथा नभः ॥ २३ ॥ विंदंति मुनयः केचिज्जानंति जनकादयः । तद्भक्ता निर्मलात्मानः साम्यग् जानंति नित्यदा ॥ २४ ॥ भक्तचित्तानुसारेण जायते भगवानजः । लक्ष्मणोऽपि तदा गत्वा किष्किंधानगरांतिकम् ॥ २५ ॥ ज्याघोषमकरोत्तीव्रं भीषयन् सर्ववानरान् । तं दृष्ट्वा प्राकृतास्तत्र वानरा वप्रमूर्धनि ॥ २६ ॥

चक्रुः किलकिलाशब्दं धृतपाषाणपादपाः । तान्दृष्ट्वा क्रोधताम्राक्षो वानराँल्लक्ष्मणस्तदा ॥ २७ ॥ निर्मूलान्कर्तुमुद्युक्तो धनुरानम्य वीर्यवान् । ततः शीघ्रं समाप्लुत्य ज्ञात्वा लक्ष्मणमागतम् ॥ २८ ॥ निवार्य वानरान्सर्वानंगदो मंत्रिसत्तमः । गत्वा लक्ष्मणसामीप्यं प्रणनाम स दंडवत् ॥ २९ ॥ ततोंगदं परिष्वज्य लक्ष्मणः प्रियवर्धनः । उवाच वत्स गच्छ त्वं पितृव्याय निवेदय ॥ ॥ ३० ॥ मामागतं राघवेण चोदितं रौद्रमूर्तिना । तथेति त्वरितं गत्वा सुग्रीवाय न्यवेदयत् ॥ ३१ ॥ लक्ष्मणः क्रोधताम्राक्षः पुरद्वारि बहिः स्थितः । तच्छ्रुत्वातीव संत्रस्तः सुग्रीवो वानरेश्वरः ॥ ३२ ॥ आहूय मंत्रिणां श्रेष्ठं हनूमंतमथाऽब्रवीत् । गच्छ त्वमंगदेनाशु लक्ष्मणं विनयान्वितः ॥ ३३ ॥ सांत्वयन्कोपितं वीरं शनैरानय मंदिरम् । प्रेषयित्वा हनूमंतं तारामाह कपीश्वरः ॥ ३४ ॥ त्वं गच्छ सांत्वयंती तं लक्ष्मणं मृदुभाषितैः । शांतमन्तःपुरं नीत्वा पश्चाद्दर्शय मेऽनघे ॥ ३५ ॥ भवत्विति ततस्तारा मध्यकक्षं समाविशत् । हनूमानंगदेनैव सहितो लक्ष्मणांतिकम् ॥ ३६ ॥ गत्वा ननाम शिरसा

भक्त्या स्वागतमब्रवीत् । एहि वीर महाभाग भवद्गृहमशंकितम् ॥ ३७ ॥ प्रविश्य राजदारादीन् दृष्ट्वा सुग्रीवमेव च । यदाज्ञापयसे पश्चात्तत्सर्वं करवाणि भो ॥३८॥ इत्युक्त्वा लक्ष्मणं भक्त्या करे गृह्य स मारुतिः । आनयामास नगरमध्याद्राजगृहं प्रति ॥ ३९ ॥ पश्यंस्तत्र महासौधान् यूथपानां समंततः । जगाम भवनं राज्ञः सुरेंद्रभवनोपमम् ॥ ४० ॥ अन्यकक्षे गता तत्र तारा ताराधिपानना । सर्वाभरणसंपन्ना मदरक्तांतलोचना ॥ ४१ ॥ उवाच लक्ष्मणं नत्वा स्मितपूर्वाभिभाषिणी । याहि देवर भद्रं ते साधुस्त्वं भक्तवत्सलः ॥ ४२ ॥ किमर्थं कोपमाकार्षीर्भक्ते भृत्ये कपीश्वरे । बहुकालमनाश्वासं दुःखमेवानुभूतवान् ॥ ४३ ॥ इदानीं बहुदुःखौघाद्भवद्भिरभिरक्षितः । भवत्प्रसादात्सुग्रीवः प्राप्तसौख्यो महामतिः ॥ ४४ ॥ कामासक्तो रघुपतेः सेवार्थं नागतो हरिः । आगमिष्यन्ति हरयो नानादेशगताः प्रभो ॥ ४५ ॥ प्रेषिता दशसाहस्रा हरयो रघुसत्तम । आनेतुं वानरान् दिग्भ्यो महापर्वतसन्निभान् ॥ ४६ ॥ सुग्रीवः स्वयमागत्य सर्ववानर-

यूथपैः । वधयिष्यति दैत्यौघान् रावणं च हनिष्यति ॥ ४७ ॥ त्वयैव सहितोऽद्यैव गंता वानरपुंगव । वस्यांतर्भवनं तत्र पुत्रदारसुहृद्वृतम् ॥ ॥ ४८ ॥ दृष्ट्वा सुग्रीवमभयं दत्त्वा नृप सहैव ते । ताराया वचनं श्रुत्वा कृश-क्रोधोऽथ लक्ष्मणः ॥ ४९ ॥ जगामांतःपुरं यत्र सुग्रीवो वानरेश्वरः । रुमामालिंग्य सुग्रीवः पर्यंके पर्यवस्थितः ॥५०॥ दृष्ट्वा लक्ष्मणमत्यर्थमुत्पपाता-तिभीतवत् । तं दृष्ट्वा लक्ष्मणः क्रुद्धो मदविह्वलितेक्षणम् ॥ ५१ ॥ सुग्रीवं प्राह दुर्वृत्त विस्मृतोऽसि रघूत्तमम् । वाली येन हतो वीरः स बाणोऽद्य प्रती-क्षते ॥ ५२ ॥ त्वमेव वालिनो मार्गं गमिष्यसि मया हतः । एवमत्यंतपरुषं वदंतं लक्ष्मणं तदा ॥ ५३ ॥ उवाच हनुमान् वीरः कथमेवं प्रभाषसे । त्वत्तोऽधिकतरो रामे भक्तोऽयं वानराधिपः ॥५४॥ रामकार्यार्थमनिशं जागर्ति न तु विस्मृतः । आगताः परितः पश्य वानराः कोटिशः प्रभो ॥ ५५ ॥ गमिष्यं-त्यचिरेणैव सीतायाः परिमार्गणम् । साधयिष्यति सुग्रीवो रामकार्यमशेषतः ॥ ५६ ॥ श्रुत्वा हनुमतो वाक्यं सौमित्रिर्लज्जितोऽभवत् । सुग्रीवोऽप्यर्घ्य-

पाद्याद्यैर्लक्ष्मणं समपूजयत् ॥ ५७ ॥ आलिंग्य प्राह रामस्य दासोऽहं तेन रक्षितः । रामः स्वतेजसा लोकान् क्षणार्धेनैव जेष्यति ॥ ५८ ॥ सहायमात्रमेवाहं वानरैः सहितः प्रभो । सौमित्रिरपि सुग्रीवं प्राह किंचिन्मयोदितम् ॥ ॥ ५९ ॥ तत्क्षमस्व महाभाग प्रणयाद्भाषितं मया । गच्छामोऽद्यैव सुग्रीव रामस्तिष्ठति कानने ॥ ६० ॥ एक एवातिदुःखार्तो जानकीविरहात्प्रभुः । तथेति रथमारुह्य लक्ष्मणेन समन्वितः ॥ ६१ ॥ वानरैः सहितो राजा राममेवान्वपद्यत ॥ ६२ ॥ भेरीमृदंगैर्बहुऋक्षवानरैः श्वेतातपत्रैर्व्यजनैश्च शोभितः । नीलांगदाद्यैर्हनुमत्प्रधानैः समावृतो राघवमभ्यगाद्धरिः ॥ ६३ ॥ इति श्रीम० उमामहेश्वर० किष्किंधाकांडे पंचमः सर्गः ॥ ५ ॥

॥ अथ किष्किन्धाकांडे षष्ठसर्गे संकल्पादिन्यासध्यानजपक्रमः ॥

ॐ अस्य श्रीमदध्यात्मरामायणे किष्किंधाकांडे षष्ठसर्गस्य श्रीभगवान् बादरायण ऋषिः ॥ गायत्री छंदः ॥ ॐ नमोनारायणो देवता ॥ श्रीलक्ष्मीर्बीजम् ॥ परमा शक्तिः ॥ अव्यक्तं कीलकम् ॥ अमुकसंपुटीकरणसिद्ध्यर्थम्

अमुकमंत्रलोमविलोमसंपुटीकरणनवाध्याये मंत्राष्टाक्षरसंयुक्तं षष्ठसर्गे न्यासध्यानजपमहं करिष्ये ॥ इति संकल्प्य ॥ अथ करन्यासः ॥ ॐ यं रैं तं अंगुष्ठाभ्यां नमः ॥ ॐ यं रैं तं तर्जनीभ्यां नमः ॥ ॐ यं रैं तं मध्यमाभ्यां नमः ॥ ॐ यं रैं तं अनामिकाभ्यां नमः ॥ ॐ यं रैं तं कनिष्ठिकाभ्यां नमः ॥ ॐ यं रैं तं करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः ॥ अथ षडंगन्यासः ॥ ॐ यं रैं तं हृदयाय नमः॥ॐ यं रैं तं शिरसे स्वाहा ॥ ॐ यं रैं तं शिखायै वषट् ॥ ॐ यं रैं तं कवचाय हुम् ॥ ॐ यं रैं तं नेत्रत्रयाय वौषट् ॥ ॐ यं रैं तं अस्त्राय फट् ॥ॐ यं रैं तं इति मन्त्रेण दिग्बन्धः ॥ अथ ध्यानम् ॥ दृष्ट्वा रामं समासीनं गुहाद्वारि शिलातले। चैलाजिनधरं श्यामं जटामौलिविराजितम् ॥ १ ॥ इति ध्यात्वा च श्रीरामचरितं पठ्यते तदा ॥ इति षष्ठसर्गे संकल्पादिन्यासध्यानजपविधिः ॥ ६ ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ दृष्ट्वा रामं समासीनं गुहाद्वारि शिलातले । चैलाजिनधरं श्यामं जटामौलिविराजितम् ॥ १ ॥ विशालनयनं शांतं स्मितचारुमुखांबुजम् । सीताविरहसंतप्तं पश्यन्तं मृगपक्षिणः ॥ २ ॥

रथाद्दूरात्समुत्पत्य वेगात्सुग्रीवलक्ष्मणौ । रामस्य पादयोरग्रे पेततुर्भक्तिसंयुतौ ॥ ३ ॥ रामः सुग्रीवमालिंग्य पृष्ट्वानामयमंतिके । स्थापयित्वा यथान्यायं पूजयामास धर्मवित् ॥ ४ ॥ ततोऽब्रवीद्रघुश्रेष्ठ सुग्रीवो भक्तिनम्रधीः। देव पश्य समायांतीं वानराणां महाचमूम् ॥ ५ ॥ कुलाचलाद्रिसंभूता मेरुमंदरसन्निभाः । नानाद्वीपसरिच्छैलवासिनः पर्वतोपमाः ॥ ६ ॥ असंख्याताः समायांति हरयः कामरूपिणः । सर्वे देवांशसंभूताः सर्वे युद्धविशारदाः ॥ ७ ॥ अत्र केचिद्गजबलाः केचिद्दशगजोपमाः । गजायुतबलाः केचिदन्येऽमितबलाः प्रभो ॥ ८ ॥ केचिदंजनकूटाभाः केचित्कनकसन्निभाः । केचिद्रक्तांतवदना दीर्घवालास्तथापरे ॥ ९ ॥ शुद्धस्फटिकसंकाशाः केचिद्राक्षससंनिभाः । गर्जंतः परितो यांति वानरा युद्धकांक्षिणः ॥ १० ॥ त्वदाज्ञाकारिणः सर्वे फलमूलाशनाः प्रभो । ऋक्षाणामधिपो वीरो जांबवान्नाम बुद्धिमान् ॥ ११ ॥ एष मे मंत्रिणां श्रेष्ठः कोटिभल्लूकवृंदपः । हनूमानेव विख्यातो महासत्त्वपराक्रमः ॥ १२ ॥ वायुपुत्रोऽतितेजस्वी मंत्री बुद्धिमतां वरः । नलो नीलश्च गवयो

गवाक्षो गन्धमादनः ॥ १३ ॥ शरभो मैंदवश्चैव गजः पनस एव च। वलीमुखो दधिमुखः सुषेणस्तार एव च ॥ १४ ॥ केसरी च महासत्त्वः पिता हनुमतो बली । एते ते यूथपा राम प्राधान्येन मयोदिताः ॥ १५ ॥ महात्मानो महावीर्याः शक्रतुल्यपराक्रमाः । एते प्रत्येकतः कोटिकोटिवानरयूथपाः ॥१६॥ तवाज्ञाकारिणः सर्वे सर्वे देवांशसंभवाः । एष वालिसुतः श्रीमानंगदो नाम विश्रुतः ॥ १७ ॥ वालितुल्यबलो वीरो राक्षसानां बलांतकः । एते चान्ये च बहवस्त्वदर्थे त्यक्तजीविताः ॥ १८ ॥ योद्धारः पर्वताग्रैश्च निपुणाः शत्रुघातने । आज्ञापय रघुश्रेष्ठ सर्वे ते वशवर्तिनः ॥ १९ ॥ रामः सुग्रीवमालिंग्य हर्षपूर्णाश्रुलोचनः । प्राह सुग्रीव जानासि सर्वं त्वं कार्यगौरवम् ॥ २० ॥ मार्गणार्थं हि जानक्या नियुंक्ष्व यदि रोचते । श्रुत्वा रामस्य वचनं सुग्रीवः प्रीतमानसः ॥ २१ ॥ प्रेषयामास बलिनो वानरान् वानरर्षभः । दिक्षु सर्वासु विविधान्वानरान् प्रेष्य सत्वरम् ॥ २२ ॥ दक्षिणां दिशमत्यर्थं प्रयत्नेन महाबलान् । युवराजं जांबवतं हनूमंत महाबलम् ॥ २३ ॥ नलं सुषेणं शरभं मैंदं द्विविदमेव

च । प्रेषयामास सुग्री

जानकीं शुभाम् । म.वो वचनं चेदमब्रवीत् ॥२४॥ विचिन्वंतु प्रयत्नेन भवंतो मदृष्ट्वा यदि वो मास .साद्र्वाङ् निवर्तध्वं मच्छासनपुरःसराः ॥ २५ ॥ सीता- वानराः ॥ २६ ॥ इ .दूर्ध्वं दिनं भवेत् । तदा प्राणांतिकं दंडं मत्तः प्राप्स्यथ श्रीरामं नत्वा चोप.ते प्रस्थाप्य सुग्रीवो वानरान् भीमविक्रमान् । रामस्य पार्श्वे त् । अभिज्ञानार्थमेत् विवेश सः॥ २७ ॥ गच्छंतं मारुतिं दृष्ट्वा रामो वचनमब्रवी- दीयतां रहः । अ .न्मे ह्यंगुलीयकमुत्तमम् ॥ २८ ॥ मन्नामाक्षरसंयुक्तं सीतायै सर्वं गच्छ पंथाः .मन् कार्ये प्रमाणं हि त्वमेव कपिसत्तम । जानामि सत्त्वं ते सीताया अंगदमुख्यभस्तव ॥ २९ ॥ एवं कपीनां राज्ञा ते विसृष्टाःपरिमार्गणे। तोपमम् । राक्षसं .ा बभ्रमुस्तत्रतत्र ह ॥ ३० ॥ भ्रमंतो विंध्यगहने ददृशुः पर्व- ति ज्ञात्वा केचि. भीषणाकारं भक्षयंतं मृगान् गजान् ॥ ३१ ॥ रावणोऽयमि- क्षणात ॥ ३२ . वद्वानरपुंगवाः । जघ्नुः किलकिलाशब्दं मुंचंतो मुष्टिभिः तत्र नावि. ॥ नायं रावण इत्युक्त्वा ययुरन्यन्महद्वनम् । तृषार्ताः सलिलं .दन् हरिपुंगवाः ॥ ३३ ॥ विभ्रमंतो महारण्ये शुष्ककंठोष्ठता-

लुकाः । ददृशु…

क्रौंचहंसान्निःसृ…दरं तत्र तृणगुल्मावृतं महत् ॥ ३४ ॥ आर्द्रपक्षान्

गुहाम् ॥ ३५ ॥ ददृशुस्ततः । अत्रास्ते सलिलं नूनं प्रविशामो महा-

धृत्वा बाहून्बाहुभि इत्युक्त्वा हनुमानग्रे प्रविवेश तमन्वयुः । सर्वे स्परपरं

कपीश्वराः । तरुत्सुकाः ॥ ३६ ॥ अन्धकारे महद्दूरं गत्वाऽपश्यन्

वृक्षान्मक्फलैर्न्न…लाशयान्मणिनिभतोयान् कल्पद्रुमोपमान् ॥ ३७ ॥

वस्त्रादिपूरितान् मधुद्रोणसमन्वितान् । गृहान् सर्वगुणोपेतान् मणि-

विस्मितास्तत्र भ… ३८ ॥ दिव्यभक्ष्यान्नसहितान्मानुषैः परिवर्जितान् ।

ददृशुः स्त्रियमेकला…ने दिव्ये कनकविष्टरे ॥ ३९ ॥ प्रभया दीप्यमानां तु

प्रणेमुस्तां महाभागां । ध्यायंतीं चीरवसनां योगिनीं योगमास्थिताम् ॥ ४० ॥

यूयं किमागताः ॥ ६ भक्त्या भीत्या च वानराः । दृष्ट्वा तान्वानरान्देवी प्राह

तच्छ्रुत्वा हनुमानाह १ ॥ कुतो वा कस्य दूता वा मत्स्थानं किं प्रधर्षथ ।

राजा दशरथः प्रभुः शृणु वक्ष्यामि देवि ते ॥ ४२ ॥ अयोध्याधिपतिः श्रीमान्

। तस्य पुत्रो महाभागो ज्येष्ठो राम इति श्रुतः ॥ ४३ ॥

पितुराज्ञां पुरस्कृत्य सभार्यः सानुजो वनम् । गतस्तत्र हृता भार्या तस्य साध्वी दुरात्मना ॥ ४४ ॥ रावणेन ततो रामः सुग्रीवं सानुजो ययौ । सुग्रीवो मित्रभावेन रामस्य प्रियवल्लभाम् ॥ ४५ ॥ मृगयध्वमिति प्राह ततो वयमुपागताः । ततो वनं विचिन्वन्तो जानकीं जलकांक्षिणः ॥ ४६ ॥ प्रविष्टा गह्वरं घोरं दैवादत्र समागताः । त्वं वा किमर्थमत्रासि का वा त्वं वद नः शुभे ॥ ४७ ॥ योगिनी च तथा दृष्ट्वा वानरान् प्राह हृष्टधीः । यथेष्टं फलमूलानि जग्ध्वा पीत्वाऽमृतं पयः ॥ ४८ ॥ आगच्छत ततो वक्ष्ये मम वृत्तांतमादितः । तथेति भुक्त्वा पीत्वा च हृष्टास्ते सर्ववानराः ॥ ४९ ॥ देव्याः समीपं गत्वा ते बद्धांजलिपुटाः स्थिताः । ततः प्राह हनूमन्तं योगिनी दिव्यदर्शना ॥ ५० ॥ हेमा नाम पुरा दिव्यरूपिणी विश्वकर्मणः । पुत्री महेशं नृत्येन तोषयामास भामिनी ॥ ५१ ॥ तुष्टो महेशः प्रददाविदं दिव्यपुरं महत् । अत्र स्थिता सा सुदती वर्षाणामयुतायुतम् ॥ ५२ ॥ तस्या अहं सखी विष्णुतत्परा मोक्षकांक्षिणी । नाम्ना स्वयंप्रभा दिव्यगंधर्वतनया पुरा ॥ ५३ ॥ गच्छन्ती ब्रह्म

लोकं सा मामाहेदं तपश्चर । अत्रैव निवसन्ती त्वं सर्वप्राणिविवर्जिते ॥ ५४ ॥ त्रेतायुगे दाशरथिर्भूत्वा नारायणोऽव्ययः । भूभारहरणार्थाय विचरिष्यति कानने ॥ ५५ ॥ मार्गतो वानरास्तस्य भार्यामायांति ते गुहाम् । पूजयित्वाथ तान् नत्वा रामं स्तुत्वा प्रयत्नतः ॥५६॥ यातासि भवनं विष्णोर्योगिगम्यं सनातनम् । इतोऽहं गंतुमिच्छामि रामं द्रष्टुं त्वरान्विता ॥५७॥ यूयं पिदध्वमक्षीणि गमिष्यथ बहिर्गुहाम् । तथैव चक्रुस्ते वेगाद्गताः पूर्वस्थितं वनम् ॥ ५८ ॥ सापि त्यक्त्वा गुहां शीघ्रं ययौ राघवसन्निधिम् । तत्र रामंससुग्रीवं लक्ष्मणं च ददर्श ह ॥ ५९ ॥ कृत्वा प्रदक्षिणं रामं प्रणम्य बहुशः सुधीः । आह गद्गदया वाचा रोमांचिततनूरुहा ॥ ६० ॥ दासी तवाहं राजेंद्र दर्शनार्थमिहागता । बहुवर्षसहस्राणि तप्तं मे दुश्चरं तपः ॥ ६१ ॥ गुहायां दर्शनार्थं ते फलितं मेऽद्य तत्तपः । अद्य हि त्वां नमस्यामि मायायाः परतः स्थितम् ॥ ॥ ६२ ॥ सर्वभूतेषु चालक्ष्यं बहिरंतरवस्थितम् । योगमायाजवनिकाच्छन्नो मानुषविग्रहः ॥ ६३ ॥ न लक्ष्यसेऽज्ञानदृशां शैलूष इव रूपधृक् । महा-

भागवतानां त्वं भक्तियोगविधित्सया ॥ ६४ ॥ अवतीर्णोऽसि भगवन् कथं जानामि तामसी । लोके जानातु यः कश्चित्तव तत्त्वं रघूत्तम ॥ ६५ ॥ ममैतदेव रूपं ते सदा भातु हृदालये । राम ते पादयुगलं दर्शितं मोक्षदर्शनम् ॥ ६६ ॥ अदर्शनं भवार्णानां सन्मार्गपरिदर्शनम् । धनपुत्रकलत्रादिविभूतिपरिदर्पितः । अकिंचनधनं त्वाद्य नाभिधातुं जनोऽर्हति ॥ ६७ ॥ निवृत्तगुणमार्गाय निष्किंचनधनाय ते ॥ ६८ ॥ नमः स्वात्माभिरामाय निर्गुणाय गुणात्मने । कालरूपिणमीशानमादिमध्यांतवर्जितम् ॥ ६९ ॥ समं चरंतं सर्वत्र मन्ये त्वां पुरुषं परम् । देव ते चेष्टितं कश्चिन्न वेद नृविडंबनम् ॥ ७० ॥ न तेऽस्ति कश्चिद्दयितो द्वेष्यो वा पर एव च । त्वन्मायापिहितात्मानस्त्वां पश्यंति तथाविधम् ॥ ७१ ॥ अजस्याकर्तुरीशस्य देव तिर्यङ्नरादिषु । जन्मकर्मादिकं यद्यत्तदत्यंतविडंबनम् ॥ ७२ ॥ त्वामाहुरक्षरं जातं कथाश्रवणसिद्धये । केचित्कोसलराजस्य तपसः फलसिद्धये ॥ ७३ ॥ कौसल्यया प्रार्थ्यमानं जातमाहुः परे जनाः । दुष्टराक्षसभूभार-

हरणायाऽर्थितो विभुः ॥ ७४ ॥ ब्रह्मणा नररूपेण जातोऽयमिति केचन । शृण्वंति गायंति च ये कथास्ते रघुनन्दन ॥७५ ॥ पश्यंति तव पादाब्जं भवार्णवसुतारणम् । त्वन्मायागुणबद्धाहं व्यतिरिक्तं गुणाश्रयम् ॥ ७६ ॥ कथं त्वां देव जानीयां स्तोतुं वाऽविषयं विभुम् । नमस्यामि रघुश्रेष्ठ बाणासनशरान्वितम् । लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा सुग्रीवादिभिरन्वितम् ॥ ७७ ॥ एवं स्तुतो रघुश्रेष्ठः प्रसन्नः प्रणतार्तिहृत् । उवाच योगिनीं भक्तां किं ते मनसि कांक्षितम् ॥ ७८ ॥ सा प्राह राघवं भक्त्या भक्तिं ते भक्तवत्सल । यत्र कुत्रापि जाताया निश्चलां देहि मे प्रभो ॥ ७९ ॥ त्वद्भक्तेषु सदा संगो भूयान्मे प्राकृतेषु न । जिह्वा मे रामरामेति भक्त्या वदतु सर्वदा ॥८०॥ मानसं श्यामलं रूपं सीतालक्ष्मणसंयुतम् । धनुर्बाणधरं पीतवाससं मुकुटोज्ज्वलम् ॥ ८१ ॥ अंगदैर्नूपुरैर्मुक्ताहारैः कौस्तुभकुंडलैः । भांतं स्मरतु मे राम वरं नान्यं वृणे प्रभो ॥ ८२ ॥ श्रीराम उवाच ॥ भवत्वेवं महाभागे गच्छ त्वं बदरीवनम् । तत्रैव मां स्मरंती त्वं त्यक्त्वेदं भूतपंचकम् ॥

मामेव परमात्मानमचिरात्प्रतिपद्यसे ॥ ८३ ॥ श्रुत्वा रघूत्तमवचोऽमृतसारकल्पं गत्वा तदैव बदरीतरुखंडजुष्टम् । तीर्थे तदा रघुपतिं मनसा स्मरंती त्यक्त्वा कलेवरमवाप परं पदं सा ॥ ८४ ॥ इति श्रीमद० उमामहेश्वरसंवादे किष्किंधाकांडे षष्ठः सर्गः ॥ ६ ॥

॥ अथ किष्किंधाकांडे सप्तमसर्गे संकल्पादिन्यासध्यानजपक्रमः ॥

ॐ अस्य श्रीमदध्यात्मरामायणे किष्किंधाकांडे सप्तमसर्गस्य श्रीभगवान् बादरायण ऋषिः ॥ गायत्री छंदः ॥ ॐ नमोनारायणो देवता ॥ श्रीलक्ष्मीबीजम् ॥ परमा शक्तिः ॥ अव्यक्तं कीलकम् ॥ अमुकसंपुटीकरणसिद्ध्यर्थममुकमंत्रलोमविलोमसंपुटीकरणनवाध्याये मंत्राष्टाक्षरसंयुक्तं सप्तमसर्गे न्यासध्यानजपमहं करिष्ये । इति संकल्प्य ॥ अथ करन्यासः ॥ ॐ यं रैं थें अंगुष्ठाभ्यां नमः ॥ ॐ यं रैं यें तर्जनीभ्यां नमः ॥ ॐ यं रैं यें मध्यमाभ्यां नमः ॥ ॐ यं रैं यें अनामिकाभ्यां नमः ॥ ॐ यं रैं यें कनिष्ठिकाभ्यां नमः ॥ ॐ यं रैं यें करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः ॥ ॥ अथ षडंगन्यासः॥ ॥ ॐ यं रैं यें हृदयाय

नमः ॥ ॐ यं रैं यें शिरसे स्वाहा ॥ ॐ यं रैं यें शिखायै वषट् ॥ ॐ यं रैं यें कवचाय हुम् ॥ ॐ यं रैं यें नेत्रत्रयाय वौषट् ॥ ॐ यं रैं यें अस्त्राय फट् ॥ ॐ यं रैं यें इति मंत्रेण दिग्बंधः ॥ अथ ध्यानम् ॥ अथ तत्र समासीना वृक्षखंडेषु वानराः। चिंतयंतो विमुह्यंतः सीतामार्गणकर्शिताः॥१॥इति ध्यात्वा च श्रीरामचरितं पठ्यते तदा ॥ इति सप्तमसर्गे संकल्पादिन्यासध्यानजपविधिः ॥ ७ ॥

॥ श्रीमहादेव उवाच ॥अथ तत्र समासीना वृक्षखंडेषु वानराः। चिंतयंतो विमुह्यंतः सीतामार्गणकर्शिताः ॥ १ ॥ तत्रोवाचांगदः कांश्चिद्वानरान् वानरर्षभः । भ्रमतां गह्वरेऽस्माकं मासो नूनं गतोऽभवत् ॥ २ ॥ सीता नाधिगतास्माभिर्न कृतं राजशासनम् । यदि गच्छाम किष्किन्धां सुग्रीवोऽस्मान् हनिष्यति ॥ ॥ ३ ॥ विशेषतः शत्रुसुतं मां मिषान्निहनिष्यति ॥ मयि तस्य कुतः प्रीतिरहं रामेण रक्षितः ॥ ४ ॥ इदानीं रामकार्यं मे न कृतं तन्मिषं भवेत् । तस्य मद्धनने नूनं सुग्रीवस्य दुरात्मनः ॥ ५ ॥ मातृकल्पां भ्रातृभार्यां पापात्मानुभवत्यसौ । न गच्छेयमतः पार्श्वं तस्य वानरपुंगवाः ॥६॥ त्यक्ष्यामि

जीवितं चात्र येन केनापि मृत्युना । इत्यश्रुनयनं केचिद्दृष्ट्वा वानरपुङ्गवाः ॥ ॥ ७ ॥ व्यथिताः साश्रुनयना युवराजमथाब्रुवन् ॥ ८ ॥ किमर्थं तव शोकोत्र वयं ते प्राणरक्षकाः । भवामो निवसामोऽत्र गुहायां भयवर्जिताः ॥ ९ ॥ सर्वसौभाग्यसहितं पुरं देवपुरोपमम् । शनैः परस्परं वाक्यं वदतां मारुतात्मजः ॥ १० ॥ श्रुत्वांगदं समालिंग्य प्रोवाच नयकोविदः । विचार्यते किमर्थं ते दुर्विचारो न युज्यते ॥ ११ ॥ राज्ञोऽत्यंतप्रियस्त्वं हि तारापुत्रोऽतिवल्लभः । रामस्य लक्ष्मणात्प्रीतिस्त्वयि नित्यं प्रवर्धते ॥ १२ ॥ अतो न राघवाद्भीतिस्तव राज्ञो विशेषतः । अहं तव हिते सक्तो वत्स नान्यं विचारय ॥ १३ ॥ गुहावासश्च निर्भेद्य इत्युक्तं वानरैस्तु यत् । तदेतद्रामबाणानामभेद्यं किं जगत्त्रये ॥१४॥ ये त्वां दुर्बोधयंत्येते वानरा वानरर्षभ । पुत्रदारादिकं त्यक्त्वा कथं स्थास्यंति ते त्वया ॥ १५ ॥ अन्यद् गुह्यतमं वक्ष्ये रहस्यं शृणु मे सुत ॥ रामो न मानुषो देवः साक्षान्नारायणोऽव्ययः ॥ १६ ॥ सीता भगवती माया जनसंमोहकारिणी । लक्ष्मणो भुवनाधारः साक्षाच्छेषः फणी-

श्वरः ॥ १७ ॥ ब्रह्मणा प्रार्थिताः सर्वे रक्षोगणविनाशने । मायामानुषभावेन जाता लोकैकरक्षकाः ॥ १८ ॥ वयं च पार्षदाः सर्वे विष्णोर्वैकुण्ठवासिनः । मनुष्यभावमापन्ने स्वेच्छया परमात्मनि ॥ १९ ॥ वयं वानररूपेण जातास्तस्यैव मायया । वयं तु तपसा पूर्वमाराध्य जगतां पतिम् ॥ २० ॥ तेनैवानुगृहीताः स्मः पार्षदत्वमुपागताः । इदानीमपि तस्यैव सेवां कृत्वैव मायया ॥ ॥ २१ ॥ पुनर्वैकुण्ठमासाद्य सुखं स्थास्यामहे वयम् । इत्यंगदमथाश्वास्य गता विन्ध्यं महाचलम् ॥ २२ ॥ विचिन्वंतोऽथ शनकैर्जानकीं दक्षिणांबुधेः । तीरे महेंद्राख्यगिरेः पवित्रं पादमाययुः ॥ २३ ॥ दृष्ट्वा समुद्रं दुष्पारमगाधं भयवर्धनम् । वानरा भयसंत्रस्ताः किं कुर्म इति वादिनः ॥ २४ ॥ निषेदुरुदधेस्तीरे सर्वे चिन्तासमन्विताः । मंत्रयामासुरन्योन्यमंगदाद्या महाबलाः ॥ २५ ॥ भ्रमतो मे वने मासो गतोऽत्रैव गुहांतरे । न दृष्टो रावणो वाद्य सीता वा जनकात्मजा ॥ २६ ॥ सुग्रीवस्तीक्ष्णदंडोऽस्मान्निहंत्येव न संशयः । सुग्रीववधतोऽस्माकं श्रेयः प्रायोपवेशनम् ॥ २७ ॥ इति निश्चित्य तत्रैव दर्भाना-

स्तीर्य सर्वतः । उपाविविशुस्ते सर्वे मरणे कृतनिश्चयाः ॥ २८ ॥ एतस्मिन्नंतरे तत्र महेंद्राद्रिगुहांतरात् । निर्गत्य शनकैरागाद् गृध्रः पर्वतसंनिभः ॥२९॥ दृष्ट्वा प्रायोपवेशेन स्थितान्वानरपुंगवान् । उवाच शनकैर्गृध्रः प्राप्तो भक्षोऽद्य मे बहुः ॥ ३० ॥ एकैकशः क्रमात्सर्वान् भक्षयामि दिनेदिने । श्रुत्वा तद् गृध्रवचनं वानरा भीतमानसाः ॥ ३१ ॥ भक्षयिष्यति नः सर्वानसौ गृध्रो न संशयः । रामकार्यं च नास्माभिः कृतं किंचिद्धरीश्वराः ॥ ३२ ॥ सुग्रीवस्यापि च हितं न कृतं स्वात्मनामपि । वृथानेन वधं प्राप्ता गच्छामो यमसादनम् ॥ ३३ ॥ अहो जटायुर्धर्मात्मा रामस्यार्थे मृतः सुधीः । मोक्षं प्राप दुरावापं योगिनामप्यरिंदमः ॥ ३४ ॥ संपातिस्तु तदा वाक्यं श्रुत्वा वानरभाषितम् । के वा यूयं मम भ्रातुः कर्णपीयूषसंनिभम् ॥ ३५ ॥ जटायुरिति नामाद्य व्याहरंतः परस्परम् । उच्यतां वो भयं माभून्मत्तः प्लवगसत्तमाः ॥ ३६ ॥ तमुवाचांगदः श्रीमानुत्थितो गृध्रसन्निधौ । रामो दाशरथिः श्रीमाँल्लक्ष्मणेन समन्वितः ॥ ३७ ॥ सीतया भार्यया सार्धं विचचार महावने ।

तस्य सीता हृता साध्वी रावणेन दुरात्मना ॥ ३८ ॥ मृगयां निर्गते रामे लक्ष्मणे च हृता बलात् । रामरामेति क्रोशंती श्रुत्वा गृध्रः प्रतापवान् ॥ ३९ ॥ जटायुर्नाम पक्षींद्रो युद्धं कृत्वा सुदारुणम् । रावणेन हतो वीरो राघवार्थे महाबलः ॥ ४० ॥ रामेण दग्धो रामस्य सायुज्यमगमत्क्षणात् । रामः सुग्रीवमासाद्य सख्यं कृत्वाग्निसाक्षिकम् ॥ ४१ ॥ सुग्रीवचोदितो हत्वा वालिनं सुदुरासदम् । राज्यं ददौ वानराणां सुग्रीवाय महाबलः ॥ ४२ ॥ सुग्रीवः प्रेषयामास सीतायाः परिमार्गणे । अस्मान्वानरवृन्दान्वै महासत्त्वान्महाबलः ॥ ४३ ॥ मासादर्वाङ् निवर्तध्वं नो चेत्प्राणान्हरामि वः । इत्याज्ञया भ्रमंतोऽस्मिन्वने गह्वरमध्यगाः ॥ ४४ ॥ गतो मासो न जानीमः सीतां वा रावणं च वा । मर्तुं प्रायोपविष्टाः स्मस्तीरे लवणवारिधेः ॥ ४५ ॥ यदि जानासि हे पक्षिन्सीतां कथय नः शुभाम् । अंगदस्य वचः श्रुत्वा संपातिर्हृष्टमानसः ॥ ४६ ॥ उवाच मत्प्रियो भ्राता जटायुः प्लवगेश्वराः । बहुवर्षसहस्रांते भ्रातृवार्ता श्रुता मया ॥ ४७ ॥ वाक्साहाय्यं करिष्येऽहं भवतां

प्लवगेश्वराः । भ्रातुः सलिलदानाय नयध्वं मां जलांतिकम् ॥ ४८ ॥ पश्चात्सर्वं शुभं वक्ष्ये भवतां कार्यसिद्धये । तथेति निन्युस्ते तीरं समुद्रस्य विहंगमम् । सोऽपि तत्सलिले स्नात्वा भ्रातुर्दत्त्वा जलांजलिम् ॥ ४९ ॥ पुनः स्वस्थानमासाद्य स्थितो नीतो हरीश्वरैः । संपातिः कथयामास वानरान्परिहर्षयन् ॥ ५० ॥ लंका नाम नगर्यास्ते त्रिकूटगिरिमूर्धनि । तत्राशोकवने सीता राक्षसीभिः सुरक्षिता ॥ ५१ ॥ समुद्रमध्ये सा लंका शतयोजनदूरतः । दृश्यते मे न संदेहः सीता च परिदृश्यते ॥ ५२ ॥ गृध्रत्वाद्दूरदृष्टिर्मे नात्र संशयितुं क्षमम् । शतयोजनविस्तीर्णं समुद्रं यस्तु लंघयेत् ॥ ५३ ॥ स एव जानकीं दृष्ट्वा पुनरायास्यति ध्रुवम् ॥ अहमेव दुरात्मानं रावणं हंतुमुत्सहे ॥ ५४ ॥ भ्रातुर्हंतारमेकाकी किंतु पक्षविवर्जितः । यतध्वमतियत्नेन लंघितुं सरितां पतिम् । ततो हंता रघुश्रेष्ठो रावणं राक्षसाधिपम् ॥ ५५ ॥ उल्लंघ्य सिन्धुं शतयोजनायतं लंकां प्रविश्याथ विदेहकन्यकाम् । दृष्ट्वा समाभाष्य

च वारिधिं पुनस्तर्तुं समर्थः कतमो विचार्यताम् ॥ ५६ ॥ इति श्रीमदध्यात्मरामायणे उमामहेश्वरसंवादे किष्किन्धाकांडे सप्तमः सर्गः ॥ ७ ॥

अथ किष्किंधाकांडे अष्टमसर्गे संकल्पादिन्यासध्यानजपक्रमः ॥

ॐ अस्य श्रीमदध्यात्मरामायणे किष्किंधाकांडे अष्टमसर्गस्य श्रीभगवान् बादरायण ऋषिः ॥ गायत्री छन्दः ॥ ॐ नमोनारायणो देवता ॥ श्रीलक्ष्मीबीजम् ॥ परमा शक्तिः ॥ अव्यक्तं कीलकम्॥ अमुकसंपुटीकरणसिद्ध्यर्थममुकमंत्रलोमविलोमसंपुटीकरणनवाध्याये मन्त्राष्टाक्षरसंयुक्तम् अष्टमसर्गे न्यासध्यानजपमहं करिष्ये इति संकल्प्य॥ अथ करन्यासः॥ ॐ यं रैं नं अंगुष्ठाभ्यां नमः ॥ ॐ यं रैं नं तर्जनीभ्यां नमः ॥ ॐ यं रैं नं मध्यमाभ्यां नमः ॥ ॐ यं रैं नं अनामिकाभ्यां नमः ॥ ॐ यं रैं नं कनिष्ठिकाभ्यां नमः ॥ ॐ यं रैं नं करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः ॥ अथ षडंगन्यासः ॥ ॐ यं रैं नं हृदयाय नमः ॥ ॐ यं रैं नं शिरसे स्वाहा ॥ ॐ यं रैं नं शिखायै वषट् ॥ ॐ यं रैं नं कवचाय हुम् ॥ ॐ यं रैं नं नेत्रत्रयाय वौषट् ॥ ॐ यं रैं नं

अस्त्राय फट् ॥ ॐ थं रैं नं इति मंत्रेण दिग्बंधः ॥ अथ ध्यानम् ॥ संपातिः कथयामास स्ववृत्तांतं पुरा कृतम् ॥ अहं पुरा जटायुश्च भ्रातरौ रूढयौवनौ ॥ १ ॥ इति ध्यात्वा च श्रीरामचरितं पठ्यते तदा । इति अष्टमसर्गे संकल्पादिन्यासध्यानजपविधिः ॥ ८ ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ अथ ते कौतुकाविष्टाः संपातिं सर्ववानराः । पप्रच्छुर्भगवन् ब्रूहि स्ववृत्तं त्वमादितः ॥ ॥ १ ॥ संपातिः कथयामास स्ववृत्तांतं पुरा कृतम् । अहं पुरा जटायुश्च भ्रातरौ रूढयौवनौ ॥ २ ॥ बलेन दर्पितावावां बलजिज्ञासया खगौ । सूर्यमंडलपर्यंतं गंतुमुत्पतितौ मदात् ॥ ३ ॥ बहुयोजनसाहस्रं गतौ तत्र प्रतापितः । जटायुस्तं परित्रातुं पक्षैराच्छाद्य मोहतः ॥ ४ ॥ स्थितोऽहं रश्मिभिर्दग्धपक्षोऽस्मिन्विंध्यमूर्धनि । पतितो दूरपतनान्मूर्च्छितोऽहं कपीश्वराः ॥ ५ ॥ दिनत्रयात्पुनः प्राणसहितो दग्धपक्षकः । देशं वा गिरिकूटान्वा न जाने भ्रांतमानसः ॥ ६ ॥ शनैरुन्मील्य नयने दृष्ट्वा तत्राश्रमं शुभम् । शनैः शनैराश्रमस्य समीपं गतवानहम् ॥ ७ ॥ चंद्रमा नाम मुनिराड् दृष्ट्वा मां विस्मि-

तोऽवदत् ॥ संपाते किमिदं तेऽद्य विरूपं केन वा कृतम् ॥ ८ ॥ जानामि त्वामहं पूर्वमत्यंत बलवानसि । दग्धौ किमर्थं ते पक्षौ कथ्यतां यदि मन्यसे ॥ ९ ॥ ततः स्वचेष्टितं सर्वं कथयित्वातिदुःखितः । अब्रुवं मुनिशार्दूलं दग्धोऽहं दाववह्निना ॥ १० ॥ कथं धारयितुं शक्तो विपक्षो जीवितं प्रभो । इत्युक्तोऽथ मुनिर्वीक्ष्य मां दयार्द्रविलोचनः ॥ ११ ॥ शृणु वत्स वचो मेऽद्य श्रुत्वा कुरु यथेप्सितम् । देहमूलमिदं दुःखं देहः कर्मसमुद्भवः ॥ १२ ॥ कर्म प्रवर्तते देहेऽहंबुद्ध्या पुरुषस्य हि । अहंकारस्त्वनादिः स्यादविद्यासंभवो जडः ॥ १३ ॥ चिच्छायया सदा युक्तस्तप्तायःपिंडवत्सदा । तेन देहस्य तादात्म्याद्देहश्चेतनवान्भवेत् ॥ १४ ॥ देहोऽहमिति बुद्धिः स्यादात्मनोऽहंकृतेर्बलात् । तन्मूल एष संसारः सुखदुःखादिसाधकः ॥ १५ ॥ आत्मनो निर्विकारस्य मिथ्या तादात्म्यतः सदा । देहोऽहं कर्मकर्ताहमिति संकल्प्य सर्वदा ॥ १६ ॥ जीवः करोति कर्माणि तत्फलैर्बद्ध्यतेऽवशः । ऊर्ध्वाधो भ्रमते नित्यं पापपुण्यात्मकः स्वयम् ॥ १७ ॥ कृतं मयाधिकं पुण्यं

यज्ञदानादि निश्चितम् । स्वर्गं गत्वा सुखं भोक्ष्य इति संकल्पवान्भवेत् ॥१८॥ तथैवाध्यासतस्तत्र चिरं भुक्त्वा सुखं महत् । क्षीणपुण्यः पतत्यर्वागनिच्छन्कर्मचोदितः ॥१९॥ पतित्वा मण्डले चेन्दोस्ततो नीहारसंयुतः । भूमौ पतित्वा व्रीह्यादौ तत्र स्थित्वा चिरं पुनः ॥ २० ॥ भूत्वा चतुर्विधं भोज्यं पुरुषैर्भुज्यते ततः॥ रेतो भूत्वा पुनस्तेन ऋतौ स्त्रीयोनिसिंचितः ॥ २१ ॥ योनिरक्तेन संयुक्तं जरायुपरिवेष्टितम् ॥दिनेनैकेन कललं भूत्वा रूढत्वमाप्नुयात् ॥ २२ ॥ तत्पुनः पंचरात्रेण बुद्बुदाकारतामियात् । सप्तरात्रेण तदपि मांसपेशित्वमाप्नुयात् ॥ २३ ॥ पक्षमात्रेण सा पेशी रुधिरेण परिप्लुता । तस्या एवांकुरोत्पत्तिः पंचविंशतिरात्रिषु ॥ २४ ॥ ग्रीवा शिरश्च स्कंधश्च पृष्ठवंशस्तथोदरम् । पंचधांगानि चैकैकं जायंते मासतः क्रमात् ॥ २५ ॥ पाणिपादौ तथा पार्श्वः कटिर्जानु तथैव च । मासद्वयात्प्रजायंते क्रमेणैव न चान्यथा॥२६॥त्रिभिर्मासैः प्रजायंते अंगानां संधयः क्रमात् । सर्वांगुल्यः प्रजायंते क्रमान्मासचतुष्टये ॥ ॥ २७ ॥ नासाकर्णौ च नेत्रे च जायंते पंचमासतः । दन्तपंक्तिर्नखा गुह्यं पञ्चमे

जायते तथा ॥ २८ ॥ अर्वाक्षण्मासतश्छिद्रं कर्णयोर्भवति स्फुटम् । पायुर्मेढ्रमुपस्थं च नाभिश्चापि भवेन्नृणाम् ॥ २९ ॥ सप्तमे मासि रोमाणि शिरः केशास्तथैव च । विभक्तावयवत्वं च सर्वं संपद्यतेऽष्टमे ॥ ३० ॥ जठरे वर्धते गर्भः स्त्रिया एवं विहंगम । पंचमे मासि चैतन्यं जीवः प्राप्नोति सर्वशः ॥३१॥ नाभिसूत्राल्परंध्रेण मातृभुक्तान्नसारतः । वर्धते गर्भगः पिण्डो न म्रियेत स्वकर्मतः ॥ ३२ ॥ स्मृत्वा सर्वाणि जन्मानि पूर्वकर्माणि सर्वशः । जठरानलतप्तोऽयमिदं वचनमब्रवीत् ॥ ३३ ॥ नानायोनिसहस्रेषु जायमानोऽनुभूतवान् । पुत्रदारादिसंबन्धं कोटिशः पशुबांधवान् ॥ ३४ ॥ कुटुम्बभरणासक्त्या न्यायान्यायैर्धनार्जनम् । कृतं नाकरवं विष्णुचिन्तां स्वप्नेऽपि दुर्भगः ॥३५॥ इदानीं तत्फलं भुञ्ज गर्भदुःखं महत्तरम् । अशाश्वते शाश्वतवद्देहे तृष्णासमन्वितः ॥ ३६ ॥ अकार्याण्येव कृतवान्न कृतं हितमात्मनः । इत्येवं बहुधा दुःखमनुभूय स्वकर्मतः ॥ ३७ ॥ कदा निष्क्रमणं मे स्याद्गर्भान्निरयसन्निभात् । इत ऊर्ध्वं नित्यमहं विष्णुमेवानुपूजये ॥ ३८ ॥ इत्यादि चिंतयञ्जीवो योनि-

यन्त्रप्रपीडितः । जायमानोऽतिदुःखेन नरकात्पातकी यथा ॥ ३९ ॥ पूतिव्रणान्निपतितः कृमिरेष इवापरः । ततो बाल्यादिदुःखानि सर्वे एवं विभुञ्जते ॥ ४० ॥ त्वया चैवानुभूतानि सर्वत्र विदितानि च । न वर्णितानि मे गृध्र यौवनादिषु सर्वतः ॥ ४१ ॥ एवं देहोऽहमित्यस्मादभ्यासान्निरयादिकम् । गर्भवासादिदुःखानि भवंत्यभिनिवेशतः ॥ ४२ ॥ तस्माद्देहद्वयादन्यमात्मानं प्रकृतेः परम् । ज्ञात्वा देहादिममतां त्यक्त्वात्मज्ञानवान् भवेत् ॥ ४३ ॥ जाग्रदादिविनिर्मुक्त सत्यज्ञानादिलक्षणम् । शुद्धं बुद्धं सदा शांतमात्मानमवधारयेत् ॥ ४४ ॥ चिदात्मनि परिज्ञाते नष्टे मोहेऽज्ञसंभवे । देहः पततु वारब्धकर्मवेगेन तिष्ठतु ॥ ४५ ॥ योगिनो नहि दुःखं वा सुखं वा ज्ञानसंभवम् । तस्माद्देहेन सहितो यावत्प्रारब्धसंक्षयः ॥ ४६ ॥ तावत्तिष्ठ सुखेन त्वं धृतकंचुकसर्पवत् । अन्यद्वक्ष्यामि ते पक्षिञ् शृणु मे परमं हितम् ॥४७॥ त्रेतायुगे दाशरथिर्भूत्वा नारायणोऽव्ययः । रावणस्य वधार्थाय दण्डकानागमिष्यति ॥ ४८ ॥ सीतया भार्यया सार्धं लक्ष्मणेन समन्वितः । तत्राश्रमे जनकजां

भ्रातृभ्यां रहिते वने ॥ ४९ ॥ रावणश्चोरवन्नीत्वा लंकायां स्थापयिष्यति । तस्याः सुग्रीवनिर्देशाद्वानराः परिमार्गणे ॥ ५० ॥ आगमिष्यंति जलधेस्तीरं तत्र समागमः । त्वया तैः कारणवशाद्भविष्यति न संशयः ॥ ५१ ॥ तदा सीता-स्थितिं तेभ्यः कथयस्व यथार्थतः । तदैव तव पक्षौ द्वावुत्पत्स्येते पुनर्नवौ॥५२॥ संपातिरुवाच॥ बोधयामास मां चन्द्रनामा मुनिकुलेश्वरः । पश्यंतु पक्षौ मे जातौ नूतनावतिकोमलौ ॥५३॥ स्वस्ति वोऽस्तु गमिष्यामि सीतां द्रक्ष्यथ निश्चयम् । यत्नं कुरुध्वं दुर्लंघ्यसमुद्रस्य विलंघने ॥ ५४ ॥ यन्नामस्मृतिमात्रतोऽपरिमितं संसारवारां निधिं तीर्त्वा गच्छति दुर्जनोऽपि परमं विष्णोः पदं शाश्वतम् । तस्यैव स्थितिकारिणस्त्रिजगतां रामस्य भक्ताः प्रिया यूय किं न समुद्रमात्रत रणे शक्ताः कथं वानराः ॥ ५५ ॥ इति श्रीमदध्यात्मरामायणे उमामहेश्वरसंवादे किष्किंधाकांडे अष्टमः सर्गः ॥ ८ ॥

॥ अथ किष्किंधाकांडे नवमसर्गे संकल्पादिन्यासध्यानजपक्रमः ॥

ॐ अस्य श्रीमदध्यात्मरामायणे किष्किन्धाकांडे नवमसर्गस्य श्रीभगवान्

बादरायण ऋषिः ॥ गायत्री छंदः ॥ ॐ नमोनारायणो देवता ॥ श्रीलक्ष्मी-
बीजम्॥ परमा शक्तिः॥ अव्यक्तं कीलकम्॥ अमुकसंपुटीकरणसिद्ध्यर्थममुक-
मन्त्रलोमविलोमसंपुटीकरणनवाध्याये मन्त्राष्टाक्षरसंयुक्तं नवमसर्गे न्यास-
ध्यानजपमहं करिष्ये ॥ इति संकल्प्य ॥ अथ करन्यासः ॥ ॐ यं रैं मः
अंगुष्ठाभ्यां नमः ॥ ॐ यं रैं मः तर्जनीभ्यां नमः ॥ ॐ यं रैं मः मध्यमाभ्यां
नमः ॥ ॐ यं रैं मः अनामिकाभ्यां नमः ॥ ॐ यं रैं मः कनिष्ठिकाभ्यां
नमः ॥ ॐ यं रैं मः करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः ॥ अथ षडंगन्यासः ॥ ॐ यं
रैं मः हृदयाय नमः॥ ॐ यं रैं मः शिरसे स्वाहा ॥ ॐ यं रैं मः शिखायै वषट्॥
ॐ यं रैं मः कवचाय हुम् ॥ ॐ यं रैं मः नेत्रत्रयाय वौषट् ॥ ॐ यं रैं मः
अस्त्राय फट् ॥ ॐ यं रैं मः इति मंत्रेण दिग्बन्धः॥ ॥ अथ ध्यानम् ॥ गते विहा
यसा गृध्रराजे वानरपुङ्गवाः ॥ हर्षेण महताविष्टाः सीतादर्शनलालसाः ॥ १ ॥
इति ध्यात्वा च श्रीरामचरितं पठ्यते तदा ॥ इति नवमसर्गे संकल्पादिन्या-
सध्यानजपविधिः ॥ ९ ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ गते विहायसा गृध्र-

राजे वानरपुङ्गवाः । हर्षेण महताविष्टाः सीतादर्शनलालसाः ॥ १ ॥ ऊचुः समुद्रं पश्यन्तो नक्रचक्रभयंकरम् । तरंगादिभिरुन्नद्धमाकाशमिव दुर्ग्रहम् ॥ ॥ २ ॥ परस्परमवोचन्वै कथमेनं तरामहे । उवाच चांगदस्तत्र शृणुध्वं वानरोत्तमाः ॥ ३ ॥ भवतोऽत्यन्तबलिनः शूराश्च कृतविक्रमाः । को वाऽत्र वारिधिं तीर्त्वा राजकार्यं करिष्यति ॥ ४ ॥ एतेषां वानराणां स प्राणदाता न संशयः । अतोत्तिष्ठतु मे शीघ्रं पुरतो यो महाबलः ॥ ५ ॥ वानराणां च सर्वेषां रामसुग्रीवयोरपि । स एव पालको भूयान्नात्र कार्या विचारणा ॥ ६ ॥ इत्युक्ते युवराजेन तूष्णीं वानरसैनिकाः । आसन्नोचुः किंचिदपि परस्परविलोकिनः ॥७॥ अंगद उवाच ॥ उच्यतां वै बलं सर्वैः प्रत्येकं कार्यसिद्धये । केन वा साध्यते कार्यं जानीमस्तदनंतरम् ॥ अंगदस्य वचः श्रुत्वा प्रोचुर्वीरा बलं पृथक् । योजनानां दशारभ्य दशोत्तरगुणं जगुः ॥ ९ ॥ शतादर्वाग्जांबवांस्तु प्राह मध्ये वनौकसाम् । पुरा त्रिविक्रमे देवे पादं भूमानलक्षणम् ॥ १० ॥ त्रिःसप्तकृत्वोऽहमगां प्रदक्षिणविधानतः । इदानीं वार्धकग्रस्तो न शक्नोमि विलंघितुम् ॥ ११ ॥

अंगदोऽप्याह मे गंतुं शक्यं पारं महोदधेः । पुनर्लंघनसामर्थ्यं न जानाम्यस्ति वा न वा ॥ १२ ॥ तमाह जांबवान्वीरस्त्वं राजा नो नियामकः । न युक्तं त्वां नियोक्तुं मे त्वं समर्थोऽसि यद्यपि ॥ १३ ॥ अंगद उवाच ॥ एवं चेत्पूर्ववत्सर्वे स्वप्स्यामो दर्भविष्टरे । केनापि न कृतं कार्यं जीवितुं च न शक्यते ॥ १४ ॥ तमाह जांबवान्वीरो दर्शयिष्यामि ते सुत । येनास्माकं कार्यसिद्धिर्भविष्यत्यचिरेण च ॥ ॥ १५ ॥ इत्युक्त्वा जांबवान्प्राह हनूमंतमवस्थितम् । हनूमन्किं रहस्तूष्णीं स्थीयते कार्यगौरवे ॥१६॥ प्राप्तेऽज्ञेनव सामर्थ्यं दर्शयाद्य महाबल । त्वं साक्षाद्वायुतनयो वायुतुल्यपराक्रमः ॥१७॥ रामकार्यार्थमेव त्वं जनितोऽसि महात्मना । जातमात्रेण ते पूर्वं दृष्ट्वोद्यंतं विभावसुम् ॥ १८ ॥ पक्वं फलं जिघृक्षामीत्युत्प्लुतं बालचेष्टया । योजनानां पंचशतं पतितोऽसि ततो भुवि ॥१९॥ अतस्त्वद्बलमाहात्म्यं को वा शक्नोति वर्णितुम् । उत्तिष्ठ कुरु रामस्य कार्यं नः पाहि सुव्रत ॥ २० ॥ श्रुत्वा जांबवतो वाक्यं हनूमानतिहर्षितः । चकार नादं सिंहस्य ब्रह्मांडं स्फोटयन्निव ॥ २१ ॥ बभूव पर्वताकारस्त्रिविक्रम इवा-

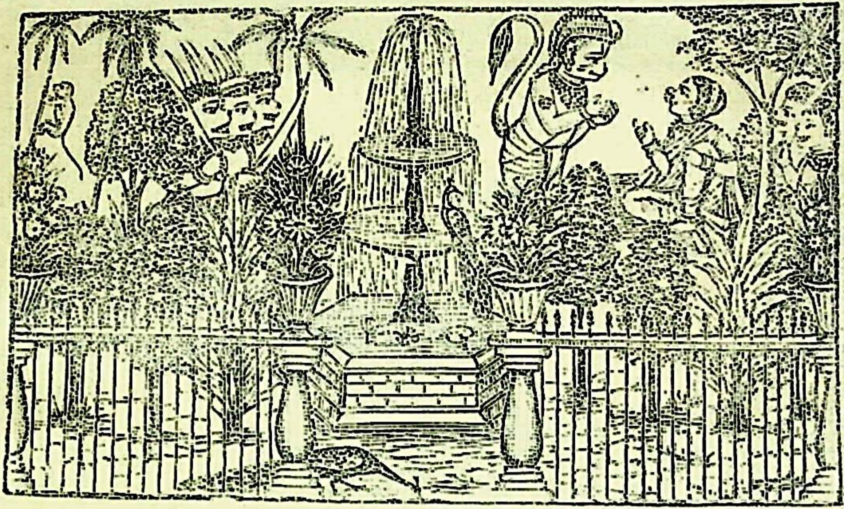
परः। लंघयित्वा जलनिधिं कृत्वा लंकां च भस्मसात्॥२२॥रावणं सकुलं हत्वा नेष्ये जनकनंदिनीम्।यद्वा बद्ध्वा गले रज्ज्वा रावणं वामपाणिना॥२३॥लंकां सपर्वतां धृत्वा रामस्याग्रे क्षिपाम्यहम्। यद्वा दृष्ट्वैव यास्यामि जानकीं शुभलक्षणाम्॥ २४ ॥ श्रुत्वा हनुमतो वाक्यं जांबवानिदमब्रवीत्। दृष्ट्वैवागच्छ भद्रं ते जीवंतीं जानकीं शुभाम्॥ २५॥ पश्चाद्रामेण सहितो दर्शयिष्यसि पौरुषम्। कल्याणं भवताद्भद्र गच्छतस्ते विहायसा॥२६॥गच्छंतं रामकार्यार्थं वायुस्त्वामनुगच्छतु। इत्याशीर्भिः समामंत्र्य विसृष्टः प्लवगाधिपैः॥२७॥महेंद्राद्रिशिरो गत्वा बभूवाद्भुतदर्शनः॥२८॥ महानगेंद्रप्रतिमो महात्मा सुवर्णवर्णोऽरुणचारुवक्त्रः। महाफणींद्राभसुदीर्घबाहुर्वातात्मजोऽदृश्यत सर्वभूतैः॥ २९ ॥
इति श्रीमदध्यात्मरामायणे उमामहेश्वरसंवादे किष्किंधाकांडे नवमःसर्गः॥ ९ ॥

इति किष्किन्धाकांडं समाप्तम्॥

अथ

सुन्दरकाण्डं

प्रारभ्यते।

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ ॥ अथ सुन्दरकांडे संकल्पादिन्यासध्यानजपक्रमः ॥ ॐ अस्य श्रीमदध्यात्मरामायणे सुन्दरकांडमहामालामंत्रस्य श्रीभगवान् सदाशिव ऋषिः॥ अनुष्टुप् छन्दः॥श्रीरामः परमात्मा देवता ॥ ॐ नमोनारायणायेति बीजम् ॥ दाशरथिरिति शक्तिः ॥ रावणघ्न इति कीलकम् ॥ मम अमुककामनासिद्ध्यर्थममुकस्तोत्रस्य संपुटीकरणं करिष्ये ॥ अथवा लोमविलोममंत्रयुक्तं करिष्ये ॥ अथवा मंडलमंत्रयुक्तं करिष्ये ॥ इत्यादौ संकल्प्य न्यासान् चरेत् ॥ तत्रादौ ऋष्यादिन्यासः ॥ ॐ श्रीभगवान् सदाशिवऋषये नमः शिरसि ॥ अनुष्टुप्छंदसे नमः मुखे ॥ श्रीरामपरमात्मदेवतायै नमः हृदये ॥ ॐ नमो नारायणेति बीजाय नमः गुह्ये ॥ दाशरथिरिति शक्तये नमः पादयोः ॥ रावणघ्न इति कीलकाय नमः सर्वांगे ॥ मम चतुर्विधपुरुषार्थसिद्ध्यर्थं मोक्षार्थं जपे विनियोगः ॥ अथ करन्यासः ॥ ॐ रां अंगुष्ठाभ्यां नमः ॥ ॐ रीं तर्जनीभ्यां नमः॥ ॐ रूं मध्यमाभ्यां नमः ॥ ॐ रैं अनामिकाभ्यां नमः ॥ ॐ रौं कनिष्ठिकाभ्यां नमः ॥ ॐ रः करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः ॥ अथ षडंगन्यासः ॥ ॐ रां हृदयाय

नमः ॥ ॐ रीं शिरसे स्वाहा ॥ ॐ रूं शिखायै वषट् ॥ ॐ रैं कवचाय हुम् ॥ ॐ रौं नेत्रत्रयाय वौषट् ॥ ॐ रः अस्त्राय फट् ॥ ॐ रां रीं रूं रैं रौं रः इति मंत्रेण दिग्बंधः ॥ अथ ध्यानम् ॥ नीलेंदीवरतुल्यश्यामवदनं पीतांबरालंकृतं मुद्रां ज्ञानमयीं दधानमपरां विद्युन्निभां राघवम् ॥ पश्यंतीं मुकुटांगदादिविविधैः कल्पोज्ज्वलांगं भजे श्रीमद्दाशरथिं नमामि सुतरामब्धौ प्लवं दुस्तरे ॥ १ ॥ इति ध्यात्वा च श्रीरामचरितं पठ्यते तदा ॥इति सुन्दरकांडस्य संकल्पपूर्वकन्यासध्यानजपविधिः ॥

॥ अथ सुन्दरकांडे प्रथमसर्गे संकल्पादिन्यासध्यानजपक्रमः ॥

ॐ अस्य श्रीमदध्यात्मरामायणे सुन्दरकांडे प्रथमसर्गस्य श्रीभगवान् बादरायण ऋषिः ॥ गायत्री छंदः ॥ ॐ नमोनारायणो देवता ॥ श्रीलक्ष्मीर्बीजम् ॥ परमा शक्तिः ॥ अव्यक्तं कीलकम् ॥ अमुकसंपुटीकरणसिद्ध्यर्थममुकमंत्रलोमविलोमसंपुटीकरणपञ्चाध्याये मंत्राष्टाक्षरसंयुक्ते प्रथमसर्गे न्यासध्यानजपमहं करिष्ये ॥ ॥ अथ करन्यासः ॥ ॐ नं रौं लं

अङ्गुष्ठाभ्यां नमः ॥ ॐ नं रौं लं तर्जनीभ्यां नमः ॥ ॐ नं रौं लं मध्यमाभ्यां नमः ॥ ॐ नं रौं लं अनामिकाभ्यां नमः ॥ ॐ नं रौं लं कनिष्ठिकाभ्यां नमः ॥ ॐ नं रौं लं करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः ॥ अथ षडंगन्यासः ॥ ॐ नं रौं लं हृदयाय नमः॥ॐ नं रौं लं शिरसे स्वाहा ॥ ॐ नं रौं लं शिखायै वषट् ॥ ॐ नं रौं लं कवचाय हुम् ॥ ॐ नं रौं लं नेत्रत्रयाय वौषट् ॥ ॐ नं रौं लं अस्त्राय फट् ॥ ॐ नं रौं लं इति मंत्रेण दिग्बंधः ॥ अथ ध्यानम् ॥ शतयोजन-विस्तीर्णं समुद्रं मकरालयम् ॥ लिलंघयिषुरानंदसंदोहो मारुतात्मजः ॥ १ ॥ इति ध्यात्वा च श्रीरामचरितं पठ्यते तदा ॥ इति प्रथमसर्गे संकल्पादि-न्यासध्यानजपविधिः ॥ १ ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ शतयोजनविस्तीर्णं समुद्रं मकरालयम् । लिलंघयिषुरानंदसंदोहो मारुतात्मजः ॥ १ ॥ ध्यात्वा रामं परात्मानमिदं वचनमब्रवीत् । पश्यंतु वानराः सर्वे गच्छंतं मां विहायसा ॥ २ ॥ अमोघं रामनिर्मुक्तं महाबाणमिवाखिलाः । पश्याम्यद्यैव रामस्य पत्नीं जनकनंदिनीम् ॥ ३ ॥ कृतार्थोऽहं कृतार्थोऽहं पुनः पश्यामि राघवम् ।

प्राणप्रयाणसमये यस्य नाम सकृत्स्मरन् ॥ ४ ॥ नरस्तीर्त्वा भवांभोधिमपारं याति तत्पदम्। किं पुनस्तस्य दूतोऽहं तदंगांगुलिमुद्रिकः ॥ ॥ ५ ॥ तमेव हृदये ध्यात्वा लंघयाम्यल्पवारिधिम्। इत्युक्त्वा हनुमान्बाहू प्रसार्यायतबालधिः ॥ ६ ॥ ऋजुग्रीवोर्ध्वदृष्टिः सन्नाकुंचितपदद्वयः। दक्षिणाभिमुखस्तूर्णं पुप्लुवेऽनिलविक्रमः ॥ ७ ॥ आकाशात्त्वरितं देवैर्वीक्ष्यमाणो जगाम सः। दृष्ट्वाऽनिलसुतं देवा गच्छंतं वायुवेगतः ॥ ८ ॥ परीक्षणार्थं सत्त्वस्य वानरस्येदमब्रुवन्। गच्छत्येष महासत्त्वो वानरो वायुविक्रमः ॥ ९ ॥ लंकां प्रवेष्टुं शक्तो वा न वा जानीमहे बलम्। एवं विचार्य नागानां मातरं सुरसाभिधाम् ॥ १० ॥ अब्रवीद्देवतावृंदः कौतूहलसमन्वितः। गच्छ त्वं वानरेंद्रस्य किंचिद्विघ्नं समाचर ॥ ११ ॥ ज्ञात्वा तस्य बलं बुद्धिं पुनरेहि त्वरान्विता। इत्युक्ता सा ययौ शीघ्रं हनुमद्विघ्नकारणात् ॥ १२ ॥ आवृत्य मार्गं पुरतः स्थित्वा वानरमब्रवीत्। एहि मे वदनं शीघ्रं प्रविशस्व महामते ॥ १३ ॥ देवैस्त्वं कल्पितो भक्षः क्षुधासंपीडितात्मनः। तामाह हनुमा-

न्मातरहं रामस्य शासनात् ॥ १४ ॥ गच्छामि जानकीं द्रष्टुं पुनरागम्य सत्वरः। रामाय कुशलं तस्याः कथयित्वा त्वदाननम् ॥ १५ ॥ निवेक्ष्ये देहि मे मार्गं सुरसायै नमोस्तु ते। इत्युक्त्वा पुनरेवाह सुरसा क्षुधितास्म्यहम् ॥ १६ ॥ प्रविश्य गच्छ मे वक्त्रं नो चेत्त्वां भक्षयाम्यहम्। इत्युक्तो हनुमानाह मुखं शीघ्रं विदारय ॥ १७ ॥ प्रविश्य वदनं तेऽद्य गच्छामि त्वरयान्वितः। इत्युक्त्वा योजनायामदेहो भूत्वा पुरः स्थितः ॥ १८ ॥ दृष्ट्वा हनूमतो रूपं सुरसा पंचयोजनम्। मुखं चकार हनुमान् द्विगुणं रूपमादधत् ॥ १९ ॥ ततश्चकार सुरसा योजनानां च विंशतिम्। वक्त्रं चकार हनुमांस्त्रिंशद्योजनसंमितम् ॥ २० ॥ ततश्चकार सुरसा पंचाशद्योजनायतम्। वक्त्रं तदा हनूमांस्तु बभूवांगुष्ठसन्निभः ॥ २१ ॥ प्रविश्य वदनं तस्याः पुनरेत्य पुरः स्थितः। प्रविष्टो निर्गतोऽहं ते वदनं देवि ते नमः ॥ २२ ॥ एवं वदंतं दृष्ट्वा सा हनुमंतमथाब्रवीत्। गच्छ साधय रामस्य कार्यं बुद्धिमतां वर ॥ २३ ॥ देवैः संप्रेषिताहं ते बलं जिज्ञासुभिः कपे। दृष्ट्वा सीतां पुनर्गत्वा रामं द्रक्ष्यसि

गच्छ भो ॥ २४ ॥ इत्युक्त्वा सा ययौ देवलोकं वायुसुतः पुनः । जगाम वायुमार्गेण गरुत्मानिव पक्षिराट् ॥ २५ ॥ समुद्रोऽप्याह मैनाकं मणिकांचनपर्वतम् । गच्छत्येष महासत्त्वो हनूमान्मारुतात्मजः ॥ २६ ॥ रामस्य कार्यसिद्ध्यर्थं तस्य त्वं सचिवो भव । सगरैर्वर्धितो यस्मात्पुराहं सागरोऽभवम् ॥ २७ ॥ तस्यान्वये बभूवासौ रामो दाशरथिः प्रभुः । तस्य कार्यार्थसिद्ध्यर्थं गच्छत्येष महाकपिः ॥ २८ ॥ त्वमुत्तिष्ठ जलात्तूर्णं त्वयि विश्रम्य गच्छतु । स तथेति प्रादुरभूज्जलमध्यान्महोन्नतः ॥ २९ ॥ नानामणिमयैः शृंगैस्तस्योपरि नराकृतिः । प्राह यांतं हनूमंतं मैनाकोऽहं महाकपे ॥ ३० ॥ समुद्रेण समादिष्टस्त्वद्विश्रामाय मारुते । आगच्छामृतकल्पानि जग्ध्वा पक्वफलानि मे ॥३१॥ विश्राम्यात्र क्षणं पश्चाद्गमिष्यसि यथासुखम् । एवमुक्तोऽथ तं प्राह हनूमान्मारुतात्मजः ॥ ३२ ॥ गच्छतो रामकार्यार्थं भक्षणं मे कथं भवेत् । विश्रामो वा कथं मे स्याद्गन्तव्यं त्वरितं मया ॥ ३३ ॥ इत्युक्त्वा स्पृष्ट-
[illegible]कराग्रेण ययौ कपिः । किंचिद्दूरं गतस्यास्य [illegible]

ऽग्रहीत्॥३४॥सिंहिका नाम सा घोरा जलमध्ये स्थिता सदा। आकाशगामिनां छायामाक्रम्याकृष्य भक्षयेत्॥३५॥तया गृहीतो हनुमांश्चिन्तयामास वीर्यवान्। केनेदं मे कृतं वेगरोधनं विघ्नकारिणा ॥ ३६ ॥ दृश्यते नैव कोऽप्यत्र विस्मयो मे प्रजायते। एवं विचिन्त्य हनुमानधो दृष्टिं प्रसारयत् ॥ ३७ ॥ तत्र दृष्ट्वा महाकायां सिंहिकां घोररूपिणीम्। पपात सलिले तूर्णं पद्भ्यामेवाहनद्रुषा ॥ ॥ ३८ ॥ पुनरुत्प्लुत्य हनुमान्दक्षिणाभिमुखो ययौ। ततो दक्षिणमासाद्य कूलं नानाफलद्रुमम् ॥ ३९ ॥ नानापक्षिमृगाकीर्णं नानापुष्पलतावृतम्। ततो ददर्श नगरं त्रिकूटाचलमूर्धनि ॥ ४० ॥ प्राकारैर्बहुभिर्युक्तं परिखाभिश्च सर्वतः। प्रवेक्ष्यामि कथं लंकामिति चिन्तापरोऽभवत् ॥ ४१ ॥ रात्रौ वेक्ष्यामि सूक्ष्मोऽहं लंकां रावणपालिताम्। एवं विचिन्त्य तत्रैव स्थित्वा लंकां जगाम सः ॥४२॥धृत्वा सूक्ष्मं वपुर्द्वारं प्रविवेश प्रतापवान्। तत्र लंकापुरी साक्षाद्राक्षसीवेषधारिणी ॥ ४३ ॥ प्रविशंतं हनूमंतं दृष्ट्वा लंका व्यतर्जयत्। कस्त्वं वानररूपेण मामनादृत्य लंकिनीम् ॥ ४४ ॥ प्रविश्य चोरवद्रात्रौ किं भवान्कर्तु-

मिच्छति। इत्युक्त्वा रोषताम्राक्षी पादेनाभिजघान तम् ॥ ४५ ॥ हनुमानपि तां वाममुष्टिनावज्ञयाहनत्। तदैव पतिता भूमौ रक्तमुद्वमती भृशम् ॥ ४६ ॥ उत्थाय प्राह सा लंका हनूमंतं महाबलम्। हनूमन् गच्छ भद्रं ते जिता लंका त्वयानघ ॥ ४७ ॥ पुराहं ब्रह्मणा प्रोक्ता ह्यष्टाविंशतिपर्यये। त्रेतायुगे दाशरथी रामो नारायणोऽव्ययः ॥ ४८ ॥ जनिष्यते योगमाया सीता जनकवेश्मनि। भूभारहरणार्थाय प्रार्थितोऽयं मया क्वचित् ॥ ४९ ॥ सभार्यो राघवो भ्रात्रा गमिष्यति महावनम्। तत्र सीतां महामायां रावणोऽपहरिष्यति ॥ ५० ॥ पश्चाद्रामेण साचिव्यं सुग्रीवस्य भविष्यति। सुग्रीवो जानकीं द्रष्टुं वानरान्प्रेषयिष्यति ॥ ५१ ॥ तत्रैको वानरो रात्रावागमिष्यति तेऽन्तिकम्। त्वया च भर्त्सितः सोऽपि त्वां हनिष्यति मुष्टिना ॥ ५२ ॥ तेनाहता त्वं व्यथिता भविष्यसि यदानघे। तदैव रावणस्यांतो भविष्यति न संशयः ॥ ५३ ॥ तस्मात्त्वया जिता लंका जितं सर्वं त्वयानघ। रावणांतःपुरवरे क्रीडाकाननमुत्तमम् ॥ ५४ ॥ तन्मध्येऽशोकवनिका दिव्यपादपसंकुला।

अस्ति तस्यां महावृक्षः शिंशपा नाम मध्यगः ॥ ५५ ॥ तत्रास्ते जानकी घोरराक्षसीभिः सुरक्षिता । दृष्ट्वैव गच्छ त्वरितं राघवाय निवेदय ॥ ५६ ॥ धन्याहमप्यद्य चिराय राघवस्मृतिर्ममासीद्भवपाशमोचनी । तद्भक्तसंगोऽप्यतिदुर्लभो मम प्रसीदतां दाशरथिः सदा हृदि ॥ ५७ ॥ उल्लंघितेऽब्धौ पवनात्मजेन धरासुतायाश्च दशाननस्य । पुस्फोर वामाक्षि भुजश्च तीव्रं रामस्य दक्षांगमतींद्रियस्य ॥ ५८ ॥ इति श्रीमदध्यात्मरामायणे उमामहेश्वरसंवादे सुन्दरकांडे प्रथमः सर्गः ॥ १ ॥

अथ सुन्दरकांडे द्वितीयसर्गे संकल्पादिन्यासध्यानजपक्रमः ॥

ॐ अस्य श्रीमदध्यात्मरामायणे सुंदरकांडे द्वितीयसर्गस्य श्रीभगवान् बादरायण ऋषिः ॥ गायत्री छंदः ॥ ॐ नमोनारायणो देवता ॥ श्रीलक्ष्मीबीजम् ॥ परमा शक्तिः ॥ अव्यक्तं कीलकम् ॥ असुकसंपुटीकरणसिद्ध्यर्थमसुकमंत्रलोमविलोमसंपुटीकरणपश्चाध्याये मंत्राष्टाक्षरसंयुक्तं द्वितीयसर्गे न्यासध्यानजपमहं करिष्य इति संकल्प्य ॥ अथ करन्यासः ॥ ॐ नं

रौं क्ष्मं अंगुष्ठाभ्यां नमः ॥ ॐ नं रौं क्ष्मं तर्जनीभ्यां नमः ॥ ॐ नं रौं क्ष्मं मध्यमाभ्यां नमः॥ ॐ नं रौं क्ष्मं अनामिकाभ्यां नमः॥ ॐ नं रौं क्ष्मं कनिष्ठिकाभ्यां नमः ॥ ॐ नं रौं क्ष्मं करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः ॥ अथ षडंगन्यासः॥ ॐ नं रौं क्ष्मं हृदयाय नमः ॥ ॐ नं रौं क्ष्मं शिरसे स्वाहा ॥ ॐ नं रौं क्ष्मं शिखायै वषट् ॥ ॐ नं रौं क्ष्मं कवचाय हुम् ॥ ॐ नं रौं क्ष्मं नेत्रत्रयाय वौषट् ॥ ॐ नं रौं क्ष्मं अस्त्राय फट् ॥ ॐ नं रौं क्ष्मं इति मन्त्रेण दिग्बंधः ॥ अथ ध्यानम् ॥ ततो जगाम हनुमाँल्लंकां परमशोभनाम् ॥ रात्रौ सूक्ष्मतनुर्भूत्वा बभ्राम परितः पुरीम् ॥ इति ध्यात्वा च श्रीरामचरितं पठ्यते तदा ॥ इति द्वितीयसर्गे संकल्पादिन्यासध्यानजपविधिः ॥ २ ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ ततो जगाम हनुमाँल्लंकां परमशोभनाम् । रात्रौ सूक्ष्मतनुर्भूत्वा बभ्राम परितः पुरीम् ॥ १ ॥ सीतान्वेषणकार्यार्थी प्रविवेश नृपालयम् । तत्र सर्वप्रदेशेषु विविच्य हनुमान्कपिः ॥२ ॥ नापश्यज्जानकीं स्मृत्वा ततो लंकाभिभाषितम् । जगाम हनुमाञ्छीघ्रमशोकवनिकां शुभाम् ॥३॥ सुरपादपसंबाधां रत्नसोपान-

वापिकाम् । नानापक्षिमृगाकीर्णां स्वर्णप्रासादशोभिताम् ॥ ४ ॥ फलैरानम्र-शाखाग्रपादपैः परिवारिताम् । विचिन्वञ्जानकीं तत्र प्रतिवृक्षं मरुत्सुतः । ॥ ५ ॥ ददर्शाभ्रंलिहं तत्र चैत्यप्रासादमुत्तमम् । दृष्ट्वा विस्मयमापन्नो मणिस्तंभशतान्वितम् ॥६॥ समतीत्य पुनर्गत्वा किंचिद्दूरं स मारुतिः । ददर्श शिंशपावृक्षमत्यंतनिबिडच्छदम्॥७॥अदृष्टातपमाकीर्णं स्वर्णवर्णविहंगमम् । तन्मूले राक्षसीमध्ये स्थितां जनकनंदिनीम् ॥ ८ ॥ ददर्श हनुमान् वीरो देवतामिव भूतले । एकवेणीं कृशां दीनां मलिनांबरधारिणीम् ॥ ९ ॥ भूमौ शयानां शोचंतीं रामरामेति भाषिणीम् । त्रातारं नाभिगच्छंतीमुपवासकृशां शुभाम् ॥ १० ॥ शाखांतच्छदमध्यस्थो ददर्श कपिकुंजरः । कृतार्थोऽहं कृतार्थोऽहं दृष्ट्वा जनकनंदिनीम् ॥ ११ ॥ मयैव साधितं कार्यं रामस्य परमात्मनः । ततः किलकिलाशब्दो बभूवांतःपुराद्बहिः ॥ १२ ॥ किमेतदिति सँल्लीनो वृक्षपत्रेषु मारुतिः । आयांतं रावणं तत्र स्त्रीजनैः परिवारितम् ॥ १३ ॥ दशास्यं विंशतिभुजं नीलांजनचयोपमम् । दृष्ट्वा विस्मयमापन्नः पत्रखंडेष्वलीयत ॥ १४ ॥

रावणो राघवेणाशु मरणं मे कथं भवेत्। सीतार्थमपि नायाति रामः किं कारणं भवेत् ॥ १५ ॥ इत्येकं चिंतयन्नित्यं राममेव सदा हृदि। तस्मिन्दिनेऽपररात्रौ रावणो राक्षसाधिपः ॥ १६ ॥ स्वप्ने रामेण संदिष्टः कश्चिदागत्य वानरः। कामरूपधरः सूक्ष्मो वृक्षाग्रस्थोऽनुपश्यति ॥ १७ ॥ इति दृष्ट्वाद्भुतं स्वप्नं स्वात्मन्येवानुचिंत्य सः। स्वप्नः कदाचित्सत्यः स्यादेवं तत्र करोम्यहम्॥१८॥जानकीं वाक्शरैर्विद्ध्वा दुःखिता नितरामहम्। करोमि दृष्ट्वा रामाय निवेदयतु वानरः ॥ १९ ॥इत्येवं चिन्तयन्सीतासमीपमगमद् द्रुतम्। नूपुराणां किंकिणीनां श्रुत्वा सिंजितमंगना ॥ २० ॥ सीता भीता लीयमाना स्वात्मन्येव सुमध्यमा। अधोमुख्यश्रुनयना स्थिता रामार्पितांतरा॥२१॥रावणोऽपि तदा सीतामालोक्याह सुमध्यमे। मां दृष्ट्वा किं वृथा सुभ्रु स्वात्मन्येव विलीयसे ॥ २२ ॥ रामो वनचराणां हि मध्ये तिष्ठति सानुजः। कदाचिद्दृश्यते कैश्चित्कदाचिन्नैव दृश्यते ॥ २३ ॥ मया तु बहुधा लोकाः प्रेषितास्तस्य दर्शने। न पश्यंति प्रयत्नेन वीक्षमाणाः समंततः ॥ २४ ॥ किं करिष्यसि रामेण

निःस्पृहेण सदा त्वयि । त्वया सदालिंगितोऽपि समीपस्थोऽपि सर्वदा ॥ ॥ २५ ॥ हृदयेऽस्य न च स्नेहस्त्वयि रामस्य जायते । त्वत्कृतान्सर्वभोगांश्च त्वद्गुणानपि राघवः ॥ २६ ॥ भुंजानोऽपि न जानाति कृतघ्नो निर्गुणोऽधमः । त्वमानीता मया साध्वी दुःखशोकसमाकुला ॥ २७ ॥ इदानीमपि नायाति भक्तिहीनः कथं व्रजेत । निःसत्त्वो निर्ममो मानी मूढः पंडितमानवान् ॥ २८ ॥ नराधमं त्वद्विमुखं किं करिष्यसि भामिनि । त्वय्यतीव समासक्तं मां भजस्वासुरोत्तमम् ॥ २९ ॥ देवगंधर्वनागानां यक्षकिन्नरयोषिताम् । भविष्यसि नियोक्त्री त्वं यदि मां प्रतिपद्यसे ॥ ३० ॥ रावणस्य वचः श्रुत्वा सीतामर्षसमन्विता । उवाचाधोमुखी भूत्वा निधाय तृणमंतरे ॥ ३१ ॥ राघवाद्बिभ्यता नूनं भिक्षुरूपं त्वया धृतम् । रहिते राघवाभ्यां त्वं शुनीव हविरध्वरे ॥ ३२ ॥ हृतवानसि मां नीच तत्फलं प्राप्स्यसेऽचिरात् । यदा रामशराघातविदारितवपुर्भवान् ॥ ३३ ॥ ज्ञास्यसे मानुषं रामं गमिष्यसि यमांतिकम् । समुद्रं शोषयित्वा वा शरैर्बद्ध्वाथ वारिधिम् ॥

॥ ३४ ॥ हंतुं त्वां समरे रामो लक्ष्मणेन समन्वितः । आगमिष्यत्यसंदेहो द्रक्ष्यसे राक्षसाधम ॥ ३५ ॥ त्वां सपुत्रं सहबलं हत्वा नेष्यति मां पुरम् । श्रुत्वा रक्षःपतिः क्रुद्धो जानक्याः परुषाक्षरम् ॥ ३६ ॥ वाक्यं क्रोधसमाविष्टः खड्गमुद्यम्य सत्वरः । हंतुं जनकराजस्य तनयां ताम्रलोचनः ॥ ३७ ॥ मंदोदरी निवार्याह पतिं पतिहिते रता ॥ त्यजैनां मानुषीं दीनां दुःखितां कृपणां कृशाम् ॥ ३८ ॥ देवगंधर्वनागानां बह्वयः संति वरांगनाः । त्वामेव वरयंत्युच्चैर्मदमत्तविलोचनाः ॥ ३९ ॥ ततोऽब्रवीद्दशग्रीवो राक्षसीर्विकृताननाः । यथा मे वशगा सीता भविष्यति सकामना ॥ तथा यतध्वं त्वरितं तर्जनाद्‌रणादिभिः ॥ ४० ॥ द्विमासाभ्यंतरे सीता यदि मे वशगा भवेत् । तदा सर्वसुखोपेता राज्यं भोक्ष्यति सा मया ॥ ४१ ॥ यदि मासद्वयादूर्ध्वं मच्छय्यां नाभिनंदति । तदा मे प्रातराशाय हत्वा कुरुत मानुषीम् ॥ ४२ ॥ इत्युक्त्वा प्रययौ स्त्रीभी रावणोऽतःपुरालयम् । राक्षस्यो जानकीमेत्य भीषयंत्यः स्वतर्जनैः ॥ ४३ ॥ तत्रैका जानकीमाह

यौवनं ते वृथा गतम् । रावणेन समासाद्य सफलं तु भविष्यति ॥ ४४ ॥ अपरा चाह कोपेन किं विलंबेन जानकि । इदानीं छेद्यतामंगं विभज्य च पृथक् पृथक् ॥ ४५ ॥ अन्या तु खड्गमुद्यम्य जानकीं हंतुमुद्यता । अन्या करालवदना विदार्यास्यमभीषयत् ॥४६॥ एवं तां भीषयंतीस्ता राक्षसीर्विकृताननाः । निवार्य त्रिजटा वृद्धा राक्षसी वाक्यमब्रवीत् ॥ ४७ ॥ शृणुध्वं दुष्टराक्षस्यो मद्वाक्यं वो हितं भवेत् ॥४८॥ न भीषयध्वं रुदतीं नमस्कुरुत जानकीम् । इदानीमेव मे स्वप्ने रामः कमललोचनः॥४९॥ आरुह्यैरावतं शुभ्रं लक्ष्मणेन समागतः । दग्ध्वा लंकापुरीं सर्वां हत्वा रावणमाहवे ॥ ५० ॥ आरोप्य जानकीं स्वांके स्थितो दृष्टोऽगमूर्धनि। रावणो गोमयह्रदे तैलाभ्यक्तो दिगम्बरः ॥ ५१ ॥ अगाहत्पुत्रपौत्रैश्च कृत्वा वदनमालिकाम् । विभीषणस्तु रामस्य संनिधौ हृष्टमानसः ॥ ५२ ॥ सेवां करोति रामस्य पादयोर्भक्तिसंयुतः । सर्वथा रावणं रामो हत्वा सकुलमंजसा ॥ ५३ ॥ विभीषणायाधिपत्यं दत्त्वा सीतां शुभाननाम् । अंके निधाय स्वपुरीं गमिष्यति न संशयः ॥ ५४ ॥ त्रिजटाया

वचः श्रुत्वा भीतास्ता राक्षसस्त्रियः । तूष्णीमासंस्तत्र तत्र निद्रावशमुपागताः ॥ ५५ ॥ तर्जिता राक्षसीभिः सा सीता भीतार्तिविह्वला । त्रातारं नाधिगच्छंती दुःखेन परिमूर्च्छिता ॥ ५६ ॥ अश्रुभिः पूर्णनयना चिंतयंतीदमब्रवीत् । प्रभाते भक्षयिष्यंति राक्षस्यो मां न संशयः ॥ इदानीमेव मरणं केनोपायेन मे भवेत्॥५७॥ एवं सुदुःखेन परिप्लुता सा विमुक्तकंठं रुदती चिराय । आलंब्य शांखां कृतनिश्चया मृतौ न जानती कंचिदुपायमंगना ॥ ५८ ॥ इति श्रीम० उमामहेश्वरसंवादे सुन्दरकांडे द्वितीयः सर्गः ॥ २ ॥

॥ अथ सुन्दरकांडे तृतीयसर्गे संकल्पादिन्यासध्यानजपक्रमः ॥

ॐ अस्य श्रीमदध्यात्मरामायणे सुन्दरकांडे तृतीयसर्गस्य श्रीभगवान् बादरायण ऋषिः ॥ गायत्री छंदः ॥ ॐ नमोनारायणो देवता ॥ श्रीलक्ष्मीबीजम् ॥ परमा शक्तिः ॥ अव्यक्तं कीलकम् ॥ अमुकसंपुटीकरणसिद्ध्यर्थम् अमुकमंत्रलोमविलोमसंपुटीकरणपंचाध्याये मंत्राष्टाक्षरसंयुक्तं तृतीयसर्गे न्यासध्यानजपमहं करिष्ये ॥ ॥ अथ करन्यासः॥ ॐ नं रौं णां

अंगुष्ठाभ्यां नमः॥ॐ नं रौं णां तर्जनीभ्यां नमः॥ॐ नं रौं णां मध्यमाभ्यां नमः॥ ॐ नं रौं णां अनामिकाभ्यां नमः ॥ ॐ नं रौं णां कनिष्ठिकाभ्यां नमः॥ ॐ नं रौं णां करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः ॥ अथ षडंगन्यासः ॥ ॐ नं रौं णां हृदयाय नमः ॥ ॐ नं रौं णां शिरसे स्वाहा ॥ ॐ नं रौं णां शिखाय वषट् ॥ ॐ नं रौं णां कवचाय हुम् ॥ ॐ नं रौं णां नेत्रत्रयाय वौषट् ॥ ॐ नं रौं णां अस्त्राय फट् ॥ ॐ नं रौं णां इति मंत्रेण दिग्बंधः ॥ अथ ध्यानम् ॥ उद्बंधनेन वा मोक्ष्ये शरीरं राघवं विना ॥ जीवितेन फलं किं स्यान्मम रक्षोऽधिमध्यतः ॥ १ ॥ इति ध्यात्वा च श्रीरामचरितं पठ्यते तदा । इति तृतीयसर्गे संकल्पादिन्यासध्यानजपविधिः ॥ ३ ॥ श्रीमहादेव उवाच । उद्बंधनेन वा मोक्ष्ये शरीरं राघवं विना । जीवितेन फलं किं स्यान्मम रक्षोऽधिमध्यतः ॥१॥ दीर्घा वेणी ममात्यर्थमुद्बंधाय भविष्यति । एवं निश्चितबुद्धिं तां मरणायाथ जानकीम् ॥२॥ विलोक्य हनुमान्किंचिद्विचार्यैतदभाषत । शनैः शनैः सूक्ष्मरूपो जानक्याः श्रोत्रगं वचः ॥३॥ इक्ष्वाकुवंशसंभूतो राजा दशरथो महान् ।

अयोध्याधिपतिस्तस्य चत्वारो लोकविश्रुताः ॥ ४ ॥ पुत्रा देवसमाः सर्वे लक्षणैरुपलक्षिताः । रामश्च लक्ष्मणश्चैव भरतश्चैव शत्रुहा ॥ ५ ॥ ज्येष्ठो रामः पितुर्वाक्याद्दण्डकारण्यमागतः । लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा सीतया भार्यया सह ॥ ६ ॥ उवास गौतमीतीरे पंचवट्यां महामनाः । तत्र नीता महाभागा सीता जनकनंदिनी ॥ ७ ॥ रहिते रामचन्द्रेण रावणेन दुरात्मना । ततो रामोऽतिदुःखार्तो मार्गमाणोऽथ जानकीम् ॥ ८ ॥ जटायुषं पक्षिराजमपश्यत्पतितं भुवि । तस्मै दत्त्वा दिवं शीघ्रमृष्यमूकमुपागमत् ॥ ९ ॥ सुग्रीवेण कृता मैत्री रामस्य विदितात्मनः । तद्भार्याहारिणं हत्वा वालिनं रघुनन्दनः ॥ १० ॥ राज्येऽभिषिच्य सुग्रीवं मित्रकार्यं चकार सः । सुग्रीवस्तु समानाय्य वानरान्वानरप्रभुः ॥ ११ ॥ प्रेषयामास परितो वानरान्परिमार्गणे । सीतायास्तत्र चैकोऽहं सुग्रीवसचिवो हरिः ॥ १२ ॥ संपातिवचनाच्छीघ्रमुल्लंघ्य शतयोजनम् । समुद्रं नगरीं लंकां विचिन्वञ्जानकीं शुभाम् ॥ १३ ॥ शनैरशोकवनिकां विचिन्वञ् शिंशपातरुम् । अद्राक्षं जानकीमत्र शोचन्तीं दुःखसंप्लुताम् ॥

॥१४॥ रामस्य महिषीं देवीं कृतकृत्योऽहमागतः। इत्युक्त्वोपरराामाथ मारुतिर्बुद्धिमत्तरः ॥१५॥ सीता क्रमेण तत्सर्वं श्रुत्वा विस्मयमाययौ। किमिदं मे श्रुतं व्योम्नि वायुना समुदीरितम् ॥ १६ ॥ स्वप्नो वा मे मनोभ्रांतिर्यदि वा सत्यमेव तत्। निद्रा मे नास्ति दुःखेन जानाम्येतत्कुतो भ्रमः ॥ १७ ॥ येन मे कर्णपीयूषं वचनं समुदीरितम्। स दृश्यतां महाभागः प्रियवादी ममाग्रतः ॥ १८ ॥ श्रुत्वा तज्जानकीवाक्यं हनुमान्पत्रखण्डतः। अवतीर्य शनैः सीतापुरतः समवस्थितः ॥ १९ ॥ कलविंकप्रमाणांगो रक्तास्यः पीतवानरः। ननाम शनकैः सीतां प्रांजलिः पुरतः स्थितः ॥ २० ॥ दृष्ट्वा तं जानकी भीता रावणोऽयमुपागतः। मां मोहयितुमायातो मायया वानराकृतिः ॥ २१ ॥ इत्येवं चिंतयित्वा सा तूष्णीमासीदधोमुखी। पुनरप्याह तां सीतां देवि यत्त्वं विशंकसे ॥ २२ ॥ नाहं तथाविधो मातस्त्यज शंकां मयि स्थिताम्। दासोऽहं कोसलेंद्रस्य रामस्य परमात्मनः ॥ २३ ॥ सचिवोऽहं हरींद्रस्य सुग्रीवस्य शुभप्रदे। वायोः पुत्रोऽहमखिलप्राणभूतस्य शोभने

॥ २४ ॥ तच्छ्रुत्वा जानकी प्राह हनूमंतं कृतांजलिम् । वानराणां मनुष्याणां संगतिर्घटते कथम् ॥२५॥ यथा त्वं रामचंद्रस्य दासोऽहमिति भाषसे। तामाह मारुतिः प्रीतो जानकीं पुरतः स्थितः ॥ २६ ॥ ऋष्यमूकमगाद्रामः शबर्या नोदितः सुधीः । सुग्रीवो ऋष्यमूकस्थो दृष्टवान् रामलक्ष्मणौ ॥ २७ ॥ भीतो मां प्रेषयामास ज्ञातुं रामस्य हृद्गतम् । ब्रह्मचारिवपुर्धृत्वा गतोऽहं रामसन्निधिम् ॥ २८ ॥ ज्ञात्वा रामस्य सद्भावं स्कंधोपरि निधाय तौ । नीत्वा सुग्रीवसामीप्यं सख्यं चाकरवं तयोः ॥ २९ ॥ सुग्रीवस्य हृता भार्या वालिना तं रघूत्तमः । जघानैकेन बाणेन ततो राज्येऽभ्यषेचयत् ॥३०॥ सुग्रीवं वानराणां स प्रेषयामास वानरान् । दिग्भ्यो महाबलान्वीरान् भवत्याः परिमार्गणे ॥ ३१ ॥ गच्छंतं राघवो दृष्ट्वा मामभाषत सादरम् ॥३२॥ त्वयि कार्यमशेषं मे स्थितं मारुतनंदन । ब्रूहि मे कुशलं सर्वं सीतायै लक्ष्मणस्य च ॥ ३३ ॥ अंगुलीयकमेतन्मे परिज्ञानार्थमुत्तमम् । सीतायै दीयतां साधु मन्नामाक्षरमुद्रितम् ॥ ३४ ॥ इत्युक्त्वा प्रददौ मह्यं कराग्रादंगुली-

यकम् । प्रयत्नेन मयानीतं देवि पश्यांगुलीयकम् ॥ ३५ ॥ इत्युक्त्वा प्रददौ देव्यै मुद्रिकां मारुतात्मजः । नमस्कृत्वा स्थितो दूराद्बद्धांजलिपुटो हरिः ॥ ३६ ॥ दृष्ट्वा सीता प्रमुदिता रामनामांकितां तदा । मुद्रिकां शिरसा धृत्वा स्रवदानन्दनेत्रजा ॥ ३७ ॥ कपे मे प्राणदाता त्वं बुद्धिमानसि राघवे । भक्तोऽसि प्रियकारी त्वं विश्वासोऽस्ति तवैव हि ॥ ३८ ॥ नो चेन्मत्सन्निधिं चान्यं पुरुषं प्रेषयेत्कथम् । हनूमन्दृष्टमखिलं मम दुःखादिकं त्वया ॥ ३९ ॥ सर्वं कथय रामाय यथा मे जायते दया । मासद्वयावधि प्राणाः स्थास्यंति मम सत्तम ॥ ४० ॥ नागमिष्यति चेद्रामो भक्षयिष्यति मां खलः । अतः शीघ्रं कपींद्रेण सुग्रीवेण समन्वितः ॥ ४१ ॥ वानरानीकपैः सार्धं हत्वा रावणमाहवे । सपुत्रं सबलं रामो यदि मां मोचयेत्प्रभुः ॥ ४२ ॥ तत्तस्य सदृशं वीर्यं वीर वर्णय वर्णितम् । यथा मां तारयेद्रामो हत्वा शीघ्रं दशाननम् ॥ ४३ ॥ तथा यतस्व हनुमन्वाचा धर्ममवाप्नुहि । हनूमानपि तामाह देवि दृष्टो यथा मया ॥ ४४ ॥ रामः सलक्ष्मणः शीघ्रमा-

गमिष्यति सायुधः । सुग्रीवेण ससैन्येन हत्वा दशमुखं बलात् ॥ ४५ ॥ समानेष्यति देवि त्वामयोध्यां नात्र संशयः । तमाह जानकी रामः कथं वारिधिमाततम् ॥ ४६ ॥ तीर्त्वायास्यत्यमेयात्मा वानरानीकपैः सह । हनूमानाह मे स्कंधावारुह्य पुरुषर्षभौ ॥ ४७ ॥ आयास्यतः ससैन्यश्च सुग्रीवो वानरेश्वरः । विहायसा क्षणेनैव तीर्त्वा वारिधिमाततम् ॥ ४८ ॥ निर्दहिष्यति रक्षौघांस्त्वत्कृते नात्र संशयः । अनुज्ञां देहि मे देवि गच्छामि त्वरयान्वितः ॥ ४९ ॥ द्रष्टुं रामं सह भ्रात्रा त्वरयामि तवांतिकम् । देवि किंचिदभिज्ञानं देहि मे येन राघवः ॥ ५० ॥ विश्वसेन्मां प्रयत्नेन ततो गंता समुत्सुकः । ततः किंचिद्विचार्याथ सीता कमललोचना ॥ ५१ ॥ विमुच्य केशपाशांते स्थितं चूडामणिं ददौ । अनेन विश्वसेद्रामस्त्वां कपींद्र सलक्ष्मणः ॥ ५२ ॥ अभिज्ञानार्थमन्यच्च वदामि तव सुव्रत । चित्रकूटगिरौ पूर्वमेकदा रहसि स्थितः ॥ मदंके शिर आधाय निद्राति रघुनंदनः ॥ ५३ ॥ ऐंद्रः काकस्तदागत्य नखैस्तुंडेन चासकृत् । मत्पादांगुष्ठमारक्तं विद-

दारामिषाशया ॥ ५४ ॥ ततो रामः प्रबुद्ध्याथ दृष्ट्वा पादं कृतव्रणम् । केन भद्रे कृतं चैतद्विप्रियं मे दुरात्मना ॥ ५५ ॥ इत्युक्त्वा पुरतोऽपश्यद्वायसं मां पुनः पुनः । अभिद्रवंतं रक्तास्यनखतुंडं चुकोप ह ॥ ५६ ॥ तृणमेकमुपादाय दिव्यास्त्रेणाभियोज्य तत् । चिक्षेप लीलया रामो वायसोपरि तज्ज्वलत् ॥ ५७ ॥ अभ्यद्रवद्वायसश्च भीतो लोकान् भ्रमन्पुनः । इंद्रब्रह्मादिभिश्चापि न शक्यो रक्षितुं तदा॥५८॥रामस्य पादयोरग्रेऽपतद्भीत्या दयानिधेः। शरणागतमालोक्य रामस्तमिदमब्रवीत् ॥ ५९ ॥ अमोघमेतदस्त्रं मे दत्त्वैकाक्षमितो व्रज । सव्यं दत्त्वा ततः काक एवं पौरुषवानपि ॥६०॥ उपेक्षते किमर्थं मामिदानीं सोऽपि राघवः। हनूमानपि तामाह श्रुत्वा सीतानुभाषितम् ॥६१॥ देवि त्वां यदि जानाति स्थितामत्र रघूत्तमः । करिष्यति क्षणाद्भस्म लंकां राक्षसमडिताम् ॥ ६२ ॥ जानकी प्राह तं वत्स कथं त्वं योत्स्यसेऽसुरैः। अतिसूक्ष्मवपुः सर्वे वानराश्च भवादृशाः ॥ ६३ ॥ श्रुत्वा तद्वचनं देव्यै पूर्वरूपमदर्शयत् । मेरुमंदरसंकाशं रक्षोगणविभीषणम् ॥ ६४ ॥ दृष्ट्वा सीता हनू-

मन्तं महापर्वतसन्निभम्। हर्षेण महताविष्टा प्राह तं कपिकुञ्जरम् ॥ ६५ ॥ समर्थोऽसि महासत्त्व द्रक्ष्यंति त्वां महाबलम्। राक्षस्यस्ते शुभः पंथा गच्छ रामांतिकं द्रुतम् ॥ ६६ ॥ बुभुक्षितः कपिः प्राह दर्शनात्पारणं मम। भविष्यति फलैः सर्वैस्तव दृष्टौ स्थितैर्हि मे ॥ ६७ ॥ तथेत्युक्तः स जानक्या भक्षयित्वा फलं कपिः। ततः प्रस्थापितोऽगच्छज्जानकीं प्रणिपत्य सः। किंचिद् दूरमथो गत्वा स्वात्मन्येवानुचिन्तयत॥६८॥कार्यार्थमागतो दूतस्स्वामिकार्याविरोधतः। अन्यत्किंचिदसंपाद्य गच्छत्यधम एव सः ॥ ६९ ॥ अतोऽहं किंचिदन्यच्च कृत्वा दृष्ट्वाथ रावणम्। संभाष्य च ततो रामदर्शनार्थं व्रजाम्यहम् ॥ ७० ॥ इति निश्चित्य मनसा वृक्षखण्डान्महाबलः। उत्पाट्याशोकवनिकां निर्वृक्षामकरोत्क्षणात् ॥ ७१ ॥ सीताश्रयनगं त्यक्त्वा वनं शून्यं चकार सः। उत्पाटध्वंतं विपिनं दृष्ट्वा राक्षसयोषितः ॥ ७२ ॥ अपृच्छञ्जानकीं कोऽसौ वानराकृतिरुद्भटः ॥ ७३ ॥ ॥ जानक्युवाच ॥ भवत्य एव जानंति मायां राक्षसनिर्मिताम्। नाहमेनं विजानामि दुःखशोकसमाकुला ॥ ७४ ॥ इत्यु-

क्तास्त्वरितं गत्वा राक्षस्यो भयपीडिताः । हनूमता कृतं सर्वं रावणाय न्यवेद-यन् ॥ ७५ ॥ देव कश्चिन्महासत्त्वो वानराकृतिदेहभृत् । सीतया सह संभाष्य ह्यशोकवनिकां क्षणात् । उत्पाट्य चैत्यप्रासादं बभञ्जामितविक्रमः ॥ ७६ ॥ प्रासादरक्षिणः सर्वान्हत्वा तत्रैव तस्थिवान् । तच्छ्रुत्वा तूर्णमुत्थाय वनभंगं महाप्रियम् ॥ ७७ ॥ किंकरान्प्रेषयामास नियुतं राक्षसाधिपः । निर्भग्नचैत्य-प्रासादप्रथमांतरसंस्थितः ॥ ७८ ॥ हनुमान्पर्वताकारो लोहस्तंभकृतायुधः । किंचिल्लांगूलचलनो रक्तास्यो भीषणाकृतिः ॥ ७९ ॥ आपतंतं महासंघं राक्षसानां ददर्श सः । चकार सिंहनादं च श्रुत्वा ते मुमुहुर्भृशम् ॥ ८० ॥ हनूमन्तमथो दृष्ट्वा राक्षसा भीषणाकृतिम् । निर्जघ्नुर्विविधास्त्रौघैः सर्वराक्ष-सघातिनम् ॥ ८१ ॥ तत उत्थाय हनुमान्मुद्गरेण समंततः । निष्पिपेष क्षणादेव मशकानिव यूथपः ॥ ८२ ॥ निहतान्किंकराञ्श्रुत्वा रावणः क्रोधमू-र्च्छितः । पंच सेनापतींस्तत्र प्रेषयामास दुर्मदान् ॥ ८३ ॥ हनूमानपि तान्स-र्वाँल्लोहस्तंभेन चाहनत् । ततः क्रुद्धो मंत्रिसुतान्प्रेषयामास सप्त सः ॥८४ ॥

आगतानपि तान्सर्वान्पूर्ववद्वानरेश्वरः । क्षणान्निःशेषतो हत्वा लोहस्तंभेन मारुतिः ॥ ८५ ॥ पूर्वस्थानमुपाश्रित्य प्रतीक्षन् राक्षसान् स्थितः । ततो जगाम बलवान्कुमारोऽक्षः प्रतापवान् ॥ ८६ ॥ समुत्पपात हनुमान् दृष्ट्वाकाशे समुद्गरः । गगनात्त्वरितो मूर्ध्नि मुद्गरेण व्यताडयत् ॥ ८७ ॥ हत्वा तमक्षं निःशेषं बलं सर्वं चकार सः ॥ ८८ ॥ ततः श्रुत्वा कुमारस्य वधं राक्षसपुंगवः । क्रोधेन महताविष्ट इन्द्रजेतारमब्रवीत् ॥ ८९ ॥ पुत्र गच्छाम्यहं तत्र यत्रास्ते पुत्रहा रिपुः । हत्वा तमथ वा बद्ध्वा आनयिष्यामि तेंऽतिकम् ॥ ९० ॥ इंद्रजित्पितरं प्राह त्यज शोकं महामते । मयि स्थिते किमर्थं त्वं भाषसे दुःखितं वचः ॥ ९१ ॥ बद्ध्वानेष्ये द्रुतं तात वानरं ब्रह्मपाशतः । इत्युक्त्वा रथमारुह्य राक्षसैर्बहुभिर्वृतः ॥ ९२ ॥ जगाम वायुपुत्रस्य समीपं वीरविक्रमः । ततोऽतिगर्जितं श्रुत्वा स्तंभमुद्यम्य वीर्यवान् ॥ ९३ ॥ उत्पपात नभोदेशं गरुत्मानिव मारुतिः । ततो भ्रमंतं नभसि हनूमंतं शिलीमुखैः ॥ ९४ ॥ विद्ध्वा तस्य शिरोभागमिषुभिश्चाष्टभिः पुनः । हृदयं पादयुगलं षड्भि-

रेकेन वालधिम् ॥ ९५ ॥ भेदयित्वा ततो घोरं सिंहनादमथाकरोत् । ततोऽति-हर्षाद्धनुमांस्तंभमुद्यम्य वीर्यवान् ॥ ९६ ॥ जघान सारथिं साश्वं रथं चाचूर्णयरक्षणात् । ततोऽन्यं रथमादाय मेघनादो महाबलः ॥ ९७ ॥ शीघ्रं ब्रह्मास्त्रमादाय बद्ध्वा वानरपुंगवम् । निनाय निकटं राज्ञो रावणस्य महाबलः ॥ ९८ ॥ यस्य नाम सततं जपंति येऽज्ञानकर्मकृतबंधनं क्षणात् । सद्य एव परिमुच्य तत्पदं यांति कोटिरविभासुरं शिवम् ॥ ९९ ॥ तस्यैव रामस्य पदांबुजं सदा हृत्पद्ममध्ये सुनिधाय मारुतिः । सदैव निर्मुक्तसमस्तबंधनः किं तस्य पाशैरितरैश्च बंधनैः॥ १००॥ इति श्रीमदध्यात्मरामायणे उमामहेश्वर-संवादे सुंदरकांडे तृतीयः सर्गः ॥ ३ ॥

॥ अथ सुंदरकांडे चतुर्थसर्गे संकल्पादिन्यासध्यानजपक्रमप्रारंभः ॥

ॐ अस्य श्रीमदध्यात्मरामायणे सुन्दरकांडे चतुस्सर्गस्य श्रीभगवान् बादरायण ऋषिः ॥ गायत्री छन्दः ॥ ॐ नमोनारायणो देवता ॥ श्रीलक्ष्मीर्बीजम् ॥ परमा शक्तिः ॥ अव्यक्तं कीलकम् ॥ अमुकसंपुटीकरणसिद्ध्यर्थम्

अमुकमंत्रलोमविलोमसंपुटीकरणपंचाध्याये मंत्राष्टाक्षरसंयुक्तं चतुर्थसर्गे न्यासध्यानजपमहं करिष्ये ॥ इति संकल्प्य ॥ अथ करन्यासः ॥ ॐ नं रौं ग्रं अंगुष्ठाभ्यां नमः ॥ ॐ नं रौं ग्रं तर्जनीभ्यां नमः ॥ ॐ नं रौं ग्रं मध्यमाभ्यां नमः ॥ ॐ नं रौं ग्रं अनामिकाभ्यां नमः ॥ ॐ नं रौं ग्रं कनिष्ठिकाभ्यां नमः ॥ ॐ नं रौं ग्रं करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः ॥ अथ षडंगन्यासः ॥ ॐ नं रौं ग्रं हृदयाय नमः ॥ ॐ नं रौं ग्रं शिरसे स्वाहा ॥ ॐ नं रौं ग्रं शिखायै वषट् ॐ नं रौं ग्रं कवचाय हुम् ॥ ॐ नं रौं ग्रं नेत्रत्रयाय वौषट् ॥ ॐ नं रौं ग्रं अस्त्राय फट् ॥ ॐ नं रौं ग्रं इति मंत्रेण दिग्बंधः ॥ अथ ध्यानम् ॥ यांतं कपींद्रं धृतपाशबंधनं विलोकयंतं नगरं विभीतवत् । अताडयन्मुष्टितलैः सुकोपनाः पौराः समंतादनुयांत ईक्षितुम् ॥ ॥ १ ॥ इति ध्यात्वा च श्रीरामचरितं पठ्यते तदा ॥ इति सुन्दरकांडे चतुर्थसर्गे संकल्पादिन्यासध्यानजपविधिः ॥ ४ ॥ ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ यांतं कपींद्रं धृतपाशबंधनं विलोकयंतं नगरं विभीतवत् । अताडयन्मुष्टितलैः

सुकोपनाः पौराः समंतादनुयांत ईक्षितुम् ॥ १ ॥ ब्रह्मास्त्रमेनं क्षणमात्रसंगमं कृत्वा गतं ब्रह्मवरेण सत्वरम्। ज्ञात्वा हनूमानपि फल्गुरज्जुभिर्धृतो ययौ कार्यविशेषगौरवात ॥ २ ॥ सभांतरस्थस्य च रावणस्य तं पुरो निधायाह बलारिजित्तदा। बद्धो मया ब्रह्मवरेण वानरः समागतोऽनेन हता महासुराः ॥ ॥ ३ ॥ यद्युक्तमत्रार्थ विचार्य मंत्रिभिर्विधीयतामेष न लौकिको हरिः। ततो विलोक्याह स राक्षसेश्वरः प्रहस्तमग्रेस्थितमंजनाद्रिभम् ॥ ४ ॥ प्रहस्त पृच्छैनमसौ किमागतः किमत्र कार्यं कुत एव वानरः। वनं किमर्थं सकलं विनाशितं हताः किमर्थं मम राक्षसा बलात् ॥ ५ ॥ ततः प्रहस्तो हनुमंतमादरात्पप्रच्छ केन प्रहितोऽसि वानर। भयं च ते मास्तु विमोक्ष्यसे मया सत्यं वदस्वाखिलराजसंनिधौ ॥ ६ ॥ ततोऽतिहर्षात्पवनात्मजो रिपुं निरीक्ष्य लोकत्रयकंटकासुरम्। वक्तुं प्रचक्रे रघुनाथसत्कथां क्रमेण रामं मनसा स्मरन्मुहुः ॥ ७ ॥ शृणु स्फुटं देवगणाद्यमित्र हे रामस्य दूतोऽहमशेषहृत्स्थितेः। यस्याखिलेशस्य हृताधुना त्वया भार्या स्वनाशाय शुनेव सद्धविः

॥ ८ ॥ स राघवोऽभ्येत्य मतंगपर्वतं सुग्रीवमैत्रीमनलस्य संनिधौ । कृत्वैकबाणेन निहत्य वालिनं सुग्रीवमेवाधिपतिं चकार तम् ॥ ९ ॥ स वानराणामधिपो महाबलो महाबलैर्वानरयूथकोटिभिः । रामेण सार्धं सह लक्ष्मणेन भो प्रवर्षणेऽमर्षयुतोऽवतिष्ठते॥१०॥संचोदितास्तेन महाहरीश्वरा धरासुतां मार्गयितुं दिशो दश । तत्राहमेकः पवनात्मजः कपिः सीतां विचिन्वञ्छनकैः समागतः ॥ ११ ॥ दृष्टा मया पद्मपलाशलोचना सीता कपित्वाद्विपिनं विनाशितम् । दृष्ट्वा ततोऽहं रभसा समागतान्मां हंतुकामान् धृतचापसायकान् ॥ १२ ॥ मया हतास्ते परिरक्षितं वपुः प्रियो हि देहोऽखिलदेहिनां प्रभो । ब्रह्मास्त्रपाशेन निबध्य मां ततः समागमन्मेघनिनादनामकः ॥१३॥ स्पृष्ट्वैव मां ब्राह्मवरप्रभावतस्त्यक्त्वा गतं सर्वमवैमि रावण । तथाप्यहं बद्ध इवागतो हितं प्रवक्तुकामः करुणारसार्द्रधीः ॥ १४ ॥ विचार्य लोकस्य विवेकतो गतिं न राक्षसीं बुद्धिमुपैहि रावण । दैवीं गतिं संसृतिमोक्षहैतुकीं समाश्रयात्यंतहिताय देहिनः ॥ १५ ॥ त्वं ब्रह्मणो ह्युत्तमवंशसंभवः पौलस्त्यपुत्रोऽसि कुबेरबांधवः । देहा-

त्मबुद्ध्यापि च पश्य राक्षसो नास्यात्मबुद्ध्या किमु राक्षसो नहि ॥ १६ ॥ शरीरबुद्धींद्रियदुःखसंततिर्न ते न च त्वं तव निर्विकारतः । अज्ञानहेतोश्च तथैव संततेरसत्त्वमस्याः स्वपतो हि दृश्यवत् ॥ १७ ॥ इदं तु सत्यं तव नास्ति विक्रिया विकारहेतुर्न च तेऽद्वयत्वतः । यथा नभः सर्वगतं न लिप्यते तथा भवान्देहगतोऽपि सूक्ष्मकः । देहेंद्रियप्राणशरीरसंगतस्त्वात्मेति बुद्ध्याखिलबंधभाग्भवेत् ॥ १८ ॥ चिन्मात्रमेवाहमजोऽहमक्षरो ह्यानंदभावोऽहमिति प्रमुच्यते । देहोऽप्यनात्मा पृथिवीविकारजो न प्राण आत्मानिल एष एव सः ॥ १९ ॥ मनोऽप्यहंकार विकार एव नो न चापि बुद्धिः प्रकृतेर्विकारजा । आत्मा चिदानंदमयोऽविकारवान्देहादिसंघाद्व्यतिरिक्त ईश्वरः ॥ २० ॥ निरंजनो मुक्त उपाधितः सदा ज्ञात्वैवमात्मानमितो विमुच्यते । अतोऽहमात्यंतिकमोक्षसाधनं वक्ष्ये शृणुष्वावहितो महामते ॥ २१ ॥ विष्णोर्हि भक्तिः सुविशोधनं धियस्ततो भवेज्ज्ञानमतीव निर्मलम् । विशुद्धतत्त्वानुभवो भवेत्ततः सम्यग्विदित्वा परमं पदं व्रजेत् ॥ २२ ॥ अतो भजस्वाद्य

हरिं रमापतिं रामं पुराणं प्रकृतेः परं विभुम्। विसृज्य मौर्ख्यं हृदि शत्रुभावनां भजस्व रामं शरणागतप्रियम्। सीतां पुरस्कृत्य सपुत्रबांधवो रामं नमस्कृत्य विमुच्यसे भयात् ॥ २३ ॥ रामं परात्मानमभावयञ्जनो भक्त्या हृदिस्थं सुखरूपमद्वयम्। कथं परं तीरमवाप्नुयाज्जनो भवांबुधेर्दुःखतरंगमालिनः ॥ २४ ॥ नोचेत्त्वमज्ञानमयेन वह्निना ज्वलंतमात्मानमरक्षितारिवत्। नयस्यधोऽधः स्वकृतैश्च पातकैर्विमोक्षशंका न च ते भविष्यति ॥ २५ ॥ श्रुत्वामृतास्वादसमानभाषितं तद्वायुसूनोर्दशकंधरोऽसुरः । अमृष्यमाणोऽतिरुषा कपीश्वरं जगाद रक्तांतविलोचनो ज्वलन् ॥ २६ ॥ कथं ममाग्रे विलपस्यभीतवत् प्लवंगमानामधमोऽसि दुष्टधीः। क एष रामःकतमो वनेचरो निहन्मि सुग्रीवयुतं नराधमम् ॥ २७ ॥ त्वां चाद्य हत्वा जनकात्मजां ततो निहन्मि रामं सहलक्ष्मणं ततः। सुग्रीवमग्रे बलिनं कपीश्वरं सवानरं हन्म्यचिरेण वानर ॥ श्रुत्वा दशग्रीववचः स मारुतिर्विवृद्धकोपेन दहन्निवासुरम् ॥ २८ ॥ न मे समा रावणकोट्योऽधम रामस्य दासोऽहमपारविक्रमः । श्रुत्वातिकोपेन

हनूमतो वचो दशाननो राक्षसमेकमब्रवीत् ॥२९॥ पार्श्वे स्थितं मारय खण्डशः
कपिं पश्यंतु सर्वेऽसुरमित्रबांधवाः ॥ निवारयामास ततो विभीषणो महासुरं
सायुधमुद्यतं वधे । राजन्वधार्हो न भवेत्कथंचन प्रतापयुक्तैः परराजवानरः ॥
॥ ३० ॥ हतेऽस्मिन्वानरे दूते वार्तां को वा निवेदयेत् । रामाय त्वं यमुद्दिश्य
वधाय समुपस्थितः ॥३१॥ अतो वधसमं किंचिदन्यच्चिंतय वानरे । सचिह्नो
गच्छतु हरिर्यं दृष्ट्वायास्यति द्रुतम् ॥ ३२ ॥ रामसुग्रीवसहितस्ततो युद्धं भवे-
त्तव । विभीषणवचः श्रुत्वा रावणोऽप्येतदब्रवीत् ॥३३॥ वानराणां हि लांगूले
महामानो भवेत्किल । अतो वस्त्रादिभिः पुच्छं वेष्टयित्वा प्रयत्नतः ॥ ३४ ॥
वह्निना योजयित्वैनं भ्रामयित्वा पुरेऽभितः । विसर्जयत पश्यंतु सर्वे वानर-
यूथपाः ॥ ३५ ॥ तथेति शणपट्टैश्च वस्त्रैरन्यैरनेकशः । तैलाक्तैर्वेष्टयामासुर्लां-
गूलं मारुतेर्दृढम् ॥३६॥पुच्छाग्रे किंचिदनलं दीपयित्वाथ राक्षसाः । रज्जुभिः
सुदृढं बद्ध्वा धृत्वा तं बलिनोऽसुराः॥ ३७ ॥ समन्ताद्भ्रामयामासुश्चोरोऽय-
मितिवादिनः । तूर्यघोषैर्घोषयन्तस्ताडयन्तो मुहुर्मुहुः ॥ ३८ ॥ हनूमतापि त-

त्सर्वं सोढं किंचिच्चिकीर्षुणा । गत्वा तु पश्चिमद्वारसमीपं तत्र मारुतिः॥ ३९ ॥ सूक्ष्मो बभूव बंधेभ्यो निःसृतः पुनरप्यसौ ॥ बभूव पर्वताकारस्तत उत्प्लुत्य गोपुरम् ॥ ४० ॥ तत्रैकं स्तंभमादाय हत्वा तान् रक्षिणः क्षणात् । विचार्य कार्यशेषं स प्रसादाग्राद् गृहाद् गृहम् ॥ ४१ ॥ उत्प्लुत्योत्प्लुत्य संदीप्तपुच्छेन महता कपिः । ददाह लंकामखिलां साट्टप्रासादतोरणाम् ॥ ४२ ॥ हा तात पुत्र नाथेति क्रंदमानाः समंततः । व्याप्ताः प्रासादशिखरेऽप्यारूढा दैत्ययोषितः ॥ ४३ ॥ देवता इव दृश्यंते पतंत्यः पावकेऽखिलाः । विभीषणगृहं त्यक्त्वा सर्वं भस्मीकृतं पुरम् ॥ ४४ ॥ तत उत्प्लुत्य जलधौ हनूमान्मारुतात्मजः । लांगूलं मज्जयित्वांतः स्वस्थचित्तो बभूव सः ॥ ४५ ॥ वायोः प्रियसखित्वाच्च सीतया प्रार्थितोऽनलः । न ददाह हरेः पुच्छं बभूवात्यंतशीतलः ॥ ४६ ॥ यन्नामसंस्मरणधूतसमस्तपापास्तापत्रयानलमपीह तरंति सद्यः । तस्यैव किं रघुवरस्य विशिष्टदूतः संतप्यते कथमसौ प्रकृतानलेन ॥ ४७ ॥ इति श्रीमदुमामहेश्वरसं० सुन्दरकांडे चतुर्थः सर्गः॥४॥

॥ अथ सुन्दरकांडे पञ्चमसर्गे संकल्पादिन्यासध्यानजपक्रमः ॥

ॐ अस्य श्रीमदध्यात्मरामायणे सुन्दरकांडे पञ्चमसर्गस्य श्रीभगवान् बादरायण ऋषिः ॥ गायत्री छंदः ॥ ॐ नमोनारायणो देवता ॥ श्रीलक्ष्मीर्वीजम् ॥ परमा शक्तिः ॥ अव्यक्तं कीलकम् ॥ अमुकसंपुटीकरणसिद्ध्यर्थममुकमंत्रलोमविलोमसंपुटीकरणपञ्चाध्याये मंत्राष्टाक्षरसंयुक्त पञ्चमसर्गे न्यासध्यानजपमहं करिष्ये ॥ इति संकल्प्य ॥ अथ करन्यासः ॥ ॐ नं रौं जं अंगुष्ठाभ्यां नमः ॥ ॐ नं रौं जं तर्जनीभ्यां नमः ॥ ॐ नं रौं जं मध्यमाभ्यां नमः ॥ ॐ नं रौं जं अनामिकाभ्यां नमः ॥ ॐ नं रौं जं कनिष्ठिकाभ्यां नमः ॥ ॐ नं रौं जं करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः॥ अथ षडंगन्यासः ॥ ॐ नं रौं जं हृदयाय नमः ॥ ॐ नं रौं जं शिरसे स्वाहा॥ ॐ नं रौं जं शिखायै वषट् ॥ ॐ नं रौं जं कवचाय हुम् ॥ ॐ नं रौं जं नेत्रत्रयाय वौषट् ॥ ॐ नं रौं जं अस्त्राय फट् ॥ ॐ नं रौं जं इति मंत्रेण दिग्बंधः ॥ अथ ध्यानम् ॥ ततः. सीतां नमस्कृत्य हनूमानब्रवी-

द्रचः ॥ आज्ञापयतु मां देवी भवती रामसन्निधिम् ॥ १ ॥ इति ध्यात्वा
च श्रीरामचरितं पठ्यते तदा ॥ इति सुन्दरकांडे पंचमसर्गस्य न्यासध्यान-
जपविधिः ॥ ५ ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ ततः सीतां नमस्कृत्य हनूमानब्र-
वीद्वचः । आज्ञापयतु मां देवी भवती रामसन्निधिम् ॥ १ ॥ गच्छामि
रामस्त्वां द्रष्टुमागमिष्यति सानुजः । इत्युक्त्वा त्रिः परिक्रम्य जानकीं
मारुतात्मजः ॥ २ ॥ प्रणम्य प्रस्थितो गंतुमिदं वचनमब्रवीत् । देवि
गच्छामि भद्रं ते तूर्णं द्रक्ष्यसि राघवम् ॥ ३ ॥ लक्ष्मणं च ससुग्रीवं वानरा-
युतकोटिभिः । ततः प्राह हनूमंतं जानकी दुःखकर्शिता ॥ ४ ॥ त्वां दृष्ट्वा
विस्मृतं दुःखमिदानीं त्वं गमिष्यसि । इतः परं कथं वर्ते रामवार्ताश्रुतिं विना॥
॥ ५ ॥ मारुतिरुवाच ॥ यद्येवं देवि मे स्कंधमारोह क्षणमात्रतः । रामेण
योजयिष्यामि मन्यसे यदि जानकि ॥ ६ ॥ सीतोवाच ॥ रामः सागर-
माशोष्य बद्ध्वा वा शरपंजरैः । आगत्य वानरैः सार्धं हत्वा रावणमाहवे ॥
॥ ७ ॥ मां नयेद्यदि रामस्य कीर्तिर्भवति शाश्वती । अतो गच्छ कपे चापि

प्राणान्संधारयाम्यहम् ॥ ८ ॥ इति प्रस्थापितो वीरः सीतया प्रणिपत्य ताम्। जगाम पर्वतस्याग्रे गंतुं पारं महोदधेः ॥ ९ ॥ तत्र गत्वा महासत्त्वः पादाभ्यां पीडयन् गिरिम् । जगाम वायुवेगेन पर्वतश्च महीतलम् ॥ १० ॥ ततो महीसमानत्त्वं त्रिंशद्योजनमुच्छ्रितः । मारुतिर्गगनांतस्थो महाशब्दं चकार सः ॥ ११ ॥ तं श्रुत्वा वानराः सर्वे ज्ञात्वा मारुतिमागतम् । हर्षेण महताविष्टाः शब्दं चक्रुर्महास्वनम् ॥ १२ ॥ शब्देनैव विजानीमः कृतकार्यः समागतः । हनूमानेव पश्यध्वं वानरा वानरर्षभम् ॥ १३ ॥ एवं ब्रुवत्सु वीरेषु वानरेषु स मारुतिः । अवतीर्य गिरेर्मूर्ध्नि वानरानिदमब्रवीत् ॥ १४ ॥ दृष्टा सीता मया लंका धर्षिता च सकानना । संभाषितो दशग्रीवस्ततोऽहं पुनरागतः ॥ १५ ॥ इदानीमेव गच्छामो रामसुग्रीवसंनिधिम् । इत्युक्त्वा वानराः सर्वे हर्षेणालिंग्य मारुतिम् ॥ १६ ॥ केचिच्चुचुंबुर्लांगूलं ननृतुः केचिदुत्सुकाः । हनूमता समेतास्ते जग्मुः प्रस्रवणं गिरिम् ॥ १७ ॥ गच्छंतो ददृशुर्वीरा वनं सुग्रीवरक्षितम् । मधुसंज्ञं तदा प्राहुरंगदं वानरर्षभाः

॥ १८ ॥ क्षुधिताः स्म वयं वीर देह्यनुज्ञां महामते। भक्षयामः फलान्यद्य पिबामोऽमृतवन्मधु ॥ १९ ॥ संतुष्टा राघवं द्रष्टुं गच्छामोऽद्यैव सानुजम् ॥ २० ॥ अंगद उवाच ॥ हनूमान्कृतकार्योऽयं पिबतैतत्प्रसादतः। जक्षध्वं फलमूलानि त्वरितं हरिसत्तमाः ॥२१॥ ततः प्रविश्य हरयः पातुमारेभिरे मधु। रक्षिणस्ताननादृत्य दधिवक्त्रेण नोदितान् ॥ २२ ॥ पिबतस्ताडयामासुर्वानरान्वानरर्षभाः। ततस्तान्मुष्टिभिः पादैश्चूर्णयित्वा पपुर्मधु ॥ २३ ॥ ततो दधिमुखः क्रुद्धः सुग्रीवस्य स मातुलः। जगाम रक्षिभिः सार्धं यत्र राजा कपीश्वरः ॥ २४ ॥ गत्वा तमब्रवीद्देव चिरकालाभिरक्षितम्। नष्टं मधुवनं तेऽद्य कुमारेण हनूमता ॥ २५ ॥ श्रुत्वा दधिमुखेनोक्तं सुग्रीवो हृष्टमानसः। दृष्ट्वागतो न संदेहः सीतां पवननन्दनः ॥ २६ ॥ नो चेन्मधुवनं द्रष्टुं समर्थः को भवेन्मम। तत्रापि वायुपुत्रेण कृतं कार्यं न संशयः ॥२७॥ श्रुत्वा सुग्रीववचनं हृष्टो रामस्तमब्रवीत्। किमुच्यते त्वया राजन्वचः सीताकथान्वितम् ॥ २८ ॥ सुग्रीवस्त्वब्रवीद्वाक्यं देव दृष्टावनीसुता। हनूमत्प्रमुखाः सर्वे

प्रविष्टा मधुकाननम् ॥ २९ ॥ भक्षयंति स्म सकलं ताडयंति स्म रक्षिणः । अकृत्वा देवकार्यं ते द्रष्टुं मधुवनं मम ॥ ३० ॥ न समर्थास्ततो देवी दृष्टा सीतेति निश्चितम् । रक्षिणो वो भयं माऽस्तु गत्वा ब्रूत ममाज्ञया ॥ ॥ ३१ ॥ वानरानंगदमुखानानयध्वं ममांतिकम् । श्रुत्वा सुग्रीववचनं गत्वा ते वायुवेगतः ॥ ३२ ॥ हनूमत्प्रमुखानूचुर्गच्छतेश्वरशासनात् । द्रष्टुमिच्छति सुग्रीवः सरामो लक्ष्मणान्वितः ॥ ३३ ॥ युष्मानतीव हृष्टास्ते त्वरयंति महाबलाः । तथेत्यंबरमासाद्य ययुस्ते वानरोत्तमाः ॥ ३४ ॥ हनूमंतं पुरस्कृत्य युवराजं तथांगदम् । रामसुग्रीवयोरग्रे निपेतुर्भुवि सत्वरम् ॥ ३५ ॥ हनूमान् राघवं प्राह दृष्टा सीता निरामया । साष्टांगं प्रणिपत्याग्रे रामं पश्चाद्धरीश्वरम् ॥ ३६ ॥ कुशलं प्राह राजेंद्र जानकी त्वां शुचान्विता । अशोकवनिकामध्ये शिंशपामूलमाश्रिता ॥ ३७ ॥ राक्षसीभिः परिवृता निराहारा कृशा प्रभो । हा राम राम रामेति शोचन्ती मलिनांबरा ॥ ३८ ॥ एकवेणी मया दृष्टा शनैराश्वासिता शुभा । वृक्षशाखांतरे स्थित्वा सूक्ष्मरू-

पेण ते कथाम् ॥ ३९ ॥ जन्मारभ्य तवात्यर्थं दंडकागमनं तथा । दशाननेन हरणं जानक्या रहिते त्वयि ॥ ४० ॥ सुग्रीवेण यथा मैत्री कृत्वा वालिनिबर्हणम् । मार्गणार्थं च वैदेह्याः सुग्रीवेण विसर्जिताः ॥ ४१ ॥ महाबला महासत्त्वा हरयो जितकाशिनः । गताः सर्वत्र सर्वे वै तत्रैकोऽहमिहागतः ॥ ॥ ४२ ॥ अहं सुग्रीवसचिवो दासोऽहं राघवस्य हि । दृष्टा यज्जानकी भाग्यात्प्रयासः फलितोऽद्य मे ॥ ४३ ॥ इत्युदीरितमाकर्ण्य सीता विस्फारितेक्षणा । केन वा कर्णपीयूषं श्रावितं मे शुभाक्षरम् ॥ ४४ ॥ यदि सत्यं तदायातु मद्दर्शनपथं तु सः । ततोऽहं वानराकारः सूक्ष्मरूपेण जानकीम् ॥ ४५ ॥ प्रणम्य प्रांजलिर्भूत्वा दूरादेव स्थितः प्रभो । पृष्टोऽहं सीतया कस्त्वमित्यादि बहुविस्तरम् ॥ ४६ ॥ मया सर्वं क्रमेणैव विज्ञापितमरिंदम । पश्चान्मयार्पितं देव्यै भवद्दत्तांगुलीयकम् ॥ ४७ ॥ तेन मामतिविश्वस्ता वचनं चेदमब्रवीत् । यथा दृष्टास्मि हनुमन्पीड्यमाना दिवानिशम् ॥ ४८ ॥ राक्षसीनां तर्जनैस्तत्सर्वं कथय राघवे । मयोक्तं देवि रामोऽपि त्वच्चिन्तापरिनिष्ठितः ॥ ४९ ॥

परिशोचत्यहोरात्रं त्वद्वार्तां नाधिगम्य सः। इदानीमेव गत्वाहं स्थितिं रामाय ते ब्रुवे ॥ ५० ॥ रामः श्रवणमात्रेण सुग्रीवेण सलक्ष्मणः। वानरानीकपैः सार्धमागमिष्यति तेंतिकम् ॥ ५१ ॥ रावणं सकुलं हत्वा नेष्यति त्वां स्वकं पुरम्। अभिज्ञां देहि मे देवि यथा मां विश्वसेद्विभुः ॥ ५२ ॥ इत्युक्ता सा शिरोरत्नं चूडापाशे स्थितं प्रियम्। दत्त्वा काकेन यद्वृत्तं चित्रकूटगिरौ पुरा ॥ ५३ ॥ तदप्याहाश्रुपूर्णाक्षी कुशलं ब्रूहि राघवम्। लक्ष्मणं ब्रूहि मे किंचिद्दुरुक्तं भाषितं पुरा ॥ ५४ ॥ तत्क्षमस्वाज्ञभावेन भाषितं कुलनन्दन। तारयेन्मां यथा रामस्तथा कुरु कृपान्वितः ॥ ५५ ॥ इत्युक्त्वा रुदती सीता दुःखेन महतावृता। मयाप्याश्वासिता राम वक्ता सर्वमेव ते ॥ ५६ ॥ ततः प्रस्थापितो राम त्वत्समीपमिहागतः। तदागमनवेलायामशोकवनिकां प्रियाम् ॥ ५७ ॥ उत्पाट्य राक्षसांस्तत्र बहून्हत्वा क्षणादहम्। रावणस्य सुतं हत्वा रावणेनाभिभाष्य च ॥ ५८ ॥ लंकामशेषतो दग्ध्वा पुनरप्यागमं क्षणात्। श्रुत्वा हनूमतो वाक्यं रामोऽत्यंतप्रहृष्टधीः ॥ ५९ ॥ हनूमंस्ते कृतं कार्यं देवैरपि सुदु-

ष्करम् । उपकारं न पश्यामि तव प्रत्युपकारिणः ॥ ६० ॥ इदानीं ते प्रयच्छामि सर्वस्वं मम मारुते । इत्यालिंग्य समाकृष्य गाढं वानरपुङ्गवम् ॥ ६१॥ साद्रनेत्रो रघुश्रेष्ठः परां प्रीतिमवाप सः । हनूमन्तमुवाचेदं राघवो भक्तवत्सलः ॥ ६२ ॥ परिरंभो हि मे लोके दुर्लभः परमात्मनः । अतस्त्वं मम भक्तोऽसि प्रियोऽसि हरिपुङ्गवः ॥ ६३ ॥ यत्पादपद्मयुगलं तुलसीदलाद्यैः संपूज्य विष्णुपदवीमतुलां प्रयांति । तेनैव किं पुनरसौ परिरब्धमूर्ती रामेण वायुतनयः कृतपुण्यपुञ्जः ॥ ६४ ॥ इति श्रीमदध्यात्मरामायणे उमामहेश्वरसंवादे सुंदरकांडे पंचमः सर्गः ॥ ५ ॥

सुन्दरकांडे सर्गाः पंचैवाध्यात्मिकशब्दिते प्रोक्ताः ॥ प्रोक्तास्त्रीणि शतानि श्लोकास्त्रिभुवनस्य पापहराः ॥ ॥ इति सुन्दरकाण्डं समाप्तम् ॥

अथ

युद्धकाण्डं

प्रारभ्यते।

श्रीगणेशाय नमः ॥ अथ युद्धकांडस्य संकल्पादिप्रारंभः ॥

ॐ अस्य श्रीमदध्यात्मरामायणे युद्धकांडमहामालामंत्रस्य श्रीभगवान् सदाशिव ऋषिः ॥ अनुष्टुप् छंदः ॥ श्रीरामः परमात्मा देवता ॥ ॐ नमोनारायणेति बीजम्॥ दाशरथिरिति शक्तिः॥रावणघ्न इति कीलकम्॥ मम अमुककामनासिद्ध्यर्थम् अमुकस्तोत्रस्य मंत्रसंपुटीकरणं करिष्ये ॥ अथ लोमविलोममंत्रयुक्तं करिष्ये वा मंडलमंत्रयुक्तं करिष्ये ॥ इत्यादौ संकल्प्य न्यासान् चरेत् ॥ ॥ तत्रादौ ऋष्यादिन्यासः ॥ श्रीभगवन् सदाशिवऋष्ये नमः शिरसि ॥ अनुष्टुप्छन्दसे नमः मुखे ॥ श्रीरामपरमात्म देवताय नमः हृदये ॥ ॐ नमोनारायणेति बीजाय नमः गुह्ये ॥ दाशरथिरिति शक्तये नमः पादयोः ॥ रावणघ्न इति कीलकाय नमः सर्वांगे॥ मम चतुर्विधपुरुषार्थसिद्ध्यर्थे मोक्षार्थेजपे विनियोगः॥ अथ करन्यासः ॥ ॐ रां अंगुष्ठाभ्यां नमः॥ॐ रीं तर्जनीभ्यां नमः॥ ॐ रूं मध्यमाभ्यां नमः ॥ ॐ रैं अनामिकाभ्यां नमः ॥ ॐ रौं कनिष्ठिकाभ्यां नमः॥ ॐ रः करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः ॥ अथ षडंगन्यासः ॥ ॐ रां हृदयाय नमः ॥

ॐ रीं शिरसे स्वाहा ॥ ॐ रूं शिखायै वषट् ॥ ॐ रैं कवचाय हुम् ॥ ॐ रौं नेत्रत्रयाय वौषट् ॥ ॐ रः अस्त्राय फट् ॥ ॐ रां रीं रूं रैं रौं रः इति मंत्रेण दिग्बंधः ॥ अथ ध्यानम् ॥ नीलेन्दीवरतुल्यश्यामवदनं पीतांबरालंकृतं मुद्रां ज्ञानमयीं दधानमपरां विद्युन्निभां राघवम्। पश्यंतीं मुकुटांगदादिविविधैः कल्पोज्ज्वलांगं भजे श्रीमद्दाशरथिं नमामि सुतरामब्धौ प्लवं दुस्तरे ॥ १ ॥ इति ध्यात्वा च श्रीरामचरितं पठ्यते तदा ॥ इति युद्धकांडस्य संकल्पपूर्वक-न्यासध्यानजपविधिः ॥

॥ अथ युद्धकांडे प्रथमसर्गे संकल्पादिन्यासध्यानजपक्रमः ॥

ॐ अस्य श्रीमदध्यात्मरामायणे युद्धकांडे प्रथमसर्गस्य श्रीभगवान् बादरायण ऋषिः ॥ गायत्री छंदः ॥ ॐ नमोनारायणो देवता ॥ श्रीलक्ष्मी बीजम् ॥ परमा शक्तिः ॥ अव्यक्त कीलकम् ॥ अमुकसंपुटीकरणसि-द्ध्यर्थममुकमंत्रलोमविलोमसंपुटीकरणषोडशाध्याये मंत्राष्टाक्षरसंयुक्तं प्रथम सर्गे न्यासध्यानजपमहं करिष्ये ॥ अथ करन्यासः ॥ ॐ मः रः भं

अंगुष्ठाभ्यां नमः ॥ ॐ मः रः भं तर्जनीभ्यां नमः ॥ ॐ मः रः भं मध्यमाभ्यां नमः ॥ ॐ मः रः भं अनामिकाभ्यां नमः ॥ ॐ मः रः भं कनिष्ठिकाभ्यां नमः ॥ ॐ मः रः भं करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः ॥ अथ षडंगन्यासः ॥ ॐ मः रः भं हृदयाय नमः ॥ ॐ मः रः भं शिरसे स्वाहा ॥ ॐ मः रः भं शिखायै वषट् ॥ ॐ मः रः भं कवचाय हुम् ॥ ॐ मः रः भं नेत्रत्रयाय वौषट् ।। ॐ मः रः भं अस्त्राय फट् ॥ ॐ मः रः भं इति मंत्रेण दिग्बंधः ॥ अथ ध्यानम् ॥ यथावद्भाषितं वाक्यं श्रुत्वा रामो हनूमतः ॥ उवाचानंतरं वाक्यं हर्षेण महता वृतः ॥१॥इति ध्यात्वा च श्रीरामचरितं पठचते तदा ॥ इति युद्धकांडे प्रथमसर्गे संकल्पादिन्यासध्यानजपविधिः ॥१॥श्रीमहादेव उवाच ॥ यथावद्भाषितं वाक्यं श्रुत्वा रामो हनूमतः । उवाचानंतरं वाक्यं हर्षेण महता वृतः ॥॥ १ ॥ कार्यं कृतं हनुमता देवैरपि सुदुष्करम् । मनसापि यदन्येन स्मर्तुं शक्यं न भूतले ॥ २ ॥ शतयोजनविस्तीर्णं लंघयेत्कः पयोनिधिम् ॥ लंकां च राक्षसैर्गुप्तां को वा धर्षयितुं क्षमः ॥ ३ ॥ भृत्यकार्यं हनुमता कृतं सर्वम-

शेषतः । सुग्रीवस्येदृशो लोके न भूतो न भविष्यति ॥ ४ ॥ अहं च रघुवंशश्च लक्ष्मणश्च कपीश्वरः । जानक्या दर्शनेनाद्य रक्षिताः स्मो हनूमता ॥ ५ ॥ सर्वथा सुकृतं कार्यं जानक्याः परिमार्गणम् । समुद्रं मनसा स्मृत्वा सीदतीव मनो मम ॥ ६ ॥ कथं नक्रझषाकीर्णं समुद्रं शतयोजनम् । लंघयित्वा रिपुं हन्यां कथं द्रक्ष्यामि जानकीम् ॥ ७ ॥ श्रुत्वा तु रामवचनं सुग्रीवः प्राह राघवम् । समुद्रं लंघयिष्यामो महानक्रझषाकुलम् ॥ ८ ॥ लंकां च विध्वंसिष्यामो हनिष्यामोऽद्य रावणम् । चिंतां त्यज रघुश्रेष्ठ चिंता कार्यविनाशिनी ॥ ९ ॥ एतान्पश्य महासत्त्वाञ्छूरान्वानरपुंगवान् । त्वत्प्रियार्थं समुद्युक्तान्प्रवेष्टुमपि पावकम् ॥ १० ॥ समुद्रतरणे बुद्धिं कुरुष्व प्रथमं ततः । दृष्ट्वा लंकां दशग्रीवो हत इत्येव मन्महे ॥ ११ ॥ नहि पश्याम्यहं कंचित्त्रिषु लोकेषु राघव । गृहीतधनुषो यस्ते तिष्ठेदभिमुखो रणे ॥ १२ ॥ सर्वथा नो जयो राम भविष्यति न संशयः । निमित्तानि च पश्यामि तथाभूतानि सर्वशः ॥ १३ ॥ सुग्रीववचनं श्रुत्वा भक्तिवीर्यसमन्वितम् ॥ अंगीकृत्याब्रवीद्रामो हनूमंतं पुरः

स्थितम् ॥ १४ ॥ येन केन प्रकारेण लंघयामो महार्णवम् । लंकास्वरूपं मे ब्रूहि दुःसाध्यं देवदानवैः ॥ १५ ॥ ॥ ज्ञात्वा तस्य प्रतीकारं करिष्यामि कपीश्वर । श्रुत्वा रामस्य वचनं हनूमान्विनयान्वितः ॥ १६ ॥ उवाच प्रांजलिर्देव यथा दृष्टं ब्रवीमि ते । लंका दिव्या पुरी देव त्रिकूटशिखरे स्थिता ॥ १७ ॥ स्वर्णप्राकारसहिता स्वर्णाट्टालकसंयुता । परिखाभिः परिवृता पूर्णाभिर्निर्मलोदकैः ॥ १८ ॥ नानोपवनशोभाढ्या दिव्यवापीभिरावृता । गृहैर्विचित्रशोभाढ्यैर्मणिस्तंभमयैः शुभैः ॥ १९ ॥ पश्चिमद्वारमासाद्य गजवाहाः सहस्रशः । उत्तरे द्वारि तिष्ठंति साश्ववाहाः सपत्तयः ॥ २० ॥ तिष्ठंत्यर्बुदसंख्याकाः प्राच्यामपि तथैव च । रक्षिणो राक्षसा वीरा द्वारं दक्षिणमाश्रिताः ॥ २१ ॥ मध्यकक्षेऽप्यसंख्याता गजाश्वरथपत्तयः । रक्षयंति सदा लंकां नानास्त्रकुशलाः प्रभो ॥ २२ ॥ संक्रमैर्विविधैर्लंका शतघ्नीभिश्च संयुता । एवं स्थितेऽपि देवेश शृणु मे तत्र चेष्टितम् ॥ २३ ॥ दशाननबलौघस्य चतुर्थांशो मया हतः । दग्ध्वा लंकां पुरीं स्वर्णप्रासादो धर्षितो मया ॥ २४ ॥ शत-

न्यः संक्रमाश्चैव नाशिता मे रघूत्तम । देव त्वद्दर्शनादेव लंका भस्मीकृता भवेत् ॥ २५ ॥ प्रस्थानं कुरु देवेश गच्छामो लवणांबुधेः । तीरं सह महावीरैर्वानरौघैः समंततः ॥ २६ ॥ श्रुत्वा हनूमतो वाक्यमुवाच रघुनंदनः । सुग्रीव सैनिकान्सर्वान्प्रस्थानायाभिनोदय ॥ २७ ॥ इदानीमेव विजयो मुहूर्तः परिवर्तते । अस्मिन्मुहूर्ते गत्वाहं लंकां राक्षससंकुलाम् ॥ २८ ॥ सप्राकारां सुदुर्धर्षां नाशयामि सरावणाम् । आनेष्यामि च सीतां मे दक्षिणाक्षि स्फुरत्यधः ॥ २९ ॥ प्रयातु वाहिनी सर्वा वानराणां तरस्विनाम् । रक्षंतु यूथपाः सेनामग्रे पृष्ठे च पार्श्वयोः ॥ ३० ॥ हनूमंतमथारुह्य गच्छाम्यग्रेऽगदं ततः । आरुह्य लक्ष्मणो यातु सुग्रीव त्वं मया सह ॥ ३१ ॥ गजो गवाक्षो गवयो मैंदो द्विविद एव च । नलो नीलः सुषेणश्च जांबवांश्च तथापरे ॥ ३२ ॥ सर्वे गच्छंतु सर्वत्र सेनपाः शत्रुघातिनः । इत्याज्ञाप्य हरीन्रामः प्रतस्थे सहलक्ष्मणः ॥ ३३ ॥ सुग्रीवसहितो हर्षात्सेनामध्यगतो विभुः । वारणेंद्रनिभाः सर्वे वानराः कामरूपिणः ॥ ३४ ॥ क्ष्वेलंतः परिगर्जंतो

जग्मुस्ते दक्षिणां दिशम् । भक्षयंतो ययुः सर्वे फलानि च मधूनि च ॥ ३५ ॥ ब्रुवंतो राघवस्याग्रे हनिष्यामोऽद्य रावणम् । एवं ते वानरश्रेष्ठा गच्छंत्यतुलविक्रमाः ॥ ३६ ॥ हरिभ्यामुह्यमानौ तौ शुशुभाते रघूत्तमौ । नक्षत्रैः सेवितौ यद्वच्चंद्रसूर्याविवांबरे ॥ ३७ ॥ आवृत्य पृथिवीं कृत्स्नां जगाम महती चमूः । प्रस्फोटयंतः पुच्छाग्रानुद्वहंतश्च पादपान्॥३८॥ शैलानारोहयंतश्च जग्मुर्मारुतवेगतः । असंख्याताश्च सर्वत्र वानराः परिपूरिताः ॥ ३९ ॥ हृष्टास्ते जग्मुरत्यर्थं रामेण परिपालिताः । गता चमूर्दिवारात्रं क्वचिन्नासजत क्षणम् ॥ ४० ॥ काननानि विचित्राणि पश्यन्मलयसह्ययोः । तं सह्यं समतिक्रम्य मलयं च तथा गिरीन् ॥ ४१ ॥ आययुश्चानुपूर्व्येण समुद्रं भीमनिःस्वनम् । अवतीर्य हनूमंतं रामः सुग्रीवसंयुतः ॥ ४२ ॥ सलिलाभ्याशमासाद्य रामो वचनमब्रवीत् । आगताः स्मो वयं सर्वे समुद्रं मकरालयम् ॥ ४३ ॥ इतो गंतुमशक्यं नो निरुपायेन वानराः । अत्र सेनानिवेशोऽस्तु मंत्रयामोऽस्य तारणे ॥ ४४ ॥ श्रुत्वा रामस्य वचनं

सुग्रीवः सागरांतिके । सेनां न्यवेशयत्क्षिप्रं रक्षितां कपिकुंजरैः ॥ ४५ ॥ ते पश्यंतो विषेदुस्तं सागरं भीमदर्शनम् । महोन्नततरंगाढ्यं भीमनक्रभयंकरम् ॥ ४६ ॥ अगाधं गगनाकारं सागरं वीक्ष्य दुःखिताः । तरिष्यामः कथं घोरं सागरं वरुणालयम् ॥ ४७ ॥ हंतव्योऽस्माभिरत्रैव रावणो राक्षसाधमः । इति चिंताकुलाः सर्वे रामपार्श्वे व्यवस्थिताः ॥ ४८ ॥ रामः सीतामनुस्मृत्य दुःखेन महता वृतः । विलप्य जानकीं सीतां बहुधा कार्यमानुषः ॥ ४९ ॥ अद्वितीयश्चिदात्मैकः परमात्मा सनातनः । यस्तु जानाति रामस्य स्वरूप तत्त्वतो जनः ॥ ५० ॥ तं न स्पृशति दुःखादि किमुतानंदमव्ययम् । दुःखहर्षभयक्रोधलोभमोहमदादयः ॥ ५१ ॥ अज्ञानलिंगान्येतानि कुतः संति चिदात्मनि । देहाभिमानिनो दुःखं न देहस्य चिदात्मनः ॥ ५२ ॥ संप्रसादे द्वयाभावात्सुखमात्रं हि दृश्यते । बुद्ध्याद्यभावात्संशुद्धे दुःखं तत्र न दृश्यते । अतो दुःखादिकं सर्वं बुद्धेरेव न संशयः ॥ ५३ ॥ रामः परात्मा पुरुषः पुराणो नित्योदितो नित्यसुखो निरीहः ।

तथापि मायागुणसंगतोऽसौ सुखीव दुःखीव विभाव्यतेऽबुधैः ॥ ५४ ॥
इति श्रीमदध्यात्मरामायणे उमामहेश्वरसंवादे युद्धकांडे प्रथमः सर्गः ॥ १ ॥

॥ अथ युद्धकांडे द्वितीयसर्गे संकल्पादिन्यासध्यानजपक्रमः ॥

ॐ अस्य श्रीमदध्यात्मरामायणे युद्धकांड द्वितीयसर्गस्य श्रीभगवान् बादरायण ऋषिः॥ गायत्री छंदः ॥ ॐ नमो नारायणो देवता ॥ श्रीलक्ष्मीर्बीजम्॥ परमा शक्तिः ॥ अव्यक्तं कीलकम् ॥ अमुकसंपुटीकरणसिद्धयर्थम् अमुकमंत्रलोमविलोमसंपुटीकरणषोडशाध्याये मंत्राष्टाक्षरसंयुक्तं द्वितीयसर्गे न्यासध्यानजपमहं करिष्ये ॥ अथ करन्यासः ॥ ॐ मः रः रं अंगुष्ठाभ्यां नमः ॥ ॐ मः रः रं तर्जनीभ्यां नमः ॥ ॐ मः रः रं मध्यमाभ्यां नमः ॥ ॐ मः रः रं अनामिकाभ्यां नमः ॥ ॐ मः रः रं कनिष्ठिकाभ्यां नमः ॥ ॐ मः रः रं करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः ॥ अथ षडंगन्यासः ॥ ॐ मः रः रं हृदयाय नमः ॥ ॐ मः रः रं शिरसे स्वाहा ॥ ॐ मः रः रं शिखायै वषट् ॥ ॐ मः रः रं कवचाय हुम् ॥ ॐ मः रः रं नेत्रत्रयाय वौषट् ॥ ॐ मः रः रं अस्त्राय फट् ॥ ॐ मः रः रं इति

मंत्रेण दिग्बन्धः ॥ अथ ध्यानम् ॥ लंकायां रावणो दृष्ट्वा कृतं कर्म हनूमता । दुष्करं दैवतैर्वापि ह्रिया किंचिदवाङ्मुखः ॥ १ ॥ इति ध्यात्वा च श्रीरामचरितं पठ्यते तदा ॥ इति युद्धकांडे द्वितीयसर्गे संकल्पादिन्यासध्यानजपविधिः ॥ २ ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ लंकायां रावणो दृष्ट्वा कृतं कर्म हनूमता । दुष्करं दैवतैर्वापि ह्रिया किंचिदवाङ्मुखः ॥ १ ॥ आहूय मंत्रिणः सर्वानिदं वचनमब्रवीत् । हनूमता कृतं कर्म भवद्भिर्दृष्टमेव तत् ॥ २ ॥ प्रविश्य लंकां दुर्धर्षां दृष्ट्वा सीतां दुरासदाम् । हत्वा च राक्षसान्वीरानक्षं मंदोदरीसुतम् ॥ ३ ॥ दग्ध्वा लंकामशेषेण लंघयित्वा च सागरम् । युष्मान्सर्वानतिक्रम्य स्वस्थोऽगात्पुनरेव सः ॥ ४ ॥ किं कर्तव्यमितोऽस्माभिर्यूयं मंत्रविशारदाः । मंत्रयध्वं प्रयत्नेन यत्कृतं मे हितं भवेत् ॥ ५ ॥ रावणस्य वचः श्रुत्वा राक्षसास्तमथाब्रुवन् । देव शंका कुतो रामात्तव लोकजितो रणे ॥ ६ ॥ इन्द्रस्तु बद्ध्वा निक्षिप्तः पुत्रेण तव पत्तने । जित्वा कुबेरमानीय पुष्पकं भुज्यते त्वया ॥ ७ ॥ यमो जितः कालदंडाद्भयं नाभूत्तव प्रभो । वरुणो हुंकृतेनैव

जितः सर्वेऽपि राक्षसाः ॥ ८ ॥ मयो महासुरो भीत्या कन्यां दत्त्वा स्वयं तव॥ त्वद्वशे वर्ततेऽद्यापि किमुतान्ये महासुराः ॥ ९ ॥ हनूमद्धर्षणं यत्तु तदवज्ञाकृतं च नः। वानरोऽयं किमस्माकमस्मिन्पौरुषदर्शने ॥ १० ॥ इत्युपेक्षितमस्माभिर्धर्षणं तेन किं भवेत। वयं प्रमत्ताः किं तेन वंचिताः स्मो हनूमता ॥ ११ ॥ जानीमो यदि तं सर्वे कथं जीवन् गमिष्यति। आज्ञापय जगत्कृत्स्नमवानरममानुषम् ॥ १२ ॥ कृत्वा यास्यामहे सर्वे प्रत्येकं वा नियोजय । कुम्भकर्णस्तदा प्राह रावणं राक्षसेश्वरम् ॥ १३ ॥ आरब्धं यत्त्वया कर्म स्वात्मनाशाय केवलम् ॥ न दृष्टोऽसि तदा भाग्यात्त्वं रामेण महात्मना ॥ १४ ॥ यदि पश्यति रामस्त्वां जीवन्नायासि रावण। रामो न मानुषो देवः साक्षान्नारायणोऽव्ययः ॥ १५ ॥ सीता भगवती लक्ष्मी रामपत्नी यशस्विनी। राक्षसानां विनाशाय त्वयानीता सुमध्यमा ॥ १६ ॥ विषपिंडमिवागीर्य महामीनो यथा तथा। आनीता जानकी पश्चात्त्वया किंवा भविष्यति ॥ १७ ॥ यद्यप्यनुचितं कर्म त्वया कृतमजानता। सर्वं समं करिष्यामि स्वस्थचित्तो भव प्रभो ॥ १८ ॥

कुम्भकर्णवचः श्रुत्वा वाक्यमिंद्रजिदब्रवीत् ॥ । देहि देव ममानुज्ञां हत्वा रामं सलक्ष्मणम् । सुग्रीवं वानरांश्चैव पुनर्यास्यामि तेंऽतिकम् ॥ १९ ॥ तत्रागतो भागवतप्रधानो विभीषणो बुद्धिमतां वरिष्ठः । श्रीरामपादद्वय एकतानः प्रणम्य देवारिमुपोपविष्टः ॥ २० ॥ विलोक्य कुंभश्रवणादिदैत्यान्मत्तप्रमत्तानतिविस्मयेन । विलोक्य कामातुरमप्रमत्तो दशाननं प्राह विशुद्धबुद्धिः ॥ २१ ॥ न कुंभकर्णेन्द्रजितौ च राजंस्तथा महापार्श्वमहोदरौ तौ । निकुंभकुंभौ च तथातिकायः स्थातुं न शक्ता युधि राघवस्य ॥ २२ ॥ सीताभिधानेन महाग्रहेण ग्रस्तोऽसि राजन् न च ते विमोक्षः । तामेव सत्कृत्य महाधनेन दत्त्वाभिरामाय सुखी भव त्वम् ॥ २३ ॥ यावन्न रामस्य शिताः शिलीमुखा लंकामभिव्याप्य शिरांसि रक्षसाम् । छिंदंति तावद्रघुनायकस्य भो तां जानकीं त्वं प्रतिदातुमर्हसि ॥ २४ ॥ यावन्नगाभाः कपयो महाबला हरींद्रतुल्या नखदंष्ट्रयोधिनः । लंकां समाक्रम्य विनाशयंति ते तावद्द्रुतं देहि रघूत्तमाय ताम् ॥ २५ ॥ जीवन्न रामेण विमोक्ष्यसे त्वं गुप्तः सुरेंद्रैरपि शंकरेण । न देव-

राजांकगतो न मृत्योः पाताललोकानपि संप्रविष्टः ॥ २६ ॥ शुभं हितं पवित्रं च विभीषणवचः खलः। प्रतिजग्राह नैवासौ म्रियमाण इवौषधम् ॥ २७ ॥ कालेन नोदितो दैत्यो विभीषणमथाब्रवीत् । मद्दत्तभोगैः पुष्टांगो मत्समीपे वसन्नपि ॥ २८ ॥ प्रतीपमाचरत्येष ममैव हितकारिणः । मित्रभावेन शत्रुर्मे जातो नास्त्यत्र संशयः ॥ २९ ॥ अनार्येण कृतघ्नेन संगतिर्मे न युज्यते । विनाशमभिकांक्षंति ज्ञातीनां ज्ञातयः सदा ॥ ३० ॥ योऽन्यस्त्वेवंविधं ब्रूयाद्वाक्यमेकं निशाचरः। हन्मि तस्मिन् क्षणे एव धिक् त्वां रक्षःकुलाधमम् ॥३१॥ रावणेनैवमुक्तः सन्परुषं स विभीषणः। उत्पपात सभामध्याद्गदापाणिर्महाबलः ॥ ३२ ॥ चतुर्भिर्मंत्रिभिः सार्धं गगनस्थोऽब्रवीद्वचः। क्रोधेन महताविष्टो रावणं दशकंधरम् । मा विनाशमुपैहि त्व प्रियवादिनमेव माम् ॥ ३३ ॥ धिक्करोषि तथापि त्वं ज्येष्ठो भ्राता पितुः समः। कालो राघवरूपेण जातो दशरथालये ॥ ३४ ॥ काली सीताभिधानेन जाता जनकनंदिनी । तावुभावागतावत्र भूमेर्भारापनुत्तये ॥ ३५ ॥ तेनैव प्रेरितस्त्वं तु न शृणोषि हितं मम।

श्रीरामः प्रकृतेः साक्षात्परस्तात्सर्वदा स्थितः ॥ ३६ ॥ बहिरंतश्च भूतानां समः सर्वत्र संस्थितः । नामरूपादिभेदेन तत्तन्मय इवामलः ॥ ३७ ॥ यथा नानाप्रकारेषु वृक्षेष्वेको महानलः । तत्तदाकृतिभेदेन भिद्यते ज्ञानचक्षुषाम् ॥ ३८ ॥ पंचकोशादिभेदेन तत्तन्मय इवाबभौ । नीलपीतादियोगेन निर्मलः स्फटिको यथा ॥ ३९ ॥ स एव नित्यमुक्तोऽपि स्वमायागुणबिंबतः । कालः प्रधानं पुरुषोऽव्यक्तं चेति चतुर्विधः ॥ ४० ॥ प्रधानपुरुषाभ्यां स जगत्कृत्स्नं सृजत्यजः । कालरूपेण कलनां जगतः कुरुतेऽव्ययः ॥ ४१ ॥ कालरूपी स भगवान् रामरूपेण मायया ॥ ४२ ॥ ब्रह्मणा प्रार्थितो देवस्त्वद्वधार्थमिहागतः । तदन्यथा कथं कुर्यात्सत्यसंकल्प ईश्वरः ॥ ४३ ॥ हनिष्यति त्वां रामस्तु सपुत्रबलवाहनम् । हन्यमानं न शक्नोमि द्रष्टुं रामेण रावण ॥ ४४ ॥ त्वां राक्षसकुलं कृत्स्नं ततो गच्छामि राघवम् । मयि याते सुखी भूत्वा रमस्व भवने चिरम् ॥ ४५ ॥ विभीषणो रावणवाक्यतः क्षणाद्विसृज्य सर्वं सपरिच्छदं गृहम् ।

जगाम रामस्य पदारविंदयोः सेवाभिकांक्षी परिपूर्णमानसः ॥ ४६ ॥ इति श्रीमदध्यात्मरामायणे उमामहेश्वरसंवादे युद्धकांडे द्वितीयः सर्गः ॥ २ ॥

॥ अथ युद्धकांडे तृतीयसर्गे संकल्पादिन्यासध्यानजपक्रमः ॥

ॐ अस्य श्रीमदध्यात्मरामायणे युद्धकांडे तृतीयसर्गस्य श्रीभगवान् बादरायण ऋषिः ॥ गायत्री छंदः ॥ ॐ नमोनारायणो देवता ॥ श्रीलक्ष्मीबीजम् ॥ परमात्मा शक्तिः॥ अव्यक्तं कीलकम् ॥ अमुकसंपुटीकरणसिद्ध्यर्थममुकमन्त्रलोमविलोमसंपुटीकरणषोडशाध्याये मन्त्राष्टाक्षरसंयुक्तं तृतीयसर्गे न्यासध्यानजपमहं करिष्ये ॥ अथ करन्यासः ॥ ॐ मः रः तं अंगुष्ठाभ्यां नमः ॥ ॐ मः रः तं तर्जनीभ्यां नमः ॥ ॐ मः रः तं मध्यमाभ्यां नमः ॥ ॐ मः रः तं अनामिकाभ्यां नमः ॥ ॐ मः रः तं कनिष्ठिकाभ्यां नमः ॥ ॐ मः रः तं करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः ॥ अथ षडंगन्यासः ॥ ॐ मः रः तं हृदयाय नमः ॥ ॐ मः रः तं शिरसे स्वाहा ॥ ॐ मः रः तं शिखायै वषट् ॥ ॐ मः रः तं कवचाय हुम् ॥ ॐ मः रः तं नेत्रत्रयाय वौषट् ॥ ॐ मः रः तं

अस्त्राय फट् ॥ ॐ मः रः तं इति मंत्रेण दिग्बन्धः॥ ॥ अथ ध्यानम् ॥ विभीषणो महाभागश्चतुर्भिर्मन्त्रिभिः सह । आगत्य गगने रामसंमुखे समवस्थितः ॥ १ ॥ इति ध्यात्वा च श्रीरामचरितं पठ्यते तदा ॥ इति युद्धकांडे तृतीयसर्गे संकल्पादिन्यासध्यानजपविधिः ॥ २ ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ विभीषणो महाभागश्चतुर्भिर्मन्त्रिभिः सह । आगत्य गगने रामसंमुखे समवस्थितः॥ १॥उच्चैरुवाच भोः स्वामिन् राम राजीवलोचन । रावणस्यानुजोऽहं ते दारहर्तुर्विभीषणः ॥ २ ॥ नाम्ना भ्रात्रा निरस्तोऽहं त्वामेव शरणं गतः । हितमुक्तं मया देव तस्य चाविदितात्मनः ॥ ३ ॥ सीतां रामाय वैदेहीं प्रेषयेति पुनः पुनः । उक्तोऽपि न शृणोत्येष कालपाशवशं गतः ॥ ४ ॥ हंतुं मां खड्गमादाय प्राद्रवद्राक्षसाधमः । ततोऽचिरेण सचिवैश्चतुर्भिः सहितो भयात् ॥ ५ ॥ त्वामेव भवमोक्षाय मुमुक्षुः शरणं गतः । विभीषणवचः श्रुत्वा सुग्रीवो वाक्यमब्रवीत् ॥ ॥ ६ ॥ विश्वासार्हो न ते राम मायावी राक्षसाधमः । सीताहर्तुर्विशेषेण रावणस्यानुजो बली ॥ ७॥ मंत्रिभिः सायुधस्मान् विवरे निहनिष्यति । तदाज्ञापय

मे देव वानरैर्हन्यतामयम् ॥ ८ ॥ ममैवं भाति ते राम बुद्ध्या किं निश्चितं वद । श्रुत्वा सुग्रीववचनं रामः सस्मितमब्रवीत् ॥ ९ ॥ यदीच्छामि कपिश्रेष्ठ लोकान्सर्वान्सहेश्वरान् । निमिषार्धेन संहन्यां सृजामि निमिषार्धतः ॥ १० ॥ अतो मयाभयं दत्तं शीघ्रमानय राक्षसम् ॥ ११ ॥ सकृदेव प्रपन्नाय तवास्मीति च याचते । अभयं सर्वभूतेभ्यो ददाम्येतद्व्रतं मम ॥ १२ ॥ रामस्य वचनं श्रुत्वा सुग्रीवो हृष्टमानसः । विभीषणमथानाय्य दर्शयामास राघवम् ॥ १३ ॥ विभीषणस्तु साष्टांगं प्रणिपत्य रघूत्तमम् । हर्षगद्गदया वाचा भक्त्या च परयान्वितः ॥१४॥ रामं श्यामं विशालाक्षं प्रसन्नमुखपंकजम् । धनुर्बाणधरं शांतं लक्ष्मणेन समन्वितम् ॥ १५ ॥ कृतांजलिपुटो भूत्वा स्तोतुं समुपचक्रमे ॥ १६ ॥ विभीषण उवाच ॥ नमस्ते राम राजेंद्र नमः सीतामनोरम । नमस्ते चण्डकोदंड नमस्ते भक्तवत्सल ॥ १७ ॥ नमोऽनंताय शान्ताय रामायामिततेजसे । सुग्रीवमित्राय च ते रघूणां पतये नमः ॥ १८ ॥ जगदुत्पत्तिनाशानां कारणाय महात्मने । त्रैलोक्यगुरवेऽनादिगृहस्थाय नमो नमः ॥

॥ १९ ॥ त्वमादिर्जगतां राम त्वमेव स्थितिकारणम् । त्वमंते निधनस्थानं स्वेच्छाचारस्त्वमेव हि ॥ २० ॥ चराचराणां भूतानां बहिरंतश्च राघव । व्याप्य-व्यापकरूपेण भवान् भाति जगन्मयः ॥२१॥ त्वन्मायया हृतज्ञाना नष्टात्मानो विचेतसः । गतागतं प्रपद्यंते पापपुण्यवशात्सदा ॥ २२ ॥ तावत्सत्यं जगद्भाति शुक्तिकारजतं यथा । यावन्न ज्ञायते ज्ञानचेतसा नान्यगामिना॥२३॥त्वदज्ञाना-त्सदा युक्ताः पुत्रदारगृहादिषु । रमन्ते विषयान्सर्वानंते दुःखप्रदान्विभो ॥२४॥ त्वमिन्द्रोऽग्निर्यमो रक्षो वरुणश्च तथानिलः । कुबेरश्च तथा रुद्रस्त्वमेव पुरुषो-त्तम ॥२५॥ त्वमणोरप्यणीयांश्च स्थूलात्स्थूलतरः प्रभो । त्वं पिता सर्वलोका-नां माता धाता त्वमेव हि ॥ २६ ॥ आदिमध्यांतरहितः परिपूर्णोऽच्युतोऽव्ययः । त्वं पाणिपादरहितश्चक्षुःश्रोत्रविवर्जितः ॥ २७ ॥ श्रोता द्रष्टा ग्रहीता च जव-नस्त्वं खरान्तकः । कोशेभ्यो व्यतिरिक्तस्त्वं निर्गुणो निरुपाश्रयः ॥ २८ ॥ निर्विकल्पो निर्विकारो निराकारो निरीश्वरः । षड्भावरहितोऽनादिः पुरुषः प्रकृतेः परः ॥ २९ ॥ मायया गृह्यमाणस्त्वं मनुष्य इव भाव्यसे । ज्ञात्वा

त्वां निर्गुणमजं वैष्णवा मोक्षगामिनः ॥ ३० ॥ अहं त्वत्पादसद्भक्तिनिः-श्रेणीं प्राप्य राघव । इच्छामि ज्ञानयोगाख्यं सौधमारोढुमीश्वर ॥ ३१ ॥ नमः सीतापते राम नमः कारुणिकोत्तम ॥ रावणारे नमस्तुभ्यं त्राहि मां भवसागरात् ॥ ३२ ॥ ततः प्रसन्नः प्रोवाच श्रीरामो भक्तवत्सलः । वरं वृणीष्व भद्रं ते वांछितं वरदोऽस्म्यहम् ॥ ३३ ॥ ॥ विभीषण उवाच ॥ धन्योऽस्मि कृतकृत्योऽस्मि कृतकार्योऽस्मि राघव । त्वत्पाददर्शनादेव विमुक्तोऽस्मि न संशयः ॥ ३४ ॥ नास्ति मत्सदृशो धन्यो नास्ति मत्सदृशः शुचिः । नास्ति मत्सदृशो लोके राम त्वन्मूर्तिदर्शनात् ॥ ३५ ॥ कर्म-बंधविनाशाय त्वज्ज्ञानं भक्तिलक्षणम् । त्वद्ध्यानं परमार्थं च देहि मे रघुनन्दन ॥ ३६ ॥ न याचे राम राजेंद्र सुखं विषयसंभवम् । त्वत्पादकमले सक्ता भक्तिरेव सदास्तु मे ॥ ३७ ॥ ओमित्युक्त्वा पुनः प्रीतो रामः प्रोवाच राक्षसम् । शृणु वक्ष्यामि ते भद्र रहस्यं मम निश्चितम् ॥ ३८ ॥ मद्भक्तानां प्रशांतानां योगिनां वीतरागिणाम् । हृदये सीतया नित्यं वसाम्यत्र न संशयः ॥ ३९ ॥

तस्मात्त्वं सर्वदा शांतः सर्वकल्मषवर्जितः। मां ध्यात्वा मोक्ष्यसे नित्यं घोरसंसारसागरात् ॥ ४० ॥ स्तोत्रमेतत्पठेद्यस्तु लिखेद्यः शृणुयादपि। मत्प्रीतये ममाभीष्टं सारूप्यं समवाप्नुयात् ॥४१॥ इत्युक्त्वा लक्ष्मणं प्राह श्रीरामो भक्तभक्तिमान् । पश्यत्विदानीमेवैष मम संदर्शने फलम् ॥ ४२ ॥ लंकाराज्येऽभिषेक्ष्यामि जलमानय सागरात् । यावच्चन्द्रश्च सूर्यश्च यावत्तिष्ठति मेदिनी ॥ ४३ ॥ यावन्मम कथा लोके तावद्राज्यं करोत्यसौ । इत्युक्त्वा लक्ष्मणेनांबु ह्यानाय्य कलशेन तम् ॥ ४४ ॥ लंकाराज्याधिपत्यार्थमभिषेकं रमापतिः । कारयामास सचिवैर्लक्ष्मणेन विशेषतः ॥४५॥ साधुसाध्विति ते सर्वे वानरास्तुष्टुवुर्भृशम् ॥ सुग्रीवोऽपि परिष्वज्य विभीषणमथाब्रवीत् ॥ ४६ ॥ बिभीषण वयं सर्वे रामस्य परमात्मनः । किंकरास्तत्र मुख्यस्त्वं भक्त्या रामपरिग्रहात् । रावणस्य विनाशे त्वं साहाय्यं कर्तुमर्हसि ॥ ४७ ॥ ॥ बिभीषण उवाच ॥ अहं कियान्सहायत्वे रामस्य परमात्मनः । किंतु दास्यं करिष्येऽहं भक्त्या शक्त्यात्ममायया ॥ ४८ ॥ दशग्रीवेण संदिष्टः शुको नाम महासुरः । संस्थितो ह्यंबरे वाक्यं सुग्रीवमिदम-

ब्रवीत् ॥ ४९ ॥ त्वामाह रावणो राजा भ्रातरं राक्षसाधिपः । महाकुलप्रसूतस्त्वं राजासि वनचारिणाम् ॥ ५० ॥ मम भ्रातृसमानस्त्वं तव नास्त्यर्थविप्लवः । अहं यदहरं भार्यां राजपुत्रस्य किं तव ॥ ५१ ॥ किष्किन्धां याहि हरिभिर्लंका शक्या न दैवतैः । प्राप्तुं किं मानवैरल्पसत्त्वैर्वानरयूथपैः ॥ ५२ ॥ तं प्रापयंतं वचनं तूर्णमुत्प्लुत्य वानराः । प्रापद्यंत तदा क्षिप्रं निहंतुं दृढमुष्टिभिः ॥ ५३ ॥ वानरैर्हन्यमानस्तु शुको राममथाब्रवीत् । न दूतान् घ्नंति राजेंद्र वानरान्वारय प्रभो ॥ ५४ ॥ रामः श्रुत्वा तदा वाक्यं शुकस्य परिदेवितम् । मावधिष्टेति रामस्तान्वारयामास वानरान् ॥ ५५ ॥ पुनरंबरमासाद्य शुकः सुग्रीवमब्रवीत् । ब्रूहि राजन्दशग्रीवं किं वक्ष्यामि व्रजाम्यहम् ॥ ५६ ॥ सुग्रीव उवाच ॥ यथा वाली मम भ्राता तथा त्वं राक्षसाधम । हंतव्यस्त्वं मया यत्नात्सपुत्रबलवाहनः ॥ ५७ ॥ ब्रूहि मे रामचंद्रस्य भार्यां हृत्वा क्व यास्यसि । ततो रामाज्ञया धृत्वा शुकं बध्वान्वरक्षयत् ॥ ५८ ॥ शार्दूलोऽपि ततः पूर्वं दृष्ट्वा कपिबलं महत् । यथावत्कथयामास रावणाय स राक्षसः ॥ ५९ ॥ दीर्घचिंतापरो भूत्वा निःश्व-

सन्त्रास मंदिरे । ततः समुद्रमावेक्ष्य रामो रक्तांतलोचनः ॥ ६० ॥पश्य लक्ष्मण दुष्टोऽसौ वारिधिर्मामुपागतम् । नाभिनन्दति दुष्टात्मा दर्शनार्थं ममानघ ॥ ॥ ६१ ॥ जानाति मानुषोऽयं मे किं करिष्यति वानरैः ॥ अद्य पश्य महाबाहो शोषयिष्यामि वारिधिम् ॥ ६२ ॥ पादेनैव गमिष्यंति वानरा विगतज्वराः । इत्युक्त्वा क्रोधताम्राक्ष आरोपितधनुर्धरः ॥ ६३ ॥ तूणीराद्बाणमादाय कालाग्निसदृशप्रभम् । संधार्य चापमाकृष्य रामो वाक्यमथाब्रवीत् ॥ ६४ ॥ पश्यंतु सर्वभूतानि रामस्य शरविक्रमम् । इदानीं भस्मसात्कुर्यां समुद्रं सरितां पतिम् ॥ ६५ ॥ एवं ब्रुवति रामे तु सशैलवनकानना । चचाल वसुधा द्यौश्च दिशश्च तमसावृताः॥ ६६ ॥ चुक्षुभे सागरो वेलां भयाद्योजनमत्यगात । तिमिनक्रझषा मीनाः प्रतप्ताः परितत्रसुः ॥६७॥ एतस्मिन्नंतरे साक्षात्सागरो दिव्यरूपवधृक् । दिव्याभरणसंपन्नः स्वभासा भासयन् दिशः ॥ ६८ ॥ स्वांतस्थदिव्यरत्नानि कराभ्यां परिगृह्य सः । पादयोः पुरतः क्षिप्त्वा रामस्योपायनं बहु ॥ ६९ ॥ दंडवत्प्रणिपत्याह रामं रक्तांतलोचनम् । त्राहि त्राहि जगन्नाथ राम त्रैलोक्य-

रक्षक ॥ ७० ॥ जडोऽहं राम ते सृष्टः सृजता निखिलं जगत्। स्वभावमन्यथा कर्तुं कः शक्तो देवनिर्मितम् ॥ ७१ ॥ स्थूलानि पंचभूतानि जडान्येव स्वभावतः । सृष्टानि भवतैतानि त्वदाज्ञां लंघयंति न ॥ ७२ ॥ तामसादहमो राम भूतानि प्रभवंति हि । कारणानुगमात्तेषां जडत्वं तामसं स्वतः ॥ ७३ ॥ निर्गुणस्त्वं निराकारो यदा मायागुणान्प्रभो । लीलयांगीकरोषि त्वं तदा वैराजनामवान् ॥ ७४ ॥ गुणात्मनो विराजश्च सत्त्वाद्देवा बभूविरे । रजोगुणात्प्रजेशाद्या मन्योर्भूतपतिस्तव ॥ ७५ ॥ त्वामहं मायया छन्नं लीलया मानुषाकृतिम् ॥ ७६ ॥ जडबुद्धिर्जडो मूर्खः कथं जानामि निर्गुणम्। दंड एव हि मूर्खाणां सन्मार्गप्रापकः प्रभो ॥ ७७ ॥ भूतानाममरश्रेष्ठ पशूनां लगुडो यथा । शरणं ते व्रजामीश शरण्यं भक्तवत्सलं ॥ अभयं देहि मे राम लंकामार्गं ददामि ते ॥ ७८ ॥ श्रीराम उवाच ॥ अमोघोऽयं महाबाणः कस्मिन्देशे निपात्यताम् । लक्ष्यं दर्शय मे शीघ्रं बाणस्यामोघपातिनः ॥ ७९ ॥ रामस्य वचनं श्रुत्वा करे दृष्ट्वा महाशरम् । महोदधिर्महातेजा राघवं वाक्यमब्रवीत् ॥ ८० ॥ रामोत्तर-

प्रदेशे तु द्रुमकुल्य इति श्रुतः । प्रदेशस्तत्र बहवः पापात्मानो दिवानिशम् ॥ ॥ ८१ ॥ बाधंते मां रघुश्रेष्ठ तत्र ते पात्यतां शरः । रामेण सृष्टो बाणस्तु क्षणा दाभीरमंडलम् ॥ ८२ ॥ हत्वा पुनः समागत्य तूणीरे पूर्ववत्स्थितः । ततोऽब्रवीद्रघुश्रेष्ठं सागरो विनयान्वितः ॥ ८३ ॥ नलः सेतुं करोत्वस्मिन् जले मे विश्वकर्मणः । सुतो धीमान् समर्थोऽस्मिन्कार्ये लब्धवरो हरिः ॥ ८४ ॥ कीर्तिं जानंतु ते लोकाः सर्वलोकमलापहाम् । इत्युक्त्वा राघवं नत्वा ययौ सिंधुरदृश्यताम् ॥८५॥ ततो रामस्तु सुग्रीवलक्ष्मणाभ्यां समन्वितः । नलमाज्ञापयच्छीघ्रं वानरैः सेतुबंधने ॥ ८६ ॥ ततोऽतिहृष्टः प्लवगेंद्रयूथपैर्महानगेंद्रप्रतिमैर्युतो नलः ॥ बबंध सेतुं शतयोजनायतं सुविस्तृतं पर्वतपादपैर्दृढम् ॥ ८७ ॥ इति श्रीमदध्यात्मरामायणे उमाम० युद्धकांडे तृतीयः सर्गः ॥ ३ ॥

॥ अथ युद्धकांडे चतुर्थसर्गे संकल्पादिन्यासध्यानजपक्रमः ॥

ॐ अस्य श्रीमदध्यात्मरामायणे युद्धकांडे चतुर्थसर्गस्य श्रीभगवान् बादरायण ऋषिः ॥ गायत्री छन्दः ॥ ॐ नमोनारायणो देवता ॥ श्रीलक्ष्मीबी-

जम् ॥ परमा शक्तिः ॥ अव्यक्तं कीलकम् ॥ अमुकसंपुटीकरणसिद्ध्यर्थममुकमंत्रलोमविलोमसंपुटीकरणषोडशाध्याये मंत्राष्टाक्षरसंयुक्तं चतुर्थसर्गे न्यासध्यानजपमहं करिष्ये ॥ ॥ अथ करन्यासः ॥ ॐ मः रः शं अङ्गुष्ठाभ्यां नमः ॥ ॐ मः रः शं तर्जनीभ्यां नमः ॥ ॐ मः रः शं मध्यमाभ्यां नमः ॥ ॐ मः रः शं अनामिकाभ्यां नमः ॥ ॐ मः रः शं कनिष्ठिकाभ्यां नमः ॥ ॐ मः रः शं करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः ॥ अथ षडंगन्यासः ॥ ॐ मः रः शं हृदयाय नमः॥ॐमः रः शं शिरसे स्वाहा ॥ ॐमः रः शं शिखायै वषट् ॥ ॐ मः रः शं कवचाय हुम् ॥ ॐ मः रः शं नेत्रत्रयाय वौषट् ॥ ॐ मः रः शं अस्त्राय फट्॥ ॐ मः रः शं इति मंत्रेण दिग्बंधः॥ अथ ध्यानम्॥ सेतुमारभमाणस्तु तत्र रामेश्वरं शिवम् ॥ संस्थाप्य पूजयित्वाह रामो लोकहिताय च ॥ १ ॥ इति ध्यात्वा च श्रीरामचरितं पठ्यते तदा ॥ ॥ इति युद्धकांडे चतुर्थसर्गे संकल्पादिन्यासध्यानजपविधिः ॥ ४ ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ सेतुमारभमाणस्तु तत्र रामेश्वरं शिवम् । संस्थाप्य पूजयित्वाह रामो लोकहिताय च ॥ १ ॥

प्रणमेत्सेतुबंध यो दृष्ट्वा रामेश्वरं शिवम् ॥ ब्रह्महत्यादिपापेभ्यो मुच्यते मदनुग्रहात् ॥२॥ सेतुबंधे नरः स्नात्वा दृष्ट्वा रामेश्वरं हरम् । संकल्पनियतो भूत्वा गत्वा वाराणसीं नरः ॥ ३ ॥ आनीय गंगासलिलं रामेशमभिषिच्य च । समुद्रे क्षिप्ततद्भारो ब्रह्म प्राप्नोत्यसंशयम् ॥ ४ ॥ कृतानि प्रथमेनाह्ना योजनानि चतुर्दश । द्वितीयेन तथा चाह्ना योजनानि तु विंशतिः ॥ ५ ॥ तृतीयेन तथा चाह्ना योजनान्येकविंशतिः । चतुर्थेन तथा चाह्ना द्वाविंशतिरिति श्रुतम् ॥ ॥ ६ ॥ पंचमेन त्रयोविंशद्योजनानि समंततः । बबंध सागरे सेतुं नलो वानरसत्तमः ॥ ७ ॥ तेनैव जग्मुः कपयो योजनानां शतं द्रुतम् । असंख्याताः सुवेलाद्रिं रुरुधुः प्लवगोत्तमाः ॥८॥ आरुह्य मारुतिं रामो लक्ष्मणोऽप्यंगदं तथा । दिदृक्षू राघवो लंकामारुरोहाचलं महत् ॥ ९ ॥ दृष्ट्वा लंकां सुविस्तीर्णां नानाचित्रध्वजाकुलाम् । चित्रप्रासादसंबाधां स्वर्णप्राकारतोरणाम् ॥ १० ॥ परिखाभिः शतघ्नीभिः संक्रमैश्च विराजिताम् । प्रासादोपरि विस्तीर्णप्रदेशे दशकन्धरः ॥ ११ ॥ मंत्रिभिः सहितो वीरैः किरीटदशकोज्ज्वलः । नीलाद्रिशिख-

राकारः कालमेघसमप्रभः ॥ १२ ॥ रत्नदंडैः सितच्छत्रैरनेकैः परिशोभितः । एतस्मिन्नंतरे बद्धो मुक्तो रामेण वै शुकः ॥ १३ ॥ वानरैस्ताडितः सम्यक् दशाननमुपागतः । प्रहसन् रावणः प्राह पीडितः किं परैः शुक ॥ १४ ॥ रावणस्य वचः श्रुत्वा शुको वचनमब्रवीत् । सागरस्योत्तरे तीरेऽब्रुवं ते वचनं यथा । तत उत्प्लुत्य कपयो गृहीत्वा मां क्षणात्ततः ॥ १५ ॥ मुष्टिभिर्नखदंतैश्च हंतुं लोप्तुं प्रचक्रमुः । ततो मां राम रक्षेति क्रोशंतं रघुपुंगवः ॥ १६ ॥ विसृज्यतामिति प्राह विसृष्टोऽहं कपीश्वरैः। ततोऽहमागतो भीत्या दृष्ट्वा तद्वानरं बलम् ॥ १७ ॥ राक्षसानां बलौघस्य वानरेंद्रबलस्य च । नैतयोर्विद्यते संधिर्देवदानवयोरिव ॥ १८ ॥ पुरप्राकारमायांति क्षिप्रमेकतरं कुरु । सीतां वास्मै प्रयच्छाशु युद्धं वा दीयतां प्रभो ॥ १९ ॥ मामाह रामस्त्वं ब्रूहि रावणं मद्वचः शुक । यद्बलं च समाश्रित्य सीतां मे हृतवानसि ॥ २० ॥ तद्दर्शय यथाकामं ससैन्यः सहबांधवः । श्वःकाले नगरीं लंकां सप्राकारां सतोरणाम् ॥ २१ ॥ राक्षसं च बलं पश्य शरैर्विध्वंसितं मया । घोररोषमहं मोक्ष्ये बलं धारय

रावण ॥ २२ ॥ इत्युक्त्वोपररामाथ रामः कमललोचनः । एकस्थानगता यत्र चत्वारः पुरुषर्षभाः ॥ २३ ॥ श्रीरामो लक्ष्मणश्चैव सुग्रीवश्च विभीषणः । एत एव समर्थास्ते लंकां नाशयितुं प्रभो ॥ २४ ॥ उत्पाट्य भस्मीकरणे सर्वे तिष्ठन्तु वानराः । तस्य यादृग् बलं दृष्टं रूपं प्रहरणानि च ॥ २५ ॥ वधिष्यति पुरं सर्वमेकस्तिष्ठंतु ते त्रयः । पश्य वानरसेनां तामसंख्यातां प्रपूरिताम् ॥ ॥ २६ ॥ गर्जंति वानरास्तत्र पश्य पर्वतसन्निभाः । न शक्यास्ते गणयितुं प्राधान्येन ब्रवीमि ते ॥ २७ ॥ एष योऽभिमुखो लंकां नदंस्तिष्ठति वानरः । यूथपानां सहस्राणां शतेन परिवारितः ॥ २८ ॥ सुग्रीवसेनाधिपतिर्नीलो नामाग्निनंदनः । एष पर्वतशृंगाभः पद्मकिंजल्कसन्निभः ॥ २९ ॥ स्फोटयत्यभिसंरब्धो लांगूलं च पुनः पुनः । युवराजोऽङ्गदो नाम वालिपुत्रोऽतिवीर्यवान् ॥ ३० ॥ नेयें दृष्टा जनकजा रामस्यातीव वल्लभा । हनूमानेष विख्यातो हतो येन तवात्मजः ॥ ॥३१॥ श्वेतो रजतसंकाशो महाबुद्धिपराक्रमः । तूर्णं सुग्रीवमागम्य पुनर्गच्छति वानरः ॥ ३२ ॥ यस्त्वेष सिंहसंकाशः पश्यत्यतुलविक्रमः । रंभो नाम

महासत्त्वो लंकां नाशयितुं क्षमः ॥ ३३ ॥ एष पश्यति यो लंकां दिधक्षन्निव वानरः । शरभो नाम राजेंद्र कोटियूथपनायकः ॥ ३४ ॥ पनसश्च महावीर्यो मैंदश्च द्विविदस्तथा । नलश्च सेतुकर्ताऽसौ विश्वकर्मसुतो बली ॥ ३५ ॥ वानराणां वर्णने वा संख्याने वा क ईश्वरः । शूराः सर्वे महाकायाः सर्वे युद्धाभिकांक्षिणः ॥ ३६ ॥ शक्ताः सर्वे चूर्णयितुं लंकां रक्षोगणैः सह । एतेषां बलसंख्यानं प्रत्येकं वच्मि ते शृणु ॥ ३७ ॥ एषां कोटिसहस्राणि नव पंच च सप्त च । तथा शंखसहस्राणि तथार्बुदशतानि च ॥३८॥ सुग्रीवसचिवानां ते बलमेतत्प्रकीर्तितम् । अन्येषां तु बलं नाहं वक्तुं शक्तोऽस्मि रावण ॥३९॥ रामो न मानुषः साक्षादादिनारायणः परः । सीता साक्षाज्जगद्धेतुश्चिच्छक्तिर्जगदात्मिका ॥ ४० ॥ ताभ्यामेव समुत्पन्नं जगत्स्थावरजंगमम् । तस्माद्रामश्च सीता च जगतस्तस्थुषश्च तौ ॥४१॥ पितरौ पृथिवीपाल तयोर्वैरी कथं भवेत् । अजानता त्वयाऽऽनीता जगन्मातैव जानकी ॥ ४२ ॥ क्षणनाशिनि संसारे शरीरे क्षणभंगुरे । पंचभूतात्मके राजंश्चतुर्विंशतितत्त्वके ॥ ४३ ॥ मलमांसा-

स्थिदुर्गंधभूयिष्ठेऽहंकृतालये। कैवास्था व्यतिरिक्तस्य काये तव जडात्मके ॥ ॥ ४४ ॥ यत्कृते ब्रह्महत्यादिपातकानि कृतानि ते। भोगभोक्त्वा तु यो देहः स देहोऽत्र पतिष्यति ॥ ४५ ॥ पुण्यपापे समायातो जीवेन सुखदुःखयोः। कारणे देहयोगादिनाऽऽत्मनः कुरुतोऽनिशम् ॥ ४६ ॥ यावद्देहोऽस्मि कर्तास्मीत्यात्माऽहं कुरुतेऽवशः। अध्यासात्तावदेव स्याज्जन्मनाशादिसंभवः ॥ ४७ ॥ तस्मात्त्वं त्यज्य देहादावभिमानं महामते। आत्माऽतिनिर्मलः शुद्धो विज्ञानात्माऽचलोऽव्ययः ॥४८॥ स्वज्ञानवशतो बंधं प्रतिपद्य विमुच्यते। तस्मात्त्वं शुद्धभावेन ज्ञात्वात्मानं सदा स्मर ॥ ४९ ॥ विरतिं भज सर्वत्र पुत्रदारगृहादिषु। निरयेष्वपि भोगः स्याच्छ्वसूकरतनावपि ॥ ५० ॥ देहं लब्ध्वा विवेकाढ्यं द्विजत्वं च विशेषतः। तत्रापि भारते वर्षे कर्मभूमौ सुदुर्लभम् ॥ ५१ ॥ को विद्वानात्मसात्कृत्वा देहं भोगानुगो भवेत्। अतस्त्वं ब्राह्मणो भूत्वा पौलस्त्यतनयश्च सन् ॥ ५२ ॥ अज्ञानीव सदा भोगाननुधावसि किं मुधा। इतः परं वा त्यक्त्वा त्वं सर्वसंगं समाश्रय ॥ ५३ ॥ राममेव परात्मानं भक्तिभावेन सर्वदा। सीतां

समर्प्य रामाय तत्पादानुचरो भव ॥ ५४ ॥ विमुक्तः सर्वपापेभ्यो विष्णुलोकं प्रयास्यसि । नोचेद्गमिष्यसेऽधोधः पुनरावृत्तिवर्जितः । अंगीकुरुष्व मद्वाक्यं हितमेव वदामि ते ॥ ५५ ॥ सत्संगतिं कुरु भजस्व हरिं शरण्यं श्रीराघवं मरकतोपलकांतिकांतम् । सीतासमेतमनिशं धृतचापबाणं सुग्रीवलक्ष्मणविभीषणसेवितांघ्रिम् ॥ ५६ ॥ इति श्रीमदध्यात्मरामायणे उमामहेश्वरसं० युद्धकांडे चतुर्थः सर्गः ॥ ४ ॥

॥ अथ युद्धकांडे पंचमसर्गे संकल्पादिन्यासध्यानजपक्रमः ॥

ॐ अस्य श्रीमदध्यात्मरामायणे युद्धकांडे पंचमसर्गस्य श्रीभगवान् बादरायण ऋषिः॥गायत्री छंदः॥ॐनमोनारायणोदेवता॥श्रीलक्ष्मीर्बीजम् ॥ परमाशक्तिः॥ अव्यक्तं कीलकम् ॥ अमुकसंपुटीकरणसिद्ध्यर्थममुकमंत्रलोमविलोमसंपुटीकरणषोडशाध्याये मंत्राष्टाक्षरसंयुक्तं पंचमसर्गे न्यासध्यानजपमहं करिष्ये । ॥ अथ करन्यासः ॥ ॐ मः रः त्रुं अंगुष्ठाभ्यां नमः ॥ ॐ मः रः त्रुं तर्जनीभ्यां नमः ॥ ॐ मः रः त्रुं मध्यमाभ्यां नमः ॥ ॐमः रः त्रुं अनामिकाभ्यां नमः ॥ ॐ

मः रः त्रुं करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः॥ अथ षडंगन्यासः ॥ ॐ मः रः त्रुं हृदयाय नमः ॥ ॐ मः रः त्रुं शिरसे स्वाहा ॥ ॐ मः रः त्रुं शिखायै वषट् ॥ ॐ मः रः त्रुं कवचाय हुम् ॥ ॐ मः रः त्रुं नेत्रत्रयाय वौषट् ॥ ॐ मः रः त्रुं अस्त्राय फट् ॥ ॐ मः रः त्रुं इति मंत्रेण दिग्बंधः ॥ अथ ध्यानम् ॥ श्रुत्वा शुक-मुखोद्गीतं वाक्यमज्ञाननाशनम् ॥ रावणः क्रोधताम्राक्षो दहन्निव तम-ब्रवीत् ॥ १ ॥ इति ध्यात्वा च श्रीरामचरितं पठ्यते तदा ॥ इति युद्धकांडे पंचमसर्गे न्यासध्यानजपविधिः ॥ ५ ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ श्रुत्वा शुक-मुखोद्गीतं वाक्यमज्ञाननाशनम् । रावणः क्रोधताम्राक्षो दहन्निव तमब्रवीत् ॥ ॥ १ ॥ अनुजीव्य सुदुर्बुद्धे गुरुवद्भाषसे कथम् । शासिताहं त्रिजगतां त्वं मां शिक्षन्न लज्जसे ॥ २ ॥ इदानीमेव हन्मि त्वां किंतु पूर्वकृतं तव । स्मरामि तेन रक्षामि त्वां यद्यपि वधोचितम् ॥ ३ ॥ इतो गच्छ विमूढ त्वमेवं श्रोतुं न मे क्षमम् । महाप्रसाद इत्युक्त्वा वेपमानो गृहं ययौ ॥४॥ शुकोऽपि ब्राह्मणः पूर्वं ब्रह्मिष्ठो ब्रह्मवित्तमः । वानप्रस्थविधानेन वने तिष्ठन्

स्वकर्मकृत् ॥ ५ ॥ देवानामभिवृद्ध्यर्थं विनाशाय सुरद्विषाम् । चकार यज्ञविततिमविच्छिन्नां महामतिः ॥ ६ ॥ राक्षसानां विरोधोऽभूच्छुको देवहितोद्यतः । वज्रदंष्ट्र इति ख्यातस्तत्रैको राक्षसो महान् ॥ ७ ॥ अंतरं प्रेप्सुरातिष्ठच्छुकापहरणोद्यतः । कदाचिदागतोऽगस्त्यस्तस्याश्रमपदं मुनः ॥ ८ ॥ तेन संपूजितोऽगस्त्यो भोजनार्थं निमंत्रितः । गते स्नातुं मुनौ कुंभसंभवे प्राप्य चांतरम् ॥ ९ ॥ अगस्त्यरूपधृक् सोऽपि राक्षसः शुकमब्रवीत् । यदि दास्यसि मे ब्रह्मन् भोजनं देहि सामिषम् ॥ १० ॥ बहुकालं न भुक्तं मे मांसं छागांगसंभवम् । तथेति कारयामास मांसभोज्यं सविस्तरम् ॥ ११ ॥ उपविष्टे मुनौ भोक्तुं राक्षसोऽतीव सुंदरम् । शुकभार्यावपुर्धृत्वा तां चांतर्मोहयन् खलः ॥ १२ ॥ नरमांसं ददौ तस्मै सुपक्वं बहुविस्तरम् । दत्त्वैवांतर्दधे रक्षस्ततो दृष्ट्वा चुकोप सः ॥ १३ ॥ अमेध्यं मानुषं मांसमगस्त्यः शुकमब्रवीत् । अभक्ष्यं मानुषं मांसं दत्तवानसि दुर्मते ॥ १४ ॥ मह्यं त्वं राक्षसो भूत्वा तिष्ठ त्वं मानुषाशनः। इति शप्तः पुरो भीत्या प्राहागस्त्यं मुने त्वया॥१५॥

इदानीं भाषितं मेऽद्य मांसं देहीति विस्तरम् । तथैव दत्तं मे देव किंमे शापं प्रदास्यसि ॥ १६ ॥ श्रुत्वा शुक्रस्य वचनं मुहूर्तं ध्यानमास्थितः । ज्ञात्वा रक्षःकृतं सर्वं ततः प्राह शुकं सुधीः ॥ १७ ॥ तवापकारिणा सर्वं राक्षसेन कृतं त्विदम् । अविचार्यैव मे दत्तः शापस्ते मुनिसत्तम ॥ १८ ॥ तथापि मे वचोऽमोघमेवमेव भविष्यति । राक्षसं वपुरास्थाय रावणस्य सहायकृत् ॥ १९ ॥ तिष्ठ तावद्यदा रामो दशाननवधाय हि । आगमिष्यति लंकायाः समीपं वानरैः सह ॥२०॥ प्रेषितो रावणेन त्वं चारो भूत्वा रघूत्तमम् । दृष्ट्वा शापाद्विनिर्मुक्तो बोधयित्वा च रावणम् ॥ २१ ॥ तत्त्वज्ञानं ततो मुक्तः परं पदमवाप्स्यसि । इत्युक्तोऽगस्त्यमुनिना शुको ब्राह्मणसत्तमः ॥ २२ ॥ बभूव राक्षसः सद्यो रावणं प्राप्य संस्थितः । इदानीं चाररूपेण दृष्ट्वा रामं सहानुजम् ॥ २३ ॥ रावणं तत्त्वविज्ञानं बोधयित्वा पुनर्द्रुतम् । पूर्ववद्ब्राह्मणो भूत्वा स्थितो वैखानसैः सह॥ ॥२४॥ ततः समागमद्वृद्धो माल्यवान् राक्षसो महान् । बुद्धिमान्नीतिनिपुणो राज्ञो मातुः प्रियः पिता ॥२५॥ प्राह तं राक्षसं वीरं प्रशांतेनांतरात्मना । शृणु

राजन्वचो मेऽद्य श्रुत्वा कुरु यथेप्सितम् ॥ २६ ॥ यदा प्रविष्टा नगरीं जानकी रामवल्लभा । तदादिपुर्यां दृश्यंते निमित्तानि दशानन ॥२७॥ घोराणि नाशहेतूनि तानि मे वदतः शृणु । खरस्तनितनिर्घोषा मेघा अतिभयंकराः ॥२८॥ शोणितेनाभिवर्षंति लंकामुष्णेन सर्वदा । रुदंति देवलिंगानि स्विद्यंति प्रचलंति च ॥ २९ ॥ कालिका पांडुरैर्दंतैः प्रहसंत्यग्रतः स्थिता । खरा गोषु प्रजायंते मूषका नकुलैः सह ॥३०॥ मार्जारेण तु युध्यंति पन्नगा गरुडेन तु । करालो विकटो मुंडः पुरुषः कृष्णपिंगलः ॥ ३१ ॥ कालो गृहाणि सर्वेषां काले काले त्ववेक्षते । एतान्यन्यानि दृश्यंते निमित्तान्युद्भवंति च ॥३२॥ अतः कुलस्य रक्षार्थं शांतिं कुरु दशानन । सीतां सत्कृत्य सधनां रामायाशु प्रयच्छ भोः ॥ ३३ ॥ रामं नारायणं विद्धि विद्वेषं त्यज राघवे । यत्पादपोतमाश्रित्य ज्ञानिनो भवसागरम् ॥३४॥ तरंति भक्तिपूतांतास्ततो रामो न मानुषः । भजस्व भक्तिभावेन रामं सर्वहृदालयम् ॥ ३५ ॥ यद्यपि त्वं दुराचारो भक्त्या पूतो भविष्यसि । मद्वाक्यं कुरु राजेंद्र कुलकौशलहेतवे ॥ ३६ ॥ तत्तु माल्यवतो वाक्यं हितमुक्तं

दशाननः । न मर्षयति दुष्टात्मा कालस्य वशमागतः ॥ ३७ ॥ मानवं कृपणं राममेकं शाखामृगाश्रयम् । समर्थं मन्यसे केन हीनं पित्रा मुनिप्रियम् ॥ ३८ ॥ रामेण प्रेषितो नूनं भाषसे त्वमनर्गलम् । गच्छ वृद्धोऽसि बंधुस्त्वं सोढं सर्वं त्वयोदितम् ॥ ३९ ॥ इतो मत्कर्णपदवीं दहत्येतद्वचस्तव । इत्युक्त्वा सर्वसचिवैः सहितः प्रस्थितस्तदा ॥ ४० ॥ प्रासादाग्रे समासीनः पश्यन्वानरसैनिकान् । युद्धायायोजयत्सर्वराक्षसान्समुपस्थितान् ॥ ४१ ॥ रामोऽपि धनुरादाय लक्ष्मणेन समाहृतम् । दृष्ट्वा रावणमासीनं कोपेन कलुषीकृतः ॥ ४२ ॥ किरीटिनं समासीनं मंत्रिभिः परिवेष्टितम् । शशांकार्धनिभेनैव बाणेनैकेन राघवः ॥ ४३ ॥ श्वेतच्छत्रसहस्राणि किरीटदशकं तथा । चिच्छेद निमिषार्धेन तदद्भुतमिवाभवत् ॥ ४४ ॥ लज्जितो रावणस्तूर्ण विवेश भवनं स्वकम् । आहूय राक्षसान् सर्वान्प्रहस्तप्रमुखान् खलः ॥ ४५ ॥ वानरैः सह युद्धाय नोदयामास सत्वरः । ततो भेरीमृदंगाद्यैः पणवानकगोमुखैः ॥ ॥४६॥ महिषोष्ट्रैः खरैः सिंहैर्द्वीपिभिः कृतवाहनः । खड्गशूलधनुःपाशयष्टितोम-

रशक्तिभिः ॥ ४७ ॥ लक्षिताः सर्वतो लंकां प्रतिद्वारमुपाययुः । तत्पूर्वमेव रामेण नोदिता वानरर्षभाः॥४८॥उद्यम्य गिरिशृङ्गाणि शिखराणि महांति च । तरूंश्चोत्पाट्य विविधान्युद्धाय हरियूथपाः ॥४९॥प्रेक्षमाणा रावणस्य तान्यनीकानि भागशः । राघवप्रियकामार्थं लंकामारुरुहुस्तदा॥५०॥ ते द्रुमैः पर्वताग्रैश्च मुष्टिभिश्च प्लवंगमाः । ततः सहस्रयूथाश्च कोटियूथाश्च यूथपाः ॥ ५१ ॥ कोटीशतयुताश्चान्ये रुरुधुर्नगरं भृशम् । आप्लुवंतः प्लवंतश्च गर्जंतश्च प्लवंगमाः ॥५२॥ रामो जयत्यतिबलो लक्ष्मणश्च महाबलः । राजा जयति सुग्रीवो राघवेणानुपालितः ॥ ५३ ॥ इत्येवं घोषयंतश्च समं युयुधिरेऽरिभिः । हनूमानंगदश्चैव कुमुदो नील एव च ॥ ५४ ॥ नलश्च शलभश्चैव मैंदो द्विविद एव च । जांबवान्दधिवक्त्रश्च केसरी तार एव च ॥ ५५ ॥ अन्ये च बलिनः सर्वे यूथपाश्च प्लवंगमाः । द्वाराण्युत्प्लुत्य लंकायाः सर्वतो रुरुधुर्भृशम् । तदा वृक्षैर्महाकायाः पर्वताग्रैश्च वानराः ॥ ५६ ॥ निर्जघ्नुस्तानि रक्षांसि नखैर्दंतैश्च वेगिताः । राक्षसाश्च तदा भीमा द्वारेभ्यः सर्वतो रुषा ॥ ५७ ॥ निर्गत्य

भिंदिपालैश्च खङ्गैः शूलैः परश्वधैः । निर्जघ्नुर्वानरानीकं महाकाया महाबलाः ॥ ५८ राक्षसांश्च तथा जघ्नुर्वानरा जितकाशिनः । तदा बभूव समरो मांसशोणितकर्दमः ॥ ५९ ॥ रक्षसां वानराणां च संबभूवाद्भुतोपमः । ते हयैश्च गजैश्चैव रथैः कांचनसन्निभैः ॥ ६० ॥ रक्षोव्याघ्रा युयुधिरे नादयंतो दिशो दश । राक्षसाश्च कपींद्राश्च परस्परजयैषिणः ॥६१॥ राक्षसान्वानरा जघ्नुर्वानरांश्चैव राक्षसाः । रामेण विष्णुना दृष्टा हरयो दिविजांशजाः ॥६२॥बभूवुर्बलिनो हृष्टास्तदा पीतामृता इव । सीताभिमर्शपापेन रावणेनाभिपालितान् ॥ ६३ ॥ हतश्रीकान्हतबलान् राक्षसाञ्जघ्नुरोजसा । चतुर्थांशावशेषेण निहतं राक्षसं बलम् ॥ ६४ स्वसैन्यं निहतं दृष्ट्वा मेघनादोऽथ दुष्टधीः । ब्रह्मदत्तवरः श्रीमानंतर्धानं गतोऽसुरः ॥ ६५ ॥ सर्वास्त्रकुशलो व्योम्नि ब्रह्मास्त्रेण समंततः । नानाविधानि शस्त्राणि वानरानीकमर्दयन्॥६६॥ववर्ष शरजालानि तदद्भुतमिवाभवत । रामोऽपि मानयन्ब्राह्ममस्त्रमस्त्रविदां वरः॥६७॥क्षणं तूष्णीमुवासाथ ददर्श पतितं बलम् । वानराणां रघुश्रेष्ठश्चुकोपानलसन्निभः॥ ६८ ॥

चापमानय सौमित्रे ब्रह्मास्त्रेणासुरं क्षणात्। भस्मी[illegible]रे मे पश्य वलमद्य रघूत्तम ॥६९॥ मेघनादोऽपि तच्छ्रुत्वा रामवाक्यमतं[illegible]तः। तूर्णं जगाम नगरं मायया मायिकोऽसुरः ॥ ७० ॥ पतितं वानरानीकं दृष्ट्वा रामोऽतिदुःखितः। उवाच मारुतिं शीघ्रं गत्वा क्षीरमहोदधिम् ॥ ७१ ॥ तत्र द्रोणगिरि-र्नाम दिव्यौषधिसमुद्भवः। तमानय द्रुतं गत्वा संजीवय महामते ॥ ७२ ॥ वानरौघान्महासत्त्वान्कीर्तिस्ते सुस्थिरा भवेत्। आज्ञाप्रमाणमित्युक्त्वा जगामानिलनंदनः ॥ ७३ ॥ आनीय च गिरिं सर्वान्वानरान्वानरर्षभः। जीवयित्वा पुनस्तत्र स्थापयित्वा ययौ द्रुतम् ॥७४॥ पूर्ववद्भैरवं नादं वानराणां बलौघतः। श्रुत्वा विस्मयमापन्नो रावणो वाक्यमब्रवीत्॥७५॥ राघवो मे महान् शत्रुः प्राप्तो देवविनिर्मितः। हंतुं तं समरे शीघ्रं गच्छंतु मम यूथपाः॥७६॥ मंत्रिणो बांधवाः शूरा ये च मत्प्रियकांक्षिणः। सर्वे गच्छंतु युद्धाय त्वरितं मम शासनात्॥७७॥ ये न गच्छंति युद्धाय भीरवः प्राणविप्लवात्। तान्हनिष्याम्यहं सर्वान्मच्छासनपराङ्मुखान् ॥ ७८ ॥ तच्छ्रुत्वा भयसंत्रस्ता निर्जग्मू रणकोविदाः।

अतिकायः प्रहस्तश्च महानादमहोदरौ॥७९॥देवशत्रुर्निकुंभश्च देवांतकनरांतकौ। अपरे बलिनः सर्वे ययुर्युद्धाय वानरैः॥८०॥ एते चान्ये च बहवः शूराः शतसहस्रशः। प्रविश्य वानरं सैन्यं ममंथुर्बलदर्पिताः ॥ ८१ ॥ भुशुंडीभिंदिपालैश्च बाणैः खड्गैः परश्वधैः। अन्यैश्च विविधैरस्त्रैर्निजघ्नुर्हरियूथपान् ॥८२॥ते पादपैः पर्वताग्रैर्नखदंष्ट्रैश्च मुष्टिभिः। प्राणैर्विमोचयामासुः सर्वराक्षसयूथपान् ॥ ८३ ॥ रामेण निहताः केचित्सुग्रीवेण तथापरे। हनूमता चांगदेन लक्ष्मणेन महात्मना ॥ यूथपैर्वानराणां ते निहताः सर्वराक्षसाः ॥ ८४ ॥ रामतेजः समाविश्य वानरा बलिनोऽभवन्। रामशक्तिविहीनानामेवं शक्तिः कुतो भवेत् ॥ ८५ ॥ सर्वेश्वरः सर्वमयो विधाता मायामनुष्यत्वविडंबनेन। सदा चिदानंदमयोऽपि रामो युद्धादिलीलां वितनोति मायाम् ॥ ८६ ॥ इति श्रीमद० उमामहेश्वरसं० युद्धकांडे पंचमः सर्गः ॥ ५ ॥

॥ अथ युद्धकांडे षष्ठसर्गे संकल्पादिन्यासध्यानजपक्रमः ॥

ॐ अस्य श्रीमदध्यात्मरामायणे युद्धकांडे षष्ठसर्गस्य श्रीभगवान्

बादरायण ऋषिः ॥ गायत्री छंदः ॥ ॐ नमोनारायणो देवता ॥ श्रीलक्ष्मी-बीजम् ॥ परमा शक्तिः ॥ अव्यक्तं कीलकम् ॥ अमुकसंपुटीकरणसि-द्ध्यर्थममुकमंत्रलोमविलोमसंपुटीकरणषोडशाध्याये मंत्राष्टाक्षरसंयुक्तं षष्ठसर्गे न्यासध्यानजपमहं करिष्ये ॥ इति संकल्प्य ॥ अथ करन्यासः ॥ ॐ मः रः ग्रं अंगुष्ठाभ्यां नमः॥ॐ मः रः ग्रं तर्जनीभ्यां नमः॥ॐ मः रः ग्रं मध्यमाभ्यां नमः ॥ ॐ मः रः ग्रं अनामिकाभ्यां नमः ॥ ॐ मः रः ग्रं कनिष्ठिकाभ्यां नमः॥ ॐ मः रः ग्रं करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः ॥ अथ षडंगन्यासः ॥ ॐ मः रः ग्रं हृदयाय नमः ॥ ॐ मः रः ग्रं शिरसे स्वाहा ॥ ॐमः रः ग्रं शिखायै वषट् ॥ ॐ मः रः ग्रं कवचाय हुम् ॥ ॐ मः रः ग्रं नेत्रत्रयाय वौषट् ॥ ॐ मः रः ग्रं अस्त्राय फट् ॥ॐ मः रः ग्रं इति मंत्रेण दिग्बंधः॥ अथ ध्यानम् ॥ श्रुत्वा युद्धे बलं नष्टमतिकायमुखं महत् ॥ रावणो दुःखसंतप्तः क्रोधेन महता वृतः ॥ १ ॥ इति ध्यात्वा च श्रीरामचरितं पठ्यते तदा । इति युद्धकांडे षष्ठसर्गे संकल्पादि-न्यासध्यानजपविधिः॥६॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ श्रुत्वा युद्धे बलं नष्टमतिकाय-

मुखं महत् । रावणो दुःखसंतप्तः क्रोधेन महता वृतः ॥ १ ॥ निधायेन्द्रजितं लंकारक्षणार्थं महाद्युतिः । स्वयं जगाम युद्धाय रामेण सह राक्षसः॥२॥ दिव्यं स्यंदनमारुह्य सर्वशस्त्रास्त्रसंयुतम् । राममेवाभिदुद्राव राक्षसेंद्रो महाबलः॥३॥ वानरान्बहुशो हत्वा बाणैराशीविषोपमैः । पातयामास सुग्रीवप्रमुखान्यूथनायकान् ॥ ४ ॥ गदापाणिं महासत्त्वं तत्र दृष्ट्वा विभीषणम् । उत्ससर्ज महाशक्तिं मयदत्तां विभीषणे ॥ ५ ॥ तामापतंतीमालोक्य विभीषणविघातिनीम् । दत्ताभयोऽयं रामेण वधार्हो नायमासुरः ॥ ६ ॥ इत्युक्त्वा लक्ष्मणो भीमं चापमादाय वीर्यवान् । विभीषणस्य पुरतः स्थितोऽकंप इवाचलः ॥ ७ ॥ सा शक्तिर्लक्ष्मणतनुं विवेशामोघशक्तितः । यावत्यः शक्तयो लोके मायायाः संभवंति हि ॥८॥ तासामाधारभूतस्य लक्ष्मणस्य महात्मनः । मायाशक्त्या भवेत्किं वा शेषांशस्य हरेस्तनोः ॥९॥ तथापि मानुषं भावमापन्नस्तदनुव्रतः । मूर्च्छितः पतितो भूमौ तमादातुं दशाननः ॥ १० ॥ हस्तैस्तोलयितुं शक्तो न बभूवातिविस्मितः । सर्वस्य जगतः सारं विराजं परमेश्वरम्

॥ ११ ॥ कथं लोकाश्रयं विष्णुं तोलयेल्लघुराक्षसः । ग्रहीतुकामं सौमित्रिं रावणं वीक्ष्य मारुतिः ॥ १२ ॥ आजघानोरसि क्रुद्धो वज्रकल्पेन मुष्टिना। तेन मुष्टिप्रहारेण जानुभ्यामपतद्भुवि ॥ १३ ॥ आस्यैश्च नेत्रश्रवणैरुद्वमन् रुधिरं बहु । विघूर्णमाननयनो रथोपस्थ उपाविशत् ॥ १४ ॥ अथ लक्ष्मण-मादाय हनूमान् रावणार्दितम् । आनयद्रामसामीप्यं बाहुभ्यां परिगृह्य तम् ॥ १५ ॥ हनूमतः सुहृत्त्वेन भक्त्या च परमेश्वरः । लघुत्वमगमद्देवो गुरूणां गुरुरप्यजः ॥ १६ ॥ सा शक्तिरपि तं त्यक्त्वा ज्ञात्वा नारायणांशजम्। रावणस्य रथं प्रागाद्रावणोऽपि शनैस्ततः ॥ १७ ॥ संज्ञामवाप्य जग्राह बाणा-सनमथो रुषा । राममेवाभिदुद्राव दृष्ट्वा रामोऽपि तं क्रुधा ॥ १८ ॥ आरुह्य जगतां नाथो हनूमंतं महाबलम् । रथस्थं रावणं दृष्ट्वा अभिदुद्राव राघवः ॥ १९ ॥ ज्याशब्दमकरोत्तीव्रं वज्रनिष्पेषनिष्ठुरम् । रामो गंभीरया वाचा राक्षसेंद्रमुवाच ह ॥ २० ॥ राक्षसाधम तिष्ठाद्य क्व गमिष्यसि मे पुरः । कृत्वा-पराधमेवं मे सर्वत्र समदर्शिनः॥२१॥ येन बाणेन निहता राक्षसास्ते जनालये ।

तेनैव त्वां हनिष्यामि तिष्ठाद्य मम गोचरे ॥२२॥श्रीरामस्य वचः श्रुत्वा रावणो मारुतात्मजम् । वहंतं राघवं संख्ये शरैस्तीक्ष्णैरताडयत् ॥ २३ ॥ हतस्यापि शरैस्तीक्ष्णैर्वायुसूनोः स्वतेजसा । व्यवर्धत पुनस्तेजो ननर्द च महाकपिः ॥ ॥ २४ ॥ ततो दृष्ट्वा हनूमंतं सव्रणं रघुसत्तमः । क्रोधमाहारयामास कालरुद्र इवापरः ॥ २५ ॥ साश्वं रथ ध्वजं सूतं शरौघं धनुरंजसा । छत्रं पताकां तरसा चिच्छेद शितसायकः ॥ २६ ॥ ततो महाशरेणाशु रावणं रघुसत्तमः । विव्याध वज्रकल्पेन पाकारिरिव पर्वतम् ॥ २७ ॥ रामबाणहतो वीरश्चचाल च मुमोह च । हस्तान्निपतितश्चापस्तं समीक्ष्य रघूत्तमः ॥ २८ ॥ अर्धचन्द्रेण चिच्छेद तत्किरीटं रविप्रभम् । अनुजानामि गच्छ त्वमिदानीं बाणपीडितः ॥ २९ ॥ प्रविश्य लंकामाश्वास्य श्वः पश्यसि बल मम । रामबाणेन संविद्धो हतदर्पोऽथ रावणः॥३०॥महत्या लज्जया युक्तो लंकां प्राविशदातुरः । रामोऽपि लक्ष्मणं दृष्ट्वा मूर्च्छित पतितं भुवि ॥ ३१ ॥ मानुषत्वमुपाश्रित्य लीलयानुशु-शोच ह । ततः प्राह हनूमंतं वत्स जीवय लक्ष्मणम् ॥ ३२ ॥ महौषधीः समा-

नीय पूर्ववद्वानरानपि । तथेति राघवेणोक्तो जगामाशु महाकपिः॥ ३३ ॥ हनू-
मान्वायुवेगेन क्षणात्तीर्त्वा महोदधिम् । एतस्मिन्नंतरे चारा रावणाय न्यवेद-
यन् ॥ ३४ ॥ रामेण प्रेषितो देव हनूमान् क्षीरसागरम् । गतो नेतुं लक्ष्मण-
स्य जीवनार्थं महौषधीः ॥ ३५ ॥ श्रुत्वा तच्चारवचनं राजा चिंतापरोऽभवत् ।
जगाम रात्रावेकाकी कालनेमिगृहं क्षणात ॥ ३६ ॥ गृहागतं समालोक्य रावणं
विस्मयान्वितः। कालनेमिरुवाचेदं प्रांजलिर्भयविह्वलः॥अर्घ्यादिकं ततः कृत्वा
रावणस्याग्रतः स्थितः ॥ ३७ ॥ किं ते करोमि राजेन्द्र किमागमनकारणम् ।
कालनेमिमुवाचेदं रावणो दुःखपीडितः ॥ ३८ ॥ ममापि कालवशतः कष्टमेत-
दुपस्थितम् । मया शक्त्या हतो वीरो लक्ष्मणः पतितो भुवि ॥ ३९ ॥ तं जीव-
यितुमानेतुमोषधीर्हनुमान् गतः ॥ यथा तस्य भवेद्विघ्न तथा कुरु महामते ॥
॥ ४० ॥ मायया मुनिवेषेण मोहयस्व महाकपिम् । कालात्ययो यथा भूया-
त्तथा कृत्वैहि मंदिरे ॥ ४१ ॥ रावणस्य वचःश्रुत्वा कालनेमिरुवाच तम् । राव-
णेश वचो मेऽद्य शृणु धारय तत्त्वतः॥४२॥ प्रियं ते करवाण्येव न प्राणान् धार-

याम्यहम् । मारीचस्य यथारण्ये पुराभून्मृगरूपिणः ॥ ४३ ॥ तथैव मे न संदेहो भविष्यति दशानन । हताः पुत्राश्च पौत्राश्च बांधवा राक्षसाश्च ते ॥ ४४ ॥ घातयित्वाऽसुरकुलं जीवितेनापि किं तव । राज्येन वा सीतया वा किं देहेन जडात्मना ॥ ४५ ॥ सीतां प्रयच्छ रामाय राज्यं देहि विभीषणे । वनं याहि महाबाहो रम्यं मुनिगणाश्रयम् ॥ ४६ ॥ स्नात्वा प्रातः शुभजले कृत्वा सन्ध्यादिकाः क्रियाः । तत एकांतमाश्रित्य सुखासनपरिग्रहः ॥४७॥ विसृज्य सर्वतःसंगमितरान्विषयान्बहिः।बहिःप्रवृत्ताक्षगणंशनैःप्रत्यक् प्रवाहय॥४८॥ प्रकृतेर्भिन्नमात्मानं विचारय सदानघ । चराचरं जगत्कृत्स्नं देहबुद्धींद्रियादिकम् ॥ ४९ ॥ आब्रह्मस्तंबपर्यंतं दृश्यते श्रूयते च यत् । सैषा प्रकृतिरित्युक्ता सैव मायेति कीर्तिता॥५०॥सर्गस्थितिविनाशानां जगद्वृक्षस्य कारणम् । लोहितश्वेतकृष्णादि प्रजाः सृजति सर्वदा ॥ ५१ ॥ कामक्रोधादिपुत्राद्यान्हिंसातृष्णादिकन्यकाः । मोहयंत्यनिशं देवमात्मानं स्वैर्गुणैर्विभुम् ॥ ५२ ॥ कर्तृत्वभोक्तृत्वमुखान् स्वगुणानात्मनीश्वरे । आरोप्य स्ववशं कृत्वा तेन क्रीडति सर्वदा ॥

॥ ५३ ॥ शुद्धोऽप्यात्मा यया युक्तः पश्यतीव सदा बहिः । विस्मृत्य च स्वमा-
त्मानं मायागुणविमोहितः॥५४॥ यदा सद्गुरुणा युक्तो बोध्यते बोधरूपिणा ।
निवृत्तदृष्टिरात्मानं पश्यत्येव सदा स्फुटम् ॥ ५५ ॥ जीवन्मुक्तः सदा देही
मुच्यते प्राकृतैर्गुणैः । त्वमप्येवं सदात्मानं विचार्य नियतेंद्रियः ॥ ५६ ॥ प्रकृ-
तेरन्यमात्मानं ज्ञात्वा मुक्तो भविष्यसि । ध्यातुं यद्यसमर्थोऽसि सगुणं देवमा-
श्रय ॥५७॥ हृत्पद्मकर्णिके स्वर्णपीठे मणिगणान्विते । मृदुश्लक्ष्णतरे तत्र जान-
क्या सह संस्थितम् ॥ ५८ ॥ वीरासनं विशालाक्षं विद्युत्पुञ्जनिभाम्बरम् ।
किरीटहारकेयूरकौस्तुभादिभिरन्वितम् ॥ ५९ ॥ नूपुरैः कटकैर्भातं तथैव वन
मालया । लक्ष्मणेन धनुर्द्वंद्वकरेण परिसेवितम् ॥ ६० ॥ एवं ध्यात्वा सदा-
त्मानं रामं सर्वहृदि स्थितम् । भक्त्या परमया युक्तो मुच्यते नात्र संशयः
॥ ६१ ॥ शृणु वै चरितं तस्य भक्तैर्नित्यमनन्यधीः । एवं चेत्कृतपूर्वाणि
पापानि च महान्त्यपि ॥ क्षणादेव विनश्यंति यथाऽग्नेस्तूलराशयः ॥ ६२ ॥
भजस्व रामं परिपूर्णमेकं विहाय वैरं निजभक्तियुक्तः । हृदा सदा भावितभा-

वरूपमनामरूपं पुरुषं पुराणम् ॥ ६२ ॥ इति श्रीमदध्यात्मरामायणे उमामहेश्वरसंवादे युद्धकांडे षष्ठः सर्गः ॥ ६ ॥

अथ युद्धकांडे सप्तमसर्गे संकल्पादिन्यासध्यानजपक्रमः ॥

ॐ अस्य श्रीमदध्यात्मरामायणे युद्धकांडे सप्तमसर्गस्य श्रीभगवान् बादरायण ऋषिः ॥ गायत्री छन्दः ॥ ॐ नमोनारायणो देवता ॥ श्रीलक्ष्मीर्बीजम् ॥ परमा शक्तिः ॥ अव्यक्तं कीलकम् ॥ अमुकसंपुटीकरणसिद्ध्यर्थममुकमंत्रलोमविलोमसंपुटीकरणषोडशाध्याये मन्त्राष्टाक्षरसंयुक्तं सप्तमसर्गे न्यासध्यानजपमहं करिष्ये॥अथ करन्यासः॥ॐमःरः सें अंगुष्ठाभ्यां नमः॥ॐमःरःसें तर्जनीभ्यां नमः ॥ ॐ मः रः सें मध्यमाभ्यां नमः ॥ ॐ मः रः सें अनामिकाभ्यां नमः ॥ ॐ मः रः सें कनिष्ठिकाभ्यां नमः ॥ ॐ मः रः सें करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः॥ अथ षडंगन्यासः ॥ ॐ मः रः सें हृदयाय नमः ॥ ॐ मः रः सें शिरसे स्वाहा ॥ ॐ मः रः सें शिखायै वषट् ॥ ॐ मः रः सें कवचाय हुम् ॥ ॐ मः रः सें नेत्रत्रयाय वौषट् ॥ ॐ मः रः सें अस्त्राय फट् ॥ ॐ मः रः सें इति मंत्रेण दिग्बंधः ॥ अथ

ध्यानम् ॥ कालनेमिवचः श्रुत्वा रावणोऽमृतसन्निभम् ॥ जज्वाल क्रोधताम्राक्षः सर्पिरद्भिरिवाग्निमत् ॥ १ ॥ इति ध्यात्वा च श्रीरामचरितं पठ्यते तदा । इति युद्धकांडे सप्तमसर्गे न्यासध्यानजपविधिः ॥ ७ ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ कालनेमिवचः श्रुत्वा रावणोऽमृतसन्निभम् । जज्वाल क्रोधताम्राक्षः सर्पिरद्भिरिवाग्निमत् ॥१॥ निहन्मि त्वां दुरात्मानं मच्छासनपराङ्मुखम् । परैः किंचिद् गृहीत्वा त्वं भाषसे रामकिंकरः ॥ २ ॥ कालनेमिरुवाचेदं रावणं देव किं क्रुधा । न रोचते मे वचनं यदि गत्वा करोमि तत् ॥३॥ इत्युक्त्वा प्रययौ शीघ्रं कालनेमिर्महासुरः । नोदितो रावणेनैव हनूमद्विघ्नकारणात् ॥ ४ ॥ स गत्वा हिमवत्पार्श्वे तपोवनमकल्पयत् । तत्र शिष्यैः परिवृतो मुनिवेषधरः खलः ॥ ॥ ५ ॥ गच्छतो मार्गमासाद्य वायुसूनोर्महात्मनः । ततो गत्वा ददर्शाथ हनूमानाश्रमं शुभम् ॥ ६ ॥ चिंतयामास मनसा श्रीमान्पवननंदनः । पुरा न दृष्टमेतन्मे मुनिमंडलमुत्तमम् ॥ ७ ॥ मार्गो विभ्रंशितो वा मे भ्रमो वा चित्तसंभवः । यद्वाविश्याश्रमपदं दृष्ट्वा मुनिमशेषतः ॥८॥ पीत्वा जलं ततो यामि द्रोणाचल-

मनुत्तमम् । इत्युक्त्वा प्रविवेशाथ सर्वतो योजनायतम् ॥ ९ ॥ आश्रमं कदली-शालखर्जूरपनसादिभिः । समावृतं पक्वफलैर्नम्रशाखैश्च पादपैः ॥१०॥ वैरभाव विनिर्मुक्तं शुद्धं निर्मललक्षणम् । तस्मिन्महाश्रमे रम्ये कालनेमिः स राक्षसः ॥ ११ ॥ इन्द्रयोगं समास्थाय चकार शिवपूजनम् । हनूमानभिवाद्याह गौरवेण महासुरम् ॥ १२ ॥ भगवन् रामदूतोऽहं हनूमान्नाम नामतः । रामकार्येण महता क्षीराब्धिं गंतुमुद्यतः ॥ १३ ॥ तृषा मां बाधते ब्रह्मन्नुदकं कुत्र विद्यते । यथेच्छं पातुमिच्छामि कथ्यतां मे मुनीश्वर ॥ १४ ॥ तच्छ्रुत्वा मारुतेर्वाक्यं कालनेमिस्तमब्रवीत् । कमंडलुगतं तोयं मम त्वं पातुमर्हसि ॥१५॥ भुंक्ष्व चेमानि पक्वानि फलानि तदनंतरम् । निवसस्व सुखेनात्र निद्रामेहि त्वरास्तु मा ॥१६॥ भूतं भव्यं भविष्यं च जानामि तपसा स्वयम् । उत्थितो लक्ष्मणः सर्वे वानरा रामवीक्षिताः ॥ १७ ॥ तच्छ्रुत्वा हनुमानाह कमंडलुजलेन मे । न शाम्यत्यधिका तृष्णा ततो दर्शय मे जलम् ॥ १८ ॥ तथेत्याज्ञापयामास वटुं मायाविकल्पि-तम् । वटो दर्शय विस्तीर्णं वायुसूनोर्जलाशयम् ॥ १९ ॥ निमील्य चाक्षिणी

तोयं पीत्वागच्छ ममांतिकम् । उपदेक्ष्यामि ते मंत्रं येन द्रक्ष्यसि चौषधीः ॥ ॥ २० ॥ तथेति दर्शितं शीघ्रं वटुना सलिलाशयम् । प्रविश्य हनुमांस्तोयमपिबन्मीलितेक्षणः ॥ २१ ॥ ततश्चागत्य मकरी महामाया महाकपिम् । अग्रसत्तं महावेगान्मारुतिं घोररूपिणी ॥२२॥ ततो ददर्श हनुमान् ग्रसंतीं मकरीं रुषा । दारयामास हस्ताभ्यां वदनं सा ममार ह ॥ २३ ॥ ततोऽन्तरिक्षे ददृशे दिव्यरूपधरांगना । धान्यमालीति विख्याता हनूमंतमथाब्रवीत् ॥ २४ ॥ त्वत्प्रसादादहं शापाद्विमुक्तास्मि कपीश्वर । शप्ताहं मुनिना पूर्वमप्सरा कारणांतरे ॥ ॥२५॥ आश्रमे यस्तु ते दृष्टः कालनेमिर्महासुरः । रावणप्रहितो मार्गे विघ्नं कर्तुं तवानघ ॥ २६ ॥ मुनिवेषधरो नासौ मुनिर्विप्रविहिंसकः । जहि दुष्टं गच्छ शीघ्रं द्रोणाचलमनुत्तमम् ॥२७॥ गच्छाम्यहं ब्रह्मलोकं त्वत्स्पर्शाद्धूतकल्मषा । इत्युक्त्वा सा ययौ स्वर्गं हनूमानप्यथाश्रमम् ॥२८॥आगतं तं समालोक्य कालनेमिरभाषत । किं विलंबेन महता तव वानरसत्तम॥२९॥गृहाण मत्तो मंत्रांस्त्वं देहि मे गुरुदक्षिणाम् । इत्युक्तो हनुमान्मुष्टिं दृढं बद्ध्वाह राक्षसम्॥३०॥गृहाण

दक्षिणामेतामित्युक्त्वा निजघान तम्। विसृज्य मुनिवेषं स कालनेमिर्महासुरः ॥ २१ ॥ युयुधे वायुपुत्रेण नानामायाविधानतः। महामायिकदूतोऽसौ हनूमान्मायिनां रिपुः ॥२२॥ जघान मुष्टिना शीर्ष्णि भग्नमूर्धा ममार सः। ततः क्षीरनिधिं गत्वा दृष्ट्वा द्रोणं महागिरिम् ॥ २३ ॥ अदृष्ट्वा चौषधीस्तत्र गिरिमुत्पाट्य सत्वरः। गृहीत्वा वायुवेगेन गत्वा रामस्य सन्निधिम् ॥ २४ ॥ उवाच हनुमान् राममानीतोऽयं महागिरिः। यद्युक्तं कुरु देवेश विलंबो नात्र युज्यते ॥ २५ ॥ श्रुत्वा हनूमतो वाक्यं रामः संतुष्टमानसः। गृहीत्वा चौषधीः शीघ्रं सुषेणेन महामतिः ॥ २६ ॥ चिकित्सां कारयामास लक्ष्मणाय महात्मने। ततः सुप्तोत्थित इव बुद्ध्वा प्रोवाच लक्ष्मणः ॥ २७ ॥ तिष्ठ तिष्ठ क्व गंतासि हन्मीदानीं दशानन। इति ब्रुवंतमालोक्य मूर्ध्न्यवघ्राय राघवः ॥ २८ ॥ मारुतिं प्राह वत्साद्य त्वत्प्रसादान्महाकपे। निरामयं प्रपश्यामि लक्ष्मणं भ्रातरं मम ॥ २९ ॥ इत्युक्त्वा वानरैः सार्धं सुग्रीवेण समन्वितः। विभीषणमतेनैव युद्धाय समवस्थितः ॥ ४० ॥ पाषाणैः पादपैश्चैव पर्वताग्रैश्च वानराः। युद्धायाभि-

मुखा भूत्वा युयुः सर्वे ययुत्सवः ॥ ४१ ॥ रावणो विव्यथे रामबाणैर्विद्धो महासुरः । मातंग इव सिंहेन गरुडेनेव पन्नगः ॥ ४२ ॥ अभिभूतोऽगमद्राजा राघवेण महात्मना । सिंहासने समाविश्य राक्षसानिदमब्रवीत् ॥ ४३ ॥ मानुषेणैव मे मृत्युमाह पूर्वं पितामहः । मानुषो हि न मां हंतुं शक्तोऽस्ति भुवि कश्चन ॥ ४४ ॥ ततो नारायणः साक्षान्मानुषोऽभून्न संशयः । रामो दाशरथिर्भूत्वा मां हंतुं समुपस्थितः ॥ ४५ ॥ अनरण्येन यत्पूर्वं शप्तोऽहं राक्षसेश्वरः । उत्पत्स्यते च मद्वंशे परमात्मा सनातनः ॥ ४६ ॥ तेन त्वं पुत्रपौत्रैश्च बांधवैश्च समन्वितः । हनिष्यसे न संदेह इत्युक्त्वा मां दिवं गतः ॥ ४७ ॥ स एव रामः संजातो मदर्थं मां हनिष्यति । कुम्भकर्णस्तु मूढात्मा सदा निद्रावशं गतः ॥ ४८ ॥ तं विबोध्य महासत्त्वमानयंतु ममांतिकम् । इत्युक्तास्ते महाकायास्तूर्णं गत्वा तु यत्नतः ॥ ४९ ॥ विबोध्य कुम्भश्रवणं निन्यू रावणसन्निधिम् । नमस्कृत्य स राजानमासनोपरि संस्थितः ॥ ५० ॥ तमाह रावणो राजा भ्रातरं दीनया गिरा । कुम्भकर्ण निबोध त्वं महत्क-

ष्टमुपस्थितम् ॥ ५१ ॥ रामेण निहताः शूराः पुत्राः पौत्राश्च बांधवाः । किं कर्तव्यमिदानीं मे मृत्युकाल उपस्थिते ॥ ५२ ॥ एष दाशरथी रामः सुग्रीवसहितो बली । समुद्रं सबलस्तीर्त्वा मूलं नः परिकृंतति ॥ ५३ ॥ ये राक्षसा मुख्यतमास्ते हता वानरैर्युधि । वानराणां क्षयं युद्धे न पश्यामि कदाचन ॥ ५४ ॥ नाशयस्व महाबाहो यदर्थं परिबोधितः । भ्रातुरर्थे महासत्त्व कुरु कर्म सुदुष्करम् ॥ ५५ ॥ श्रुत्वातद्रावणेंद्रस्य वचनं परिदेवितम् । कुम्भकर्णो जहासोच्चैर्वचनं चेदमब्रवीत् ॥ ५६ ॥ पुरा मंत्रविचारे ते गदितं यन्मया नृप । तदद्य त्वामुपगतं फलं पापस्य कर्मणः ॥ ५७ ॥ पूर्वमेव मया प्रोक्तो रामो नारायणः परः । सीता च योगमायेति बोधितोऽपि न बुध्यसे ॥ ५८ ॥ एकदाहं वने सानौ विशालायां स्थितो निशि । दृष्टो मया मुनिः साक्षान्नारदो दिव्यदर्शनः ॥ ५९॥ तमब्रुवं महाभाग कुतो गंतासि मे वद । इत्युक्तो नारदः प्राह देवानां मंत्रणे स्थितः ॥ ६० ॥ तत्रोत्पन्नमुदंतं ते वक्ष्यामि शृणु तत्त्वतः । युवाभ्यां पीडिता देवाः सर्वे विष्णुमुपागताः ॥६१॥

ऊचुस्ते देवदेवेशं स्तुत्वा भक्त्या समाहिताः । जहि रावणमक्षोभ्यं देव त्रैलोक्यकंटकम् ॥ ६२ ॥ मानुषेण मृतिस्तस्य कल्पिता ब्रह्मणा पुरा । अतस्त्वं मानुषो भूत्वा जहि रावणकंटकम् ॥६३॥ तथेत्याह महाविष्णुः सत्यसंकल्प ईश्वरः । जातो रघुकुले देवो राम इत्यभिविश्रुतः ॥ ६४ ॥ स हनिष्यति वः सर्वानित्युक्त्वा प्रययौ मुनिः । अतो जानीहि रामं त्वं परं ब्रह्म सनातनम् ॥ ६५ ॥ त्यज वैरं भजस्वाद्य मायामानुषविग्रहम् । भजतो भक्तिभावेन प्रसीदति रघूत्तमः ॥ ६६ ॥ भक्तिर्जनित्री ज्ञानस्य भक्तिर्मोक्षप्रदायिनी । भक्तिहीनेन यत्किंचित्कृतं सर्वमसत्समम् ॥ ६७ ॥ अवताराः सुबहवो विष्णोर्लीलानुकारिणः । तेषां सहस्रसदृशो रामो ज्ञानमयः शिवः ॥६८॥ रामं भजंति निपुणा मनसा वचसानिशम् । अनायासेन संसारं तीर्त्वा यान्ति हरेः पदम् ॥ ६९ ॥ ये राममेव सततं भुवि शुद्धसत्त्वा ध्यायंति तस्य चरितानि पठंति संतः । मुक्तास्त एव भवभोगमहाहिपाशैः सीतापतेः पदमनंतसुखं प्रयांति ॥ ७० ॥ इति श्रीमद० उमामहेश्वर० युद्धकांडे सप्तमः सर्गः ॥ ७ ॥

॥ अथ युद्धकांडे अष्टमसर्गे संकल्पाङ्गन्यासध्यानजपक्रमः ॥

ॐ अस्य श्रीमदध्यात्मरामायणे युद्धकांडे अष्टमसर्गस्य श्रीभगवान् बादरायण ऋषिः ॥ गायत्री छन्दः ॥ ॐ नमो नारायणो देवता ॥ श्री लक्ष्मीर्बीजम् ॥ परमा शक्तिः ॥ अव्यक्तं कीलकम् ॥ अमुकसंपुटीकरणसिद्धयर्थममुकमन्त्र-लोमविलोमसंपुटीकरणषोडशाध्याये मंत्राष्टाक्षरसंयुक्तं अष्टमसर्गे न्यास-ध्यानजपमहं करिष्ये ॥ अथ करन्यासः ॥ ॐ मः रः वीं अंगुष्ठाभ्यां नमः ॥ ॐ मः रः वीं तर्जनीभ्यां नमः ॥ ॐ मः रः वीं मध्यमाभ्यां नमः ॥ ॐ मः रः वीं अनामिकाभ्यां नमः ॥ ॐ मः रः वीं कनिष्ठिकाभ्यां नमः ॥ ॐ मः रः वीं करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः॥ अथ षडङ्गन्यासः॥ ॐ मः रः वीं हृदयाय नमः॥ ॐ मः रः वीं शिरसे स्वाहा ॥ॐ मः रः वीं शिखायै वषट् ॥ ॐ मः रःवीं कवचाय हुम् ॥ ॐ मः रः वीं नेत्रत्रयाय वौषट् ॥ ॐ मः रः वीं अस्त्राय फट् ॥ ॐ मः रः वीं इति मंत्रेण दिग्बन्धः ॥ अथ ध्यानम् ॥ कुम्भकर्णवचः श्रुत्वा भ्रुकुटीविकटाननः॥ दशग्रीवो जगादेदमासनादुत्पतन्निव ॥ १ ॥ इति ध्यात्वा

च श्रीरामचरितं पठ्यते तदा ॥ इति युद्धकांडे अष्टमसर्गे संकल्पादिन्यासध्यानजपविधिः ॥ ८ ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ कुम्भकर्णवचः श्रुत्वा भ्रुकुटीविकटाननः। दशग्रीवो जगादेदमासनादुत्पतन्निव ॥१॥ त्वमानीतो न मे ज्ञानबोधनाय सुबुद्धिमान् । मया कृतं समीकृत्य युद्धयस्व यदि रोचते ॥ २ ॥ नोचेद्गच्छ सुषुप्त्यथ निद्रा त्वां बाधतेऽधुना । रावणस्य वचः श्रुत्वा कुम्भकर्णो महाबलः ॥ ३ ॥ रुष्टोऽयमिति विज्ञाय तूर्णं युद्धाय निर्ययौ । स लंघयित्वा प्राकारं महापर्वतसन्निभः ॥४॥ निर्ययौ नगरात्तूर्णं भीषयन्हरिसैनिकान् । स ननाद महानादं समुद्रमभिनादयन् ॥ ५ ॥ वानरान्कालयामास बाहुभ्यां भक्षयन् रुषा । कुम्भकर्णं तदा दृष्ट्वा सपक्षमिव पर्वतम् ॥ ६ ॥ दुद्रुवुर्वानराः सर्वे कालांतकमिवाखिलाः। भ्रमंतं हरिवाहिन्यां मुद्गरेण महाबलम् ॥ ७ ॥ कालयंतं हरीन्वेगाद्भक्षयंतं समंततः । चूर्णयन्तं मुद्गरेण पाणिपादैरनेकधा ॥ ॥ ८ ॥ कुम्भकर्णं तदा दृष्ट्वा गदापाणिर्विभीषणः । ननाम चरणौ तस्य भ्रातुर्ज्येष्ठस्य बुद्धिमान् ॥ ९ ॥ विभीषणोऽहं भ्रातुर्मे दयां कुरु महामते ।

रावणस्तु मया भ्रातर्बहुधा परिबोधितः ॥ १० ॥ सीतां देहीति रामाय रामः साक्षाज्जनार्दनः । न शृणोति च मां हंतुं खड्गमुद्यम्य चोक्तवान् ॥ ॥ ११ ॥ धिक् त्वां गच्छेति मां हत्वा पदा पापिभिरावृतः । चतुर्भिर्मंत्रिभिः सार्धं रामं शरणमागतः ॥ १२ ॥ तच्छ्रुत्वा कुम्भकर्णोऽपि ज्ञात्वा भ्रातरमागतम् । समालिंग्य च वत्स त्वं जीव रामपदाश्रयात् ॥ १३ ॥ कुलसंरक्षणार्थाय राक्षसानां हिताय च । महाभागवतोऽसि त्वं पुरा मे नारदाच्छ्रुतम् ॥ १४ ॥ गच्छ तात ममेदानीं दृश्यते न च किंचन । मदीयो वा परो वापि मदमत्तविलोचनः ॥ १५ ॥ इत्युक्तोऽश्रुमुखो भ्रातुश्चरणावभिवंद्य सः । रामपार्श्वमुपागत्य चिंतापर उपस्थितः ॥ १६ ॥ कुम्भकर्णोऽपि हस्ताभ्यां पादाभ्यां पेषयन्हरीन् । चचार वानरीं सेनां कालयन् गंधहस्तिवत् ॥ १७ ॥ दृष्ट्वा तं राघवः क्रुद्धो वायव्यं शस्त्रमादरात् । चिक्षेप कुम्भकर्णाय तेन चिच्छेद रक्षसः ॥ १८ ॥ समुद्गरं दक्षहस्तं तेन घोरं ननाद सः । स हस्तः पतितो भूमावनेकानर्दयन्कपीन् ॥ १९ ॥ पर्यंतमाश्रिताः सर्वे वानरा भयवेपिताः ।

रामराक्षसयोर्युद्धं पश्यंतः पर्यवस्थिताः ॥ २० ॥ कुम्भकर्णश्छिन्नहस्तः शालमुद्यम्य वेगतः । समरे राघवं हंतुं दुद्राव तमथोऽच्छिनत् ॥ २१ ॥ शालेन सहितं वामहस्तमैन्द्रेण राघवः । छिन्नबाहुमथायांतं नर्दंतं वीक्ष्य राघवः ॥२२॥ द्वावर्धचन्द्रौ निशितावादायास्य पदद्वयम् । चिच्छेद पतितौ पादौ लंकाद्वारि महास्वनौ ॥ २३ ॥ निकृत्तपाणिपादोऽपि कुम्भकर्णोऽतिभीषणः । वडवामुखवद्वक्त्रं व्यादाय रघुनंदनम् ॥ २४ ॥ अभिदुद्राव निनदन्राहुश्चंद्रमसं यथा । अपूरयत्सिताग्रैश्च सायकैस्तद्रघूत्तमः ॥ २५ ॥ शरपूरितवक्त्रोऽसौ चुक्रोशातिभयंकरः । अथ सूर्यप्रतीकाशमैन्द्रं शरमनुत्तमम् ॥ २६ ॥ वज्राशनिसमं रामश्चिक्षेपासुरमृत्यवे । स तत्पर्वतसंकाशं स्फुरत्कुण्डलदंष्ट्रकम् ॥ २७ ॥ चकर्त रक्षोधिपतेः शिरो वृत्रमिवाशनिः । तच्छिरः पतितं लंकाद्वारि कायो महोदधौ ॥ २८ ॥ शिरोऽस्य रोधयद्द्वारं कायो नक्राद्यचूर्णयत् । ततो देवाः सऋषयो गंधर्वाः पन्नगाः खगाः ॥ २९ ॥ सिद्धा यक्षा गुह्यकाश्च अप्सरोभिश्च राघवम् । ईडिरे कुसुमासारैर्वर्षन्तश्चाभिनंदिताः ॥ ३० ॥ आजगाम तदा रामं

द्रष्टुं देवमुनीश्वरः । नारदो गगनात्तूर्णं स्वभासा भासयन्दिशः ॥ २१ ॥ राममिंदीवरश्याममुदारांगं धनुर्धरम् । ईषत्ताम्रविशालाक्षमैंद्रास्त्रांचितबाहुकम् ॥ २२ ॥ दयार्द्रदृष्ट्या पश्यंतं वानरान् शरपीडितान् । दृष्ट्वा गद्गदया वाचा भक्त्या स्तोतुं प्रचक्रमे ॥ २३ ॥ नारद उवाच ॥ देवदेव जगन्नाथ परमात्मन्सनातन । नारायणाखिलाधार विश्वसाक्षिन्नमोऽस्तु ते ॥२४॥ विशुद्धज्ञानरूपोऽपि त्वं लोकानतिवंचयन् । मायया मनुजाकारः सुखदुःखादिमानिव ॥ २५ ॥ त्वं मायया गुह्यमानः सर्वेषां हृदि संस्थितः । स्वयंज्योतिःस्वभावस्त्वं व्यक्त एवामलात्मनाम् ॥ २६ ॥ उन्मीलयन् सृजस्येतन्नेत्रे राम जगत्त्रयम् । उपसंह्रियते सर्वं त्वया चक्षुर्निमीलनात् ॥२७॥ यस्मिन्सर्वमिदं भाति यतश्चैतच्चराचरम् । यस्मान्न किंचिल्लोकेऽस्मिँस्तस्मै ते ब्रह्मणे नमः ॥ २८ ॥ प्रकृतिं पुरुषं कालं व्यक्ताव्यक्तस्वरूपिणम् । यं जानंति मुनिश्रेष्ठास्तस्मै रामाय ते नमः ॥ २९ ॥ विकाररहितं शुद्धं ज्ञानरूपं श्रुतिर्जगौ । त्वां सर्वजगदाकारमूर्तिं चाप्याह सा श्रुतिः ॥४०॥ विरोधो दृश्यते देव वैदिको

वेदवादिनाम् । निश्चयं नाधिगच्छंति त्वत्प्रसादं विना बुधाः ॥ ४१ ॥ मायया क्रीडतो देव न विरोधो मनागपि । रश्मिजालं रवेर्यद्वद्दृश्यते जलवद् भ्रमात् ॥४२॥ भ्रांतिज्ञानात्तथा राम त्वयि सर्वं प्रकल्प्यते । मनसोऽविषयो देव रूपं ते निर्गुणं परम् ॥४३॥ कथं दृश्यं भवेद्देव दृश्याभावे भजेत्कथम् । अतस्तवावतारेषु रूपाणि निपुणा भुवि ॥ ४४ ॥ भजंति बुद्धिसंपन्नास्तरंत्येव भवार्णवम् । कामक्रोधादयस्तत्र बहवः परिपंथिनः ॥ ४५ ॥ भीषयंति सदा चेतो मार्जारा मूषकं यथा । त्वन्नाम स्मरतां नित्यं त्वद्रूपमपि मानसे ॥ ४६ ॥ त्वत्पूजानिरतानां ते कथामृतपरात्मनाम् । त्वद्भक्तसंगिनां राम संसारो गोष्पदायते ॥ ४७ ॥ अतस्ते सगुणं रूपं ध्यात्वाहं सर्वदा हृदि । मुक्तश्चरामि लोकेषु पूज्योऽहं सर्वदैवतैः ॥४८॥ राम त्वया महत्कार्यं कृतं देवहितेच्छया । कुंभकर्णवधेनाद्य भूभारोऽयं गतः प्रभो ॥ ४९ ॥ श्वो हनिष्यति सौमित्रिरिंद्रजेतारमाहवे । हनिष्यसेऽथ राम त्वं परश्वो दशकन्धरम् ॥ ५० ॥ पश्यामि सर्वं देवेश सिद्धैः सह नभोगतः । अनुगृह्णीष्व मां देव गमिष्यामि सुराल-

यम् ॥ ५१ ॥ इत्युक्त्वा राममामंत्र्य नारदो भगवानृषिः। ययौ देवैः पूज्यमानो ब्रह्मलोमकल्मषम् ॥ ५२ ॥ भ्रातरं निहतं श्रुत्वा कुम्भकर्णं महाबलम् । रावणः शोकसंतप्तो रामेणाक्लिष्टकर्मणा ॥ ५३ ॥ मूर्च्छितः पतितो भूमावुत्थाय विललाप ह । पितृव्यं निहतं श्रुत्वा पितरं चातिविह्वलम् ॥ ५४ ॥ इन्द्रजित्प्राह शोकार्तं त्यज शोकं महामते । मयि जीवति राजेंद्र मेघनादे महाबले ॥५५॥ दुःखस्यावसरः कुत्र देवांतक महामते । त्यजतु ते दुःखमखिलं स्वस्थो भव महीपते ॥ ५६ ॥ सर्वं समीकरिष्यामि हनिष्यामि च वै रिपून् । गत्वा निकुंभिलां सम्यक्तर्पयित्वा हुताशनम् ॥ ५७ ॥ लब्ध्वा रथादिकं तस्मादजेयोऽहं भवाम्यरेः । इत्युक्त्वा त्वरितं गत्वा निर्दिष्टं हवनस्थलम् ॥ ५८ ॥ रक्तमाल्यांबरधरो रक्तगंधानुलेपनः । निकुंभिलास्थले मौनी हवनायोपचक्रमे ॥ ५९ ॥ विभीषणोऽथ तच्छ्रुत्वा मेघनादस्य चेष्टितम् । प्राह रामाय सकलं होमारंभं दुरात्मनः ॥ ६० ॥ समाप्यते चेद्धोमोऽयं मेघनादस्य दुर्मतेः । तदाऽजेयो भवेद्राम मेघनादः सुरासुरैः ॥ ६१ ॥ अतः शीघ्रं लक्ष्मणेन घातयिष्यामि

रावणिम् । आज्ञापय मया सार्धं लक्ष्मणं बलिनां वरम् । हनिष्यति न संदेहो मेघनादं तवानुजः ॥ ६२ ॥ ॥ श्रीरामचन्द्र उवाच ॥ ॥ अहमेवागमिष्यामि हंतुमिंद्रजितं रिपुम् । आग्नेयेन महास्त्रेण सर्वराक्षसघातिना ॥ ६३ ॥ विभीषणोऽपि तं प्राह नासावन्यैर्निहन्यते । यस्तु द्वादश वर्षाणि निद्राहारविवर्जितः ॥६४॥ तेनैव मृत्युर्निर्दिष्टो ब्रह्मणास्य दुरात्मनः । लक्ष्मणस्तु अयोध्याया निर्गम्यायात्त्वया सह ॥६५॥ तदादि निद्राहारादीन्न जानाति रघूत्तम । सेवार्थं तव राजेंद्र ज्ञातं सर्वमिदं मया ॥ ६६ ॥ तदाज्ञापय देवेश लक्ष्मणं त्वरया मया । हनिष्यति न संदेहः शेषः साक्षाद्धराधरः ॥ ६७ ॥ त्वमेव साक्षाज्जगतामधीशो नारायणो लक्ष्मण एव शेषः । युवां धराभारनिवारणार्थं जातौ जगन्नाटकसूत्रधारौ ॥ ६८ ॥ इति श्रीमदध्यात्मरामायणे उमामहेश्वरसंवादे युद्धकांडे अष्टमः सर्गः ॥ ८ ॥

॥ अथ युद्धकांडे नवमसर्गे संकल्पादिन्यासध्यानजपक्रमः ॥

ॐ अस्य श्रीमदध्यात्मरामायणे युद्धकांडे नवमसर्गस्य . श्रीभगवान्

बादरायण ऋषिः ॥ गायत्री छंदः ॥ ॐ नमोनारायणो देवता ॥ श्रीलक्ष्मी-बीजम् ॥ परमा शक्तिः ॥ अव्यक्तं कीलकम् ॥ अमुकसंपुटीकरणसि-द्ध्यर्थम् अमुकमंत्रलोमविलोमसंपुटीकरणषोडशाध्याये मंत्राष्टाक्षरसंयुक्तं नवमसर्गे न्यासध्यानजपमहं करिष्ये ॥ ॥ अथ करन्यासः ॥ ॐ मः रः तं अङ्गुष्ठाभ्यां नमः ॥ ॐ मः रः तं तर्जनीभ्यां नमः ॥ ॐ मः रः तं मध्यमाभ्यां नमः ॥ ॐ मः रः तं अनामिकाभ्यां नमः ॥ ॐ मः रः तं कनिष्ठिकाभ्यां नमः ॥ ॐ मः रः तं करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः ॥ अथ षडंगन्यासः ॥ ॐ मः रः तं हृदयाय नमः॥ॐमः रः तं शिरसे स्वाहा ॥ ॐ मः रः तं शिखायै वषट् ॥ ॐ मः रः तं कवचाय हुम् ॥ ॐ मः रः तं नेत्रत्रयाय वौषट् ॥ ॐ मः रः तं अस्त्राय फट् ॥ ॐ मः रः तं इति मंत्रेण दिग्बंधः॥ अथ ध्यानम् ॥ विभीषणवचः श्रुत्वा रामो वाक्यमथाब्रवीत् ॥ जानामि तस्य रौद्रस्य मायां कृत्स्नां विभीषण ॥१॥इति ध्यात्वा च श्रीरामचरितं पठ्यते तदा॥इति युद्धकांडे नवमसर्गे न्यास-ध्यानजपविधिः ॥९॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ विभीषणवचः श्रुत्वा रामो वाक्य-

मथाब्रवीत् । जानामि तस्य रौद्रस्य मायां कृत्स्नां विभीषण ॥ १ ॥ स हि ब्रह्मास्त्रवित्क्रूरो मायावी च महाबलः ॥ जानामि लक्ष्मणस्यापि स्वरूपं मम सेवनम् ॥ २ ॥ ज्ञात्वैवासमहं तूष्णीं भविष्यत्कार्यगौरवात् । इत्युक्त्वा लक्ष्मणं प्राह रामो ज्ञानवतां वरः ॥ ३ ॥ गच्छ लक्ष्मण सैन्येन महता जहि रावणिम् । हनूमत्प्रमुखैः सर्वैर्यूथपैः सह लक्ष्मण ॥ ४ ॥ जाम्बवानृक्षराजोयं सह सैन्येन संवृतः । विभीषणश्च सचिवैः सह त्वामभियास्यति ॥ ५ ॥ अभिज्ञस्तस्य देशस्य जानाति विवराणि सः । रामस्य वचनं श्रुत्वा लक्ष्मणः सविभीषणः ॥ ६ ॥ जग्राह कार्मुकं श्रेष्ठमन्यद्भीमपराक्रमः । रामपादांबुजे स्पृश्य हृष्टः सौमित्रिरब्रवीत् ॥ ७ ॥ अद्य मत्कार्मुकान्मुक्ताः शरा निर्भिद्य रावणिम् । गमिष्यंति हि पातालं स्नातुं भोगावतीजले ॥ ८ ॥ एवमुक्त्वा स सौमित्रिः परिक्रम्य प्रणम्य तम् । इंद्रजिन्निधनाकांक्षी ययौ त्वरितविक्रमः ॥ ॥ ९ ॥ वानरैर्बहुसाहस्रैर्हनूमान्पृष्ठतोऽन्वगात् । विभीषणश्च सहितो मंत्रिभिस्त्वरितं ययौ ॥ १० ॥ जांबवत्प्रमुखा ऋक्षाः सौमित्रिं त्वरयान्वगुः । गत्वा

निकुंभिलादेशं लक्ष्मणो वानरैः सह ॥ ११ ॥ अपश्यद्बलसंघातं दूराद्राक्षससंकुलम् । धनुरादाय सौमित्रिर्यत्तोऽभूद्भूरिविक्रमः ॥१२॥ अंगदेन च वीरेण जांबवान् राक्षसाधिपः। तदा विभीषणःप्राह सौमित्रिं पश्य राक्षसान्॥१३॥यदेतद्राक्षसानीकं मेघश्यामं विलोक्यते। अस्यानीकस्य महतो भेदने यत्नवान् भव ॥ १४ ॥ राक्षसेंद्रसुतोऽप्यस्मिन् भिन्ने दृश्यो भविष्यति । अभिद्रवाशु यावद्वै नैतत्कर्म समाप्यते ॥ १५ ॥ जहि वीर दुरात्मानं हिंसापरमधार्मिकम् । विभीषणवचः श्रुत्वा लक्ष्मणः शुभलक्षणः ॥ १६ ॥ ववर्ष शरवर्षाणि राक्षसेंद्रसुतं प्रति । पाषाणैः पर्वताग्रैश्च वृक्षैश्च हरियूथपाः ॥ १७ ॥ निर्जघ्नुः सर्वतो दैत्यांस्तेऽपि वानरयूथपान् । परश्वधैः शितैर्बाणैरसिभिर्यष्टितोमरैः ॥ १८ ॥ निर्जघ्नुर्वानरानीकं तदा शब्दो महानभूत । स संप्रहारस्तुमुलः संजज्ञे हरिरक्षसाम् ॥ १९ ॥ इन्द्रजित्स्वबलं सर्वमर्द्यमानं विलोक्य सः । निकुंभिलां च होमं च त्यक्त्वा शीघ्रं विनिर्गतः ॥ २० ॥ रथमारुह्य सधनुः क्रोधेन महतागमत् । समाह्वयित्वा सौमित्रिं युद्धाय रणमूर्धनि ॥ २१ ॥ सौमित्रे मेघ-

नादोऽहं मया जीवन्न मोक्ष्यसे । तत्र दृष्ट्वा पितृव्यं स प्राह निष्ठुरभाषिणम् ॥ २२ ॥ इहैव जातः संवृद्धः साक्षाद् भ्राता पितुर्मम । यस्त्वं स्वजनमुत्सृज्य परभृत्यत्वमागतः॥ २३ ॥ कथं द्रुह्यसि पुत्राय पापीयानसि दुर्मतिः । इत्युक्त्वा लक्ष्मणं दृष्ट्वा हनूमत्पृष्ठतः स्थितम् ॥ २४ ॥ उद्यदायुधनिस्त्रिंशे रथे महति संस्थितः । महाप्रमाणमुद्यम्य घोरं विस्फारयन्धनुः ॥ २५ ॥ अद्य वो मामका बाणाः प्राणान्पास्यंति वानराः । ततः शरं दाशरथिः संधायामित्रकर्शनः ॥ २६ ॥ ससर्ज राक्षसेन्द्राय क्रुद्धः सर्प इव श्वसन् । इन्द्रजिद्रक्तनयनो लक्ष्मणं समुदैक्षत ॥ २७ ॥ शक्राशनिसमस्पर्शैर्लक्ष्मणेनाहतः शरैः । मुहूर्तमभवन्मूढः पुनः प्रत्याहृतेंद्रियः ॥ २८ ॥ ददर्शावस्थितं वीरं वीरो दशरथात्मजम् । सोऽभिचक्राम सौमित्रिं क्रोधसंरक्तलोचनः ॥ २९ ॥ शरान्धनुषि संधाय लक्ष्मणं चेदमब्रवीत् । यदि ते प्रथमे युद्धे न दृष्टो मे पराक्रमः ॥ ३० ॥ अद्य त्वां दर्शयिष्यामि तिष्ठेदानीं व्यवस्थितः । इत्युक्त्वा सप्तभिर्बाणैरभिविव्याध लक्ष्मणम् ॥ ३१ ॥ दशभिश्च हनूमन्तं तीक्ष्णधारैः शरोत्तमैः । ततः शरशतेनैव

संप्रयुक्तेन वीर्यवान् ॥३२॥ क्रोधाग्निगणसंरब्धो निर्बिभेद विभीषणम् । लक्ष्मणोऽपि तथा शत्रुं शरवर्षैरवाकिरत् ॥ ३३ ॥ तस्य बाणैः सुसंछिन्नं कवचं कांचनप्रभम् । व्यशीर्यत रथोपस्थे तिलशः पतितं भुवि ॥ ३४ ॥ ततः शरसहस्रेण संक्रुद्धो रावणात्मजः । बिभेद समरे वीरं लक्ष्मणं भीमविक्रमम् ॥ ३५ ॥ व्यशीर्यतापतद्दिव्यं कवचं लक्ष्मणस्य च । कृतप्रतिकृतान्योन्यं बभूवतुरभिद्रुतौ ॥ ३६ ॥ अभीक्ष्णं निःश्वसंतौ तौ युद्धयेतां तुमुलं पुनः । शरसंवृतसर्वांगौ सर्वतो रुधिरोक्षितौ ॥ ३७ ॥ सुदीर्घकालं तौ वीरावन्योन्यं निशितैः शरैः । अयुध्येतां महासत्त्वौ जयाजयविवर्जितौ ॥ ३८ ॥ एतस्मिन्नंतरे वीरो लक्ष्मणः पंचभिः शरैः । रावणेः सारथिं साश्वं रथं च समचूर्णयत् ॥ ३९ ॥ चिच्छेद कार्मुकं तस्य दर्शयन्हस्तलाघवम् । सोऽन्यत्तु कार्मुकं भद्रं सज्यं चक्रे त्वरान्वितः ॥ ४० ॥ तच्चापमपि चिच्छेद लक्ष्मणस्त्रिभिराशुगैः । तमेव च्छिन्नधन्वानं विव्याधानेकसायकैः ॥ ४१ ॥ पुनरन्यत्समादाय कार्मुकं भीमविक्रमः । इंद्रजिल्लक्ष्मणं बाणैः शितैरादित्यसन्निभैः ॥ ४२ ॥

विभेद वानरान्सर्वान्बाणैरापूरयन्दिशः । तत ऐंद्रं समादाय लक्ष्मणो रावणिं प्रति ॥ ४३ ॥ संधायाकृष्य कर्णांतं कार्मुकं दृढनिष्ठुरम् । उवाच लक्ष्मणो वीरः स्मरन् रामपदांबुजम् ॥ ४४ ॥ धर्मात्मा सत्यसंधश्च रामो दाशरथिर्यदि । त्रिलोक्यामप्रतिद्वंद्वस्तदेनं जहि रावणिम् ॥ ४५ ॥ इत्युक्त्वा बाणमाकर्णाद्विकृष्य तमजिह्मगम् ॥ लक्ष्मणः समरे वीरः ससर्जेंद्रजितं प्रति ॥ ४६ ॥ स शरः सशिरस्त्राणं श्रीमज्ज्वलितकुंडलम् । प्रमथ्येंद्रजितः कायात्पातयामास भूतले ॥ ४७ ॥ ततः प्रमुदिता देवाः कीर्तयंतो रघूत्तमम् । ववर्षुः पुष्पवर्षाणि स्तुवंतश्च मुहुर्मुहुः ॥ ४८ ॥ जहर्ष शक्रो भगवान्सह देवैर्महर्षिभिः । आकाशेऽपि च देवानां शुश्रुवे दुंदुभिस्वनः ॥ ४९ ॥ विमलं गगनं चासीत्स्थिराभूद्विश्वधारिणी । निहतं रावणिं दृष्ट्वा जयजल्पसमन्वितः ॥ ५० ॥ गतश्रमः स सौमित्रिः शंखमापूरयद्रणे । सिंहनादं ततः कृत्वा ज्याशब्दमकरोद्विभुः ॥ ५१ ॥ तेन नादेन संहृष्टा वानराश्च गतश्रमाः । वानरेंद्रैश्च सहितः स्तुवद्भिर्हृष्टमानसैः ॥ ५२ ॥ लक्ष्मणः परितुष्टात्मा ददर्शाभ्येत्य राघवम् । हनूमद्राक्षसाभ्यां च सहितो

विनयान्वितः ॥ ५३ ॥ ववंदे भ्रातरं रामं ज्येष्ठं नारायणं विभुम् । त्वत्प्रसादाद्रघुश्रेष्ठ हतो रावणिराहवे ॥ ५४ ॥ श्रुत्वा तल्लक्ष्मणाद्भक्त्या तमालिंग्य रघूत्तमः । मूर्ध्न्यवघ्राय मुदितः सस्नेहमिदमब्रवीत् ॥ ५५ ॥ साधु लक्ष्मण तुष्टोऽस्मि कर्म ते दुष्करं कृतम् । मेघनादस्य निधने जितं सर्वमरिंदम ॥ ॥ ५६ ॥ अहो रात्रैस्त्रिभिर्वीरः कथंचिद्विनिपातितः । निःसपत्नः कृतोऽस्म्यद्य निर्यास्यति हि रावणः ॥५७॥ पुत्रशोकान्मया योद्धुं तं हनिष्यामि रावणम् । मेघनादं हतं श्रुत्वा लक्ष्मणेन महाबलम् ॥५८॥ रावणः पतितो भूमौ मूर्च्छितः पुनरुत्थितः । विललापातिदीनात्मा पुत्रशोकेन रावणः ॥ ५९ ॥ पुत्रस्य गुणकर्माणि संस्मरन्पर्यदेवयत् । अद्य देवगणाः सर्वे लोकपाला महर्षयः ॥६०॥ हतमिंद्रजितं ज्ञात्वा सुखं स्वप्स्यंति निर्भयाः । इत्यादि बहुशः पुत्रलालसो विललाप ह ॥ ६१ ॥ ततः परमसंक्रुद्धो रावणो राक्षसाधिपः । उवाच राक्षसान्सर्वान्विनाशयिषुराहवे ॥ ६२ ॥ स पुत्रवधसंतप्तः शूरः क्रोधवशं गतः । संवीक्ष्य रावणो बुद्ध्या हंतुं सीतां प्रदुद्रुवे ॥ ६३ ॥ खड्गपाणिमथायांतं क्रुद्धं दृष्ट्वा

दशाननम् । राक्षसीमध्यगा सीता भयशोकाकुलाभवत् ॥ ६४ ॥ एतस्मिन्नंतरे तस्य सचिवो बुद्धिमाञ्छुचिः । सुपार्श्वो नाम मेधावी रावणं वाक्यमब्रवीत् ॥ ॥ ६५ ॥ ननु नाम दशग्रीव साक्षाद्वैश्रवणानुजः । वेदविद्याव्रतस्नातः स्वकर्मपरिनिष्ठितः ॥६६॥अनेकगुणसंपन्नः कथं स्त्रीवधमिच्छसि । अस्माभिः सहितो युद्धे हत्वा रामं च लक्ष्मणम् ॥ प्राप्स्यसे जानकीं शीघ्रमित्युक्तः स न्यवर्तत ॥ ६७ ॥ ततो दुरात्मा सुहृदा निवेदितं वचः सुधर्म्यं प्रतिगृह्य रावणः । गृहं जगामाशु शुचा विमूढधीः पुनः सभां च प्रययौ सुहृद्वृतः ॥ ६८ ॥ इति श्रीमदध्यात्मरामायणे उमामहेश्वरसंवादे युद्धकांडे नवमः सर्गः ॥ ९ ॥

॥ अथ युद्धकांडे दशमसर्गे संकल्पादिन्यासध्यानजपक्रमः ॥

ॐ अस्य श्रीमदध्यात्मरामायणे युद्धकांडे दशमसर्गस्य श्रीभगवान् बादरायण ऋषिः ॥ गायत्री छंदः ॥ ॐ नमोनारायणो देवता ॥ श्रीलक्ष्मीबीजम् ॥ परमा शक्तिः ॥ अव्यक्तं कीलकम् ॥ अमुकसंपुटीकरणसिद्ध्यर्थममुकमंत्रलोमविलोमसंपुटीकरणषोडशाध्याये मंत्राष्टाक्षरसंयुक्तं दशम-

सर्गे न्यासध्यानजपमहं करिष्ये ॥ अथ करन्यासः ॥ ॐ मः रः चं अंगुष्ठाभ्यां नमः ॥ ॐ मः रः चं तर्जनीभ्यां नमः ॥ ॐ मः रः चं मध्यमाभ्यां नमः ॥ ॐ मः रः चं अनामिकाभ्यां नमः ॥ ॐ मः रः चं कनिष्ठिकाभ्यां नमः ॥ ॐ मः रः चं करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः ॥ अथ षडंगन्यासः ॥ ॐ मः रः चं हृदयाय नमः ॥ ॐ मः रः चं शिरसे स्वाहा ॥ ॐ मः रः चं शिखायै वषट् ॥ ॐ मः रः चं कवचाय हुम् ॥ ॐ मः रः चं नेत्रत्रयाय वौषट् ॥ ॐ मः रः चं अस्त्राय फट् ॥ ॐ मः रः चं इति मंत्रेण दिग्बंधः ॥ अथ ध्यानम् ॥ स विचार्य सभामध्ये राक्षसैः सह मंत्रिभिः । निर्ययौ येऽवशिष्टास्तै राक्षसैः सह राघवम् ॥१॥ इति ध्यात्वा च श्रीरामचरितं पठ्यते तदा ॥ इति युद्धकांडे दशमसर्गे संकल्पादिन्यासध्यानजपविधिः ॥ १० ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ स विचार्य सभामध्ये राक्षसैः सह मंत्रिभिः । निर्ययौ येऽवशिष्टास्ते राक्षसैः सह राघवम् ॥ १ ॥ शलभः शलभैर्युक्तः प्रज्वलंतमिवानलम् । ततो रामेण निहतः सर्वे ते राक्षसा युधि ॥ २ ॥ स्वयं रामेण निहतस्तीक्ष्णबाणेन वक्षसि । व्यथितस्त्वरितं

लंकां प्रविवेश दशाननः ॥ ३ ॥ दृष्ट्वा रामस्य बहुशः पौरुषं चाप्यमानुषम् । रावणो मारुतेश्चैव शीघ्रं शुक्रांतिकं ययौ ॥ ४ ॥ नमस्कृत्य दशग्रीवः शुक्रं प्रांजलिरब्रवीत् । भगवन् राघवेणैवं लंका राक्षसयूथपैः ॥ ५ ॥ विनाशिता महादैत्या निहताः पुत्रबांधवाः । कथं मे दुःखसंदोहस्त्वयि तिष्ठति सद्गुरौ ॥ ६ ॥ इति विज्ञापितो दैत्यगुरुः प्राह दशाननम् । होमं कुरु प्रयत्नेन रहसि त्वं दशानन ॥ ७ ॥ यदि विघ्नो न चेद्धोमे तर्हि होमानलोत्थितः ॥ ८ ॥ महारथश्च वाहाश्च चापतूणीरसायकाः । संभविष्यंति तैर्युक्तस्त्वमजेयो भविष्यसि ॥ ९ ॥ गृहाण मंत्रान्मद्दत्तान् गच्छ होमं कुरु द्रुतम् । इत्युक्तस्त्वरितं गत्वा रावणो राक्षसाधिपः ॥ १० ॥ गुहां पातालसदृशीं मंदिरे स्वे चकार ह । लंकाद्वारकपाटादि बद्ध्वा सर्वत्र यत्नतः ॥ ११ ॥ होमद्रव्याणि संपाद्य यान्युक्तान्याभिचारिके । गुहां प्रविश्य चैकांते मौनी होमं प्रचक्रमे ॥ १२ ॥ उत्थितं धूममालोक्य महांतं रावणानुजः । रामाय दर्शयामास होमधूमं भयाकुलः ॥ १३ ॥ पश्य राम दशग्रीवो होमं कर्तुं समारभत । यदि होमः

समाप्तः स्यात्तदाऽजेयो भविष्यति ॥ १४ ॥ अतो विघ्नाय होमस्य प्रेषयाशु हरीश्वरान् । तथेति रामः सुग्रीवसंमतेनांगदं कपिम् ॥ १५ ॥ हनूमत्प्रमुखान्वीरानादिदेश महाबलान् । प्राकारं लंघयित्वा ते गत्वा रावणमंदिरम् ॥ १६ ॥ दशकोट्यः प्लवंगानां गत्वा मंदिररक्षकान् । चूर्णयामासुरश्वांश्च गजांश्च न्यहनन् क्षणात् ॥१७॥ ततश्च सरमा नाम प्रभाते हस्तसंज्ञया । विभीषणस्य भार्या सा होमस्थानमसूचयत् ॥ १८ ॥ गुहापिधानपाषाणमंगदः पादघट्टनैः । चूर्णयित्वा महासत्त्वः प्रविवेश महागुहाम् ॥ १९ ॥ दृष्ट्वा दशाननं तत्र मीलिताक्षं दृढासनम् । ततोंगदाज्ञया सर्वे वानरा विविशुर्द्रुतम् ॥ २० ॥ तत्र कोलाहलं चक्रुस्ताडयंतश्च सेवकान् । संभारांश्चिक्षिपुस्तत्र होमकुण्डे समंततः ॥ २१ ॥ स्रुवमाच्छिद्य हस्ताच्च रावणस्य बलाद्रुषा । तेनैव संजघानाशु हनूमान् प्लवगाग्रणीः ॥२२॥ घ्नंति दंतैश्च काष्ठैश्च वानरास्तामितस्ततः । न जहौ रावणो ध्यानं हतोऽपि विजिगीषया ॥ २३ ॥ प्रविश्यांतःपुरे वेश्मन्यंगदो वेगवत्तरः । समानयत्केशबंधे धृत्वा मंदोदरीं शुभाम्॥२४॥रावण-

स्यैव पुरतो विलपंतीमनाथवत् । विददारांगदस्तस्याः कंचुकं रत्नभूषितम् ॥२५॥ मुक्ता विमुक्ताः पतिताः समंताद्रत्नसंचयैः । श्रोणिसूत्रं निपातितं त्रुटितं रत्नचित्रितम् ॥ २६ ॥ कटिप्रदेशाद्विस्रस्ता नीवी तस्यैव पश्यतः । भूषणानि च सर्वाणि पतितानि समंततः ॥ २७ ॥ देवगंधर्वकन्याश्च नीता हृष्टैः प्लवंगमैः । मंदोदरी रुरोदाथ रावणस्याग्रतो भृशम् ॥२८॥ क्रोशंती करुणं दीना जगाद दशकंधरम् । निर्लज्जोऽसि परैरेवं केशपाशे विकृष्यते ॥ २९ ॥ भार्या तवैव पुरतः किं जुहोषि न लज्जसे । हन्यते पश्यतो यस्य भार्या पापैश्च शत्रुभिः ॥ ३० ॥ मर्तव्यं तेन तत्रैव जीवितान्मरणं वरम् । हा मेघनाद ते माता क्लिश्यते बत वानरैः ॥ ३१ ॥ त्वयि जीवति मे दुःखमीदृशं च कथं भवेत् । भार्या लज्जा च संत्यक्ता भर्त्रा मे जीविताशया ॥ ३२ ॥ श्रुत्वा तद्देवितं राजा मंदोदर्या दशाननः । उत्तस्थौ खड्गमादाय त्यज देवीमिति ब्रुवन् ॥ ३३ ॥ जघानांगदमव्यग्रः कटिदेशे दशाननः । ततोत्सृज्य ययुः सर्वे विध्वंस्य हवनं महत् ॥ ३४ ॥ रामपार्श्वमुपागम्य तस्थुः सर्वे प्रहर्षिताः । रावणस्तु ततो

भार्यामुवाच परिसांत्वयन् ॥३५॥ दैवाधीनमिदं भद्रे जीवता किं न दृश्यते । त्यज शोकं विशालाक्षि ज्ञानमालंब्य निश्चितम् ॥ ३६ ॥ अज्ञानप्रभवः शोकः शोको ज्ञानविनाशकृत् । अज्ञानप्रभवाहंधीः शरीरादिष्वनात्मसु ॥३७॥ तन्मूलः पुत्रदारादिसंबंधः संसृतिस्ततः । हर्षशोकभयक्रोधलोभमोहस्पृहादयः ॥ ॥३८॥ अज्ञानप्रभवा ह्येते जन्ममृत्युजरादयः । आत्मा तु केवलः शुद्धो व्यतिरिक्तो ह्यलेपकः ॥ ३९ ॥ आनंदरूपो ज्ञानात्मा सर्वभावविवर्जितः । न संयोगो वियोगो वा विद्यते केनचित्सतः ॥ ४०॥ एवं ज्ञात्वा स्वमात्मानं त्यज शोकमनिन्दिते । इदानीमेव गच्छामि हत्वा रामं सलक्ष्मणम् ॥ ४१ ॥ आगमिष्यामि नो चेन्मां दारयिष्यति सायकैः। श्रीरामो वज्रकल्पैश्च ततो गच्छामि तत्पदम् ॥ ४२ ॥ तदा त्वया मे कर्तव्या क्रिया मच्छासनात्प्रिये । सीतां हत्वा मया सार्धं त्वं प्रवेक्ष्यसि पावकम् ॥ ४३ ॥ एवं श्रुत्वा वचस्तस्य रावणस्यातिदुःखिता । उवाच नाथ मे वाक्यं शृणु सत्यं तथा कुरु ॥ ४४ ॥ शक्यो न राघवो जेतुं त्वया चान्यैः कदाचन । रामो देववरः साक्षात्प्रधानपुरुषेश्वरः

॥ ४५ ॥ मत्स्यो भूत्वा पुरा कल्पे मनुं वैवस्वतं प्रभुः । ररक्ष सकलापद्भ्यो राघवो भक्तवत्सलः ॥ ४६ ॥ रामः कूर्मोऽभवत्पूर्वं लक्षयोजनविस्तृतः । समुद्रमथने पृष्ठे दधार कनकाचलम् ॥ ४७ ॥ हिरण्याक्षोऽतिदुर्वृत्तो हतोऽनेन महात्मना । क्रोधरूपेण वपुषा क्षोणीमुद्धरता क्वचित् ॥ ४८ ॥ त्रिलोककंटकं दैत्यं हिरण्यकशिपुं पुरा । हतवान्नारसिंहेन वपुषा रघुनंदनः ॥ ४९ ॥ विक्रमैस्त्रिभिरेवासौ बलिं बद्ध्वा जगत्त्रयम् । आक्रम्यादात्सुरेंद्राय भृत्याय रघुसत्तमः ॥ ५० ॥ राक्षसाः क्षत्रियाकारा जाता भूमेर्भरावहाः । तान्हत्वा बहुशो रामो भुवं जित्वा ह्यदान्मुनेः ॥ ५१ ॥ स एव सांप्रतं जातो रघुवंशे परात्परः । भवदर्थं रघुश्रेष्ठो मानुषत्वमुपागतः ॥ ५२ ॥ तस्य भार्या किमर्थं वा हृता सीता वनाद्बलात् । मम पुत्रविनाशार्थं स्वस्याऽपि निधनाय च ॥ ५३ ॥ इतः परं वा वैदेहीं प्रेषयस्व रघूत्तमे । विभीषणाय राज्यं तु दत्त्वा गच्छामहे वनम् ॥ ५४ ॥ मंदोदरीवचः श्रुत्वा रावणो वाक्यमब्रवीत् । कथं भद्रे रणे पुत्रान् भ्रातॄन् राक्षसमंडलम् ॥ ५५ ॥ घातयित्वा राघवेण जीवामि वनगोचरः ।

रामेण सह योत्स्यामि रामबाणैः सुशीघ्रगैः ॥ ५६ ॥ विदार्यमाणो यास्यामि तद्विष्णोः परमं पदम् । जानामि राघवं विष्णुं लक्ष्मीं जानामि जानकीम् । ज्ञात्वैव जानकी सीता मयानीता वनाद्बलात् ॥ ५७ ॥ रामेण निधनं प्राप्य यास्यामीति परं पदम् । विमुच्य त्वां तु संसाराद्गमिष्यामि सहप्रिये ॥ ५८ ॥ परानन्दमयी शुद्धा सेव्यते या मुमुक्षुभिः । तां गतिं तु गमिष्यामि हतो रामेण संयुगे॥५९॥ प्रक्षाल्य कल्मषाणीह मुक्तिं यास्यामि दुर्लभाम्॥६०॥क्लेशादिपंचकतरंगयुगं भ्रमाढ्यं दारात्मजाप्तधनबंधुझषाभियुक्तम् । और्वानलाभनिजरोषमनंगजालं संसारसागरमतीत्य हरिं व्रजामि ॥६१॥ इति श्रीमदध्यात्मरामायणे उमामहे० युद्धकांडे दशमः सर्गः ॥ १० ॥

॥ अथ युद्धकांडे एकादशसर्गे संकल्पादिन्यासध्यानजपक्रमः ॥

ॐ अस्य श्रीमदध्यात्मरामायणे युद्धकांडे एकादशसर्गस्य ॥ श्रीभगवान् बादरायण ऋषिः ॥ गायत्री छंद ॥ ॐ नमो नारायणो देवता ॥ श्रीलक्ष्मीर्बीजम् ॥परमा शक्तिः॥अव्यक्तं कीलकम्॥अमुकसंपुटीकरणसिद्ध्यर्थममुकमंत्रलोम-

विलोमसंपुटीकरणषोडशाभ्यार्थे मंत्राष्टाक्षरसंयुक्तम् एकादशसर्गे न्यासध्यान-जपमहं करिष्ये ॥ अथ करन्यासः ॥ ॐ मः रः रं अंगुष्ठाभ्यां नमः ॥ ॐ मः र रं तर्जनीभ्यां नमः ॥ ॐ मः रः रं मध्यमाभ्यां नमः ॥ ॐ मः रः रं अनामिकाभ्यां नमः ॥ ॐ मः रः रं कनिष्ठिकाभ्यां नमः ॥ ॐ मः रः रं करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः ॥ अथ षडंगन्यासः ॥ ॐ मः रः रं हृदयायनमः॥ ॐ मः रः रं शिरसे स्वाहा ॥ ॐ मः रः रं शिखाय वषट् ॥ ॐ मः रः रं कवचाय हुम् ॥ ॐ मः रः रं नेत्रत्रयाय वौषट् ॥ ॐ मः रः रं अस्त्राय फट् ॥ ॐ मः रः रं इति मंत्रेण दिग्बंधः॥अथ ध्यानम् ॥ इत्युक्त्वा वचनं प्रेम्णा राज्ञीं मंदोदरीं तदा । रावणः प्रययौ योद्धुं रामेण सह संयुगे ॥ १ ॥ इति ध्यात्वा च श्रीरामचरितं पठ्यते तदा । इति युद्धकांडे एकादशसर्गे संकल्पादिन्यासध्यानजपविधिः ॥ ११ ॥

श्रीमहादेव उवाच ॥ इत्युक्त्वा वचनं प्रेम्णा राज्ञीं मंदोदरीं तदा । रावणः प्रययौ योद्धुं रामेण सह संयुगे॥१॥दृढं स्यंदनमास्थाय वृतो घोरैर्निशाचरैः। चक्रैः षोडशभिर्युक्तं सवरूथं सकूबरम ॥ २ ॥ पिशाचवदनैर्घोरैः खरैर्युक्तं

भयावहम् । सर्वास्त्रशस्त्रसहितं सर्वोपस्करसंयुतम् ॥३॥ निश्चक्रामाथ सहसा रावणो भीषणाकृतिः । आयांतं रावणं दृष्ट्वा भीषणं रणकर्कशम् ॥ ४ ॥ संत्रस्ताभूत्तदा सेना वानरी रामपालिता॥५॥हनूमानथ चोत्प्लुत्य रावणं योद्धुमाययौ । आगत्य हनुमान् रक्षोवक्षस्यतुलविक्रमः ॥६॥ मुष्टिबंधं दृढं बद्ध्वा ताडयामास वेगतः। तेन मुष्टिप्रहारेण जानुभ्यामपतद्रथे॥७॥मूर्च्छितोऽथ मुहूर्तेन रावणः पुनरुत्थितः। उवाच च हनूमंतं शूरोऽसि मम संमतः ॥ ८ ॥ हनूमानाह तं धिक् मां यस्त्वं जीवसि रावण । त्वं तावन्मुष्टिना वक्षो मम ताडय रावण ॥ ९ ॥ पश्चान्मया हतः प्राणान्मोक्ष्यसे नात्र संशयः। तथेति मुष्टिना वक्षो रावणेनाऽपि ताडितः ॥ १० ॥ विघूर्णमाननयनः किंचित्कश्मलमाययौ। संज्ञामवाप्य कपिराड् रावणं हंतुमुद्यतः ॥ ११ ॥ ततोऽन्यत्र गतो भीत्या रावणो राक्षसाधिपः। हनुमानंगदश्चैव नलो नीलस्तथैव च ॥ १२ ॥ चत्वारः समवेताग्रे दृष्ट्वा राक्षसपुंगवान् ।अग्निवर्णं तथा सर्परोमाणं खड्गरोमकम्॥१३॥ तथा वृश्चिकरोमाणं निर्जघ्नुः क्रमशोऽसुरान् । चत्वारश्चतुरो हत्वा राक्षसान्

भीमविक्रमान् ॥ १४ ॥ सिंहनादं पृथक्कृत्वा रामपार्श्वमुपागताः । ततः क्रुद्धो दशग्रीवः संदश्य दशनच्छदम् ॥ १५ ॥ विवृत्य नयने क्रूरो राममेवान्वधावत । दशग्रीवो रथस्थस्तु रामं वज्रोपमैः शरैः ॥१६॥ आजघान महाघोरैर्धाराभिरिव तोयदः । रामस्य पुरतः सर्वान्वानरानपि विव्यथे ॥ १७ ॥ ततः पावकसंकाशैः शरैः कांचनभूषणैः । अभ्यवर्षद्रणे रामो दशग्रीवं समाहितः ॥ १८ ॥ रथस्थं रावणं दृष्ट्वा भूमिष्ठं रघुनंदनम् । आहूय मातलिं शक्रो वचनं चेदमब्रवीत् ॥ १९ ॥ रथेन मम भूमिष्ठं शीघ्रं याहि रघूत्तमम् । त्वरितं भूतलं गत्वा कुरु कार्यं ममानघ ॥ २० ॥ एवमुक्तोऽथ तं नत्वा मातलिर्देवसारथिः । ततो हयश्च संयोज्य हरितैः स्यंदनोत्तमम् ॥२१॥ स्वर्गाज्जयार्थी रामस्य ह्युपचक्राम मातलिः । प्रांजलिर्देवराजेन प्रेषितोऽस्मि रघूत्तम ॥ २२ ॥ रथोऽयं देवराजस्य विजयाय तव प्रभो । प्रेषितश्च महाराज धनुरैन्द्रं च भूषितम् ॥ २३ ॥ अभेद्यं कवचं खड्गं दिव्यतूणीयुगं तथा । आरुह्य च रथं राम रावणं जहि राक्षसम् ॥ २४ ॥ मया सारथिना देव वृत्रं देवपतिर्यथा । इत्युक्तस्तं

परिक्रम्य नमस्कृत्य रथोत्तमम् ॥ २५ ॥ आरुरोह रथं रामो लोकाल्लक्ष्म्या नियोजयन् । ततोऽभवन्महायुद्धं भैरवं रोमहर्षणम् ॥ २६ ॥ महात्मनो राघवस्य रावणस्य च धीमतः । आग्नेयेन च आग्नेयं दैवं दैवेन राघवः ॥२७॥ अस्त्रं राक्षसराजस्य जघान परमास्त्रवित् । ततस्तु ससृजे घोरं राक्षसं चास्त्रमस्त्रवित्॥२८॥ क्रोधेन महताविष्टो रामस्योपरि रावणः । रावणस्य धनुर्मुक्ताः सर्पा भूत्वा महाविषाः । शराः कांचनपुंखाभा राघवं परितोऽपतन् ॥ २९ ॥ तैः शरैः सर्पवदनैर्वमद्भिरनलं मुखैः । दिशश्च विदिशश्चैव व्याप्तास्तत्र तदाऽभवन्॥३०॥ रामःसर्पांस्ततो दृष्ट्वा समंतात्परिपूरितान् । सौपर्णमस्त्रं तद्घोरं पुरःप्रावर्तयद्रणे ॥ ३१ ॥ रामेण मुक्तास्ते बाणा भूत्वा गरुडरूपिणः । चिच्छिदुः सर्पबाणांस्तान्समंतात्सर्वशत्रवः ॥ ३२ ॥ अस्त्रे प्रतिहते युद्धे रामेण दशकंधरः । अभ्यवर्षत्ततो रामं घोराभिः शरवृष्टिभिः ॥ ३३ ॥ ततः पुनः शरानीकैं राममक्लिष्टकारिणम् । अर्दयित्वा तु घोरेण मातलिं प्रत्यविध्यत ॥ ३४ ॥ पातयित्वा रथोपस्थे रथकेतुं च कांचनम् । ऐन्द्रानश्वानभ्यहनद्रावणः क्रोधमूर्च्छितः ॥ ३५ ॥

विषेदुर्देवगंधर्वाश्चारणाः पितरस्तथा। आर्तांकारं हरिं दृष्ट्वा व्यथिताश्च महर्षयः ॥ ३६ ॥ व्यथिता वानरेंद्राश्च बभूवुः सविभीषणाः । दशास्यो विंशतिभुजः प्रगृहीतशरासनः ॥ ३७ ॥ ददृशे रावणस्तत्र मैनाक इव पर्वतः। रामस्तु भ्रुकुटिं बद्ध्वा क्रोधसंरक्तलोचनः ॥ ३८ ॥ कोपं चकार सदृशं निर्दहन्निव राक्षसम् । धनुरादाय देवेंद्रधनुराकारमद्भुतम् ॥ ३९ ॥ गृहीत्वा पाणिना बाणं कालानलसमप्रभम्। निर्दहन्निव चक्षुर्भ्यां ददृशे रिपुमंतिके ॥ ४० ॥ पराक्रमं दर्शयितुं तेजसा प्रज्वलन्निव। प्रचक्रमे कालरूपी सर्वलोकस्य पश्यतः ॥ ४१ ॥ विकृष्य चापं रामस्तु रावणं प्रतिविध्य च। हर्षयन्वानरानीकं कालांतक इवाबभौ ॥ ४२ ॥ क्रुद्धं रामस्य वदनं दृष्ट्वा शत्रुं प्रधावतः। तत्रसुः सर्वभूतानि चचाल च वसुंधरा ॥ ४३ ॥ रामं दृष्ट्वा महारौद्रमुत्पातांश्च सुदारुणान्। त्रस्तानि सर्वभूतानि रावणं चाविशद्भयम् ॥ ४४ ॥ विमानस्थाः सुरगणाः सिद्धगंधर्वकिन्नराः। ददृशुः सुमहायुद्धं लोकसंवर्तकोपमम् ॥ ऐन्द्रमस्त्रं समादाय रावणस्य शिरोऽच्छिनत् ॥ ४५ ॥ मूर्धानो रावणस्याथ बहवो रुधि-

रोक्षिताः । गगनात्प्रपतंति स्म तालादिव फलानि हि ॥ ४६ ॥ न दिनं न च वै रात्रिर्न संध्या न दिशोऽपि वा ॥प्रकाशंते न तद्रूपं दृश्यते तत्र संगरे॥ ४७ ॥ ततो रामो बभूवाथ विस्मयाविष्टमानसः । शतमेकोत्तरं छिन्नं शिरसां चैकवर्च-साम्॥४८॥ न चैवं रावणः शांतो दृश्यते जीवितक्षयात् । ततः सर्वास्त्रविद्वीरः कौसल्यानंदवर्धनः ॥ ४९ ॥ अस्त्रैश्च बहुभिर्युक्तश्चिंतयामास राघवः । यैर्यैर्बा-णैर्हता दैत्या महासत्त्वपराक्रमाः ॥ ५० ॥ त एते निष्फलं याता रावणस्य निपातने । इति चिंताकुले रामे समीपस्थो विभीषणः ॥ ५१ ॥ उवाच राघवं वाक्यं ब्रह्मदत्तवरो ह्यसौ । विच्छिन्ना बाहवोऽप्यस्य विच्छिन्नानि शिरांसि च ॥ ५२ ॥ उत्पत्स्यंति पुनः शीघ्रमित्याह भगवानजः । नाभिदेशेऽमृतं तस्य कुंडलाकारसंस्थितम् ॥ ५३ ॥ तच्छोषयानलास्त्रेण तस्य मृत्युस्ततो भवेत् । विभीषणवचः श्रुत्वा रामः शीघ्रपराक्रमः ॥ ५४ ॥ पावकास्त्रेण संयोज्य नाभिं विव्याध रक्षसः । अनंतरं च चिच्छेद शिरांसि च महाबलः ॥ ५५ ॥ बाहू-नपि च संरब्धो रावणस्य रघूत्तमः । ततो घोरां महाशक्तिमादाय दशकं-

धरः ॥ ५६ ॥ बिभीषणवधार्थाय चिक्षेप क्रोधविह्वलः । चिच्छेद राघवो बाणै स्तां शितैस्त्रिभूषितैः ॥ ५७ ॥ दशग्रीवशिरश्छेदात्तदा तेजो विनिर्गतम् । म्लानरूपो बभूवाथ छिन्नैः शीर्षैर्भयंकरैः ॥ ५८ ॥ एकेन मुख्यशिरसा बाहुभ्यां रावणो बभौ । रावणस्तु पुनः क्रुद्धो नानाशस्त्रास्त्रवृष्टिभिः ॥ ५९ ॥ ववर्ष रामं तं रामस्तथा बाणैर्ववर्ष च । ततो युद्धमभूद्घोरं तुमुलं लोमहर्षणम् ॥ ६० ॥ अथ संस्मारयामास मातली राघवं तदा । विसृज्यास्त्रं वधायास्य ब्राह्मं शीघ्रं रघूत्तम ॥ ६१ ॥ विनाशकालः प्रथितो यः सुरैः सोऽद्य वर्तते । उत्तमांगं न चैतस्य छेत्तव्यं राघव त्वया ॥ ६२ ॥ नैव शीर्ष्णि प्रभो वध्यो वध्य एव हि मर्मणि । ततः संस्मारितो रामस्तेन वाक्येन मातलेः ॥ ॥ ६३ ॥ जग्राह सशरं दीप्तं निःश्वसंतमिवोरगम् । यस्य पार्श्वे तु पवनः फले भास्करपावकौ ॥ ६४ ॥ शरीरमाकाशमयं गौरवे मेरुमंदरौ । पर्वस्वपि च विन्यस्ता लोकपाला महौजसः ॥ ६५ ॥ जाज्वल्यमानं वपुषा भांतं भास्करवर्चसा । तमुग्रमस्त्रं लोकानां भयनाशनमद्भुतम् ॥ ६६ ॥ अभिमंत्र्य ततो

रामस्तं महेषुं महाभुजः । वेदप्रोक्तेन विधिना संदधे कार्मुके बली ॥ ६७ ॥ तस्मिन्संधीयमाने तु राघवेण शरोत्तमे । सर्वभूतानि वित्रेसुश्चचाल च वसुंधरा ॥ ६८ ॥ स रावणाय संक्रुद्धो भृशमानम्य कार्मुकम् । चिक्षेप परमायत्तस्तमस्त्रं मर्मघातिनम् ॥ ६९ ॥ स वज्र इव दुर्धर्षो वज्रपाणिविसर्जितः । कृतांत इव घोरास्यो न्यपतद्रावणोरसि ॥ ७० ॥ स निमग्नो महाघोरः शरीरांतकरः परः । बिभेद हृदयं तूर्णं रावणस्य महात्मनः ॥ ७१ ॥ रावणस्याहरत्प्राणान्विवेश धरणीतले । स शरो रावणं हत्वा रामतूणीरमाविशत् ॥ ७२ ॥ तस्य हस्तात्पपाताशु सशरं कार्मुकं महत् । गतासुर्भ्रमिवेगेन राक्षसेंद्रोऽपतद्भुवि ॥ ७३ ॥ तं दृष्ट्वा पतितं भूमौ हतशेषाश्च राक्षसाः । हतनाथा भयत्रस्ता दुद्रुवुः सर्वतोदिशम् ॥ ७४ ॥ दशग्रीवस्य निधनं विजयं राघवस्य च । ततो विनेदुः संहृष्टा वानरा जितकाशिनः ॥७५॥ वदंतो रामविजयं रावणस्य च तद्वधम् । अथांतरिक्षे व्यनदत्सौम्यस्त्रिदशदुन्दुभिः ॥ ७६ ॥ पपात पुष्पवृष्टिश्च समंताद्राघवोपरि । तुष्टुवुर्मुनयः सिद्धाश्चारणाश्च

दिवौकसः ॥ ७७ ॥ अथांतरिक्षे ननृतुः सर्वतोऽप्सरसो मुदा । रावणस्य च देहोत्थं ज्योतिरादित्यवत्स्फुरत् ॥ ७८ ॥ प्रविवेश रघुश्रेष्ठं देवानां पश्यतां सताम् । देवा ऊचुरहो भाग्यं रावणस्य महात्मनः ॥ ७९ ॥ वयं तु सात्त्विका देवा विष्णोः कारुण्यभाजनाः । भयदुःखादिभिर्व्याप्ताः संसारे परिवर्तिनः ॥ ॥ ८० ॥ अयं तु राक्षसः क्रूरो ब्रह्महातीव तामसः । परदाररतो विष्णुद्वेषी तापसहिंसकः ॥ ८१ ॥ पश्यत्सु सर्वभूतेषु राममेव प्रविष्टवान् । एवं ब्रुवत्सु देवेषु नारदः प्राह सुस्मितः ॥ ८२ ॥ शृणुतात्र सुरा यूयं धर्मतत्त्वविचक्षणाः । रावणो राघवद्वेषादनिशं हृदि भावयन् ॥ ८३ ॥ भृत्यैः सह सदा रामचरितं द्वेषसंयुतः । श्रुत्वा रामात्स्वनिधनं भयात्सर्वत्र राघवम् ॥ ८४ ॥ पश्यन्ननुदिनं स्वप्ने राममेवानुपश्यति । क्रोधोऽपि रावणस्याशु गुरुबोधाधिकोऽभवत् ॥ ८५ ॥ रामेण निहतश्चांते निर्धूताशेषकल्मषः । रामसायुज्यमेवापि रावणो मुक्तबंधनः ॥ ८६ ॥ पापिष्ठो वा दुरात्मा परधनपरदारेषु रक्तो यदि स्यान्नित्यं स्नेहाद्भ-

याद्वा रघुकुलतिलकं भावयन्संपरेतः । भूत्वा शुद्धांतरंगो भवशतजनितानेकदोषैर्विमुक्तः सद्यो रामस्य विष्णोः सुरवरविनुतं याति वैकुंठमाद्यम् ॥ ८७॥ हत्वा युद्धे दशास्यं त्रिभुवनविषमं वामहस्तेन चापं भूमौ विष्टभ्य तिष्ठन्नितरकरधृतं भ्रामयन्बाणमेकम् । आरक्तोपांतनेत्रः शरदलितवपुः सूर्यकोटिप्रकाशो धीरश्रीबन्धुरांगस्त्रिदशपतिनुतः पातु मां वीरराम: ॥ ८८ ॥ इति श्रीमदध्यात्मरामायणे उमामहेश्वरसंवादे युद्धकांडे एकादशः सर्गः ॥ ११ ॥

॥ अथ युद्धकांडे द्वादशसर्गे संकल्पादिन्यासध्यानजपक्रमः ॥

ॐ अस्य श्रीमदध्यात्मरामायणे युद्धकांडे द्वादशसर्गस्य॥श्रीभगवान् बादरायण ऋषिः ॥ गायत्री छन्दः ॥ ॐ नमो नारायणो देवता ॥ श्रीलक्ष्मीर्बीजम् ॥ परमा शक्तिः॥ अव्यक्तं कीलकम्॥ अमुकसंपुटीकरणसिद्ध्यर्थममुकमंत्रलोमविलोमसंपुटीकरणषोडशाध्याये मन्त्राष्टाक्षरसंयुक्तं द्वादशसर्गे न्यासध्यानजपमहं करिष्ये॥अथ करन्यासः॥ ॐ मः रः णं अंगुष्ठाभ्यां नमः॥ ॐ मः रः णं तर्जनीभ्यां

नमः ॥ ॐ मः रः णं मध्यमाभ्यां नमः ॥ ॐ मः रः णं अनामिकाभ्यां नमः ॥ ॐ मः रः णं कनिष्ठिकाभ्यां नमः ॥ ॐ मः रः णं करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः॥ अथ षडंगन्यासः ॥ ॐ मः रः णं हृदयाय नमः ॥ ॐ मः रः णं शिरसे स्वाहा ॥ ॐ मः रः णं शिखायै वषट् ॥ ॐ मः रः णं कवचाय हुम् ॥ ॐ मः रः णं नेत्रत्रयाय वौषट् ॥ ॐ मः रः णं अस्त्राय फट् ॥ ॐ मः रः णं इति मंत्रेण दिग्बंधः ॥ अथ ध्यानम् ॥ रामो विभीषणं दृष्ट्वा हनूमंतं तथांगदम् । लक्ष्मणं कपिराजं च जांबवंतं तथा परान् ॥ १ ॥ इति ध्यात्वा च श्रीरामचरितं पठ्यते तदा ॥ इति युद्धकांडे द्वादशसर्गे न्यासध्यानजपविधिः ॥ १२ ॥ श्रीमहादेव उवाच॥ रामो विभीषणं दृष्ट्वा हनूमंतं तथांगदम् । लक्ष्मणं कपिराजं च जांबवंतं तथा परान् ॥ १ ॥ परितुष्टेन मनसा सर्वानेवाब्रवीद्वचः । भवतां बाहुवीर्येण निहतो रावणो मया ॥ २ ॥ कीर्तिः स्थास्यति वः पुण्या यावच्चंद्रदिवाकरौ । कीर्तयिष्यंति भवतां कथां त्रैलोक्यपावनीम् ॥ ३ ॥ जयोपेतां कलिहरां

यास्यंति परमां गतिम् । एतस्मिन्नंतरे दृष्ट्वा रावणं पतितं भुवि ॥ ४ ॥ मंदोदरीमुखाः सर्वाः स्त्रियो रावणपालिताः । पतिता रावणस्याग्रे शोचंत्यः पर्यदेवयन् ॥ ५ ॥ विभीषणः शुशोचार्तः शोकेन महतावृतः । पतितो रावणस्याग्रे बहुधा पर्यदेवयत् ॥ ६ ॥ रामस्तु लक्ष्मणं प्राह बोधयस्व विभीषणम् । करोतु भ्रातृसंस्कारं किं विलंबेन मानद ॥ ७ ॥ स्त्रियो मंदोदरीमुख्याः पतिता विलपंति च । निवारयतु ताः सर्वा राक्षसी रावणप्रियाः ॥ ८ ॥ एवमुक्तोऽथ रामेण लक्ष्मणोऽगाद्विभीषणम् । उवाच मृतकोपांते पतितं मृतकोपमम् ॥ ९ ॥ शोकेन महताविष्टं सौमित्रिरिदमब्रवीत् । यं शोचसि त्वं दुःखेन कोऽयं तव विभीषण ॥ १० ॥ त्वं वास्य कतमः सृष्टेः पुरेदानीमतः परम् । यद्वत्तोयौघपतिताः सिकता यांति तद्वशाः ॥११॥ संयुज्यंते वियुज्यंते तथा कालेन देहिनः ॥ यथा धानासु वै धाना भवंति न भवंति च ॥ १२ ॥ एवं भूतेषु भूतानि प्रेरितानीशमायया । त्वं चेमे वयमन्ये च तुल्याः कालवशोद्भवाः ॥ १३ ॥ जन्ममृत्यू

यदा यस्मात्तदा तस्माद्भविष्यतः। ईश्वरः सर्वभूतानि भूतैः सृजति हंत्यजः॥१४॥ आत्मसृष्टैरस्वतंत्रैरनपेक्षोऽपि बालवत् । देहेन देहिनो जीवा देहाद्देहोऽभिजायते ॥ १५ ॥ बीजादेव यथा बीजं देहान्य इव शाश्वतः। देहिदेहविभागोऽयमविवेककृतः पुरा ॥ १६ ॥ नानात्वं जन्म नाशश्च क्षयो वृद्धिः क्रिया फलम् । द्रष्टुराभांत्यतद्धर्मा यथाग्नेर्दारुविक्रियाः ॥ १७ ॥ त इमे देहसंयोगादात्मना भ्रांत्यसद्ग्रहात् । प्रथा यथा तथा चान्यद्ध्यायतोऽसत्सदाग्रहात ॥ १८ ॥ प्रसुप्तस्यानहंभावात्तदा भाति न संसृतिः । जीवतोऽपि तथा तद्वद्विमुक्तस्यानहंकृतेः ॥ १९ ॥ तस्मान्मायामनोधर्मं जह्यहंममताभ्रमम् । रामभद्रे भगवति मनो धेह्यात्मनीश्वरे ॥ २० ॥ सर्वभूतात्मनि परे मायामानुषरूपिणि । बाह्येंद्रियार्थसंबंधात्त्याजयित्वा मनः शनैः॥ २१ ॥ तत्र दोषान्दर्शयित्वा रामानंदे नियोजय। देहबुद्ध्या भवेद्भ्राता पिता माता सुहृत्प्रियः॥ २२ ॥ विलक्षणं यदा देहाज्जानात्यात्मानमात्मना । तदा कः कस्य वा बंधुर्भ्राता माता पिता सुहृत् ॥ २३ ॥ मिथ्याज्ञानवशाज्जाता दारागारादयः सदा । शब्दादयश्च विषया विविधाश्चैव

संपदः ॥ २४ ॥ बलं कोशो भृत्यवर्गो राज्यं भूमिः सुतादयः । अज्ञानजत्वात्सर्वे ते क्षणसंगमभंगुराः ॥ २५ ॥ अथोत्तिष्ठ हृदा रामं भावयन् भक्तिभावितम् । अनुवर्तस्व राज्यादि भुंजन्प्रारब्धमन्वहम् ॥ २६ ॥ भूतं भविष्यदभजन्वर्तमानमथाचरन् । विहरस्व यथान्यायं भवदोषैर्न लिप्यसे ॥ २७ ॥ आज्ञापयति रामस्त्वां तद्भ्रातुः सांपरायिकम् । तत्कुरुष्व यथाशास्त्रं रुदतीश्चापि योषितः ॥ २८ ॥ निवारय महाबुद्धे लंकां गच्छंतु मा चिरम् । श्रुत्वा यथावद्वचनं लक्ष्मणस्य विभीषणः ॥ २९ ॥ त्यक्त्वा शोकं च मोहं च रामपार्श्वमुपागमत । विमृश्य बुद्ध्या धर्मज्ञो धर्मार्थसहितं वचः ॥ ३० ॥ रामस्यैवानुवृत्त्यर्थमुत्तरं पर्यभाषत । नृशंसमनृतं क्रूरं सत्यधर्मव्रत प्रभो ॥ ३१ ॥ नार्होऽस्मि देव संस्कर्तुं परदाराभिमर्शिनम् । श्रुत्वा तद्वचनं प्रीतो रामो वचनमब्रवीत् ॥ ३२ ॥ मरणांतानि वैराणि निवृत्तं नः प्रयोजनम् । क्रियतामस्य संस्कारो ममाप्येष यथा तव ॥ ३३ ॥ रामाज्ञां शिरसा धृत्वा शीघ्रमेव विभीषणः । सांत्ववाक्यैर्महाबुद्धिं राज्ञीं मंदोदरीं तदा ॥ ३४ ॥ सांत्वयामास धर्मात्मा धर्मबुद्धिर्विभीषणः । त्वरयामास

धर्मज्ञः संस्कारार्थं स्वबांधवान् ॥ ३५ ॥ चित्यां निवेश्य विधिवत्पितृमेधविधानतः । आहिताग्नेर्यथाकार्यं रावणस्य विभीषणः ॥ ३६ ॥ तथैव सर्वमकरोद्बंधुभिः सह मंत्रिभिः । ददौ च पावकं तस्य विधियुक्तं विभीषणः ॥ ३७ ॥ स्नात्वा चैवार्द्रवस्त्रेण तिलान्दर्भाभिमिश्रितान् । उदकेन च संमिश्रान्प्रदाय विधिपूर्वकम् ॥ ३८ ॥ प्रदाय चोदकं तस्मै मूर्ध्ना चैनं प्रणम्य च । ताः स्त्रियोऽनुनयामास सांत्वमुक्त्वा पुनः पुनः ॥ ३९ ॥ गम्यतामिति ताः सर्वा विविशुर्नगरं तदा । प्रविष्टासु च सर्वासु राक्षसीषु विभीषणः ॥ ४० ॥ रामपार्श्वमुपागत्य तदातिष्ठद्विनीतवत् । रामोऽपि सह सैन्येन ससुग्रीवः सलक्ष्मणः ॥ ४१ ॥ हर्षं लेभे रिपून्हत्वा यथा वृत्रं शतक्रतुः । मातलिश्च तदा रामं परिक्रम्याभिवंद्य च ॥ ॥ ४२ ॥ अनुज्ञातश्च रामेण ययौ स्वर्गं विहायसा । ततो हृष्टमना रामो लक्ष्मणं चेदमब्रवीत् ॥ ४३ ॥ विभीषणाय मे लंकाराज्यं दत्तं पुरैव हि । इदानीमपि गत्वा त्वं लंकामध्ये विभीषणम् ॥ ४४ ॥ अभिषेचय विप्रैश्च मंत्रवद्विधिपूर्वकम् । इत्युक्तो लक्ष्मणस्तूर्णं जगाम सह वानरैः ॥ ४५ ॥ लंकां सुवर्णकलशैः समुद्र-

जलसंयुतैः । अभिषेकं शुभं चक्रे राक्षसेंद्रस्य धीमतः ॥ ४६ ॥ ततः पौरजनैः सार्धं नानोपायनपाणिभिः । विभीषणः ससौमित्रिरुपायनपुरस्कृतः ॥ ४७ ॥ दंडप्रणाममकरोद्रामस्याक्लिष्टकर्मणः । रामो विभीषणं दृष्ट्वा प्राप्तराज्यं मुदान्वितः ॥ ४८ ॥ कृतकृत्यमिवात्मानममन्यत सहानुजः । सुग्रीवं च समालिंग्य रामो वाक्यमथाब्रवीत् ॥ ४९ ॥ सहायेन त्वया वीर जितो मे रावणो महान् । विभीषणोऽपि लंकायामभिषिक्तो मयानघ ॥ ५० ॥ ततः प्राह हनूमंतं पार्श्वस्थं विनयान्वितम् । विभीषणस्यानुमते गच्छ त्वं रावणालयम् ॥५१॥ जानक्यै सर्वमाख्याहि रावणस्य वधादिकम् । जानक्याः प्रतिवाक्यं मे शीघ्रमेव निवेदय ॥ ॥ ५२ ॥ एवमाज्ञापितो धीमान् रामेण पवनात्मजः । प्रविवेश पुरीं लंकां पूज्यमानो निशाचरैः ॥ ५३ ॥ प्रविश्य रावणगृहं शिंशपामूलमाश्रिताम् । ददर्श जानकीं तत्र कृशां दीनामनिंदिताम् ॥ ५४ ॥ राक्षसीभिः परिवृतां ध्यायंतीं राममेव हि । विनयावनतो भूत्वा प्रणम्य पवनात्मजः ॥ ५५ ॥ कृतांजलिपुटो भूत्वा प्रह्वो भक्त्याग्रतः स्थितः ।

तं दृष्ट्वा जानकी तूष्णीं स्थित्वा पूर्वस्मृतिं ययौ ॥ ५६ ॥ ज्ञात्वा तं रामदूतं सा हर्षात्सौम्यमुखी भवत् । स तां सौम्यमुखीं दृष्ट्वा तस्यै पवननन्दनः॥ रामस्य भाषितं सर्वमाख्यातुमुपचक्रमे ॥ ५७ ॥ देवि रामः ससुग्रीवो विभीषणसहायवान् । कुशली वानराणां च सैन्यैश्च सहलक्ष्मणः ॥ ५८ ॥ रावणं ससुतं हत्वा सबलं सह मंत्रिभिः । त्वामाह कुशलं रामो राज्ये कृत्वा विभीषणम् ॥ ५९ ॥ श्रुत्वा भर्तुः प्रियं वाक्यं हर्षगद्गदया गिरा । किं ते प्रियं करोम्यद्य न पश्यामि जगत्त्रये ॥ ६० ॥ समं ते प्रियवाक्यस्य रत्नान्याभरणानि च । एवमुक्तस्तु वैदेह्या प्रत्युवाच प्लवंगमः ॥ ६१ ॥ रत्नौघाद्विविधाद्वापि देवराज्याद्विशिष्यते । हतशत्रुं विजयिनं रामं पश्यामि सुस्थिरम् ॥ ६२ ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा मैथिली प्राह मारुतिम् । सर्वे सौम्या गुणाः सौम्य त्वय्येव परिनिष्ठिताः ॥६३॥ रामं द्रक्ष्यामि शीघ्रं मामाज्ञापयतु राघवः । तथेति तां नमस्कृत्य ययौ द्रष्टुं रघूत्तमम्॥६४॥जानक्या भाषितं सर्वं रामस्याग्रे न्यवेदयत् । यन्निमित्तोऽयमारंभः कर्मणां च फलोदयः ॥ ६५ ॥ तां देवीं शोक-

संतप्तां द्रष्टुमर्हसि मैथिलीम् । एवमुक्तो हनुमता रामो ज्ञानवतां वरः ॥६६॥ मायासीतां परित्यक्तुं जानकीमनले स्थिताम् । आदातुं मनसा ध्यात्वा रामः प्राह विभीषणम् ॥ ६७ ॥ गच्छ राजन् जनकजामानयाशु ममांतिकम् । स्नातां विरजवस्त्राढ्यां सर्वाभरणभूषिताम् ॥ ६८ ॥ विभीषणोऽपि तच्छ्रुत्वा जगाम सहमारुतिः । राक्षसीभिः सुवृद्धाभिः स्नापयित्वा तु मैथिलीम् ॥६९॥ सर्वाभरणसंपन्नामारोप्य शिबिकोत्तमे । याष्टीकैर्बहुभिर्गुप्तां कंचुकोष्णीषिभिः शुभाम् ॥ ७० ॥ तां द्रष्टुमागताः सर्वे वानरा जनकात्मजाम् । तान्वारयंतो बहवः सर्वतो वेत्रपाणयः ॥ ७१ ॥ कोलाहलं प्रकुर्वंतो रामपार्श्वमुपाययुः । दृष्ट्वा तां शिबिकारूढां दूरादथ रघूत्तमः ॥ ७२ ॥ विभीषण किमर्थं ते वानरान्वारयंति हि । पश्यन्तु वानराः सर्वे मैथिलीं मातरं यथा ॥ ७३ ॥ पादचारेण सायातु जानकी मम सन्निधिम् । श्रुत्वा तद्रामवचनं शिबिकादवरुह्य सा ॥ ७४ ॥ पादचारेण शनकैरागता रामसन्निधिम् । रामोऽपि दृष्ट्वा तां मायासीतां कार्यार्थनिर्मिताम्॥७५॥अवाच्यवादान्बहुशः प्राह तां रघुनन्दनः । अमृ-

च्यमाना सा सीता वचनं राघवोदितम् ॥ ७६ ॥ लक्ष्मणं आह मे शीघ्रं प्रज्वालय हुताशनम् । विश्वासार्थं हि रामस्य लोकानां प्रत्ययाय च ॥ ७७ ॥ राघवस्य मतं ज्ञात्वा लक्ष्मणोऽपि तदैव हि । महाकाष्ठचयं कृत्वा ज्वालयित्वा हुताशनम् ॥ ७८ ॥ रामपार्श्वमुपागम्य तस्थौ तूष्णीमरिंदमः । ततः सीता परिक्रम्य राघवं भक्तिसंयुता ॥ ७९ ॥ पश्यतां सर्वलोकानां देवराक्षसयोषिताम् । प्रणम्य देवताभ्यश्च ब्राह्मणेभ्यश्च मैथिली ॥ ८० ॥ बद्धांजलिपुटा चेदमुवाचाग्निसमीपगा । यथा मे हृदयं नित्यं नापकर्षति राघवात् ॥८१॥ तथा लोकस्य साक्षी मां सर्वतः पातु पावकः । एवमुक्त्वा तदा सीता परिक्रम्य हुताशनम् ॥ ८२ ॥ विवेश ज्वलनं दीप्तं निर्भयेन हृदा सती ॥८३॥ दृष्ट्वा ततो भूतगणाः ससिद्धाः सीतां महावह्निगतां भृशार्ताः । परस्परं प्राहुरहो स सीतां रामः श्रियं स्वां कथमत्यजज्ज्ञः ॥ ८४ ॥ इति श्रीमदध्यात्मरामायणे उमामहेश्वरसंवादे युद्धकांडे द्वादशः सर्गः ॥ १२ ॥ ॥ ॥ ॥

॥ अथ युद्धकांडे त्रयोदशसर्गे संकल्पादिन्यासध्यानजपक्रमः ॥

ॐ अस्य श्रीमदध्यात्मरामायणे युद्धकांडे त्रयोदशसर्गस्य श्रीभगवान् बादरायणऋषिः॥गायत्री छंदः॥ ॐनमो नारायणो देवता॥श्रीलक्ष्मीर्बीजम्॥ परमाशक्तिः॥अव्यक्तं कीलकम् ॥ अमुकसंपुटीकरणसिद्ध्यर्थममुकमंत्रलोमविलोमसंपुटीकरणषोडशाध्याये मंत्राष्टाक्षरसंयुक्तं त्रयोदशसर्गे न्यासध्यानजपमहं करिष्ये॥ अथ करन्यासः॥ ॐ मः रः कं अंगुष्ठाभ्यां नमः ॥ ॐ मः रः कं तर्जनीभ्यां नमः ॥ ॐ मः रः कं मध्यमाभ्यां नमः ॥ ॐ मः रः कं अनामिकाभ्यां नमः ॥ ॐ मः रः कं कनिष्ठिकाभ्यां नमः ॥ ॐ मः रः कं करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः ॥ अथ षडंगन्यासः ॥ ॐ मः रः कं हृदयाय नमः ॥ ॐ मः रः कं शिरसे स्वाहा ॥ ॐ मः रः कं शिखायै वषट् ॥ ॐ मः रः कं कवचाय हुम् ॥ ॐ मः रः कं नेत्रत्रयाय वौषट् ॥ ॐ मः रः कं अस्त्राय फट् ॥ ॐ मः रः कं इति मंत्रेण दिग्बंधः ॥ अथ ध्यानम् ॥ ततः शक्रस्सहस्राक्षो यमश्च वरुणस्तथा । कुबेरश्च महातेजाः पिनाकी वृषवाहनः ॥ इति ध्यात्वा च श्रीरामचरितं

पठ्यते तदा ॥ इति युद्धकांडे त्रयोदशसर्गे शंकरादिन्यासध्यानजपविधिः ॥ १३ ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ ततः शक्रः सहस्राक्षो यमश्च वरुणस्तथा । कुबेरश्च महातेजाः पिनाकी वृषवाहनः ॥ १ ॥ ब्रह्मा ब्रह्मविदां श्रेष्ठो मुनिभिः सिद्धचारणैः ॥ पितरो ऋषयः साध्या गंधर्वाप्सरसोरगाः ॥ २ ॥ एते चान्ये विमानाग्र्यैराजग्मुर्यत्र राघवः । अब्रुवन्परमात्मानं रामं प्रांजलयश्च ते ॥ ३ ॥ कर्ता त्वं सर्वलोकानां साक्षी विज्ञानविग्रहः । वसूनामष्टमोऽसि त्वं रुद्राणां शंकरो भवान् ॥ ४ ॥ आदिकर्तासि लोकानां ब्रह्मा त्वं चतुराननः । अश्विनौ घ्राणभूतौ ते चक्षुषी चंद्रभास्करौ ॥ ५ ॥ लोकानामादिरंतोऽसि नित्य एकः सदोदितः। सदा शुद्धःसदा बुद्धःसदा मुक्तोऽगुणोऽद्वयः॥६॥ त्वन्मायासंवृतानां त्वं भासि मानुषविग्रहः । त्वन्नाम स्मरतां राम सदा भासि चिदात्मकः ॥ ७ ॥ रावणेन हृतं स्थानमस्माकं तेजसा सह । त्वयाद्य निहतो दुष्टः पुनः प्राप्तं पदं स्वकम् ॥ ८ ॥ एवं स्तुवत्सु देवेषु ब्रह्मा साक्षात्पितामहः । अब्रवीत्प्रणतो भूत्वा रामं सत्यपथे स्थितम् ॥९॥ ब्रह्मोवाच ॥ वंदे देवं विष्णुमशेष-

स्थितिहेतुं त्वामध्यात्मज्ञानिभिरंतर्हृदि भाव्यम् । हेयाहेयद्वंद्वविहीनं परमेकं सत्तामात्रं सर्वहृदिस्थं दृशिरूपम्॥१०॥प्राणापानौ निश्चयबुद्ध्या हृदि रुद्ध्वा छित्त्वा सर्वं संशयबंधं विषयौघान् । पश्यंतीशं यं गतमोहा यतयस्तं वंदे रामं रत्नकिरीटं रविभासम् ॥ ११ ॥ मायातीतं माधवमाद्यं जगदादिं मानातीतं मोहविनाशं मुनिवंद्यम् । योगिध्येयं योगविधानं परिपूर्णं वंदे रामं रंजितलोकं रमणीयम् ॥ १२ ॥ भावाभावप्रत्ययहीनं भवमुख्यैर्योगासक्तैरर्चितपादांबुजयुग्मम् । नित्यं शुद्धं बुद्धमनंतं प्रणवाख्यं वंदे रामं वीरमशेषासुरदावम्॥१३॥ त्वं मे नाथो नाथितकार्याखिलकारी मानातीतो माधवरूपोऽखिलधारी । भक्त्या गम्यो भावितरूपो भवहारी योगाभ्यासैर्भावितचेतःसहचारी ॥१४॥ त्वामाद्यंतं लोकततीनां परमीशं लोकानां नो लौकिकमानैरधिगम्यम् ।भक्तिश्रद्धाभावसमेतैर्भजनीयं वंदे रामं सुंदरमिंदीवरनीलम् ॥ १५ ॥ को वा ज्ञातुं त्वामतिमानं गतमानं मायासक्तो माधव शक्तो मुनिमान्यम् । वृंदारण्ये वंदितवृंदारकवृंदं वंदे रामं भवमुखवंद्यं सुखकंदम् ॥ १६ ॥ नानाशास्त्रैर्वेदकदंबैः

प्रतिपाद्यं नित्यानंदं निर्विषयज्ञानमनादिम्। मत्सेवार्थं मानुषभावं प्रतिपन्नं वंदे रामं मरकतवर्णं मथुरेशम् ॥१७॥श्रद्धायुक्तो यः पठतीमं स्तवमाद्यं ब्राह्मं ब्रह्मज्ञानविधानं भुवि मर्त्यः। रामं श्यामं कामितकामप्रदमीशं ध्यात्वा ध्याता पातकजालैर्विगतः स्यात् ॥१८॥ श्रुत्वा स्तुतिं लोकगुरोर्विभावसुः स्वांके समादाय विदेहपुत्रिकाम्। विभ्राजमानां विमलारुणद्युतिं रक्तांबरां दिव्यविभूषणान्विताम् ॥ १९ ॥ प्रोवाच साक्षी जगतां रघूत्तमं प्रपन्नसर्वार्तिहरं हुताशनः। गृहाण देवीं रघुनाथ जानकीं पुरा त्वया मय्यवरोपितां वने॥२०॥ विधाय मायाजनकात्मजां हरे दशाननप्राणविनाशनाय च। हतो दशास्यः सह पुत्रबांधवैर्निराकृतोऽनेन भरो भुवः प्रभो ॥ २१ ॥ तिरोहिता सा प्रतिबिंबरूपिणी कृता यदर्थं कृतकृत्यतां गता। ततोऽतिहृष्टः परिगृह्य जानकीं रामः प्रहृष्टः प्रतिपूज्य पावकम् ॥ २२ ॥ स्वांके समावेश्य सदानपायिनीं श्रियं त्रिलोकीजननीं श्रियः पतिः। दृष्ट्वाथ रामं जनकात्मजायुतं श्रिया स्फुरंतं सुरनायको मुदा ॥ २३ ॥ भक्त्या गिरा गद्गदया समेत्य कृतांजलिः स्तोतुम-

थोपचक्रमे ॥ इंद्र उवाच ॥ भजेऽहं सदा राममिंदीवराभं भवारण्यदावानलाभाभिधानम् । भवानीहृदा भावितानंदरूपं भवाभावहेतुं भवादिप्रपन्नम् ॥ २४ ॥ सुरानीकदुःखौघनाशैकहेतुं नराकारदेहं निराकारमीड्यम् । परेशं परानंदरूपं वरेण्यं हरिं राममीशं भजे भारनाशम् ॥ २५ ॥ प्रपन्नाखिलानंददोहं प्रपन्नं प्रपन्नार्तिनिःशेषनाशाभिधानम् । तपोयोगयोगीशभावाभिभाव्यं कपीशादिमित्रं भजे राममित्रम् ॥ २६ ॥ सदा भोगभाजां सुदूरे विभांतं सदा योगभाजामदूरे विभांतम् । चिदानंदकंदं सदा राघवेशं विदेहात्मजानंदरूपं प्रपद्ये ॥ २७ ॥ महायोगमायाविशेषानुयुक्तो विभासीश लीलानराकारवृत्तिः । त्वदानंदलीलाकथापूर्णकर्णाः सदानंदरूपा भवंतीह लोके ॥ २८ ॥ अहं मानपानाभिमत्तप्रमत्तो न वेदाखिलेशाभिमानाभिमानः । इदानीं भवत्पादपद्मप्रसादात्रिलोकाधिपत्याभिमानो विनष्टः ॥ २९ ॥ स्फुरद्रत्नकेयूरहाराभिरामं धराभारभूतासुरानीकदावम् । शरच्चंद्रवक्त्रं लसत्पद्मनेत्रं दुरावारपारं भजे राघवेशम् ॥ ३० ॥ सुराधीशनीलाभ्रनीलांगकांतिं विराधादिरक्षोवधाल्लोकशांतिम् ।

किरीटादिशोभं पुरारातिलाभं भजे रामचन्द्रं रघूणामधीशम् ॥ ३१ ॥ लसच्चन्द्रकोटिप्रकाशादिपीठे समासीनमंके समाधाय सीताम्। स्फुरद्धेमवर्णां तडित्पुंजभासां भजे रामचंद्रं निवृत्तार्तितंद्रम् ॥ ३२ ॥ ततः प्रोवाच भगवान्भवान्या सहितो भवः । रामं कमलपत्राक्षं विमानस्थो नभःस्थले ॥ ३३ ॥ आगमिष्याम्ययोध्यायां द्रष्टुं त्वां राज्यसत्कृतम्। इदानीं पश्य पितरमस्य देहस्य राघव ॥ ३४ ॥ ततोऽपश्यद्विमानस्थं रामो दशरथं पुरः।ननाम शिरसा पादौ मुदा भक्त्या सहानुजः॥३५॥आलिंग्य मूर्ध्न्यवघ्राय रामं दशरथोऽब्रवीत्। तारितोऽस्मि त्वया वत्स संसाराद्दुःखसागरात् ॥ ३६ ॥ इत्युक्त्वा पुनरालिंग्य ययौ रामेण पूजितः। रामोऽपि देवराजं तं दृष्ट्वा प्राह कृतांजलिम् ॥ ३७ ॥ मत्कृते निहतान्संख्ये वानरान्पतितान् भुवि। जीवयाशु सुधावृष्ट्या सहस्राक्ष ममाज्ञया ॥ ३८ ॥ तथेत्यमृतवृष्ट्या ताञ्जीवयामास वानरान् । ये ये मृता मृधे पूर्वं ते ते सुप्तोत्थिता इव। पूर्ववद्बलिनो हृष्टा रामपार्श्वमुपाययुः ॥ ३९ ॥ नोत्थिता राक्षसास्तत्र पीयूष-

स्पर्शनादपि । विभीषणस्तु साष्टांगं प्रणिपत्याब्रवीद्वचः ॥ ४० ॥ देव मामनुगृह्णीष्व मयि भक्तिर्यदा तव । मंगलस्नानमद्य त्वं कुरु सीतासमन्वितः ॥ ४१ ॥ अलंकृत्य सह भ्रात्रा श्वो गमिष्यामहे वयम् । विभीषणवचः श्रुत्वा प्रत्युवाच रघूत्तमः ॥ ४२ ॥ सुकुमारोऽतिभक्तो मे भरतो मामवेक्षते । जटावल्कलधारी स शब्दब्रह्मसमाहितः॥४३॥ कथं तेन विना स्नानमलंकारादिकं मम । अतः सुग्रीवमुख्यांस्त्वं पूजयाशु विशेषतः॥४४॥ पूजितेषु कपींद्रेषु पूजितोऽहं न संशयः । इत्युक्तो राघवेणाशु स्वर्णरत्नांबराणि च॥४५॥ववर्ष राक्षसश्रेष्ठो यथाकामं यथारुचि । ततस्तान्पूजितान्दृष्ट्वा रामो रत्नैश्च यूथपान् ॥४६॥ अभिनंद्य यथान्यायं विससर्ज हरीश्वरान् । विभीषणसमानीतं पुष्पकं सूर्यवर्चसम् ॥ ४७ ॥ आरुरोह ततो रामस्तद्विमानमनुत्तमम् । अंके निधाय वैदेहीं लज्जमानां यशस्विनीम् ॥ ४८ ॥ लक्ष्मणेन सह भ्रात्रा विक्रांतेन धनुष्मता । अब्रवीच्च विमानस्थः श्रीरामः सर्ववानरान् ॥ ४९ ॥ सुग्रीवं हरिराजं च अंगदं च विभीषणम् । मित्रकार्यं कृतं सर्वं भवद्भिः सह वानरैः ॥

॥ ५० ॥ अनुज्ञाता मया सर्वे यथेष्टं गंतुमर्हथ । सुग्रीवं प्रति याह्याशु किष्किं-धां सर्वसैनिकैः ॥ ५१ ॥ स्वराज्ये वस लंकायां मम भक्तो विभीषण । न त्वां धर्षयितुं शक्ताः सेंद्रा अपि दिवौकसः ॥ ५२ ॥ अयोध्यां गंतु-मिच्छामि राजधानीं पितुर्मम । एवमुक्तास्तु रामेण वानरास्ते महाबलाः ॥ ५३ ॥ ऊचुः प्रांजलयः सर्वे राक्षसश्च विभीषणः । अयोध्यां गंतुमिच्छाम-स्त्वया सह रघूत्तम ॥ ५४ ॥ दृष्ट्वा त्वामभिषिक्तं तु कौसल्यामभिवाद्य च । पश्चाद्वृणीमहे राज्यमनुज्ञां देहि नः प्रभो ॥ ५५ ॥ रामस्तथेति सुग्रीववानरैः सविभीषणः । पुष्पकं सहनूमांश्च शीघ्रमारोह सांप्रतम् ॥ ५६ ॥ ततस्तु पुष्पकं दिव्यं सुग्रीवः सह सेनया । विभीषणश्च सामात्यः सर्वे चारुरुहुर्द्रुतम् ॥ ५७ ॥ तेष्वारूढेषु सर्वेषु कौवेरं परमासनम् । राघवेणाभ्यनुज्ञातमुत्पपात विहायसा ॥ ५८ ॥ बभौ तेन विमानेन हंसयुक्तेन भास्वता । प्रहृष्टश्च तदा रामश्चतुर्मुख इवापरः ॥ ५९ ॥ ततो बभौ भास्करबिंबतुल्यं कुबेरयानं तपसानुलब्धम् ।

रामेण शोभां नितरां प्रपेदे सीतासमेतेन सहानुजेन ॥ ६० ॥ इति श्रीमदध्यात्मरामायणे उमाम० युद्धकांडे त्रयोदशः सर्गः ॥ १३ ॥

॥ अथ युद्धकांडे चतुर्दशसर्गे संकल्पादिन्यासध्यानजपक्रमः ॥

ॐ अस्य श्रीमदध्यात्मरामायणे युद्धकांडे चतुर्दशसर्गस्य श्रीभगवान् बादरायण ऋषिः ॥ गायत्री छन्दः ॥ ॐ नमो नारायणो देवता ॥ श्रीलक्ष्मीर्बीजम् ॥ परमा शक्तिः ॥ अव्यक्तं कीलकम् ॥ अमुकसंपुटीकरणसिद्ध्यर्थममुकमन्त्र-लोमविलोमसंपुटीकरणषोडशाध्याये मंत्राष्टाक्षरसंयुक्तं चतुर्दशसर्गे न्यास-ध्यानजपमहं करिष्ये ॥ अथ करन्यासः ॥ ॐ मः रः मं अंगुष्ठाभ्यां नमः ॥ ॐ मः रः मं तर्जनीभ्यां नमः ॥ ॐ मः रः मं मध्यमाभ्यां नमः ॥ ॐ मः रः मं अनामिकाभ्यां नमः ॥ ॐ मः रः मं कनिष्ठिकाभ्यां नमः ॥ ॐ मः रः मं करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः॥ अथ षडङ्गन्यासः ॥ ॐ मः रः मं हृदयाय नमः॥ ॐ मः रः मं शिरसे स्वाहा ॥ ॐ मः रः मं शिखायै वषट् ॥ ॐ मः रः मं कवचाय हुम् ॥ ॐ मः रः मं नेत्रत्रयाय वौषट् ॥ ॐ मः रः मं अस्त्रायफट् ॥

ॐ मः रः मं इति मंत्रेण दिग्बन्धः ॥ अथ ध्यानम् ॥ ॥ पातयित्वा ततश्चक्षुः सर्वतो रघुनंदनः ॥ अब्रवीन्मैथिलीं सीतां रामः शशिनिभाननाम् ॥ १ ॥ इति ध्यात्वा च श्रीरामचरितं पठ्यते तदा॥इति युद्धकांडे चतुर्दशसर्गे न्यासध्यानजपविधिः॥१४॥श्रीमहादेव उवाच॥पातयित्वा ततश्चक्षुः सर्वतो रघुनंदनः।अब्रवीन्मैथिलीं सीतां रामः शशिनिभाननाम् ॥१॥ त्रिकूटशिखराग्रस्थां पश्य लंकां महाप्रभाम् । एतां रणभुवं पश्य मांसकर्दमपंकिलाम् ॥ २ ॥ असुराणां प्लवंगानामत्र वैशसनं महत् । अत्र मे निहतः शेते रावणो राक्षसेश्वरः ॥ ३ ॥ कुंभकर्णेंद्रजिन्मुख्याः सर्वे चात्र निपातिताः। एष सेतुर्मया बद्धः सागरे सलिलाशये ॥ ४ ॥ एतच्च दृश्यते तीर्थं सागरस्य महात्मनः । सेतुबंधमिति ख्यातं त्रैलोक्येन च पूजितम् ॥ ५ ॥ एतत्पवित्रं परमं दर्शनात्पातकापहम् । अत्र रामेश्वरो देवो मया शंभुः प्रतिष्ठितः ॥ ६ ॥ अत्र मां शरणं प्राप्तो मंत्रिभिश्च विभिषणः । एषा सुग्रीवनगरी किष्किंधा चित्रकानना ॥ ७॥ तत्र रामाज्ञया ताराप्रमुखा हरियोषितः । आनयामास सुग्रीवः सीतायाः प्रियकाम्यया ॥८॥

ताभिः सहोत्थितं शीघ्रं विमानं प्रेक्ष्य राघवः । प्राह चाद्रिमृष्यमूकं पश्य वालयत्र मे हतः ॥ ९ ॥ एषा पंचवटी नाम राक्षसा यत्र मे हताः । अगस्त्यस्य सुतीक्ष्णस्य पश्याश्रमपदे शुभे ॥ १० ॥ एते ते तापसाः सर्वे दृश्यंते वरवर्णिनि । असौ शैलवरो देवि चित्रकूटः प्रकाशते ॥ ११ ॥ अत्र मां कैकयीपुत्रः प्रसाद-यितुमागतः । भरद्वाजाश्रमं पश्य दृश्यते यमुनातटे ॥ १२ ॥ एषा भागीरथी गंगा दृश्यते लोकपावनी । एषा सा दृश्यते सीते सरयूर्यूपमालिनी ॥ १३ ॥ एषा सा दृश्यतेऽयोध्या प्रणामं कुरु भामिनि । एवं क्रमेण संप्राप्तो भरद्वाजा-श्रमं हरिः ॥ १४ ॥ पूर्णे चतुर्दशे वर्षे पंचम्यां रघुनंदनः । भरद्वाजं मुनिं दृष्ट्वा ववंदे सानुजः प्रभुः ॥ १५ ॥ पप्रच्छ मुनिमासीनं विनयेन रघूत्तमः । शृणोषि कच्चिद्भरतः कुशल्यास्ते सहानुजः ॥ १६ ॥ सुभिक्षा वर्ततेऽयोध्या जीवंति च हि मातरः । श्रुत्वा रामस्य वचनं भरद्वाजः प्रहृष्टधीः ॥ १७ ॥ प्राह सर्वे कुशलिनो भरतस्तु महामनाः । फलमूलकृताहारो जटावल्कलधा-रकः १८ ॥ पादुके सकलं न्यस्य राज्यं त्वां सुप्रतीक्षते । यद्यत्कृतं त्वया

कर्म दंडके रघुनंदन ॥ १९ ॥ राक्षसानां विनाशं च सीताहरणपूर्वकम् । सर्वं ज्ञातं मया राम तपसा ते प्रसादतः ॥ २० ॥ त्वं ब्रह्म परमं साक्षादादिमध्यांतवर्जितः । त्वमग्रे सलिलं सृष्ट्वा तत्र सुप्तोऽसि भूतकृत् ॥ २१ ॥ नारायणोऽसि विश्वात्मन्नराणामंतरात्मकः । त्वन्नाभिकमलोत्पन्नो ब्रह्मा लोकपितामहः ॥ २२ ॥ अतस्त्वं जगतामीशः सर्वलोकनमस्कृतः । त्वं विष्णुर्जानकी लक्ष्मीः शेषोऽयं लक्ष्मणाभिधः ॥ २३ ॥ आत्मना सृजसीदं त्वमात्मन्येवात्ममायया । न सज्जसे नभोवत्त्वं चिच्छक्त्या सर्वसाक्षिकः ॥ २४ ॥ बहिरंतश्च भूतानां त्वमेव रघुनंदन । पूर्णोऽपि मूढदृष्टीनां विच्छिन्न इव लक्ष्यसे ॥ २५ ॥ जगत्त्वं जगदाधारस्त्वमेव परिपालकः । त्वमेव सर्वभूतानां भोक्ता भोज्यं जगत्पते ॥ २६ ॥ दृश्यते श्रूयते यद्यत्स्मर्यते वा रघूत्तम । त्वमेव सर्वमखिलं त्वद्विनान्यन्न किंचन ॥२७॥ माया सृजति लोकांश्च स्वगुणैरहमादिभिः । त्वच्छक्तिप्रेरिता राम तस्मात्त्वय्युपचर्यते ॥ २८ ॥ यथा चुम्बकसान्निध्याच्चलंत्येवायआदयः । जडास्तथा त्वया दृष्टा माया सृजति वै

जगत ॥ २९ ॥ देहद्वयमदेहस्य तव विश्वं रिरक्षिषोः । विराट् स्थूलं शरीरं ते सूत्रं सूक्ष्ममुदाहृतम् ॥ ३० ॥ विराजः संभवंत्येते अवताराः सहस्रशः । कार्यांते प्रविशंत्येव विराजं रघुनन्दन ॥ ३१ ॥ अवतारकथां लोके ये गायंति गृणंति च । अनन्यमनसो मुक्तिस्तेषामेव रघूत्तम ॥ ३२ ॥ त्वं ब्रह्मणा पुरा भूमेर्भारहाराय राघव । प्रार्थितस्तपसा तुष्टस्त्वं जातोऽसि रघोः कुले ॥ ३३ ॥ देवकार्यमशेषेण कृतं ते राम दुष्करम् । बहुवर्षसहस्राणि मानुषं देहमाश्रितः ॥ ३४ ॥ कुर्वन्दुष्करकर्माणि लोकद्वयहिताय च । पापहारीणि भुवनं यशसा पूरयिष्यसि ॥ ३५ ॥ प्रार्थयामि जगन्नाथ पवित्रं कुरु मे गृहम् । स्थित्वाद्य भुक्त्वा सबलः श्वो गमिष्यसि पत्तनम् ॥ ३६ ॥ तथेति राघवोऽतिष्ठत्तस्मिन्नाश्रम उत्तमे । ससैन्यः पूजितस्तेन सीतया लक्ष्मणेन च ॥ ३७ ॥ ततो रामश्चिंतयित्वा मुहूर्तं प्राह मारुतिम् । इतो गच्छ हनूमंस्त्वमयोध्यां प्रति सत्वरः ॥ ३८ ॥ जानीहि कुशली कश्चिज्जनो नृपतिमंदिरे । शृंगवेरपुरं गत्वा ब्रूहि मित्रं गुहं मम ॥ ३९ ॥ जानकीलक्ष्मणोपेतमागतं मां निवेदय । नंदिग्रामं ततो

गत्वा भ्रातरं भरतं मम ॥ ४० ॥ दृष्ट्वा ब्रूहि सभार्यस्य सभ्रातुः कुशलं मम । सीतापहरणादीनि रावणस्य वधादिकम् ॥४१॥ ब्रूहि क्रमेण मे भ्रातुः सर्वं तत्र विचेष्टितम् । हत्वा शत्रुगणान्सर्वान्सभार्यः सहलक्ष्मणः ॥४२॥ उपयाति समृद्धार्थः सह ऋक्षहरीश्वरैः । इत्युक्त्वा तत्र वृत्तांतं भरतस्य विचेष्टितम् ॥ ४३ ॥ सर्वं ज्ञात्वा पुनःशीघ्रमागच्छ मम सन्निधिम् । तथेति हनुमांस्तत्र मानुषं वपुरास्थितः ॥४४॥ नंदिग्रामं ययौ तूर्णं वायुवेगेन मारुतिः । गरुत्मानिव वेगेन जिघृक्षन् भुजगोत्तमम् ॥४५॥ शृंगवेरपुरं प्राप्य गुहमासाद्य मारुतिः । उवाच मधुरं वाक्यं प्रहृष्टेनांतरात्मना ॥४६॥ रामो दाशरथिः श्रीमान्सखा ते सह सीतया । सलक्ष्मणस्त्वां धर्मात्मा क्षेमी कुशलमब्रवीत ॥४७॥ अनुज्ञातोऽद्य मुनिना भरद्वाजेन राघवः । आगमिष्यति तं देवं द्रक्ष्यसि त्वं रघूत्तमम् ॥ ४८ ॥ एवमुक्त्वा महातेजाः संप्रहृष्टतनूरुहम् । उत्पपात महावेगो वायुवेगेन मारुतिः ॥४९॥ सोऽपश्यद्रामतीर्थं च सरयूं च महानदीम् । तामतिक्रम्य हनुमान्नंदिग्रामं ययौ मुदा ॥५०॥ क्रोशमात्रे त्वयोध्यायाश्चीरकृष्णाजिनांबरम् । ददर्श भरतं दीनं कृशमा-

श्रमवासिनम्॥५१॥मलपंकविदिग्धांगं जटिलं वल्कलांबरम्। फलमूलकृताहारं रामचिंतापरायणम् ॥ ५२ ॥ पादुके ते पुरस्कृत्य शासयंतं वसुंधराम्। मंत्रिभिः पौरमुख्यैश्च काषायांबरधारिभिः॥५३॥वृतदेहं मूर्तिमंतं साक्षाद्धर्ममिव स्थितम्। उवाच प्रांजलिर्वाक्यं हनूमान्मारुतात्मजः॥ ५४ ॥ यं त्वं चिंतयसे रामं तापसं दंडके स्थितम्। अनुशोचसि काकुत्स्थः स त्वां कुशलमब्रवीत् ॥ ५५ ॥ प्रियमाख्यामि ते देव शोकं त्यज सुदारुणम्। अस्मिन्मुहूर्ते भ्रात्रा त्वं रामेण सह संगतः ॥ ५६ ॥ समरे रावणं हत्वा रामः सीतामवाप्य च। उपयाति समृद्धार्थः ससीतः सहलक्ष्मणः ॥ ५७ ॥ एवमुक्तो महातेजा भरतो हर्षमूर्च्छितः। पपात भुवि चास्वस्थः कैकेयीप्रियनंदनः ॥ ५८ ॥ आलिंग्य भरतः शीघ्रं मारुतिं प्रियवादिनम्। आनंदजैरश्रुजलैः सिषेच भरतः कपिम् ॥ ५९ ॥ देवो वा मानुषो वा त्वमनुक्रोशादिहागतः। प्रियाख्यानस्य ते सौम्य ददामि ब्रुवतः प्रियम् ॥ ६० ॥ गवां शतसहस्रं च ग्रामाणां च शतं वरम्। सर्वाभरणसंपन्ना मुग्धाः कन्यास्तु

षोडश ॥ ६१ ॥ एवमुक्त्वा पुनः प्राह भरतो मारुतात्मजम् । बहूनीमानि वर्षाणि गतस्य सुमहद्वनम् ॥ ६२ ॥ शृणोम्यहं प्रीतिकरं मम नाथस्य कीर्तनम् । कल्याणी वत गाथेऽयं लौकिकी प्रतिभाति मे ॥ ६३ ॥ एति जीवंतमानंदो नरं वर्षशतादपि । राघवस्य हरीणां च कथमासीत्समागमः॥६४॥ तत्त्वमाख्याहि भद्रं ते विश्वसेयं वचस्तव । एवमुक्तोऽथ हनुमान् भरतेन महात्मना ॥६५॥ आचचक्षेऽथ रामस्य चरितं कृत्स्नशः क्रमात् । श्रुत्वा तु परमानंदं भरतो मारुतात्मजात् ॥६६॥ आज्ञापयच्छत्रुहणं मुदा युक्तं मुदान्वितः । दैवतानि च यावंति नगरे रघुनंदन ॥ ६७ ॥ नानोपहारबलिभिः पूजयंतु महाधियः । सूता वैतालिकाश्चैव वंदिनः स्तुतिपाठकाः ॥ ६८ ॥ वारमुख्याश्च शतशो निर्यात्वद्यैव संघशः । राजदारास्तथामात्याः सेनाहस्त्यश्वपत्तयः ॥ ६९ ॥ ब्राह्मणाश्च तथा पौरा राजानो ये समागताः । निर्यांतु राघवस्याद्य द्रष्टुं शशिनिभाननम् ॥ ७० ॥ भरतस्य वचः श्रुत्वा शत्रुघ्नपरिचोदिताः । अलंचक्रुश्च नगरीं मुक्तारत्नमयोज्ज्वलैः ॥ ७१ ॥ तोरणैश्च पताकाभिर्विचि-

त्राभिरनेकधा । अलंकुर्वंति वेश्मानि नानाबलिविचक्षणाः ॥ ७२ ॥ निर्यांति वृंदशः सर्वे रामदर्शनलालसाः । हयानां शतसाहस्रं गजानामयुतं तथा ॥७३॥ रथानां दशसाहस्रं स्वर्णसूत्रविभूषितम् । पारमेष्ठीन्युपादाय द्रव्याण्युच्चावचानि च ॥ ७४ ॥ ततस्तु शिबिकारूढा निर्ययू राजयोषितः । भरतः पादुके न्यस्य शिरस्येव कृतांजलिः ॥ ७५ ॥ शत्रुघ्नसहितो रामं पादचारेण निर्ययौ । तदैव दृश्यते दूराद्विमानं चन्द्रसन्निभम् ॥ ७६ ॥ पुष्पकं सूर्यसंकाशं मनसा ब्रह्मनिर्मितम् । एतस्मिन् भ्रातरौ वीरौ वैदेह्या रामलक्ष्मणौ ॥ ७७॥ सुग्रीवश्च कपिश्रेष्ठो मंत्रिभिश्च विभीषणः । दृश्यते पश्यत जना इत्याह पवनात्मजः ॥ ॥ ७८ ॥ ततो हर्षसमुद्भूतो निःस्वनो दिवमस्पृशत् । स्त्रीबालयुववृद्धानां रामोऽयमिति कीर्तनात् ॥ ७९ ॥ रथकुंजरवाजिस्था अवतीर्य महीं गताः । ददृशुस्ते विमानस्थं जनाः सोममिवांबरे ॥८०॥ प्रांजलिर्भरतो भूत्वा प्रहृष्टो राघवोन्मुखः । ततो विमानाग्रगतं भरतो राघवं मुदा॥८१॥ववंदे प्रणतो रामं मेरुस्थमिव भास्करम् । ततो रामाभ्यनुज्ञातं विमानमपतद्भुवि॥८२॥आरोपितो

विमानं तद्भरतः सानुजस्तदा । राममासाद्य मुदितः पुनरेवाभ्यवादयत् ॥ ॥ ८३ ॥ समुत्थाप्य चिराद्दृष्टं भरतं रघुनन्दनः । भ्रातरं स्वांकमारोप्य मुदा तं परिषस्वजे ॥ ८४ ॥ ततो लक्ष्मणमासाद्य वैदेहीं नाम कीर्तयन् । अभ्यवादयत प्रीतो भरतः प्रेमविह्वलः ॥८५॥ सुग्रीवं जांबवंतं च युवराजं तथांगदम् । मैंदद्विविदनीलांश्च ऋषभं चैव सस्वजे ॥ ८६ ॥ सुषेणं च नलं चैव गवाक्षं गंधमादनम् । शरभं पनसं चैव भरतः परिषस्वजे ॥ ८७ ॥सर्वे ते मानुषं रूपं कृत्वा भरतमादृताः। पप्रच्छुः कुशलं सौम्याः प्रहृष्टाश्च प्लवंगमाः ॥ ८८ ॥ ततः सुग्रीवमालिंग्य भरतः प्राह भक्तितः । त्वत्सहायेन रामस्य जयोऽभूद्रावणो हतः ॥ ८९ ॥ त्वमस्माकं चतुर्णां तु भ्राता सुग्रीव पंचमः । शत्रुघ्नश्च सदा राममभिवाद्य सलक्ष्मणम् ॥ ९० ॥ सीतायाश्चरणौ पश्चाद्ववंदे विनयान्वितः। रामो मातरमासाद्य विवर्णां शोकविह्वलाम् ॥ ९१ ॥ जग्राह प्रणतः पादौ मनो मातुः प्रसादयन् । कैकेयीं च सुमित्रां च ननामेतरमातरः ॥ ९२ ॥ भरतः पादुके ते तु राघवस्य सुपूजिते । योजयामास रामस्य पादयोर्भक्तिसंयुतः॥९३॥

राज्यमेतन्न्यासभूतं मया निर्यातितं तव। अद्य मे सफलं जन्म फलितो मे मनोरथः ॥ ९४ ॥ यत्पश्यामि समायातमयोध्यां त्वामहं प्रभो। कोष्ठागारं बलं कोशं कृतं दशगुणं मया ॥ ९५ ॥ त्वत्तेजसा जगन्नाथ पालयस्व पुरं स्वकम्। इति ब्रुवाणं भरतं दृष्ट्वा सर्वे कपीश्वराः ॥ ९६ ॥ मुमुचुर्नेत्रजं तोयं प्रशशंसुर्मुदान्विताः। ततो रामः प्रहृष्टात्मा भरतं स्वांकगं मुदा ॥ ९७ ॥ ययौ तेन विमानेन भरतस्याश्रमं तदा। अवरुह्य तदा रामो विमानाग्र्यान्महीतलम् ॥ ९८ ॥ अब्रवीत्पुष्पकं देवो गच्छ वैश्रवणं वह। अनुगच्छानुजानामि कुबेरं धनपालकम् ॥ ९९ ॥ रामो वसिष्ठस्य गुरोः पदांबुजं नत्वा यथा देवगुरोः शतक्रतुः। दत्त्वा महार्हासनमुत्तमं गुरोरुपाविवेशाथ गुरोः समीपतः ॥१००॥ इति श्रीमदध्यात्मरामायणे उमामहेश्वरसंवादे युद्धकांडे चतुर्दशः सर्गः ॥ १४ ॥

॥ अथ युद्धकांडे पंचदशसर्गे संकल्पादिन्यासध्यानजपक्रमः ॥

ॐ अस्य श्रीमदध्यात्मरामायणे युद्धकांडे पंचदशसर्गस्य ॥ श्रीभगवान् बादरायण ऋषिः गायत्री छंदः ॥ ॐ नमोनारायणो देवता ॥ श्रीलक्ष्मीर्बीजम् ॥

परमा शक्तिः ॥ अव्यक्तं कीलकम् ॥ अमुकसंपुटीकरणसिद्ध्यर्थममुकमंत्र लोमविलोमसंपुटीकरणषोडशाध्याये मंत्राष्टाक्षरसंयुक्तं पञ्चदशसर्गे न्यासध्यानजपमहं करिष्ये॥अथ करन्यासः ॥ ॐ मः रः लां अंगुष्ठाभ्यां नमः ॥ ॐ मः रः लां तर्जनीभ्यां नमः ॥ ॐ मः रः लां मध्यमाभ्यां नमः ॥ ॐ मः रः लां अनामिकाभ्यां नमः ॥ॐमः रः रं लां कनिष्ठिकाभ्यां नमः॥ॐ मः रः लां करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः ॥ अथ षडंगन्यासः ॥ ॐ मः रः लां हृदयाय नमः॥ ॐ मः रः लां शिरसे स्वाहा ॥ॐ मः रः लां शिखायै वषट् ॥ ॐ मः रः लां कवचाय हुम् ॥ ॐ मः रः लां नेत्रत्रयाय वौषट् ॥ ॐ मः रः लां अस्त्राय फट् ॥ ॐ मः रः लां इति मंत्रेण दिग्बंधः ॥ अथ ध्यानम् ॥ ततस्तु कैकयीपुत्रो भरतो भक्तिसंयुतः ॥ शिरस्यंजलिमाधाय ज्येष्ठं भ्रातरमब्रवीत् ॥ १ ॥ इति ध्यात्वा च श्रीरामचरितं पठ्यते तदा ॥ इति युद्धकांडे पंचदशसर्गे सङ्कल्पादिन्यासध्यानजपविधिः ॥ १५ ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ ततस्तु कैकेयीपुत्रो भरतो भक्तिसंयुतः । शिरस्यंजलिमाधाय ज्येष्ठं भ्रातरमब्रवीत् ॥ १ ॥ माता मे

स्वत्कृता राम दत्तं राज्यं त्वया मम। ददामि तत्ते च पुनर्यथा त्वमददा मम ॥ ॥ २ ॥ इत्युक्त्वा पादयोर्भक्त्या साष्टांगं प्रणिपत्य च। बहुधा प्रार्थयामास कैकेय्या गुरुणा सह ॥ ३ ॥ तथेति प्रतिजग्राह भरताद्राज्यमीश्वरः। मायामाश्रित्य सकलां नरचेष्टामुपागतः ॥ ४ ॥ स्वाराज्यानुभवो यस्य सुखज्ञानैकरूपिणः। निरस्तातिशयानंदरूपिणः परमात्मनः ॥ ५ ॥ मानुषेण तु राज्येन किं तस्य जगदीशितुः। यस्य भ्रूभंगमात्रेण त्रिलोकी नश्यति क्षणात् ॥६॥ यस्यानुग्रहमात्रेण भवंत्याखंडलश्रियः। लीलासृष्टमहासृष्टेः कियदेतद्रमापतेः॥ ७ ॥ तथापि भजतां नित्यं कामपूरविधित्सया। लीलामानुषदेहेन सर्वमप्यनुवर्तते ॥ ८ ॥ ततः शत्रुघ्नवचनान्निपुणः श्मश्रुकृंतकः। संभाराश्चाभिषेकार्थमानीता राघवस्य हि ॥ ९ ॥ पूर्वं तु भरते स्नाते लक्ष्मणे च महात्मनि। सुग्रीवे वानरेंद्रे च राक्षसेंद्रे विभीषणे ॥ १० ॥ विशोधितजटः स्नातश्चित्रमाल्यानुलेपनः। महार्हवसनोपेतस्तस्थौ तत्र श्रिया ज्वलन् ॥ ११ ॥ प्रतिकर्म च रामस्य लक्ष्मणश्च महामतिः। कारयामास भरतः सीताया राजयोषितः ॥ १२ ॥ महार्हव-

स्त्राभरणैरलंचक्रुः सुमध्यमाम् । ततो वानरपत्नीनां सर्वासामेव शोभना ॥ ॥ १३ ॥ अकारयत कौसल्या प्रहृष्टा पुत्रवत्सला । ततः स्यंदनमादाय शत्रुघ्न-वचनात्सुधीः ॥ १४ ॥ सुमंत्रः सूर्यसंकाशं योजयित्वाग्रतः स्थितः । आरुरोह रथं रामः सत्यधर्मपरायणः ॥ १५ ॥ सुग्रीवो युवराजश्च हनुमांश्च विभीषणः । स्नात्वा दिव्यांबरधरा दिव्याभरणभूषिताः ॥ १६ ॥ राममन्वीयुरग्रे च रथाश्व-गजवाहनाः । सुग्रीवपत्न्यः सीता च ययुर्यानैः पुरं महत् ॥ १७ ॥ वज्रपाणिर्य-था देवैर्हरितांश्वरथे स्थितः । प्रययौ रथमास्थाय तथा रामो महत्पुरम् ॥ १८ ॥ सारथ्यं भरतश्चक्रे रत्नदंडं महाद्युतिः।श्वेतातपत्रं शत्रुघ्नो लक्ष्मणो व्यजनं दधे ॥१९॥ चामरं च समीपस्थो न्यवीजयदरिंदमः । शशिप्रकाशं त्वपरं जग्राहा-सुरनायकः ॥२०॥ दिविजैः सिद्धसंघैश्च ऋषिभिर्दिव्यदर्शनैः । स्तूयमानस्य रामस्य शुश्रुवे मधुरध्वनिः ॥ २१ ॥ मानुषं रूपमास्थाय वानरा गजवाहनाः । भेरीशंखनिनादैश्च मृदंगपणवानकैः ॥ २२ ॥ प्रययौ राघवश्रेष्ठस्तां पुरीं सम-लंकृताम् । ददृशुस्ते समायांतं राघवं पुरवासिनः ॥ २३ ॥ दूर्वादलश्यामतनुं

महार्हकिरीटरत्नाभरणाचितांगम् । आरक्तकंजायतलोचनांतं दृष्ट्वा ययुर्मोद-
मतीव पुण्याः ॥ २४ ॥ विचित्ररत्नांचितसूत्रनद्धपीतांबरं पीनभुजांतरालम् ।
अनर्घ्यमुक्ताफलदिव्यहारैर्विरोचमानं रघुनंदनं प्रजाः ॥ २५ ॥ सुग्रीवमुख्यै-
र्हरिभिः प्रशांतैर्निषेव्यमाणं रवितुल्यभासम् । कस्तूरिकाचंदनलिप्तगात्रं नि-
वीतकल्पद्रुमपुष्पमालम् ॥ २६ ॥ श्रुत्वा स्त्रियो राममुपागतं मुदा प्रहर्षवेगो-
त्कलितानन्नश्रियः । अपास्य सर्वं गृहकार्यमाहितं हर्म्याणि चैवारुरुहुः स्वलं-
कृताः॥२७॥ दृष्ट्वा हरिं सर्वदृशुत्सवाकृतिं पुष्पैः किरंत्यः स्मितशोभिताननाः ।
दृग्भिः पुनर्नेत्रमनोरसायनं स्वानन्दमूर्तिं मनसाभिरेमिरे ॥ २८ ॥ रामः
स्मितस्निग्धदृशा प्रजास्तथा पश्यन्प्रजानाथ इवापरः प्रभुः। शनैर्जगामाथ पितुः
स्वलंकृतं गृहं महेंद्रालयसन्निभं हरिः ॥ २९ ॥ प्रविश्य वेश्मांतरसंस्थितो मुदा
रामो ववंदे चरणौ स्वमातुः । क्रमेण सर्वाः पितृयोषितः प्रभुर्ननाम भक्त्या
रघुवंशकेतुः ॥ ३० ॥ ततो भरतमाहेदं रामः सत्यपराक्रमः । सर्वसंपत्समा-
युक्तं मम मंदिरमुत्तमम् ॥ ३१ ॥ मित्राय वानरेंद्राय सुग्रीवाय प्रदीयताम् ।

सर्वेभ्यः सुखवासार्थं मंदिराणि प्रकल्पय ॥ २२ ॥ रामेणैव समादिष्टो भरतश्च तथाकरोत् । उवाच च महातेजाः सुग्रीवं राघवानुजः ॥ २३ ॥ राघवस्याभिषेकार्थं चतुःसिंधुजलं शुभम् । आनेतुं प्रेषयस्वाशु दूतांस्त्वरितविक्रमान् ॥ २४ ॥ प्रेषयामास सुग्रीवो जांबवंतं मरुत्सुतम् । अंगदं च सुषेणं च ते गत्वा वायुवेगतः ॥ २५ ॥ जलपूर्णान् शातकुंभकलशांश्च समानयन् । आनीतं तीर्थसलिलं शत्रुघ्नो मंत्रिभिः सह ॥ ३६ ॥ राघवस्याभिषेकार्थं वसिष्ठाय न्यवेदयत् । ततस्तु प्रयतो वृद्धो वसिष्ठो ब्राह्मणैः सह ॥ ३७ ॥ रामं रत्नमये पीठे ससीतं सन्यवेशयत् । वसिष्ठो वामदेवश्च जाबालिर्गौतमस्तथा ॥ ३८ ॥ वाल्मीकिश्च तथा चक्रुः सर्वे रामाभिषेचनम् । कुशाग्रतुलसीयुक्तपुण्यगन्धजलैर्मुदा ॥ ३९ ॥ अभ्यषिंचन् रघुश्रेष्ठं वासवं वसवो यथा । ऋत्विग्भिर्ब्राह्मणैः श्रेष्ठैः कन्याभिः सह मंत्रिभिः ॥४०॥ सर्वौषधिरसैश्चैव दैवतैर्नभसि स्थितैः । चतुर्भिर्लोकपालैश्च स्तुवद्भिः सगणैस्तथा ॥ ४१ ॥ छत्रं च तस्य जग्राह शत्रुघ्नः पांडुरं शुभम् । सुग्रीवराक्षसेंद्रौ तौ दधतुः श्वेत-

चामरे ॥ ४२ ॥ मालां च कांचनीं वायुर्ददौ वासवचोदितः । सर्वरत्नसमायुक्तं मणिकांचनभूषितम् ॥ ४३ ॥ ददौ हारं नरेंद्राय स्वयं शक्रस्तु भक्तितः । प्रजगुर्देवगन्धर्वा ननृतुश्चाप्सरोगणाः॥ ४४ ॥ देवदुन्दुभयोनेदुःपुष्पवृष्टिःपपात खात् । नवदूर्वादलश्यामं पद्मपत्रायतेक्षणम् ॥४५॥ रविकोटिप्रभायुक्तकिरीटेन विराजितम् । कोटिकंदर्पलावण्यं पीतांबरसमावृतम् ॥४६॥ दिव्याभरणसंपन्नं दिव्यचन्दनलेपनम् । अयुतादित्यसंकाशं द्विभुजं रघुनन्दनम् ॥ ४७ ॥ वामभागे समासीनां सीतां कांचनसन्निभाम्। सर्वाभरणसंपन्नां वामांङ्के समुपस्थिताम् ॥ ४८ ॥ रक्तोत्पलकरांभोजां वामेनालिंग्य संस्थितम् । सर्वातिशयशोभाढ्यं दृष्ट्वा भक्तिसमन्वितः ॥ ४९ ॥ उमया सहितो देवः शंकरो रघुनन्दनम् । सर्वदेवगणैर्युक्तः स्तोतुं समुपचक्रमे ॥ ५० ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ नमोऽस्तु रामाय सशक्तिकाय नीलोत्पलश्यामलकोमलाय । किरीटहारांगदभूषणाय सिंहासनस्थाय महाप्रभाय ॥ ५१ ॥ त्वमादिमध्यांतविहीन एकः सृजस्यवस्यत्सि च लोकजातम् । स्वमायया तेन न लिप्यसे त्वं यत्स्वे सुखेऽजस्ररतो-

ऽनवद्यः ॥५२॥ लीलां विधत्से गुणसंवृतस्त्वं प्रपन्नभक्तानुविधानहेतोः । नानावतारैः सुरमानुषाद्यैः प्रतीयसे ज्ञानिभिरेव नित्यम् ॥५३॥ स्वांशेन लोकं सकलं विधाय तं विभर्षि च त्वं तदधः फणीश्वरः । उपर्यथो भान्वनिलोडुपौषधीप्रवर्षरूपोऽवसि नैकधा जगत् ॥ ५४ ॥ त्वमिह देहभृतां शिखिरूपः पचसि भुक्तमशेषमजस्रम् । पवनपंचकरूपसहायो जगदखंडमनेन विभर्षि ॥ ५५ ॥ चंद्रसूर्यशिखिमध्यगतं यत्तेज ईश चिदशेषतनूनाम् । प्राभवत्तनुभृतामिव धैर्यं शौर्यमायुरखिलं तव सत्त्वम् ॥ ५६ ॥ त्वं विरिंचिशिवविष्णुविभेदात्कालकर्मशशिसूर्यविभागात् । वादिनां पृथगिवेश विभासि ब्रह्मनिश्चितमनन्यदिहैकम् ॥ ५७ ॥ मत्स्यादिरूपेण यथा त्वमेकः श्रुतौ पुराणेषु च लोकसिद्धः । तथैव सर्वं सदसद्विभागस्त्वमेव नान्यद्भवतो विभाति ॥ ५८ ॥ यच्चत्समुत्पन्नमनंतसृष्टावुत्पत्स्यते यच्च भवच्च यच्च । न दृश्यते स्थावरजंगमादौ त्वया विनातः परतः परस्त्वम् ॥ ५९ ॥ तत्त्वं न जानंति परात्मनस्ते जनाः समस्तास्तव माययातः । त्वद्भक्तसेवामलमानसानां विभाति तत्त्वं परमेकमै-

श्म ॥ ६० ॥ ब्रह्मादयस्ते न विदुः स्वरूपं चिदात्मतत्त्वं बहिरर्थभावाः । ततो बुधस्त्वामिदमेव रूपं भक्त्या भजन्मुक्तिमुपैत्यदुःखः ॥ ६१ ॥ अहं भवन्नाम गृणन्कृतार्थो वसामि काश्यामनिशं भवान्या । मुमूर्षमाणस्य विमुक्तयेऽहं दिशामि मंत्रं तव राम नाम ॥ ६२ ॥ इमं स्तवं नित्यमनन्यभक्त्या शृण्वंति गायंति लिखंति ये वै । ते सर्वसौख्यं परमं च लब्ध्वा भवत्पदं यांतु भवत्प्रसादात् ॥ ६३ ॥ इंद्र उवाच ॥ रक्षोधिपेनाखिलदेव सौख्यं हृतं च मे ब्रह्मवरेण देव । पुनश्च सर्वं भवतः प्रसादात्प्राप्तं हतो राक्षसदुष्टशत्रुः ॥६४॥ ॥ देवा ऊचुः ॥ हता यज्ञभागा धरादेवदत्ता मुरारे खलेनादिदैत्येन विष्णो । हतोऽद्य त्वया नो वितानेषु भागाः पुरावद्भविष्यंति युष्मत्प्रसादात् ॥ ६५ ॥ पितर ऊचुः॥ हतोऽद्य त्वया दुष्टदैत्यो महात्मन् गयादौ नरैर्दत्तपिंडादिकान्नः । बलादत्ति हंत्वा गृहीत्वा समस्तानिदानीं पुनर्लब्धसत्त्वा भवामः ॥ ६६ ॥ यक्षा ऊचुः ॥ सदा विष्टिकर्मण्यनेनाभियुक्ता वहामो दशास्यं बलाद्दुःखयुक्ताः । दुरात्मा हतो रावणो राघवेश त्वया ते वयं दुःखजाताद्विमुक्ताः॥ ६७ ॥ गंधर्वा ऊचुः॥ वयं

संगीतनिपुणा गायंतस्ते कथामृतम् । आनंदामृतसंदोहयुक्ताः पूर्णाः स्थिताः पुरा ॥ ६८ ॥ पश्चाद्दुरात्मना राम रावणेनाभिविद्रुताः । त्वमेव गायमानाश्च तदाराधनतत्पराः ॥ ६९ ॥ स्थितास्त्वया परित्राता हतोऽयं दुष्टराक्षसः । एवं महोरगाः सिद्धाः किन्नरा मरुतस्तथा ॥ ७० ॥ वसवो मुनयो गावो गुह्यकाश्च पतत्रिणः । सप्रजापतयश्चैते तथा चाप्सरसां गणाः ॥७१॥ सर्वे रामं समासाद्य दृष्ट्वा नेत्रमहोत्सवम् । स्तुत्वा पृथक् पृथक् सर्वे राघवेणाभिवंदिताः ॥ ७२ ॥ ययुः स्वं स्वं पदं सर्वे ब्रह्मरुद्रादयस्तथा । प्रशंसंतो मुदा रामं गायंतस्तस्य चेष्टितम् ॥ ७३ ॥ ध्यायंतस्त्वभिषेकार्द्रं सीतालक्ष्मणसंयुतम् । सिंहासनस्थं राजेंद्रं ययुः सर्वे हृदि स्थितम् ॥ ७४ ॥ खे वाद्येषु ध्वनत्सु प्रमुदितहृदयैर्देववृन्दैः स्तुवद्भिर्वर्षद्भिः पुष्पवृष्टिं दिवि मुनिनिकरैरीड्यमानः समंतात् । रामः श्यामः प्रसन्नस्मितरुचिरमुखः सूर्यकोटिप्रकाशः सीतासौमित्रिवातात्मजमुनिहरिभिः सेव्यमानो विभाति ॥ ७५ ॥ इति श्रीमदध्यात्मरामायणे उमामहेश्वरसंवादे युद्धकांडे पंचदशः सर्गः ॥ १५ ॥ ॥ ॥

॥ अथ युद्धकांडे षोडशसर्गे संकल्पादिन्यासध्यानजपक्रमः ॥

ॐ अस्य श्रीमदध्यात्मरामायणे युद्धकांडे षोडशसर्गस्य ॥ श्रीभगवान् बादरायण ऋषिः ॥ गायत्री छंदः ॥ ॐ नमो नारायणो देवता ॥ श्रीलक्ष्मीबीजम् ॥ परमा शक्तिः ॥ अव्यक्तं कीलकम् ॥ अमुकसंपुटीकरणसिद्ध्यर्थममुकमंत्रलोमविलोमसंपुटीकरणषोडशाध्याये मंत्राष्टाक्षरसंयुक्तं षोडशसर्गे न्यासध्यानजपमहं करिष्ये ॥ अथ करन्यासः ॐ मः रः यं अंगुष्ठाभ्यां नमः ॥ ॐ मः रः यं तर्जनीभ्यां नमः ॥ ॐ मः रः यं मध्यमाभ्यां नमः ॥ ॐ मः रः यं अनामिकाभ्यां नमः ॥ ॐ मः रः यं कनिष्ठिकाभ्यां नमः ॥ ॐ मः रः यं करतलकरपृष्ठाभ्यां नमः ॥ अथ षडंगन्यासः ॥ ॐ मः रः यं हृदयाय नमः ॥ ॐ मः रः यं शिरसे स्वाहा ॥ ॐ मः रः यं शिखायै वषट् ॥ ॐ मः रः यं कवचाय हुम् ॥ ॐ मः रः यं नेत्रत्रयाय वौषट् ॥ ॐ मः रः यं अस्त्राय फट् ॥ ॐ मः रः यं इति मंत्रेण दिग्बंधः ॥ अथ ध्यानम् ॥ रामेऽभिषिक्ते राजेंद्रे सर्वलोकसुखावहे ॥ वसुधा सस्यसंपन्ना फलवंतो मही-

रुहाः ॥ १ ॥ इति ध्यात्वा च श्रीरामचरितं पठ्यते तदा ॥ इति युद्धकांडे षोडशसर्गे न्यासध्यानजपविधिः ॥ १६ ॥ ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ रामेऽभिषिक्ते राजेंद्रे सर्वलोकसुखावहे । वसुधा सस्यसंपन्ना फलवंतो महीरुहाः ॥ १ ॥ गंधहीनानि पुष्पाणि गंधवंति चकाशिरे । सहस्रशतमश्वानां धेनूनां च गवां तथा ॥ २ ॥ ददौ शतवृषान्पूर्वं द्विजेभ्यो रघुनंदनः । त्रिंशत्कोटिं सुवर्णस्य ब्राह्मणेभ्यो ददौ पुनः ॥ ३ ॥ वस्त्राभरणरत्नानि ब्राह्मणेभ्यो मुदा तथा । सूर्यकांतिसमप्रख्यां सर्वरत्नमयीं स्रजम् ॥ ४ ॥ सुग्रीवाय ददौ प्रीत्या राघवो भक्तवत्सलः । अंगदाय ददौ दिव्ये ह्यंगदे रघुनंदनः ॥ ५ ॥ चंद्रकोटिप्रतीकाशं मणिरत्नविभूषितम् । सीतायै प्रददौ हारं प्रीत्या रघुकुलोत्तमः ॥ ६ ॥ अवमुच्यात्मनः कंठाद्धारं जनकनंदिनी । अवैक्षत हरीन्सर्वान् भर्तारं च मुहुर्मुहुः ॥ ७ ॥ रामस्तामाह वैदेहीमिंगितज्ञो विलोकयन् । वैदेहि यस्य तुष्टासि देहि तस्मै वरानने ॥ ८ ॥ हनूमते ददौ हारं पश्यतो राघवस्य च । तेन हारेण शुशुभे मारुतिर्गौरवेण च ॥ ९ ॥

रामोऽपि मारुतिं दृष्ट्वा कृतांजलिमुपस्थितम् । भक्त्या परमया तुष्ट इदं वचनमब्रवीत् ॥ १० ॥ हनूमंस्ते प्रसन्नोऽस्मि वरं वरय कांक्षितम् । दास्यामि देवैरपि यद्दुर्लभं भुवनत्रये ॥ ११ ॥ हनूमानपि तं प्राह नत्वा रामं प्रहृष्टधीः । त्वन्नाम स्मरतो राम न तृप्यति मनो मम ॥ १२ ॥ अतस्त्वन्नाम-सततं स्मरन् स्थास्यामि भूतले । यावत्स्थास्यति ते नाम लोके तावत्कलेव-रम् ॥ १३ ॥ मम तिष्ठतु राजेंद्र वरोऽयं मेऽभिकांक्षितः । रामस्तथेति तं प्राह मुक्तस्तिष्ठ यथासुखम् ॥ १४ ॥ कल्पांते मम सायुज्यं प्राप्स्यसे नात्र संशयः तमाह जानकी प्रीता यत्र कुत्रापि मारुते ॥ १५ ॥ स्थितं त्वामनु यास्यंति भोगाः सर्वे ममाज्ञया । इत्युक्तो मारुतिस्ताभ्यामीश्वराभ्यां प्रहृष्टधीः ॥ १६ ॥ आनन्दाश्रुपरीताक्षो भूयोभूयः प्रणम्य तौ । कृच्छ्राद्ययौ तपस्तप्तुं हिमवंतं महामतिः ॥ १७ ॥ ततो गुहं समासाद्य रामः प्रांजलिमब्रवीत् । सखे गच्छ पुरं रम्यं शृङ्गवेरमनुत्तमम् ॥ १८ ॥ मामेव चिंतयन्नित्यं भुंक्ष्व भोगान्निजार्जि-तान् । अंते ममैव सारूप्यं प्राप्स्यसे त्वं न संशयः ॥ १९ ॥ इत्युक्त्वा प्रददौ

तस्मै दिव्यान्याभरणानि च। राज्यं च विपुलं दत्त्वा विज्ञानं च ददौ विभुः ॥ ॥ २० ॥ रामेणालिंगितो हृष्टो ययौ स्वभवनं गुहः । ये चान्ये वानराः श्रेष्ठा अयोध्यां समुपागताः ॥ २१ ॥ अमूल्याभरणैर्वस्त्रैः पूजयामास राघवः। सुग्रीवप्रमुखाः सर्वे वानराः सविभीषणाः ॥ २२ ॥ यथार्हं पूजितास्तेन रामेण परमात्मना ॥ प्रहृष्टमनसः सर्वे जग्मुरेव यथागतम् ॥ २३ ॥ सुग्रीवप्रमुखाः सर्वे किष्किंधां प्रययुर्मुदा। विभीषणस्तु संप्राप्य राज्यं निहतकंटकम् ॥ ॥ २४ ॥ रामेण पूजितःप्रीत्या ययौ लंकामनिंदितः। राघवोराज्यमखिलं शशासाखिलवत्सलः ॥ २५ ॥ अनिच्छन्नपि रामेण यौवराज्येऽभिषेचितः। लक्ष्मणः परया भक्त्या रामसेवापरोऽभवत् ॥ २६ ॥ रामस्तु परमात्माऽपि कर्माध्यक्षोऽपि निर्मलः। कर्तृत्वादिविहीनोऽपि निर्विकारोऽपि सर्वदा ॥ २७ ॥ स्वानंदेनापि तुष्टः सन् लोकानामुपदेशकृत् । अश्वमेधादियज्ञैश्च सर्वैर्विपुलदक्षिणैः ॥ ॥ २८ ॥ अयजत्परमानंदो मानुषं वपुराश्रितः । न पर्यदेवन्विधवा न च व्यालकृतं भयम् ॥ २९ ॥ न व्याधिजं भयं चासीद्रामे राज्यं प्रशासति । लोके

दस्युभयं नासीदनर्थो नास्ति कश्चन ॥३०॥ वृद्धेषु सत्सु बालानां नासीन्मृत्युभयं तथा। रामपूजापराः सर्वे सर्वे राघवचिन्तकाः ॥ ३१ ॥ ववर्षुर्जलदास्तोयं यथाकालं यथारुचि। प्रजाः स्वधर्मनिरता वर्णाश्रमगुणान्विताः॥ ३२ ॥ औरसानिव रामोऽपि जुगोप पितृवत्प्रजाः। सर्वलक्षणसंयुक्तः सर्वधर्मपरायणः ॥ ३३ ॥ दशवर्षसहस्राणि रामो राज्यमुपास्त सः ॥ ३४ ॥ इदं रहस्यं धनधान्यऋद्धिमद्दीर्घायुरारोग्यकरं सुपुण्यदम्। पवित्रमाध्यात्मिकसंज्ञितं पुरा रामायणं भाषितमादिशंभुना ॥३५॥ शृणोति भक्त्या मनुजः समाहितो भक्त्या पठेद्वा परितुष्टमानसः। सर्वाः समाप्नोति मनोगताशिषो विमुच्यते पातककोटिभिः क्षणात् ॥ ३६ ॥ रामाभिषेकं प्रयतःशृणोति यो धनाभिलाषी लभते महद्धनम्। पुत्राभिलाषी सुतमार्यसंमतं प्राप्नोति रामायणमादितः पठन् ॥ ॥ ३७ ॥ शृणोति योऽध्यात्मिकरामसंहितां प्राप्नोति राजा भुवमृद्धसंपदम्। शत्रून्विजित्यारिभिरप्रधर्षितो व्यपेतदुःखो विजयी भवेन्नृपः ॥ ३८ ॥ स्त्रियोऽपिशृण्वंत्यधिरामसंहितां भवंति ता जीवसुताश्च पूजिताः। वंध्याऽपि पुत्रं

लभते सुरूपिणं कथामिमां भक्तियुता शृणोति या ॥ ३९ ॥ श्रद्धान्वितो यः शृणुयात्पठेन्नरो विजित्य कोपं च तथा विमत्सरः। दुर्गाणि सर्वाणि विजित्य निर्भयो भवेत्सुखी राघवभक्तिसंयुतः ॥४०॥ सुराः समस्ता अपि यांति तुष्टतां विघ्नाः समस्ता अपयांति शृण्वताम् । अध्यात्मरामायणमादितो नृणां भवंति सर्वा अपि संपदः पराः ॥४१॥ रजस्वला वा यदि रामतत्परा शृणोति रामायणमेतदादितः । पुत्रं प्रसूते ऋषभं चिरायुषं पतिव्रता लोकसुपूजिता भवेत् ॥ ४२ ॥ पूजयित्वा तु ये भक्त्या नमस्कुर्वंति नित्यशः । सर्वैः पापैर्विनिर्मुक्ता विष्णोर्यांति परं पदम् ॥ ४३ ॥ अध्यात्मरामचरितं कृत्स्नं शृण्वंति भक्तितः । पठंति वा स्वयं वक्त्रात्तेषां रामः प्रसीदति ॥ ४४ ॥ राम एव परं ब्रह्म तस्मिंस्तुष्टेऽखिलात्मनि । धर्मार्थकाममोक्षाणां यद्यदिच्छति तद्भवेत् ॥४५॥ श्रोतव्यं नियमेनैतद्रामायणमखंडितम्।आयुष्यमारोग्यकरं कल्पकोट्यघनाशनम्॥४६॥ देवाश्च सर्वे तुष्यंतु ग्रहाःसर्वे महर्षयः। रामायणस्य श्रवणे तृप्यंति पितरस्तथा ॥ ४७ ॥ अध्यात्मरामायणमेतदद्भुतं वैराग्यविज्ञानयुतं पुरातनम् ॥ पठन्ति

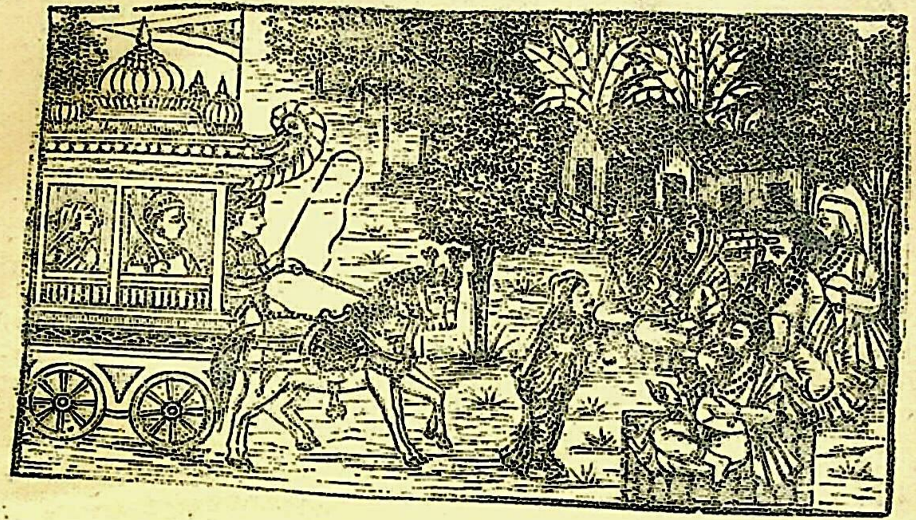
शृण्वंति लिखंति ये नरास्तेषां भवेऽस्मिन्न पुनर्भवो भवेत् ॥ ४८ ॥ आलोड्याखिलवेदराशिमसकृद्यत्तारकं ब्रह्म तद्रामो विष्णुरहस्यमूर्तिरिति यो विज्ञाय भूतेश्वरः । उद्धृत्याखिलसारसंग्रहमिदं संक्षेपतः प्रस्फुटं श्रीरामस्य निगूढतत्त्वमखिलं प्राह प्रियायै भवः ॥ ४९ ॥ इति श्रीमदध्यात्मरामायणे उमामहेश्वर संवादे युद्धकांडे षोडशः सर्गः ॥ १६ ॥

कांडे युद्धात्मके सर्गा तर्केंदुनीलकंठोक्ताः । सार्धैकादशशतश्लोका मनुसंख्यायुताः ॥ इति युद्धकांडं समाप्तम् ॥

अथ

उत्तरकाण्डं

प्रारभ्यते ।

श्रीगणेशाय नमः ॥ अथ उत्तरकांडप्रारंभः ॥

जयति रघुवंशतिलकः कौसल्याहृदयनंदनो रामः । दशवदननिधनकारी दाशरथिः पुंडरीकाक्षः ॥ १ ॥ पार्वत्युवाच ॥ अथ रामः किमकरोत्कौसल्यानन्दवर्धनः । हत्वा मृधे रावणादीन् राक्षसान्भीमविक्रमः ॥ २ ॥ अभिषिक्तस्त्वयोध्यायां सीतया सह राघवः । मायामानुषतां प्राप्य कति वर्षाणि भूतले ॥ ३ ॥ स्थितवाँल्लीलया देवः परमात्मा सनातनः । अत्यजन्मानुषं लोकं कथमंते रघूद्वहः ॥ ४ ॥ एतदाख्याहि भगवन् श्रद्धया मम प्रभो । कथापीयूषमास्वाद्य तृष्णा मेऽतीव वर्धते ॥ रामचन्द्रस्य भगवन् ब्रूहि विस्तरशः कथाम् ॥ ५ ॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ राक्षसानां वधं कृत्वा राज्ये राम उपस्थिते । आययुर्मुनयः सर्वे श्रीराममभिवन्दितुम् ॥ ६ ॥ विश्वामित्रोऽसितः कण्वो दुर्वासा भृगुरंगिराः । कश्यपो वामदेवोऽत्रिस्तथा सप्तर्षयोऽमलाः ॥७॥ अगस्त्यः सह शिष्यैश्च मुनिभिः सहितोऽभ्यगात् । द्वारमासाद्य रामस्य द्वारपालमथाब्रवीत ॥ ८ ॥ ब्रूहि रामाय मुनयः समागत्य बहिः स्थिताः ।

अगस्त्यप्रमुखाः सर्वे आशीभिरभिनंदितुम् ॥ ९ ॥ प्रतीहारस्ततो राममगस्त्यवचनाद् द्रुतम् । नमस्कृत्वाब्रवीद्वाक्यं विनयावनतः प्रभुम् ॥ १० ॥ कृतांजलिरुवाचेदमगस्त्यो मुनिभिः सह । देव त्वद्दर्शनार्थाय प्राप्तो बहिरुपस्थितः ॥ ११ ॥ तमुवाच द्वारपालं प्रवेशय यथासुखम् । पूजिता विविशुर्वेश्म नानारत्नविभूषितम् ॥ १२ ॥ दृष्ट्वा रामो मुनीन् शीघ्रं प्रत्युत्थाय कृतांजलिः । पाद्यार्घ्यादिभिरापूज्य गां निवेद्य यथाविधि ॥ १३ ॥ नत्वा तेभ्यो ददौ दिव्यान्यासनानि यथार्हतः । उपविष्टाः प्रहृष्टाश्च मुनयो रामपूजिताः ॥ १४ ॥ संपृष्टकुशलाः सर्वे रामं कुशलमब्रुवन् । कुशलं ते महाबाहो सर्वत्र रघुनंदन ॥ १५ ॥ दिष्ट्येदानीं प्रपश्यामो हतशत्रुमरिंदम । नहि भारः स ते राम रावणो राक्षसेश्वरः ॥ १६ ॥ सधनुस्त्वं हि लोकांस्त्रीन् विजेतुं शक्त एव हि । दिष्ट्या त्वया हताः सर्वे राक्षसा रावणादयः ॥ १७ ॥ सह्यमेतन्महाबाहो रावणस्य निबर्हणम् । असह्यमेतत्संप्राप्तं रावणेर्यन्निषूदनम् ॥ १८ ॥ अंतकप्रतिमाः सर्वे कुम्भकर्णादयो मृधे । अन्तकप्रतिमैर्बाणैर्हतास्ते

रघुसत्तम ॥ १९ ॥ दत्ता चेयं त्वयास्माकं पुरा ह्यभयदक्षिणा । हत्वा रक्षोगणान्संख्ये कृतकृत्योऽद्य जीवसि ॥ २० ॥ श्रुत्वा तु भाषितं तेषां मुनीनां भावितात्मनाम् । विस्मयं परमं गत्वा रामः प्रांजलिरब्रवीत् ॥ २१ ॥ रावणादीनतिक्रम्य कुम्भकर्णादिराक्षसान् । त्रिलोकजयिनो हित्वा किं प्रशंसथ रावणिम् ॥ २२ ॥ ततस्तद्वचनं श्रुत्वा राघवस्य महात्मनः । कुम्भयोनिर्महातेजा रामं प्रीत्या वचोऽब्रवीत् ॥ २३ ॥ शृणु राम यथा वृत्तं रावणे रावणस्य च । जन्म कर्म वरादानं संक्षेपाद्वदतो मम ॥ २४ ॥ पुरा कृतयुगे राम पुलस्त्यो ब्रह्मणः सुतः । तपस्तप्तुं गतो विद्वान्मेरोः पार्श्वं महामतिः ॥२५॥ तृणबिंदोराश्रमेऽसौ न्यवसन्मुनिपुंगवः । तपस्तेपे महातेजाः स्वाध्यायनिरतः सदा ॥ २६ ॥ तत्राश्रमे महारम्ये देवगंधर्वकन्यकाः । गायंत्यो ननृतुस्तत्र हसंत्यो वादयंति च ॥ २७॥ पुलस्त्यस्य तपोविघ्नं चक्रुः सर्वा अनिंदिताः । ततः क्रुद्धो महातेजा व्याजहार वचो महत् ॥ २८ ॥ यो मे दृष्टिपथं गच्छेत्सा गर्भं धारयिष्यति । ताः सर्वाः शापसंविग्ना न तं देशं प्रचक्रमुः ॥ २९ ॥

तृणबिंदोस्तु राजर्षेः कन्या तन्नाशृणोद्वचः । विचचार मुनेरग्रे निर्भया तं प्रपश्यती ॥ ३० ॥ बभूव पांडुरतनुर्व्यंजितांतःशरीरजा । दृष्ट्वा सा देहवैवर्ण्यं भीता पितरमन्वगात् ॥ ३१ ॥ तृणबिंदुश्च तां दृष्ट्वा राजर्षिरमितद्युतिः । ध्यात्वा मुनिकृतं सर्वमेतद्विज्ञानचक्षुषा ॥ ३२ ॥ तां कन्यां मुनिवर्याय पुलस्त्याय ददौ पिता । तां प्रगृह्याब्रवीत्कन्यां बाढमित्येव स द्विजः ॥ ३३ ॥ शुश्रूषणपरां दृष्ट्वा मुनिः प्रीतोऽब्रवीद्वचः। दास्यामि पुत्रमेकं ते उभयोर्वंशवर्धनम् ॥ ३४ ॥ ततः प्रासूत सा पुत्रं पुलस्त्याल्लोकविश्रुतम् । विश्रवा इति विख्यातः पौलस्त्यो ब्रह्मविन्मुनिः ॥ ३५ ॥ तस्य शीलादिकं दृष्ट्वा भरद्वाजो महामुनिः । भार्यार्थं स्वां दुहितरं ददौ विश्रवसे मुदा ॥ ३६ ॥ तस्यां तु पुत्रः संजज्ञे पौलस्त्याल्लोकसंमतः । पितृतुल्यो वैश्रवणो ब्रह्मणा चानुमोदितः ॥ ३७ ॥ ददौ तत्तपसा तुष्टो ब्रह्मा तस्मै वरं शुभम् । मनोभिलषितं तस्य धनेशत्वमखंडितम् ॥ ३८ ॥ ततो लब्धवरः सोऽपि पितरं द्रष्टुमागतः । पुष्पकेण धनाध्यक्षो ब्रह्मदत्तेन भास्वता ॥ ३९ ॥ नमस्कृत्वाथ पितरं निवेद्य तपसः

फलम् । प्राह मे भगवान् ब्रह्मा दत्त्वा वरमनिंदितम् ॥ ४० ॥ निवासाय न मे स्थानं दत्तवान्परमेश्वरः।ब्रूहि मे नियतं स्थानं हिंसा यत्र न कस्यचित्॥४१॥ विश्रवा अपि तं प्राह लंका नाम पुरी शुभा । राक्षसानां निवासाय निर्मिता विश्वकर्मणा ॥ ४२ ॥ त्यक्त्वा विष्णुभयाद्दैत्या विविशुस्ते रसातलम् । सा पुरी दुष्प्रधर्षान्यैर्मध्ये सागरमास्थिता ॥ ४३ ॥ तत्र वासाय गच्छ त्वं नान्यैः साधिष्ठिता पुरा । पित्रादिष्टस्त्वसौ गत्वा तां पुरीं धनदोऽविशत् ॥ ४४ ॥ स तत्र सुचिरं कालमुवास पितृसंमतः । कस्यचित्त्वथ कालस्य सुमाली नाम राक्षसः ॥ ४५ ॥ रसातलान्मर्त्यलोकं चचार पिशिताशनः । गृहीत्वा तनयां कन्यां साक्षाद्देवीमिव श्रियम् ॥ ४६ ॥ अपश्यद्धनदं देवं चरंतं पुष्पकेण सः । हिताय चिंतयामास राक्षसानां महामनाः ॥ ४७ ॥ उवाच तनयां तत्र कैकसीं नाम नामतः । वत्से विवाहकालस्ते यौवनं चातिवर्तते ॥ ४८ ॥ प्रत्याख्यानाच्च भीतैस्त्वं न वरैर्गृह्यसे शुभे । सा त्वं वरय भद्रं ते मुनिं ब्रह्मकुलोद्भवम्॥ ॥ ४९ ॥ स्वयमेव ततः पुत्रा भविष्यंति महाबलाः । ईदृशाः सर्वशोभाढ्या

धनदेन समाः शुभे ॥ ५० ॥ तथेति साश्रमं गत्वा मुनेरग्रे व्यवस्थिता। लिखंती भुवमग्रेण पादेनाधोमुखी स्थिता ॥ ५१ ॥ तामपृच्छन्मुनिः का त्वं कन्यासि वरवर्णिनि। साब्रवीत्प्रांजलिर्ब्रह्मन् ध्यानेन ज्ञातुमर्हसि ॥ ५२ ॥ ततो ध्यात्वा मुनिः सर्वं ज्ञात्वा तां प्रत्यभाषत। ज्ञातं तवाभिलषितं मत्तः पुत्रानभीप्ससि ॥ ५३ ॥ दारुणायां तु वेलायामागतासि सुमध्यमे। अतस्ते दारुणौ पुत्रौ राक्षसौ संभविष्यतः ॥ ५४ ॥ साब्रवीन्मुनिशार्दूल त्वत्तोऽप्येवंविधौ सुतौ। तामाह पश्चिमो यस्ते भविष्यति महामतिः ॥ ५५ ॥ महाभागवतः श्रीमान् रामभक्त्येकतत्परः। इत्युक्ता सा तथा काले सुषुवे दशकन्धरम् ॥ ५६ ॥ रावणं विंशतिभुजं दशशीर्षं सुदारुणम्। तद्रक्षोजातमात्रेण चचाल च वसुंधरा ॥ ५७ ॥ बभूवुर्नाशहेतूनि निमित्तान्यखिलान्यपि। कुम्भकर्णस्ततो जातो महापर्वतसन्निभः ॥ ५८ ॥ ततः शूर्पणखानाम जाता रावणसोदरी। ततो विभीषणो जातः शांतात्मा सौम्यदर्शनः ॥ ५९ ॥ स्वाध्यायी नियताहारो नित्यकर्मपरायणः। कुम्भकर्णस्तु दुष्टात्मा द्विजान्

संतुष्टचेतसः ॥ ६० ॥ भक्षयन्नृषिसंघांश्च विचचारातिदारुणः । रावणोऽपि महासत्त्वो लोकानां भयदायकः ॥ ववृधे लोकनाशाय ह्यामयो देहिनामिव ॥ ६१ ॥ राम त्वं सकलांतरस्थमभितो जानासि विज्ञानदृक् साक्षी सर्वहृदि स्थितो हि परमो नित्योदितो निर्मलः । त्वं लीलामनुजाकृतिः स्वमहिमन् मायागुणैर्नाज्यसे लीलार्थं प्रतिचोदितोऽद्य भवता वक्ष्यामि रक्षोद्भवम् ॥६२॥ जानामि केवलमनंतमचिंत्यशक्तिं चिन्मात्रमक्षरमजं विदितात्मतत्त्वम् । त्वां राम गूढनिजरूपमनुप्रवृत्तो मूढोऽप्यहं भवदनुग्रहतश्चरामि ॥ ६३ ॥ एवं वदंतमिनवंशपवित्रकीर्तिः कुंभोद्भवं रघुपतिः प्रहसन्बभाषे । मायाश्रितं सकलमेतदनन्यकत्वान्मत्कीर्तनं जगति पापहरं निबोध ॥६४॥ इति श्रीमदध्यात्मरामायणे उमामहेश्वरसंवादे उत्तरकांडे प्रथमः सर्गः ॥१॥

॥ श्रीमहादेव उवाच ॥श्रीरामवचनं श्रुत्वा परमानंदनिर्भरः । मुनिः प्रोवाच सदसि सर्वेषां तत्र शृण्वताम्॥१॥अथ वित्तेश्वरो देवस्तत्र कालेन केनचित् । आययौ पुष्पकारूढः पितरं द्रष्टुमंजसा ॥ २ ॥ दृष्ट्वा तं कैकसी तत्र भ्राजमानं

महौजसम् । राक्षसी पुत्रसामीप्यं गत्वा रावणमब्रवीत् ॥ ३॥ पुत्र पश्य धनाध्यक्षं ज्वलंतं स्वेन तेजसा । त्वमप्येवं यथा भूयास्तथा यत्नं कुरु प्रभो ॥ ४॥ तच्छ्रुत्वा रावणो रोषात् प्रतिज्ञामकरोद्द्रुतम् । धनदेन समो वापि ह्यधिको वाचिरेण तु ॥५॥ भविष्याम्यंब मां पश्य संतापं त्यज सुव्रते । इत्युक्त्वा दुष्करं कर्तुं तपः स दशकन्धरः ॥ ६ ॥ अगमत्फलसिद्ध्यर्थं गोकर्णं तु सहानुजः । स्वं स्वं नियममास्थाय भ्रातरस्ते तपो महत् ॥७॥ आस्थिता दुष्करं घोरं सर्वलोकैकतापनम् । दशवर्षसहस्राणि कुम्भकर्णोऽकरोत्तपः॥८॥ विभीषणोऽपि धर्मात्मा सत्यधर्मपरायणः । पंचवर्षसहस्राणि पादेनैकेन तस्थिवान् ॥९॥ दिव्यवर्षसहस्रं तु निराहारो दशाननः । पूर्णे वर्षसहस्रे तु शीर्षमग्नौ जुहाव सः॥ एवं वर्षसहस्राणि नव तस्यातिचक्रमुः ॥ १० ॥ अथ वर्षसहस्रे तु दशमे दशमं शिरः । छेत्तुकामस्य धर्मात्मा प्राप्तश्चाथ प्रजापतिः ॥ वत्स वत्स दशग्रीव प्रीतोऽस्मीत्यभ्यभाषत ॥११॥ वरं वरय दास्यामि यत्ते मनसि कांक्षितम् ॥ दशग्रीवोऽपि तच्छ्रुत्वा प्रहृष्टेनांतरात्मना ॥१२॥ अमरत्वं वृणोमीश वरदो यदि मे भवान् ।

सुपर्णनागयक्षाणां देवतानां तथासुरैः ॥ अवध्यत्वं तु मे देहि तृणभूता हि मानुषाः ॥१३॥ तथास्त्विति प्रजाध्यक्षः पुनराह दशाननम् । अग्नौ हुतानि शीर्षाणि यानि तेऽसुरपुंगव ॥१४॥ भविष्यंति यथापूर्वमक्षयाणि च सत्तम॥१५॥ एवमुक्त्वा ततो राम दशग्रीवं प्रजापतिः। विभीषणमुवाचेदं प्रणतं भक्तवत्सलः ॥१६॥विभीषण त्वया वत्स कृतं धर्मार्थमुत्तमम्। तपस्ततो वरं वत्स वृणीष्वाभिमतं हितम् ॥ १७ ॥ विभीषणोऽपि तं नत्वा प्रांजलिर्वाक्यमब्रवीत्। देव मे सर्वदा बुद्धिर्धर्मे तिष्ठतु शाश्वती । मा रोचयत्वधर्मे मे बुद्धिः सर्वत्र सर्वदा ॥ १८ ॥ ततः प्रजापतिः प्रीतो विभीषणमथाब्रवीत् । वत्स त्वं धर्मशीलोऽसि तथैव च भविष्यसि ॥ १९ ॥ अयाचितोऽपि ते दास्ये ह्यमरत्वं विभीषण । कुम्भकर्णमथोवाच वरं वरय सुव्रत ॥ २० ॥ वाण्या व्याप्तोऽथ तं प्राह कुम्भकर्णः पितामहम् । स्वप्स्यामि देव षण्मासान्दिनमेकं तु भोजनम् ॥ २१ ॥ एवमस्त्विति तं प्राह ब्रह्मा दृष्ट्वा दिवौकसः । सरस्वती च तद्वक्त्रान्निर्गता प्रययौ दिवम् ॥ २२ ॥ कुम्भकर्णस्तु दुष्टात्मा चिंतयामास दुःखितः।

अनभिप्रेतमेवास्यार्तिक निर्गतमहो विधिः ॥ २३ ॥ सुमाली बरलब्धांस्ताञ्ज्ञात्वा पौत्रान् निशाचरान् । पातालान्निर्भयः प्रायात् प्रहस्तादिभिरन्वितः ॥ ॥ २४ ॥ दशग्रीवं परिष्वज्य वचनं चेदमब्रवीत् । दिष्ट्या ते पुत्र संवृत्तो वांछितो मे मनोरथः ॥ २५ ॥ यद्भयाच्च वयं लंकां त्यक्त्वा याता रसातलम् । तद्गतं नो महाबाहो महद्विष्णुकृतं भयम् ॥ २६ ॥ अस्माभिः पूर्वमुषिता लंकेयं धनदेन ते । भ्रात्राऽऽक्रांतामिदानीं त्वं प्रत्यानेतुमिहार्हसि ॥ २७ ॥ साम्ना वाथ बलेनापि राज्ञां बन्धुः कुतः सुहृत् । इत्युक्तो रावणः प्राह नार्हस्येवं प्रभाषितुम् ॥ २८ ॥ वित्तेशो गुरुरस्माकमेवं श्रुत्वा तमब्रवीत् । प्रहस्तः प्रश्रितं वाक्यं रावणं दशकन्धरम् ॥ २९ ॥ शृणु रावण यत्नेन नैवं त्वं वक्तुमर्हसि । नाधीता राजधर्मास्ते नीतिशास्त्रं तथैव च ॥ ३० ॥ शूराणां नहि सौभ्रात्रं शृणु मे वदतः प्रभो । कश्यपस्य सुता देवा राक्षसाश्च महाबलाः ॥ ३१ ॥ परस्परमयुध्यंत त्यक्त्वा सौहृदमायुधैः । नैवेदानींतनं राजन् वैरं देवैरनुष्ठितम् ॥ ३२ ॥ प्रहस्तस्य वचः श्रुत्वा दशग्रीवो दुरात्मनः । तथेति

क्रोधताम्राक्षस्त्रिकूटाचलमन्वगात् ॥ ३३ ॥ दूतं प्रहस्तं संप्रेष्य निष्कास्य धनदेश्वरम् । लंकामाक्रम्य सचिवै राक्षसैः सुखमास्थितः ॥ ३४ ॥ धनदः पितृवाक्येन त्यक्त्वा लंकां महायशाः। गत्वा कैलासशिखरं तपसातोषयच्छिवम् ॥३५॥ तेन सख्यमनुप्राप्य तेनैव परिपालितः । अलकां नगरीं तत्र निर्ममे विश्वकर्मणा ॥ ३६ ॥ दिक्पालत्वं चकारात्र शिवेन परिपालितः । रावणो राक्षसैः सार्धमभिषिक्तः सहानुजैः ॥ ३७ ॥ राज्यं चकारासुराणां त्रिलोकीं बाधयन्बलः। भगिनीं कालखंजाय ददौ विकटरूपिणीम् ॥ ३८ ॥ विद्युज्जिह्वाय नाम्नासौ महामायी निशाचरः । ततो मयो विश्वकर्मा राक्षसानां दितेः सुतः ॥ ३९ ॥ सुतां मन्दोदरीं नाम्ना ददौ लोकैकसुंदरीम् । रावणाय पुनः शक्तिममोघां प्रीतिमानसः ॥ ४० ॥ वैरोचनस्य दौहित्रीं वृत्रज्वालेति विश्रुताम् । स्वयं दत्तामुदवहत्कुंभकर्णाय रावणः ॥ ४१ ॥ गंधर्वराजस्य सुतां शैलूषस्य महात्मनः । विभीषणस्य भार्यार्थे धर्मज्ञां समुदावहत् ॥ ४२ ॥ सरमां नाम सुभगां सर्वलक्षणसंयुताम् । ततो मन्दोदरी पुत्रं मेघनादमजी-

जनत् ॥ ४३ ॥ जातमात्रस्तु यो नादं मेघवत्प्रमुमोच ह । ततः सर्वेऽब्रुवन्मेघ-
नादोऽयमिति चाब्रुवत् ॥ ४४ ॥ कुम्भकर्णस्ततः प्राह निद्रा मां बाधते प्रभो ।
ततश्च कारयामास गुहां दीर्घां सुविस्तराम् ॥ ४५ ॥ तत्र सुष्वाप मूढात्मा
कुम्भकर्णो विघूर्णितः । निद्रिते कुम्भकर्णे तु रावणो लोकरावणः ॥ ४६ ॥
ब्राह्मणान् ऋषिमुख्यांश्च देवदानवकिन्नरान् । देवर्षिपो मनुष्यांश्च निजघ्ने
समहोरगान् ॥ ४७ ॥ धनदोऽपि ततः श्रुत्वा रावणस्याक्रमं प्रभुः । अधर्मं मा
कुरुष्वेति दूतवाक्यैर्न्यवारयत् ॥ ४८ ॥ ततः क्रुद्धो दशग्रीवो जगाम धनदा-
लयम् । विनिर्जित्य धनाध्यक्षं जहारोत्तमपुष्पकम् ॥ ४९ ॥ ततो यमं च
वरुणं निर्जित्य समरेऽसुरः । स्वर्गलोकमगात्तूर्णं देवराजजिघांसया ॥ ५० ॥
ततोऽभवन्महद्युद्धमिंद्रेण सह दैवतैः । ततो रावणमभ्येत्य बबंध त्रिदशेश्वरः
॥ ५१ ॥ तच्छ्रुत्वा सहसागत्य मेघनादः प्रतापवान् । कृत्वा घोरं महद्युद्धं
जित्वा त्रिदशपुंगवान् ॥ ५२ ॥ इन्द्रं गृहीत्वा बद्ध्वासौ मेघनादो महाबलः ।
मोचयित्वा तु पितरं गृहीत्वेंद्रं ययौ पुरम् ॥ ५३ ॥ ब्रह्मा तु मोचयामास

देवेंद्रं मेघनादतः ॥ दत्त्वा वरान्बहूँस्तस्मै ब्रह्मा स्वभवनं ययौ ॥ ५४ ॥ रावणो विजयी लोकान्सर्वाञ्जित्वा क्रमेण तु । कैलासं तोलयामास बाहुभिः परिघोपमैः ॥ ५५ ॥ तत्र नंदीश्वरेणैवं शप्तोऽयं राक्षसेश्वरः । वानरैर्मानुषैश्चैव नाशं गच्छेति कोपिना ॥५६॥ शप्तोऽप्यगणयन् वाक्यं ययौ हैहयपत्तनम् । तेन बद्धो दशग्रीवः पुलस्त्येन विमोचितः॥५७॥ततोऽतिबलमासाद्य जिघांसुर्हरिपुंगवम् । धृतस्तेनैव कक्षेण वालिना दशकन्धरः ॥ ५८ ॥ भ्रामयित्वा तु चतुरः समुद्रान् रावणं हरिः । विसर्जयामास ततस्तेन सख्यं चकार सः ॥ ५९ ॥ रावणः परमप्रीत एवं लोकान्महाबलः । चकार स्ववशे राम बुभुजे स्वयमेव तान् ॥ ६० ॥ एवंप्रभावो राजेंद्र दशग्रीवः सहेन्द्रजित् । त्वया विनिहतः संख्ये रावणो लोकरावणः ॥ ६१ ॥ मेघनादश्च निहतो लक्ष्मणेन महात्मना । कुंभकर्णश्च निहतस्त्वया पर्वतसन्निभः ॥ ६२ ॥ भवान्नारायणः साक्षाज्जगतामादिकृद्विभुः । त्वत्स्वरूपमिदं सर्वं जगत्स्थावरजंगमम् ॥ ६३ ॥ त्वन्नाभिकमलोत्पन्नो ब्रह्मा लोकपितामहः । अग्निस्ते मुखतो जातो वाचा सह रघूत्तम ॥६४॥

बाहुभ्यां लोकपालौघाश्चक्षुर्भ्यां चन्द्रभास्करौ । दिशश्च विदिशश्चैव कर्णाभ्यां ते समुत्थिताः ॥ ६५ ॥ घ्राणात्प्राणः समुत्पन्नश्चाश्विनौ देवसत्तमौ । जंघाजानूरुजघनाद्भुवर्लोकादयोऽभवन् ॥ ६६ ॥ कुक्षिदेशात्समुत्पन्नाश्चत्वारः सागरा हरेः ॥ स्तनाभ्यामिन्द्रवरुणौ वालखिल्याश्च रेतसः ॥ ६७ ॥ मेढ्राद्यमो गुदान्मृत्युर्मन्यो रुद्रस्त्रिलोचनः । अस्थिभ्यः पर्वता जाताः केशेभ्यो मेघसंहतिः ॥ ६८ ॥ औषध्यस्तव रोमभ्यो नखेभ्यश्च खरादयः । त्वं विश्वरूपः पुरुषो मायाशक्तिसमन्वितः ॥ ६९ ॥ नानारूप इवाभासि गुणव्यतिकरे सति । त्वामाश्रित्यैव विबुधाः पिबंत्यमृतमध्वरे ॥ ७० ॥ त्वया सृष्टमिदं सर्वं विश्वं स्थावरजङ्गमम् । त्वामाश्रित्यैव जीवंति सर्वे स्थावरजङ्गमाः ॥ ७१ ॥ त्वद्युक्तमखिलं वस्तु व्यवहारेऽपि राघव । क्षीरमध्यगतं सर्पिर्यथा व्याप्याखिलं पयः ॥ ७२ ॥ त्वद्भासा भासतेऽर्कादि न त्वं तेनावभासते । सर्वगं नित्यमेकं त्वां ज्ञानचक्षुर्विलोकयेत् ॥ ७३ ॥ नाज्ञानचक्षुस्त्वां पश्येदंधदृक् भास्करं यथा योगिनस्त्वां विचिन्वंति स्वदेहे परमेश्वरम् ॥ ७४ ॥ अतत्त्विरसनसवैवेंदशी-

वैरहर्निशम् । त्वत्पादभक्तिलेशेन गृहीता यदि योगिनः ॥ ७५ ॥ विचिन्वंतो हि पश्यंति चिन्मात्रं त्वां न चान्यथा । मया प्रलपितं किंचित्सर्वज्ञस्य तवाग्रतः ॥ क्षंतुमर्हसि देवेश तवानुग्रहभागहम् ॥ ७६ ॥ दिग्देशकालपरिहीनमनन्यमेकं चिन्मात्रमक्षरमजं चलनादिहीनम् । सर्वज्ञमीश्वरमनंतगुणं व्युदस्तमायं भजे रघुपतिं भजताममिन्नम् ॥ ७७ ॥ इति श्रीमदध्यात्मरामायणे उमामहेश्वरसंवादे उत्तरकाण्डे द्वितीयः सर्गः ॥ २ ॥

॥ श्रीराम उवाच ॥ ॥ वालिसुग्रीवयोर्जन्म श्रोतुमिच्छामि तत्त्वतः । रवींद्रौ वानराकारौ जज्ञात इति नः श्रुतम् ॥ १ ॥ ॥ अगस्त्य उवाच ॥ मेरोः स्वर्णमयस्याद्रेर्मध्यशृङ्गे मणिप्रभे । तस्मिन्सभास्ते विस्तीर्णा ब्रह्मणः शतयोजना ॥ २ ॥ तस्यां चतुर्मुखः साक्षात्कदाचिद्योगमास्थितः । नेत्राभ्यां पतितं दिव्यमानंदसलिलं बहु ॥ ३ ॥ तद्गृहीत्वा करे ब्रह्मा ध्यात्वा किंचित्तदत्यजत् । भूमौ पतितमात्रेण तस्माज्जातो महाकपिः ॥ ४ ॥ तमाह द्रुहिणो वत्स किंचित्कालं वसात्र मे । समीपे सर्वशोभाढ्ये ततः श्रेयो भविष्यति ॥ ५ ॥ इत्युक्तो

न्यवसत्तत्र ब्रह्मणा वानरोत्तमः । एवं बहुतिथे काले गते ऋक्षाधिपः सुधीः ॥ ॥ ६ ॥ कदाचित्पर्यटन्नद्रौ फलमूलार्थमुद्यतः। अपश्यद्दिव्यसलिलां वापीं मणिशिलान्विताम् ॥ ७ ॥ पानीयं पातुमागच्छत्तत्र छायामयं कपिम् । दृष्ट्वा प्रति कपिं मत्वा निपपात जलांतरे ॥ ८ ॥ तत्रादृष्ट्वा हरिं शीघ्रं पुनरुत्प्लुत्य वानरः अपश्यत्सुन्दरीं रामामात्मानं विस्मयं गतः ॥ ९ ॥ ततः सुरेशो देवेशं पूजयित्वा चतुर्मुखम् । गच्छन्मध्याह्नसमये दृष्ट्वा नारीं मनोरमाम् ॥ १० ॥ कन्दर्पशरविद्धांगस्त्यक्तवान्वीर्यमुत्तमम् । तामप्राप्यैव तद्बीजं वालदेशेऽपतद्भुवि ॥ ११ ॥ वाली समभवत्तत्र शक्रतुल्यपराक्रमः । तस्य दत्त्वा सुरेशानः स्वर्णमालां दिवं गतः ॥ १२ ॥ भानुरप्यागतस्तत्र तदानीमेव भामिनीम् । दृष्ट्वा कामवशो भूत्वा ग्रीवादेशेऽसृजन्महत् ॥ १३ ॥ बीजं तस्यास्ततः सद्यो महाकायोऽभवद्धरिः । तस्य दत्त्वा हनूमन्तं सहायार्थं गतो रविः ॥ १४ ॥ पुत्रद्वयं समादाय गत्वा सा निद्रिता क्वचित् । प्रभातेऽपश्यदात्मानं पूर्ववद्वानराकृतिम् ॥ १५ ॥ फलमूलादिभिः सार्धं पुत्राभ्यां सहितः कपिः । नत्वा चतु-

मुखस्याग्रे ऋक्षराजः स्थितः सुधीः ॥ १६ ॥ ततोऽब्रवीत्समाश्वास्य बहुशः कपिकुंजरम् । तत्रैकं देवतादूतमाहूयामरसन्निभम् ॥ १७ ॥ गच्छ दूत मयादिष्टो गृहीत्वा वानरोत्तमम् । किष्किंधां दिव्यनगरीं निर्मितां विश्वकर्मणा ॥ ॥ १८ ॥ सर्वसौभाग्यवलितां देवैरपि दुरासदाम् । तस्यां सिंहासने वीरं राजानमभिषिच्य ॥ १९ ॥ सप्तद्वीपगता ये ये वानराः संति दुर्जयाः। सर्वे ते ऋक्षराजस्य भविष्यंति वशेऽनुगाः ॥ २० ॥ यदा नारायणः साक्षाद्रामो भूत्वा सनातनः । भूभारासुरनाशाय संभविष्यति भूतले ॥२१॥ तदा सर्वे सहायार्थं तस्य गच्छन्तु वानराः । इत्युक्तो ब्रह्मणा दूतो देवानां स महामतिः ॥ २२ ॥ यथाज्ञप्तस्तथा चक्रे ब्रह्मणा तं हरीश्वरम् । देवदूतस्ततो गत्वा ब्रह्मणे तन्निवेदयत् ॥ २३ ॥ त्वदादि वानराणां सा किष्किंधाऽभून्नृपाश्रयः । सर्वेश्वरस्त्वमेवासीरिदानीं ब्राह्मणार्थितः ॥ २४ ॥ भूमेर्भारो हृतः कृत्स्नस्त्वया लीलानृदेहिना । सर्वभूतांतरस्थस्य नित्यमुक्तचिदात्मनः ॥ २५ ॥ अखंडानन्दरूपस्य कियानेव पराक्रमः । तथाऽपि वर्ण्यते सद्भिर्लीलामानुषरूपिणः

॥ २६ ॥ यशस्ते सर्वलोकानां पापहत्यै सुखाय च। य इदं कीर्तयेन्मर्त्यो वालि-सुग्रीवयोर्महत् ॥ २७ ॥ जन्म त्वदाश्रयत्वात्स मुच्यते सर्वपातकैः । अथा-न्यां संप्रवक्ष्यामि कथां राम त्वदाश्रयाम् ॥ २८ ॥ सीता हृता यदर्थं सा रावणेन दुरात्मना। पुरा कृतयुगे राम प्रजापतिसुतं विभुम् ॥ २९ ॥ सनत्कु-मारमेकांते समासीनं दशाननः। विनयावनतो भूत्वा ह्यभिवाद्येदमब्रवीत् ॥ ॥ ३०॥ को ह्यस्मिन्प्रवरो लोके देवानां बलवत्तरः। देवाश्चायं समाश्रित्य युद्धे शत्रुं जयंति हि॥ ३१॥ कं यजंति द्विजा नित्यं कं ध्यायंति च योगिनः। एतन्मे शंस भगवन् प्रश्नं प्रश्नविदांवर ॥ ३२ ॥ ज्ञात्वा तस्य हृदिस्थं यत्तद-शेषेण योगदृक् । दशाननमुवाचेदं शृणु वक्ष्यामि पुत्रक ॥ ३३ ॥ भर्ता यो जगतां नित्यं यस्य जन्मादिकं नहि। सुरासुरैर्नुतो नित्यं हरिर्नारायणोऽव्ययः ॥ ३४ ॥ यन्नाभिपंकजाज्जातो ब्रह्मा विश्वसृजां पतिः। सृष्टं येनैव सकलं जगत्स्थावरजंगमम् ॥ ३५ ॥ तं समाश्रित्य विबुधा जयंति समरे रिपून् योगिनो ध्यानयोगेन तमेवानुजपंति हि ॥ ३६ ॥ महर्षेर्वचनं श्रुत्वा प्रत्युवाच

दशाननः । दैत्यदानवरक्षांसि विष्णुना निहतानि च ॥ २७ ॥। कां वा गतिं
प्रपद्यंते प्रेत्य ते मुनिपुङ्गव । तामुवाच मुनिश्रेष्ठो रावणं राक्षसाधिपम् ॥३८॥
देवतैर्निहता नित्यं गत्वा स्वर्गमनुत्तमम् । भोगक्षये पुनस्तस्माद् भ्रष्टा भूमौ
भवंति ते ॥३९॥पूर्वार्जितैःपुण्यपापैर्म्रियंते चोद्भवंति च । विष्णुना ये हतास्ते तु
प्राप्नुवंति हरेर्गतिम् ॥४०॥ श्रुत्वा मुनिमुखात्सर्वं रावणो हृष्टमानसः। योत्स्येऽहं
हरिणा सार्धमिति चिंतापरोऽभवत् ॥ ४१ ॥ मनःस्थितं परिज्ञात्वा रावणस्य
महामुनिः। उवाच वत्स तेऽभीष्टं भविष्यति न संशयः॥४२॥ कंचित्कालं प्रती-
क्षस्व सुखी भव दशानन । एवमुक्त्वा महाबाहो मुनिः पुनरुवाच तम् ॥४३॥
तस्य स्वरूपं वक्ष्यामि ह्यरूपस्यापि मायिनः । स्थावरेषु च सर्वेषु नदेषु च
नदीषु च ॥ ४४ ॥ ओंकारश्चैव सत्यं च सावित्री पृथिवी च सः । समस्तजग-
दाधारः शेषरूपधरो हि सः ॥४५॥ सर्वे देवाः समुद्राश्च कालःसूर्यश्च चंद्रमाः ।
सूर्योदयो दिवारात्री यमश्चैव तथाऽनिलः ॥ ४६ ॥ अग्निरिंद्रस्तथा मृत्युः
पर्जन्यो वसवस्तथा । ब्रह्मा रुद्रादयश्चैव ये चान्ये देवदानवाः ॥ ४७ ॥ विद्यो-

त्तति ज्वलत्येष पाति चात्तीति विश्वकृत्। क्रीडां करोत्यव्ययात्मा सोऽयं विष्णुः सनातनः ॥ ४८ ॥ तेन सर्वमिदं व्याप्तं त्रैलोक्यं सचराचरम्। नीलोत्पलदलश्यामो विद्युद्वर्णांबरावृतः ॥ ४९ ॥ शुद्धजांबूनदप्रख्यां श्रियं वामांकसंस्थिताम्। सदानपायिनीं देवीं पश्यन्नालिंग्य तिष्ठति ॥ ५० ॥ द्रष्टुं न शक्यते कैश्चिद्देवदानवपन्नगैः। यस्य प्रसादं कुरुते स चैनं द्रष्टुमर्हति ॥ ५१॥ न च यज्ञतपोभिर्वा न दानाध्ययनादिभिः। शक्यते भगवान्द्रष्टुमुपायैरितरैरपि ॥ ५२ ॥ तद्भक्तैस्तद्गतप्राणैस्तच्चित्तैर्धूतकल्मषैः। शक्यते भगवान्विष्णुर्वेदांतामलदृष्टिभिः ॥ ५३ ॥ अथवा द्रष्टुमिच्छा ते शृणु त्वं परमेश्वरम्। त्रेतायुगे स देवेशो भविता नृपविग्रहः ॥ ५४ ॥ हितार्थं देवमर्त्यानामिक्ष्वाकूणां कुले हरिः। रामो दाशरथिर्भूत्वा महासत्त्वपराक्रमः ॥ ५५ ॥ पितुर्नियोगात्स भ्रात्रा भार्यया दंडके वने। विचरिष्यति धर्मात्मा जगन्मात्रा स्वमायया ॥ ॥ ५६ ॥ एवं ते सर्वमाख्यातं मया रावण विस्तरात्। भजस्व भक्तिभावेन सदा रामं श्रिया युतम् ॥ ५७ ॥ एवं श्रुत्वाऽसुराध्यक्षो ध्यात्वा किंचिद्वि-

चार्यं च। त्वया सह विरोधेप्सुर्मुमुदे रावणो महान् ॥ ५८ ॥ युद्धार्थी सर्वतो लोकान् पर्यटन् समवस्थितः। एतदर्थं महाराज रावणोऽतीव बुद्धिमान्। हृतवान् जानकीं देवीं त्वयात्मवधकांक्षया ॥ ५९ ॥ इमां कथां यः शृणुयात्पठेद्वा संश्रावयेद्वा श्रवणार्थिनां सदा। आयुष्यमारोग्यमनंतसौख्यं प्राप्नोति लाभं धनमक्षयं च ॥ ६० ॥ इति श्रीमदध्यात्मरामायणे उमामहेश्वरसंवादे उत्तरकांडे तृतीयः सर्गः ॥ ३ ॥

॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ एकदा ब्रह्मणो लोकादायांतं नारदं मुनिम्। पर्यटन् रावणो लोकान्दृष्ट्वा नत्वाब्रवीद्वचः ॥ १ ॥ भगवन्ब्रूहि मे योद्धुं कुत्र संति महाबलाः। योद्धुमिच्छामि बलिभिस्त्वं ज्ञातासि जगत्त्रयम् ॥ २ ॥ मुनिर्ध्यात्वाह सुचिरं श्वेतद्वीपनिवासिनः। महाबला महाकायास्तत्र याहि महामते ॥ ३ ॥ विष्णुपूजारता ये वै विष्णुना निहताश्च ये। त एव तत्र संजाता अजेयाश्च सुरासुरैः ॥ ४ ॥ श्रुत्वा तद्रावणो वेगान्मंत्रिभिः पुष्पकेण तान्। योद्धुकामः समागत्य श्वेतद्वीपसमीपतः ॥ ५ ॥ तत्प्रभाहततेजस्कं पुष्पकं नाचलत्ततः। त्यक्त्वा

विमानं प्रययौ मंत्रिणश्च दशाननः ॥ ६ ॥ प्रविशन्नेष तद्द्वीपं धृतो हस्तेन योषिता । पृष्टश्च त्वं कुतः कोऽसि प्रेषितः केन वा वद ॥ ७ ॥ इत्युक्तो लीलया स्त्रीभिर्हसंतीभिः पुनः पुनः । कृच्छ्राद्धस्ताद्विनिर्मुक्तस्तासां स्त्रीणां दशाननः ॥ ८ ॥ आश्चर्यमतुलं लब्ध्वा चिंतयामास दुर्मतिः । विष्णुना निहतो यामि वैकुण्ठमिति निश्चितः ॥ ९ ॥ मयि विष्णुर्यथा कुप्येत्तथा कार्यं करोम्यहम् । इति निश्चित्य वैदेहीं जहार विपिनेऽसुरः ॥ १० ॥ जानन्नेव परात्मानं स जहारावनीसुताम् । मातृवत्पालयामास त्वत्तः कांक्षन्वधं स्वकम् ॥ ११ ॥ राम त्वं परमेश्वरोऽसि सकलं जानासि विज्ञानदृग्भूतं भव्यमिदं त्रिकालकलनासाक्षी विकल्पोज्झितः । भक्तानामनुवर्तनाय सकलां कुर्वन् क्रियासंहतिं त्वां शृण्वन्मनुजाकृतिर्मुनिवचो भासीश लोकार्चितः ॥ १२ ॥ स्तुत्वैवं राघवं तेन पूजितः कुंभसंभवः । स्वाश्रमं मुनिभिः सार्धं प्रययौ हृष्टमानसः ॥ १३ ॥ रामस्तु सीतया सार्धं भ्रातृभिः सह मंत्रिभिः । संसारीव रमानाथो रममाणोऽवसद्गृहे ॥ १४ ॥ अनासक्तोऽपि विषयान्भुजे

प्रियया सह । हनुमत्प्रमुखैः सद्भिर्वानरैः परिवेष्टितः ॥ १५ ॥ पुष्पकं चागमद्राममेकदा पूर्ववत्प्रभुम् । प्राह देव कुबेरेण प्रेषितं त्वामहं ततः ॥ १६ ॥ जितं त्वं रावणेनादौ पश्चाद्रामेण निर्जितम् । अतस्त्वं राघवं नित्यं वह यावद्रसेद्भुवि ॥ १७ ॥ यदा गच्छेद्रघुश्रेष्ठो वैकुंठं याहि मां तदा । तच्छ्रुत्वा राघवः प्राह पुष्पकं सूर्यसन्निभम् ॥ १८ ॥ यदा स्मरामि भद्रं ते तदागच्छ ममांतिकम् । तिष्ठांतर्धाय सर्वत्र गच्छेदानीं ममाज्ञया ॥ १९ ॥ इत्युक्त्वा रामचन्द्रोऽपि पौरकार्याणि सर्वशः । भ्रातृभिर्मंत्रिभिः सार्धं यथान्यायं चकार सः॥२०॥राघवे शासति भुवं लोकनाथे रमापतौ । वसुधा सस्यसंपन्ना फलवंतश्च भूरुहाः॥२१॥जना धर्मपराः सर्वे पतिभक्तिपराः स्त्रियः। नापश्यत्पुत्रमरणं कश्चिद्राजनि राघवे ॥२२॥ समारुह्य विमानाग्र्यं राघवः सीतया सह । वानरैर्भ्रातृभिः सार्धं संचचारावनिं प्रभुः ॥२३॥ अमानुषाणि कार्याणि चकार बहुशो भुवि । ब्राह्मणस्य सुतं दृष्ट्वा बालं मृतमकालतः ॥ २४ ॥ शोचंतं ब्राह्मणं चापि ज्ञात्वा रामो महामतिः । तपस्यंतं वने शूद्रं हत्वा ब्राह्मणबालकम् ॥२५॥ जीव-

यामास शूद्रस्य ददौ स्वर्गमनुत्तमम् । लोकानामुपदेशार्थं परमात्मा रघूत्तमः ॥२६॥ कोटिशः स्थापयामास शिवलिंगानि सर्वशः । सीतां च रमयामास सर्वभोगैरमानुषैः ॥२७॥ शशास रामो धर्मेण राज्यं परमधर्मवित् । कथां संस्थापयामास सर्वलोकमलापहाम् ॥ २८ ॥ दशवर्षसहस्राणि मायामानुषविग्रहः । चकार राज्यं विधिवल्लोकवंद्यपदांबुजः ॥ २९ ॥ एकपत्नीव्रतो रामो राजर्षिः सर्वदा शुचिः । गृहमेधीयमखिलमाचरञ् शिक्षयञ् जनान् ॥ ३० ॥ सीता प्रेम्णाऽनुवृत्त्या च प्रश्रयेण दमेन च । भर्तुर्मनोहरा साध्वी भावज्ञा सा ह्रिया भिया ॥३१॥ एकदाक्रीडविपिने सर्वभोगसमन्विते । एकान्ते दिव्यभवने सुखासीनं रघूत्तमम् ॥३२॥ नीलमाणिक्यसंकाशं दिव्याभरणभूषितम् । प्रसन्नवदनं शांतं विद्युत्पुञ्जनिभांबरम् ॥३३॥ सीता कमलपत्राक्षी सर्वाभरणभूषिता । राममाह कराभ्यां सा लालयंती पदांबुजे॥ ३४ ॥ देवदेव जगन्नाथ परमात्मन्सनातन । चिदानन्दादिमध्यांतरहिताशेषकारण ॥३५॥ देव देवाः समासाद्य मामेकांतेऽब्रुवन्वचः । बहुशोऽर्थयमानास्ते वैकुण्ठागमनं प्रति ॥३६॥ त्वया समेतश्चिच्छ-

त्त्या रामस्तिष्ठति भूतले। विसृज्यास्मान्स्वकं धाम वैकुण्ठं च सनातनम्॥३७॥ आस्ते त्वया जगद्धात्रि रामः कमललोचनः। अग्रतो याहि वैकुंठं त्वं तथा चेद्रघूत्तम॥ ३८ ॥आगमिष्यति वैकुंठं सनाथान्नः करिष्यति। इति विज्ञापिताहं तैर्मया विज्ञापितो भवान् ॥ ३९ ॥ यदुक्तं तत्कुरुष्वाद्य नाहमाज्ञापये प्रभो। सीतायास्तद्वचःश्रुत्वा रामो ध्यात्वाऽब्रवीत्क्षणम् ॥ ४० ॥ देवि जानामि सकलं तत्रोपायं वदामि ते। कल्पयित्वा मिषं देवि लोकवादं त्वदाश्रयम्॥४१॥त्यजामि त्वां वने लोकवादाद्भीत इवापरः। भविष्यतः कुमारौ द्वौ वाल्मीकेराश्रमांतिके ॥४२॥ इदानीं दृश्यते गर्भः पुनरागत्य मेंतिकम्। लोकानां प्रत्ययार्थं त्वं कृत्वा शपथमादरात् ॥४३॥ भूमेर्विवरमात्रेण वैकुंठं यास्यसि द्रुतम्। पश्चादहं गमिष्यामि एष एव सुनिश्चयः॥४४॥इत्युक्त्वा तां विसृज्याथ रामो ज्ञानैकलक्षणः। मंत्रिभिर्भिन्नतत्त्वज्ञैर्बलमुख्यैश्च संवृतः ॥४५ ॥ तत्रोपविष्टं श्रीरामं सुहृदः पर्युपासत ।हास्यप्रौढकथासुज्ञा हासयंतः स्थिता हरिम्॥४६॥कथाप्रसंगात्पप्रच्छ रामो विजयनामकम्। पौरा जानपदा मे किं वदंतीह शुभाशुभम् ॥ ४७ ॥

सीतां वा मातरं वा मे भ्रातॄन्वा कैकयीमथ । न भेतव्यं त्वया ब्रूहि शापितोऽसि ममोपरि ॥ ४८ ॥ इत्युक्तः प्राह विजयो देव सर्वे वदंति ते । कृतं सुदुष्करं सर्वं रामेण विदितात्मना ॥ ४९ ॥ किंतु हत्वा दशग्रीवं सीतामाहृत्य राघवः । अमर्षं पृष्ठतः कृत्वा स्वं वेश्म प्रत्यपादयत् ॥ ५० ॥ कीदृशं हृदये तस्य सीतासंभोगजं सुखम् । या हृता विजनेऽरण्ये रावणेन दुरात्मना ॥ ५१ ॥ अस्माकमपि दुष्कर्म योषितां मर्षणं भवेत् । यादृग्भवति वै राजा तादृश्यो नियतं प्रजाः ॥ ५२ ॥ श्रुत्वा तद्वचनं रामः स्वजनान्पर्यपृच्छत । तेऽपि नत्वाऽब्रुवन् राममेवमेतन्न संशयः ॥ ५३ ॥ ततो विसृज्य सचिवान्विजयं सुहृदस्तथा । आहूय लक्ष्मणं रामो वचनं चेदमब्रवीत् ॥ ५४ ॥ लोकापवादस्तु महान्सीतामाश्रित्य मेऽभवत् । सीतां प्रातः समानीय वाल्मीकेराश्रमांतिके ॥ ५५ ॥ त्यक्त्वा शीघ्रं रथेन त्वं पुनरायाहि लक्ष्मण । वक्ष्यसे यदि वा किंचित्तदा मां हतवानसि ॥ ५६ ॥ इत्युक्तो लक्ष्मणो भीत्या प्रातरुत्थाय जानकीम् । सुमंत्रेण रथे कृत्वा जगाम सहसा वनम् ॥ ५७ ॥ वाल्मीकेराश्रमस्यांते

त्यक्त्वा सीतामुवाच सः । लोकापवादभीत्या त्वां त्यक्तवान् राघवो वने ॥ ५८ ॥ दोषो न कश्चिन्मे मातर्गच्छाश्रमपदं मुनेः । इत्युक्त्वा लक्ष्मणः शीघ्रं गतवान् रामसन्निधिम् ॥ ५९ ॥ सीताऽपि दुःखसंतप्ता विललापातिमुग्धवत् । शिष्यैः श्रुत्वा च वाल्मीकिः सीतां ज्ञात्वा स दिव्यदृक् ॥ ६० ॥ अर्घ्यादिभिः पूजयित्वा समाश्वास्य च जानकीम् । ज्ञात्वा भविष्यं सकलमार्पयन्मुनियोषिताम् ॥ ६१ ॥ तास्तां संपूजयंति स्म सीतां भक्त्या दिनेदिने । ज्ञात्वा परात्मनो लक्ष्मीं मुनिवाक्येन योषितः । सेवां चक्रुः सदा तस्या विनयादिभिरादरात् ॥ ६२ ॥ रामोऽपि सीतारहितः परात्मा विज्ञानदृक्केवल आदिदेवः । संत्यज्य भोगानखिलान्विरक्तो मुनिव्रतोऽभून्मुनिसेवितांघ्रिः ॥ ६३ ॥ इति श्रीमदध्यात्मरामायणे उमामहेश्वरसंवादे उत्तरकांडे चतुर्थः सर्गः ॥ ४ ॥

॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ ततो जगन्मंगलमंगलात्मना विधाय रामायणकीर्तिमुत्तमाम् । चचार पूर्वाचरितं रघूत्तमो राजर्षिवर्यैरभिसेवितं यथा ॥ १ ॥ सौमित्रिणा पृष्ट उदारबुद्धिना रामः कथाः प्राह पुरातनीः शुभाः । राज्ञः प्रमत्तस्य

नृगस्य शापतो द्विजस्य तिर्यक्त्वमथाह राघवः ॥२॥ कदाचिदेकांत उपस्थितं प्रभुं रामं रमालालितपादपंकजम् । सौमित्रिरासादितशुद्धभावनः प्रणम्य भक्त्या विनयान्वितोऽब्रवीत् ॥३॥ त्वं शुद्धबोधोऽसि हि सर्वदेहिनामात्माऽस्यधीशोऽसि निराकृतिः स्वयम् । प्रतीयसे ज्ञानदृशां महामते पादाब्जभृंगाहितसंगसंगिनाम् ॥४॥ अहं प्रपन्नोऽस्मि पदांबुजं प्रभो भवापवर्गं तव योगिभावितम् । यथांजसा ज्ञानमपारवारिधिं सुखं तरिष्यामि तथानुशाधि माम् ॥ ५ ॥ श्रुत्वाऽथ सौमित्रिवचोऽखिलं तदा प्राह प्रपन्नार्तिहरः प्रसन्नधीः । विज्ञानमज्ञानतमोपशांतये श्रुतिप्रपन्नं क्षितिपालभूषणः ॥ ६ ॥ आदौ स्ववर्णाश्रमवर्णिताः क्रियाः कृत्वा समासादितशुद्धमानसः । समाप्य तत्पूर्वमुपात्तसाधनः समाश्रयेत्सद्गुरुमात्मलब्धये॥७॥क्रिया शरीरोद्भवहेतुरादृता प्रियाप्रियौ तौ भवतः सुरागिणः । धर्मेतरौ तत्र पुनः शरीरकं पुनः क्रिया चक्रवदीर्यते भवः ॥ ८ ॥ अज्ञानमेवास्य हि मूलकारणं तद्धानमेवात्र विधौ विधीयते । विद्यैव तन्नाशविधौ पटीयसी न कर्म तज्जं सविरोधमीरितम् ॥९॥ नाज्ञानहानिर्न च राग-

संक्षयो भवेत्ततः कर्म सदोषमुद्भवेत्। ततः पुनः संसृतिरप्यवारिता तस्मा-
द्बुधो ज्ञानविचारवान्भवेत् ॥१०॥ ननु क्रिया वेदमुखेन चोदिता यथैव विद्या
पुरुषार्थसाधनम्। कर्तव्यता प्राणभृतः प्रचोदिता विद्या सहायत्वमुपैति सा
पुनः ॥ ११ ॥ कर्माकृतौ दोषमपि श्रुतिर्जगौ तस्मात्सदा कार्यमिदं मुमुक्षुणा।
ननु स्वतन्त्रा ध्रुवकार्यकारिणी विद्या न किंचिन्मनसाऽप्यपेक्षते॥१२॥ न सत्य-
कार्योऽपि हि यद्वदध्वरः प्रकांक्षतेऽन्यानपि कारकादिकान्। तथैव विद्या वि-
धितः प्रकाशितैर्विशिष्यते कर्मभिरेव मुक्तये ॥ १३ ॥ केचिद्वदंतीति वितर्कवा-
दिनस्तदप्यसद्दृष्टविरोधकारणात्। देहा भिमानादभिवर्धते क्रिया विद्या
गताहंकृतितः प्रसिद्ध्यति ॥ १४ ॥ विशुद्धविज्ञानविरोचनांचिता विद्याऽऽत्मवृत्ति
श्चरमेति भण्यते। उदेति कर्माखिलकारकादिभिर्निहंति विद्याऽखिलकारका-
दिकम् ॥१५॥ तस्मात्त्यजेत्कार्यमशेषतः सुधीर्विद्याविरोधान्न समुच्चयो भवेत्।
आत्मानुसंधानपरायणः सदा निवृत्तसर्वेंद्रियवृत्तिगोचरः ॥ १६ ॥ यावच्छरी-
रादिषु माययाऽऽत्मधीस्तावद्विधेयो विधिवादकर्मणाम्॥नेतीति वाक्यैरखिलं

निषिध्य तज्ज्ञात्वा परात्मानमथ त्यजेत्क्रियाः ॥ १७ ॥ यदा परात्मात्मवि-
भेदभेदकं विज्ञानमात्मन्यवभाति भास्वरम् । तदैव माया प्रविलीयतेंजसा
सकारका कारणमात्मसंसृतेः ॥ १८ ॥ श्रुतिप्रमाणाभिविनाशिता च
सा कथं भविष्यत्यपि कार्यकारिणी । विज्ञानमात्रादमलाद्द्वितीयतस्तस्माद-
विद्या न पुनर्भविष्यति ॥ १९ ॥ यदि स्म नष्टा न पुनः प्रसूयते कर्ता-
ऽहमस्येति मतिः कथं भवेत् । तस्मात्स्वतंत्रा न किमप्यपेक्षते विद्या विमो-
क्षाय विभाति केवला ॥ २० ॥ सा तैत्तिरीयश्रुतिराह सादरं न्यासं प्रश-
स्ताखिलकर्मणां स्फुटम् । एतावदित्याह च वाजिनां श्रुतिर्ज्ञानं विमोक्षाय
न कर्म साधनम् ॥ २१ ॥ विद्यासमत्वेन तु दर्शितस्त्वया क्रतुर्न दृष्टांत
उदाहृतः समः । फलैः पृथक्त्वाद्बहुकारकैः क्रतुः संसाध्यते ज्ञानमतो
विपर्ययम् ॥ २२ ॥ स प्रत्यवायो ह्यहमित्यनात्मधीरज्ञप्रसिद्धा न तु तत्त्व-
दर्शिनः । तस्माद्बुधैस्त्याज्यमविक्रियात्मभिर्विधानतः कर्म विधिप्रकाशितम्
॥ २३ ॥ श्रद्धान्वितस्तत्त्वमसीतिवाक्यतो गुरोः प्रसादादपि शुद्धमानसः ।

विज्ञाय चैकात्म्यमथात्मजीवयोः सुखी भवेन्मेरुरिवाप्रकंपनः ॥ २४ ॥ आदौ पदार्थावगतिर्हि कारणं वाक्यार्थविज्ञानविधौ विधानतः । तत्त्वंपदार्थौ परमात्मजीवकावसीति चैकात्म्यमथानयोर्भवेत् ॥ २५ ॥ प्रत्यक्परोक्षादिविरोधमात्मनोर्विहाय संगृह्य तयोश्चिदात्मताम् । संशोधितां लक्षणया च लक्षितां ज्ञात्वा स्वमात्मानमथाद्वयो भवेत् ॥ २६ ॥ एकात्मकत्वाज्जहती न संभवेत्तथाऽजहल्लक्षणता विरोधतः । सोऽयंपदार्थाविव भागलक्षणा युज्येत तत्त्वंपदयोरदोषतः ॥२७॥ रसादिपंचीकृतभूतसंभवं भोगालयं दुःखसुखादिकर्मणाम् । शरीरमाद्यन्तवदादिकर्मजं मायामयं स्थूलमुपाधिमात्मनः ॥ २८ ॥ सूक्ष्मं मनोबुद्धिदशेंद्रियैर्युतं प्राणैरपंचीकृतभूतसंभवम् । भोक्तुः सुखादेरनुसाधनं भवेच्छरीरमन्यद्विदुरात्मनो बुधाः॥२९॥अनाद्यनिर्वाच्यमपीह कारणं मायाप्रधानं तु परं शरीरकम् । उपाधिभेदात्तु यतः पृथक् स्थितं स्वात्मानमात्मन्यवधारयेत्क्रमात्॥३०॥कोशेष्वयं तेषु तु तत्तदाकृतिर्विभाति संगात्स्फटिकोपलो यथा । असंगरूपोऽयमजो यतोऽद्वयो विज्ञायतेऽस्मि-

न्परितो विचारिते ॥ ३१ ॥ बुद्धेस्त्रिधा वृत्तिरपीह दृश्यते स्वप्नादिभेदेन गुणत्रयात्मनः। अन्योन्यतोऽस्मिन्व्यभिचारतो मृषा नित्ये परे ब्रह्मणि केवले शिवे ॥ ३२ ॥ देहेंद्रियप्राणमनश्चिदात्मनां संघादजस्रं परिवर्तते धियः। वृत्तिस्तमोमूलतयाज्ञलक्षणा यावद्भवेत्तावदसौ भवोद्भवः ॥ ३३ ॥ नेतिप्रमाणेन निराकृताखिलो हृदा समास्वादितचिद्घनामृतः। त्यजेदशेषं जगदात्तसद्रसं पीत्वा यथांऽभः प्रजहाति तत्फलम् ॥ ३४ ॥ कदाचिदात्मा न मृतो न जायते न क्षीयते नापि विवर्धतेऽनवः। निरस्तसर्वातिशयः सुखात्मकः स्वयंप्रभः सर्वगतोऽयमद्वयः ॥ ३५ ॥ एवंविधे ज्ञानमये सुखात्मके कथं भवो दुःखमयः प्रतीयते। अज्ञानतोऽध्यासवशात्प्रकाशते ज्ञाने विलीयेत विरोधतः क्षणात् ॥ ३६ ॥ यदन्यदन्यत्र विभाव्यते भ्रमादध्यासमित्याहुरमुं विपश्चितः। असर्पभूतेऽहिविभावनं यथा रज्ज्वादिके तद्वदपीश्वरे जगत् ॥ ॥ ३७ ॥ विकल्पमायारहिते चिदात्मकेऽहंकार एष प्रथमः प्रकल्पितः। अध्यास एवात्मनि सर्वकारणे निरामये ब्रह्मणि केवले परे ॥ ३८ ॥ इच्छा-

दिरागादिसुखादिधर्मिकाः सदा धियः संसृतिहेतवः परे । यस्मात्प्रसुप्तौ तदभावतः परः सुखस्वरूपेण विभाव्यते हि नः ॥ ३९ ॥ अनाद्यविद्यो-द्भवबुद्धिबिंबितो जीवः प्रकाशोऽयमितीर्यते चितः । आत्मा धियः साक्षि-तया पृथक्स्थितो बुद्ध्या परिच्छिन्नपरः स एव हि ॥ ४० ॥ चिद्बिंब-साक्ष्यात्मधियां प्रसंगतस्त्वेकत्र वासादनलाक्तलोहवत् । अन्योऽन्यमध्या-सवशात्प्रतीयते जडाजडत्वं च चिदात्मचेतसोः ॥ ४१ ॥ गुरोः सकाशा-दपि वेदवाक्यतः संजातविद्यानुभवो निरीक्ष्य तम् । स्वात्मानमात्मस्थमु-पाधिवर्जितं त्यजेदशेषं जडमात्मगोचरम् ॥ ४२ ॥ प्रकाशरूपोऽहमजोऽहम-द्वयोऽसकृद्विभातोऽहमतीव निर्मलः । विशुद्धविज्ञानघनो निरामयः सम्पूर्ण आनंदमयोऽहमक्रियः ॥ ४३ ॥ सदैव मुक्तोऽहमचिंत्यशक्तिमानतींद्रियज्ञा-नमविक्रियात्मकः । अनंतपारोऽहमहर्निशं बुधैर्विभावितोऽहं हृदि वेदवा-दिभिः ॥ ४४ ॥ एवं सदात्मानमखंडितात्मना विचारमाणस्य विशुद्धभावना । हन्यादविद्यामचिरेण कारकैः रसायनं यद्वदुपासितं रुजः ॥ ४५ ॥ विविक्त

आसीन उपारतेंद्रियो विनिर्जितात्मा विमलांतराशयः । विभावयेदेकमनन्यसाधनो विज्ञानदृक्केवल आत्मसंस्थितः ॥ ४६ ॥ विश्वं यदेतत्परमात्मदर्शनं विलापयेदात्मनि सर्वकारणे । पूर्णश्चिदानन्दमयोऽवतिष्ठते न वेद बाह्यं न च किंचिदांतरम् ॥ ४७ ॥ पूर्वं समाधेरखिलं विचिंतयेदोंकारमात्रं सचराचरं जगत । तदेव वाच्यं प्रणवो हि वाचको विभाव्यते ज्ञानवशान्न बोधतः ॥ ४८ ॥ अकारसंज्ञः पुरुषो हि विश्वको ह्युकारकस्तैजस ईर्यते क्रमात् । प्राज्ञो मकारः परिपठ्यतेऽखिलः समाधिपूर्वं न तु तत्त्वतो भवेत् ॥ ४९ ॥ विश्व त्वकारं पुरुषं विलापयेदुकारमध्ये बहुधा व्यवस्थितम् । ततो मकारे प्रविलाप्य तैजसं द्वितीयवर्णं प्रणवस्य चांतिमे ॥ ५० ॥ मकारमप्यात्मनि चिद्घने परे विलापयेत्प्राज्ञमपीह कारणम् । सोऽहं परं ब्रह्म सदा विमुक्तिमद्विज्ञानदृङ्मुक्त उपाधितोऽमलः ॥ ५१ ॥ एवं सदा जातपरात्मभावनः स्वानंदतुष्टः परिविस्मृताखिलः । आस्ते स नित्यात्मसुखप्रकाशकः साक्षाद्विमुक्तोऽचलवारिसिंधुवत् ॥ ५२ ॥ एवं सदाऽभ्यस्तसमाधियोगिनो

निवृत्तसर्वेन्द्रियगोचरस्य हि । विनिर्जिताशेषरिपोरहं सदा दृश्यो भवेयं जितषड्गुणात्मनः ॥ ५३ ॥ ध्यात्वैवमात्मानमहर्निशं मुनिस्तिष्ठेत्सदा मुक्तसमस्तबंधनः । प्रारब्धमश्नन्नभिमानवर्जितो मय्येव साक्षात्प्रविलीयते ततः ॥ ५४ ॥ आदौ च मध्ये च तथैव चांततो भवं विदित्वा भयशोककारणम् । हित्वा समस्तं विधिवादचोदितं भजेत्स्वमात्मानमथाखिलात्मनाम् ॥ ५५ ॥ आत्मन्यभेदेन विभावयन्निदं भवत्यभेदेन मयात्मना तदा । यथा जलं वारिनिधौ यथा पयः क्षीरे वियद्व्योम्न्यनिले यथानिलः ॥ ५६ ॥ इत्थं यदीक्षेत हि लोकसंस्थितो जगन्मृषैवेति विभावयन्मुनिः । निराकृतत्वाच्छ्रुतियुक्तिमानतो यथेंदुभेदो दिशि दिग्भ्रमादयः ॥ ५७ ॥ यावन्न पश्येदखिलं मदात्मकं तावन्मदाराधनतत्परो भवेत् । श्रद्धालुरत्यूर्जितभक्तिलक्षणो यस्तस्य दृश्यो ऽहमहर्निशं हृदि ॥ ५८ ॥ रहस्यमेतच्छ्रुतिसारसंग्रहं मया विनिश्चित्य तवोदितं प्रिय । यस्त्वेतदालोचयतीह बुद्धिमान्स मुच्यते पातकराशिभिः क्षणात् ॥ ५९ ॥ भ्रातर्यदीदं परिदृश्यते जगन्मायैव सर्वं परिहृत्य चेतसा । मद्भाव-

नाभावितशुद्धमानसः सुखी भवानन्दमयो निरामयः ॥ ६० ॥ यः सेवते मामगुणं गुणात्परं हृदा कदा वा यदि वा गुणात्मकम्। सोऽहं स्वपादांचितरेणुभिः स्पृशन् पुनाति लोकत्रितयं यथा रविः ॥ ६१ ॥ विज्ञानमेतदखिलं श्रुतिसारमेकं वेदांतवेद्यचरणेन मयैव गीतम् । यः श्रद्धया परिपठेद्गुरुभक्तियुक्तो मद्रूपमेति यदि मद्वचनेषु भक्तिः ॥ ६२ ॥ इति श्रीम० रा० उमामहेश्वरसंवादे उत्तरकांडे श्रीरामगीतायां पंचमः सर्गः ॥ ५ ॥

॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ एकदा मुनयः सर्वे यमुनातीरवासिनः । आजग्मू राघवं द्रष्टुं भयाल्लवणरक्षसः ॥ १ ॥ कृत्वाग्रे तु मुनिश्रेष्ठं भार्गवं च्यवनं द्विजाः । असंख्याताः समायाता रामादभयकांक्षिणः ॥ २ ॥ तान्पूजयित्वा परया भक्त्या रघुकुलोत्तमः । उवाच मधुरं वाक्यं हर्षयन्मुनिमंडलम् ॥ ३ ॥ करवाणि मुनिश्रेष्ठाः किमागमनकारणम् । धन्योऽस्मि यदि यूयं मां प्रीत्या द्रष्टुमिहागताः ॥४॥ दुष्करं चापि यत्कार्यं भवतां तत्करोम्यहम् । आज्ञापयंतु मां भृत्यं ब्राह्मणा दैवतं हि मे ॥५॥ तच्छ्रुत्वा सहसा हृष्टश्च्यवनो वाक्य-

मब्रवीत। मधुनामा महादैत्यः पुरा कृतयुगे प्रभो ॥ ६ ॥ आसीदतीव धर्मात्मा देवब्राह्मणपूजकः। तस्य तुष्टो महादेवो ददौ शूलमनुत्तमम् ॥ ७ ॥ प्राह चानेन यं हंसि स तु भस्मीभविष्यति। रावणस्यानुजा भार्या तस्य कुंभीनसी श्रुता ॥ ८ ॥ तस्यां तु लवणो नाम राक्षसो भीमविक्रमः। आसीद्दुरात्मा दुर्धर्षो देवब्राह्मणहिंसकः ॥९॥ पीडितास्तेन राजेंद्र वयं त्वां शरणं गताः। तच्छ्रुत्वा राघवोऽप्याह मा भीर्वो मुनिपुंगवाः ॥ १० ॥ लवणं नाशयिष्यामि गच्छंतु विगतज्वराः। इत्युक्त्वा प्राह रामोऽपि भ्रातॄन् को वा हनिष्यति॥११॥ लवणं राक्षसं दद्याद्ब्राह्मणेभ्योऽभयं महत्। तच्छ्रुत्वा प्रांजलिः प्राह भरतो राघवाय वै ॥ १२ ॥ अहमेव हनिष्यामि देवाज्ञापय मां प्रभो। ततो रामं नमस्कृत्य शत्रुघ्नो वाक्यमब्रवीत ॥ १३ ॥ लक्ष्मणेन महत्कार्यं कृतं राघव संयुगे। नंदिग्रामे महाबुद्धिर्भरतो दुःखमन्वभूत ॥ १४ ॥ अहमेव गमिष्यामि लवणस्य वधाय च। त्वत्प्रसादाद्रघुश्रेष्ठ हन्यां तं राक्षसं युधि ॥१५॥ तच्छ्रुत्वा स्वांकमारोप्य शत्रुघ्नं शत्रुसूदनः॥ प्राहाद्यैवाभिषेक्ष्यामि मधुराराज्यकारणात्॥ १६ ॥ आना-

स्य च सुसंभाराल्लक्ष्मणेनाभिषेचने। अनिच्छंतमपि स्नेहादभिषेकमकारयत ॥ ॥१७॥ दत्त्वा तस्मै शरं दिव्यं रामः शत्रुघ्नमब्रवीत। अनेन जहि बाणेन लवणं लोककंटकम् ॥१८॥ स तु संपूज्य तच्छूलं गेहे गच्छति काननम्। भक्षणार्थं तु जंतूनां नानाप्राणिवधाय च ॥१९॥ स तु नायाति सदनं यावद्वनचरो भवेत्। तावदेव पुरद्वारि तिष्ठ त्वं धृतकार्मुकः ॥ २० ॥ योत्स्यते स त्वया क्रुद्धस्तदा वध्यो भविष्यति। तं हत्वा लवणं क्रूरं तद्वनं मधुसंज्ञितम् ॥२१॥ निवेश्य नगरं तत्र तिष्ठ त्वं मेऽनुशासनात्। अश्वानां पंचसाहस्रं रथानां च तदर्धकम् ॥२२॥ गजानां षट् शतानीह पत्तीनामयुतत्रयम्। आगमिष्यति पश्चात्त्वमग्रे साधय राक्षसम् ॥ २३ ॥ इत्युक्त्वा मूर्ध्न्यवघ्राय प्रेषयामास राघवः। शत्रुघ्नं मुनिभिः सार्धमाशीर्भिरभिनंद्य च ॥ २४ ॥ शत्रुघ्नोऽपि तथा चक्रे यथा रामेण चोदितः। हत्वा मधुसुतं युद्धे मथुरामकरोत्पुरीम् ॥ २५ ॥ स्फीतां जनपदां चक्रे मथुरां दानमानतः। सीतापि सुषुवे पुत्रौ द्वौ वाल्मीकेरथाश्रमे ॥ २६ ॥ मुनिस्तयोर्नाम चक्रे कुशो ज्येष्ठोऽनुजो लवः। क्रमेण विद्यासंपन्नौ सीता-

पुत्रौ बभूवतुः ॥ २७ ॥ उपनीतौ च मुनिना वेदाध्ययनतत्परौ । कृत्स्नं रामायणं प्राह काव्यं बालकयोर्मुनिः ॥२८॥ शंकरेण पुरा प्रोक्तं पार्वत्यै पुरहारिणा । वेदोपबृंहणार्थाय तावग्राहयत प्रभुः ॥२९॥ कुमारौ स्वरसंपन्नौ सुंदरावश्विनाविव । तंत्रीतालसमायुक्तौ गायन्तौ चेरतुर्वने ॥ ३० ॥ तत्र तत्र मुनीनां तौ समाजे सुरूपिणौ । गायन्तावभितो दृष्ट्वा विस्मिता मुनयोऽब्रुवन् ॥३१॥ गन्धर्वेष्विव किन्नरेषु भुवि वा देवेषु देवालये पातालेष्वथवा चतुर्मुखगृहे लोकेषु सर्वेषु च । अस्माभिश्चिरजीविभिश्चिरतरं दृष्ट्वा दिशः सर्वतो नाश्रावीदृशगीतवाद्यगरिमा नादर्शि नाश्रावि च ॥ ३२ ॥ एवं स्तुवद्भिरखिलैर्मुनिभिः प्रतिवासरम् । आसाते सुखमेकांते वाल्मीकेराश्रमे चिरम् ॥ ३३ ॥ अथ रामोऽश्वमेधादीश्चकार बहुदक्षिणान् । यज्ञान् स्वर्णमयीं सीतां विधाय विपुलद्युतिः ॥ ३४ ॥ तस्मिन्विताने ऋषयः सर्वे राजर्षयस्तथा । ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः समाजग्मुर्दिदृक्षवः॥ ३५ ॥ वाल्मीकिरपि संगृह्य गायन्तौ तौ कुशीलवौ । जगाम ऋषिवाटस्य समीपं मुनिपुङ्गवः ॥ ३६ ॥ तत्रैकांते

स्थितं शांतं समाधिविरमे मुनिम्। कुशः पप्रच्छ वाल्मीकिं ज्ञानशास्त्रं कथांतरे ॥ ३७ ॥ भगवञ् श्रोतुमिच्छामि संक्षेपाद्भवतोऽखिलम्। देहिनः संसृतिबंधः कथमुत्पद्यते दृढः ॥ ३८ ॥ कथं विमुच्यते देही दृढबंधाद्वदाभिधात्। वक्तुमर्हसि सर्वज्ञ मह्यं शिष्याय ते मुने ॥ ३९ ॥ वाल्मीकिरुवाच ॥ शृणु वक्ष्यामि ते सर्वं संक्षेपाद्बंधमोक्षयोः । स्वरूपं साधनं चापि मत्तः श्रुत्वा यथोदितम् ॥ ४० ॥ तथैवाचर भद्रं ते जीवन्मुक्तो भविष्यसि । देह एव महागेहमदेहस्य चिदात्मनः ॥ ४१ ॥ तस्याहंकार एवास्मिन्मंत्री तेनैव कल्पितः। देहगेहाभिमानं स्वं समारोप्य चिदात्मनि ॥ ४२ ॥ तेन तादात्म्यमापन्नः स्वचेष्टितमशेषतः। विदधाति चिदानंद तद्वासितवपुः स्वयम् ॥४३॥तेन संकल्पितो देही संकल्पनिगडावृतः। पुत्रदारगृहादीनि संकल्पयति चानिशम् ॥ ४४ ॥ संकल्पयन्स्वयं देही परिशोचति सर्वदा। त्रयस्तस्याहमो देहा अधमोत्तममध्यमाः ॥ ४५ ॥ तमःसत्त्वरजःसंज्ञा जगतः कारणं स्थितेः । तमोरूपाद्धि संकल्पान्नित्यं तामसचेष्टया ॥ ४६ ॥ अत्यंतं तामसो भूत्वा कृमि-

कीटत्वमाप्नुयात् । सत्त्वरूपो हि संकल्पो धर्मज्ञानपरायणः ॥ ४७ ॥ अदूर मोक्षसाम्राज्यः सुखरूपो हि तिष्ठति । रजोरूपो हि संकल्पो लोके स व्यवहारवान् ॥ ४८ ॥ परितिष्ठति संसारे पुत्रदारानुरंजितः । त्रिविधं तु परित्यज्य रूपमेतन्महामते ॥ ४९ ॥ संकल्पः परमाप्नोति परमात्मपरिक्षये । दृष्टीः सर्वाः परित्यज्य नियम्य मनसा मनः ॥ ५० ॥ सबाह्याभ्यंतरार्थस्य संकल्पस्य क्षयं कुरु । यदि वर्षसहस्राणि तपश्चरसि दारुणम् ॥ ५१ ॥ पातालस्थस्य भूस्थस्य स्वर्गस्थस्यापि तेऽनघ । नान्यः कश्चिदुपायोऽस्ति संकल्पोपशमादृते ॥ ५२ ॥ अनाबाधे विकारे स्वे सुखे परमपावने । संकल्पोपशमे यत्नं पौरुषेण परं कुरु ॥ ५३ ॥ संकल्पतंतौ निखिला भावाः प्रोक्ताः किलानघ । छिन्ने तन्तौ न जानीमः क्व यांति विभवाः पराः ॥ ५४ ॥ निःसंकल्पो यथाप्राप्तव्यवहारपरो भव । क्षये संकल्पजालस्य जीवो ब्रह्मत्वमाप्नुयात् ॥ ५५ ॥ अधिगतपरमार्थतामुपेत्य प्रसभमपास्य विकल्पजालमुच्चैः

अधिगमय पदं तदद्वितीयं विततसुखाय सुषुप्तचित्तवृत्तिः ॥ ५६ ॥ इति श्रीमदध्यात्मरामायणे उमामहेश्वरसंवादे उत्तरकांडे षष्ठः सर्गः ॥ ६ ॥

॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ वाल्मीकिना बोधितोऽसौ कुशः सद्यो गतभ्रमः । अंतर्मुक्तो बहिः सर्वमनुकुर्वंश्चचार सः ॥ १ ॥ वाल्मीकिरपि तौ प्राह सीतापुत्रौ महाधियौ । तत्रतत्र च गायंतौ पुरे वीथिषु सर्वतः ॥ २ ॥ रामस्याग्रे प्रगायेतां शुश्रूषुर्यदि राघवः । न ग्राह्यं वै युवाभ्यां तद्यदि किंचित्प्रदास्यति ॥ ३ ॥ इति तौ चोदितौ तत्र गायमानौ विचेरतुः । यथोक्तमृषिणा पूर्वं तत्र तत्राभ्यगायताम् ॥ ४ ॥ तां स शुश्राव काकुत्स्थः पूर्वचर्यां ततस्ततः । अपूर्वपाठजातिं च गेयेन समभिप्लुताम् ॥ ५ ॥ बालयो राघवः श्रुत्वा कौतूहलमुपेयिवान् । अथ कर्मांतरे राजा समाहूय महामुनीन् ॥ ६ ॥ राज्ञश्चैव नरव्याघ्रः पंडितांश्चैव नैगमान् । पौराणिकाञ्शब्दविदो ये च वृद्धा द्विजातयः ॥ ७ ॥ एतान्सर्वान्समाहूय गायकौ संप्रवेशयत् । ते सर्वे हृष्टमनसो राजानो ब्राह्मणादयः ॥ ८ ॥ रामं तौ दारकौ दृष्ट्वा विस्मिता ह्यनि-

मेषणाः । अवोचन् सर्व एवैते परस्परमथागताः ॥ ९ ॥ इमौ रामस्य सदृशौ बिंबाद्बिंबमिवोदितौ । जटिलौ यदि न स्यातां न च वल्कलधारिणौ ॥ १० ॥ विशेषं नाधिगच्छामो राघवस्यानयोस्तदा । एवं संवदतां तेषां विस्मितानां परस्परम् ॥ ११ ॥ उपचक्रमतुर्गीतुं तावुभौ मुनिदारकौ । ततः प्रवृत्तं मधुरं गांधर्वमतिमानुषम् ॥ १२ ॥ श्रुत्वा तन्मधुरं गीतमपराह्णे रघूत्तमः । उवाच भरतं चाभ्यां दीयतामयुतं वसु ॥१३॥ दीयमानं सुवर्णं तु न तज्जग्रहतुस्तदा॥ किमनेन सुवर्णेन राजन्नौ वन्यभोजिनौ ॥ १४ ॥ इति संत्यज्य संदत्तं जग्मतुर्मुनिसन्निधिम् । एवं श्रुत्वा तु चरितं रामः स्वस्यैव विस्मितः ॥ १५ ॥ ज्ञात्वा सीताकुमारौ तौ शत्रुघ्नं चेदमब्रवीत् । हनूमंतं सुषेणं च विभीषणमथांगदम् ॥१६॥ भगवंतं महात्मानं वाल्मीकिं मुनिसत्तमम् । आनयध्वं मुनिवरं ससीतं देवसंमितम् ॥१७॥ अस्यास्तु पर्षदो मध्ये प्रत्ययं जनकात्मजा । करोतु शपथं सर्वे जानंतु गतकल्मषाम् ॥ १७ ॥ सीतां तद्वचनं श्रुत्वा गताः सर्वेऽतिविस्मिताः । ऊचुर्यथोक्तं रामेण वाल्मीकिं रामपार्षदाः ॥ १९ ॥ रामस्य हृद्गतं

सर्वं ज्ञात्वा वाल्मीकिरब्रवीत् । श्वः करिष्यति वै सीता शपथं जनसंसदि ॥२०॥ योषितां परमं दैवं पतिरेव न संशयः । तच्छ्रुत्वा सहसा गत्वा सर्वं प्रोचुर्मुनेर्वचः ॥२१॥ राघवस्यापि रामोऽपि श्रुत्वा मुनिवचस्तथा । राजानो मुनयः सर्वे शृणुध्वमिति चाब्रवीत् ॥ २२ ॥ सीतायाः शपथं लोका विजानंतु शुभाशुभम् । इत्युक्ता राघवेणाथ लोकाः सर्वे दिदृक्षवः ॥ २३ ॥ ब्राह्मणाः क्षत्रिया वैश्याः शूद्राश्चैव महर्षयः । वानराश्च समाजग्मुः कौतूहलसमन्विताः ॥ २४ ॥ ततो मुनिवरस्तूर्णं ससीतः समुपागमत । अग्रतस्तामृषिं कृत्वा यांती किंचिदवाङ्मुखी ॥ २५ ॥ कृतांजलिर्बाष्पकंठा सीता यज्ञं विवेश तम् । दृष्ट्वा लक्ष्मीमिवायांतीं ब्रह्माणमनुयायिनीम् ॥ २६ ॥ वाल्मीकेः पृष्ठतः सीतां साधुवादो महानभूत् । तदा मध्ये जनौघस्य प्रविश्य मुनिपुंगवः ॥ २७ ॥ सीतासहायो वाल्मीकिरिति प्राह च राघवम् । इयं दाशरथे सीता सुव्रता धर्मचारिणी ॥ २८ ॥ अपापा ते पुरा त्यक्ता ममाश्रमसमीपतः । लोकापवादभीतेन त्वया राम महावने ॥ २९ ॥ प्रत्ययं दास्यते सीता तदनु-

ज्ञातुमर्हसि । इमौ तु सीतातनयाविमौ यमलजातकौ ॥ ३० ॥ सुतौ तु तव दुर्धर्षौ तथ्यमेतद्ब्रवीमि ते । प्रचेतसोऽहं दशमः पुत्रो रघुकुलोद्वह ॥ ३१ ॥ अनृतं न स्मराम्युक्तं यथेमौ तव पुत्रकौ । बहून्वर्षगणान् सम्यक्तपश्चर्या मया कृता ॥ ३२ ॥ नोपाश्नीयां फलं तस्या दुष्टेयं यदि मैथिली । वाल्मीके-नैवमुक्तस्तु राघवः प्रत्यभाषत ॥ ३३ ॥ एवमेतन्महाप्राज्ञ यथा वदसि सुव्रत । प्रत्ययो जनितो मह्यं तव वाक्यैरकिल्बिषैः ॥ ३४ ॥ लङ्कायामपि दत्तो मे वैदेह्याः प्रत्ययो महान् । देवानां पुरतस्तेन मंदिरे संप्रवेशिता ॥ ३५ ॥ सेयं लोकभयाद्ब्रह्मन्नपापापि सती पुरा । सीता मया परित्यक्ता भवांस्तत्क्षंतु-मर्हति ॥ ३६ ॥ ममैव जातौ जानामि पुत्रावेतौ कुशीलवौ । शुद्धायां जगती-मध्ये सीतायां प्रीतिरस्तु मे ॥३७ ॥ देवाः सर्वे परिज्ञाय रामाभिप्रायमुत्सुकाः। ब्रह्माणमग्रतः कृत्वा समाजग्मुः सहस्रशः ॥३८॥ प्रजाः समागमन्हृष्टाः सीता कौशेयवासिनी । उदङ्मुखी ह्यधोदृष्टिः प्रांजलिर्वाक्यमब्रवीत् ॥ ३९ ॥ रामादन्यं यथाहं वै मनसापि न चिंतये । तथा मे धरणी देवी विवरं दातुम-

हेति ॥ ४० ॥ तथा शपंत्याः सीतायाः प्रादुरासीन्महाद्भुतम् । भूतलाद्दिव्यमत्यर्थं सिंहासनमनुत्तमम् ॥ ४१ ॥ नागेंद्रैर्ध्रियमाणं च दिव्यदेहै रविप्रभम् । भूदेवी जानकीं दोर्भ्यां गृहीत्वा स्नेहसंयुता ॥ ४२ ॥ स्वागतं तामुवाचैनामासने संन्यवेशयत् । सिंहासनस्थां वैदेहीं प्रविशंतीं रसातलम् ॥ ४३ ॥ निरंतरा पुष्पवृष्टिर्दिव्या सीतामवाकिरत् । साधुवादश्च सुमहान् देवानां परमाद्भुतः ॥ ४४ ॥ ऊचुश्च बहुधा वाचो अन्तरिक्षगताः सुराः । अन्तरिक्षे च भूमौ च सर्वे स्थावरजंगमाः ॥ ४५ ॥ वानराश्च महाकायाः सीताशपथकारणात् । केचिद्विलापरास्तस्याः केचिद्ध्यानपरायणाः ॥ ४६ ॥ केचिद्रामं निरीक्षंतः केचित्सीतामचेतसः । मुहूर्तमात्रं तत्सर्वं तूष्णींभूतमचेतनम् ॥ ॥ ४७ ॥ सीताप्रवेशनं दृष्ट्वा सर्वं संमोहितं जगत् । रामस्तु सर्वं ज्ञात्वैव भविष्यत्कार्यगौरवम् ॥ ४८ ॥ अजानन्निव दुःखेन शुशोच जनकात्मजाम् । ब्रह्मणा ऋषिभिः सार्धं बोधितो रघुनन्दनः ॥ ४९ ॥ प्रतिबुद्ध इव स्वप्नाच्चकारानन्तराः क्रियाः । विससर्ज ऋषीन् सर्वानृत्विजो ये समागताः ॥ ५० ॥

तान् सर्वान् धनरत्नौघैस्तोषयामास भूरिशः । उपादाय कुमारौ तावयोध्यामगमत्प्रभुः ॥ ५१ ॥ तदादि निःस्पृहो रामः सर्वभोगेषु सर्वदा । आत्मचिंतापरो नित्यमेकांते समुपस्थितः ॥ ५२ ॥ एकांते ध्याननिरते एकदा राघवे सति । ज्ञात्वा नारायणं साक्षात्कौसल्या प्रियवादिनी ॥ ५३ ॥ भक्त्यागत्य प्रसन्नं तं प्रणता प्राह हृष्टधीः । राम त्वं जगतामादिरादिमध्यांतवर्जितः ॥ ५४ ॥ परमात्मा परानन्दः पूर्णः पुरुष ईश्वरः । जातोऽसि मे गर्भगृहे मम पुण्यातिरेकतः ॥ ५५ ॥ अवसाने ममाप्यद्य समयोऽभूद्रघूत्तम । नाद्याप्यबोधजः कृत्स्नो भवबन्धो निवर्तते ॥ ५६ ॥ इदानीमपि मे ज्ञानं भवबंधनिवर्तकम् । यथा संक्षेपतो भूयात्तथा बोधय मां विभो ॥ ५७ ॥ निर्वेदवादिनीमेवं मातरं मातृवत्सलः । दयालुः प्राह धर्मात्मा जराजर्जरितां शुभाम् ॥ ५८ ॥ मार्गास्त्रयो मया प्रोक्ताः पुरा मोक्षाप्तिसाधकाः । कर्मयोगो ज्ञानयोगो भक्तियोगश्च शाश्वतः ॥ ५९ ॥ भक्तिर्विभिद्यते मातस्त्रिविधा गुणभेदतः । स्वभावो यस्य यस्तेन तस्य भक्तिर्विभिद्यते ॥ ६० ॥ यस्तु हिंसां समुद्दिश्य दम्भं मात्सर्यमेव वा । भेददृष्टिश्च

संरंभी भक्तो मे तामसः स्मृतः ॥ ६१ ॥ फलाभिसंधिर्भोगार्थी धनकामो यश-स्तथा। अर्चादौ भेदबुद्ध्या मां पूजयेत्स तु राजसः ॥ ६२ ॥ परस्मिन्नर्पितं यस्तु कर्मनिर्हरणाय वा । कर्त्तव्यमिति वा कुर्याद्भेदबुद्ध्या स सात्विकः ॥ ६३ ॥ मद्गुणाश्रयणादेव मय्यनंतगुणालये । अविच्छिन्ना मनोवृत्तिर्यथा गंगांबुनोंऽबुधौ । तदेव भक्तियोगस्य लक्षणं निर्गुणस्य हि ॥ ६४ ॥ अहैतुक्य व्यवहिता या भक्तिर्मयि जायते । सा मे सालोक्यसामीप्यसार्ष्टिसायुज्यमेव वा ॥ ६५ ॥ ददात्यपि न गृह्णंति भक्ता मत्सेवनं विना । स एवात्यंतिको योगो भक्तिमार्गस्य भामिनि ॥६६॥ मद्भावं प्राप्नुयात्तेन अतिक्रम्य गुणत्रयम् महता कामहीनेन स्वधर्माचरणेन च ॥ ६७ ॥ कर्मयोगेन शस्तेन वर्जितेन विहिंसनम् । मद्दर्शनस्तुतिमहापूजाभिः स्मृतिवन्दनैः ॥ ६८ ॥ भूतेषु मद्भा-वनया संगेनासत्यवर्जनैः । बहुमानेन महतां दुःखिनामनुकंपया ॥ ६९ ॥ स्वसमानेषु मैत्र्या च यमादीनां निषेवया । वेदान्तवाक्यश्रवणान्मम नामा नुकीर्तनात् ॥ ७० ॥ सत्संगेनार्जवेनैव ह्यहमः परिवर्जनात् । कांक्षया

मम धर्मस्य परिशुद्धांतरो जनः ॥ ७१ ॥ मद्गुणश्रवणादेव याति मामंजसा जनः । यथा वायुवशाद्गंधः स्वाश्रयाद्घ्राणमाविशेत् ॥ ७२ ॥ योगाभ्यासरतं चित्तमेवमात्मानमाविशेत् । सर्वेषु प्राणिजातेषु ह्यहमात्मा व्यवस्थितः ॥ ७३ ॥ तमज्ञात्वा विमूढात्मा कुरुते केवलं बहिः । क्रियोत्पन्नैर्नैकभेदैर्द्रव्यैर्मे नास्ति तोषणम् ॥ ७४ ॥ भूतावमानिनार्चायामर्चितोऽहं न पूजितः ॥ ७५ ॥ तावन्मामर्चयेद्देवं प्रतिमादौ स्वकर्मभिः । यावत्सर्वेषु भूतेषु स्थितं चात्मनि न स्मरेत् ॥ ७६ ॥ यस्तु भेदं प्रकुरुते स्वात्मनश्च परस्य च । भिन्नदृष्टेर्भयं मृत्युस्तस्य कुर्यान्न संशयः ॥७७॥ मामतः सर्वभूतेषु परिच्छिन्नेषु संस्थितम् । एकं ज्ञानेन मानेन मैत्र्या चार्चेदभिन्नधीः ॥ ७८ ॥ चेतसैवानिशं सर्वभूतानि प्रणमेत्सुधीः । ज्ञात्वा मां चेतनं शुद्धं जीवरूपेण संस्थितम् ॥ ७९ ॥ तस्मात्कदाचिन्नेक्षेत भेदमीश्वरजीवयोः । भक्तियोगो ज्ञानयोगो मया मातरुदीरितः ॥ ८० ॥ आलंब्यैकतरं वापि पुरुषः शममृच्छति । ततो मां भक्तियोगेन मातः सर्वहृदि स्थितम् ॥ ८१ ॥ पुत्ररूपेण वा नित्यं स्मृत्वा शांतिमवाप्स्यसि ।

श्रुत्वा रामस्य वचनं कौसल्यानंदसंयुता ॥ ८२ ॥ रामं सदा हृदि ध्यात्वा छित्त्वा संसारबंधनम् ॥ अतिक्रम्य गतीस्तिस्रोऽप्यवाप परमां गतिम् ॥८३॥ कैकेयी चापि योगं रघुपतिगदितं पूर्वमेवाधिगम्य श्रद्धाभक्तिप्रशांता हृदि रघुतिलकं भावयंती गतासुः । गत्वा स्वर्गं स्फुरंती दशरथसहिता मोदमाना- वतस्थे माता श्रीलक्ष्मणस्याप्यतिविमलमतिः प्राप भर्तुः समीपम् ॥ ८४ ॥ इति श्रीमदध्यात्मरामायणे उमामहेश्वरसंवादे उत्तरकांडे मातॄणां स्वर्गप्रस्थानं नाम सप्तमः सर्गः ॥ ७ ॥

श्रीमहादेव उवाच ॥ अथ काले गते कस्मिन् भरतो भीमविक्रमः । युधा- जिता मातुलेन ह्याहूतोऽगात्ससैनिकः ॥१॥ रामाज्ञया गतस्तत्र हत्वा गंधर्व- नायकान् । तिस्रः कोटीः पुरे द्वे तु निवेश्य रघुनंदनः ॥ २॥ पुष्करं पुष्करावत्यां तक्षं तक्षशिलाह्वये । अभिषिच्य सुतौ तत्र धनधान्यसुहृद्वृतौ ॥ ३ ॥ पुन रागत्य भरतो रामसेवापरोऽभवत् । ततः प्रीतो रघुश्रेष्ठो लक्ष्मणं प्राह सादरम् ॥ ४ ॥ उभौ कुमारौ सौमित्रे गृहीत्वा पश्चिमां दिशम् । तत्र भिल्लान्विनिर्जित्य

दुष्टान् सर्वापकारिणः ॥ ५ ॥ अंगदश्चित्रकेतुश्च महासत्त्वपराक्रमौ । द्वयोर्द्वे नगरे कृत्वा गजाश्वधनरत्नकैः ॥ ६ ॥ अभिषिच्य सुतौ तत्र शीघ्रमागच्छ मां पुनः । रामस्याज्ञां पुरस्कृत्य गजाश्वबलवाहनः ॥ ७ ॥ गत्वा हत्वा रिपून् सर्वान् स्थापयित्वा कुमारकौ । सौमित्रिः पुनरागत्य रामसेवापरोऽभवत् ॥ ८ ॥ ततस्तु काले महति प्रयाते रामं सदा धर्मपथे स्थितं हरिम् । द्रष्टुं समागाद्दृषिवेषधारी कालस्ततो लक्ष्मणमित्युवाच ॥ ९ ॥ निवेदयस्वातिबलस्य दूतं मां द्रष्टुकामं पुरुषोत्तमाय । रामाय विज्ञापनमस्ति तस्य महर्षिमुख्यस्य चिराय धीमन् ॥ १० ॥ तस्य तद्वचनं श्रुत्वा सौमित्रिस्त्वरयान्वितः । आचचक्षेऽथ रामाय स संप्राप्तं तपोधनम् ॥ ११ ॥ एवं ब्रुवंतं प्रोवाच लक्ष्मणं राघवो वचः । शीघ्रं प्रवेशयतां तात मुनिः सत्कारपूर्वकम् ॥ १२ ॥ लक्ष्मणस्तु तथेत्युक्त्वा प्रावेशयत तापसम् । स्वतेजसा ज्वलंतं तं घृतसिक्तं यथानलम् ॥ १३ ॥ सोऽभिगम्य रघुश्रेष्ठं दीप्यमानः स्वतेजसा । मुनिर्मधुरवाक्येन वर्धस्वेत्याह राघवम् ॥ १४ ॥ तस्मै स मुनये

रामः पूजां कृत्वा यथाविधि । पृष्ट्वानामयमव्यग्रो रामः पृष्टोऽथ तेन सः ॥ १५ ॥ दिव्यासने समासीनो रामः प्रोवाच तापसम् । यदर्थमागतोऽसि त्वमिह तत्प्रापयस्व मे ॥ १६ ॥ वाक्येन चोदितस्तेन रामेणाह मुनिर्वचः । द्वंद्वमेव प्रयोक्तव्यमनालक्ष्यं तु तद्वचः ॥ १७ ॥ नान्येन चैतच्छ्रोतव्यं नाख्यातव्यं च कस्यचित् । शृणुयाद्वा निरीक्षेद्वा यः स वध्यस्त्वया प्रभो ॥ १८ ॥ तथेति च प्रतिज्ञाय रामो लक्ष्मणमब्रवीत् । तिष्ठ त्वं द्वारि सौमित्रे नायात्वत्र जनो रहः ॥ १९ ॥ यद्यागच्छति को वापि स वध्यो मे न संशयः । ततः प्राह मुनिं रामो येन वा त्वं विसर्जितः ॥ २० ॥ यत्ते मनीषितं वाक्यं तद्वदस्व ममाग्रतः । ततः प्राह मुनिर्वाक्यं शृणु राम यथातथम् ॥ २१ ॥ ब्रह्मणा प्रेषितोऽस्मीश कार्यार्थे तेंतिकं प्रभो । अहं हि पूर्वजो देव तव पुत्रः परंतप ॥ २२ ॥ मायासंगमजो वीर कालः सर्वहरः स्मृतः । ब्रह्मा त्वामाह भगवान् सर्वदेवर्षिपूजितः ॥ २३ ॥ रक्षितुं स्वर्गलोकस्य समयस्ते महामते । पुरा त्वमेक एवासीर्लोकान् संहृत्य मायया ॥ २४ ॥ भार्यया सहितस्त्वं

मामादौ पुत्रमजीजनः । तथा भोगवतं नागमनंतमुदकेशयम् ॥ २५ ॥ मायया जनयित्वा त्वं द्वौ ससत्त्वौ महाबलौ । मधुकैटभकौ दैत्यौ हत्वा मेदोऽस्थिसंचयम् ॥ २६ ॥ इमां पर्वतसंबद्धां मेदिनीं पुरुषर्षभ । पद्मे दिव्यार्कसंकाशे नाभ्यामुत्पाद्य मामपि॥२७॥मां विधाय प्रजाध्यक्षं मयि सर्वं न्यवेदयत् । सोऽहं संयुक्तसंभारस्त्वामवोचं जगत्पते॥२८॥रक्षां विधत्स्व भूतेभ्यो ये मे वीर्यापहारिणः । ततस्त्वं कश्यपाज्जातो विष्णुर्वामनरूपधृक् ॥ २९ ॥ हतवानसि भूभारं वधाद्रक्षोगणस्य च । सर्वासूत्सार्यमाणासु प्रजासु धरणीधर ॥३०॥ रावणस्य वधाकांक्षी मर्त्यलोकमुपागतः । दशवर्षसहस्राणि दशवर्षशतानि च ॥ ३१ ॥ कृत्वा वासस्य समयं त्रिदशेष्वात्मनः पुरा । स ते मनोरथः पूर्णः पूर्णे चायुषि ते नृप ॥ ३२ ॥ कालस्तापसरूपेण त्वत्समीपमुपागमत् । ततो भूयश्च ते बुद्धिर्यदि राज्यमुपासितुम् ॥ ३३ ॥ तत्तथा भव भद्रं ते एवमाह पितामहः । यदि ते गमने बुद्धिर्देवलोकं जितेंद्रिय ॥ ३४ ॥ सनाथा विष्णुना देवा भवंतु विगतज्वराः । चतुर्मुखस्य तद्वाक्यं श्रुत्वा कालेन भाषितम् ॥ ३५ ॥ हसन्

रामस्तदा वाक्यं कृतान्तस्यांतकमब्रवीत् । श्रुतं तव वचो मेऽद्य ममापीष्टतरं तु तत् ॥ ३६ ॥ संतोषः परमो ज्ञेयस्त्वदागमनकारणात् । त्रयाणामपि लोकानां कार्यार्थे मम संभवः ॥३७॥ भद्रं तेऽस्त्वागमिष्यामि यत एवाहमागतः । मनोरथस्तु संप्राप्तो न मेऽत्रास्ति विचारणा ॥ ३८ ॥ मत्सेवकानां देवानां सर्वकार्येषु वै मया । स्थातव्यं मायया पुत्र यथा चाह प्रजापतिः ॥ ३९ ॥ एवं तयोः कथयतोर्दुर्वासा मुनिरभ्यगात् । राजद्वारं राघवस्य दर्शनापेक्षया द्रुतम् ॥ ४० ॥ मुनिर्लक्ष्मणमासाद्य दुर्वासा वाक्यमब्रवीत् । शीघ्रं दर्शय रामं मे कार्यं मेऽत्यंतमाहितम् ॥ ४१ ॥ तच्छ्रुत्वा प्राह सौमित्रिर्मुनिं ज्वलनतेजसम् । रामेण कार्यं किं तेऽद्य किं तेऽभीष्टं करोम्यहम् ॥४२॥ राजा कार्यांतरे व्यग्रो मुहूर्तं संप्रतीक्ष्यताम् । तच्छ्रुत्वा क्रोधसंतप्तो मुनिः सौमित्रिमब्रवीत् ॥ ४३ ॥ अस्मिन् क्षणे तु सौमित्रे न दर्शयसि चेद्विभुम् । रामं सविषयं वंशं भस्मीकुर्यां न संशयः ॥ श्रुत्वा तद्वचनं घोरमृषेर्दुर्वाससो भृशम् । स्वरूपं तस्य वाक्यस्य चिंतयित्वा स लक्ष्मणः ॥ ४५ ॥ सर्वनाशाद्वरं मेऽद्य नाशो ह्येकस्य कारणात् । निश्चित्यैवं

ततो गत्वा रामाय प्राह लक्ष्मणः ॥ ४६ ॥ सौमित्रेर्वचनं श्रुत्वा रामः कालं व्यसर्जयत् । शीघ्रं निर्गम्य रामोऽपि ददर्शात्रेः सुतं मुनिम् ॥ ४७ ॥ रामोऽभिवाद्य संप्रीतो मुनिं पप्रच्छ सादरम् । किं कार्यं ते करोमीति मुनिमाह रघूत्तमः ॥ ४८ ॥ तच्छ्रुत्वा रामवचनं दुर्वासा राममब्रवीत् । अद्य वर्षसहस्राणामुपवाससमापनम् ॥ ४९ ॥ अतो भोजनमिच्छामि सिद्धं यत्ते रघूत्तम । रामो मुनिवचः श्रुत्वा संतोषेण समन्वितः॥ ५० ॥ स सिद्धमन्नं मुनये यथावत्समुपाहरत् । मुनिर्भुक्त्वान्नममृतं संतुष्टः पुनरभ्यगात् ॥ ५१ ॥ स्वमाश्रमं गते तस्मिन् रामः सस्मार भाषितम् । कालेन शोकदुःखार्तो विमनाश्चातिविह्वलः ॥ ५२ ॥ अवाङ्मुखो दीनमना न शशाकाभिभाषितुम् । मनसा लक्ष्मणं ज्ञात्वा हतप्रायं रघूद्वहः ॥ ५३ ॥ अवाङ्मुखो बभूवाथ तूष्णीमेवाखिलेश्वरः । ततो रामं विलोक्याह सौमित्रिर्दुःखसंप्लुतम् ॥ ५४ ॥ तूष्णींभूतं चिंतयंतं गर्हितं स्नेहबंधनम् । मत्कृते त्यज संतापं जहि मां रघुनन्दन ॥ ५५ ॥ गतिः कालस्य कलिता पूर्वमेवेदृशी प्रभो । त्वयि हीनप्रतिज्ञे तु नरको मे ध्रुवं भवेत् ॥५६॥

मयि प्रीतिर्यदि भवेद्यद्यनुग्राह्यता तव । त्यक्त्वा शङ्कां जहि प्राज्ञ मा मा धर्मं त्यज प्रभो ॥५७॥ सौमित्रिणोक्तं तच्छ्रुत्वा रामश्चलितमानसः। आहूय मंत्रिणः सर्वान् वसिष्ठं चेदमब्रवीत् ॥ ५८ ॥ मुनेरागमनं यत्तु कालस्यापि हि भाषितम् । प्रतिज्ञामात्मनश्चैव सर्वमावेदयत्प्रभुः ॥ ५९ ॥ श्रुत्वा रामस्य वचनं मंत्रिणः सपुरोहिताः । ऊचुः प्रांजलयः सर्वे राममक्लिष्टकारिणम् ॥ ६० ॥ पूर्वमेव हि निर्दिष्टं तव भूभारहारिणः । लक्ष्मणेन वियोगस्ते ज्ञातो विज्ञानचक्षुषा ॥ ॥ ६१ ॥ त्यजाशु लक्ष्मणं राम मा प्रतिज्ञां त्यज प्रभो । प्रतिज्ञाते परित्यक्ते धर्मो भवति निष्फलः ॥ ६२ ॥ धर्मे नष्टेऽखिले राम त्रैलोक्यं नश्यति ध्रुवम् । त्वं तु सर्वस्य लोकस्य पालकोऽसि रघूत्तम ॥ ६३ ॥ त्यक्त्वा लक्ष्मणमेवैकं त्रैलोक्यं त्रातुमर्हसि । रामो धर्मार्थसहितं वाक्यं तेषामनिंदितम्॥६४॥ सभामध्ये समाश्रुत्य प्राह सौमित्रिमंजसा । यथेष्टं गच्छ सौमित्रे माभूद्धर्मस्य संशयः॥६५॥परित्यागो वधो वापि सतामेवोभयं समम्। एवमुक्ते रघुश्रेष्ठे दुःखव्याकुलितेक्षणः ॥६६॥ रामं प्रणम्य सौमित्रिः शीघ्रं गृहमगात्स्वकम् । ततोऽ-

गात्सरयूतीरमाचम्य स कृतांजलिः ॥ ६७ ॥ नव द्वाराणि संयम्य मूर्ध्नि प्राणमधारयत् । यदक्षरं परं ब्रह्म वासुदेवाख्यमव्ययम् ॥ ६८ ॥ पदं तत्परमं धाम चेतसा सोऽभ्यचिंतयत । वायुरोधेन संयुक्तं सर्वे देवाः सहर्षयः॥६९॥साग्नयो लक्ष्मणं पुष्पैस्तुष्टुवुश्च समाकिरन् । अदृश्यं विबुधैः कैश्चित्सशरीरं स वासवः ॥ ७० ॥ गृहीत्वा लक्ष्मणं शक्रः स्वर्गलोकमथागतम् । ततो विष्णोश्चतुर्भागं तं देवं सुरसत्तमः । सर्वे देवर्षयो दृष्ट्वा लक्ष्मणं समपूजयन् ॥ ७१ ॥ लक्ष्मणे हि दिवमागते हरौ सिद्धलोकगतयोगिनस्तदा । ब्रह्मणा सह समागमन्मुदा द्रष्टुमाहितमहाहिरूपकम् ॥ ७२ ॥ इति श्रीमदध्यात्मरामायणे उमामहेश्वर संवादे उत्तरकांडे अष्टमः सर्गः ॥८॥

॥ श्रीमहादेव उवाच ॥ लक्ष्मणं तु परित्यज्य रामो दुःखसमन्वितः । मन्त्रिणो नैगमांश्चैव वसिष्ठं चेदमब्रवीत् ॥ १ ॥ अभिषेक्ष्यामि भरतमधिराज्ये महामतिम् । अद्य चाहं गमिष्यामि लक्ष्मणस्य पदानुगः ॥ २ ॥ एवमुक्ते रघुश्रेष्ठे पौरजानपदास्तदा । द्रुमा इव च्छिन्नमूला दुःखार्ताः पतिता भुवि ॥ ३ ॥

मूर्च्छितो भरतो वापि श्रुत्वा रामाभिभाषितम् । गर्हयामास राज्यं स प्राहेदं रामसन्निधौ ॥ ४ ॥ सत्येन च शपे नाहं त्वां विना दिवि वा भुवि । कांक्षे राज्यं रघुश्रेष्ठ शपे त्वत्पादयोः प्रभो ॥ ५ ॥ इमौ कुशलवौ राजन्नभिषिंचस्व राघव । कोशलेषु कुशं वीरमुत्तरेषु लवं तथा ॥ ६ ॥ गच्छंतु दूतास्त्वरितं शत्रुघ्नानयनाय हि । अस्माकमेतद्गमनं स्ववर्वासाय शृणोतु सः ॥ ७ ॥ भरतेनोदितं श्रुत्वा पतितास्ताः समीक्ष्य तम् । प्रजाश्च भयसंविग्ना रामविश्लेषकातराः ॥ ८ ॥ वसिष्ठो भगवान्राममनुवाच सदयं वचः । पश्य तातादरात्सर्वाः पतिता भूतले प्रजाः ॥ ९ ॥ तासां भवानुगं राम प्रसादं कर्तुमर्हसि । श्रुत्वा वसिष्ठवचनं ताः समुत्थाप्य पूज्य च ॥ १० ॥ सस्नेहो रघुनाथस्ताः किं करोमीति चाब्रवीत् । ततः प्रांजलयः प्रोचुः प्रजा भक्त्या रघूद्वहम् ॥ ॥ ११ ॥ गंतुमिच्छसि यत्र त्वमनुगच्छामहे वयम् । अस्माकमेषा परमा प्रीतिर्धर्मोऽयमक्षयः ॥ १२ ॥ तवानुगमने राम हृद्गता नो दृढा मतिः । पुत्रदारादिभिः सार्धमनुयामोऽद्य सर्वथा॥१३॥तपोवनं वा स्वर्गं वा पुरं वा रघुनन्दन ।

ज्ञात्वा तेषां मनोदार्ढ्यं कालस्य वचनं यथा ॥ १४ ॥ भक्तं पौरजनं चैव बाढ-मित्याह राघवः । कृत्वैव निश्चयं रामस्तस्मिन्नेवाहनि प्रभुः ॥ १५ ॥ प्रस्था-पयामास च तौ रामभद्रः कुशीलवौ । अष्टौ रथसहस्राणि सहस्रं चैव दंतिनाम् ॥ १६ ॥ षष्टिं चाश्वसहस्राणामेकैकस्मै ददौ बलम् । बहुरत्नौ बहुधनौ हृष्टपुष्टजनावृतौ ॥ १७ ॥ अभिवाद्य गतौ रामं कृच्छ्रेण तु कुशी-लवौ । शत्रुघ्नानयने दूतान्प्रेषयामास राघवः । ते दूतास्त्वरितं गत्वा शत्रुघ्नाय न्यवेदयन् ॥ १८ ॥ कालस्यागमनं पश्चादत्रिपुत्रस्य चेष्टितम् । लक्ष्मणस्य च निर्याणं प्रतिज्ञां राघवस्य च ॥ १९ ॥ पुत्राभिषेचनं चैव सर्वं रामचिकी-र्षितम् । श्रुत्वा तद्दूतवचनं शत्रुघ्नः कुलनाशनम् ॥ २० ॥ व्यथितोऽपि धृतिं लब्ध्वा पुत्रावाहूय सत्वरः । अभिषिच्य सुबाहुं वै मथुरायां महाबलः ॥ २१ ॥ यूपकेतुं च विदिशानगरे शत्रुसूदनः । अयोध्यां त्वरितं प्रागात्स्वयं रामदिदृक्षया ॥ २२ ॥ ददर्श च महात्मानं तेजसा ज्वलनप्रभम् । दुकूल-युगसंवीतं ऋषिभिश्चाक्षयैर्वृतम् ॥ २३ ॥ अभिवाद्य रमानाथं शत्रुघ्नो रघुपुंगवम् ।

प्रांजलिर्धर्मसहितं वाक्यं प्राह महामतिः ॥ २४ ॥ अभिषिच्य सुतौ तत्र राज्ये राजीवलोचन । तवानुगमने राजन्विद्धि मां कृतनिश्चयम् ॥ २५ ॥ त्यक्तुं नार्हसि मां वीर भक्तं तव विशेषतः । शत्रुघ्नस्य दृढां बुद्धिं विज्ञाय रघुनन्दनः ॥ २६ ॥ सज्जीभवतु मध्याह्ने भवानित्यब्रवीद्वचः । अथ क्षणात्समुत्पेतुर्वानराः कामरूपिणः ॥ २७ ॥ ऋक्षाश्च राक्षसाश्चैव गोपुच्छाश्च सहस्रशः । ऋषीणां देवतानां च पुत्रा रामस्य निर्गमम् ॥ २८ ॥ श्रुत्वा प्रोचू रघुश्रेष्ठं सर्वे वानरराक्षसाः । तवानुगमने विद्धि निश्चितार्थान्हि नः प्रभो ॥ २९ ॥ एतस्मिन्नंतरे रामं सुग्रीवोऽपि महाबलः । यथावदभिवाद्याह राघवं भक्तवत्सलम् ॥ ३० ॥ अभिषिच्यांगदं राज्ये आगतोऽस्मि महाबलम् । तवानुगमने राम विद्धि मां कृतनिश्चयम् ॥ ३१॥ श्रुत्वा तेषां दृढं वाक्यं ऋक्षवानररक्षसाम् । विभीषणमुवाचेदं वचनं मृदु सादरम् ॥ ३२ ॥ धरिष्यति धरा यावत्प्रजास्तावत्प्रशाधि मे । वचनाद्राक्षसं राज्यं शापितोऽसि ममोपरि ॥ ३३ ॥ न किंचिदुत्तरं वाच्यं त्वया मत्कृतकारणात् । एवं विभीषणं तूक्त्वा

हनूमंतमथाब्रवीत् ॥ ३४ ॥ मारुते त्वं चिरं जीव ममाज्ञां मा मृषा कृथाः । जांबवंतमथ प्राह तिष्ठ त्वं द्वापरांतरे ॥ ३५ ॥ मया सार्धं भवेद्युद्धं यत्किंचित्कारणांतरे । ततस्तान् राघवः प्राह ऋक्षराक्षसवानरान् । सर्वानेव मया सार्धं प्रयातेति दयान्वितः ॥३६॥ ततः प्रभाते रघुवंशनाथो विशालवक्षाः सितकंजनेत्रः । पुरोधसं प्राह वसिष्ठमार्यं यांत्वग्निहोत्राणि पुरो गुरो मे ॥ ३७ ॥ ततो वसिष्ठोऽपि चकार सर्वं प्रास्थानिकं कर्म महद्विधानात् । क्षौमांबरो दर्भपवित्रपाणिर्महाप्रयाणाय गृहीतबुद्धिः ॥ ३८ ॥ निष्क्रम्य रामो नगरात्सिताभ्राच्छशीव यातः शशिकोटिकांतिः । रामस्य सव्ये सितपद्महस्ता पद्मा गता पद्मविशालनेत्रा ॥३९॥ पार्श्वेऽथ दक्षेऽरुणकंजहस्ता श्यामा ययौ भूरपि दीप्यमाना । शस्त्राणि शास्त्राणि धनुश्च बाणा जग्मुः पुरस्ताद्धृतविग्रहास्ते ॥ ४० ॥ वेदाश्च सर्वे धृतविग्रहाश्च ययुश्च सर्वे मुनयश्च दिव्याः । माता श्रुतीनां प्रणवेन साध्वी ययौ हरिं व्याहृतिभिः समेता ॥ ४१ ॥ गच्छंतमेवानुगता जनास्ते सपुत्रदाराः सह बंधुवर्गैः । अनावृतद्वारमिवाप वर्गं रामं व्रजंतं ययुरात्तकामाः

॥ ४२ ॥ सांतःपुरः सानुचरः सभार्यः शत्रुघ्नयुक्तो भरतोऽनुयायात् । गच्छंतमालोक्य रमासमेतं श्रीराघवं पौरजनाः समस्ताः ॥ ४३ ॥ सबालवृद्धाश्च ययुर्द्विजाग्र्याः सामात्यवर्गाश्च समंत्रिणो ययुः । सर्वे गताः क्षत्रमुखाः प्रहृष्टा वैश्याश्च शूद्राश्च तथा परे च॥४४॥ सुग्रीवमुख्या हरिपुंगवाश्च स्नाता विशुद्धाः शुभशब्दयुक्ताः । न कश्चिदासीद्भवदुःखयुक्तो दीनोऽथवा बाह्यसुखेषु सक्तः ॥४५॥आनन्दरूपानुगता विरक्ता ययुश्च रामं पशुभृत्यवर्गैः । भूतान्यदृश्यानि च यानि तत्र ये प्राणिनः स्थावरजंगमाश्च ॥ ४६ ॥ साक्षात्परात्मानमनंतशक्तिं जग्मुर्विरक्ताः परमेकमीशम् । नासीदयोध्यानगरे तु जन्तुः कश्चित्तदा राममना न यातः ॥४७॥ शून्यं बभूवाखिलमेव तत्र पुरं गते राजनि रामचंद्रे । ततोऽतिदूरं नगरात्स गत्वा दृष्ट्वा नदीं तां हरिनेत्रजाताम् ॥ ४८ ॥ ननन्द रामः स्मृतपावनोऽतो ददर्श चाशेषमिदं हृदिस्थम् । अथागतस्तत्र पितामहो महान् देवाश्च सर्वे ऋषयश्च सिद्धाः ॥ ४९ ॥ विमानकोटीभिरपारपारं समावृतं खं सुरसेविताभिः । रविप्रकाशाभिरभिस्फुरत्स्वं ज्योतिर्मयं तत्र नभो बभूव॥५०॥

स्वयंप्रकाशैर्महतां महद्भिः समावृतं पुण्यकृतां वरिष्ठैः । ववुश्च वाताश्च सुगन्धवन्तो ववर्ष वृष्टिः कुसुमावलीनाम् ॥५१॥ उपस्थिते देवमृदंगनादे गायत्सु विद्याधरकिन्नरेषु । रामस्तु पद्भ्यां सरयूजलं सकृत्स्पृष्ट्वा परिक्रामदनंतशक्तिः ॥ ५२ ॥ ब्रह्मा तदा प्राह कृतांजलिस्तं रामं परात्मन् परमेश्वरस्त्वम् । विष्णुः सदानन्दमयोऽसि पूर्णो जानासि तत्त्वं निजमैशमेकम् ॥५३॥ तथापि दासस्य ममाखिलेश कृतं वचो भक्तपरोऽसि विद्वन् । त्वं भ्रातृभिर्वैष्णवमेवमाद्यं प्रविश्य देहं परिपाहि देवान् ॥ ५४ ॥ यद्वा परो वा यदि रोचते तं प्रविश्य देहं परिपाहि नस्त्वम् । त्वमेव देवाधिपतिश्च विष्णुर्जानंति न त्वां पुरुषा विना माम् ॥ ५५ ॥ सहस्रकृत्वस्तु नमो नमस्ते प्रसीद देवेश पुनर्नमस्ते । पितामहप्रार्थनया स रामः पश्यत्सु देवेषु महाप्रकाशः॥ ५६ ॥सुवर्णश्च चक्षूंषि दिवौकसां तदा बभूव चक्रादियुतश्चतुर्भुजः । शेषो बभूवेश्वरतल्पभूतः सौमित्रिरत्यद्भुतभोगधारी ॥ ५७ ॥ बभूवतुश्चक्रदरौ च दिव्यौ कैकेयिसूनुर्लवणांतकश्च ।

सीता च लक्ष्मीरभवत्पुरैव रामो हि विष्णुः पुरुषः पुराणः ॥ ५८ ॥ सहानुजः पूर्वशरीरकेण बभूव तेजोमयदिव्यमूर्तिः । विष्णुं समासाद्य सुरेन्द्रमुख्या देवाश्च सिद्धा मुनयश्च यक्षाः ॥ ५९ ॥ पितामहाद्याः परितः परेशं स्तवैर्गृणंतः परिपूजयन्तः । आनन्दसंप्लावितपूर्णचित्ता बभूविरे प्राप्तमनोरथास्ते ॥ ६० ॥ तदाह विष्णुर्द्रुहिणं महात्मा एते हि भक्ता मयि चानुरक्ताः । यांतं दिवं माम-नुयांति सर्वे तिर्यक्शरीरा अपि पुण्ययुक्ताः ॥ ६१ ॥ वैकुंठसाम्यं परमं प्रयांतु समाविशस्वाशु ममाज्ञया त्वम् । श्रुत्वा हरेर्वाक्यमथाब्रवीत्कः सांतानिका-न्यांतु विचित्रभोगान् ॥६२॥ लोकान्मदीयोपरिदीप्यमानांस्त्वद्भावयुक्ताः कृत-पुण्यपुञ्जाः । ये चापि ते राम पवित्रनाम गृणंति मर्त्या लयकाल एव ॥ ॥ ६३ ॥ अज्ञानतो वापि भजंतु लोकांस्तानेव योगैरपि चाधिगम्यान् । ततोऽतिहृष्टा हरिराक्षसाद्याः स्पृष्ट्वा जलं त्यक्तकलेवरास्ते ॥ ६४ ॥ प्रपेदिरे प्राक्तनमेव रूपं यदंशजा ऋक्षहरीश्वरास्ते । प्रभाकरं प्राप हरिप्रवीरः सुग्रीव

आदित्यजवीर्यवत्त्वात् ॥६५॥ ततो विमग्नाः सरयूजलेषु नराः परित्यज्य मनुष्यदेहम् । आरुह्य दिव्याभरणा विमानं प्रापुश्च ते सांतनिकाख्यलोकान् ॥ ॥ ६६ ॥ तिर्यक्प्रजाता अपि रामदृष्टा जलं प्रविष्टा दिवमेव याताः । दिदृक्षवो जानपदाश्च लोका रामं समालोक्य विमुक्तसंगाः ॥ ६७ ॥ स्मृत्वा हरिं लोकगुरुं परेशं स्पृष्ट्वा जलं स्वर्गमवापुरंजः। एतावदेवोत्तरमाह शंभुःश्रीरामचन्द्रस्य कथावशेषम् ॥ ६८ ॥ यः पादमप्यत्र पठेत्स पापाद्विमुच्यते जन्मसहस्रजातात् । दिने दिने पापचयं प्रकुर्वन्पठेन्नरः श्लोकमपीह भक्त्या ॥ ६९ ॥ विमुक्तसर्वाघचयः प्रयाति रामेति सालोक्यमनन्यलभ्यम् । आख्यानमेतद्रघुनायकस्य कृतं पुरा राघवचोदितेन ॥ ७० ॥ महेश्वरेणाप्तभविष्यदर्थं श्रुत्वा तु रामः परितोषमेति । रामायणं काव्यमनन्तपुण्यं श्रीशंकरेणाभिहितं भवान्यै ॥ ७१ ॥ भक्त्या पठेद्यः शृणुयात्स पापैर्विमुच्यते जन्मशतोद्भवैश्च । अध्यात्मरामं पठतश्च नित्यं श्रोतुश्च भक्त्या लिखितुश्च रामः ॥ ७२ ॥ अतिप्रसन्नश्च

सदा समीपे सीतासमेतः श्रियमातनोति ॥ ७३ ॥ रामायणं जनमनोहरमादिकाव्यं ब्रह्मादिभिः सुरवरैरपि संस्तुतं च । श्रद्धान्वितः पठति यः शृणुयात्तु नित्यं विष्णोः प्रयाति सदनं स विशुद्धदेहः ॥ ७४ ॥ इति श्रीमदध्यात्मरामायणे उमामहेश्वरसंवादे उत्तरकांडे नवमः सर्गः ॥ ९ ॥

॥ समाप्तमिदमुत्तरकांडम् ॥

अध्यात्मोत्तरकांडे सर्गा ग्रहसंख्यया परिक्षिप्ताः ।
क्रतुशतसंख्याः श्लोकाः पुराणसंख्याश्च पुरहरेणोक्ताः ॥ १ ॥

इदं पुस्तकं खेमराजश्रीकृष्णदास-श्रेष्ठिना मुम्बय्यां (खेतवाडी ७ वीं गली खम्बाटा लेन) स्वकीये "श्रीवेंकटेश्वर" स्टीम्-मुद्रणयन्त्रागारे स्वार्थमङ्कयित्वाप्रैव प्रकाशितम् ।

संवत् १९८२, शके १८४७.

क्रय्य-पुस्तकें भारतादि इतिहास-ग्रन्थाः।

	की. रु. आ.
वाल्मीकीरामायण--मूल--खुलापन्ना बडा अक्षर नित्यपाठोपयोगी	८--०
वाल्मीकीरामायण--मूलमात्र--रेशमी दो जिल्दोंमें बडा अक्षर	१८--०
वाल्मीकीरामायण--रामाभिरामी संस्कृत टीकासमेत.ग्लेज ...	१५--०
तथा देशी कागज	१५--०
वाल्मीकीरामायण--त्रिश्लोकी, रामानुजी भूषण संस्कृत टीका सहित.	२०--०
वाल्मीकीरामायण--संस्कृत मूल और पंडित ज्वालाप्रसादजी मिश्रकृत अत्युत्तम पीयूषधारा भाषाटीकासमेत। सातो कांड, श्रीरामचन्द्रजीकी अपूर्व कथा है, भक्तजनोंको संग्रह कर अवश्य पढना चाहिये। दाम भी सर्वसाधारणके सौलभ्यार्थ अल्प रक्खा है	२०--०

	की. रु. आ.
वाल्मीकीरामायण--सुन्दरकांड मूल बडे अक्षरका खुलापत्रा	२--८
वाल्मीकीरामायण--सुन्दरकांड अत्युत्तम रेशमी छोटा गुटका	१--०
वाल्मीकीरामायण--सुन्दरकांड भाषाटीकासमेत । नित्य पढने योग्य है.	३--०
वाल्मीकीरामायण--सटीक (गणपत कृष्णके छापेका)	१०--०
अद्भुतरामायण--मूलमात्र	०--१२
अद्भुतरामायण--पं० ज्वालाप्रसादजीमिश्रकृत--भाषाटीका सहित	१--८

पता—
खेमराज श्रीकृष्णदास,
"श्रीवेङ्कटेश्वर" स्टीम्--प्रेस बंबई.

तथा—
गङ्गाविष्णु श्रीकृष्णदास,
"लक्ष्मीवेङ्कटेश्वर" स्टीम्--प्रेस,
कल्याण--बंबई.

विदुषामभ्यर्थना ।

अत्रास्माकं मुद्रणालये ऋगादयो वेदा उपनिषदो वेदान्तग्रन्था महाभारतादीतिहासाः श्रीमद्भागवतादिमहापुराणोपपुराणानि धर्मशास्त्र--कर्मकाण्ड-व्याकरण-न्याय-योग-सांख्य-मीमांसादिशास्त्रीयग्रन्थाः, काव्य-नाटक-चम्पू-प्रहसन-व्यायोग सट्टकाऽऽख्यायिकादिग्रन्थाः, सहस्रनामाद्यनेकस्तोत्रग्रन्था विविधभाषाग्रन्थाश्च सीसकोत्तममहल्लध्वक्षरैर्मनोहरं मुद्रिता योग्यमूल्येन क्रय्याः सन्ति, तांश्च ग्राहका यथापुस्तकसूचीपत्रं मूल्यप्रेषणेन प्राप्नुयुः ।

अधिकवृत्तमस्मदीय "सूचीपत्र" प्रापणेन "श्रीवेङ्कटेश्वरसमाचार"-पत्रप्रापणद्वारा च ज्ञेयमिति शम् ।

खेमराज श्रीकृष्णदास "श्रीवेङ्कटेश्वर" (स्टीम्) यन्त्रालयाध्यक्ष-मुम्बई,

॥ इत्यध्यात्मरामायणसमाप्तिः ॥